

DOI <https://doi.org/10.36486/np>

DOI (Issue): [https://doi.org/10.36486/np.2020.1\(47\)](https://doi.org/10.36486/np.2020.1(47))

SALUS POPULI SUPREMA LEX ESTO!

Нехай благо народу буде найвищим законом!

Цицерон

НАУКА І ПРАВООХОРОНА № 1(47), 2020

Засновано 2007 року

Видається 4 рази на рік
(лист Міністерства юстиції
України
від 02.06.2009
№ 7446-0-33-09-32)

**Відповідно до наказу
МОН України**
від 15.10.2019 № 1301
журнал “Наука і правоохо-
рона” включено до Переліку
наукових фахових видань
України відповідно до списку
згідно з додатком 8
(категорія “Б”)

**Зареєстровано
Міністерством
юстиції України**

Свідоцтво про державну
реєстрацію друкованого
засобу масової інформації:
серія КВ № 13082-1966Р
від 21.08.2007

Науковий журнал “Наука і
правоохорона” внесено до
переліку міжнародної
наукометричної бази **Index
Copernicus International
Journals Master List**

Рекомендовано до друку
Вченою радою Державного
науково-дослідного інституту
МВС України
(протокол
від 26.02.2020 № 2)

Адреса

01011, м. Київ,
пров. Євгена Гуцала, 4-а
Телефон: (044) 254-95-21
Факс: (044) 280-01-84
E-mail: dndi@mvs.gov.ua
[http://
naukaipravoohorona.com/](http://naukaipravoohorona.com/)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор
ВЕРБЕНСЬКИЙ М.Г., д.ю.н., проф. (ДНДІ)

Заступник головного редактора
МУЗИКА А.А., д.ю.н., проф. (ДНДІ)

Відповідальний секретар
ПЛУГАТАР Т.А., к.ю.н., с.н.с. (ДНДІ)

АЛЕКСЄЄНКО І.В., д.політ.н., проф. (Дніпр. держ. ун-т внутр. справ)
БАРКО В.І., д.лсх.н., проф. (ДНДІ)
БЕРЛАЧ Н.А., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
БІЛОУС В.Т., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
БОНДАРЕНКО В.Д., д.ф.н., проф. (ДНДІ)
БРІЄДЕ ЯУТРИТЕ, д.ю.н., проф. (Латвійський ун-т, Латвійська
Республіка)
БУХАНЕВИЧ О.М., д.ю.н., доцент (ХУУП)
ГЕЄЦЬ В.М., д.е.н., проф. (Ін-т економ. прогноз. НАН України)
ГУЛІЄВ Аріф Джаміль огли, д.ю.н., проф. (НАУ)
ДОЛЖЕНКОВ О.Ф., д.ю.н., проф. (Південноукр. нац. пед.
ун-т ім. К.Д. Ушинського)
ЗАРОСИЛО В.О., д.ю.н., проф. (МАУП)
КОПИЛЕНКО О.Л., д.ю.н., проф. (Ін-т законодавства Верховної Ради
України)
КОПОТУН І.М., д.ю.н., проф. (Academy HUSPOL, Czech Republik;
EIDV, Slovakia)
КОРИСТІН О.Є., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
КРИВОЛАПЧУК В.О., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
КУЛИК О.Г., д.ю.н., с.н.с. (ДНДІ)
МАРТИНЕНКО О.А., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
МИСЛИВИЙ В.А., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
MILAN HEJDIS, Paed. Dr., Ph.D. (Academy HUSPOL, Czech Republik)
НАВРОЦЬКИЙ В.О., д.ю.н., проф. (Львів. держ. ун-т внутр. справ)
ПОПОВИЧ В.М., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
ПРОЦЕНКО Т.О., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
RALF HEDEL, Dr. PD (Fraunhofer Institute for Transportation and
Infrastructure Systems IVI, Dresden, Germany)
РЯДІНСЬКА В.О., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
СВИРИДЮК Н.П., д.ю.н., доцент (ДНДІ)
ФЕДОТОВА Г.В., д.ю.н., с.н.с. (ДНДІ)
ШОПІНА І.М., д.ю.н., проф. (ВІКНУ ім. Т. Шевченка)
ЯРМИШ О.Н., д.ю.н., проф. (Ін-т законодавства Верховної Ради
України)
ОПРИШКО І.В., к.ю.н., с.н.с., доцент (ДНДІ)

Засновник і видавець

© Державний науково-дослідний інститут МВС України

Науковий журнал посів I місце в конкурсі на краще
наукове періодичне видання в системі МВС України
у 2010 році, II місце у 2011 і 2012 роках та III місце
у 2014 році.

За точність викладеного матеріалу відповідальність
несуть автори статей та їх рецензенти.

Київ 2020

DOI <https://doi.org/10.36486/np>

DOI (Issue): [https://doi.org/10.36486/np.2020.1\(47\)](https://doi.org/10.36486/np.2020.1(47))

SALUS POPULI SUPREMA LEX ESTO!

Let the welfare of the people be the supreme law

Cicero

NAUKA

I PRAVOOKHORONA № 1(47), 2020

Founded in 2007

Issued four times a year

(Letter of the Ministry of Justice of Ukraine dated 02.06.2009 No. 7446-0-33-09-32)

By order

No.1301, dated 15.10.2019 included into the Ukrainian sciences special edition List according to annex 8 (category "B")

Registered

by Ministry of Justice of Ukraine State registration certificate series KB No. 13082-1966P dated 21.08.2007

Scientific journal "Nauka i Pravoohorona" included in the list of international database **Index Copernicus International Journals Master List**

Recommended

by State Research Institute's Scientific Council (Record No. 2 dated 26.02.2020)

Address

4a Ye.Gutsalo Lane, UA-01011 Kyiv, Ukraine
tel.: +38 044 254 95 21
fax: +38 044 280 01 84
E-mail: dndi@mvs.gov.ua
<http://naukaipravoohorona.com/>

EDITORIAL BOARD

Editor-in-Chief

VERBENSKYI M.H., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

Deputy Editor-in-Chief

MUZYKA A.A., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

Executive Secretary

PLUHATAR T.A., Candidate of Juridical Sciences, Senior Research Associate (State Research Institute MIA Ukraine)

ALIEKSIENKO I.V., Doctor of Political Sciences, Full Professor (Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs)

BARKO V.I., Doctor of Psychological Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

BERLACH N.A., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

BILOUS V.T., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

BONDARENKO V.D., Doctor of Philosophical Sciences (State Research Institute MIA Ukraine)

BRIEDE JAUTRITE, Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (University of Latvia, Latvian Republic)

BUKHANEVYCH O.M., Doctor of Juridical Sciences, Docent (Khmelytsky University of Management and Law)

HEIETS V.M., Doctor of Economic Sciences, Full Professor (Institute of Economics and Forecasting of NAS of Ukraine)

HULIEV ARIF DZHAMIL OHLY, Doctor of Juridical Sciences, Professor (National Aviation University)

DOLZHENKOV O.F., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (South Ukrainian K.D. Ushynky NPU)

ZAROSYLO V.O., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (IAPM)

KOPYLENKO O.L., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine)

KOPOTUN I.M., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (Academy HUSPOL, Czech Republik; EIDV, Slovakia)

KORYSTIN O.Ye., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

KRYVOLAPCHUK V.O., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

KULYK O.H., Doctor of Juridical Sciences, Senior Research Associate (State Research Institute Ukraine)

MARTYSENKO O.A., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

MYSLYVYI V.A., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

MILAN HEJDIS, P.Dr., Ph.D. (Academy HUSPOL, Czech Republic)

NAVROTSKYI V.O., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (Lviv State University of Internal Affairs)

POPOVYCH V.M., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

PROTSENKO T.O., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

RALF HEDEL, Dr. PD (Fraunhofer Institute for Transportation and Infrastructure Systems IVI, Dresden, Germany)

RIADINSKA V.O., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

SVYRYDIUK N.P., Doctor of Juridical Sciences, Docent (State Research Institute MIA Ukraine)

FEDOTOVA H.V., Doctor of Juridical Sciences, Senior Research Associate (State Research Institute MIA Ukraine)

SHOPINA I.M., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv)

YARMYSH O.N., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine)

OPRYSHKO I.V., Candidate of Juridical Sciences, Senior Research Associate, Docent (State Research Institute MIA Ukraine)

Founder

© State Research Institute MIA Ukraine

The scientific journal won 1st place in the competition for the best scientific periodical in the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in 2010, the second place in 2011 and 2012, the third place in 2014.

For the accuracy of the posted material, the authors and reviewers are responsible.

Kyiv 2020

З М І С Т

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС. СІМЕЙНЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Токарчук Л.М. Державна сімейна політика України: сучасний стан і перспективи 9

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Минюк О.Ю., Сокол В.О. Медіація як прогресивний спосіб вирішення господарських спорів 18

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО

Алексєєнко І.В. Національна безпека держави перед загрозою біотероризму: стратегія протидії (англ. мовою) 25

Базан О.В. Поняття та сутність взаємодії суб'єктів адміністративно-правової охорони навколишнього природного середовища 35

Бакал В.П. Ресурсне забезпечення поліцейських: європейський досвід для України 43

Бойко І.В. Деякі аспекти правового регулювання деокупації Донбасу 52

Басова І.С., Минюк Д.І. Роль міжнародних організацій у сфері захисту внутрішньо переміщених осіб 63

Веселов М.Ю. Адміністративно-правовий механізм забезпечення функціонування ювенальної юстиції 73

Заїчко К.В. Суб'єкти публічного адміністрування у сфері зв'язку в Україні 81

Косілова О.І. Право на гідність у системі прав і свобод людини і громадянина в Україні 89

Литвин Н.А., Литвин О.В. Адміністративна відповідальність як складова механізму протидії правопорушенням у сфері безпеки дорожнього руху 101

Лелет С.М. Поняття та зміст адміністративно-правового регулювання управління в Національній поліції України 110

Минюк О.Ю., Андросович В.С. Особливості управління цінними паперами в Україні 118

Онищенко С.М. Правова культура реалізації права на мирні зібрання: стан та перспективи розвитку 126

Пантелєєв С.М. Загальнодоступні знижки на товари, послуги, загальнодоступні виграші, призи, премії, бонуси як “дозволені” подарунки для поліцейських 134

Приходько В.І. Гарантії забезпечення транспортної дисципліни в контексті адміністративно-правової профілактики транспортних пригод в Україні 147

Самусь Є.В. Адміністративно-правовий статус органів системи МВС України, уповноважених на здійснення функцій технічного регулювання 155

Ткачук С.П. Публічні закупівлі в Україні: правовий аналіз нововведень у чинному законодавстві 168

Христинченко Н.П. Концептуальні засади реформування системи соціального страхування в Україні 177

Циганов О.Г. Оптимальні моделі врегулювання збройного конфлікту та реінтеграції тимчасово окупованих територій на Донбасі 186

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

Бондаренко М.С. Характеристика суб'єктивних ознак злочинів, передбачених ст. 321 КК України 194

Бурбій А.В. Інформація як предмет злочину, передбаченого ч. 1 ст. 158 Кримінального кодексу України 210

Ірха Ю.Б. Питання конституційності кримінальної відповідальності судді за постановлення завідомо неправосудного рішення 218

Кіріленко Ф.О. Злочини, пов'язані з порушенням правил безпеки дорожнього руху у 1960–2018 роках 231

Кіріленко Ф.О., Марценко В.Є. Шахрайства, вчинені в Україні у 1960–2018 роках 247

Лубенець І.Г., Толочко Г.В., Наумова І.В. Інтернет-ризик та загрози щодо неповнолітніх користувачів: кримінологічний аспект 258

Лисенко А.М., Лисенко І.В., Перевалова Л.В., Гаєвая О.В. Інформаційно-аналітичне забезпечення оперативно-розшукової діяльності Національної поліції України (англ. мовою) 264

Мартиненко О.А., Блага А.Б. Перехідне правосуддя для України: кримінологічні аспекти реалізації 275

Ніколаєнко Т.Б. Особливості реалізації звільнення від кримінальної відповідальності у разі зміни правового режиму в державі 283

Долженков О.Ф., Плугатар Т.А. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинам неповнолітніх в Україні (англ. мовою) 292

Попович В.М. Кримінологічна характеристика злочинів: теорія та методологія формування, напрями розвитку 302

Свірін М.О., Давидова М.М. Взаємодія органів та підрозділів Національної поліції України з іншими суб'єктами у сфері запобігання наркозлочинності 315

Федотова Г.В. Особливості правового регулювання категорії “кримінальний проступок” 327

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Гаврилюк Л.В. Деякі особливості процесуального порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора під час досудового розслідування 338

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО. ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Веселова Л.Ю. Актуалізація інформаційної безпеки та глобальної кібернетичної загрози 347

**ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ПЕДАГОГІКА. ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Бабенко В.Г., Пампура І.І. Особливості психолого-педагогічної підготовки до окремих тактичних і спеціальних заходів, які проводить Національна поліція України 356

Остапович В.П. Психологічні особливості службової діяльності водія наряду реагування поліції охорони 364

РЕЦЕНЗІЇ

Бригінець О.О. Рецензія на монографію Смерницького Д.В. “Науково-технічна діяльність: адміністративно-правове регулювання в Україні” 379

Кузьменко О.В. Рецензія на монографію Веселової Л.Ю. “Кібернетична безпека в умовах гібридної війни: адміністративно-правові засади” 382

Кулик О.Г. Рецензія на монографію Собко Г.М. “Психічне насильство: кримінологічні та кримінально-правові засади протидії” 384

АКТУАЛЬНА ІНІЦІАТИВА

Музика А.А. Слово до патріотів Українського народу 387

CONTENTS

CIVIL LAW AND CIVIL PROCESS. FAMILY LAW.
INTERNATIONAL PRIVATE LAW

- Tokarchuk Liudmyla.** State Family Policy of Ukraine: Current State and Prospects 9

ECONOMIC LAW. ECONOMIC PROCESSUAL LAW

- Myniuk Olena, Sokol Vladyslav.** Mediation as a Progressive Way of Resolving Economic Disputes 18

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS. FINANCIAL LAW

- Aliexsieienko Iryna.** State National Security in the Fase of the Threat of Bioterrorism: Strategy of Counteraction 25

- Bazan Oleksandr.** Concept and Nature of the Administrative Legal Entities of the Protection of Environment 35

- Bakal Vitalii.** Resourcing of Policemen: European Experience for Ukraine 43

- Boiko Ivan.** Certain Aspects of the Legal Regulation of Donbas De-occupation 52

- Basova Iryna, Myniuk Dmytro.** The Role of International Organizations in the Field of Protection of Internally Displaced Persons 63

- Veselov Mykola.** Administrative and Legal Mechanism to Ensure the Functioning of Juvenile Justice 73

- Zaichko Kostiantyn.** Subjects of Public Administration in Communication Sphere in Ukraine 81

- Kosilova Olha.** Right to Dignity in the System of Rights and Freedoms of Human and Citizen in Ukraine 89

- Lytvin Natalia, Lytvin Oleksandr.** Administrative Liability as Part of the Mechanism for Combating Road Safety Offenses 101

- Lelet Serhii.** Concept and Content of Administrative and Legal Regulation of Management in the National Police of Ukraine 110

- Myniuk Olena, Androsovyh Victoriia.** Features of Securities Management in Ukraine 118

- Onyshchenko Serhii.** Legal Culture of Realization Right to Peaceful Assembly: Current State and Prospects for Development 126

- Panteleiev Serhii.** Public Discounts on Goods, Services, Public Wins, Prizes, Premiums, Bonuses as “Permitted” Gifts for Police Officers 134

- Prykhodko Vadym.** Guarantees for the Provision of Transport Discipline in the Context of Administrative and Legal Prevention of Transport Accidents in Ukraine 147

- Samus Yevhen.** Administrative and Legal Status of the Bodies of the System of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine Authorized for Carrying Out Technical Regulation Functions 155

- Tkachuk Serhii.** Public Purchases in Ukraine: Legal Analysis of Innovations in Current Legislation 168

Khrystynchenko Nadiia. Conceptual Frameworks for Reforming the Social Insurance System in Ukraine 177

Tsyhanov Oleh. Optimal Models for Resolving the Armed Conflict and Reintegration of the Temporarily Occupied Territories in Donbas 186

CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY. CRIMINAL AND EXECUTIVE LAW

Bondarenko Maryna. Characteristics of Subjective Features of Crimes by the Art. 321 of the Criminal Code of Ukraine 194

Burbii Anastasiia. Information as a Subject of Crime, Provided in Part 1 of Art. 158 of the Criminal Code of Ukraine 210

Irkha Yurii. Issue of the Constitutionality of a Judge's Criminal Liability for Making a Knowingly Wrongful Decision 218

Kirilenko Fedir. Crimes Related to Traffic Violations in 1960–2018 231

Kirilenko Fedir, Martsenko Valentyn. Frauds Committed in Ukraine in 1960–2018 247

Lubenets Iryna, Tolochko Halyna, Naumova Iryna. Internet Risks and Threats to Minor Users: Criminological Aspect 258

Lysenko Andrii, Lysenko Iryna, Perevalova Liudmyla, Haievaia Aleksandra. Informational and Analytical Provision of Operational Searchactivity of the National Police of Ukraine 264

Martynenko Oleh, Blaha Alla. Transitional Justice for Ukraine: Criminological Aspects of Implementation 275

Nikolaienko Tetiana. Features of Implementation of Criminal Liability Exemption due to the Legal Regime Change in the State 283

Dolzhakov Oleksandr, Pluhatar Tetiana. Special and Criminological Measures for Juvenile Delinquency Prevention in Ukraine 292

Popovych Volodymyr. Criminological Characteristics of Crimes: Theory and Methodology of Formation, Directions of Development 302

Svirin Mykola, Davydova Maryna. Interaction of Bodies and Subdivisions of the National Police of Ukraine with other Entities in the Field of Drug Crime Prevention 315

Fedotova Hanna. Features of Legal Regulation of the Category “Criminal Offense” 327

CRIMINAL PROCESS AND CRIMINALISTICS. FORENSIC INQUIRY. INVESTIGATIVE ACTIVITIES

Havryliuk Liudmyla. Some Features of the Procedural Order of Appealing against Decisions, Actions or Omissions of the Investigator, Prosecutor during the Pre-Trial Investigation 338

INFORMATIONAL LAW. INTELLECTUAL PROPERTY LAW

Veselova Liliia. Updating of Information Security and the Global Cybernetic Threat 347

**LEGAL PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY.
PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF LAW-ENFORCEMENT ACTIVITIES**

Babenko Vadym, Pampura Ihor. Features of Psychological and Pedagogical Training for Individual Tactical and Special Events Conducted by the National Police of Ukraine 356

Ostapovych Volodymyr. Psychological Peculiarities of the Driver's Activity of the Security Police Response Team 364

REVIEWS

Bryhinets Oleksandr. Review of the Monograph by Smernytskyi D.V. "Scientific and Technical Activities: Administrative and Legal Regulation in Ukraine" 379

Kuzmenko Oksana. Review of the Monograph by Veselova L.Yu. "Cyber Security in a Hybrid War: Administrative and Legal Principles" 382

Kulyk Oleksandr. Review of the Monograph by Sobko H.M. "Mental Violence: Criminological and Criminal Law Principles of Counteraction" 384

ACTUAL INITIATIVE

Muzyka Anatolii. A Word to the Patriots of Ukrainian People 387

**ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС.
СІМЕЙНЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО**

УДК 347.639

Токарчук Людмила Михайлівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін,
Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова м. Одеса, Україна
ORCID ID 0000-0002-2202-5300,

**ДЕРЖАВНА СІМЕЙНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ:
СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ**

Статтю присвячено актуальним питанням формування державної сімейної політики в Україні.

У статті піддається критиці схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2017 р. № 526-р Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки. Автором зроблено висновок про те, що мета і план заходів згаданої стратегії не відповідають загальним засадам нормотворення, не забезпечуватимуть найкращі інтереси дітей. Доводиться, що розробленню такої стратегії мала передувати підготовлена і затверджена законодавчим органом держави концепція із передбаченням у ній відповідальних виконавців та делегуванням виконавчих функцій.

Ключові слова: *принципи сімейної політики, сімейне право, права дітей, діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування.*

Соціально-економічні та політичні реформи в Україні вплинули на соціальну сферу, що позначилося на рівні життя кожної сім'ї. Турбулентність у політичній, соціальній та економічній сферах боляче позначається на соціально вразливих верствах населення, зокрема на малозабезпечених сім'ях. Безробіття, стан війни, падіння моральних цінностей зумовлюють зростання кількості збіднілих сімей, відмовних дітей та дітей-сиріт, активізацію злочинності та залучення в неї дітей. Слід розуміти, що це неминуче призведе до збільшення кількості дітей, які виховуватимуться в інтернатних установах. Урядом України ухвалено нормативний акт, присвячений реформуванню інтернатних закладів. Однак цей акт викликає багато зауважень.

Метою статті є аналіз імплементації положень Концепції державної сімейної політики, схваленої постановою Верховної Ради України від 17 вересня 1999 р. № 1063-XIV [1], визначення досі актуальних її засад, а також окреслення перспектив оновлення. Вивчення цієї Концепції засвідчило, що частина її положень

© Tokarchuk Liudmyla, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.1\(47\).1](https://doi.org/10.36486/np.2020.1(47).1)

Issue 1(47) 2020

<http://naukaipravoohorona.com/>

відображена у законодавстві і не потребує додаткового закріплення. Інша частина тез цієї Концепції набуває все більшої актуальності і може слугувати матеріалом для подальшого удосконалення законодавства у сфері сім'ї.

Слід зауважити, що питання формування державної сімейної політики в Україні більше турбують соціологів, а також висвітлювались у публікаціях з державного управління. Фахівці у сфері приватного права не часто звертаються до цієї теми, однак саме вони роками спостерігають за результатами її впливу на сімейні правовідносини. Окремі аспекти державної сімейної політики розглядалися у роботах В.І. Борисової, І.В. Жилінкової, В.А. Ватраса, Л.А. Музики, З.В. Ромовської, Я.М. Шевченко. Однак останні зміни вектора сімейної політики держави залишаються досі не розробленими.

Сімейна політика належить до соціальних функцій держави, орієнтованої на підтримку інституту сім'ї та благополуччя дітей. Як зазначають науковці, першооснову сімейної політики становить її нормативно-правова база, а факторами її здійснення – її ресурсна і науково-методологічна забезпеченість, наявність політичної волі до її реалізації на всіх рівнях державного управління. “Ефективна сімейна політика передбачає комплексне використання правових, економічних, соціальних, психологічних інструментів державного регулювання умов життя, ціннісних орієнтацій і поведінки сім'ї в різних сферах її життєдіяльності. При цьому важливо забезпечити гармонійне поєднання, несуперечливість різних заходів підтримки сім'ї” [2, с. 239].

Документи, які визначають напрями державної сімейної політики будь-якої держави, проголошують значення сім'ї як соціальної організації, стосуються демографічних питань, фінансових ресурсів для забезпечення гідного рівня життя сімей, забезпечення балансу між сімейним життям і зайнятістю, а також рівності та недискримінації у сімейних відносинах. Найбільш поширеними складовими елементами сімейної політики є допомога сім'ям з дітьми, забезпечення дітям доступу до освіти і розвитку, а також влаштування дітей, які не мають, втратили батьків, за допомогою сімейних форм влаштування, та в соціальні або медичні заклади різних форм власності. Сімейна політика характеризується значними відмінностями, в останні десятиліття структура сім'ї, сімейне життя, безперечно, змінилися, сімейну політику торкнулися значні реформи.

Функціональний підхід до визначення змісту і значення діяльності держави розробляється фахівцями теорії держави права. Функції держави визначаються її стійкими характеристиками і впливають на розвиток усіх сфер суспільного життя в ній. Так, у ст. 1 Конституції України проголошено, що вона є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою. Саме з цих засад має формуватися сімейна політика.

Соціальна функція держави виділяється теоретиками відповідно до сфер суспільного життя нарівні з економічною, політичною і духовно-культурною [3, с. 152]. Соціальна функція характеризується як постійна і може належати не тільки до внутрішніх функцій держави, як це прийнято в теорії права, а й до зовнішніх. До останніх відноситься остільки, оскільки розширились транснаціональні відносини у приватному праві. Слід розрізняти функції держави, функції державної влади і функції державних органів.

Державні органи законодавчої, виконавчої та судової влади діють у межах своєї компетенції і у формі, передбаченій Конституцією України та конституційними законами. Реалізуючи свою компетенцію, державні органи видають відповідні акти.

Згідно зі ст. 92 Основного закону України виключно законами України визначаються, зокрема: права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина; основи соціального захисту; засади регулювання праці і зайнятості, шлюбу, сім'ї, охорони дитинства, материнства, батьківства; виховання, освіти, культури і охорони здоров'я.

Базою для ухвалення відповідних законів або їх певної системи слугує концепція, в якій визначається основний напрям, якого мають дотримуватись розробники проєкту/проєктів під час написання його тексту. Серед науковців немає єдиної думки щодо обов'язковості попередньої розробки концепції законопроєкту. Деякі науковці вважають, що передувати створенню закону має підготовка його концепції [4, с. 91; 5, с. 298–300]. Інші, що підготовка концепції не у всіх випадках є обов'язковою.

Так, А. Ф. Ткачук зазначає, що у разі необхідності зміни лише деяких правових норм чинного закону і підготовка змін може бути не надто складною, проєкт не потребуватиме попередньо розробленої концепції. “У ситуації, коли має бути встановлено нові чи змінено існуючі правовідносини, що зачіпають багато суб'єктів правового регулювання і можуть мати надто серйозні наслідки для значних верств суспільства, або в умовах, коли вирішення правової проблеми може мати різні альтернативні варіанти, розробляється концепція нового правового регулювання проблеми. Це може бути як концепція реформування правового регулювання цілої сфери правовідносин кількома законопроєктами, так і концепція цілком конкретного законопроєкту, що розробляється” [6, с. 38]. Саме такою концепцією стала Концепція державної сімейної політики, схвалена постановою Верховної Ради України від 17 вересня 1999 р. [1].

Створюючи засади для формування законодавства про шлюб та сім'ю, про законодавче забезпечення пріоритетності інтересів кожної дитини, влаштування дітей-сиріт тощо, згадана Концепція пов'язує вирішення її завдань із розв'язанням інших соціальних проблем.

Концепція виконує не тільки технологічну, а й ідеологічну функції. У її преамбулі зазначено: “У Концепції визначаються шляхи розв'язання однієї з найважливіших загальносуспільних проблем України – стабільного існування та розвитку сім'ї, поліпшення її життєвого рівня, створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов і гарантій для життєвого визначення, інтелектуального, духовного, фізичного розвитку особистості, починаючи з дитячого віку. Вона ґрунтується на визнанні пріоритету сім'ї в житті демократичного суспільства, її ролі у гуманістичному вихованні підростаючого покоління. Державна сімейна політика має стати складовою всієї соціальної політики України”.

У Концепції обґрунтовано необхідність правової регламентації сфери сімейних правовідносин, крім того, логічно виписані мета, принципи та напрями державної сімейної політики, а також механізм реалізації основних положень.

Подальше формування державної сімейної політики відбувалось саме з огляду на засадничі положення Концепції.

Розглянемо, наприклад, частини Концепції, присвяченій політиці забезпечення інтересів дітей. Так, у Концепції серед іншого проголошено, що основними напрямками державної сімейної політики є: “формування у свідомості людей розуміння важливості ролі сім’ї у житті суспільства, вихованні нового покоління, забезпеченні суспільної стабільності та прогресу; сприяння відродженню традиційно міцної, працьовитої, економічно спроможної сім’ї на основі нових соціально-економічних відносин, національних традицій та впровадження кращого світового досвіду; пропагування і забезпечення наступності поколінь; створення умов для повної реалізації економічних, соціальних і демографічних функцій сім’ї; вжиття заходів для захисту інтересів сім’ї і дітей, їх соціальної підтримки в період соціально-економічної трансформації суспільства; формування у населення культури планування сім’ї, народження бажаної кількості дітей з урахуванням сучасного розвитку медицини, налагодження ефективної системи підготовки молоді до сімейного життя, пропагування авторитету шлюбу; всебічна соціально-економічна підтримка молодих сімей; сприяння поширенню сімейного виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, профілактика дитячої бездоглядності, жебракування, запобігання правопорушенням; забезпечення державних гарантій загальноосвітньої і професійної підготовки молоді з наступним працевлаштуванням дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; створення та підтримки дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей для виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; сприяння розвитку різних форм благодійницької та спонсорської діяльності для поліпшення становища дітей, інвалідів, сімей, які перебувають в особливо скрутному становищі; формування і зміцнення служби у справах неповнолітніх і притулків для дітей, які загубилися, покинуті батьками або піклувальниками, жебракують, залишили сім’ю чи навчальний заклад, не мають постійного місця проживання і джерел існування”.

Згадані ідеї Концепції у подальшому було розвинуто в низці законів, зокрема щодо створення органів і служб у справах дітей, соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а особливості реалізації норм законів деталізовані у нормативно-правових актах, ухвалених органами виконавчої влади – Кабінетом Міністрів, міністерствами та відомствами. Аналіз Концепції та її впливу на подальшу нормотворчу діяльність законодавчого і виконавчих органів влади свідчить про те, що державна сімейна політика може бути ефективною лише в тому разі, коли вона є органічним елементом усієї соціальної політики, взаємопов’язана з іншими її напрямками на стадіях вироблення, прийняття і реалізації нормативно-правових актів усіх рівнів. Незважаючи на плин часу, багато положень Концепції досі є актуальними, якби визначених нею напрямів дотримувалися нормотворці.

Хоча Концепція стосується сімейної політики, в ній відзначаються чинники, які впливають на те, що діти потрапляють до спеціальних дитячих закладів, жебракують, бродяжать, а також заходи, спрямовані на зміцнення сім’ї.

Також у Концепції приділяється увага забезпеченню з боку держави закладів охорони здоров’я, навчальних та інших дитячих закладів, у яких діти з обмеженими

фізичними і розумовими можливостями можуть отримувати медичну допомогу і соціальну реабілітацію тощо. Наголошено на необхідності формування і зміцнення служби у справах неповнолітніх і притулків для дітей, які загубилися, покинуті батьками або піклувальниками, жебракують, залишили сім'ю чи навчальний заклад, не мають постійного місця проживання і джерел існування.

У 2017 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України було схвалено Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки [7]. Ця стратегія викликає багато критичних зауважень.

Так, термін “інституційний догляд”, який став звичним з початку 2000-х років у країнах ЄС, для України є новим, однак у цьому документі його зміст не розкрито. Законодавство країн ЄС інституційну допомогу визначає по-різному. Термін “Institutional Care” (від англ. “institution” – установа, заклад і “care” – догляд, піклування) може означати як короткотермінове перебування особи будь-якого віку у медичних закладах для огляду та діагностики, соціальних – з метою реабілітації тощо, так і тривале перебування, проживання.

Зрозуміло, що зазначене визначення поки не пристосоване до національного законодавства, однак воно використовується у документах ЄС. Так, Європейська комісія визнає, що у всьому ЄС сотні тисяч людей з обмеженими можливостями, психічними розладами, людьми похилого віку або кинутими і уразливими дітьми живуть у великих ізольованих інтернатах. Такі установи спочатку були створені для забезпечення догляду, продовольства і житла, але нині доведено, що вони не можуть забезпечити орієнтовані на людину послуги та відповідну підтримку, необхідну для забезпечення повного залучення. Фізичне відділення від спільнот і родин серйозно обмежує здатність і готовність тих, хто живе або росте в установах, повною мірою брати участь у житті своєї спільноти і суспільства в цілому.

У загальній частині Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки до системи інституційного догляду та виховання дітей включено “заклади різних типів, форм власності та підпорядкування, зокрема загальноосвітні школи-інтернати; інтернати; навчально-реабілітаційні центри; будинки дитини; дитячі будинки; дитячі будинки-інтернати; навчально-виховні комплекси, у складі яких є групи, класи, відділення цілодобового перебування дітей; інші заклади цілодобового та довготривалого (понад три місяці) перебування дітей, у яких одночасно проживає більше ніж 15 дітей (далі – заклади інституційного догляду та виховання дітей)”.

Визнаючи, що реалізація адекватних реформ систем догляду має проводитися в державах-членах, ЄС зобов'язує держави-члени і ЄС вжити заходів, що сприяють переходу від інституційного догляду до суспільних послуг [8]. ЄС має вплив на формування сімейної політики держав-членів.

За фінансової підтримки європейських структурних та інвестиційних фондів країни ЄС проводять необхідні реформи на національному рівні, щоб перейти до послуг на рівні громад. Так, Литва ухвалила План дій щодо забезпечення благополуччя дітей на 2016–2018 роки, який включає заходи з розвитку різних соціальних, освітніх, культурних та медичних послуг на рівні громад, щоб допомогти дітям рости в сімейному середовищі, Латвія запроваджує поступовий перехід від інституційного догляду до сімейного догляду в період з 2014 до

2020 рр. для дітей, які залишилися без піклування батьків, і водночас поліпшити заходи профілактики і підтримки для біологічних сімей. Цими країнами вживається і передбачається вжити заходів реформування інституційного догляду комплексних, а не точкових.

І вітчизняними, і зарубіжними фахівцями давно відзначено, що перебування дітей в інтернатних закладах (інституціоналізація дітей) створює чимало проблем в їх розвитку, благополуччі й отриманні довгострокових результатів для їх подальшого повнолітнього життя. Інтернатне піклування “інституційна допомога” не забезпечує належної індивідуальної уваги з боку вихователів, опікунів, що необхідно для успішного емоційного, фізичного, психічного і соціального розвитку дітей, особливо дітей у віці до трьох років.

Стратегією передбачено реформування інтернатного виховання дітей без прив’язки до інших соціальних інститутів та соціальних процесів. Наприклад, поза увагою цієї Стратегії залишилися необхідні для вирішення глобальні питання, без вирішення яких у жодному разі не може бути досягнуто її кінцевих результатів, зокрема щодо збільшення кількості робочих місць, подолання безробіття та бідності, реформування системи освіти, а також спортивного і культурного виховання дітей, створення умов для розвитку їх творчого потенціалу тощо.

Основними учасниками процесу реформування системи інституційного догляду та виховання дітей Стратегією визначено державу, органи місцевого самоврядування, інститути громадянського суспільства, представників бізнесових кіл та міжнародних донорів України. “Значну роль у таких змінах, – як зазначається в Стратегії, – відіграє суспільство в цілому”.

Оцінюючи загалом текст Стратегії, можна зробити багато зауважень, однак загальним для всього її тексту є одне – її написано так, ніби в Україні слід не реформувати інтернатні заклади і сімейні форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а створювати. Однак система законодавства України щодо захисту прав та інтересів дітей – це справді система, і багато із задекларованих у Стратегії гасел містяться у законах, що врегульовують відносини у сім’ї, в тому числі у прийомних сім’ях, відносини з надання соціальних послуг, взаємодії органів і служб, що опікуються дітьми тощо.

Документ, який претендує на визначення вектора глобальної перебудови законодавства у сфері сімейного забезпечення проживання і виховання дітей, не може розроблятися і ухвалюватися органом виконавчої влади. Такі серйозні питання належать до компетенції законодавчого органу.

Підсумовуючи, слід зробити такі висновки. Мета і план заходів схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2017 р. № 526-р Стратегії не відповідають загальним засадам нормотворення, не забезпечуватимуть найкращі інтереси дітей. Перебрання невластивих Кабінету Міністрів України функцій із розробки такого важливого документа призвело до відсутності конкретики передбачених завдань і їх виконавців, що свідчить про неналежне розуміння розробниками реального стану законодавчого забезпечення цієї сфери державної діяльності. В результаті це призведе до необґрунтованих витрат державних коштів та коштів громад, інвесторів, волонтерів, бізнесових кіл, і, напевно, не покращить становище дитини у суспільстві.

Очевидно, що розробленню такої стратегії мала б передувати підготовлена і затверджена законодавчим органом держави концепція із передбаченням у ній відповідальних виконавців та делегуванням виконавчих функцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про Концепцію державної сімейної політики: постанова Верховної Ради України від 17 вересня 1999 року № 1063-XIV. ВРУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1063-14/conv> (дата звернення: 16.01.2020).
2. *Бородушко И.В., Васильева Э.К.* Теория и практика семейной политики в России. Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России, 2008. № 2. С. 237–242.
3. *Венгеров А.Б.* Теория государства и права: учеб. для юрид. вузов. 3-е изд. М.: Юриспруденция, 2000. 528 с.
4. *Чухвичев Д.В.* Законодательная техника. М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2006. 239 с.
5. *Кашанина Т.В.* Юридическая техника: учеб. 2-е изд., пересмотр. М.: Норма: ИНФРА-М, 2011. 496 с.
6. *Ткачук А.* Законодавча техніка: практ. посібник. Як готувати проекти законів. К.: Ін-т громад. суспільства, 2004. 184 с.
7. Про Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки та план заходів з реалізації її I етапу, схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2017 р. № 526-р. ВРУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-%D1%80?lang=en> (дата звернення: 16.01.2020).
8. Transition from institutional to community-based services (Deinstitutionalisation). EC.EUROPA. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/themes/social-inclusion/desinsti/ (дата звернення: 16.01.2020).

REFERENCES

1. Pro Kontseptsiuu derzhavnoi simeinoi polityky: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 17 veresnia 1999 roku № 1063-XIV. “On the Concept of State Family Policy”: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine of September 17, 1999 № 1063-XIV. VRU. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1063-14/conv> (date of application: 16.01.2020) [in Ukrainian].
2. *Borodushko I.V., Vasilieva E.K.* (2008). Teoriia i praktika semeinoi politiki v Rossii. “Theory and practice of family policy in Russia”. Vestnik of the St. Petersburg University of the Ministry of Internal Affairs of Russia. No. 2. P. 237–242 [in Russian].
3. *Vengerov A.B.* (2000). Teoriia gosudarstva i prava. “Theory of State and Law”: Textbook for Law Universities. 3rd ed. M.: Jurisprudence. 528 p. [in Russian].
4. *Chukhvoichev D.V.* (2006). Zakonodatelnaia tekhnika. “Legislative technique”. M.: UNITY-DANA: Zakon I Pravo. 239 p. [in Russian].
5. *Kashanina T.V.* (2011). Yuridicheskaiia tekhnika. “Legal technique: textbook. 2nd ed., Revision. M.: Norma: INFRA-M. 496 p. [in Russian].
6. *Tkachuk A.* (2004). Zakonodavcha tekhnika. Praktychnyi posibnyk. Yak hotuvaty proekty zakoniv. “Legislative technique”: pract. manual. How to prepare draft laws. K.: Inst. of communities society. 184 p. [in Ukrainian].
7. Pro Natsionalnu stratehiuu reformuvannia systemy instytutsiinoho dohliadu ta vykhovannia ditei na 2017–2026 roky ta plan zakhodiv z realizatsii yii I etapu skhvaleno rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 9 serpnia 2017 r. № 526-r. “On the National strategy for reforming the system of institutional care and upbringing of children for 2017–2026 and the action plan for the implementation of its first stage, approved by the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 9, 2017 № 526-r”. VRU. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-%D1%80?lang=en> (date of application: 16.01.2020) [in Ukrainian].
8. Transition from institutional to community-based services (Deinstitutionalisation). EC.EUROPA. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/themes/social-inclusion/desinsti/ (date of application: 16.01.2020) [in English].

Tokarchuk Liudmyla,
Candidate of Juridical Sciences,
Associate Professor, Professor at the Department,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
Odesa, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-2202-5300

STATE FAMILY POLICY OF UKRAINE: CURRENT CONDITION AND PROSPECTS

The article is devoted to topical issues of forming state family policy in Ukraine. The aim of the article is the analysis of the implementation of the provisions of the Concept of State Family Policy, approved by the Verkhovna Rada of Ukraine on September 17, 1999 № 1063-XIV definition of up to date its actual basis, as well as the prospects of renewal. The study of this Concept shows that some of its provisions are reflected in the legislation and do not require additional consolidation. The other part of this Concept is becoming more and more relevant and can serve as material for further improvement of legislation in the field of family.

Socio-economic and political reforms in Ukraine have affected the social sphere, which has affected the standards of living of every family. Turbulence in the political, social and economic spheres hurts socially vulnerable groups, namely low-income families. Unemployment, the state of war, the decline of moral values lead to an increase in the number of impoverished families, abandoned children and orphans, the intensification of crime and the involvement of children in it. It should be understood that this will inevitably lead to an increase the number of children in boarding establishments.

The article criticizes the National Strategy for Reforming the System of Institutional Care and Upbringing of Children for 2017–2026, approved by the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 9, 2017 № 526-r. The strategy envisages reforming of the boarding education of children without binding to other social institutions and social processes. For example, this Strategy ignores the global issues that need to be address. Without its addressing in any case, the results can never be achieved. In particular, the increase in jobs, overcoming unemployment and poverty, reforming the education system, as well as sport and cultural upbringing of children, creating conditions for the development of their creative potential, etc.

The author concludes that the purpose and action plan of this strategy do not meet the general principles of rulemaking, will not ensure the best interests of children. The relocation of uncharacteristic functions of the Cabinet of Ministers of Ukraine to develop such an important document has led to a lack of the specifics of the tasks and its executors, which indicates an improper understanding of the real state of legislative support of this area of state activity. As a result, it will lead to unjustified spending of public funds and funds of communities, investors, volunteers, business circles, and probably will not improve the child's position in society.

© Tokarchuk Liudmyla, 2020

The author defends the position that the development of such a strategy should be preceded by a concept prepared and approved by the state legislature on the provision of responsible executors and delegation of executive functions.

Keywords: principles of family policy, family law, children’s rights, orphans, children deprived of parental care.

Отримано 17.02.2020

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 346.9(477)

Минюк Олена Юріївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарського права та процесу,
Навчально-наукового інституту права,
Університет державної фіскальної служби України,
м. Ірпінь, Україна
Сокол Владислав Олександрович,
аспірант третього (PhD) рівня
кафедри господарського права та процесу,
Університет державної фіскальної служби України,
м. Ірпінь, Україна

МЕДІАЦІЯ ЯК ПРОГРЕСИВНИЙ СПОСІБ ВИРІШЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ

У статті розкривається поняття “медіація” у правовій доктрині та вітчизняному законодавстві. Здійснюється правовий аналіз особливостей застосування медіації під час вирішення господарських спорів, зокрема суб’єктний склад цього процесу, етапи застосування медіації та її переваги над іншими способами вирішення господарських спорів.

Автори дійшли висновку, що у вітчизняній правовій системі відсутня належна законодавча регламентація процесу застосування медіації, хоча цей інструмент є прогресивним способом вирішення господарських спорів.

Ключові слова: господарський спір, вирішення господарських спорів, альтернативні способи вирішення господарських спорів, медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів, ознаки та особливості застосування медіації, міжнародний досвід застосування медіації.

Запит на застосування альтернативних способів вирішення господарських спорів значною мірою викликаний недосконалістю вітчизняної судової системи, що часто призводить до довгого та неефективного вирішення спорів суб’єктів господарської діяльності та тягне за собою невиконання фінансових планів, нераціональне використання ресурсів підприємством, а це, своєю чергою, призводить до зниження темпів розвитку суб’єкта господарювання та негативно впливає на розвиток економіки держави в цілому. Незважаючи на те, що медіація як основний альтернативний спосіб вирішення спорів широко застосовується в країнах ЄС, Великій Британії, США та Канаді, цей правовий інститут не знайшов свого належного правового та методичного відображення у вітчизняній правовій системі,

© Myniuk Olena, Sokol Vladislav, 2020

що позбавляє суб'єктів підприємницької діяльності можливості застосовувати медіацію як спосіб вирішення спорів на рівні з судовим захистом прав суб'єкта господарювання. У зв'язку з цим дослідження особливостей медіації як альтернативного способу вирішення господарських спорів та перспектив їх застосування у вітчизняній правовій системі є надзвичайно актуальним в умовах сьогодення.

Ґрунтовне дослідження теоретичних та практичних питань застосування медіації як альтернативного способу вирішення спорів здійснено у наукових працях таких провідних українських учених та юристів, як Барабаш Ю., Баранова В., Любченко Я., Канарик Ю., Кисельова Т., Клімова Г., Крестовська Н., Кузнєцова Н., Мазаракі Н., Перепелинська О., Притика Ю., Полатай В., Поліщук М., Романадзе Л., Сєрьогіна С., Тєслук І., Шевчук О., Шепель Т., Шинкар Т. та інші. Проте варто зауважити, що питання застосування медіації як альтернативного способу вирішення саме господарських спорів ученими висвітлювалося лише фрагментарно, хоча дані дослідження й мають важливе наукове і практичне значення, але в науковій доктрині відсутній фундаментальний правовий аналіз цього правового інституту. Враховуючи вимоги сьогодення, цей порядок вирішення господарських спорів потребує свого подальшого дослідження та удосконалення.

Мета нашого наукового дослідження полягає у тому, щоб на основі аналізу вітчизняних та зарубіжних наукових, науково-публіцистичних джерел, узагальнення правозастосовної практики, вітчизняного і зарубіжного досвіду розкрити основні особливості медіації як альтернативного способу вирішення господарських спорів та можливостей ефективного застосування цього порядку вирішення спорів у вітчизняній правовій системі.

Активний розвиток та функціонування суспільства неможливі без порушення певних прав та законних інтересів суб'єктів суспільних відносин іншими суб'єктами, які безпосередньо чи опосередковано призводять до конфліктних ситуацій та спорів.

Залежно від змісту суспільних відносин спори класифікуються на: політичні, правові, фінансові, господарські, трудові, сімейні та інші.

Ураховуючи перехід більшості держав до ринкової економіки, це сформувало сприятливі умови для розвитку підприємництва, яке неможливе без виникнення спорів, пов'язаних зі здійсненням господарської діяльності, між суб'єктами підприємництва.

Основним способом вирішення спорів, запропонованим державою, є судовий порядок. Проте в світі значної популярності набирають альтернативні способи вирішення спорів.

Альтернативне вирішення (врегулювання) спорів – це група взаємопов'язаних процесів, за допомогою яких спори (конфлікти) вирішуються без звернення до формальної системи судочинства.

Одним із провідних альтернативних способів вирішення спорів є медіація. Слово “медіація” прийшло до нас із латинської мови (mediatio), воно означає “посередництво”. У міжнародному публічному праві медіація означає посередництво третьої (незацікавленої в результаті вирішення спору) держави у вирішенні спору двох суб'єктів міжнародного права, у приватному праві медіація – це один із альтернативних (позасудових) способів вирішення конфліктів, згідно з яким

незалежний посередник допомагає сторонам досягти шляхом переговорів добровільної та взаємовигідної угоди.

Проаналізувавши правову основу поняття “медіація” варто зазначити, що це метод вирішення спорів із залученням посередника (медіатора), який допомагає сторонам конфлікту налагодити процес комунікації і проаналізувати конфліктну ситуацію так, щоб вони самі змогли обрати той варіант рішення, який би задовольняв інтереси і потреби усіх учасників конфлікту. На відміну від формального судового чи арбітражного процесу, під час медіації сторони доходять згоди самі – медіатор не приймає рішення за них [1, с. 74].

У проєкті Закону України від 28.12.2019 № 2706 запропоноване таке визначення поняття “медіація” – це добровільна, позасудова, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [2, ст. 1].

Специфічним суб’єктом медіації як альтернативного способу вирішення спору є медіатор. Відповідно до правової доктрини можна сформулювати визначення поняття “медіатор” – нейтральна щодо сторін конфлікту третя сторона (спеціально підготовлений посередник), яка сприяє досягненню сторонами взаємоприйнятної згоди щодо розв’язання спору, зосереджуючись при цьому на інтересах сторін, а не на правових позиціях або договірних правах.

Згідно з проєктом Закону України № 2706 від 28.12.2019, медіатор – це незалежна, нейтральна, неупереджена фізична особа, яка проводить медіацію і не має повноважень щодо прийняття рішення по суті конфлікту (спору) [2, ст. 1].

Наступними суб’єктами процесу медіації є сторони медіації – фізичні, юридичні особи або групи осіб, які звернулися до медіатора (медіаторів) чи організації, що забезпечує проведення медіації, з метою врегулювання конфлікту (спору) між ними за допомогою медіації. Під час застосування медіації при вирішенні господарських спорів сторонами виступають суб’єкти господарської діяльності, між якими виник господарський спір або відповідні уповноважені представники цих суб’єктів.

Медіація як альтернативний спосіб вирішення господарських спорів здійснюється на основі принципів, які спонукають досягнути належних результатів, зокрема це: добровільність; конфіденційність; щирість намірів щодо вирішення конфлікту; неупередженість посередника; правомочність сторін; неформальність та гнучкість процедури медіації [3, с. 102].

Процес медіації складається з п’яти основних етапів. Перший етап – підготовка до медіації. Він включає в себе ознайомлення учасників господарського спору зі всіма вимогами медіації. Медіатор обговорює процес зі сторонами конфлікту, пояснює їм, що таке медіація, яка роль медіатора у врегулюванні, ознайомлює їх із принципами процедури. Якщо учасники згодні з вимогами, які їм висуває медіатор, то медіатор може розпочинати підготовку до самої медіації. На цьому етапі формується довіра та своя певна структура регулювання. Ця стадія закладає основу взаємин і робить процес медіації зрозумілим і прийнятним для учасників.

Другий етап – вступна частина медіації (вступне слово медіатора). На цьому етапі медіатор знайомить учасників із процедурою медіації та її принципами, обговорює зі сторонами правила медіації, відповідає на питання сторін. Перш

ніж безпосередньо перейти до обговорення змісту конфліктної ситуації, необхідно переконатися, що сторони розуміють суть процедури, її принципи та погоджуються дотримуватися правил і брати участь у медіації. Для цього медіатор запитує учасників, чи все з того, що він сказав про медіацію, їм зрозуміло, і чи є у них питання стосовно перебігу спільної зустрічі. Якщо учасники мають питання, медіатор пояснює незрозумілі моменти ще раз, якщо ні – пропонує сторонам підписати угоду (договір) на участь у медіації.

Третій етап – аналіз фактів і виявлення проблеми. Цей етап розпочинається з прохання медіатора розповісти про конфліктну ситуацію, описати її і пояснити, що сталося. Завданням цього етапу є надання можливості кожній стороні висловити власну позицію. Для того щоб рішення було ухвалене, всі учасники повинні мати рівний обсяг інформації і добре розуміти стан проблем. Адже, щоб розв'язати конфлікт, спочатку потрібно добре усвідомити його причини і сутність. Завдання медіатора на цій стадії – виявити всі наявні проблеми, оскільки більшість конфліктів мають, як відомо, комплексний характер. Тут учасники вирішують, чи хочуть вони досягти згоди в усіх заявлених проблемах або тільки в деяких, а також визначають черговість їх розгляду, так само ухвалюється принципове рішення щодо продовження або згортання роботи.

Четвертий етап – розв'язання проблеми. Завданням цього етапу є визначення проблем, які потребують першочергового вирішення. Тут сторонам надається можливість висунути ймовірні варіанти розв'язання конфлікту, обговорення цих варіантів із медіатором і прийняття остаточного рішення. Дуже важливий внесок медіатора саме на цій стадії, оскільки він обговорює зі сторонами відповідність пропозицій сторін за певними критеріями:

- прогнозування розвитку подій після ухвалення рішення;
- можливі обставини і проблеми, які можуть виникнути внаслідок цього;
- наслідки (економічні, політичні, соціальні), що виникнуть при прийнятті рішення;
- витрати, а також правові норми, які сприятимуть виконанню цього рішення, або навпаки, перешкоджатимуть йому.

Також медіатор повинен спрямувати сторони на пошук можливих інших пропозицій, які будуть вигіднішими за попередні, та допомагає їм краще сформулювати свої думки і пропозиції. Своє рішення медіатору слід пропонувати лише після того, як усі учасники висловилися. Тон пропозицій має бути таким, аби не виникало враження про тиск з боку медіатора чи його симпатії до однієї зі сторін. У разі відсутності конструктивних пропозицій є сенс попросити учасників ще раз подумати над ними під час перерви.

П'ятий етап – укладання та підписання угоди. На відміну від судового розгляду справи, медіація має неформальний характер. Але для того, щоб вирішення конфлікту було ефективним і мало позитивні наслідки, необхідно укласти угоду між сторонами. В угоді чітко визначаються шляхи вирішення спірної ситуації, закріплюються права та обов'язки всіх учасників. Медіатор організовує складання плану, уточнює формулювання і записує ухвалені рішення. Під час розробки угоди акцентується увага передусім на тих пунктах, які потребують першочергового виконання та мають обов'язковий характер. Це готує

фундамент для переходу до наступних, більш проблемних питань. Часто сторони погоджуються з пунктами по суті, проте їх не влаштовують зафіксовані в документі слова, тому медіатор повинен звернути особливу увагу на те, щоб угода була прийнятна відповідно до стилістичного аспекту. Ідеальна підсумкова угода – це такі рівноправні, законні та міцні зобов'язання, вироблені в результаті переговорів, з якими погоджуються конфліктуючі сторони. Особливу увагу слід приділити процедурі підписання спільно розробленого і прийнятого сторонами документа.

Після закінчення переговорів їх учасники, зазвичай, готують звіт. При складанні звіту доцільно відповісти на такі питання:

- що сприяло успіху переговорів, які виникали труднощі, яким шляхом вони долалися;
- що не було враховано при підготовці до переговорів і чому;
- які несподіванки виникли під час ведення переговорів;
- якою була поведінка учасника на переговорах [4, с. 745].

Таким чином, правильно проведена процедура медіації з дотриманням зазначених етапів матиме позитивний результат. Статистика показує, що медіація є успішною і досить ефективною у більше ніж 50% випадків.

У багатьох зарубіжних країнах медіація широко застосовується для вирішення господарських спорів. Цей спосіб позитивно впливає на розвантаження судової системи та надає можливість сторонам спору знайти компроміс у вирішенні спірного питання.

Під час здійснення медіації для вирішення господарських спорів медіатори використовують такі прийоми:

- виявлення дійсних інтересів сторін замість визначення правових позицій та ставлення до конфліктної ситуації;
- допомога сторонам у прийнятті рішень через призму їхніх довгострокових цілей та інтересів;
- використання максимально гнучких та неформальних процедур вирішення господарських спорів;
- сприяння обговоренню проблемного питання та заохочення вільного висловлення ідей щодо його вирішення;
- розкриття інформації, що стосується конфліктного питання, та підбір різноманітних варіантів щодо його вирішення;
- сприяння побудові діалогу сторін спору та самостійному знаходженню сторонами спільного рішення, замість нав'язування позиції медіатора;
- залучення у разі необхідності третьої сторони для спрощення спілкування сторін спору та прискорення його вирішення.

Аналізуючи світовий досвід використання медіації під час вирішення господарських спорів, варто зазначити, що така практика вперше почала застосовуватися в США після Паундської конференції у 1976 році, а згодом набула популярності в Канаді, Великій Британії та країнах Європи. Цей інститут вирішення спорів закріплений на законодавчому рівні та постійно еволюціонує шляхом розробки порядків, інструкцій та методичних рекомендацій [5, с. 371].

Проводячи паралель з вітчизняною правовою системою, варто зазначити, що порядок застосування медіації для вирішення господарських спорів в Україні на законодавчому рівні не закріплений, та використовується досить рідко.

Порівнявши медіацію як альтернативний спосіб вирішення господарських спорів із порядком вирішення спорів у суді, варто виокремити такі переваги: економія часу; зниження вартості процесу вирішення спору; можливість впливати на результат; конфіденційність процедури; можливість збереження або відновлення ділових взаємин із партнерами; можливість запобігти виникненню подібних конфліктів у майбутньому; гарантія виконання рішення (у разі успішної медіації).

Варто зазначити, що процес медіації як альтернативний спосіб вирішення господарських спорів не регламентований у вітчизняному законодавстві. А проекти законів, які перебувають на розгляді Верховної Ради України, мають досить широкий перелік прогалин та нерегламентованих правових аспектів. Проте позитивним моментом є те, що в правовій системі йде активна дискусія щодо законодавчого закріплення процедури медіації та особливостей її застосування.

Підводячи підсумки, можна дійти висновку, що закріплення на законодавчому рівні порядку медіації як способу вирішення господарських спорів надасть можливість суб'єктам господарських відносин оперативно та ефективно вирішувати спірні питання, що позитивно відобразиться на динаміці росту економічних показників суб'єктів господарської діяльності та держави в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Кармаза О.* Інститут медіації: основні концепції розвитку. URL: <http://pgjournal.kiev.ua/archive/2017/2/6.pdf> (дата звернення: 27.01.2020).
2. Про медіацію: проект Закону України від 28.12.2019 року № 2706. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JI01110A.html (дата звернення: 16.02.2020).
3. *Крестовська Н., Романадзе Л.* Медіація у професійній діяльності юриста. Одеса: Екологія, 2019. 462 с.
4. *Приходько В.Ю.* Медіація як альтернативний метод вирішення конфліктів та її перспективи в Україні. URL: [http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/molv_2018_4\(2\)_92.pdf](http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/molv_2018_4(2)_92.pdf) (дата звернення: 16.02.2020).
5. *Клессенс Стійн.* Корпоративне управління та розвиток. Вашингтон, США: Світовий банк, 2003. 641 с.

REFERENCES

1. *Karmaza O.* Instytut mediatsii: osnovni kontseptsii rozvytku. "Institute of mediation: basic concepts of development". URL: <http://pgjournal.kiev.ua/archive/2017/2/6.pdf> (date of application: 27.01.2020) [in Ukrainian].
2. Pro mediatsiu. "On mediation: draft Law of Ukraine of 28.12.2019 No. 2706". URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JI01110A.html (date of application: 16.02.2020) [in Ukrainian].
3. *Krestovska N., Romanadze L.* (2019). Mediatsiia u profesiinii diialnosti yurysta. "Mediation in the professional activity of a lawyer". Odessa: Ecology. 462 p. [in Ukrainian].
4. *Prykhodko V.Yu.* Mediatsiia yak alternatyvnyi metod vyrishennia konfliktiv ta yii perspektyvy v Ukraini. "Mediation as an alternative method of conflict resolution and its prospects in Ukraine". URL: [http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/molv_2018_4\(2\)_92.pdf](http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/molv_2018_4(2)_92.pdf) (date of application: 16.02.2020) [in Ukrainian].

© Myniuk Olena, Sokol Vladislav, 2020

5. *Klessens Stiin* (2003). Korporatyvne upravlinnia ta rozvytok. “Corporate governance and development”. Washington, USA: World Bank. 641 p. [in Ukrainian].

UDC 346.9(477)

Myniuk Olena,
Candidate of Juridical Sciences, Docent,
Associate Professor at the Department, State Fiscal Service University of
Ukraine, Irpin, Ukraine
Sokol Vladyslav,
Postgraduate Student (PhD), State Fiscal Service University of Ukraine, Irpin,
Ukraine

MEDIATION AS A PROGRESSIVE WAY OF RESOLVING ECONOMIC DISPUTES

The relevance of the research topic is that the domestic judicial system does not cope with a significant load on it, which makes it impossible to quickly and effectively resolve business disputes between business entities. Mediation, in turn, is a progressive method of alternative dispute resolution that can be used by business entities.

The purpose of this exploration is a legal analysis of the mediation process and the peculiarities of its application in the domestic legal system.

The study was carried out using the following methods: analysis and synthesis, generalization, historical, logical, comparative and others.

This research reveals the concept of “mediation” in legal doctrine and domestic law. A legal analysis of the peculiarities of the use of mediation in resolving commercial disputes, including the subject composition of this process, the stages of application of mediation and its advantages over other methods of resolving commercial disputes.

Summarizing the results of the research, the authors concluded that in the domestic legal system there is no proper legal regulation of the process of mediation, although this tool is a progressive way to resolve commercial disputes. And the consolidation of this method and methods of its application at the legislative level will reduce the burden on the judicial system and provide enterprises with a tool for prompt and effective resolution of commercial disputes.

Keywords: commercial dispute, settlement of commercial disputes, alternative ways of resolving commercial disputes, mediation as an alternative way of resolving disputes, signs and features of mediation application, international experience of mediation application.

Отримано 18.02.2020

**АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС.
ФІНАНСОВЕ ПРАВО**

UDC 351.86:579.63

Aliksieienko Iryna,Doctor of Political Sciences, Professor, Head of the Department,
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs,
Dnipropetrovsk, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-6873-003**STATE NATIONAL SECURITY IN THE FACE OF
THE THREAT OF BIOTERRORISM: STRATEGY
OF COUNTERACTION**

Nowadays the threat of being a victim of a terrorist act or feeling psychological pressure from terrorists applies to everyone, regardless of age, gender, nationality or social status. Bioterrorism, as a new type of terrorism, has already ceased to focus on individuals. The broad masses are becoming the subject of its impact that causes huge human losses. All this actualized the need for a comprehensive scientific knowledge of the dynamics of the “bioterrorism” phenomenon, as well as the need to expand conceptual approaches to forecasting, preventing and reducing its threats.

The study is based on the integrated analysis of natural science, medical social, sociopolitical and legal aspects. It highlights strategies to counter biological terrorism, opportunities that grow in parallel with the development biotechnology, molecular medicine, and gene engineering combined with the availability of appropriate information and materials.

Keywords: *bioterrorism, national security, biotechnology, biological threat, biological warfare, human security.*

Formulation of the problem. The modern world is becoming increasingly unpredictable in its development. Today the picture of the world is being changed under the influence of the powerful impact of nano- and biotechnologies, the evolution of molecular medicine, as well as the threats and challenges of globalization, in particular, terrorism, and its new type, bioterrorism. Significant global transformations of political, economic, social and other spheres of state activity emphasize non-standard, complex political and legal research of the security institute, and in particular on epidemiological and biosecurity caused by bioterrorism threats, which articulate the aim of this article.

When taking into the consideration the results of a comprehensive medical and social analysis of the use of molecular medicine achievements by terrorist organizations, and we points that bioterrorism is a new problem for national security of states.

© Aliksieienko Iryna, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.1\(47\).3](https://doi.org/10.36486/np.2020.1(47).3)

Issue 1(47) 2020

<http://naukaipravookhorona.com/>

Having analyzed the activities and evaluation given by WHO, and the points of view of epidemiological specialists this article shows that this type of terrorism contributes to the rapid activation of the artificially created epidemic process and the development of the epizootological process in the case of the use of biological weapons. Therefore, in the absence of evidence or data, it is difficult even to hypothetically predict the course of development of the epidemic process caused by one or another pathogen.

The purpose of the article. That is why, without assessing the degree of threat of modern bioterrorism, and predictive evaluation of its possible consequences, based both on scientific and empirical data, it is impracticable to discuss this problem and, moreover, develop effective programs to reduce possible negative social and economic losses from bioterrorist impact.

Analysis of publications where the solution of this problem has been started. For this study, the scientific works devoted to the study of the problems of using biological weapons as one of the weapons of mass destruction in military conflicts, as well as the activities of the international community to prevent and prohibit the means of mass destruction of people are also of importance. These questions were actively developed in the works of Russian scientists V.P. Abarenkov, V.N. Avilin, J.M. Amanzholov, A.G. Arbatov, O.V. Bogdanov, K.G. Borisov, P.I. Grishaiev, A.I. Yoirysh, A.A. Pikayev, G.A. Smirnov, P.M. Timerbaev, T.A. Fedorov, L.Ya. Cherkassky, M.G. Yanaieva and others.

However, the problem of bioterrorism as a complex problem has not been given due attention so far. Some aspects of the preventing activity against biological terrorism were touched upon in scientific monographs, articles, journalistic publications, practical manuals and other sources. Among authors, especially should be noted KB. Alibekov, E.P. Bazhanov, B.V. Boyev, E. Geisler, S. Goodman, P. B. Dolzhanov, V.I. Evstigneev, L.P. Zhiganov, K.-H. Kampa, Yu.P. Klyukin, B.P. Krasulin, G.V. Kovbasyuk, B.C. Kotlyar, I.A. Likholetova, E.V. Lukasevich, G. Lutai, V.P. Malyshev, P.A. Martynyuk, P.I. Melnichenko, M.L. Moody, V.F. Nemitsa, C.B. Netesov, M.A. Paltsev, G. Pearson, M.I. Postnik, P.S. Romashkin, J. Rotfeder, L.S. Sandakhchiev, A.A. Semenov, G.A. Smirnov, T. Stock, J. Tucker, T. Trevan, O. Traenta, Yu.M. Fedorov, E.H. Khramova, M. Shevriev, G.Ya. Shcherbakova.

Among the most interesting works devoted to the study of bioterrorism, the following works can be distinguished: Yu.A. Bobylov “Genetic bomb. Secret scenarios of bioterrorism”; V.G. Ovchinsky “Criminology and Biotechnology”; G.G. Onishchenko, “The Organization for the Elimination of the Health Consequences of Biological, Chemical, and Radiation Terrorist Acts”; G.G. Onishchenko, A.A. Shaposhnikov, V.G. Subbotin, G.P. Prostakishin, G.M. Avetisov “Ensuring biological, chemical and toxic-radiation safety during terrorist acts” and others.

Presenting main material. The study is based on the integrated analysis of natural science, medical social, sociopolitical and legal aspects. It highlights strategies to counter biological terrorism, opportunities that grow in parallel with the development biotechnology, molecular medicine, and gene engineering combined with the availability of appropriate information and materials.

Nowadays the threat of being a victim of a terrorist act or feeling psychological pressure from terrorists applies to everyone, regardless of age, gender, nationality or

social status. Bioterrorism, as a new type of terrorism, has already ceased to focus on individuals. The broad masses are becoming the subject of its impact that causes huge human losses.

All this actualized the need for a comprehensive scientific knowledge of the dynamics of the “bioterrorism” phenomenon, as well as the need to expand conceptual approaches to forecasting, preventing and reducing its threats.

We emphasize that this is due to the fact that the principle of response, which functions in the event of a threat is presented in the form of a scheme: “challenge (danger, threat, risk) – answer – result – analysis of the result – correction of the answer”, has outlived itself as a source of understanding dynamics of processes and mechanisms of ensuring medical and social security both at the regional level and at the global scale.

The need to develop a strategy to prevent the conditions and factors determining the emergence of bioterrorism comes to the fore today.

Such research method as modeling can play an important role in this process. It is explained by the fact that the formalized model constructed with the help of the sociomedical analysis of the phenomenon under study and the computational experiments carried out with it allow us to estimate the influence of the initial factors on the simulated phenomenon.

Despite the fact that while constructing a mathematical model, some facts of the phenomenon under study are discarded as insignificant, it allows one to fully describe which is often impossible with the verbal model due to the complexity of medical and social phenomena, and their multifactorial nature.

We believe it is worth noting that in the study of bioterrorism, this method is the only one that allows to conduct experiments, which as a result can provide an opportunity to identify the main control parameters of the model, and, having used their analysis, to determine the optimal parameters of the mechanism of medical and social impact in order to reduce the threat of bioterrorism.

Biological terrorism in modern society qualifies: 1) as a real threat to commit these acts for the same purposes; 2) as the act of complicity in the commission of these acts as an organizer, co-perpetrator, instigator or accomplice; 3) as the preparation or attempt to commit these acts [4, p. 1013–1014]. Under certain conditions, bioterrorism can become a systemic destructive phenomenon, a science-intensive counterweight that can provoke global changes and, ultimately, lead to a change in the geopolitical situation [5, p. 1180–1182].

In the era of globalization, bioterrorism, due to its reality and unpredictability, as well as due to the negative consequences of a medico-social nature, has become one of the most dangerous threats to humans. Bioterrorism is a new problem for epidemiology. From the point of view of epidemiologists, this type of terrorism contributes to the rapid activation of the artificially created epidemic process, as well as the development of the epizootiological process in the case of the use of biological weapons. Therefore, in the absence of real datum it is difficult even to hypothetically predict the course of development of the epidemic process caused one or another pathogen.

In the present conditions, many researchers are of the view that biological weapon represents the type of weapon of mass destruction, whose action is based on

the use of the properties of pathogenic microorganisms and their metabolic products of [8]. The revolution that takes place in the field of biotechnology can lead to creating biological weapons, which in terms of affecting parameters are not inferior to nuclear weapon and are more flexible in its application.

Biological weapon because of its combat characteristics, the relative ease of access to its preparation by the terrorist organizations, ease of use, variability of algorithms used to commit acts of biological terrorism and their possible effects acts as the most likely instrument of committing acts of international terrorism among other types of weapons of mass destruction.

Therefore, without assessing the degree of threat of modern bioterrorism, predictive data of its possible consequences, based both on scientific and empirical data, it is impossible to discuss this problem and even more so develop effective programs to reduce possible negative social and economic losses from bioterrorism impact. This is an established point of view of many researchers [17], as well as the authors of this research.

The nature around us is an inexhaustible source of microorganisms, such as viruses, bacteria and fungi, causing diseases of humans, plants and animals. The World Health Organization (WHO) considers that infectious diseases are the second leading cause of death and the first cause of premature death in the world. According to WHO estimates, every year 2 billion people suffer from infectious diseases, 17 million of whom die. There are 50,000 deaths per day are caused by infectious diseases and half of the world's population is at risk of endemic diseases [10, p. 513–514].

There are other reasons why biological agents may be preferable to terrorists. First of all, it is availability, ease of manufacture, ease of storage and transportation, as well as the possibility of hidden use. The threat of bioterrorism requires an extremely high level of public health readiness to detect the most dangerous agents and eliminate the consequences of their deliberate use.

According to WHO, around the world, the public health system is fighting against naturally occurring infections at the limit of its capabilities, and the additional bioterrorist threat may lead to the fact that this system will not be able to cope with it. The vulnerability of society to biological agents is mainly due to the fact that the health care system is not able at this stage to detect them in a timely manner and to take the necessary protection measures. According to WHO recommendations, in order to increase public health preparedness to repel a biological threat in a given country, efforts should be focused on training staff in a program that includes a limited, but well-chosen group of biological agents. This will create the necessary potential to combat a wider range of pathogens [12, p. 225–226].

The extent of the damage with the use of such weapons far exceeds the effects of a nuclear explosion. Their action can be hidden, prolonged in nature and cause mass casualties for a short period of time (for example, in case of spraying of anthrax spores, smallpox viruses, plague up to 5 million people in one week). The most vulnerable areas are the metro, shopping centers, stadiums, etc.

Recent events indicate the increasing frequency of attempts by terrorists to access and use biological components to realize their goals. So, according to Interpol, there are serious reasons to assume that they are ready to use biological and chemical

weapons by the international terrorist organization Al Qaeda. This, in particular, is evidenced by the statements of its leaders about the “right to kill up to four million people.”

The work on the creation of biological weapons was also claimed by the detained militants of another terrorist organization, Djema Islamiy. Documents found in the Philippines in 2003 indicated that its leadership was interested in acquiring chemical and biological weapons for terrorist attacks. To this should be added the mass psychosis in the USA in 2002, caused by mailing letters with anthrax disputes. Its consequence was the massive buying by Americans of antibiotics and personal protective equipment. The population of Great Britain was on the verge of panic in July 2007, when it became known that the terrorists who were preparing the bombings in London and Glasgow were working in the public health system. Each of them could gain access to various poisons and deadly viruses. [8, p. 959].

It can testify to the high degree of reality of the acts of bioterrorism. As the Interpol leadership notes, a bioterrorist attack is only a matter of time¹. It is obvious that the world is tragically unprepared for such a bioterrorist attack. A similar point of view is contained in the study “Project 2020”, the US National Intelligence Council, which notes “the great interest of terrorists in acquiring chemical, biological, radiological and nuclear weapons”. The greatest concern of the authors of this study is the possibility of acquiring biological warfare agents, the use of which can lead to mass casualties. According to scientists in the field of infectious diseases and immunology, Biological attack can bring any country to its knees, even the most developed. At the same time, no country in the world is ready to repel a bioterrorist attack.

The situation is aggravated by the fact that besides bioterrorism, the main sources of biological danger include: natural and genetically modified pathogens of infectious diseases; uncontrolled transboundary transfer and introduction of alien species, including genetically modified organisms and food derived from them; uncontrolled genetic engineering and gene therapy; technological activity; uncontrolled cloning of humans and animals.

All this proves that the problems of combating bioterrorism need to be solved in a single complex with such closely related problems as biological security and ensuring sanitary and epidemiological well-being [6, p. 2333].

At a meeting of experts on infectious diseases, held in 1999 at the Center for Infectious Disease Control of the USA, the previously compiled lists of potentially dangerous biological agents were reviewed and general selection criteria were developed for those that pose the greatest danger in a bioterrorist attack. About 40 biological agents (viruses or groups of viruses, bacteria, rickettsia, fungi and toxins) were selected and three categories A, B and C were formed, including agents according to the degree of significance of the threat to the civilian population [13, p. 1501–1503].

In 2002, this list was used by the National Institute of Allergy and Infectious Diseases, one of the leaders in the United States in the study of infectious agents during the development of short-term and long-term research plans to counter terrorism. Biological hazard assessment of agents terrorism against the civilian population was carried out according to the following criteria: High morbidity and mortality; Potential for direct transmission from person to person or through a carrier; Low infectious dose

and high aerosol infectivity that can cause large outbreaks; Ability to contaminate food and water resources; Lack of specific diagnostic tests and / or effective treatment; Lack of safe and effective vaccines; Potential to cause fear among the population and medical workers; Potential for use as a biological weapon.

Agents categorized as A, pose the greatest threat to civilians. Their use can lead to mass casualties, and some of them, such as smallpox and plague, can jeopardize the functioning of the entire state. Variola virus is considered to be the most dangerous because of its pathogenic and epidemic properties [15]. Over the entire history of humanity, smallpox claimed about half a billion human lives; it is more than did wars and other epidemics combined.

Most of the measures currently being taken are aimed at protecting civilians specifically from agents belonging to category A. However, it must be remembered that ordinary microorganisms, such as Salmonella, Legionella, or the influenza virus, which can permanently damage the majority of the population, to undermine the economy of the state, can be used as biological weapons. Researchers came to this conclusion based on a study of five outbreaks of infectious diseases that have recently occurred in various countries. Sanitary-epidemiological services and health authorities of these countries could not adequately respond to the sharp increase in the incidence [16, p. 117–118].

It is extremely dangerous that terrorists can use of “emerging infections” agents. According to experts, we know no more than a few percent of existing viruses and a slightly larger proportion of bacteria, and nature constantly creates new pathogens. In the past 40 years alone, more than 30 new infectious agents have been discovered and identified, including HIV, Marburg and Ebola viruses. For these diseases are not developed means of treatment and prevention. A number of emerging and re-emerging pathogens, such as West Nile virus, drug-resistant Streptococcus, Staphylococcus and Mycobacterium tuberculosis, can also be dangerous biological agents [9, p. 1394].

Chimeric organisms designed using simple genetic manipulations are also a significant threat. At a conference held in Belgium in November 2001, scientists concluded that an influenza pandemic can be caused by artificial means. According to Dr. R. Webster, Director of the WHO Collaborating Center for the Study of the Ecology of Influenza in Animals and Birds, terrorists may well initiate an outbreak of influenza. The possibilities of modern biotechnology make it possible to create an influenza virus of the type observed in 1919 and caused multi-million deaths worldwide [17]. In contrast to these threats, methods should be developed to identify such artificially created agents and also specific means for the prevention and treatment of the diseases they cause.

The WHO recommendations point out that methods for the detection of biological agents based on molecular technologies put into practice need to be more sensitive, quick and accurate. To ensure the proper level of preventive measures, new safe and effective vaccines created by modern biotechnology methods are needed.

The need for further development of biomedical research is also emphasized in the strategic plan developed by the National Institute of Allergy and Infectious Diseases of the United States after the events of September 2001. It is noted that the

possibility of detecting and preventing infections as consequences of bioterrorist acts largely depends on the level of fundamental and applied biomedical research.

The United States has been preparing to counter bioterrorism since the mid-1990s. In June 1995, a secret directive of the President of the United States was issued, which provided for increasing the country's readiness in case of terrorist attacks, including biological ones. In May 1998, the development of a comprehensive bioterrorism strategy began.

In 2000 the Center for Infectious Disease Control of the USA publishes the National Strategic Plan for Preparedness for Action in Cases of Biological and Chemical Terrorism [18, p. 498]. The plan provides for the coordinated participation in the identification and elimination of incidents of more than ten different organizations.

The main sections of the plan: prevention, supervision, diagnostics of biological and chemical agents, taking measures to eliminate the incident, warning system and information support. It also include to train personnel, effective sanitary and epidemiological supervision and ensure the readiness of all participants to detect and eliminate the consequences of the possible use of chemical and biological agents.

The key point of the plan was the creation in the United States of a multi-level network of diagnostic laboratories for the rapid detection, identification and notification of the health services of territories, states, districts and cities of identified agents of biological and chemical nature. The plan is focused on the modernization of existing structures to combat infectious diseases, especially at the local level [2, p. 337].

The plans of the WHO and the Center for Infectious Disease Control of the United States propose measures aimed at improving the clinical base and training medical personnel. Physicians should be well aware of the current epidemic situation, know the potential biological agents and symptoms of infectious diseases, often different from naturally occurring diseases. They must master the means of treatment and ways to prevent epidemics. Particular attention is paid to the creation of a monitoring system for unusual cases of diseases.

In 2002, the Law on Bio-Terrorism was adopted in US, it was aimed at implementing the 10-year Bioschit program worth \$ 5.6 billion. In particular, it covered to develop vaccines against Ebola and plague, which are not intended for general sale.

Since 2003 the US food security program has been valid. The program includes the establishment of a system to control disease outbreaks of domestic animals and crops, as well as the development of new drugs to treat their diseases. In addition, the US administration has prepared a program of action to eliminate the consequences of the use of biological weapons. Every year, the provisions of this program are specified to increase its funding [1, p. 42].

Thus, the draft budget of the United States for 2008 envisaged an increase in allocations to fight the bird flu pandemic by more than 80 million dollars. In addition, the draft budget provided for the allocation of 325 million dollars for the program to protect food and agriculture. Most of this amount has gone into improving the safety and security of US food resources. The remaining funds were spent on the creation of more effective vaccines for livestock, the improvement of the emergency warning system in agriculture.

In 2003, the US Department of Homeland Security created a bioterrorism threat monitoring service, under which a significant portion of air pollution monitoring stations were modified, so that they could detect the presence of bioterrorism in the air at an early stage.

Countering bioterrorism is also part of military programs. Since 2004, the Massachusetts Institute of Technology, together with the Ministry of Defense, has developed an early warning system. The basis of this system is the use of the Doppler radar of the US Army not only for the compilation of meteorological maps, but also for early warning of a biological or chemical attack from the air.

In 2007, in the United States, a revised action plan for bio-attacks was announced, which involved the purchase and development of drugs for anthrax, smallpox, and acute radiation syndrome. According to the plan, more than \$ 100 million were spent on vaccines against anthrax and smallpox. The cost of drugs for the treatment of acute radiation syndrome exceeded \$ 100 million. In addition, the plan included the development of antibiotics to combat plague and tularemia, as well as the purchase of tools for the prevention of dangerous diseases [7, p. 41].

In this context, the trend of expanding international scientific cooperation is clearly gaining momentum in order to develop means of protection against biological agents that can be used by bioterrorists, including the development of means of preventing, diagnosing, treating, and detecting possible cases of terrorist use of biological agents.

Appreciating very highly the role of the mentioned national and international efforts in the field of non-proliferation, strengthening trust and openness and combating bioterrorism, we want to make some recommendations:

1. When formulating plans to counter biological and chemical terrorism, one should be based on the recommendations of the World Health Organization (WHO) to strengthen national preparedness and effective response. At the same time, the national security sectors should provide warning of possible incidents, and the responsibility for response should be placed on the health, veterinary, food safety and water quality sectors.

2. For effective implementation of scientific programs, it is necessary to improve the controls of export regime, the exchange of strains and information in this area. At the same time, it is necessary to strengthen the control regime for a possible “leakage” of biological materials and technologies from the research sector. It is important to pay special attention to the “human factor”. Uniform requirements should be adopted for the storage, record keeping and work with pathogens, as well as standards for biosafety and the provision of physical protection for work performed.

3. A nation must be prepared to detect and eliminate the consequences of an outbreak of any biological agent, including traditional and exotic species of microorganisms. Existing national systems of state epidemiological surveillance and control of infectious diseases should be able to detect, localize and eliminate an outbreak of an infectious disease, regardless of whether it is a consequence of the natural manifestation of a natural pathogen or the result of its deliberate use.

REFERENCES

1. *Belongia E.A., Kieke B., Lynfield R., et al.* (2011) Demand for Prophylaxis after Bioterrorism-related Anthrax Cases. *Emerging Infectious Diseases*. № 11(1). P. 42–43.
2. *Ergas D., Keysari A., Edelstein V., et al.* (2016) Acute Q Fever in Israel: Clinical and Laboratory Study of 100 Hospitalized Patients. *The Israel Medical Association Journal*. № 8(5). P. 337–338.

© Alikisienko Iryna, 2020

3. *Hayes E.B., Komar N., Nasci R.S., et al.* (2015) Epidemiology and Transmission Dynamics of West Nile Virus Disease. *Emerging Infectious Diseases*. No 11(8). P. 1167–1168.
4. *Hughes J.M., Gerberding J.L.* (2012) Anthrax Bioterrorism: Lessons Learned and Future Directions. *Emerging Infectious Diseases*. № 8(10). P. 1013–1014.
5. *Jagupski P., Baron E.J.* (2005) Laboratory Exposures to Brucellae and Implications for Bioterrorism. *Emerging Infectious Diseases*. № 11(8). P. 1180–1182.
6. *Lanciotti R.S., Roehrig J.T., Deubel V., et al.* (2009) Origin of the West Nile Virus Responsible for an Outbreak of Encephalitis in the Northeastern United States. *Science*. № 12. P. 2333–2334.
7. *Le Claire R.D., Pitt M.L.M.* (2014) Biological Weapons Defense. Effect Levels. *Biological Weapons Defense: Infectious Diseases and Counterbioterrorism*. Ed. by L.E. Lindler, F.J. Lebeda, and G.W. Korch. Totowa, New Jersey: “Humana Press”. P. 41–42.
8. *Meltzer M.I., Damon I., LeDuc J.W., et al.* (2010) Modeling Potential Responses to Smallpox as a Bioterrorist Weapon. *Emerging Infectious Diseases*. № 7. P. 959.
9. *Nasci R.S.* (2014) Movement of Chikungunya Virus into the Western Hemisphere. *Emerging Infectious Diseases*. No 8. P. 1394–1395.
10. *Olson K.B.* (2009) Aum Shinrikyo: Once and Future Threat? *Emerging Infectious Diseases*. No 5. P. 513–514.
11. *Petersen L.R., Martin A.A., Gubler D.J.* (2003) West Nile Virus. *The Journal of the American Medical Association*. № 4. P. 524–525.
12. *Rotz L.D., Khan A.S., Lillibridge S.R., et al.* (2002) Public Health Assessment of Potential Biological Terrorism Agents. *Emerging Infectious Diseases*. № 8(2). P. 225–227.
13. *Sahl J.W., Pearson T., Okinaka R., et al.* (2016) A *Bacillus anthracis* Genome Sequence from the Sverdlovsk 1979 Autopsy Specimens. *MBio*. No 7(5). P. 1501–1503. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5050339/> (date of application: 10.01.2020)
14. *Schmaljohn A., Hevey M.* (2004) Medical Countermeasures for Filoviruses and Other Viral Agents. *Biological Weapons Defense: Infectious Diseases and Counterbioterrorism*. Ed. by L.E. Lindler, F.J. Lebeda, and G.W. Korch. Totowa, New Jersey: “Humana Press”. P. 239–241.
15. *Simpson J., Gardham D.* (2017) Isis Hacker Who Hid Terror Files on Cufflinks is Jailed. *The Times*. 2017, May 3. URL: <https://www.thetimes.co.uk/article/isis-hacker-who-hid-terror-files-on-cufflinks-is-jailed-t8008sqph> (date of application: 10.01.2020)
16. *Takahashi H., Keim P., Kaufmann A.F., et al.* (2004) (Bacillus Anthracis Incident, Kameido, Tokyo). *Emerging Infectious Diseases*. № 10(1). P. 117–120.
17. *Tian D., Zheng T.* (2014). Comparison and Analysis of Biological Agent Category Lists Based on Biosafety and Biodefense. *PLOS ONE*9(6): e101163. URL: <http://journals.plos.org/plosone/article?doi=10.1371/journal.pone.0101163> (date of application: 10.01.2020).
18. *Tucker J.B.* (2009) (Historical Trends Related to Bioterrorism: An Empirical Analysis. *Emerging Infectious Diseases*. № 5. P. 498–500.
19. Whence New Plagues? A Prediction of the Places from Which New Illnesses Are Likely to Emerge. *The Economist*. 2017, June 24 URL: <https://www.economist.com/news/science-and-technology/21723819-prediction-places-which-new-illnesses-are-likely-emerge-whence> (date of application: 10.01.2020).

УДК 351.86:579.63

Алексєєнко Ірина Вікторівна

доктор політичних наук, професор,
начальник кафедри міжнародних відносин та туризму,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна
ORCID ID 0000-0002-6873-003

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ ПЕРЕД ЗАГРОЗОЮ БІОТЕРОРИЗМУ: СТРАТЕГІЯ ПРОТИДІЇ

Сьогодні загроза стати жертвою теракту або відчувати на собі психологічний прес з боку терористів поширюється на всіх, незалежно від віку, статі, національної

© Aliksiienko Iryna, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.1\(47\).3](https://doi.org/10.36486/np.2020.1(47).3)

Issue 1(47) 2020

<http://naukaipravookhorona.com/>

приналежності та соціального статусу. Біотероризм, як новий вид тероризму вже перестав орієнтуватися на окремих особистостей, предметом його впливу стають широкі маси, що тягне за собою величезні людські втрати та загрозу національній безпеці держави.

Дослідження базується на інтегрованому аналізі природничих, медико-соціальних, соціально-політичних і правових аспектів стратегії протидії біологічному тероризму, можливості якого ростуть паралельно з розвитком біотехнологій, молекулярної медицини та генної інженерії в поєднанні з доступністю відповідної інформації та матеріалів.

Усе це актуалізувало потребу в формуванні комплексного наукового знання про динаміку феномену “біотероризм”, а також необхідність у розширенні концептуальних підходів до прогнозування, попередження та ліквідації його загроз.

Ключові слова: біотероризм, національна безпека, біотехнології, біологічна війна, біологічна загроза, людська безпека.

Отримано 19.02.2020

Базан Олександр Вікторович,
аспірант Хмельницького університету
управління та права, м. Хмельницький, Україна,
ORCID ID 0000-0001-9400-4755

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Стаття присвячена теоретичному дослідженню питань щодо визначення поняття та сутності взаємодії суб'єктів адміністративно-правової охорони навколишнього природного середовища в Україні. Зроблено висновок, що взаємодія суб'єктів адміністративно-правової охорони навколишнього природного середовища в Україні – це погоджений за місцем, часом і характером комплекс певних заходів, що передбачає своєчасний обмін інформацією між відповідними суб'єктами, одночасність проведення планових заходів, відповідальність і взаємний контроль, здійснюваних з метою забезпечення охорони довкілля (екологічної безпеки), а також недопущення шкідливих впливів на навколишнє природне середовище.

Ключові слова: навколишнє середовище, довкілля, екологічна безпека, навколишнє природне середовище, тваринний світ.

Сучасний стан забезпечення охорони навколишнього природного середовища в Україні упродовж останніх років погіршився. Засмічення довкілля різноманітними відходами як промислового, так і побутового характеру, зниження якості харчових продуктів та питної води, забруднене атмосферне повітря тощо – усе це далеко не повний перелік негативних факторів, властивих не тільки нашій країні, а й усьому світові.

З огляду на це, постає нагальна потреба в урегулюванні вказаних процесів як правовими, так і організаційними заходами. У цьому контексті варто погодитися з тим, що сучасна система забезпечення охорони навколишнього природного середовища має ґрунтуватися на взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також громадських формувань, що вимагає покращання правової бази й вивчення міжнародного досвіду щодо вирішення екологічних проблем [1, с. 110].

Окремим аспектам вказаної проблематики присвятили свої дослідження такі вчені, як В.В. Бондаренко, П.А. Гагай, А.П. Гетьман, І.А. Городецька, А.С. Євстігнєєв, О.М. Єщук, Н.І. Золотарьова, І.Д. Казанчук, В.І. Книш, Л.П. Коваленко, Н.О. Комісарук, В.В. Костицький, Є.В. Курінний, О.Я. Лазор, В.А. Лазоренко, Г.М. Левіна, М.В. Лошицький, В.К. Матвійчук, М.М. Сливка, О.О. Сурілова, Н.Л. Тішкова, О.А. Улютіна, М.В. Шиленко та ін. Однак незважаючи на численні наукові праці, комплексного теоретичного дослідження питань щодо поняття та сутності взаємодії суб'єктів адміністративно-правової охорони навко-

лишнього природного середовища в Україні не проводилося, що, у свою чергу, свідчить про актуальність указаної статті, метою якої є визначення взаємодії суб'єктів адміністративно-правової охорони навколишнього природного середовища в Україні.

Будь-яка соціальна система – це, перш за все, сукупність компонентів, частин, елементів, які взаємодіють. Зазначені складові “можуть належати до різних рівнів організації соціальної системи та, відповідно, формувати окремі блоки, структурні утворення всередині системи” [2, с. 74]. Кожний орган, що входить до системи суб'єктів адміністративно-правової охорони навколишнього природного середовища України, виступає певним чином упорядкованою сукупністю компонентів чи елементів. Водночас своєрідним елементом цієї системи виступають і окремі працівники цих органів, оскільки вони здатні самостійно вирішувати завдання та здійснювати функції, які властиві цим органам [3, с. 41]. У наведеному положенні підкреслюється структурний аспект системи. Водночас будь-яка система має й інший – функціональний, аспект, адже є сукупністю елементів, об'єднаних зв'язками таким чином, що забезпечується цілісна її функція [4, с. 92]. Саме тому система повинна розглядатися як структурно-функціональна єдність окремих взаємопов'язаних елементів, що реалізують покладені на неї функції в умовах конкретного зовнішнього середовища.

Кожна соціальна система може бути представленою як об'єкт соціальної природи, із характерною структурою, різнорідними внутрішніми і зовнішніми відносинами, комплексом своєрідних виконавчих функцій. Яку б соціальну систему ми не взяли, це завжди комплекс тісно пов'язаних між собою частин та елементів. Нормальне функціонування системи перебуває в прямій залежності від погодженості та єдності їхніх дій. Сказане повною мірою стосується й такої системи соціального управління як система суб'єктів адміністративно-правової охорони навколишнього природного середовища України.

Як наслідок, існують поняття організаційної і функціональної структур соціальних систем, а також їх ієрархії, про що йшлося вище. Специфічною соціальною системою державно-правової природи, яка виконує функції забезпечення охорони навколишнього природного середовища України, є органи системи охорони навколишнього природного середовища України (наприклад, Міністерство енергетики та захисту довкілля України (Мінекоенерго), Державна екологічна інспекція України (Держекоінспекція), Державне агентство водних ресурсів України (Держводагентство), Державне агентство лісових ресурсів України (Держлісагентство) та інші).

Теорія управління розглядає соціальну систему як цілісну та динамічну сукупність взаємопов'язаних частин і елементів [5, с. 23–29]. Чим складніші та різноманітніші завдання, які розв'язує система, тим більше вона роздроблена на частини та елементи, тим складніше управління такою системою. У зв'язку з цим, постає дуже важлива проблема управління, зокрема забезпечення погодженості та єдності функціонування частин та елементів системи, тобто їхня взаємодія.

На органи, що входять у систему адміністративно-правової охорони навколишнього природного середовища України, державою покладено виконання широкого кола завдань, які реалізуються через виконання значної кількості

різноманітних функцій та підфункцій. Розмаїття й відмінність цих функцій у остаточному підсумку визначають їх функціонально-галузеву й адміністративно-територіальну структуру. Цілком зрозуміло, якщо діяльність кожної частини, кожного елемента цієї системи не буде скоординованою належним чином, то вони не зможуть успішно виконувати як загальне завдання, що постають перед системою загалом, так і завдання, котрі складають зміст їх діяльності на локальному рівні.

Будь-який орган, що входить до системи адміністративно-правової охорони навколишнього природного середовища України, складається з цілого ряду структурних підрозділів (департаментів, управлінь, відділів, відділень тощо), які складають необхідний набір компонентів системи, у якості котрої може розглядатися кожний орган системи в досліджуваній сфері. Разом з тим, усі складові цих органів пов'язані не тільки між собою, але й і з системою взагалі. Вони впливають одне на одне. Такий взаємовплив, як і будь-який соціальний тип взаємодії, обумовлений, з одного боку, особливостями та конкретно-історичним рівнем розвитку матеріальних об'єктів та умов, а з іншого, – самою людиною – працівником цих органів [6, с. 70–73].

Слід підкреслити, що взаємодія як компонент, ланка, системна якість, властива усім соціально-організованим системам і передовсім системам, організованим державно-правовим чином. У свою чергу, особливістю державно-правової організації соціальних систем є те, що вони належать до формальної соціальної організації, яка становить результат свідомого конструювання соціальних зв'язків. Формальна організація характеризується цільовою заданістю, яка полягає в визначенні та нормативно-правовому установленні й закріпленні способів і форм взаємодії елементів соціальної системи залежно від типу, виду, роду, рівня цих систем, цілей та завдань їх формування. Для цього типу соціальної організації є характерним для використання засобів і механізмів організаційно-структурного, нормативно-регулюючого та функціонально-управлінського впливу на формування, встановлення й розвиток відношень певного типу (виду). Цей тип передбачає цільову мотивацію щодо вибору організаційно-структурних засобів формування, функціонування та розвитку соціальних підсистем залежно від конкретно-історичних, економічних, соціально-політичних умов. Взагалі формальний тип організації та взаємодії складових соціальних систем може забезпечити ефективність розвитку відповідних процесів лише в тому випадку, якщо: по-перше, він об'єктивно віддзеркалює соціальні потреби; по-друге, формує науково обґрунтовані засоби, механізми, форми і способи задоволення, вирішення соціальних потреб чи завдань; по-третє, визначальне місце серед засобів, механізмів, форм і способів посідають організаційно-правові; по-четверте, враховуються властиві цьому типу закономірності та тенденції суспільного розвитку. В умовах же сьогодення, коли до соціально-правових систем (у т.ч. у сфері охорони навколишнього природного середовища), висувуються якісно нові вимоги, необхідний також комплекс заходів щодо набуття ними таких властивостей, які б забезпечили їм здатність до швидкої перебудови структурних і функціональних зв'язків [7, с. 41–42].

Усі організаційно-інституційні складові системи адміністративно-правової охорони навколишнього природного середовища України певним чином пов'язані

поміж собою й системою загалом. Вони здійснюють одна на одну такий вплив, який за своєю сутністю і природою може мати керівний або інформаційний характер. Безпосередній керівний вплив, необхідною умовою якого виступають відносини підпорядкованості, здійснюється вищим органом чи його структурним підрозділом на нижчий орган або його структурний підрозділ. Вплив цього виду виступає як форма взаємозв'язку суб'єкта і об'єкта управління.

Взаємодія в системі адміністративно-правової охорони навколишнього природного середовища України – не самоціль, а засіб і форма здійснення практичної діяльності. При цьому, вдосконалення взаємодії виступає як динамічний процес розв'язання відповідних проблем у вказаній сфері. Постійною її метою є оптимізація управління, що забезпечує максимально ефективне функціонування соціальної системи. Оптимізація передбачає цілеспрямовану реалізацію комплексу заходів, що відповідають певним умовам. Головними з цих умов є: а) постановка науково обґрунтованих цілей управління; б) наявність матеріально-технічних, фінансових, часових, кадрових, інформаційних та інших ресурсів, що забезпечують досягнення намічених цілей; в) визначення раціональних шляхів виконання практичних завдань. Крім того, оптимізація системи управління передбачає наявність об'єктивних критеріїв оцінки ефективності її функціонування [8, с. 11–15].

Також для системи адміністративно-правової охорони навколишнього природного середовища України характерною є розгалужена мережа зовнішніх та внутрішніх інформаційних зв'язків, що забезпечують: передачу інформації між органами системи МВС України, з одного боку, і вищими органами державної влади – з іншого; взаємний інформаційний обмін між органами та іншими відомствами і громадськими організаціями; передачу керівної та повідомляючої інформації між апаратами управління й відповідними системами; циркулювання інформації вказаного характеру між керівництвом органу та іншими управлінськими ланками; обмін та циркулювання інформацією між управліннями – відділами – відділеннями служб органів системи адміністративно-правової охорони навколишнього природного середовища України.

У соціальному управлінні погодженість функціонування частин та елементів системи досягається через координацію та взаємодію. У літературі комплексно проблема координації та взаємодії розроблена ще недостатньо. У працях вчених-управлінців розглядаються окремі аспекти цієї проблеми, але в них відсутнє єдине і чітке уявлення про самі поняття взаємодії та координації. Так, на думку одних вчених, взаємодія та координація – це слова-синоніми, які означають погодженість [9]; на думку інших, взаємодія – це більш широке поняття, ніж координація [10]; на думку третіх, навпаки, більш широким поняттям є координація [11, с. 103–127]; четверті вважають координацію за організацію взаємодії [12, с. 16].

Слід зазначити, що на сьогодні юридична наука не виробила єдиного підходу до понять “взаємодія”, “координація” тощо. Зазначені поняття не визначено і в правових актах, хоча вони досить часто в них зустрічаються. Взаємодія взагалі – це “філософська категорія, що відображає процеси впливу різноманітних об'єктів одне на одного, їх взаємообумовленість, зміну стану, взаємоперехід, а також

породження одним об'єктом іншого. Взаємодія становить вид безпосереднього або опосередкованого, зовнішнього або внутрішнього відношення зв'язку” [13, с. 81]. Деякі автори називають категорію взаємодії адміністративно-правовою [14, с. 25], що, на нашу думку, можна робити лише із застереженням “у спеціальному змісті”. Загальноприйнятим у наукових колах є те, що при вирішенні спірних та широких за змістом питань необхідно спиратися на визнану в теорії права ідею взаємозалежних підходів – філософського, спеціально-юридичного і соціологічного [15, с. 27].

Розглядаючи взаємодію як філософську категорію, зазначимо, що вона відображає процеси впливу об'єктів один на одного, їх взаємну зумовленість і породження одним об'єктом іншого [16, с. 57]. Виходячи з цього, взаємодія є універсальною формою руху, розвитку й визначає існування і структурну організацію будь-якої матеріальної системи [17, с. 75].

В.О. Малюткін визначає, що філософській категорії “взаємодія” властива наявність: а) таких відносин (зв'язків), які дають змогу об'єктам впливати одне на одного; б) власне впливу, у результаті якого відбуваються взаємні трансформації суб'єктів, що взаємодіють [18, с. 40].

Отже, взаємодія є однією із загальних форм взаємозв'язку між явищами, сутність яких полягає у зворотному впливі одного предмета чи явища на інше. Вона відбувається в просторі й часі та є специфічною для кожної з форм руху матерії [19, с. 213]. Таким чином, для категорії “взаємодія”, з погляду філософії, характерними є: по-перше, наявність фактичних та стійких зв'язків, по-друге, таких зв'язків, що дозволяють об'єктам впливати одне на одного; по-третє, наявність самого впливу, у результаті якого відбувається взаємна зміна взаємодіючих сторін.

У науковій літературі взаємодію розглядають як одну з основних філософських категорій, що відображає процеси впливу різних об'єктів одне на одного, їх взаємну зумовленість і зміну стану або взаємоперехід, а також заснування одного об'єкта за допомогою іншого, обміну інформаційними потоками. Система визначається як комплекс елементів, що перебувають у взаємодії. З цього випливає, що системи в ізольованому вигляді, поза зв'язками із суміжними системами і середовищем функціонування, фактично не існує. Не можна забувати і про те, що елементи системи мають перебувати в причинно-наслідковому зв'язку між собою та з системою загалом і бути інформаційно самостійними та незалежними, що простежуємо у випадку територіальних і транспортних органів внутрішніх справ.

У тлумачному словнику сучасної української мови поняття “взаємодія” визначено як взаємний зв'язок між предметами дії, а також погоджену дію між ким-, чим-небудь [20, с. 185]. Визначення поняття взаємодії в спеціальній, зокрема юридичній, літературі неоднозначне. Так, О.М. Бандурка відзначає, що взаємодія – це стан взаємовідносин, а взаємовідносини – це процес взаємозв'язку [21, с. 77]. Термін “взаємодія” учені розглядають також як одну з основних форм трудової діяльності, що здійснюється через суспільні відносини між людьми, а також у відносинах і зв'язках різних об'єктивно зумовлених видів життєдіяльності.

Отже, як бачимо, взаємодія постає інтегральним чинником об'єднання органів адміністративно-правової охорони навколишнього природного середовища в певну

цілісну систему, що в процесі функціонування змінюється порівняно з первинним станом. Таким чином, взаємодія передбачає динамічність суб'єктів, що взаємодіють, і системи загалом.

Беручи до уваги зазначене вище, під взаємодією суб'єктів адміністративно-правової охорони навколишнього природного середовища в Україні, на нашу думку, можна розуміти погоджений за місцем, часом і характером комплекс певних заходів, що передбачає своєчасний обмін інформацією між відповідними суб'єктами, одночасність проведення планових заходів, відповідальність і взаємний контроль, здійснюваних з метою забезпечення охорони довкілля (екологічної безпеки), а також недопущення шкідливих впливів на навколишнє природне середовище.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Сливка М.М.* Взаємодія суб'єктів охорони навколишнього природного середовища (адміністративно-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2018. 214 с.
2. Теория государственной-правовой организации / под ред. Е.Б. Кубко. К.: Юринком, 2009. 592 с.
3. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ. Загальна частина: підручник / під заг. ред. І.П. Голосніченка, Я.Ю. Кондратьєва. К.: Укр. акад. внутр. справ, 1995. 177 с.
4. Научная организация управления органами внутренних дел / под ред. Г.В. Зуйкова. М.: Акад. МВД СССР, 1984. 313 с.
5. Управленческие процедуры / отв. ред. В. М. Лазарев. М.: Наука, 1988. 271 с.
6. *Афанасьев В.Г.* Системность и общество. М.: Прогресс, 1980. 252 с.
7. *Клюев О.М.* Проблемы взаимодействия подразделов органов внутренних дел на региональном уровне: дис. ... д-ра юрид. наук. Х., 2010. 422 с.
8. *Юсупов В.А.* Правоприменительная деятельность органов управления. М.: Юрид. лит., 1979. 136 с.
9. *Керженцев П.М.* Принципы организации. Избранные произведения. М.: Экономика, 1968. 339 с.
10. *Плишкин В.М.* Теория управления органами внутренних дел: підручник / за ред. Ю. Ф. Кравченка. К.: НАВСУ, 1999. 702 с.
11. *Мангутов И.С., Уманский Л.И.* Организатор и организаторская деятельность. Л.: ЛГУ, 1975. 185 с.
12. Научная организация управления в аппаратах милиции / под ред. Ю.М. Козлова. М.: Юрид. лит., 1975. 243 с.
13. Философский энциклопедический словарь / под ред. П.Н. Федосеева, С.М. Ковалева. М.: Советская энциклопедия, 1980. 672 с.
14. *Полищук А.Д.* Понятие взаимодействия милиции и добровольных дружин в охране общественного порядка: учебное пособие. К.: Наукова думка, 1982. 44 с.
15. *Кулик В.П.* Методология правоотношений. М.: Вако, 2009. 421 с.
16. Философский энциклопедический словарь / под ред. С.М. Ковалева, В.Г. Панова, П.Н. Федосеева. М.: Советская энциклопедия, 1983. 840 с.
17. Юридический энциклопедический словарь / под ред. А.Я. Сухарева. М.: Советская энциклопедия, 1987. 528 с.
18. *Малюткин В.А.* Организация взаимодействия подразделений органов внутренних дел в осуществлении профилактики преступлений. Лекция № 13 / под ред. Г.А. Аванесова. М.: РИО МВД СССР, 1976. 447 с.
19. Взаємодія. Українська радянська енциклопедія. Головна редакція української радянської енциклопедії: у 12 т. / гол. редкол.: М.П. Бажан (голова) [та ін.]. К.: УРЕ. К., 1978. Т. 2. С. 213.
20. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. В.Т. Бусел [та ін.]. К.: Ірпінь: ВТ "Перун", 2003. 1440 с.
21. *Бандурка О.М.* Управління в органах внутрішніх справ України. Х.: Ун-т внутр. справ, 1998. 480 с.

REFERENCES

1. *Slivka, M.M.* (2018) Vzaiemodia subiektiv okhoroni navkolishnoho prirodnoho seredovishha (admini'strativno-pravovyi aspekt). "Interaction of Environmental Subjects (administrative legal aspect)": thesis. ... cand. of science of law. Lviv. 214 p. [in Ukrainian].
2. Teoriia gosudarstvenno-pravovoi organizatsii. "Theory of State Legal Organization / ed. E.B. Kubko. K.: Yurinkom, 2009. 592 p. [in Russian].
3. Administrativna diialnist orhaniv vnutrishnikh sprav. "Administrative Activities of Law Enforcement Agencies. General Part": textbook / eds I.P. Holosnichenko, Y.Yu. Kondratiev. K.: 1995. 177 p. [in Ukrainian].
4. Nauchnaya organizatsiya upravleniya organami vnutrennikh del. "Scientific Organization of the Management of Internal Affairs" / ed. G.V. Zuykova. M.: Acad. USSR Ministry of Internal Affairs, 1984. 313 p. [in Russian].
5. Upravlencheskie procedury. "Management Procedures" / ed. V.M. Lazarev. M.: Nauka, 1988. 271 p. [in Russian].
6. *Afanasyev, V.G.* (1980) Sistemnost i obshchestvo. "Systematicity and Society". M.: Progress. 252 p. [in Russian].
7. *Klyuyev, O.M.* (2010) Problemi vzayemodii pidrozdiliv orhaniv vnutrishnikh sprav na rehionalnomu rivni. "Problems of an Interaction of Divisions of Law-Enforcement Bodies at Regional Level": thesis. Ph.D. H.. 422 p. [in Ukrainian].
8. *Yusupov, V.A.* (1979) Pravoprimeritel'naya deyatelnost organov upravleniya. "Law Enforcement Activities of Governing Bodies". M.: Jurid. lit. 136 p. [in Russian].
9. *Kerzhenczev, P.M.* (1968) Printsipy organizatsii. Izbrannyie proizvedeniya. "Principles of Organization. Selected Works". M.: Economics. 33 p. [in Russian].
10. *Plishkin, V.M.* (1999) Teoriia upravlinnia orhanami vnutrishnikh sprav. "Theory of Management of the Bodies of Internal Affairs": textbook / editor Yu. F. Kravchenko. K.: NAVSU., 702 p. [in Ukrainian].
11. *Mangutov, I.S., Umanski, L.I.* (1975) Organizator i organizatorskaya deyatelnost. "Organizer and Organizational Activities". L.: LGU, 1975. 185 p. [in Russian].
12. Nauchnaya organizatsiya upravleniya v apparatakh militsii. "Scientific Organization of Management in Police Devices" / ed. Yu. M. Kozlov. M.: Jurid. lit., 1975. 243 p. [in Russian].
13. Filosofskii enciklopedicheskii slovar. "Philosophical Encyclopedical Dictionary" / eds P.N. Fedosieiev, S.M. Kovaliov. M.: "Soviet Encyclopedia", 1980. 672 p. [in Russian].
14. *Polishhuk, A.D.* (1982) Ponyatie vzaimodeistviya militsii i dobrovol'ny'kh druzhin v okhrane obshchestvennogo poryadka. "The Concept of the Interaction of the Police and Voluntary Squads in the Protection of Public Order": training manual. K.: Naukova dumka, 1982. 44 p. [in Russian].
15. *Kulik, V.P.* (2009) Metodologiya pravootnoshenii. "Legal Relations Methodology". M.: Waco, 2009. 421 p. [in Russian].
16. Filosofskii entsiklopedicheskii slovar. "Philosophical Encyclopedic Dictionary" / eds S.M. Kovalev, V.G. Panov, P.N. Fedoseev. M.: Soviet Encyclopedia, 1983. 840 p. [in Russian].
17. Yuridicheskii ensiklopedicheskii slovar. "Encyclopedical Dictionary of Law" / ed. A.Ya. Sukharev. M.: Soviet Encyclopedia". 1987. 528 p. [in Russian].
18. *Malyutkin, V.A.* (1976) Organizatsiya vzaimodeistviya podrazdelenii organov vnutrennikh del v osushchestvlenii profilaktiki prestuplenii. "Organization of an Interaction between Departments of the Internal Affairs bodies in the implementation of crime prevention. Lecture No 13 / ed. G.A. Avanesova. M.: RIO Ministry of Internal Affairs of the USSR, 1976. 447 p. [in Russian].
19. Vzaiemodiia. "Inter action". Ukrainian Soviet Encyclopedia: in 12 vol. / M.P. Baian (head) [and others]. K.: URE. K., 1978. Vol. 2. P. 213 [in Russian].
20. Velikiy tлумachnij slovník suchasnoyi ukraýinskoyi movy. "Big Eexplanatory Dictionary of Modern Ukrainian Language" / compilers V.T. Busel [and others]. K.: Irpin: Perun, 2003. 1440 p. [in Ukrainian].
21. *Bandurka, O.M.* (1998) Upravlinnia v organakh vnutrishnikh sprav Ukraini. "Department of Internal Affairs of Ukraine". H.: University of Internal Affairs. 480 p. [in Ukrainian].

Bazan Oleksandr,
Postgraduate, Khmelnytsky University
of Management and Law, Khmelnytsky, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-9400-4755

CONCEPT AND NATURE OF THE ADMINISTRATIVE LEGAL ENTITIES OF THE PROTECTION OF ENVIRONMENTAL

Paper is devoted to the theoretical study of the issues of definition of the concept and essence of an interaction between the subjects of administrative and legal protection of the environment in Ukraine. It is emphasized that the current state of environmental protection in Ukraine in recent years has been worsened: environmental pollution by various wastes of both industrial and domestic character, reduced the quality of food and drinking water, polluted atmospheric air, etc. – it is not a complete list of negative factors that are happening not only in our country, but all over the world as well. It is noted that the modern system of environmental protection should be based on the interaction of public authorities, local self-government bodies, as well as public entities; it requires the improvement of legal framework and studying of an international experience in environmental problems solving.

It is noted that the specific social system of state and legal nature that performs the functions of environmental protection of Ukraine are the bodies of the environmental protection system of Ukraine (for example, Ministry of Energy and Environmental Protection of Ukraine, State Ecological Inspectorate of Ukraine, State Agency of Water Resources of Ukraine, State Agency of Forest Resources of Ukraine and others). It is noted that the interaction is an integral factor in the integration of administrative and environmental protection bodies into a single holistic system. Thus, an interaction implies the dynamism of the interacting entities and the system as a whole. It is concluded that the interaction of the subjects of administrative and legal protection of the environment in Ukraine is an agreed on place, time and nature complex of certain measures, which provides timely exchange of information between the relevant entities, simultaneous implementation of planned activities, responsibility and mutual control, implemented to ensure environmental protection (ecological safety) and to prevent harmful effects on the environment.

Keywords: surrounding medium, environment, ecological safety, natural environment, wildlife.

Отримано 17.02.2020

Бакал Віталій Павлович,
кандидат юридичних наук,
начальник відділу ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-0019-7053

РЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті досліджено ресурсне забезпечення поліцейських в європейських країнах та вироблено пропозиції для його впровадження в діяльність Національної поліції України. Обґрунтовано, що досвід європейських країн є досить важливим для України тим паче тепер, коли держава йде шляхом євроінтеграції та адаптації внутрішнього законодавства до стандартів ЄС. Зазначено, що за основу слід брати досвід країн, які за побудовою правової системи є наближеними і належать до однієї романо-германської правової сім'ї.

Ключові слова: поліцейські, речове забезпечення, європейський досвід, ефективне використання ресурсів.

Ефективність функціонування Національної поліції України (надалі – НПУ), як центрального органу виконавчої влади, який слугує суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, безпосередньо залежить від її ресурсного забезпечення. Достатність таких ресурсів та своєчасність забезпечення потреби в них впливає на якість виконання завдань поліцейськими, попередження корупції в правоохоронних органах, а також на безпеку поліцейських під час виконання ними службових завдань.

Враховуючи, що правоохоронні органи держави знаходяться в процесі реформування, яке передусім орієнтоване на європейські стандарти, сучасна модель Національної поліції України потребує нових концептуальних підходів до вирішення проблем ресурсного забезпечення поліцейських, і виключне значення для цього має узагальнення досвіду ресурсного забезпечення національних поліцейських структур країн Європейського Союзу.

Метою статті є дослідження ресурсного забезпечення поліцейських у європейських країнах та вироблення пропозицій для впровадження в діяльність Національної поліції України.

Одним із важливих елементів потенціалу розвитку будь-якої організації є ресурси, задіяні у процесі її діяльності. Ресурси (від франц. ressource – допоміжний засіб) – цінності, засоби, можливості, грошові засоби, джерела засобів доходів [1, с. 124]. Сьогодні є два основних підходи до визначення ресурсного забезпечення – статичний та управлінсько-логістичний. Наприклад, у роботі А. Мельник, О. Оболенського, А. Васиної, Л. Гордієнко ресурсне забезпечення трактується як

сукупність ресурсів, що використовуються чи можуть використовуватися організацією для здійснення своєї діяльності. З іншого боку, Т. Безверхнюк [2], А. Чорна [3, с. 93], М. Французова, М. Галабурда та інші обстоюють думку, що сутність ресурсного забезпечення полягає не тільки у використанні чи доступності ресурсів, а й в існуванні управлінського механізму, що має забезпечувати їх ефективне використання. Зокрема, Т. Безверхнюк визначає ресурсне забезпечення як “систему державних заходів, спрямованих на створення матеріальних, правових, інституційних умов перетворення елементів ресурсного простору в засоби досягнення цілей” [4, с. 116].

Ресурсне забезпечення діяльності Національної поліції, на нашу думку, слід розглядати як комплексний процес послідовних, системно пов'язаних й узгоджених між собою логістичних (пошук, мобілізація, накопичення, розподіл і використання ресурсів) та управлінських (прогнозування, планування, контроль, моніторинг, облік, аналіз тощо) етапів, скерованих на забезпечення ефективності результатів її діяльності. Етапи ресурсного забезпечення не можуть існувати самотійно, вони забезпечують діяльність організації, інтегровані до неї.

Питання ресурсного забезпечення правоохоронних органів України розглядалися у працях О.М. Бандурки, З.Ф. Вікулова, В.В. Воробйова, С.М. Єрмакова, М.С. Ільницького, О.В. Ковальова, Ю.В. Коречкова, О.О. Крилова, Н.З. Кунца, С.Л. Курило, П.В. Нєлезіна, А.Ю. Пантелеєва, Н.А. Пєлих, В.М. Плішкіна, О.І., Пожарова, О.С. Проневич, В.М. Раєва, Б.Б. Ривкіна, Р.М. Сапронова, О.Ю. Синявської, М.Д. Смірнова, В.В. Тіванова, І.В. Шамрая, С.О. Шатрави.

О. Буданова, В. Бутиліна, О. Губанова, О. Зубкова, В. Ілларіонова, М. Кіреєва, Л. Колодкіна, О. Кононова, О. Корєнева, В. Коробова, О. Крилова, О. Майдікова, В. Мельника, В. Морозова, В. Петрожицький, В. Сальников, В. Сергєвнїн, О. Столяренко, В. Чернявський, І. Шушкевич та ін. розглядали аспекти адміністративно-правового регулювання речового забезпечення працівників органів внутрішніх справ.

Наукові розробки та публікації з окремих питань державного управління у сфері ресурсного забезпечення поліції європейських країн здійснювалися в працях І. Арістової, С. Браткова, В. Губанова, О. Горшкової, В. Донєнка, І. Зозулі, В. Заросила, В. Ковальської, Н. Матюхіної, С. Петкової, О. Проневича, О. Сєрьогіна та ін. А також зарубіжних учених таких, як: М. Бєнтон, Р. Бойд, Д. Брандєс, П. Вікстрєм, А. Воллмер, Ф. Гортєзі, Д. Грін, А. Даттон, Ф. Дєніз, Д. Доллінг, А.В. Кєллі, В. Леонард, Р.Л. Ліфтон, Д. Моріссон, С. Ойгард, М. Пагон, Р. Перкінс, Дж. В. Поттер, А. Рис, Р.Д. Свон, Р. Таннєхілл, О.В. Уїлсон, Р. Уолмслі, П.Р. Уєйс, П. Фармер, С. Філіпс, А.Б. дє Фонтєне, З. Франкє, Р. Харріс, Л. Шєрман, Г. Шнайдер, В. Штєрн та ін. Водночас європейський досвід у цій сфері потребує більш поглибленого вивчення та вироблення пропозицій щодо його адаптації в Україні.

Досліджуючи ресурсне забезпечення національних поліцейських структур зарубіжних країн, потрібно розуміти взаємозв'язок між таким забезпеченням та підходами до організації поліцейської діяльності в цих країнах у цілому. Специфіка державного управління такими структурами насамперед визначає підходи до їх ресурсного забезпечення.

Необхідно зазначити, що поліцейська діяльність європейських країн регламентується Кодексом поведінки службовців правопорядку та Основними принципами застосування сили і зброї, визначеними ООН, а також двома документами Ради Європи: Декларацією про поліцію та Європейським кодексом поліцейської етики [5, с. 345], і на сьогодні теж є об'єктом інтенсивних адміністративних системно-структурних перетворень.

Залежно від організації управління поліцейськими структурами сучасна поліцейська діяльність європейських країн визначається двома основними моделями її організації: централізованою та децентралізованою. Але наразі частіше використовується комбінована форма управління та забезпечення.

Перша модель характеризується жорстким централізованим управлінням поліцейськими відомствами з боку держави, домінуючою роллю міністерства внутрішніх справ, директивним стилем управління й жорсткою вертикаллю підпорядкування низових ланок центральним органам, владною “вертикаллю” повноважень [6, с. 154]. Ресурсне забезпечення та головне управління ним здебільшого залежить від держави.

Друга модель вирізняється децентралізацією управління, підвищенням повноважень місцевих органів влади і меншими за обсягом поліцейськими функціями [7, с. 70–75]. Для неї характерні відсутність єдиного загальнонаціонального органу, множинність поліцейських сил загальнодержавного, регіонального та місцевого рівнів, переважне зосередження важелів управління поліцейськими силами в руках обласних (регіональних) органів державної влади та органів місцевого самоврядування, яка передбачає значну роль муніципальних органів влади в управлінні поліцією. Джерелами ресурсів виступають місцеві органи, визначаючи їх кількість залежно від потреб забезпечення правопорядку та вимог громадськості.

При такому підході внутрішня безпека забезпечується тільки силами цивільної поліції (Швеція, Данія, Норвегія, Ірландія, Фінляндія), а характерним є невисокий рівень злочинності, відсутність серйозних політичних і соціальних конфліктів, тому вони не потребують спеціальних поліцейських формувань збройних сил.

У країнах ЄС модель децентралізованої поліції, організованої на принципах самоврядування, зберігається лише у Швейцарії [8, с. 201], де відсутня загальнонаціональна поліція, а чисельність органів правопорядку і принципи їх функціонування визначають окремі місцеві (кантональні) органи влади на підставі чітких форм взаємовідносин і правила регіонального співробітництва у сфері правопорядку, розроблені конфедерацією кантональних комендантів поліції Швейцарії та об'єднанням шефів міської поліції.

Одним із канонів класичної парадигми децентралізованої організації діяльності поліції є покладання тягаря її фінансування на місцевий бюджет [9, с. 41–45], однак нині створено прецеденти диверсифікації джерел фінансування подібних формувань.

Наприклад, у Великобританії місцева поліція отримує фінансування зі спеціального поліцейського фонду, що складається з двох частин, а саме: асигнувань (дотацій) муніципалітетів, отримуваних від збору місцевих податків і деяких

інших локальних джерел фінансових надходжень; коштів державного бюджету (50 % від установлених видатків). Характерно, що надходження другої частини коштів забезпечується казначейством за поданням міністерства внутрішніх справ за умови, якщо діяльність муніципальних поліцейських формувань визнана відповідною вимогам щодо ефективного поліцейського обслуговування, надання необхідної допомоги іншим поліцейським підрозділам, дотримання загальнонаціональних стандартів поліцейської діяльності [9, с. 41–45]. Фінансування забезпечення форменим одягом поліції здійснюється в рівному розмірі як національним, так і регіональними урядами, в іншому “регіоналам” надається повна автономія [10].

Найбільш поширена комбінована (напівцентралізована) модель, особливістю якої є: наявність загальнонаціонального органу (міністерства), відповідального за забезпечення внутрішньої безпеки, координація діяльності розрізнених поліцейських служб; співіснування державних поліцейських служб загальнонаціонального (федерального) та регіонального (рівня штату, землі), а також державної та муніципальної поліції з пріоритетністю розвитку державної поліції [11, с. 148].

Часткова децентралізація поліцейської діяльності здійснена в Болгарії, Чехії, Румунії. У Хорватії вона є неповною, з високим рівнем централізації в оперативних напрямках, у Боснії та Герцеговині – висока, але вирізняється регіональністю підрозділів, у Чорногорії з 2001 року ступінь децентралізації низький, а в Македонії – дуже високий, у Сербії децентралізація поліції незначна, часткового характеру вона також Словенії. Наприклад, відповідно до Закону про поліцію Словенії від 18 липня 1998 року, всі поліцейські служби країни підпорядковані Міністерству внутрішніх справ, уповноваженому на розв’язання організаційних, кадрових і фінансових питань функціонування органів поліції, а також на координацію взаємодії її підрозділів із державними органами влади [12, с. 98–100].

Низьким рівнем децентралізації характеризується організаційна структура поліцейської системи в Угорщині та Польщі [13, с. 280–284].

Розглянемо децентралізований підхід до ресурсного забезпечення на прикладі Польщі. Управління поліцією Польщі здійснюється за такою схемою: головна комендатура поліції – воєводська комендатура – повітова (районна) комендатура. Поліція Польщі складається з галузевих служб: кримінальної, превентивної і сприяючої (допоміжної) діяльності поліції. У структурі поліції функціонує також судова поліція, повноваження та засади організації якої визначаються Міністром внутрішніх справ і адміністрації за погодженням з Міністром юстиції [11, с. 145–167].

Правову основу діяльності польської поліції складають спеціальний Закон “Про поліцію” від 06.04.1990, а також низка підзаконних нормативно-правових актів, а саме: розпорядження Ради Міністрів “Про способи провадження при виконанні деяких повноважень поліцейських” від 26.07.2005, розпорядження Ради Міністрів “Про визначення випадків, а також умов і способів застосування поліцейськими засобів безпосереднього примусу” від 17.09.1990, розпорядження Міністра внутрішніх справ і адміністрації “Про озброєння поліції” від 15.11.2000, розпорядження Ради Міністрів “Про особливі умови та способи провадження

при застосуванні поліцейськими вогнепальної зброї та засади застосування вогнепальної зброї відділами та структурними підрозділами поліції” від 19.07.2005, розпорядження Міністра внутрішніх справ і адміністрації “Про обмундирування поліцейських” від 20.05.2009, а також “Засади професійної етики поліцейського” (затверджено розпорядження головного коменданта поліції від 31.12.2003 № 805) [14, с. 741].

Відповідно до ст. 70 Закону Польщі “Про поліцію”, поліцейський отримує безоплатне обмундирування та інше речове майно, передбачене законодавством. Міністр внутрішніх справ, за узгодженням з міністром, відповідальним за публічні фінанси, має визначити шляхом видання наказу, розмір та умови надання грошового еквівалента взамін за обмундирування, враховуючи: 1) елементи обмундирування, які є базою для визначення розміру еквівалента; 2) спосіб встановлення розміру еквівалента; 3) процедуру та випадки надання, повернення та призупинення виплати еквівалента; 4) строки виплати або повернення еквівалента. Стаття 71 цього ж Закону встановлює, що підрозділи та організаційні складові поліції, а також поліцейські отримують оснащення, необхідне для виконання службових функцій. Норми оснащення, докладні принципи його надання та використання визначає Головний Комендант Поліції [15].

Головною комендатурою поліції Польщі в положенні “Про стройові правила поліції” визначені вимоги до зовнішнього вигляду і поведінки польських правоохоронців.

Поліція Німеччини також не є єдиною централізованою системою, їй властивий чіткий розподіл на федеральні органи поліції і поліцію земель. Правове регулювання поліції знаходиться у винятковому віданні земель, крім діяльності, що стосується кримінальних справ, де керівництво і контроль за поліцейською діяльністю здійснюється федеральними органами [16].

У Франції у сфері правоохоронної діяльності провідною силою державної влади залишається Національна жандармерія. На відміну від цивільних поліцейських установ, жандармерія має таку ж саму організацію, форму одягу та речове забезпечення в цілому, як і французька армія. Багатоманітність покладених на жандармерію завдань визначає її подвійну підпорядкованість, з одного боку, Міністерству внутрішніх справ, а з іншого, – Міністерству юстиції [17, с. 114–120]. Французька поліція перебуває в системі Міністерства внутрішніх справ і складається з кількох структур, головними з яких є Національна поліція і жандармерія. Міністерство внутрішніх справ створює дирекції, зокрема, Генеральну дирекцію Національної поліції. Дирекцію очолює Генеральний директор. Директор призначається і звільняється з посади Радою міністрів Французької Республіки за поданням Міністра внутрішніх справ. Генеральна дирекція Національної поліції діє на всій території Франції, крім Парижа, де компетентна префектура поліції, що безпосередньо підпорядковується Міністру внутрішніх справ. У структуру однієї з шести “діючих дирекцій” входить операційне управління відділу матеріально-технічного забезпечення. Для відділів паризької поліції і поліції “малої корони” управління забезпечує використання спеціального обладнання або техніки, що відповідає особливим оперативним потребам. Забезпечує придбання, показ і технічне обслуговування інформаційного устаткування, транспортних засобів,

© Bakal Vitalii, 2020

обмундирування, озброєння, копіювального обладнання та спеціального технічного матеріалу. Крім того, у внутрішню організацію служби входить відділ людських ресурсів та технологічного забезпечення, що завідує кадрами, забезпеченням форменим одягом, документацією і здійснює контроль за бюджетом та за підготовкою особового персоналу [18, с. 115–122].

Комбінована (інтегрована) модель управління поліцією характерна для Великобританії, ФРН, Нідерландів, де поєднуються ознаки двох згаданих вище моделей. Зокрема, у Великобританії поліцейська система ґрунтується на поєднанні повноважень держави й органів місцевого самоврядування у сфері правопорядку.

Щодо поліції Фінляндії, то її повноваження врегульовані в законах “Про поліцію” (1995), “Про застосування примусових заходів” (1995), “Про провадженні попереднього слідства” та “Про державну цивільну службу”. Крім того, Міністр внутрішніх справ Фінляндії і Національний комісар поліції вправі видавати нормативні акти, що регламентують окремі аспекти діяльності поліції, зокрема щодо матеріального забезпечення уніформою поліції. У 2004 році Державна рада Фінляндії затвердила програму внутрішньої безпеки, яка є великим, розрахованим на кілька років планом розвитку національної безпеки у Фінляндії. Завдання програми – консолідувати всі сили, зайняті у сфері внутрішньої безпеки, і визначити їхні спільні цілі. При ній організовано центр матеріально-технічного забезпечення поліції, який спеціалізується на постачанні поліції обладнанням та технічними засобами. На відміну від інших підрозділів поліції, центр матеріально-технічного забезпечення фінансує свою діяльність продажем своїх послуг і продукції [19].

Фінська практика щодо ресурсного забезпечення є позитивною для України, адже сама система із забезпечення налагоджена і ефективно функціонує завдяки створеному Центру матеріально-технічного забезпечення.

З досвіду Сполучених Штатів Америки запозичити можна здійснення матеріального забезпечення форменим одягом поліції за рахунок муніципальних та окружних правоохоронних органів, а не за рахунок коштів державного бюджету.

Ці моделі зумовлені історичними, економічними, політичними, географічними та іншими особливостями кожної конкретної країни. На думку дослідників, сучасні моделі управління діяльністю поліції та її ресурсного забезпечення повною мірою корелюються з різними формами державного устрою.

Правова система України, з огляду на притаманні їй особливості, за більшістю ознак умовно належить до континентальної правової сім'ї. Наша держава історично має спільні риси у становленні та розвитку багатьох державно-правових інститутів і явищ, зокрема й поліції, з країнами, які уособлюють класичне уявлення про правову систему романо-германського (континентального) типу. З практичного погляду, дослідження правового статусу поліції у відповідних країнах континентальної Європи має актуальність, оскільки постійно активізується інтеграційне наближення України до ЄС [20, с. 169–173; 21, с. 212; 22, с. 461–466].

Підсумовуючи, слід зазначити, що досвід європейських країн є досить важливим для України тим паче тепер, коли держава йде шляхом євроінтеграції та адаптації внутрішнього законодавства до стандартів ЄС. За основу все ж слід брати досвід країн, які за побудовою правової системи є наближеними і належать

до однієї романо-германської правової сім'ї. Наразі в Україні відбуваються інноваційні зміни в системі правоохоронних органів, які розгортають можливі перспективи використання міжнародного (європейського) досвіду в механізмах матеріального забезпечення. Його використання при проведенні реформи правоохоронних органів, безсумнівно, сприятиме розв'язанню відомчих проблем, оптимізації та адаптації законодавчого регулювання, опануванню нових видів діяльності, а також виконанню завдань моніторингу та поліпшенню механізмів ресурсного забезпечення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Словник іншомовних слів / за ред. О.С. Мельничука. К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1974. 776 с.
2. *Безверхнюк Т.* Принципи ресурсного забезпечення регіонального управління URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Ardu_o/2009_1/R_1/Bezverhruk.pdf (дата звернення: 19.01.2020).
3. *Чорна А.* Структура ресурсного забезпечення економічної безпеки підприємства. Вісник Хмельницького національного університету. 2009 № 4. Т. 1. С. 93.
4. *Христенко Л.М.* Особливості ресурсного забезпечення діяльності підприємства. *Економіка і регіон*. ПолтНТУ. 2015. № 6(55). С. 116.
5. Закони України. Міжнародні договори України. К.: Верховна Рада України, Інститут законодавства, 1998. Т. 14. 808 с.
6. *Губанов А.В.* Полиция зарубежных стран. Организационно-правовые основы, стратегия и тактика деятельности. М.: МАЭП, 1999. 288 с.
7. *Мартиненко О.А.* Стан дотримання законності у діяльності британської поліції. Вісник нац. ун-ту внутр. справ. 2004. № 26. С. 70–75.
8. Організація діяльності поліції зарубіжних країн: навч. посіб. / В.О. Заросило, В.О. Басс, І.Р. Курилін, С.І. Братков. К.: Акад. управління МВС, 2007. 250 с.
9. *Бухтіяров О.* Муніципальні поліцейські органи деяких зарубіжних країн: повноваження та порядок фінансування. Підприємництво, господарство і право. 2009. № 1. С. 41–45.
10. *Карасев М.* Полиция: опыт реформ URL: <http://polit.ru/article/2010/08/30/police/> (дата звернення: 19.01.2020).
11. *Проневич О.С.* Моделі управління поліцією: аналіз зарубіжного досвіду. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: зб. наук. праць. 2009. № 1. С. 145–167.
12. *Пагон М.* Сущность полицейской реформы в Словении. Реформирование полиции в странах Центральной и Восточной Европы: процесс и прогресс. К.: Задруга, 2005. С. 98–100.
13. Реформирование полиции в странах Центральной и Восточной Европы: процесс и прогресс / под ред. М. Капарини, О. Маренина. К.: Задруга, 2005. 296 с.
14. *Проневич О.С.* Роль і місце поліції в системі органів публічної адміністрації Польщі. Форум права. 2010. № 4. С. 741.
15. Про поліцію: Закон Республіки Польща від 6.04.1990 URL: <http://www.pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/Poland.pdf> (дата звернення: 19.01.2020).
16. Полиция Германии URL: <http://city-de.info/politika-germanii/153-policiya-germanii.html> (дата звернення: 19.01.2020).
17. *Бирюков П.Н.* Полиция Франции. Жандармерия. Евразийский юридический журнал. 2009. № 10. С. 114–120.
18. *Бирюков П.Н.* Полиция Французской Республики. Национальная полиция. Евразийский юридический журнал. 2009. № 8. С. 115–122.
19. Полиция Финляндии. Министерство внутренних дел. URL: <http://www.poliisi.fi/poliisi/home.nsf> (дата звернення: 19.01.2020).
20. *Передерій О.С.* Компетенція як елемент правового статусу поліції держав континентальної правової сім'ї (теоретичний аспект). Форум права. 2007. № 2. С. 169–173.
21. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / Бориславська О.М., Заверуха І.Б., Школик А.М. та ін. Центр політико-правових реформ. К., 2012. 212 с.

22. *Соболь Є.Ю., Коломойцев С.С.* Досвід організації та діяльності поліції провідних країн Європи. Форум права. 2010. № 2. С. 461–466.

REFERENCES

1. Slovnyk inshomovnykh sliv. “Dictionary of Foreign Words” / ed. O.S. Melnychuk. K.: Head. ed. URE AN URSR, 1974. 776 p. [in Ukrainian].
2. *Bezverkhniuk, T.* (2009) Pryntsypy resursnoho zabezpechenna rehionalnoho upravlinnia. “Principles of Resource Support of Regional Management”. Bulletin of Khmelnytsky National University 4. Vol. 1. P. 93 URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Apdu_o/2009_1/R_1/Bezverhruk.pdf (Date of Application: 19.01.2020) [in Ukrainian].
3. *Chorna, A.* (2009) Struktura resursnoho zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky pidpryemstva. “The Structure of Resource Provision of Economic Security of the Enterprise”. Bulletin of Khmelnytsky National University 4. Vol. 1. P. 93 [in Ukrainian].
4. *Khrystenko, L.M.* (2015) Osoblyvosti resursnoho zabezpechennia diialnosti pidpryemstva. “Features of Resource Provision of the Enterprise”. Economy and Region. PolNTU. No 6(55). P. 116 [in Ukrainian].
5. Zakony Ukrainy. Mizhnarodni dohovory Ukrainy. “Laws of Ukraine. International agreements of Ukraine”. K.: The Verkhovna Rada of Ukraine, Institute of Legislation, 1998. Vol. 14. 808 p. [in Ukrainian].
6. *Hubanov, A.V.* (1999) Politsiya zarubezhnykh stran. Organizatsionno-pravovyye osnovy, strategiya i taktika deyatelnosti. “Police of Foreign Countries. The Legal Framework, Strategy and Tactics”. M., 288 p. [in Russian].
7. *Martynenko, O.A.* (2004) Stan dotrymanna zakonnosti u diialnosti brytanskoï politsii. “The Condition of the Establishment of Legal Principles in the Field of British Police”. Bulletin NAVS. No 26. P. 70–75 [in Ukrainian].
8. *Zarosylo, V.O. Bass, V.O. Kurylin, I.R. Bratkov, S.I.* and others (2007) Orhanizatsiia diialnosti politsii zarubizhnykh krain. “Organization of Police Activities of Foreign Countries”: textbook / K.: Academy of Management of the Ministry of Internal Affairs. 250 p. [in Ukrainian].
9. *Bukhtiyarov, O.* (2009) Munitsypalni politseyski orhany deiakykh zarubizhnykh krain: povnovazhennia ta poriadok finansuvannia. “Municipal Police Authorities of Some Foreign Countries: Powers and Funding”. Entrepreneurship, Economy and Law 1, 41–45 [in Ukrainian].
10. *Karasiev, M.* Politsiya: opyt reform. “Police: Experience of Reforms”. URL: <http://polit.ru/article/2010/08/30/police/>. (Date of Application: 19.01.2020) [in Russian].
11. *Pronevych, O.S.* (2009) Modeli upravlinnya politsiyeyu: analiz zarubizhnoho dosvidu. “Models of Police management: analysis of foreign experience. Problems of Jurisprudence and Law Enforcement: coll. of scient. Studies. No 1. P. 145–167 [in Ukrainian].
12. *Pagon, M.* Sushchnost politseyskoy reformy v Slovenii. Reformirovaniye politsii v stranakh Tsentral'noy i Vostochnoy Yevropy: protsess i progress. “The Essence of Police Reform in Slovenia. Police Reform in Central and Eastern Europe: Process and Progress”. K.: Zadruga, 2005. P. 98–100 [in Russian].
13. Reformirovaniye politsii v stranakh Tsentral'noy i Vostochnoy Yevropy: Protsess i Progress. “Police Reform in Central and Eastern Europe: Process and Progress”/ eds M. Kaparini, O. Marenin. K.: Zadruga, 2005. 296 p. [in Russian].
14. *Pronevych, O.S.* (2010) Rol' i mistse politsiyi v systemi orhaniv publichnoi administratsii Polshchi. “The Role and Place of the Police in the System of Public Administration in Poland”. Law Forum 4. P. 741 [in Ukrainian].
15. About the Police: Law of the Republic of Poland of April 6, 1990. URL: <http://www.pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/Poland.pdf>. (Date of Application: 19.01.2020) [in Ukrainian].
16. Politsiya Germanii. German Police. URL: <http://city-de.info/politika-germanii/153-policiya-germanii.html> (Date of Application: 19.01.2020) [in Russian].
17. *Biryukov, P.N.* (2009) Politsiya Frantsii. Zhandarmeriya. “French Police. Gendarmerie”. Eurasian Law Journal 10, 114–120 [in Russian].
18. *Biryukov, P.N.* (2009) Politsiya Frantsuzskoy Respubliki. Natsionalnaya politsiya. “National Police”. Eurasian Law Journal 8, 115–122 [in Russian].
19. Politsiya Finlyandii. Ministerstvo vnutrennikh del. Finnish Police. Ministry of the Interior. URL: <http://www.poliisi.fi/poliisi/home.nsf> (Date of Application: 19.01.2020) [in Russian].

© Bakal Vitalii, 2020

20. *Perederiy, O.S.* (2007) Kompetentsiya yak element pravovoho statusu politysi derzhav kontynental'noyi pravovoyi simeyi (teoretychnyy aspekt). "Competence as an Element of the Legal Status of the Police of the Continental Legal Family (theoretical aspect)". *Law Forum* 2, 169–173 [in Ukrainian].

21. *Boryslavska, OM, Zaverukha, I.B., Shkolyk, A.M.* etc. (2012) Detsentralizatsiya publichnoyi vladyy: dosvid yevropeys'kykh krayin ta perspektyvy Ukrainy. "Decentralization of Public Power: Experience of European Countries and Prospects of Ukraine". K. 212 p. [in Ukrainian].

22. *Sobol, Ye.Yu., Kolomojtsjev, S.S.* (2010) Dosvid orhanizatsiyi ta diyal'nosti politysiy providnykh krayin Yevropy. "Experience in Organizing and Operating the Police of Leading European Countries. *Law Forum* 2, 61–466 [in Ukrainian].

UDC 351.74.073.53(4)

Bakal Vitalii,

Candidate of Juridical Sciences,

Head of the Department,

State Research Institute of the MIA Ukraine,

Kyiv, Ukraine,

ORCID ID 0000-0003-0019-7053

**RESOURCING OF POLICEMEN: EUROPEAN EXPERIENCE
FOR UKRAINE**

Paper studies the resourcing of police officers in European countries and suggests several proposals for its implementation into the activities of the National Police of Ukraine. It is substantiated that the experience of European countries is quite important for Ukraine, especially nowadays that the country is on the path of European integration and adaptation of domestic legislation to EU standards. It is noted that the experience of countries that are close in the construction of the legal system and belong to the same Romano-Germanic law family should be taken as a basis.

It is mentioned that due to the organization of management of police structures the modern police activity of the European countries is defined by two basic models of its organization: centralized and decentralized. But nowadays the combined form of management and maintenance is more often used. One of the canons of the classical paradigm of decentralized organization of police activity is to impose the burden of its funding on the local budget, but now there are precedents for diversification of funding sources for such formations.

The most common combined (semi-centralized) model, which features are: the presence of a national body (ministry) responsible for ensuring internal security, coordination of the activities of separate police services; coexistence of state police services of national (federal) and regional (state, land level), as well as state and municipal police with priority for the development of state police.

It is substantiated that the experience of European countries is quite important for Ukraine, especially now when the country is on the path of European integration and adaptation of domestic legislation to EU standards. It is noted that the experience of countries that are close by the construction of the legal system and belong to the same Romano-Germanic legal family should be taken as a basis.

Keywords: police, material support, European experience, efficient use of resources.

Отримано 14.02.2020

© Bakal Vitalii, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.1\(47\).5](https://doi.org/10.36486/np.2020.1(47).5)

Issue 1(47) 2020

<http://naukaipravohorona.com/>

Бойко Іван Володимирович,
старший науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-1713-9098

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДЕОКУПАЦІЇ ДОНБАСУ

У статті досліджено деякі аспекти правового регулювання деокупації Донбасу, а також собливості державної політики щодо забезпечення встановлення державного суверенітету України при звільненні тимчасово окупованих територій Донбасу та відновлення на цих територіях конституційного ладу, захисту прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина, забезпечення незалежності, єдності та територіальної цілісності України.

Викладено авторське розуміння поняття правового регулювання деокупації та реінтеграції Донбасу, концепції перехідного правосуддя, розкрито їх сутність, а також сформульовано обґрунтовані пропозиції з удосконалення правового врегулювання щодо відновлення державного суверенітету та територіальної цілісності України на тимчасово окупованій частині території Донбасу.

Ключові слова: державний суверенітет України, правове регулювання, деокупація та реінтеграції Донбасу, кримінальне судочинство.

Військова агресія Російської Федерації проти українського народу на сході України, яка продовжується понад п'ять років, стала центральною подією новітньої історії не лише нашої держави, а й Європейського Союзу та світової спільноти. Ця агресія залишається найгострішою проблемою сучасної України, без вирішення якої неможливо ні припинення загибелі українських військових, ні втрат мирного населення, ні задоволення потреб внутрішньо переміщених осіб, ні прискороного економічного зростання країни. Отож, у складному мінливому світі відбувається трансформація геополітичних, локальних і регіональних інтересів, при цьому Російська Федерація (далі – РФ) має наміри відновити статус “наддержави” у перерозподілі сфер впливу між Росією, Сполученими Штатами Америки та іншими супердержавами світової спільноти.

Наразі в Україні ще не напрацьовано чіткого системного розуміння деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій Донбасу ні у влади, ні в науковому та експертному середовищі. Це стосується стратегії, тактики, засадничих принципів політики деокупації та реінтеграції Донбасу, необхідність впровадження якої стала черговим викликом для державної політики України.

Водночас на сучасному етапі розвитку нашої країни дослідження питання законодавчого врегулювання деокупації та реінтеграції Донбасу є актуальним, оскільки прогалини в чинному законодавстві та правових нормах щодо відновлення державного суверенітету України на окупованій частині території Донбасу

потребують детального аналізу такого явища, як вивчення теоретико-методологічних засад деокупації й реінтеграції Донбасу та розуміння сутності цього явища.

Сьогодні наявні теоретичні розробки щодо особливостей відновлення державного суверенітету України на окупованій частині території Донбасі були предметом досліджень провідних вітчизняних учених: Д.В. Андреева, Б.І. Беззубка, Л.В. Беззубко, Н.Ю. Брюховецької, І.П. Булеєва, П.П. Гай-Нижника, В.П. Горбуліна, Т.В. Кашаніна, А.В. Кашаніна, І.О. Кресіна, М.М. Мазепи, В.В. Назарова, Г.М. Омельченка, Г.Ю. Попова та інших. Однак у сучасній науці міжнародного гуманітарного, кримінального та адміністративного права питання законодавчого врегулювання деокупації та реінтеграції Донбасу досліджувалися фрагментарно та недостатньо, ще на рівні теоретичного обґрунтування чимало важливих питань залишилося поза увагою вчених, що і зумовлює актуальність та важливість вивчення цієї проблеми.

Метою статті є науково-практичне дослідження сутності правового регулювання деокупації та реінтеграції Донбасу щодо відновлення державного суверенітету України на окупованій частині території Донецької та Луганської областей, визначення напрямів і необхідних практичних заходів із виконання правових норм міжнародного й вітчизняного законодавства, а також формулювання обґрунтованих пропозицій з удосконалення чинного законодавства України з деокупації й реінтеграції Донбасу.

Згідно зі ст. 1 та 2 Конституції України “Україна є суверенна і незалежна, демократична, правова держава. Суверенітет України поширюється на всю її територію. Територія України в межах наявного кордону є цілісною і недоторканою” [1]. У свою чергу, *суверенітет* – це одна з основних ознак кожної держави. Державний суверенітет України проголошений у Декларації про державний суверенітет України [2]. Відповідно до неї Парламент України проголосив державний суверенітет як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах. Верховенство держави означає дію в межах її території тільки однієї публічної влади, яка визначає повноваження усіх державних органів і посадових осіб. Незалежність держави в міжнародних відносинах – це її непідпорядкованість будь-якій зовнішній владі, владі інших держав. Жодна частина території держави не може проголосити себе незалежною від суверенної влади держави.

Наразі, принципи міжнародного права охоплюють цілісність та недоторканність державної території. Цілісність означає заборону насильницького поділу території держави. Під *недоторканністю державної території* розуміють те, що інші держави зобов’язані утримуватися від будь-яких зазіхань на територію суверенних держав. Україна, як і будь-яка держава, на своїй території володіє всією повнотою суверенної влади, тобто лише вона здійснює територіальне верховенство.

Слід зазначити, що правове регулювання реалізації державної політики як загалом, так і в окремих її сферах – це встановлений системний процес злагодженого механізму, який має свою внутрішню структуру та функціонує в певному порядку. Тому реалізація державної політики щодо відновлення державного суверенітету на тимчасово окупованій частині території Донецької та Луганської областей має

бути урегульована відповідними правовими нормами. При цьому під **правовим регулюванням** ми розуміємо *упорядкування суспільних відносин, здійснюване державою за допомогою права і сукупності правових засобів, їх юридичне закріплення, охорона і розвиток*. Держава забезпечує життєдіяльність суспільства як системи через використання влади, а право – через нормативне регулювання.

Водночас у ст. 4 Закону України “Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях” від 18 січня 2018 р. № 2268-VIII визначено, що цілями державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях є: 1) звільнення тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях та відновлення на цих територіях конституційного ладу; 2) захист прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб; 3) забезпечення незалежності, єдності та територіальної цілісності України [3].

Проте розуміння величезних негативних наслідків збройного конфлікту на Донбасі для економіки країни й життя людей поєднує наше суспільство в прагненні до припинення збройного протистояння й започаткування на цій основі чинних правових норм міжнародного гуманітарного, кримінального права та вітчизняного адміністративного, кримінального права щодо правового механізму реалізації стратегії, тактики, засадничих принципів відновлення державного суверенітету України на окупованій частині території Донбасу та реінтеграції мешканців Донбасу в українське суспільство.

Нині на сході України створені псевдодержавні маріонеткові окупаційні адміністрації Російської Федерації в окупованих частинах Донецької та Луганської областей, триває масштабна мілітаризація регіону. Сформовані окупаційні збройні сили, які нараховують **близько 32 тис. бойовиків, із них 11 тис. – російський контингент** [4]. Це добре озброєні військові формування, які за чисельністю та боєздатністю не поступаються арміям окремих країн Європейського Союзу. Сьогодні на тимчасово окупованих територіях Донбасу здійснюється тотальна політико-ідеологічна “русифікація”, триває відчуження і відокремлення РФ цього регіону від України.

Сьогодні збройний конфлікт на сході України, за оцінками ООН, “є одним із смертоносних у Європі з часів Другої світової війни (01.09.1939–02.09.1945)”. За п’ять років війни на Донбасі **загибло 13 тис. людей, понад 28 тис. поранені, жертвами бойових дій на Донбасі стали понад 500 дітей із них 147 хлопчиків і дівчаток загинули, а 363 отримали травми**. Близько 1,8 млн жителів Донбасу і Криму стали внутрішніми переселенцями, понад 3,8 млн людей потребують гуманітарної допомоги внаслідок російської збройної агресії й окупації Донбасу. Окуповано 17 тис. км² Донецької й Луганської областей, разом із Кримом це складає 43,7 тис. км² – тобто 7,2 % території України. Залишається неконтрольованими 409,7 км українсько-російського кордону. Україна зазнала величезних фінансово-економічних втрат. А 27 % промислового потенціалу Донбасу незаконно переміщено до Росії разом із обладнанням 33 місцевих промислових гігантів [5; 6; 7].

Наразі під *реінтеграцією* слід розуміти: 1) відновлення єдиного цілого (лат. re – повторна дія й integratio – відновлення цілісності, воз’єднання); 2) повторне

об'єднання того, що раніше розколося, розпалося, дезінтегрувалося; 3) включення, залучення до певної спільноти [8]. Термін “окупація” означає тимчасове захоплення частини або всієї території однієї держави збройними силами іншої держави [9, с. 669].

У цьому розумінні суть реінтеграції полягає у спрощеній процедурі відновлення громадянства та, якщо окремо передбачено нормативними актами держави, різноманітна допомога у набутті звичного для особи соціального статусу [9, с. 410]. В останньому випадку вона може розглядатися як різновид натуралізації. Синонімами поняття реінтеграції є воз'єднання, об'єднання, відновлення, антонімами – дезінтеграція, розпад. Зауважимо також, що в юриспруденції поширене розуміння реінтеграції як поновлення особи у громадянстві держави у разі його втрати або попереднього виходу з громадянства.

Закордонні правники, науковці визначають реінтеграцію як явище, що стосується переважно адаптації окремих індивідів, що опинилися в певних соціальних, соціально-правових, соціально-економічних умовах, які ускладнюють або унеможливають їх участь у суспільному житті як повноцінних громадян нашого суспільства. Реінтеграція покликана усунути ці перешкоди, забезпечивши цих осіб правовими механізмами та моделями взаємодії та участі у суспільному житті [10].

Слід зазначити, що реінтеграція Донбасу є ключовим стратегічним завданням нашої держави, вона має багато спільного з правовою деокупацією тимчасово окупованої частини території Донбасу до України, з політикою деокупації, яка має стати неодмінною умовою правової та національної політики держави, в будь-якому випадку – це один з об'єктів досліджуваного явища. Крім того, реінтеграція потрібна в Україні не лише в контексті полегшення зворотної міграції, адже мешканці окупованих територій Донбасу теж повертатимуться в українське суспільство, правове, політичне, соціально-економічне, культурологічне, інформаційне тощо. Цей процес потребує застосування особливих підходів у правовій та міграційній політиці. Наразі окупована частина території Донбасу і її населення є ізольованими від України вже понад п'ять років, тому політика деокупації та реінтеграції в нашій державі в сучасних умовах її розвитку потребує низки правових механізмів законодавчого та нормативно-правового врегулювання і практичної її реалізації органами державної виконавчої влади.

З цього випливає, що питання деокупації та реінтеграції Донбасу є особливим процесом відновлення територіальної цілісності України та питанням як зовнішньої, так і внутрішньої політики держави. Найбільшими викликами для такої політики держави, на нашу думку, залишатимуться військовий конфлікт на сході України, високий рівень корупції та слабкість інститутів держави, покликаних забезпечувати верховенство права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Отож, на наше переконання, під поняттям “**деокупація Донбасу**” необхідно розуміти комплекс заходів політичних, адміністративних, дипломатичних, правових, військових, економічних щодо звільнення тимчасово окупованої частини території Донецької та Луганської областей від збройних сил та інших військових

формувань Російської Федерації, підконтрольних їм бойовиків й окупаційних адміністрацій та відновлення державного суверенітету України в межах наявного й міжнародно визнаного державного кордону.

У свою чергу під поняттям “**реінтеграція Донбасу**” слід розуміти запровадження комплексу заходів адміністративних, правових, правоохоронних, соціально-економічних на вже деокупованій частині території Донбасу, спрямованих на відновлення цілісності умов правової та національної політики держави, а також залучення та воз’єднання мешканців Донбасу в українське суспільство.

Характеризуючи процес мирного врегулювання збройного конфлікту на Донбасі, необхідно наголосити, що для відновлення миру та нормального життя на окупованій частині території Донбасу Уряду України необхідно розробити та запровадити “**концепцію перехідного правосуддя**”. Концепція має передбачати відновлення прав жертв збройного конфлікту, відшкодування збитків для постраждалих, встановлення “історичної правди”, покарання воєнних злочинців та амністію тим злочинцям, які не вчиняли тяжких й особливо тяжких злочинів.

На нашу думку, під **концепцією перехідного правосуддя** слід розуміти об’єднанчі механізми, які мають повернути країну до мирного життя, відновити роботу державних структур на окупованих територіях Донбасу, де тривав збройний конфлікт.

Вивчено та проаналізовано міжнародний досвід виходу з кризи воєнного періоду, який передбачає чотири основні напрями: 1) *кримінальне судочинство* (*Criminal prosecutions*) – ефективне переслідування винних у вчиненні воєнних злочинів та грубих порушень прав людини; правовий захист жертв збройного конфлікту; вдосконалення законодавства, судової та слідчої практики; 2) *відшкодування* (*Reparations*) – створення національних механізмів відшкодування збитків жертвам, виплати їм компенсацій за спричинену фізичну та психічну шкоду, відшкодування збитків, відновлення порушених прав постраждалих від збройного конфлікту, надання їм медичної та психологічної допомоги, а також юридичних та соціальних послуг; 3) *констатація істини* (*Truth-telling*) – об’єктивна та неупереджена документальна реконструкція воєнних подій; розсекречення архівів та формування національного архіву фото / відеодокументів подій військового конфлікту; проведення досудового розслідування щодо осіб, які зникли та пропали безвісти; 4) *інституційні реформи* (*Institutional reforms*) – перевірка державних службовців чи кандидатів на відповідну посаду з метою визначення, чи були вони залучені до порушення прав людини під час збройного конфлікту; здійснення реформ правоохоронних органів у сфері забезпечення внутрішньої безпеки держави, реформ судових органів, секторів освіти, науки та засобів масової інформації.

Отже, запровадження зазначених чотирьох напрямів виходу з кризи воєнного періоду будуть об’єднувати практично всі можливі підходи до забезпечення стабільності у постконфліктному суспільстві в нашій державі.

Сьогодні основним офіційним документом, що окреслює процес мирного завершення збройного конфлікту, залишається прийнятий ще 12 лютого 2015 р. “Комплекс заходів з виконання мінських угод”, який містить 13 пунктів [11]. Ці угоди містять загальний перелік політичних, безпекових та соціально-гуманітарних заходів, водночас з моменту їх підписання минуло майже п’ять років, проте

жоден із пунктів заходів мінських угод не був виконаний сторонами військового конфлікту повною мірою. Військові зіткнення відбуваються періодично, хоча не мають такої інтенсивності, як улітку 2014 року.

Слід зауважити, що для досягнення миру в нашій державі необхідно виконати як Україні, так і Російській Федерації та окупаційним адміністраціям РФ в окупованій Донецькій та Луганській областях мінські угоди. Оскільки Рада Безпеки ООН на 7384-му засіданні на підтримку мінських угод одноголосно прийняла “Резолюція № S/RES/2202 (2015)” від 17 березня 2015 р., у якій *Рада Безпеки ООН констатувала*, що врегулювання ситуації у східних регіонах України можливе тільки шляхом мирного розв’язання нинішньої кризи, та *схвалила* “Комплекс заходів із виконання мінських угод”, прийнятих і підписаних у Мінську 12 лютого 2015 р. [12], й *вітала* Декларацію Президента РФ, Президента України, Президента Французької Республіки та Канцлера Федеративної Республіки Німеччини, якою було схвалено та підтримано “Комплекс заходів з виконання мінських угод” від 12 лютого 2015 р. [13]. У цій Декларації лідери держав запевнили, що робитимуть вклад у процес урегулювання збройного конфлікту на сході України та використовувати свій вплив на відповідні сторони, щоб сприяти виконанню мінських угод. Але необхідність виконання і дотримання мінських угод зазначеними вище сторонами військового конфлікту на сході України на цьому етапі викликає серйозне занепокоєння. Адже сьогодні тільки Україна виконала деякі пункти мінських угод, а з боку Російської Федерації та її сателітів – окупаційних адміністрацій РФ в окупованій частині території Донецької та Луганської області, жодного пункту мінських угод повністю не виконано. Попри те мінські угоди зберігають свою чинність, оскільки найважливіше їхнє значення в тому, що Рада Безпеки ООН своєю “Резолюцією № S/RES/2202 (2015)” від 17 березня 2015 р. схвалила мінські угоди, а Росія формально визнає територіальну цілісність України, навіть якщо в реальному житті вона не робить цього.

Одним із ключових правових актів щодо виконання **пунктів 4 та 12 політичної частини, а також пунктів 7 і 8 соціально-гуманітарної частини** мінських угод від 12 лютого 2015 року є прийнятий 16 вересня 2014 року Закон України “Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей” [14]. Аналізуючи згаданий вище Закон, слід зауважити, що він містить такі *позитивні норми*: 1) Уряд України зобов’язується здійснювати соціально-економічний розвиток Донбасу на підставі угод з органами місцевого самоврядування; 2) запроваджується спеціальний економічний режим для відновлення промисловості регіону, залучення кредитів та інвестицій для його розвитку; 3) у держбюджеті України має бути захищена стаття видатків на соціально-економічну підтримку регіону.

Щодо недоліків норм, закладених у Законі: *по-перше*, відповідно до ч. 1 ст. 3 Закону “Держава гарантує відповідно до закону недопущення кримінального переслідування, притягнення до кримінальної, адміністративної відповідальності та покарання осіб – учасників подій на території Донецької, Луганської областей”. Утім ця правова норма ч. 1 ст. 3 зазначеного Закону не відповідає положенням, законів України про кримінальну відповідальність, що містяться у чинних міжнародних договорах, згоду на обов’язковість яких надано Верховною Радою України

© Boiko Ivan, 2020

(ч. 5 ст. 3) Кримінального кодексу України (далі – КК України) [15]. Наразі Україна підписала Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. ще у 2000 р. [16]. Однак перед тим, як подати договір на ратифікацію до Верховної Ради України, Конституційний суд України за зверненням Президента України про перевірку цього статуту на законність встановив, що в правових нормах Римського статуту вказано, що Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС) *доповнює національні правові органи*. А Конституція України не визначала юрисдикцію Римського статуту та не передбачала такого доповнення. Тому Конституційний суд України визнав неконституційним Римський статут Міжнародного кримінального суду. Через це МКС роками не мав права розслідувати злочини, вчинені в Україні.

Таким чином, нашій державі необхідно було виконати взяті на себе зобов'язання, тому Парламент України прийняв Закон України “Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)” від 2 червня 2016 р. № 1401-VIII, яким внесено зміни до Основного Закону України. Так, відповідно до ч. 6 ст. 124 “Правосуддя в Україні здійснюють виключно суди”, *“Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду”* [17]. Відповідно до зазначеного Закону правові норми Конституції України є чинними тільки через три роки з дня, наступного за днем його опублікування.

Разом з тим, відповідно до статті 5 “злочини, що підпадають під юрисдикцію суду” Римського статуту Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. є воєнні злочини [16]. Отже, учасники військового конфлікту, які вчинили воєнні злочини на окупованій частині території Донецької та Луганської областей України відповідно до Римського статуту будуть притягнуті Міжнародним кримінальним судом (місцевими, апеляційними судами та Касаційним кримінальним судом Верховного Суду України) до кримінальної відповідальності.

Водночас згідно з ч. 2 ст. 8 “Воєнні злочини” зазначеного Римського статуту, вказано, що **воєнні злочини** – це серйозні порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., зокрема будь-яке з наступних діянь проти осіб або майна, що охороняються згідно з положеннями відповідної Женевської конвенції: 1) *умисне вбивство*; 2) *тортури або нелюдське ставлення, включаючи біологічні експерименти*; 3) *умисне спричинення страждань або серйозних тілесних ушкоджень або збитку здоров'ю*; 4) *примус військовополоненого або іншої особи, що охороняється, до служби в збройних силах ворожої держави*; 5) *незаконна депортація або переміщення, або незаконне позбавлення волі*; 6) *узяття заручників*; 7) *умисне нанесення ударів по персоналу, об'єктам, матеріалам, підрозділам або транспортним засобам, залученим до надання гуманітарної допомоги або в місії з підтримки миру відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, поки вони мають право на захист, яким користуються цивільні особи або цивільні об'єкти міжнародного права озброєних конфліктів*; 8) *посягання на життя і особу, зокрема вбивство в будь-якій формі, спричинення каліцтв, жорстоке звернення і тортури*; 9) *вбивство або поранення комбатанта, який, склавши зброю або, не маючи засобів захисту, беззастережно здався*; 10) *віроломне вбивство або поранення осіб, що належать до ворожої нації або армії*; 11) *застосування куль, які легко розриваються або*

сплющуються в тілі людини, таких як оболонкові кулі, тверда оболонка яких не покриває всього сердечника або має надрізи тощо. Крім цього, для злочинів у т. ч. воєнних, що підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, не встановлюється ніякого строку давності (ст. 29 Статуту).

Отже, Парламенту України одночасно з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду вказані вище **види воєнних злочинів** необхідно імплементувати до кримінального законодавства України.

Таким чином, викладене дає підстави для таких **висновків**: **1.** Верховній Раді України необхідно негайно ратифікувати Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року та імплементувати правові норми цього Статуту до кримінального законодавства України та Закону України “Про судоустрій і статус суддів”. **2.** Кабінету Міністрів України терміново розробити та запровадити постанову “**Про концепцію (систему) перехідного правосуддя**”, якою передбачити пакет перехідних законодавчих актів, що сприятимуть відновленню державного суверенітету та територіальної цілісності України, та подати їх до Верховної Ради України для прийняття, зокрема: “Про місцеві вибори в окремих районах Донецької та Луганської областей”; “Про вільну економічну зону на територіях Донецької та Луганської областей”; “Про внесення змін до Закону України “Про правовий режим надзвичайного стану”; “Про амністію” (амністія тільки тим учасникам військового конфлікту, які не вчиняли *тяжких та особливо тяжких злочинів*); “Про недопущення переслідування та покарання осіб – учасників подій на території Донецької та Луганської областей”, “Про колаборантів”; “Про репарації жертвам воєнного конфлікту”; “Про реституцію земель”; “Про повернення нерухомого майна”; “Про потерпілих”; “Про єдиний реєстр жертв збройного конфлікту”; “Про порядок відшкодування шкоди фізичним і юридичним особам, заподіяної в результаті військової агресії РФ на територіях окремих районів Донецької й Луганської областей”; “Про Міжнародний фонд реінтеграції окремих районів Донецької й Луганської областей”; “Про недопущення переслідування та покарання осіб – учасників подій на території Донецької й Луганської областей”; “Про перехідну адміністрацію на тимчасово окупованій частині території Донбасу” тощо. **3.** Кабінету Міністрів України спільно з Міністерством у справах ветеранів, тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України, а також з державними військовими адміністраціями Донецької та Луганської областей необхідно, зокрема: розробити зведений реєстр зруйнованого та пошкодженого житла, промислових будівель, майна тощо в деокупованому Донбасі для їх реєстрації, який затвердити постановою Уряду України; виділити кошти (компенсувати їх витрати) на проведення експертизи вартості пошкодженого і зруйнованого житла, будівель, майна та складання дефектного акта; сформулювати та запровадити реєстр заборгованості з виплати заробітної плати, пенсій, пенсій за інвалідністю, допомоги дітям та інших соціальних виплат тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України від 23.07.1996. № 30. Ст. 141.

© Boiko Ivan, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.1\(47\).6](https://doi.org/10.36486/np.2020.1(47).6)

Issue 1(47) 2020

<http://naukaipravookhorona.com/>

2. Декларація про державний суверенітет України: прийнята Верховною Радою Української РСР від 16.06.1990. № 55–ХІІ. Відомості Верховної Ради Української РСР від 31.07.1990. № 31. Ст. 429.

3. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях: Закон України від 18.01.2018. № 2268-VIII. Відомості Верховної Ради України від 09.03.2018. Ст. 54.

4. Війна на Донбасі: реалії і перспективи врегулювання. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Donbas.pdf (дата звернення: 10.01.2020).

5. Виступ Президента України на дебатах ГА ООН з питання: “Ситуація на тимчасово окупованих територіях України” 20 лютого 2019 р. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-na-debatah-generalnoi-asambleyi-53282> (дата звернення: 10.01.2020).

6. Зцілити і душу, і тіло: історії поранених дітей Донбасу. Актуально 28 серпня 2019 р. URL: <https://gordonua.com/tags/proekt-donbass-i-mirnye.html> (дата звернення: 23.10.2019).

7. *Ельченко В.Ю.* В ООН: вимушеними переселенцями стали 4 % населення України. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2330017-elcenkovo-on-vimusenimipereselencami-stali-4-naselenna-ukrayini.html> (дата звернення: 10.01.2020).

8. Реінтеграція. Политический словарь. URL: <http://www.onlinedics.ru/slovar/pol/r/reintegratsija.html> (дата звернення: 10.01.2020).

9. Великий глумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ, Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2002. 1440 с.

10. *Fonseca A.* Reintegration. Effective approaches. International Organization for Migration, 2015. P. 3.

11. Комплекс заходів щодо виконання мінських угод URL: <https://uk.wikisource.org/wiki/> (дата звернення: 10.01.2020).

12. Резолюція Ради Безпеки ООН № S/RES/2202 (2015) URL: <https://uk.wikisource.org/wiki/> (дата звернення: 10.01.2020).

13. Декларація президентів РФ, України, Франції та канцлера Німеччини на підтримку Комплексу заходів з виконання мінських угод URL: <https://uk.wikisource.org/wiki/> (дата звернення: 10.01.2020).

14. Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей: Закон України від 16.09.2014. № 1680-VII. Відомості Верховної Ради від 07.11.2014. № 45. Ст. 2043.

15. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України від 29.06.2001. № 25. Ст. 131.

16. Римський статут Міжнародного кримінального суду, укладено в Римі 17.07.1998 Статут набрав чинності 07.07.2002 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588/print (дата звернення: 10.01.2020).

17. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016. № 1401-VIII. Відомості Верховної Ради України від 08.07.2016. № 51. Ст. 1799.

REFERENCES

1. Konstytutsia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996. N 254k/96-VR. “Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of 28.06.1996. No. 254k / 96-VR”. Vidomosti Verkhovnoi Rady of Ukraine, dated 23.07.1996. No. 30. Art. 141. [in Ukrainian].

2. Deklaratsia pro derzhavnyi suverenitet Ukrainy: pryiniata Verkhovnoi Radoiu Ukrainskoi RSR vid 16.06.1990 N 55-XII. “Declaration of State Sovereignty of Ukraine”: Adopted by the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR on 16.06.1990. No. 55 – XII. Vidomosti Verkhovnoi Rady of Ukrainian RSR vid 31.07.1990. No. 31. Art. 429. [in Ukrainian].

3. Pro osoblyvosti derzhavnoi polityky iz zabezpechennia derzhavnogo suverenitetu Ukrainy na tymchasovo okupovanykh terytoriiakh u Donetskii ta Luhanskii oblastiakh: Zakon Ukrainy vid 18.01.2018. N 2268-VIII. “On the features of state policy on securing state sovereignty of Ukraine in the temporarily occupied territories in Donetsk and Luhansk regions”: Law of Ukraine of 18.01.2018. No. 2268-VIII Vidomosti Verkhovnoi Rady of Ukraine, dated 09.03.2018. Art. 54. [in Ukrainian].

4. Viina na Donbasi: realii i perspektyvy vregulivannia. “Donbas War: Realities and Prospects for Settlement”. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Donbas.pdf (date of application: 10.01.2020) [in Ukrainian].

5. Vystup Prezidenta Ukrainy na debatakh HA OON z pytannia: situatsia na tymchasvo okupovanykh terytoriiakh Ukrainy 20.02.219. “Statement by the President of Ukraine at the UN General Assembly Debate on the Situation in the Occupied Territories of Ukraine February 20,

© Boiko Ivan, 2020

2019". Official web-site of the President of Ukraine. URL: <https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-na-debatah-generalnoyi-asambleyi-53282> (date of application: 10.01.2020) [in Ukrainian].

6. Zsilyty i dushy i tilo: istorii poranenykh ditei Donbasu. "Heal the soul and body: stories of wounded children Donbas". Updated August 28, 2019. URL: <https://gordonua.com/tags/proekt-donbass-i-mirnye.html> (date of application: 10.01.2020) [in Ukrainian].

7. *Yelchenko V.Yu.* V OON: Vymushenymy perestlentsiamy staly 4 % naseleattia Ukrainy. "In the UN: 4% of the population of Ukraine have been displaced". URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2330017-elcenkovoon-vimusenimipereselencami-stali-4-naseleattia-ukraini.html> (date of application: 10.01.2020) [in Ukrainian].

8. Reintegratsiia. "Reintegration". Political Dictionary. URL: <http://www.onlinedics.ru/slovar/pol/r/reintegratsija.html> (date of application: 10.01.2020) [in Russian].

9. Velkyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy. "The Great Explanatory Dictionary of modern Ukrainian" / text. and ed. V.T. Busel. Kyiv, Irpin: VTF Perun, 2002. 1440 p. [in Ukrainian].

10. *Fonseca A.* (2015) Reintegration. Effective approaches / International Organization for Migration. P. 3. [in English].

11. Kompleks zakhodiv shchodo vykonannia minskykh uhod. "Complex of measures for implementation of Minsk agreements" URL: <https://uk.wikisource.org/wiki> (date of application: 10.01.2020) [in Ukrainian].

12. Rezoliutsiia Rady Bezpeky OON N S/RES/2202. "UN Security Council Resolution No. S / RES / 2202" (2015). URL: <https://uk.wikisource.org/wiki> (date of application: 10.01.2020) [in Ukrainian].

13. Deklaratsiia prezidentiv RF, Ukrainy, Frantsii ta kantslera Nimechchyny na pidtrymku Kompleksu zakhodiv z vykonannia minskykh uhod. "Declaration by the Presidents of the Russian Federation, Ukraine, France and the Chancellor of Germany in support of the Complex of measures for the implementation of the Minsk agreements". URL: <https://uk.wikisource.org/wiki> (date of application: 10.01.2020) [in Ukrainian].

14. Pro osoblyvyi poriadok mistsevoho samovriaduvannia v okremykh raionakh Donetskii ta Luhanskii oblastiakh: Zakon Ukrainy vid 16.09.2014. N 1680-VII. "On the special order of local self-government in certain regions of Donetsk and Luhansk regions: Law of Ukraine of 16.09.2014. No. 1680-VII". Vidomosti Verkhovnoi Rady of Ukraine dated 07.11.2014. No. 45 Art. 2043. [in Ukrainian].

15. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05.04.2001. N 2341-III. "The Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine of 05.04.2001. No. 2341-III". Vidomosti Verkhovnoi Rady of Ukraine dated 29.06.2001. No. 25. Art. 131. [in Ukrainian].

16. Rymskyi statut Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu, ukladeno v Rymi 17.07.1998. "Rome Statute of the International Criminal Court, concluded in Rome 17.07.1998". The Statute entered into force 07.07.2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588/print (date of application: 10.01.2020) [in Ukrainian].

17. Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo pravosuddia): Zakon Ukrainy vid 02.06.2016. N 1401-VIII. "On Amendments to the Constitution of Ukraine (on Justice): Law of Ukraine of 02.06.2016. No. 1401-VIII". Vidomosti Verkhovnoi Rady of Ukraine dated 08.07.2016. No 50. Art. 1799. [in Ukrainian].

UDC 342.2/7: 340.13 (477)

Boiko Ivan,

Senior Researcher, State Research Institute MIA Ukraine,

Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0002-1713-9098

CERTAIN ASPECTS OF THE LEGAL REGULATION OF DONBAS DE-OCCUPATION

Certain aspects concerning legal regulation of Donbas de-occupation, taking into account modern tendencies of development of the science of international humanitarian, criminal law, and the current domestic administrative and criminal law

© Boiko Ivan, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.1\(47\).6](https://doi.org/10.36486/np.2020.1(47).6)

Issue 1(47) 2020

<http://naukaipravookhorona.com/>

are investigated in the article, as well as the peculiarities of State policy for ensuring the establishment of State sovereignty of Ukraine during the liberation of the temporarily occupied territories of Donbas and the restoration of constitutional order in these territories, for the protection of human and civil rights, freedoms and legitimate interests, and for ensuring the independence, unity and territorial integrity of Ukraine.

The international experience of overcoming the crisis of the war period has been studied and analyzed, which includes four main areas: criminal proceedings – effective prosecution of war crimes, legal protection of victims of armed conflict, improvement of legislation, judicial and investigative practice; compensation – establishment of mechanisms ensuring compensation for victims of the slaughter conflict and restoration of the violated rights of victims; ascertaining the truth – declassification of archives and establishment of a national archive of military events; conducting pre-trial investigation of persons missing and disappeared in the military conflict; institutional reforms – implementation of reforms of law enforcement agencies in the sphere of ensuring the internal security of the state, reforms of the judiciary, education, science and media sectors.

Areas and necessary practical measures of legal regulation of the de-occupation and reintegration of Donbas in order to implement legal norms of international and domestic legislation have been defined. Implementing the legal norms of the Rome Statute of the International Criminal Court in the domestic criminal legislation of Ukraine has been proposed.

The author's understanding of the notion of legal regulation, de-occupation and reintegration of the Donbas, the concept of transitional justice are described, their essence is revealed, and also the justified proposals on the improvement of legal regulation to restore state sovereignty and territorial integrity of Ukraine in the occupied part of the Donbas are formulated.

Keywords: state sovereignty of Ukraine, legal regulation, de-occupation and reintegration of Donbas, criminal proceedings.

Отримано 18.02.2020

Басова Ірина Сергіївна,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
цивільного та господарського
права навчально-наукового
Інституту права Міжрегіональної
академії управління персоналом
ім. князя Володимира Великого,
м. Київ, Україна

Минюк Дмитро Іванович,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
цивільного та господарського
права навчально-наукового
Інституту права Міжрегіональної
академії управління персоналом
ім. князя Володимира Великого,
м. Київ, Україна

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

У статті досліджено роль міжнародних організацій у сфері захисту внутрішньо переміщених осіб крізь призму їх практичної та нормотворчої діяльності.

Констатовано, що створена міжнародна правова база щодо захисту внутрішньо переміщених осіб має розгалужену систему, положення якої охоплюють значне коло проблемних питань, що мають як загальне значення, так і безпосереднє – для окремих країн.

Розглянуті питання, які потребують удосконалення з метою забезпечення захисту внутрішньо переміщених осіб.

Ключові слова: *внутрішньо переміщені особи, міжнародний захист, міжнародна співпраця, міжнародно-правова база, Керівні принципи ООН з питань переміщення осіб усередині країни.*

Масові вимушені внутрішні переміщення населення вже багато десятиліть відбуваються по всьому світу, а їх кількість на сьогодні досягла глобальних масштабів. Причинами таких переміщень є збройні конфлікти, стихійні лиха, природні та техногенні катастрофи. Ці переміщення супроводжуються насиллям, порушеннями прав людини, позбавляють та обмежують доступ до таких життєво необхідних засобів, як житло, робота, освіта, соціальні та медичні послуги тощо. Найбільш відомими країнами, які зазнали масового внутрішнього переміщення населення, є низка країн Африканського континенту, Близького Сходу, країни Південної Європи, сучасні країни, які входили до складу Югославії, а також Грузія, Республіка Молдова, Азербайджанська Республіка, Вірменія тощо. Не оминуло це й Україну.

© Basova Iryna, Myniuk Dmytro, 2020

Згідно зі статистичними даними, викладеними у звіті ООН “Global Trends: Forced Displacement in 2017”, кількість внутрішньо переміщених осіб у світі на кінець 2017 року становила 40 млн осіб [1], Україна займає 9 місце у світі за їх кількістю [2]. За даними Міністерства соціальної політики України, станом на 20 січня 2020 року зареєстровано 1 435 723 переселенців із тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей, Автономної Республіки Крим [3]. Водночас варто зазначити, що ця цифра не враховує тих осіб, які вимушено залишили свої домівки, але офіційно статусу внутрішньо переміщених осіб не набули. Забезпечення захисту внутрішньо переміщених осіб міжнародними організаціями загалом та національною державою зокрема є найтяжчою проблемою сучасності.

Сьогодні міжнародна співпраця у сфері захисту внутрішньо переміщених осіб займає окрему ланку в системі захисту прав і свобод людини у світі. Вона охоплює коло міжнародних організацій та інституцій, до повноважень яких включені питання захисту внутрішньо переміщених осіб, через прийняті ними акти вони здійснюють захист таких осіб. Такими організаціями є Управління Верховного Комісара у справах біженців ООН, Організація з безпеки та співробітництва в Європі, Парламентська Асамблея Ради Європи, гуманітарні міжнародні організації (Міжнародний Комітет Червоного Хреста та Червоного Півмісяця, Данська та Норвезька ради у справах біженців) [4, с. 64]. Цими актами є конвенції, резолюції, постанови, розпорядження, рішення.

Їх зміст охоплює значне коло проблемних питань, що мають як загальне значення, так і вужче – для окремо взятих країн. Наприклад, Керівні принципи ООН з питання переміщення осіб усередині країни [5], Керівництво Управління Верховного Комісара у справах біженців ООН по роботі з особами похилого віку в умовах переміщення [6], Резолюція Ради з прав людини Генеральної Асамблеї ООН “Права людини внутрішньо переміщеної особи” [7], “Положення внутрішньо переміщених осіб і біженців з Абхазії, Грузії, та Цхінвальського району Південної Осетії Грузії” [8], Висновок Управління Верховного Комісара у справах біженців ООН з міжнародного захисту [9] та інші.

Проте це не значить, що вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб покладається виключно на міжнародні організації. Їх діяльність є лише допоміжною, а вироблені міжнародно-правові акти є додатковим джерелом на шляху їх урегулювання в національній державі. Співпраця міжнародних організацій та держави дозволяє побудувати систему національного законодавства у сфері захисту внутрішньо переміщених осіб відповідно до міжнародних стандартів та сприяє урегулюванню нагальних проблем внутрішньо переміщених осіб у світі.

Ключову роль у сфері захисту прав і свобод людини у світі загалом і внутрішньо переміщених осіб зокрема відіграє Організація Об'єднаних Націй (далі – ООН). У межах діяльності ООН питаннями внутрішньо переміщених осіб займається Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців (далі – УВКБ ООН (UNHCR)) [10]. Згідно зі Статутом УВКБ ООН – це “аполітична міжнародна організація, що має гуманітарну та соціальну спрямованість і охоплює окремі категорії груп та категорії біженців” [11]. Ця міжнародна організація надає підтримку державним органам країн, які зітнулися з проблемами внутрішнього переміщення осіб, шляхом внесення пропозицій програм соціального захисту,

© Basova Iryna, Myniuk Dmytro, 2020

вироблення стратегій та довгострокових рішень [12]. Прийняті цією організацією міжнародні норми є засадничою основою для формування національної політики держав щодо внутрішньо переміщених осіб.

Слід зауважити, що в міжнародному правовому полі існує лише один міжнародний документ ООН з питань регулювання статусу внутрішньо переміщених осіб, який, на жаль, має рекомендаційний характер, – Керівні принципи ООН з питання переміщення осіб усередині країни, 1998 р. (далі – Керівні принципи) [5]. Вони засновані на нормах міжнародного права, насамперед у галузі прав людини, положень міжнародного гуманітарного права, а саме: на нормах Пакту про громадянські та політичні права ООН (1966), Пакту про економічні, соціальні та культурні права (1966), Конвенції про статус біженців (1951). Керівні принципи слугують основою та орієнтиром під час вироблення національної політики країн, що зіткнулися з проблемами масових вимушених внутрішніх переміщень, містять визначення внутрішньо переміщеної особи, окреслюють права і обов'язки, гарантії, форми захисту осіб [13] тощо.

Керівні принципи продовжують залишатися рекомендаційними актом, проте їх положення активно використовують міжнародні організації, в тому числі гуманітарні, а також держави. Саме відповідно до їх змісту сформульоване поняття внутрішньо переміщеної особи в Україні, включено положення щодо правосуб'єктності, їх прав і свобод; визначено питання гарантій під час повернення, альтернативного розселення, реінтеграції, отримання соціальних допомог, участі та співпраці з міжнародними гуманітарними організаціями тощо [13, с. 15]. Така практика існує і в інших країнах, наприклад Грузії, Азербайджані, Сербії. Так, згідно з пунктом 2 Вступної частини Керівних принципів, внутрішньо переміщеними особами вважаються особи або групи осіб, яких змусили рятуватися втечею або залишити свої домівки чи місця звичайного проживання внаслідок або з метою уникнення наслідків воєнного конфлікту, масового насильства, порушень прав людини, стихійного чи викликаного людською діяльністю лиха, які не перетинали міжнародно визнаних державних кордонів [5]. Це визначення змістовно знаходить своє відображення в дефініціях національного законодавства, зокрема України. Відповідно до ст. 1 Закону України “Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб”, внутрішньо переміщеною особою в Україні є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання в результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [14].

Втіленням таких принципів, як право внутрішньо переміщених осіб на відновлення документів, право на достатній рівень життя, що гарантується наданням соціальної допомоги, стало закріплення у ст. 6 Закону України “Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб” права “внутрішньо переміщених осіб на отримання документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України, або документів, що посвідчують особу та підтверджують її спеціальний статус..” [14]. Забезпечення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб

шляхом передбачення щомісячної адресної грошової допомоги для покриття витрат на проживання, у тому числі на оплату житлово-комунальних послуг [16]. Можна з впевненістю стверджувати, що Керівні Принципи ООН дозволяють не тільки привести законодавство держав у сфері захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб до міжнародних стандартів, а й сприяти створенню дієвих механізмів для реалізації внутрішньо переміщеними особами своїх прав у сфері захисту.

Крім Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців у межах міжнародної співпраці з питань захисту внутрішньо переміщених осіб, важливе місце посідає Організація з безпеки та співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ). Практика ОБСЄ дозволяє створити загальне уявлення про проблеми внутрішньо переміщених осіб у сфері їх захисту як у різних країнах світу загалом, так і в Україні зокрема, та віднаходити шляхи для їх подолання [4, с. 74]. Провідна роль у цьому належить напрацюванням, які дозволяють виявити прогалини в законодавстві національних держав. Наприклад, при дослідженні моніторинговою місією ОБСЄ проблемних питань у сфері захисту внутрішньо переміщених осіб у 2017 році було виявлено дискримінаційне ставлення до внутрішньо переміщених осіб, проблеми в набутті статусу внутрішньо переміщених осіб, забезпеченні їх житлом, виділенні земельних ділянок, доступі до зайнятості (складність у працевлаштуванні), призупиненні пенсійних виплат на невідконтрольованих українській владі територіях, доступі до гуманітарної допомоги [17]. Найбільш ефективним методом подолання проявів дискримінації щодо внутрішньо переміщених осіб, на нашу думку, є розроблення дієвих механізмів реалізації цими особами своїх прав та обов'язків, передбачених законодавством, а також створення і впровадження інтеграційних програм у суспільство.

Серед міжнародних організацій у сфері захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб можна відзначити Парламентську Асамблею Ради Європи (далі – ПАРЄ). Особливо цінною у подоланні проблем внутрішньо переміщених осіб можна вважати діяльність ПАРЄ, оскільки серед представників парламентів держав-учасниць є країни, які зіткнулися з проблемами масових внутрішніх переміщень (Азербайджан, Греція, Грузія, Кіпр, Сербія та інші), досвід розв'язання яких може стати корисним не тільки для окремо взятих країн, передусім України, а й сприяти ухваленню спільних актів (конвенції, угоди, резолюції, рекомендації) [4, с. 77]. Такими актами можна назвати резолюції ПАРЄ “Про примирення та політичний діалог між країнами колишньої Югославії”, що пов'язані з наслідками збройних конфліктів у колишній Югославії (1991–1995 рр.) [18]; “Щодо майна біженців та переміщених осіб” [19]; “Гуманітарні наслідки війни в Україні” [20], Рекомендація ПАРЄ “Забуті люди Європи: захист прав людини осіб, переміщених на тривалий час” [21], Принципи щодо реституції житла та майна біженцям і внутрішньо переміщеним особам (“Принципи Пінъейру”) [22] тощо. Їх зміст охоплює спільні питання, які потребують особливої уваги з боку держав. Такими, зокрема, є подолання проявів дискримінації щодо внутрішньо переміщених осіб, сприяння забезпеченню реалізації переміщеними особами права на житло, зайнятність, освіту, медичну допомогу, соціальні послуги, зокрема спеціальні гарантії, гуманітарну допомогу. Наприклад, для України Резолюція ПАРЄ “Гуманітарні

наслідки війни в Україні” окреслила проблемні питання в частині забезпечення права на гідне житло та вирішення житлових питань внутрішньо переміщених осіб, у тому числі шляхом проведення законодавчих змін і впровадження житлових програм [20]. Варто зазначити, що на сьогодні на законодавчому рівні здійснено певні позитивні кроки у сприянні врегулюванню житлових проблем внутрішньо переміщених осіб, насамперед запроваджено довгострокові програми кредитування житла на доступних умовах.

Важливою складовою міжнародного захисту внутрішньо переміщених осіб є надання гуманітарної допомоги. Серед міжнародних організацій у сфері гуманітарної допомоги внутрішньо переміщеним особам варто назвати Міжнародний Комітет Червоного Хреста та Червоного Півмісяця, Данську та Норвезьку ради у справах біженців.

Міжнародний Комітет Червоного Хреста та Червоного Півмісяця здійснює захист як цивільного населення, в тому числі внутрішньо переміщених осіб, так і військовослужбовців (військовополонених) від посягання на життя, здоров'я; надає послуги у сфері медичного обслуговування, окрема увага при цьому надається допомозі людям з обмеженими можливостями та дітям; опікується проблемами воз'єднання сімей, вживає заходів із вирішення житлово-комунальних проблем, надання правової допомоги, впровадження освітніх програм [23] тощо. Наприклад, на території України діють представництва Міжнародного Комітету Червоного Хреста та Червоного Півмісяця у Харкові, Донецьку, Луганську, Северодонецьку, Маріуполі та Одесі. Внутрішньо переміщені особи забезпечуються предметами першої необхідності, продуктами харчування, теплим одягом, медичними матеріалами, ліками; отримують необхідну допомогу в тимчасовому житлі, а також у вигляді матеріалів для ремонту та відновлення житла; психологічної допомоги.

Варто зазначити, що Міжнародним Комітетом Червоного Хреста та Червоного Півмісяця міжнародно-правові акти не приймаються і не можуть бути прийняті у зв'язку з тим, що її діяльність має епізодичний характер, викликана необхідністю в конкретній складній ситуації, а не прогнозована заздалегідь. Проте розроблені ними програми і безпосередня допомога покращують скрутне становище внутрішньо переміщених осіб, сприяють відновленню та соціальному захисту таких осіб.

Окрім беззаперечної ролі Міжнародного Комітету Червоного Хреста та Червоного Півмісяця в наданні гуманітарної допомоги внутрішньо переміщеним особам, варто також відзначити внесок Данської ради у справах біженців (Danish Refugee Council). На сьогодні її діяльність охоплює 30 країн світу, серед яких є Україна [24, с. 2]. Так, з 1998 до 2000 рр. Данська рада у справах біженців надавала допомогу кримським татарам, що повертались до Криму з Центральної Азії; у 2007 р. стала “єдиною організацією, яка реалізує інтегровані програми в зонах конфліктів та областях з переміщеним населенням із застосуванням комплексного підходу для найкращого забезпечення гуманітарних потреб” [24, с. 2]. Активною є її участь у гуманітарній допомозі Україні, потреба в якій виникла у зв'язку з анексією Російською Федерацією у 2014 році Автономної Республіки Крим, тимчасової окупації окремих районів Донецької і Луганської областей.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що міжнародні організації займають активну позицію у сфері захисту внутрішньо переміщених осіб у світі. Вони є не тільки організаціями, що на нормативно-правовому рівні сприяють вирішенню питань внутрішньо переміщених осіб, а й беруть безпосередню участь у врегулюванні конфліктів на місцях, проводять моніторинг дій сторін конфлікту, відповідають за недопущення гуманітарної катастрофи.

Можна з упевненістю стверджувати про достатньо розгалужену систему міжнародних норм, однак їх застосування має рекомендаційний характер. Основоположним актом у сфері захисту прав внутрішньо переміщених осіб є Керівні принципи з питання переміщення осіб усередині країни (1998). Українське законодавство в частині захисту внутрішньо переміщених осіб максимально адаптоване до міжнародних актів. Результати діяльності таких міжнародних організацій, як ОБСЕ та ПАРЄ у сфері захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, сприяли виявленню прогалин у національному законодавстві та спонукали до здійснення на законодавчому рівні рішучих кроків із забезпечення реалізації переміщеними особами права на житло, зайнятість, освіту, медичну допомогу, соціальні послуги, гуманітарну допомогу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. UNHCR. Global Trends: Forced Displacement in 2017. URL: <https://www.unhcr.org/globaltrends2017/> (дата звернення: 25.01.2020).
2. В ООН назвали Україну дев'ятою в мире по количеству внутренне перемещенных лиц. LB.ua. URL: https://lb.ua/news/2017/11/28/383220_oon_nazvali_ukrainu_devyatoy_mire.html (дата звернення: 25.01.2020).
3. Міністерство соціальної політики України. Статистичні дані щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні станом на 20.01.2020. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/18151.html> (дата звернення: 25.01.2020).
4. *Басова І.С.* Внутрішньо переміщена особа як суб'єкт права соціального забезпечення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Одеська юридична академія. Одеса, 2019. С. 64.
5. Руководящие принципы по вопросу о перемещении лиц внутри страны. Экономический и социальный Совет ООН (ЭКОСОС) от 11.02.1998. E/CN.4/1998/53/Add.2 URL: <http://www.refworld.org.ru/docid/472840ec2.html> (дата звернення: 25.01.2020).
6. Лица преклонного возраста в условиях перемещения. УВКБ ООН по делам беженцев. Отдел международной защиты. Женева, 2011. URL: <http://www.refworld.org.ru/docid/558a6d994.html> (дата звернення: 25.01.2020).
7. Права людини внутрішньо переміщеної особи. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 17.07.2012, A/HRC/RES/20/9. URL: <http://www.refworld.org.ru/docid/50d2fb032.html> (дата звернення: 25.01.2020).
8. Положение внутренне перемещенных лиц и беженцев из Абхазии, Грузии и Цхинвальского региона Южной Осетии. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН от 01.06.2017, A/RES/71/290. URL: <http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=593ab5314> (дата звернення: 25.01.2020).
9. Общее заключение по международной защите: заключение исполнительного комитета Управления Верховного комиссара ООН по делам беженцев от 1999 г. № 87 (L). URL: <http://www.refworld.org.ru/docid/5245478a4.html> (дата звернення: 25.01.2020).
10. Программы, фонды и специализированные учреждения. Система ООН. URL: <http://www.un.org/ru/sections/about-un/funds-programmes-specialized-agencies-and-others/index.html> (дата звернення: 25.01.2020).
11. Устав Управления Верховного комиссара Организации Объединенных Наций по делам беженцев: Резолюция ГА ООН от 14 декабря 1950 года № 428 (V). URL: [https://undocs.org/ru/A/RES/428\(V\)](https://undocs.org/ru/A/RES/428(V)) (дата звернення: 25.01.2020).

12. Protection UNHCR. Ukraine. The UN Refugee Agency. URL: <http://www.unhcr.org/ua/en/protection> (дата звернення: 25.01.2020).

13. *Basova I.* Internally Displaced Persons and Their Legal Status: The Ukrainian Context. *Juridica International.* 2017. No. 26. P. 114.

14. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> (дата звернення: 25.01.2020).

15. Про осіб, які вимушено переселилися з окупованих територій Грузії, - вимушених переселенців: Закон Грузії від 06.02.2014 № 1982. URL: <http://www.refworld.org.ru/type,LEGISLATION,GEO,5577019a4,0.html> (дата звернення: 25.01.2020).

16. Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 № 505. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF> (дата звернення: 25.01.2020).

17. Внутрішнє переміщення внаслідок конфлікту в Україні: підвищена незахищеність постраждалого населення та чинники напруженості у громадах. Тематичний звіт. Спеціальна моніторингова місія в Україні. ОБСЄ. 2016. URL: <http://www.osce.org/uk/ukraine-smm/261206?download=true> (дата звернення: 25.01.2020).

18. Примирение и политический диалог между странами бывшей Югославии (предварительное издание): Резолюция ПАРЕ от 26.01.2011 № 1786. URL: http://www.coe.int/T/r/Parliamentary_Assembly/%5bRussian_documents%5d/%5b2011%5d/%5bJan2011%5d/Res1786_rus.asp (дата звернення: 25.01.2020).

19. Решение в вопросах, касающихся имущества беженцев и перемещенных лиц (предварительное издание): Резолюция ПАРЕ от 28.01.2010 № 1708. URL: http://www.coe.int/T/r/Parliamentary_Assembly/%5BRussian_documents%5D/%5B2010%5D/%5BJan2010%5D/Res1708_rus.asp (дата звернення: 25.01.2020).

20. Гуманітарні наслідки війни в Україні: Резолюція ПАРЕ від 23.01.2018 № 2198. URL: <https://rm.coe.int/-2198-2018-/1680785d74> (дата звернення: 25.01.2020).

21. Забуті люди Європи: захист прав людини осіб, переміщених на тривалий час: Рекомендація ПАРЕ від 24.06.2009 № 1877. URL: <https://rm.coe.int/16806b5ab0> (дата звернення: 25.01.2020).

22. Принципы по вопросам реституции жилья и имущества беженцев и перемещенных лиц Окончательный доклад Специального докладчика Паулу Сержиу Пиньейру от 28.06.2005 №E/CN.4/Sub.2/2005/17. URL: <http://www.refworld.org/cgi-bin/tehis/vtx/rwmain/opensslpdf.pdf?reldoc=y&docid=4b2a01262> (дата звернення: 25.01.2020).

23. Міжнародний Комітет Червоного Хреста. Постійне представництво України при відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві. URL: <https://geneva.mfa.gov.ua/ua/ukraine-io/red-cross> (дата звернення: 25.01.2020).

24. Данська Рада у справах біженців. 2015. С. 2. URL: <https://www.agro.dn.gov.ua/wp-content/uploads/2016/12/brochure-2015-ukr-pages-ilovepdf-compressed.pdf> (дата звернення: 25.01.2020).

REFERENCES

1. UNHCR. Global Trends: Forced Displacement in 2017. URL: <https://www.unhcr.org/globaltrends2017/> (date of application: 25.01.2020) [in English].

2. V OON nazvali Ukrainu deviatoi v mire po kolichestvu vnutrenne peremeshchennykh lits. "The United Nations called Ukraine the ninth in the world in the number of internally displaced persons". LB.ua. URL: https://lb.ua/news/2017/11/28/383220_oon_nazvali_ukrainu_devyatoy_mire.html (date of application: 25.01.2020) [in Russian].

3. Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy. Statystychni dani shchodo vnutrishno peremishchennykh osib v Ukraini stanom na 20.01.2020 r. "Ministry of Social Policy of Ukraine. Statistics on internally displaced persons in Ukraine as of January 20, 2020". URL: <https://www.msp.gov.ua/news/18151.html> (date of application: 25.01.2020) [in Ukrainian].

4. *Basova I.S.* (2019). Vnutrishno peremishchena osoba yak subiekt prava sotsialnoho zabezpechennia. "Internally displaced person as a subject of social security law": dissertation of the Candidate of Juridical Sciences: 12.00.05 / Odessa Law Academy. Odesa. P. 64. [in Ukrainian].

5. Rukovodiashchiie printsipy po voprosu o peremeshchenii lits vnutri strany. “Guidelines on internal displacement”. United Nations Economic and Social Council (ECOSOC) of 11 February 1998 E / CN.4 / 1998/53 / Add.2 URL: <http://www.refworld.org.ru/docid/472840ec2.html> (date of application: 25.01.2020) [in Russian].

6. Litsa preklonnogo vozrasta v usloviakh peremeshcheniia. UVKB OON po delam bezhentsev. “Persons of advanced age in conditions of movement. UNHCR Refugee Affairs”. Department of International Protection. Geneva. 2011. URL: <http://www.refworld.org.ru/docid/558a6d994.html> (date of application: 25.01.2020) [in Russian].

7. Prava liudyny vnutrishno peremishchenoi osoby. “Human rights of internally displaced persons”. UN General Assembly resolution of 17 July 2012, A / HRC / RES / 20/9. URL: <http://www.refworld.org.ru/docid/50d2fb032.html> (date of application: 25.01.2020) [in Ukrainian].

8. Polozheniie vnutrenne peremeshchennykh lits i bezhentsev iz Abkhazii, Gruzii, i Tskhinval'skogo regiona/Yuzhnoi Osetii, Gruzii. “The situation of internally displaced persons and refugees from Abkhazia, Georgia, and the Tskhinvali region/South Ossetia, Georgia”. Resolution of the UN General Assembly of 06/01/2017, A/RES/71/290. URL: <http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=593ab5314> (date of application: 25.01.2020) [in Russian].

9. Obshechie zakliucheniiie po mezhdunarodnoi zashchite. “General Conclusion on International Protection”: Conclusion of the Executive Committee of the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees of 1999 No. 87 (L). URL: <http://www.refworld.org.ru/docid/5245478a4.html> (date of application: 25.01.2020) [in Russian].

10. Programmy, fondy i spetsializirovannyye uchrezhdeniia. “Programs, funds and specialized agencies”. UN system. URL: <http://www.un.org/en/sections/about-un/funds-programmes-specialized-agencies-and-others/index.html> (date of application: 25.01.2020) [in Russian].

11. Ustav Upravleniia Verkhovnogo komissara Organizatsii Obiedinennykh Natsii po delam bezhentsev. “Charter of the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees”: UNGA Resolution of 14 December 1950 No. 428 (V). URL: [https://undocs.org/ru/A/RES/428\(V\)](https://undocs.org/ru/A/RES/428(V)) (date of application: 25.01.2020) [in Russian].

12. Protection UNHCR. Ukraine. The UN Refugee Agency. URL: <http://www.unhcr.org/ua/en/protection> (date of application: 25.01.2020) [in English].

13. *Basova I.* Internally Displaced Persons and Their Legal Status: The Ukrainian Context. *Juridica International.* 2017. No. 26. P. 114. [in English].

14. Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib. “On ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons”: Law of Ukraine of 20.10.2014 701706. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> (date of application: 25.01.2020) [in Ukrainian].

15. Pro osib, yaki vymusheno pereselylysia z okupovanykh terytorii Hruzii, – vymushenykh pereselentsiakh. “On persons who were forcibly relocated from the occupied territories of Georgia - internally displaced persons”: Law of Georgia of 06.02.2014 № 1982. URL: <http://www.refworld.org.ru/type,LEGISLATION,,GEO,5577019a4,0.html> (date of application: 25.01.2020) [in Ukrainian].

16. Pro nadannia shchomisiachnoi adresnoi dopomohy vnutrishno peremishchenym osobam dlia pokryttia vytrat na prozhyvannia, v tomu chysli na oplatu zhytlovo-komunalnykh posluh. “On the provision of monthly targeted assistance to internally displaced persons to cover living expenses, including the payment of housing and communal services”: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 01.10.2014 №505. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF> (date of application: 25.01.2020) [in Ukrainian].

17. Vnutrishnie peremishchennia vnaslidok konfliktu v Ukraini: pidvyshchena nezakhyschenist postrazhdaloho naselennia ta chynnyky napruzhenosti u hromadakh. “Internal displacement due to the conflict in Ukraine: increased vulnerability of the affected population and factors of tension in communities”. Thematic report. Special monitoring mission in Ukraine. OSCE. 2016. URL: <http://www.osce.org/en/ukraine-smm/261206?download=true> (date of application: 25.01.2020) [in Ukrainian].

18. Primireniie i politicheskii dialog mezhdru stranami byvshei Yugoslavii (predvaritelnoie izdaniie). “Reconciliation and political dialogue between the countries of the former Yugoslavia (preliminary publication)”: Resolution of the PARE of January 26, 2011 No. 1786. URL: http://www.coe.int/T/r/Parliamentary_Assembly/%5bRussian_documents%5d/%5b2011%5d/%5bJan2011%5d/Res1786_rus.asp (date of application: 25.01.2020) [in Russian].

19. Resheniie voprosov, kasayushchikhsia imushchestva bezhentsev i peremishchennykh lits (predvaritelnoie izdaniie). “Resolving issues related to property of refugees and displaced persons (preliminary publication)”: Resolution PARE of January 28, 2010 No. 1708. URL: <http://www.coe.int/>

T/r/Parliamentary_Assembly/%5BRussian_documents%5D/%5B2010%5D/%5BJan2010%5D/Res1708_rus.asp (date of application: 25.01.2020) [in Russian].

20. Humanitarni naslidky viiny v Ukraini. "Humanitarian consequences of the war in Ukraine": PACE Resolution of January 23, 2018 №2198. URL: <https://rm.coe.int/-2198-2018-/1680785d74> (date of application: 25.01.2020) [in Ukrainian].

21. Zabuti liudy Yevropy: zakhyst prav liudyny osib, peremishchenykh na tryvalyi chas. "The Forgotten People of Europe: Protecting the Human Rights of Long-Term Displaced Persons": PACE Recommendation of 24 June 2009 №1877. URL: <https://rm.coe.int/16806b5ab0> (date of application: 25.01.2020) [in Ukrainian].

22. Printsipy po voprosam restitutsii zhilia i imushchestva bezhentsiv i peremeshchennykh lits. "Principles on housing and property restitution of refugees and displaced persons". Final report of the Special Rapporteur, Paulo Sergio Pinheiro, dated June 28, 2005 No. E / CN.4 / Sub.2 / 2005/17. URL: <http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=4b2a01262> (date of application: 25.01.2020) [in Russian].

23. Mizhnarodnyi Komitet Chervonoho Khresta. "International Committee of the Red Cross". Permanent Mission of Ukraine to the United Nations and other international organizations in Geneva. URL: <https://geneva.mfa.gov.ua/ua/ukraine-io/red-cross> (date of application: 25.01.2020) [in Ukrainian].

24. Danska Rada u spravakh bizhentsiv. "Danish Refugee Council". 2015. P. 2. URL: <https://www.agro.dn.gov.ua/wp-content/uploads/2016/12/brochure-2015-ukr-pages-ilovepdf-compressed.pdf> (date of application: 25.01.2020) [in Ukrainian].

UDC 061:342.7

Basova Iryna,

Candidate of Juridical Sciences, Docent, Associate
Professor, Interregional Academy of Personnel Management
Kyiv, Ukraine

Myniuk Dmytro,

Candidate of Juridical Sciences, Associate
Professor, Interregional Academy of Personnel Management,
Kyiv, Ukraine

THE ROLE OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS IN THE FIELD OF PROTECTION OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS

The article examines the role of international organizations in the field of protection of internally displaced persons through the prism of their practical and rule-making activities.

It is established that the international protection of internally displaced persons is carried out through the activities of international organizations and international acts adopted by them in the field of protection of internally displaced persons. The activities of such international organizations as the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, the Organization for Security and Cooperation in Europe, the Parliamentary Assembly of the Council of Europe, international humanitarian organizations (International Committee of the Red Cross and Red Crescent, Danish and Norwegian Refugee Councils) were analyzed.

© Basova Iryna, Myniuk Dmytro, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.1\(47\).7](https://doi.org/10.36486/np.2020.1(47).7)

Issue 1(47) 2020

<http://naukaipravohorona.com/>

It was stated that the established international legal framework for the protection of internally displaced persons has an extensive system, the provisions of which cover a wide range of issues of concern, both of general importance and directly for individual countries.

It is emphasized that these acts are international standards in the field of protection of internally displaced persons and guidelines in the formation of state policy in the field of protection of internally displaced persons. The UN Guiding Principles on Internally Displaced Persons, 1998, is an international legal constant that allows states to build their legal framework for the protection of the rights and freedoms of internally displaced persons. The current legislation of Ukraine generally complies with the provisions of the UN Guiding Principles on Internal Displacement.

The issues that need to be improved in order to ensure the protection of internally displaced persons were considered.

Keywords: internally displaced persons, international protection, international cooperation, international legal framework, UN Guiding Principles on Internal Displacement.

Отримано 14.02.2020

Веселов Микола Юрійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Криворізького факультету
НУ “Одеська юридична академія”,
докторант Донецького юридичного інституту
МВС України,
м. Кривий Ріг, Україна
ORCID ID 0000-0002-3963-2764

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

У статті наголошується, що дієвість ювенальної юстиції у системі забезпечення прав дітей знаходить своє практичне втілення через функціонування державно-правового механізму. З'ясовуються загальні характеристики адміністративно-правового механізму забезпечення функціонування ювенальної юстиції. За результатами дослідження представлено уніфіковану структуру адміністративно-правового механізму забезпечення функціонування ювенальної юстиції, окреслені його характерні властивості, зазначено його місце та призначення у державно-правовому механізмі забезпечення прав дітей, його зв'язок з іншими видами цього гетерогенного явища.

Ключові слова: дитина, права дитини, інтереси дитини, забезпечення, захист прав, охорона прав, адміністративні відносини, правовий механізм, ювенальна юстиція.

Дієвість ювенальної юстиції у системі забезпечення прав дітей знаходить своє практичне втілення через функціонування державно-правового механізму. На сьогодні принципово необхідною є трансформація формату бачення ювенальної юстиції. Слід казати не про технології забезпечення прав дитини під час здійснення правосуддя щодо дітей, а про те, що вся система ювенальної юстиції має будуватися як одна з провідних форм забезпечення прав дитини. Відтак при формуванні правового механізму функціонування системи ювенальної юстиції неможливо обійтися без визначення необхідного і достатнього рівня адміністративно-правового втручання держави в цю сферу суспільних відносин. Адміністративне право відповідає за публічно-правове регулювання управлінської діяльності, водночас воно виступає основним засобом юридичного супроводження процесу низки правових та соціальних реформ (як “реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року” – М. В.) [1, с. 3]. Тому на сучасному етапі реформування правового механізму ювенальної юстиції адміністративно-правові засоби мають зайняти в ньому не останнє місце.

Загальні чи характерні для певних сфер публічного адміністрування риси адміністративно-правового механізму та його окремих компонентів представлені у багатьох роботах сучасної адміністративно-правової науки. Положення та висновки, викладені у цій науковій статті, зокрема ґрунтуються на працях С.М. Алфьорової, В.М. Бевзенка, О.І. Беспалової, О.І. Дубенка, В.К. Колпакова, О.Є. Користіна, Я.В. Лазура, А.Й. Присяжнюка, Н.П. Тиндик, Є.О. Харитоновна, О.І. Харитонової та інших науковців. Утім аспекти державно-правового механізму функціонування інституту ювенальної юстиції в юридичній науці донині розглядаються переважно в кримінально-правовому чи кримінально-процесуальному ракурсі.

Мета цієї статті полягає в окресленні уніфікованої структури адміністративно-правового механізму забезпечення функціонування ювенальної юстиції, визначенні його характерних властивостей та зв'язку з іншими галузевими видами державно-правового механізму забезпечення прав дітей.

Задля досягнення поставленої мети алгоритм дослідження було поділено на дві умовні частини: визначення основних рис та структури адміністративно-правового механізму взагалі і виділення у функціонуванні системи ювенальної юстиції адміністративно-правового компоненту. Подальший синтез отриманих результатів дозволив досягти запланованої у цій статті мети.

На підставі наявних у сучасній теорії адміністративного права думок можна виділити такі загальноновизнані *рис* адміністративно-правового механізму: походження від держави; опосередкування через процес діяльності органів публічного адміністрування; здійснення через його складові правового впливу на відносини, що виникають у процесі державного управління; спрямованість на забезпечення досягнення суспільно-державного результату; здійснення впливу на суспільні відносини у певній сфері за допомогою адміністративно-правової форми; певна структурованість. Як зазначає Н.П. Тиндик, структурованість адміністративно-правового механізму – це його універсальна ознака, адже кожний соціальний механізм має певну структуру, що складається із сукупності елементів, які є взаємоумовленими та взаємозалежними [2, с. 29].

Відповідно *адміністративно-правовий механізм включає*: систему суб'єктів; адміністративно-правові норми, які регламентують правила поведінки та специфіку реалізації суб'єктами своїх повноважень; правові принципи та правові гарантії такої діяльності; адміністративно-правові форми та методи реалізації функцій держави у певній сфері; правовідносини, в яких відбувається переведення приписів, що містяться в нормативно-правових актах, у практичну площину. В роботах деяких авторів до елементів цього механізму включаються також стадії забезпечення, юридичні факти, акти застосування норм права [3, с. 402–403], ресурсна складова (кадрове, інформаційне, матеріальне, технічне забезпечення тощо) [4, с. 50], адміністративна відповідальність [5, с. 64–65] тощо. Я.В. Лазур вважає, що так звані функціональні складові адміністративно-правового механізму, до яких належать правова свідомість та правова культура, юридичні факти, законність, акти тлумачення та акти застосування норм права, не є обов'язковими елементами зазначеного механізму, однак вони значно впливають на його ефективність [3, с. 405].

Наведені вище властивості та структура будуть характерними і для *адміністративно-правового механізму забезпечення функціонування ювенальної юстиції*,

який відповідно являтиме собою впорядковану сукупність взаємопов'язаних елементів реалізації адміністративно-правовими засобами функцій держави щодо забезпечення прав дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах та превенції девіантних проявів серед неповнолітніх, що утворюють його структуру і орієнтовані на досягнення зазначених завдань інституту ювенальної юстиції. Такий *механізм* є структурним елементом державно-правового механізму в частині реалізації управлінської функції держави щодо забезпечення прав дитини та протидії ювенальним правопорушенням одночасно.

Більш складним завданням є виокремлення у механізмі забезпечення функціонування системи ювенальної юстиції саме адміністративно-правового компоненту. Доцільно наголосити, що саме завдяки адміністративно-правовій складовій механізму правового регулювання здійснюється правовий вплив держави на відносини, що виникають у процесі реалізації публічного адміністрування у певній сфері. Такий вплив доцільно увиразнити й у сфері функціонування ювенальної юстиції. Адміністративно-правовий механізм забезпечення функціонування ювенальної юстиції зумовлює насамперед регулювання суспільних відносин за участю норм адміністративного права, які містяться у законодавчих та підзаконних нормативно-правових актах. Таким чином, утворюються *адміністративні правовідносини*, які в механізмі правового забезпечення прав дітей є засобом “переведення” загальних розпоряджень юридичних норм у площину суб'єктивних прав і обов'язків для учасників цих відносин [6, с. 395; 4, с. 39]. Вирішальною особливістю таких відносин є те, що однією зі сторін завжди є носій юридично-владних повноважень (що надає їм характеру публічного управління – М. В.) щодо інших суб'єктів [7, с. 177–178]. Визначаючи у структурі публічного права адміністративне право як одну з головних галузей права регулятивного, вчені наголошують на його імперативному характері впливу (за допомогою приписів) на суспільні відносини за участю держави, а також між суб'єктами, що є фігурантами держави, або знаходяться у взаєминах влади та підпорядкування [8, с. 10]. В адміністративно-правовій науці за виконуваними функціями виділяють регулятивні та правоохоронні адміністративно-правові відносини [7, с. 182].

Перші (*регулятивні*) адміністративно-правові відносини пов'язані з реалізацією, умовно кажучи, “позитивної” функції адміністративного права у зазначеній сфері. В межах адміністративно-правового механізму забезпечення функціонування ювенальної юстиції до таких відносин належить: визначення захисних механізмів щодо дітей; встановлення правил поведінки з певними категоріями дітей, окремих видів провадження; організація та реалізація соціально-психологічного супроводження дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах; збір, перевірка, узагальнення та накопичення інформації, що становить публічний інтерес для забезпечення прав дітей; реєстраційна діяльність, а також організація та ведення статистичних, аналітичних та інших обліків у сфері ювенальної юстиції; організаційне та формальне втілення вимоги до спеціалізації та підготовки кадрів для органів (їх посадових осіб), які взаємодіють з дітьми, що перебувають у “конфлікті” з законом; організація роботи апарату управління державних органів – суб'єктів ювенальної юстиції; керівництво нижчими структурами в ієрархії одного відомства та організація взаємодії між незалежними одна від одної інституціями ювенальної

юстиції; робота зі зверненнями фізичних та юридичних осіб; документообіг; організація системного наукового та експериментального забезпечення функціонування системи ювенальної юстиції; організація фінансового та матеріально-технічного забезпечення діяльності суб'єктів ювенальної юстиції тощо.

Цінність адміністративно-правового механізму і його змісту полягає у виникненні під його впливом необхідних реальних умов для реалізації деяких інших видів компетенції державних органів (їх посадових осіб), зокрема у кримінально-правових, кримінально-процесуальних правовідносинах. З цивільним судочинством, пов'язані питання опіки та піклування, позбавлення батьківських прав, захисту майнових та немайнових (наприклад, усиновлення) прав та інтересів неповнолітніх осіб тощо. Часто необхідність вирішення цих питань виникає під час здійснення кримінальних проваджень щодо неповнолітніх, або кримінальних проваджень за фактом діянь, у яких законом України про кримінальну відповідальність окремо передбачено захист прав і свобод неповнолітньої особи. Так, усиновлення дітей проводиться на підставі рішення суду (відповідно до норм гл. 5 Цивільного процесуального кодексу України), але передбачає ретельну попередню підготовчу процедуру (ведення обліку дітей, які можуть бути усиновлені, обстеження соціальних умов потенційних усиновителів, підготовка документів для подання до суду тощо), яка здійснюється підрозділами служби у справах дітей місцевих держадміністрацій за нормами адміністративного права. Тобто у сфері ювенальної юстиції завдяки певним адміністративно-правовим формам можуть бути реалізовані не лише адміністративні нормативи, а й окремі положення та гарантії кримінального чи цивільного правосуддя щодо дітей або на захист дітей. Навіть у контексті реагування держави на суспільно небезпечні прояви з боку дітей, у загальному механізмі ювенальної юстиції (пов'язаного з правосуддям), заснованому на нормах кримінального, кримінально-процесуального права, обов'язково присутні елементи адміністративно-правового механізму, які виконують забезпечувальну (сервісну) або комунікативну ролі. Отже, *механізм адміністративно-правового забезпечення функціонування ювенальної юстиції* представляє собою систему засобів, які є складовою впливу елементів як адміністративної галузі права, так й інших (кримінального процесуального, цивільного процесуального) на суспільні відносини та встановлювані їх нормами гарантії реалізації, охорони та захисту прав і найкращих інтересів дитини. До того ж функції адміністративного права спрямовуються не лише на адміністративно-правові відносини теперішнього часу, а й на оптимальні межі функціонування й розвитку правовідносин як адміністративно-правових, так й інших галузей права в майбутньому, що зумовлює сучасну перспективну спрямованість адміністративно-правового механізму.

Правоохоронні адміністративно-правові правовідносини пов'язані з реалізацією правоохоронної функції адміністративного права та спрямовані на охорону, захист публічних інтересів держави, суспільства, окремих юридичних та фізичних осіб від протиправних посягань з боку неповнолітніх делінквентів, а також охорону, захист і відновлення порушених прав самих дітей, запобігання таким проявам шляхом застосування адміністративно-правових засобів. До їх числа вчені відносять

адміністративно-деліктні та превентивні відносини [7, с. 182]. Це цілком характерно і для правоохоронних правовідносин у сфері ювенальної юстиції.

Відповідно, до сфери дії ювенальної юстиції, враховуючи особливості українського законодавства, автоматично слід включити ситуації здійснення правосуддя щодо дітей, які вчинили адміністративні правопорушення, а також інші аспекти, що регулюються відповідним законодавством, наприклад, можливість перекладення юридичної відповідальності (“трансмисії”) за протиправні дії неповнолітніх на інших осіб (батьків або осіб, що їх замінюють) – частини 2 та 3 ст. 184 КУпАП, адміністративно-правові та дисциплінарні заходи реагування на так звані “статусні порушення” (дії, які розглядаються порушеннями виключно у разі вчинення їх дітьми і не тягнуть ані кримінальної, ані адміністративної караності, наприклад, прогули занять, порушення внутрішнього розпорядку та правил поведінки у навчальних закладах, паління тощо), прояви “нестандартної” поведінки з боку неповнолітніх девіантів (осіб, що мають так звані “психічні потреби”) [9, с. 52]. Значний масив ювенальної юстиції (у широкому її розумінні) – це профілактика причин та умов девіації дітей. Зазначимо, що комплекс превентивних заходів переважно реалізується в межах адміністративно-правового механізму. Крім превенції правоохоронні адміністративно-правові відносини у сфері ювенальної юстиції включають ще комплекс заходів із виконання примусових заходів виховного характеру, проведення ресоціалізації та реінтеграції неповнолітніх правопорушників.

Вважаємо, що із зазначеними вище видами адміністративно-правових відносин корелюються й *основні функції* адміністративно-правового механізму забезпечення функціонування ювенальної юстиції, до яких вочевидь слід віднести: а) *регулятивну функцію*, у складі якої додатково можна виділити: забезпечувальну, комунікативну та перспективну підфункції; б) *правоохоронну*, у складі якої додатково можна виділити: адміністративно-деліктну; превентивну та ресоціалізаційну (реінтеграційну) підфункції.

Слід зазначити, що у правовій науці і серед функцій кримінального права (яке також входить до структури публічного права) виділяють охоронну та регулятивну функції. Проте на відміну від адміністративно-правових, виникнення кримінально-правових відносин у сфері ювенальної юстиції завжди пов’язано з фактом кримінального правопорушення (навіть у випадку готування до його вчинення чи його завчасного припинення).

Відповідно, проведений у цій частині дослідження науковий аналіз дає підстави звернути увагу на такі *властивості* адміністративно-правового механізму у сфері функціонування ювенальної юстиції: 1) походить від держави та обумовлений необхідністю реалізації її функцій з публічного адміністрування у сфері ювенальної юстиції; 2) опосередковується через процеси публічного адміністрування та адміністративно-деліктної діяльності органів суду, прокуратури, досудового розслідування інших органів публічного адміністрування щодо реалізації завдань забезпечення прав дитини в межах адміністративно-процедурної та адміністративно-юрисдикційної компетенції цих суб’єктів; 3) через його складові здійснюється правовий вплив на відносини, що виникають у процесі реалізації не лише виконавчої влади в державі, а й правосуддя у справах про адміністративні правопорушення у сфері превенції та правової реакції держави на протиправну поведінку

© Veselov Mykola, 2020

неповнолітніх, інші прояви негативної девіації з їх боку, а також забезпечення прав дітей, які опинилися (перебувають) у складних життєвих обставинах (у сфері ювенальної юстиції); 4) у процесі здійснення правосуддя щодо дітей (кримінального) чи для дітей (цивільного) адміністративно-правовий механізм виконує допоміжні ролі (забезпечувальну та комунікативну); 5) спрямований на забезпечення досягнення конкретного суспільно-державного результату (сприяння в здійсненні та захисті суб'єктивних прав, свобод, законних інтересів дітей, урахування під час здійснення правосуддя щодо них чи для них найкращих законних інтересів останніх; організація ефективної зовнішньої взаємодії та внутрішньої діяльності з виконання покладених на конкретного суб'єкта системи ювенальної юстиції завдань і функцій тощо); 6) існує у вигляді взаємопов'язаної сукупності матеріальних і процесуальних юридичних засобів та способів (юридичних технологій), які мають адміністративно-правову форму опосередкування; 7) система цих правових засобів організована таким чином, що дозволяє уповноваженим суб'єктам послідовно та ефективно здійснювати свою діяльність щодо виконання завдань ювенальної юстиції за допомогою заходів організаційно-правового характеру та заходів адміністративного примусу; 8) на відміну від кримінально-правового механізму не обов'язково обумовлений фактом кримінального чи іншого протиправного діяння, відтак має не лише ретроспективний, а й превентивний характер функціонування; 9) на відміну від цивільно-правового механізму не завжди обумовлений захистом прав та інтересів дітей у судовому порядку, а передбачає й інші позасудові форми забезпечення їх прав; 10) характеризується сучасно-перспективною спрямованістю правового впливу; 11) має певну структуру.

До *структури* адміністративно-правового механізму забезпечення функціонування ювенальної юстиції входять такі складові: *інституційна*: система суб'єктів ювенальної юстиції; *нормативна*: адміністративно-правові норми, які регламентують правила поведінки та специфіку реалізації суб'єктами ювенальної юстиції своїх повноважень; правові принципи та правові гарантії такої діяльності; *функціональна*: адміністративно-правові форми та методи реалізації функцій держави у сфері ювенальної юстиції; акти застосування норм права у сфері ювенальної юстиції; ювенальні технології; правовідносини, в яких відбувається переведення приписів, що містяться в нормативно-правових актах, у практичну площину; юридичні факти; правова свідомість та правова культура; адміністративна відповідальність як складова адміністративного примусу, що застосовується у випадку порушення норм чинного законодавства; *ресурсна*: кадрове, інформаційне, науково-інноваційне, матеріально-технічне забезпечення діяльності суб'єктів ювенальної юстиції.

Отримані та висвітлені у цій статті наукові результати створюють підґрунтя для поглибленого та системного вивчення особливостей складових цього механізму, що становитиме предмет наших подальших наукових пошуків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Харитонова О.І. Адміністративно-правові відносини: концептуальні засади та правова природа: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Одеська нац. юрид. академія. Одеса, 2004. 38 с.

2. *Тундик Н.П.* Адміністративно-правовий механізм регулювання міграції в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Нац. ун-т держ. податкової служби України. Ірпінь, 2009. 47 с.
3. *Лазур Я.В.* Забезпечення прав і свобод громадян в сфері публічного управління: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2011. 454 с.
4. *Безпалова О.І.* Адміністративно-правовий механізм реалізації правоохоронної функції держави: монографія. Х.: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2014. 544 с.
5. *Лисенко С.О.* Адміністративно-правовий механізм забезпечення протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин серед дітей: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Міжрегіональна академія управління персоналом. Київ, 2013. 211 с.
6. *Лазур Я.В.* Поняття, сутність та елементи адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян у державному управлінні. *Форум права*. 2009. № 3. С. 392–398 URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-3/09ljvudu.pdf> (дата звернення: 27.10.2019).
7. Адміністративне право України. Академічний курс: підруч.: у 2-х т.: / ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). К.: Вид-во "Юридична думка", 2004. Т. 1. Загальна частина. 584 с.
8. *Харитонова О.І., Харитонов Є.О.* Дихотомія "публічне право – приватне право" та деякі питання визначення структури національного права. *Університетські наукові записки*. 2005. № 3(15). С. 6–11.
9. *Веселов М.* Інститут адміністративної відповідальності у системі ювенальної юстиції. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Серія "Юридичні науки". 2019. № 5(106). С. 49–63.

REFERENCES

1. *Kharytonova O.I.* (2004). Administratyvno-pravovi vidnosyny: kontseptualni zasady ta pravova pryroda. "Administrative and legal relations: conceptual principles and legal nature": Extended abstract of Doctor of Law thesis: 12.00.07. Odessa National Law Academy. Odesa. 38 p. [in Ukrainian].
2. *Tyndyk N.P.* (2009). Administratyvno-pravovyi mekhanizm rehuliuвання mihratsii v Ukraini. "Administrative and legal mechanism of regulation of migration in Ukraine": Extended abstract of Doctor of Law thesis. National University of the State Tax Service of Ukraine. Irpin. 47 p. [in Ukrainian].
3. *Lazur Ya.V.* (2011). Zabezpechennia prav i svobod hromadian v sferi publichnoho upravlinnia. "Ensuring the rights and freedoms of citizens in public administration": thesis of Doctor of Law. Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine. Kyiv. 454 p. [in Ukrainian].
4. *Bezpalova O.I.* (2014). Administratyvno-pravovyi mekhanizm realizatsii pravookhoronnoi funktsii derzhavy. "Administrative and legal mechanism for the implementation of the law enforcement function of the state": monograph. Kharkiv National University of Internal Affairs. Kharkiv. 544 p. [in Ukrainian].
5. *Lysenko S.O.* (2013). Administratyvno-pravovyi mekhanizm zabezpechennia protydii nezakonnomu obihu narkotychnykh zasobiv i psykhotropnykh rehovyn sered ditei. "Administrative and legal mechanism for combating drug trafficking and psychotropic substances among children": thesis of Ph.D of Law: 12.00.07. Interregional Academy of Personnel Management. Kyiv. 211 p. [in Ukrainian].
6. *Lazur Ya.V.* (2009). Poniattia, sutnist ta elementy administratyvno-pravovoho mekhanizmu zabezpechennia prav i svobod hromadian u derzhavnomu upravlinni. "The concept, essence and elements of the administrative and legal mechanism of ensuring the rights and freedoms of citizens in public administration". Forum of Law, No. 3. P. 392–398. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-3/09ljvudu.pdf> (date of application: 27.03.2019) [in Ukrainian].
7. *Averianov V.B.* (2004). Administratyvne pravo Ukrainy. Akademichnyi kurs. Zahalna chastyna. "Administrative law of Ukraine. Academic course. The common part": tutorial in 2 volumes: / ed. board: V.B. Averianov (Chairman). (Vol. 1). Kyiv, Publishing "Yurydychna dumka". 584 p. [in Ukrainian].
8. *Kharytonova O.I., Kharytonov Ye.O.* (2005). Dykhotomiia "publichne pravo – pryvatne pravo" ta deaki pytannia vyznachennia struktury natsionalnogo prava. "The dichotomy "public law – private law" and some questions of determining the structure of national law". Universytetski naukovy zapysky, No. 3(15), P. 6–11 [in Ukrainian].
9. *Veslov M.* (2019). Instytut administratyvnoi vidpovidalnosti u systemi yuvenalnoi yustytysii. "Institute for Administrative Responsibility in the Juvenile Justice System". Foreign Trade: Economics, Finance, Law. Series "Yuridychnai nauky", No. 5(106). P. 49–63. [in Ukrainian].

Veselov Mykola,
Candidate of Juridical Sciences, Docent,
Associate Professor at the Department,
National University “Odesa Law Academy”,
Doctoral student at the Donetsk Law Institute
of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine
Kryvyi Rih, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-3963-2764

ADMINISTRATIVE AND LEGAL MECHANISM TO ENSURE THE FUNCTIONING OF JUVENILE JUSTICE

The article emphasizes that the effectiveness of juvenile justice in the system of ensuring the rights of children is practically embodied through the functioning of the state legal mechanism. In the formation of the legal mechanism of the functioning of the juvenile justice system, the study of the administrative and legal component deserves special attention. The general characteristics of the administrative and legal mechanism for ensuring the functioning of juvenile justice are clarified.

Within the administrative and legal mechanism of ensuring the functioning of juvenile justice, regulatory and law enforcement relations have been allocated to the functions performed. The basic functions of the administrative-legal mechanism correlate with the outlined types of administrative-legal relations. It is established that the mechanism of administrative and legal support of the functioning of juvenile justice is a system of means, which is a component of the influence of elements of both the administrative branch of law and others (criminal, criminal-procedural, civil-procedural) on public relations and the guarantees of implementation, protection established by their norms. and protecting the rights and best interests of the child. The value of such a mechanism and its content lies in the emergence, under its influence, of the necessary real conditions for the realization of some other types of competence of state bodies (their officials), in particular in criminal legal, criminal procedural relations. That is, in the field of juvenile justice, due to administrative and legal forms, not only administrative norms but also certain provisions and guarantees of criminal (civil) justice for children or for the protection of children can be implemented.

According to the results of the study, a unified structure of the administrative and legal mechanism for ensuring the functioning of juvenile justice is presented, its characteristic features are outlined, its place and its connection with other types of this heterogeneous phenomenon are emphasized in the state legal mechanism for ensuring children's rights.

Keywords: child, child rights, child interests, ensuring, protection of rights, security of rights, administrative relations, legal mechanism, juvenile justice.

Отримано 18.02.2020

© Veselov Mykola, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.1\(47\).8](https://doi.org/10.36486/np.2020.1(47).8)

Issue 1(47) 2020

<http://naukaipravookhorona.com/>

Заїчко Костянтин Вікторович,
здобувач ДНДІ МВС України,
начальник відділу ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0001-5987-3197

СУБ'ЄКТИ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ У СФЕРІ ЗВ'ЯЗКУ В УКРАЇНІ

У статті на основі аналізу чинного законодавства України розглянуто питання щодо визначення основних суб'єктів публічного адміністрування у сфері зв'язку в Україні. Наголошено, що на сьогодні в Україні функціонує велика кількість суб'єктів публічного адміністрування в цій сфері, що кінець кінцем призводить до окремих негативних чинників, які гальмують розвиток зазначеної сфери через дублювання повноважень таких суб'єктів та потребують усунення. Автор звертає увагу на відсутність єдиної чітко визначеної системи суб'єктів публічного адміністрування у сфері зв'язку в Україні та намагається класифікувати вказані суб'єкти на відповідні групи.

Ключові слова: зв'язок, телекомунікації, публічне адміністрування, суб'єкти, радіочастотний ресурс.

Сучасний розвиток різних засобів, що забезпечують можливість організації зв'язку на значній віддаленій відстані, сприяє забезпеченню функціонування та піднесенню економіки країни. З огляду на це, постає актуальне питання щодо створення ефективної інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури як одного з основних факторів максимального задоволення попиту споживачів на послуги у сфері зв'язку, створення сприятливих організаційних та економічних умов для залучення інвестицій, збільшення обсягів послуг та підвищення їх якості, розвитку та модернізації мереж зв'язку. Для впорядкування зазначеної діяльності держава створює систему суб'єктів, що здійснюють публічне адміністрування цієї сфери.

Проблеми правового регулювання у сфері зв'язку привертали увагу таких вчених як В. Авер'янов, О. Андрійко, І. Арістова, О. Бандурка, Ю. Битяк, Н. Богун, Р. Боровков, В. Гаращук, С. Гусаров, В. Дрешпак, І. Кобзев, В. Ковальська, А. Комзюк, С. Кузніченко, Р. Мельник, О. Музичук, В. Невядовський, О. Полінець, О. Тер-Степанян, В. Шестак тощо. Проте беручи до уваги доробок перелічених науковців, питання щодо суб'єктів публічного адміністрування у сфері зв'язку в Україні висвітлені фрагментарно. Указане свідчить про актуальність цієї статті, метою якої є визначення суб'єктів публічного адміністрування у сфері зв'язку в Україні.

Перш ніж перейти до аналізу правових засад публічного адміністрування в досліджуваній сфері, слід наголосити, що в теорії держави і права сутність суб'єкта права визначається через сукупність якостей, визнаних або встановлених законом, і яким суб'єкт повинен володіти для участі в правовідносинах [1, с. 198].

З огляду на це, варто погодитися з думкою І.В. Гиренка, який підкреслює, що суб'єктами адміністративного права можуть бути: а) індивідуальні суб'єкти – фізичні особи, які поділяються на такі групи: громадяни, іноземці та особи без громадянства, фізичні особи з іншим спеціальним статусом; б) колективні суб'єкти (юридичні особи): держава, державні органи та установи, громадські об'єднання тощо [2, с. 86].

Відтак, спробуємо розглянути відповідні суб'єкти, які згідно з чинним законодавством здійснюють від імені держави публічне адміністрування у сфері зв'язку, а також провадять діяльність у цій сфері або є споживачами відповідних послуг. До таких суб'єктів можна віднести державу як суб'єкта відповідних міжнародних відносин (у т.ч. й у досліджуваній сфері) та державу-члена Міжнародного союзу електрозв'язку, котра виступає як суб'єкт влади в особі державних органів, через які здійснює функції, зокрема, і у сфері зв'язку. Безпосередньо система таких органів, які наділені відповідними повноваженнями у досліджуваній сфері або беруть у ній участь, налічує доволі велику кількість, до яких передовсім можна віднести Президента України, Верховну Раду України та Кабінет Міністрів України.

Президент України, відповідно до Конституції України, є главою держави і виступає від її імені, при цьому визначаючи основні напрями її діяльності із захисту життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави. Крім того, він не тільки підписує закони, прийняті Верховною Радою України, які, у тому числі, стосуються публічного адміністрування у сфері зв'язку, але й наділений правом вето щодо прийнятих законів; призначає на посади та звільняє з посад окремих посадових осіб державних органів, у тому числі й тих, які безпосередньо стосуються вказаної сфери (наприклад, він призначає на посади та звільняє з посад половину складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення); зупиняє дію актів Уряду тощо [3].

На основі та на виконання Конституції і законів України Президент видає відповідні укази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території України. Так, наприклад: 1) з метою прискорення цифровізації суспільства та всіх галузей економіки, впровадження новітніх технологій у сфері телекомунікацій, високошвидкісного безпроводного доступу до мережі Інтернет Президентом видано Указ від 17.05.2019 № 242/2019 “Про забезпечення умов для впровадження системи рухомого (мобільного) зв'язку п'ятого покоління”, яким постановлено Уряду розробити за участю Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації, інших зацікавлених державних органів та затвердити план заходів на 2019–2020 рр. щодо впровадження в Україні у 2020 році системи рухомого (мобільного) зв'язку п'ятого покоління.

Зокрема, необхідно наголосити, що Глава держави не тільки видає відповідні нормативні документи, але й здійснює контроль за їх виконанням та відповідністю їхнім нормам інших нормативно-правових актів. До таких контрольних повноважень варто віднести безпосереднє здійснення президентського контролю, участь в утворенні відповідних інституцій, а також створення норм, які містяться в його указах.

Безпосереднє ухвалення державної політики та законодавче забезпечення публічного адміністрування у сфері зв'язку здійснює Верховна Рада України

(далі – ВРУ), яка є єдиним органом законодавчої влади, уповноваженим приймати закони, які, зокрема, стосуються публічного адміністрування у сфері зв'язку. Крім того, необхідно підкреслити, що ВРУ у своєму складі має відповідні комітети, які, з-поміж іншого, також вивчають проблеми законодавчого забезпечення публічного адміністрування у сфері зв'язку, а саме: 1) Комітет з питань цифрової трансформації, до предмета відання якого належать, зокрема, цифрова індустрія та телекомунікації, радіочастотний ресурс, законодавчі засади адміністрування, функціонування та використання мережі Інтернет в Україні; 2) Комітет з питань транспорту та інфраструктури, до предмета відання якого належать, зокрема, поштовий зв'язок, а також критична інфраструктура, до об'єктів якої включено підприємства та установи таких галузей як інформаційні технології та телекомунікації (електронні комунікації).

До того ж, у ВРУ доволі часто відбуваються відповідні парламентські слухання, у тому числі з питань, так чи інакше пов'язаних із публічним адмініструванням у сфері зв'язку. Так, наприклад, 15.04.2020 були проведені парламентські слухання на тему “Кібербезпека, критична інфраструктура, електронні комунікації в Україні: стан, проблеми, шляхи їх вирішення”.

Таким чином, слід підкреслити, що ВРУ є одним з основних суб'єктів публічного адміністрування в досліджуваній сфері, оскільки має повноваження щодо прийняття відповідних законодавчих актів, проведення різноманітних заходів (засідань, парламентських слухань) та парламентського контролю.

Провідне місце в публічному адмініструванні у сфері зв'язку в Україні також відіграють органи виконавчої влади, систему яких складають Кабінет Міністрів України (далі – КМУ), а також центральні та місцеві органи виконавчої влади. Так, Уряд України як вищий орган виконавчої влади в Україні очолює єдину систему цих органів; спрямовує й координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади (у тому числі й у досліджуваній сфері); видає обов'язкові до виконання постанови і розпорядження в цій сфері; розробляє відповідні концепції, стратегії, плани, державні цільові програми та здійснює контроль за їх виконанням [3]. Наприклад, постановою КМУ від 09.12.1999 № 2238 свого часу була затверджена Концепція розвитку зв'язку України, а розпорядженнями КМУ від 14.02.2018 була схвалена Стратегія імплементації положень директив Європейського Союзу у сфері послуг поштового зв'язку та кур'єрських послуг (“дорожньої карти”) та затверджений План заходів щодо її реалізації; від 07.06.2006 № 316-р – Концепція розвитку телекомунікацій в Україні; від 10.09.2008 № 1189-р – Концепція Державної програми ефективного використання радіочастотного ресурсу України із застосуванням перспективних радіотехнологій.

Компетенція Уряду України щодо публічного адміністрування у сфері зв'язку визначається чинним законодавством. Так, КМУ: по-перше, відповідно до своїх повноважень забезпечує загальне регулювання діяльності у сфері надання послуг поштового зв'язку [4]; по-друге: а) затверджує Національну таблицю розподілу смуг радіочастот і План використання радіочастотного ресурсу України; б) координує діяльність центральних органів виконавчої влади щодо управління і користування радіочастотним ресурсом України; в) забезпечує здійснення конверсії радіочастотного ресурсу України в обсягах та в терміни, передбачені Планом

© Zaichko Kostiantyn, 2020

використання радіочастотного ресурсу України; г) встановлює розміри плати за видачу, переоформлення, продовження терміну, видачу дублікату ліцензій на користування радіочастотним ресурсом України [5]; по-третє: а) забезпечує проведення державної політики у сфері телекомунікацій; б) забезпечує рівні умови розвитку всіх форм власності у сфері телекомунікацій; в) здійснює управління об'єктами державної власності у сфері телекомунікацій; г) спрямовує і координує діяльність міністерств, інших центральних органів виконавчої влади у сфері телекомунікацій [6] тощо.

Окрім Уряду України, безпосереднє виконання функцій держави щодо публічного адміністрування у сфері зв'язку в Україні здійснюють також й інші органи виконавчої влади, серед яких важливе значення мають міністерства та інші центральні органи виконавчої влади (далі – ЦОВВ). Так, одним з таких міністерств виступає Міністерство інфраструктури України (далі – Мінінфраструктури), яке є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику, зокрема, у сфері надання послуг поштового зв'язку [7].

Державним органом, який призначений для забезпечення функціонування і розвитку державної системи урядового зв'язку, Національної системи конфіденційного зв'язку, формування та реалізації державної політики у сферах телекомунікацій, користування радіочастотним ресурсом України, поштового зв'язку спеціального призначення, урядового фельд'єгерського зв'язку, а також інших завдань відповідно до закону, є Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України (Держспецзв'язку), на яку відповідно до визначених законом завдань покладаються обов'язки, зокрема щодо виконання функції Адміністрації зв'язку та радіочастот України [8].

Безпосередньо центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах організації спеціального зв'язку, захисту інформації, кіберзахисту телекомунікацій і користування радіочастотним ресурсом України виступає Адміністрація Держспецзв'язку, яка є: а) центральним органом виконавчої влади в галузі зв'язку (крім прав та обов'язків, пов'язаних із реалізацією функцій у сфері надання послуг поштового зв'язку загального користування); б) спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань організації спеціального зв'язку та захисту інформації [9].

До основних завдань Адміністрації Держспецзв'язку належить: 1) забезпечення формування та реалізація: а) державної політики у сферах телекомунікацій, користування радіочастотним ресурсом України, поштового зв'язку спеціального призначення, урядового фельд'єгерського зв'язку, безпеки та розвитку державної системи урядового зв'язку, Національної системи конфіденційного зв'язку; здійснення державного контролю у таких сферах; б) державної технічної політики в галузі зв'язку; 2) участь у формуванні та реалізації державної тарифної політики у сферах телекомунікацій і користування радіочастотним ресурсом України [9].

Провідну роль у публічному адмініструванні у сфері зв'язку в Україні відіграє також Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації (далі – НКРЗІ), яка є державним колегіальним органом,

підпорядкованим Президенту України, підзвітним Верховній Раді України, що здійснює державне регулювання у сфері телекомунікацій, інформатизації, користування радіочастотним ресурсом та надання послуг поштового зв'язку. Слід наголосити, що у визначеній сфері НКРЗІ здійснює повноваження органу ліцензування, дозвільного органу, регуляторного органу та органу державного нагляду (контролю) [10].

До того ж, хотілося б звернути увагу на те, що до сфери управління НКРЗІ входить державне госпрозрахункове підприємство “Український державний центр радіочастот” (УДЦР), яке є державним, унітарним, комерційним підприємством, засноване на державній власності та створене з метою: забезпечення ефективного користування радіочастотним ресурсом України; створення умов для впровадження та подальшого розвитку телекомунікаційних технологій з використанням радіочастотного ресурсу України тощо [11].

Своєрідним факультативним суб'єктом публічного адміністрування у сфері зв'язку в Україні можна назвати Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення (далі – НРПТР), яка є єдиним органом державного регулювання діяльності у сфері телебачення й радіомовлення незалежно від способу розповсюдження телерадіопрограм і передач [12]. НРПТР є конституційним, постійно діючим колегіальним органом, метою діяльності якого є нагляд за дотриманням законів України у сфері телерадіомовлення та здійснення регуляторних повноважень, передбачених цими законами [13].

Серед суб'єктів публічного адміністрування у сфері зв'язку в Україні не останнє місце посідають окремі правоохоронні органи, зокрема, і Національна поліція України (далі – НПУ), яка, згідно з чинним законодавством, має завдання щодо забезпечення експлуатації та функціонування системи зв'язку НПУ, реалізація яких безпосередньо визначає ефективність публічного адміністрування у сфері зв'язку в країні. Водночас НПУ мають окремі повноваження щодо забезпечення публічної безпеки та порядку за місцем проведення заходу з виявлення та припинення порушення законодавства в галузі зв'язку, виявлення ознак правопорушень у галузі зв'язку, про що ми окремо зазначали у своїх попередніх публікаціях.

Певну роль в публічному адмініструванні у сфері зв'язку в Україні відіграє також Акціонерне товариство “Укрпошта” (далі – Укрпошта), яка була створена Мінінфраструктурою шляхом реорганізації (перетворення) Українського державного підприємства поштового зв'язку “Укрпошта”, яке належало до сфери управління Мінінфраструктури та було створене наказом Державного комітету зв'язку України від 15.06.1998 № 93 “Про реорганізацію об'єднання поштового зв'язку “Укрпошта” шляхом реорганізації Українського державного об'єднання поштового зв'язку “Укрпошта””. Основним предметом діяльності “Укрпошти” є, зокрема, забезпечення надання універсальних послуг поштового зв'язку на всій території України тощо [14].

До суб'єктів, які на місцях здійснюють публічне адміністрування у сфері зв'язку в Україні, на наш погляд, можна віднести також місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, які відіграють не менш вагому роль у досліджуваній сфері, оскільки мають відповідні покладені на них чинним законодавством повноваження.

Окрему групу суб'єктів у зазначеній сфері посідають також: 1) оператори та провайдери телекомунікацій, а також інші спеціальні суб'єкти, для яких відповідна діяльність виступає основним видом діяльності (наприклад, власник (володілець) кабельної каналізації електрозв'язку та/або постачальники технічних засобів телекомунікацій; 2) споживачі послуг у сфері зв'язку, основна діяльність яким не пов'язана з цією сферою (абоненти, адресати, відправники та отримувачі, клієнти, а також інші фізичні та юридичні особи).

Отже, беручи до уваги зазначене вище, можна зробити висновок, що на сьогодні в Україні функціонує велика кількість суб'єктів публічного адміністрування у сфері зв'язку в Україні, що кінець кінцем призводить до окремих негативних чинників, які гальмують розвиток зазначеної сфери через дублювання повноважень таких суб'єктів та потребують усунення.

Указане дає підстави стверджувати про відсутність єдиної чітко визначеної системи суб'єктів публічного адміністрування у сфері зв'язку в Україні, яку на тепер можна спробувати класифікувати таким чином: 1) держава як суб'єкт влади в особі окремих органів публічного адміністрування у сфері зв'язку, яких можна розділити на суб'єктів: а) загальної компетенції (Президент України, ВРУ, КМУ, Мінінфраструктури, НПУ, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування); б) спеціальної компетенції (Адміністрація Держспецзв'язку, НКРЗІ, УДЦР, НРПТР, АТ "Укрпошта"); 2) оператори та провайдери телекомунікацій, а також інші спеціальні суб'єкти, для яких відповідна діяльність є основним видом діяльності (наприклад, власник (володілець) кабельної каналізації електрозв'язку та/або постачальники технічних засобів телекомунікацій); 3) споживачі послуг у сфері зв'язку, основна діяльність яким не пов'язана з цією сферою (абоненти, адресати, відправники та отримувачі, клієнти, а також інші фізичні та юридичні особи).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Теорія держави та права: навч. посіб / за заг. ред. С.Д. Гусарева, О.Д. Тихомирова. К.: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
2. Адміністративне право України: навчальний посібник / за ред. проф. В.В. Галуцька. Херсон, 2015. 272 с.
3. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 15.02.2020).
4. Про поштовий зв'язок: Закон України від 4 жовтня 2001 р. № 2759-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2759-14> (дата звернення: 15.02.2020).
5. Про радіочастотний ресурс України: Закон України від 01.06.2000 № 1770-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1770-14> (дата звернення: 15.02.2020).
6. Про телекомунікації: Закон України від 18.11.2003 р. № 1280-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15> (дата звернення: 15.02.2020).
7. Про затвердження Положення про Міністерство інфраструктури України: постанова Кабінету Міністрів України від 30.06.2015 р. № 460. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460-2015-%D0%BF> (дата звернення: 15.02.2020).
8. Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України: Закон України від 23.02.2006 № 3475-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3475-15> (дата звернення: 15.02.2020).
9. Про затвердження Положення про Адміністрацію Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України: постанова Кабінету Міністрів України від 03.09.2014 № 411. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/411-2014-%D0%BF> (дата звернення: 15.02.2020).

© Zaichko Kostiantyn, 2020

10. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації: указ Президента України від 23.11.2011. № 1067/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1067/2011> (дата звернення: 15.02.2020).

11. Про Статут державного госпрозрахункового підприємства “Український державний центр радіочастот”: рішення Національної комісії, що здійснює регулювання у сфері зв'язку та інформатизації від 29.01.2019 № 44. URL: <https://www.ucrf.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/Statut-2019.pdf> (дата звернення: 15.02.2020).

12. Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 21.12.1993 № 3759-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12> (дата звернення: 15.02.2020).

13. Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення: Закон України від 23.09.1997 № 538/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/538/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.02.2020).

14. Статут Акціонерного товариства “Укрпошта”: наказ Міністерства інфраструктури України від 14.12.2018 № 611. URL: https://www.ukrposhta.ua/doc/statutory-documents/Statut_Akcionernogo_tovarystva_Ukrposhta_data%20oprylyudnennya_21.12.2018.pdf (дата звернення: 15.02.2020).

REFERENCES

1. Teoriia derzhavi ta prava. “State and Law Theory”: manual / eds S.D. Husariva, O.D. Tykhomyrova. K.: NAAS, Education of Ukraine, 2017. 320 p. [in Ukrainian].

2. Administrativne pravo Ukraini. “Administrative Law of Ukraine”: manual / ed. prof. V.V.Halunko. Kherson, 2015. 272 p. [in Ukrainian].

3. Konstitutsiia Ukraini vid 28.06.1996 № 254k/96-VR. Constitution of Ukraine of June 28, 1996 No. 254k / 96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/> (Date of Application: 15.02.2020) [in Ukrainian].

4. On Postal Service: Law of Ukraine of October 4, 2001 No 2759-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2759-14> (Date of Application: 15.02.2020) [in Ukrainian].

5. On the Radio Frequency Resource of Ukraine: Law of Ukraine of 01.06.2000 No 1770-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1770-14> (Date of Application: 15.02.2020) [in Ukrainian].

6. On Telecommunications: Law of Ukraine of 18.11.2003 № 1280-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15> (Date of Application: 15.02.2020) [in Ukrainian].

7. On Approval of the Regulation of the Ministry of Infrastructure of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated June 30, 2015. No 460. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460-2015-%D0%BF> (Date of Application: 15.02.2020) [in Ukrainian].

8. On the State Service of Special Communication and Information Protection of Ukraine: Law of Ukraine of February 23, 2006 No 3475-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3475-15> (Date of Application: 15.02.2020) [in Ukrainian].

9. On Approval of the Regulation on the Administration of the State Service for Special Communications and Information Protection of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No 411 of September 3, 2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/411-2014> (Date of Application: 15.02.2020) [in Ukrainian].

10. On the National Commission for State Regulation in the Field of Communication and Informatization: Presidential Decree of 23.11.2011. No 1067/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1067/2011> (Date of Application: 15.02.2020) [in Ukrainian].

11. On Television and Radio Broadcasting: Law of Ukraine of December 21, 1993 No 3759-XII. URL: <https://www.ucrf.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/Statut-2019.pdf> (Date of Application: 15.02.2020) [in Ukrainian].

12. On Television and Radio Broadcasting: Law of Ukraine of December 21, 1993 No 3759-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12> (Date of Application: 15.02.2020) [in Ukrainian].

13. On the National Council of Ukraine for Television and Radio Broadcasting: Law of Ukraine of 23.09.1997 No 538/97-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/538/97-%D0%B2%D1%80#Text> (Date of Application: 15.02.2020) [in Ukrainian].

14. Statut of Joint-Stock Company “UkrPoshta”: Order No 611 of the Ministry of Infrastructure of Ukraine dated 14.12.2018. URL: https://www.ukrposhta.ua/doc/statutory-documents/Statut_Akcionernogo_tovarystva_Ukrposhta_data%20oprylyudnennya_21.12.2018.pdf (Date of Application: 15.02.2020) [in Ukrainian].

Zaichko Kostiantyn,
Postgraduate, Head of the Department,
State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-5987-3197

SUBJECTS OF PUBLIC ADMINISTRATION IN COMMUNICATION SPHERE IN UKRAINE

In the paper, on the basis of the analysis of the current legislation of Ukraine, the issue of determination of the main subjects of public administration in the sphere of communication in Ukraine is considered. It is emphasized that the pressing question nowadays is to create an effective information and telecommunication infrastructure as one of the main factors for maximizing consumer demand for telecommunication services, as well as to create favorable organizational and economic conditions for attracting investments, to increase services and improve their quality, development, and modernization of communication networks.

It is noted that today there are a large number of public administration entities in the sphere of communications in Ukraine, which eventually leads to some negative factors that hinder the development of the mentioned sphere due to the duplication of powers of such entities and require elimination. The author draws attention to the lack of a single well-defined system of public administration entities in the sphere of communications in Ukraine and tries to classify the specified entities of a single clearly defined system of public administration entities in the sphere of communications in Ukraine: 1) the state as a subject of power represented by separate public administration bodies in the sphere of communication, which can be divided into subjects: a) general competence (President of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine, Ministry of Infrastructure of Ukraine, National Police of Ukraine, local state administrations and local governments); b) special competence (Administration of the State Service for Special Communication and Information Protection of Ukraine, National Commission for State Regulation in the Sphere of Communication and Informatization, Ukrainian State Center for Radio Frequencies, National Council of Ukraine for Television and Radio Broadcasting, Joint-Stock Company “UkrPoshta”); 2) telecommunication operators and providers, as well as other specialized entities for which the relevant activity is the main activity (for example, the owner of telecommunication cable ducts and / or telecommunication equipment providers; 3) consumers of services in the field of communication, the main activity of which is not related to this field.

Keywords: communication, telecommunications, public administration, entities, radio frequency resource.

Отримано 19.02.2020

© Zaichko Kostiantyn, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.1\(47\).9](https://doi.org/10.36486/np.2020.1(47).9)

Issue 1(47) 2020

<http://naukaipravookhorona.com/>

Косілова Ольга Іванівна,кандидат політичних наук, доцент, науковий співробітник
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-5574-3771

ПРАВО НА ГІДНІСТЬ У СИСТЕМІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

У статті аналізується право на гідність як основоположне природне право особи. Досліджується його наукове обґрунтування в Україні, нормативний захист, а також практика Конституційного Суду України та Верховного Суду України. Встановлено тісний взаємозв'язок права на людську гідність з правом на життя, правом на захист честі та ділової репутації, правом на забезпечення належного життєвого рівня та доступу до соціальних благ. Виявлено, що гідність особи як морально-ціннісна категорія та природне право особи закріплено нормами публічного та приватного права, що відображає дуальну структуру цього права.

Ключові слова: гідність, право на людську гідність, посягання на людську гідність, право на життя, право на свободу, судовий захист, конституційні права, Конституційний Суд України, Верховний Суд України.

Людська гідність як багатоаспектний феномен є предметом дослідження не лише правових наук, але й філософії, теології, етики тощо. Загалом гідність людини розуміється як ідея про те, що всі люди мають однакову цінність незалежно від будь-яких особливостей (рис), таких як походження, стать чи вік. Право на людську гідність тлумачиться сучасними вітчизняними та зарубіжними дослідниками як визначальне природне право особи. У випадках порушення якогось права людини чи якоїсь свободи завжди принижується її гідність. В Україні право на людську гідність розцінюється як рівнозначне та співмірне з іншими природними правами, такими як право на життя, на свободу тощо. Тоді як в інших державах, зокрема в Німеччині, право на людську гідність є найвищою конституційною цінністю та джерелом усіх інших прав людини.

З юридичної точки зору, право на людську гідність належить до природних прав людини і становить одну з головних правових цінностей, яка є критерієм оцінки конституційності та законності актів, дій (або бездіяльності) державних органів і посадових осіб, фізичних та юридичних осіб.

Правову природу, механізми захисту права на людську гідність, його роль і значення в системі прав і свобод людини і громадянина досліджували багато українських та зарубіжних вчених, зокрема В. Головченко, О. Грищук, О. Мучнік, П. Рабінович, З. Ромовська, Р. Арнольд, Б. Банашак, С. Вдовіченко, І. Головань, М. Гультай, В. Кампо, В. Овчаренко, М. Савчин, Є. Шишкіна, Т. Фулей, Н. Шукліна та інші. Серед зарубіжних дослідників варто зазначити наукові праці М. Ленера, Г. Дюріга, Ю. Габермаса, Й. Інзее, Х. Драєра, Б. Шлоєра та інших.

© Kosilova Olha, 2020

Метою статті є дослідження ролі та місця права на людську гідність у правовій доктрині, системі нормативно-правових актів та в судовій практиці в Україні.

Визначення людської гідності в конституціях країн світу є різноманітні. Зокрема, Конституція Іспанії проголошує людську гідність як “основу політичного порядку і соціального миру” (стаття 10.1) [1].

Основний Закон Німеччини у ст. 1 дає таку характеристику людської гідності: 1) Людська гідність недоторканна. Поважати і захищати її є обов’язком усієї державної влади. 2) Тому німецький народ визнає невід’ємні та невідчужувані права людини як основу всякої людської спільноти, миру і справедливості у світі. 3) Наступні основні права є нормами прямої дії для законодавчої, виконавчої і судової влади [2].

Угорська Конституція раніше у статті 54 (1) визначала людську гідність як природне право, якого ніхто не може позбавити свавільно [3].

Українські дослідники по-різному тлумачать зміст категорії гідність. Зокрема, М. Савчин зазначає, що: “У конституційній доктрині людська гідність розуміється дуально як цінність та суб’єктивне публічне право [4, с. 111]. Дослідник також підкреслює, що Конституція України у ст. 3 доволі сумбурно приділяє увагу людській гідності, оскільки характеризує її як “соціальну цінність” поряд із людиною, життям і здоров’ям людини, честю, недоторканністю та безпекою, хоча перераховані конституційні блага не є однопорядкові щодо людської гідності, оскільки вони походять від неї або навіть можуть служити критерієм її обмеження (безпека) [4, с. 112].

На підтвердження думки М. Савчина можна навести широко відоме рішення Федерального конституційного суду Німеччини у справі Лют (Lueth), яке ґрунтується на ідеї, що гідність людини знаходиться на верхівці конституційних цінностей, які зумовлюють систематику юридичного захисту та його ефективність [5].

Н. Шукліна трактує гідність людини в загальносоціальному значенні, як сукупність різноманітних орієнтирів, соціальних і правових можливостей, а також “індивідуальної” культури держави, що визначають сутність людської гідності на певному етапі історичного розвитку цивілізації. У суто правовому значенні дослідниця трактує гідність людини як сукупність особистих прав і свобод, реалізація яких дозволяє кожній людині бути і залишатися особистістю [6, с. 220].

В. Головченко та О. Головченко, зазначають, що гідність у правовій системі – це не лише конституційний принцип, а й природне, невід’ємне право кожної людини. На основі принципу гідності формується суб’єктивне право людини на гідність [7, с. 55.].

На думку вітчизняної правознавчині О. Гришук, в основі людської гідності лежить приватна автономія: “Лише за наявності особливого виду контролю, який включає не нав’язаний, а усвідомлений вибір серед альтернатив, які людина розсудливо зважила під кутом зору значущості самого вибору серед доступних альтернатив” [8, с. 66–67]. Дослідниця зауважує, що людська гідність має подвійну природу: з одного боку, людська гідність втілює всі найкращі ціннісні здобутки людства, виражає рівень гуманістичного розвитку автономної людини як родової істоти; з іншого боку, людська гідність вчиняє прямий і безпосередній вплив на

кожну людину, корегуючи її поведінку через базові цінності суспільства, формуючи її погляди на життя, а також – особисту систему цінностей і ціннісні орієнтації і, таким чином, зумовлює та формує особисту гідність кожної людини [9, с. 30].

Російська дослідниця А. Будагова вважає, що людську гідність слід розуміти у двох значеннях: в об'єктивному – як визнання і повагу до особи з боку оточення, і в суб'єктивному – як усвідомлення особою свого суспільного становища [10, с. 139–140].

Таким чином, на нашу думку, право на людську гідність можна узагальнено визначити як природне право особи, що не залежить від соціального, расової, національної чи іншої приналежності, надається людині від народження та діє після смерті, базується на усвідомленні особою власної цінності, що реалізується у вільному самовираженні в суспільстві та автономії.

Слід також наголосити на тому, що чинне законодавство України, хоча і приділяє значну увагу людській гідності та правам і свободам людини, не містить визначення понять гідності, як і тісно пов'язаних з нею категорій, таких як честь, ділова репутація тощо. У Постанові Верховного Суду України від 27.02.2009 № 1 “Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, також ділової репутації фізичної та юридичної особи” це пояснюється тим, що вони є морально-етичними категоріями й одночасно особистими немайновими правами, яким закон надає значення самостійних об'єктів судового захисту [11]. У зв'язку з цим їх зміст, обсяг, сферу захисту доволі складно визначити. У зазначеній вище постанові є визначення поняття “гідність” та пов'язаних з нею понять “честь”, “ділова репутація”. Наразі це, мабуть, єдиний підзаконний нормативно-правовий акт, що містить ці визначення. Зокрема, у постанові зазначено, що під гідністю слід розуміти визнання цінності кожної фізичної особи як унікальної біопсихосоціальної цінності; з честю пов'язується позитивна соціальна оцінка особи в очах оточуючих, яка ґрунтується на відповідності її діянь (поведінки) загальноприйнятим уявленням про добро і зло, а під діловою репутацією фізичної особи розуміється набута особою суспільна оцінка її ділових і професійних якостей при виконанні нею трудових, службових, громадських чи інших обов'язків. Під діловою репутацією юридичної особи, у тому числі підприємницьких товариств, фізичних осіб – підприємців, адвокатів, нотаріусів та інших осіб, розуміється оцінка їх підприємницької, громадської, професійної чи іншої діяльності, яку здійснює така особа як учасник суспільних відносин [11].

Але, як зазначає німецький дослідник Б. Шлоер, незважаючи на відсутність нормативного визначення, поняття “гідність” (право на гідність) закріплено нормами різних галузей права у низці законодавчих актів. Дослідник зазначає, що терміни “гідність”, “гідність людини”, а також пов'язані формулювання “честь та гідність” зустрічаються приблизно у 70 законах. Ці закони можна поділити на такі групи: 1) громадська (публічна) безпека, кримінальна відповідальність, дисциплінарна відповідальність; 2) захист особистої честі, професійної репутації, регулювання діяльності засобів масової інформації (ЗМІ); 3) освіта (у тому числі, дошкільна освіта); 4) захист спеціальних груп людей (дітей, біженців, людей, інфікованих ВІЛ тощо) [12, с. 475].

Застосування вказаної термінології дозволяє виокремити такі види правового регулювання. Зокрема, у першій групі чітко виділяється використання словосполучень “людська гідність”, “гідність”, а також прикметника “нелюдський” (наприклад, ст. 22 Закону України від 12.05.2015 № 389-VIII “Про правовий режим воєнного стану” [13]); коли йдеться про регулювання ЗМІ та способи висловлювання думки, здебільшого застосовуються висловлювання “честь та гідність”, а також “професійні права, честь і гідність” (наприклад, ст. 23 Закону України від 05.07.2012 № 5076-VI “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” [14]). У законах про освіту застосовується термін “гідність” (ст. 36 Закону України від 11.06.2001 № 2628-III “Про дошкільну освіту” [15]). У законах, що стосуються захисту дітей та особливих груп, застосовується термін “гідність людини” (ст. 155 Сімейного Кодексу України [16]). Нарешті, у публічному регулюванні застосовуються терміни “гідний соціальний захист” (Закон України від 20.05.2010 № 2278-VI “Про Державну програму економічного і соціального розвитку України на 2010” рік [17]).

Згадані чотири групи відображають різні потенційні загрози гідності: перша та четверта групи стосуються захисту від порушень, що здійснюються шляхом психічного та фізичного втручання, у другій групі мова йде про порушення самоцінності особи, у третій – про порушення психічного та фізичного характеру та захист честі особи [12, с. 485].

Право на людську гідність закріплене в положеннях Основного Закону, нормах Цивільного та Кримінального кодексів. Зокрема, у преамбулі до Конституції України зазначено про необхідність “забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя”; у ст. 3 закріплено положення про те, що “людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю”; у ст. 21 “усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах”; у ст. 41 “використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян”; а ст. 68 обов’язок кожного “не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей”; у ст. 105 передбачено відповідальність за посягання на честь і гідність Президента України. Ст. 28 Конституції України закріплює право кожного на повагу до його гідності та встановлює норму, за якою катування та інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність, види поведження і покарання, є грубим порушенням прав людини [18].

Як зазначає М. Антонович, ст. 28 Основного Закону відтворює зміст міжнародних нормативно-правових актів, зокрема, ст. 5 Загальної декларації прав людини та ст. 7, 10 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, ст. 3 “Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини”, а також відповідні положення “Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання” (1984 р.) та “Європейської конвенції про запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує гідність, поведженню чи покаранню” (1987 р.), стороною яких є Україна [19, с. 128].

Посягання на людську гідність захищається нормами кримінального права України. Зокрема, у Кримінальному кодексі України (далі – КК України) визнають такі злочини проти гідності, як катування (ст. 127), незаконне проведення дослідів над людиною (ст. 142). У ст. 146–151 розділ III КК України визначені

види злочинів проти волі, честі та гідності особи: незаконне позбавлення волі або викрадення людини, насильницьке зникнення, захоплення заручників, підміна дитини, торгівля людьми, експлуатація дітей, використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, незаконне поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги, примушування до шлюбу. У ст. 152–156 розділу IV визначені злочини проти статевої свободи та недоторканності, які за своїм змістом також є злочинами проти гідності особи. Положення ст. 365 ч. 1–2 про перевищення влади або службових повноважень та ст. 387 ч. 2–3 розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування також розцінюються як злочини проти гідності особи [20].

Норми цивільного законодавства закріплюють право на повагу до гідності та честі особи. Згідно зі ст. 201 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) честь, гідність і ділова репутація є особистими немайновими благами, які охороняються цивільним законодавством. Відповідно до ст. 297 ЦК України гідність та честь фізичної особи є недоторканими. Фізична особа має право звернутися до суду з позовом про захист її гідності та честі. Ст. 298 закріплює зобов'язання шанобливо ставитися до тіла людини, яка померла та до місця поховання людини. Згідно зі ст. 299 ЦК України фізична особа має право на недоторканність своєї ділової репутації. Фізична особа може звернутися до суду з позовом про захист своєї ділової репутації [21].

У практиці Конституційного Суду України наразі не має рішень, які стосуються лише порушення права на людську гідність, хоча є низка рішень, в яких є посилання на гідність особи та пов'язані з нею категорії та права. Зокрема, Конституційний Суд України наголошує, що людську гідність необхідно трактувати як право, гарантоване ст. 28 Конституції України, і як конституційну цінність, яка наповнює сенсом людське буття, є фундаментом для усіх інших конституційних прав, мірилом визначення їх сутності та критерієм допустимості можливих обмежень таких прав [22].

Тлумачення Конституційним Судом України ст. 27, 28 Конституції України дає підстави стверджувати про наявність у зазначених статтях негативного обов'язку держави утримуватися від діянь, які посягали б на права людини на життя та повагу до її гідності та позитивний обов'язок держави, який полягає, зокрема, в забезпеченні належної системи національного захисту конституційних прав людини шляхом розроблення відповідного нормативно-правового регулювання; впровадженні ефективної системи захисту життя, здоров'я та гідності людини; створенні умов для реалізації людиною її фундаментальних прав і свобод; гарантуванні порядку відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушень конституційних прав людини; забезпеченні невідворотності відповідальності за порушення конституційних прав людини [23].

Право на людську гідність також тлумачиться Конституційним Судом України у тісному взаємозв'язку з правом на життя. Так, у рішенні від 29 грудня 1999 року № 11-рп/1999 [24] Конституційний Суд України зазначає, що смертна кара як вид покарання суперечить статті 28 Конституції України, відповідно до якої “ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню”. У зв'язку з цим позитив-

ний обов'язок держави стосовно впровадження належної системи захисту життя, здоров'я та гідності людини передбачає забезпечення ефективного розслідування фактів позбавлення життя та неналежного поводження, у тому числі й щодо осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі під повним контролем держави.

Конституційний Суд України зазначає, що положення статей 3, 21, 46, 48, 68 Основного Закону України корелюють із міжнародними та європейськими стандартами щодо “гідного людського життя”, “мінімальних вимог існування в умовах, гідних людини”, прав людини “не зазнавати голоду” та на “захист від бідності”, якими має керуватися соціальна держава. Водночас у рішенні Конституційного Суду України від 22.05.2018 також розмежовано соціальні права від привілеїв і зазначено, що пільги не підпадають під конституційні гарантії [25].

Право на людську гідність теж тлумачиться Конституційним Судом України в контексті забезпечення права на належний життєвий рівень. У рішенні Великої палати Конституційного Суду України від 28.12.2014 № 76 VIII було зазначено, що “...зміни законодавства у соціальній сфері, складна фінансово-економічна ситуація, потреба в забезпеченні збалансованості Державного бюджету України не повинні призводити до порушення гідності людини, яка належить до фундаментальних цінностей, захищених Конституцією України, та становить основу системи конституційного захисту прав і свобод людини і громадянина” [26].

Конституційний Суд України також зазначив, що “додержання конституційних принципів соціальної і правової держави, верховенства права обумовлює здійснення законодавчого регулювання суспільних відносин на засадах справедливості та розмірності з урахуванням обов'язку держави забезпечувати гідні умови життя кожному громадянину України” (стаття 1, частина перша статті 8 Основного Закону України) [27], а також, що “основними завданнями соціальної держави є створення умов для реалізації соціальних, культурних та економічних прав людини, сприяння самостійності і відповідальності кожної особи за свої дії, надання соціальної допомоги тим громадянам, які з незалежних від них обставин не можуть забезпечити достатній рівень життя для себе і своєї сім'ї” [28]. Водночас у рішенні № 5-р/2018 було розмежовано соціальні права від привілеїв і зазначено, що пільги не підпадають під конституційні гарантії [29, с. 111].

Право на гідність також згадується у рішеннях Верховного Суду України. Йдеться про порушення гідності людини через висловлювання думки та у ЗМІ. Право на гідність тут завжди пов'язане з честю. У постанові Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2009 р. № 1 “Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи” йдеться про необхідність забезпечення судами балансу при вирішенні справ про захист гідності, честі та ділової репутації між конституційним правом на свободу думки і слова, правом на вільне вираження своїх поглядів та переконань, з одного боку, та правом на повагу до людської гідності, конституційними гарантіями невтручання в особисте і сімейне життя, судовим захистом права на спростування недостовірної інформації про особу, з іншого боку [30].

У постанові Пленуму Верховного Суду України від 30 березня 2007 року № 3 “Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав” при розгляді

підстав для позбавлення батьківських прав є положення, що безпосередньо стосуються гідності особи. Зокрема, це жорстке поводження з дитиною, що полягає у фізичному або психічному насильстві, застосуванні недопустимих методів виховання, приниженні людської гідності дитини тощо [31].

Як порушення права на гідність слід розцінювати поведінку посадових осіб при перевищенні влади або службових повноважень, якщо вона супроводжується насильством, застосуванням зброї або болісними й такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями (ч. 2 ст. 365 КК України). Слід підкреслити, що насильство при перевищенні влади або службових повноважень може бути як фізичним, так і психічним. “Болісними й такими, що ображають особисту гідність потерпілого, необхідно вважати дії, які завдають йому моральних страждань” (ч. 2 ст. 365 КК України). Фізичне насильство може полягати у протиправному застосуванні спеціальних засобів (наручники, гумові кийки, отруйні гази, водомети тощо), тривалому позбавленні людини їжі, води, тепла, залишенні її у шкідливих для здоров'я умовах, використанні вогню, електроструму, кислоти, лугу, радіоактивних речовин, отрути, а також у приниженні честі, гідності, завданні особливого фізичного болю чи заподіянні душевних переживань, глумління тощо [32].

Узагальнюючи зазначене вище, зробимо такі висновки. Право на людську гідність належить до природних прав людини і становить одну з головних правових цінностей. Проведений аналіз правових норм України свідчить, що право на людську гідність є одним із визначальних особистих прав, як і право на життя, на свободу, особисту недоторканність тощо. Додержання вимог поваги до гідності людини є джерелом демократичної легітимації юрисдикційної діяльності. Водночас гідність як окреме право досі не стала самостійним предметом науково-правового аналізу.

Виникнення та припинення права на гідність здебільшого пов'язують із народженням та смертю особи. В Україні також діє принцип захисту гідності до особи, яка померла, та до місця її поховання. Разом з тим, ембріон людини не має належного правового захисту в Україні, на відміну від Німеччини, де аборти є суворо забороненими.

Конституційний захист гідності особи здійснюється, зазвичай, у формі закріплення права людини на повагу до її гідності, а також заборони катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження чи покарання, заборони медичних, наукових чи інших дослідів над людиною без її вільної згоди.

Гідність як ціннісно-моральна правова категорія закріплена нормами конституційного, цивільного, кримінального права та адміністративного права. Здебільшого захист права на людську гідність корелюється із правом на захист честі та ділової репутації. Водночас законодавство України не містить спеціальної правової норми, де визначено поняття права на людську гідність. На нашу думку, це правильно, оскільки чітке формулювання зазначеного права може обмежити сферу дії його захисту.

Серед українських науковців немає єдиного бачення права на гідність як основоположного природного права. У конституційній доктрині людська гідність розуміється як цінність та суб'єктивне публічне право. Сутнісний зміст гідності

людини складають можливість індивіда самоідентифікуватися, самовиражатися та вільно розвиватися як особистості у всіх її проявах. Це має важливе значення для характеристики прав людини і основоположних свобод, зокрема того, чи мають вони універсальний характер.

Незважаючи на те, що поняття гідності зустрічається в низці нормативно-правових актів, прецедентна практика є надзвичайно низькою в Україні. Так, практика Конституційного Суду України має окремі рішення, що опосередковано стосуються захисту права на людську гідність. Право на людську гідність тлумачиться Конституційним Судом України в тісному взаємозв'язку з правом на життя, а також з правом на достатній та гідний життєвий рівень, що включає у себе наявність мінімальних соціальних благ.

У постановах Пленуму Верховного Суду України містяться положення щодо захисту гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи. Порушення права гідності пов'язується також з перевищенням влади або службових повноважень, що супроводжуються насильством, застосуванням зброї, болісними й такими, що ображають особисту гідність діями. Права гідності дитини порушуються у випадках неналежного виконання батьками своїх батьківських обов'язків та нанесення їй фізичної чи моральної шкоди тощо.

Отже, проведений аналіз нормативного забезпечення права на гідність, а також наукових досліджень, що здійснюються у цьому напрямі в сучасній Україні, підтверджує необхідність подальшого наукового вивчення та обґрунтування, вдосконалення правових механізмів для його належного закріплення, захисту та відновлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція Іспанії. URL: <http://vivovoco.astronet.ru/VV/LAW/SPAIN.HTM#11> (дата звернення: 15.02.2020).
2. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/GG.pdf> (дата звернення: 14.01.2020).
3. Конституція Угорської Республіки. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/hungary.pdf> (дата звернення: 15.02.2020).
4. *Савчин М.В.* Порівняльно-конституційне право: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 328 с.
5. BVerfGE 7,198 ff. Beschluss vom 15. Januar 1958 – 1 BvR 400/51 URL: [undesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/1958/01/rs19580115_1bvr040051.html](https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/1958/01/rs19580115_1bvr040051.html) (дата звернення: 15.02.2020).
6. *Шукліна Н.Г.* Конституційно-правове регулювання прав і свобод людини і громадянина в Україні (проблеми теорії та практики): монографія. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 424 с.
7. *Головченко В.В., Головченко О.В.* Правозастосування і захист прав людини в суверенній Україні: монографія. Чернівці: Видавець Лозовий В.М., 2012. 328 с.
8. *Гришук О.В.* Людська гідність у праві: філософські проблеми. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. 428с.
9. Гідність людини. Що ми розуміємо під “гідністю”, “людиною” та “людською гідністю”? Матеріали міжнародного науково-практичного семінару “Людська гідність у праві Німеччини, Польщі та України”. Київ, 2016. 216 с.
10. *Будагова А.Ш.* Достоинство личности. Конституционное право: словарь / отв. ред. В.В. Максаков. Москва, 2001. С. 139–140.
11. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2009 року № 1 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09 (дата звернення 15.02.2020).

© Kosilova Olha, 2020

12. *Schloer B.* Die Menschenwürde im ukrainischen Recht. *Osteuropa Recht*, 2017, S. 475–497.
13. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення 15.02.2020).
14. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року № 5076-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення 15.02.2020).
15. Про дошкільну освіту: Закон України від 11 червня 2001 року № 2628-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14> (дата звернення 15.02.2020).
16. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення 15.02.2020).
17. Про Державну програму економічного і соціального розвитку України на 2010 рік: Закон України від 20 травня 2010 року № 2278-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2278-17> (дата звернення 15.02.2020).
18. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
19. *Антонович М.* Україна в міжнародній системі захисту прав людини: монографія. Київ: Видавничий дім “КМ Academia”, 2000. 262 с.
20. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25. Ст. 131.
21. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40-44. Ст. 356
22. Конституційний Суд України. Офіційний веб-сайт. URL: <http://www.ccu.gov.ua/novyna/uhvaleno-rishennya-konstytutsiyogo-sudu-ukrayiny-no-5-r2018> (дата звернення 15.02.2020).
23. Каталог юридичних позицій Конституційного Суду України (1997-2018). URL: <http://ccu.gov.ua/storinka-knygy/4-prava-svobody-i-obovyazky-lyudyny-i-gromadyanyna> (дата звернення 15.02.2020).
24. Рішення Конституційного Суду України від 29 грудня 1999 року № 11-рп/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99> (дата звернення 12.01.2020).
25. Рішення Конституційного Суду України від 22 травня 2018 р. № 5-р/2018. URL: <http://www.ccu.gov.ua/novyna/uhvaleno-rishennya-konstytutsiyogo-sudu-ukrayiny-no-5-r2018> (дата звернення 12.01.2020).
26. Рішення Конституційного Суду України від 28 грудня 2014 року № 76-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-18> (дата звернення 12.01.2020).
27. Рішення Конституційного Суду України від 26 грудня 2011 року № 20-рп/2011). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-11> (дата звернення 12.01.2020).
28. Рішення Конституційного Суду України від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-12> (дата звернення 12.01.2020).
29. *Савчин М.В.* Порівняльно-конституційне право: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 328 с.
30. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2009 р. № 1 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09 (дата звернення 15.02.2020).
31. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав: постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 березня 2007 року № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-07> (дата звернення 15.02.2020).
32. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень: постанова Пленуму Верховного суду України від 26.12.2003 № 15 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-03> (дата звернення 15.02.2020).

REFERENCES

1. Konstytutsiia Ispanii. “The Constitution of Spain”. URL: <http://vivovoco.astronet.ru/VV/LAW/SPAIN.HTM#11> (date of application: 15.02.2020) [in Ukrainian].
2. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. URL: <https://www.gesetze-iminternet.de/gg/GG.pdf> (date of application: 14.01.2020) [in German].
3. Konstytutsiia Uhorskoj Respubliky. “The Constitution of the Republic of Hungary.” URL: <https://legals.com/download/books/cons/hungary.pdf> (date of application: 15.02.2020) [in Ukrainian].

© Kosilova Olha, 2020

4. *Savchyn M.V.* (2019) Porivnialno-konstytutsiine pravo: navchalnyi posibnyk. “Comparative Constitutional Law”: Tutorial. Kyiv: Yurinkom Inter. 328 p. [in Ukrainian].
5. BVerfGE 7,198 ff. Beschluss vom 15. Januar 1958 – 1 BvR 400/51 URL: [undesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/1958/01/rs19580115_1bvr040051.html](https://www.undesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/1958/01/rs19580115_1bvr040051.html) (date of application: 15.02.2020) [in German].
6. *Shuklina N.H.* (2005) Konstytutsiino-pravove rehuliuвання prav i svobod liudyny i hroma dianyna v Ukraini (problemy teori yi ta praktyky): monohrafiia. “The constitutional and legal regulation of human and citizen’s rights and freedoms in Ukraine (problems of theory and practice)”: monograph / N.H. Shuklina. K.: Center for Educational Literature. 424 p. [in Ukrainian].
7. *Holovchenko V.V.* (2012) Pravozastosuvannia i zakhyst prav liudyny v suverennii Ukraini: monohrafiia. “Human rights enforcement and protection in sovereign Ukraine”: monograph / V.V.Holovchenko, O.V. Holovchenko. Chernihiv: Publ. Lozovyi V.M. 328 p. [in Ukrainian].
8. *Hryshchuk O.V.* (2007) Liudska hidnist u pravi: filosofski problem. “Human dignity in law: philosophical problems”. Lviv: Lviv State University of Internal Affairs. 428 p. [in Ukrainian].
9. Hidnist liudyny. Shcho my rozumiiemo pid “hidnistiu”, “liudynoiu” ta “liudskoiu hidnistiu”? “Human dignity. What do we mean by “dignity”, “man” and “human dignity”? Materials of the international scientific-practical seminar “Human dignity in the law of Germany, Poland and Ukraine”. Kyiv, 2016. 216 p. [in Ukrainian].
10. *Budahova A.Sh.* (2001) Dostoinstvo lychnosti / A.Sh. Budahova. Konstytutsyonnoie pravo: slovar. “Dignity of personality. Constitutional Law”: Dictionary / Ed. V.V. Maksakov. Moscow. P. 139–140. [in Russian].
11. Postanova Plenumu Verkhovnoho sudu Ukrainy vid 27.02.2009 № 1. “Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine of February 27, 2009 No. 1”. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09 (date of application: 15.02.2020) [in Ukrainian].
12. Schloer B. Die Menschenwürde im ukrainischen Recht. Osteuropa Recht, 2017, P. 475 – 497 [in German].
13. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu. Zakon Ukrainy. “On the legal regime of martial law: Law of Ukraine of May 12, 2015 No. 389-VIII”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (date of application: 15.02.2020) [in Ukrainian].
14. Pro advokaturu ta advokatsku diialnist. Zakon Ukrainy. “On advocacy and advocacy activities: Law of Ukraine from July 5, 2012 No. 5076-VI”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (date of application: 15.02.2020) [in Ukrainian].
15. Pro doshkilnu osvitu. Zakon Ukrainy. “On pre-school education: Law of Ukraine of June 11, 2001 No. 2628-III”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14> (date of application: 15.02.2020) [in Ukrainian].
16. Simeinyi kodeks Ukrainy. “Family Code of Ukraine: Law of Ukraine of January 10, 2002 No. 2947-III”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (date of application: 15.02.2020) [in Ukrainian].
17. Pro Derzhavnu prohramu ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku Ukrainy na 2010 rik. “On the State Program of Economic and Social Development of Ukraine for 2010: Law of Ukraine of May 20, 2010 No. 2278-VI”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2278-17> (date of application: 15.02.2020) [in Ukrainian].
18. Konstytutsiia Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1996. № 30. St. 141. “The Constitution of Ukraine. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1996. No. 30. Art. 141” [in Ukrainian].
19. *Antonovych M.* (2000) Ukraina v mizhnarodnii systemi zakhystu prav liudyny: Monohrafiia. “Ukraine in the international system of human rights protection: a monograph”. K.: Publish House “KM Academia”. 262 p.
20. Kryminalnyi kodeks Ukrainy. “The Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine of April 5, 2001 No. 2341-III”. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2001. No. 25. Art. 131 [in Ukrainian].
21. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy. “Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine of January 16, 2003 No. 435-IV”. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2003. No. 40–44. Article 356. [in Ukrainian].
22. Konstytutsiinyi sud Ukrainy. “Constitutional Court of Ukraine”. The official website. URL: <http://www.ccu.gov.ua/novyna/uhvaleno-rishennya-konstytuciynogo-sudu-ukrayiny-no-5-r2018> (date of application: 15.02.2020) [in Ukrainian].

23. Kataloh yurydychnykh pozytsii Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy (1997-2018). “Catalog of Legal Positions of the Constitutional Court of Ukraine (1997-2018).” URL: <http://ccu.gov.ua/storinka-knygy/4-prava-svobody-i-obovyazky-lyudyny-i-gromadyanya> (date of application: 15.02.2020) [in Ukrainian].

24. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy 29 hrudnia 1999 roku № 11-rp/99. “Judgment of the Constitutional Court of Ukraine of 29 December 1999 No. 11-rp / 99.” URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99> (date of application: 12.01.2020) [in Ukrainian].

25. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy № 5-r/2018. “Judgment of the Constitutional Court of Ukraine of May 22, 2018 No. 5-r / 2018”. URL: <http://www.ccu.gov.ua/novyna/uhvaleno-rishennya-konstytuciynogo-sudu-ukrayiny-no-5-r2018> (date of application: 12.01.2020) [in Ukrainian].

26. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 28 hrudnia 2014 roku № 76-VIII. “Judgment of the Constitutional Court of Ukraine of December 28, 2014 No. 76-VIII”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-18> (date of application: 12.01.2020) [in Ukrainian].

27. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 26 hrudnia 2011 roku № 20-rp/2011. “Judgment of the Constitutional Court of Ukraine of December 26, 2011 No. 20-RP / 2011”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-11> (date of application: 12.01.2020) [in Ukrainian].

28. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 25 sichnia 2012 roku № 3-rp/2012. “Judgment of the Constitutional Court of Ukraine of 25 January 2012 No. 3-rp / 2012”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-12> (date of application: 12.01.2020) [in Ukrainian].

29. *Savchyn M.V.* (2019) Porivnialno-konstytutsiine pravo: navchalnyi posibnyk. “Comparative Constitutional Law”: Textbook. Kyiv: Yurinkom Inter. 328 p. [in Ukrainian].

30. Pro sudovu praktyku u spravakh pro zakhyst hidnosti ta chesti fizychnoi osoby, a takozh dilovoi reputatsii fizychnoi ta yurydychnoi osoby. “On the case-law on the protection of the dignity and honor of the individual, as well as the business reputation of the individual and the legal entity: resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine of February 27, 2009 No. 1” URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09 (date of application: 15.02.2020) [in Ukrainian]. Pro praktyku zastosuvannya sudamy zakonodavstva pry rozghliadi sprav pro usynovlennia i pro pozbavlennia ta ponovlennia batkivskykh prav. “On the Practice of the Application of Legislation by the Courts in the Consideration of Adoption Cases and on the Deprivation and Restoration of Parental Rights: Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine of March 30, 2007 No. 3”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-07> (date of application: 15.02.2020) [in Ukrainian].

32. Pro sudovu praktyku u spravakh pro perevyschennia vlady abo sluzhbovykh povnovazhen. “On judicial practice in cases of abuse of power or authority, ruling the Supreme Court of Ukraine of 26.12.2003 No. 15”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-03> (date of application: 15.02.2020) [in Ukrainian].

UDC 342.7:17.026.4] (477)

Kosilova Olha,

Candidate of Political Sciences, Associate Professor,

Research Officer,

Taras Shevchenko National University of Kyiv,

Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0002-5574-3771

RIGHT TO DIGNITY IN THE SYSTEM RIGHTS AND FREEDOMS OF HUMAN AND CITIZENS IN UKRAINE

The article analyzes the right to dignity as a fundamental natural right of the individual. Its scientific substantiation in Ukraine, normative protection and practice of the Constitutional Court of Ukraine and Supreme Court of Ukraine are investigated. There is a close correlation of the right to human dignity with the right to life, the

© Kosilova Olha, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.1\(47\).10](https://doi.org/10.36486/np.2020.1(47).10)

Issue 1(47) 2020

<http://naukaipravookhorona.com/>

right to the protection of honor and business reputation, the right to a decent standard of living and access to social benefits.

It is revealed that the dignity of the person as a moral-value category and the natural right of the person is enshrined in the rules of public and private law, which reflects the dual structure of this right. There is no consensus among Ukrainian scholars on the right to dignity as a fundamental natural right. Compliance with the requirements of respect for human dignity is a source of democratic legitimacy for jurisdictional activities. At the same time, dignity as a separate right has not yet become an independent subject of scientific and legal analysis.

Dignity as a value-moral, legal category is enshrined in the norms of constitutional, civil and criminal law, administrative law. At the same time, the legislation of Ukraine does not contain a special legal norm defining the concept of the right to human dignity.

Constitutional protection of a person's dignity is usually done in the form of a human right to respect for his or her dignity, as well as a prohibition of torture, cruel, inhuman or degrading treatment, punishment, prohibition of medical, scientific or other experiments on a person without his / her free consent. .

The case law of the Constitutional Court of Ukraine and the Supreme Court of Ukraine contains separate judgments that indirectly relate to the protection of the right to human dignity, but their numbers are small in comparison with other European countries.

Keywords: dignity, right to human dignity, encroachment on human dignity, right to life, right to liberty, judicial protection, constitutional rights, Constitutional Court of Ukraine, Supreme Court of Ukraine.

Отримано 19.02.2020

УДК 342.9:656.13

Литвин Наталія Анатоліївна,
доктор юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник, професор кафедри
адміністративного права і процесу та митної безпеки,
Університет державної фіскальної служби України
м. Ірпінь, Україна

Литвин Олександр Валерійович,
кандидат юридичних наук, доцент, начальник відділу
з питань надання адміністративних послуг
Виконавчого комітету Гостомельської селищної ради,
смт Гостомель, Україна

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА МЕХАНІЗМУ ПРОТИДІЇ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ

Статтю присвячено дослідженню сучасного стану адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері дорожнього руху в Україні. Зазначено, що аналіз чинного законодавства у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху свідчить про неможливість його удосконалення без переосмислення значення інституту адміністративної відповідальності за порушення правил дорожнього руху. На основі звітів ВООЗ, Світового банку та інших міжнародних інституцій визначено, що в Україні рівень смертності та травматизму внаслідок ДТП є одним із найвищих у Європі, а рівень організації безпеки дорожнього руху залишається вкрай низьким.

Констатовано, що крім законодавчих ініціатив, необхідні додаткові заходи з оптимізації дорожнього руху щодо впорядкування відносин між його учасниками.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, дорожній рух, правопорушення, безпека.

Упродовж останніх десятиліть у світі спостерігається стрімке збільшення кількості транспортних засобів та підвищення інтенсивності дорожнього руху, що призводить до збільшення кількості дорожньо-транспортних пригод (далі – ДТП) та їхніх негативних наслідків. Так, за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (далі – ВООЗ), дорожньо-транспортний травматизм наразі є однією з найбільших проблем охорони здоров'я, і, за прогнозами, у 2030 році ДТП може стати однією з основних п'яти причин смертності людей у світі [9]. Саме тому боротьба з транспортною аварійністю потребує залучення всіх інститутів громадянського суспільства, кардинальних змін законодавства, впровадження інноваційних методик і технологій, налагодження плідної міжнародної співпраці. Упродовж останніх років у цьому напрямі здійснено досить багато: проведено реформу законодавства України про дорожній рух, оновлено Правила дорожнього руху,

поширено юридичну відповідальність за їх порушення, запроваджено обов'язкове цивільне страхування власників транспортних засобів, затверджено національну стратегію підвищення безпеки дорожнього руху, створено мережу координаційних рад з питань дорожньої безпеки, ратифіковано важливі міжнародні угоди. Однак загалом наявна система забезпечення безпеки дорожнього руху далека від досконалості. Навіть при порівняно ефективній роботі окремих ланок загальні результати її функціонування не є задовільними [3].

Невід'ємною частиною правового регулювання діяльності державних органів є встановлення юридичної відповідальності за правопорушення у досліджуваній сфері. Незважаючи на те, що до КУпАП досить часто вносяться зміни й доповнення, правозастосування свідчить про необхідність більш детального його доопрацювання. Ця обставина у контексті наявних проблем функціонування інформаційної системи України вказує на необхідність подальшого вдосконалення не лише механізму правового захисту інтересів суб'єктів правовідносин у сфері безпеки дорожнього руху, а й поліпшення ефективності заходів впливу за порушення норм чинного законодавства в діяльності правоохоронних органів [6, с. 322].

Згідно зі Стратегією підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2020 року, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 червня 2017 р. № 481-р, серед інших основними напрямками реалізації зазначеної стратегії є “проведення аналізу та удосконалення законодавства з питань безпеки дорожнього руху з метою забезпечення відповідності найкращим законодавчим стандартам, які діють в країнах Європи з найбезпечнішими дорожньо-транспортними системами; розроблення законодавства про дорожній рух з метою врегулювання всіх сфер життєдіяльності, у тому числі питання відповідальності за вчинені правопорушення та більш суворого покарання злісних порушників; запровадження проведення наукових та науково-технічних досліджень у сфері безпеки дорожнього руху з метою оцінки ефективності заходів, спрямованих на підвищення безпеки, комфорту та культури дорожнього руху” [12].

У цьому сенсі одним із наріжних каменів активізації процесу переходу від застарілих, архаїчних до інноваційних дослідницьких моделей є створення нової наукової адміністративно-правової доктрини, яка б враховувала принципові зміни у погляді на суспільне призначення адміністративного права, розуміння його як права забезпечення і захисту прав людини [2, с. 67]. До того ж, аналіз чинного законодавства у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху свідчить про неможливість його удосконалення без переосмислення значення інституту адміністративної відповідальності за порушення правил дорожнього руху.

На сьогодні адміністративна відповідальність за порушення правил дорожнього руху зростає і у суспільстві ширяться пропозиції щодо чергового її посилення через високий рівень ДТП на дорогах України. Останні важливі зміни у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху були введені Законом України від 14 липня 2015 року “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху” [7]. Так, внесено значні зміни до порядку та видів адміністративних стягнень, що існували у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху. По-перше, введено новий вид стягнень (саме вид стягнень, адже ним додано статтю 24 КУпАП “Види

адміністративних стягнень”) – штрафні бали, по-друге, встановлено особливий порядок їх застосування, по-третє, штрафи встановлено з чітко визначеним розміром без будь-якої альтернативи щодо як самої суми, так і накладення адміністративного стягнення загалом, по-четверте, суттєво зменшено кількість складів адміністративних правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху, за які передбачено таку санкцію як попередження.

Законом України від 7 липня 2016 року “Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за керування транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп’яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції” [8] внесено важливі зміни до статті 25 КУпАП, за якими оплатне вилучення, конфіскація предметів та позбавлення права керування транспортними засобами можуть застосовуватися як основні та як додаткові адміністративні стягнення, у зв’язку з чим суттєво посилюється потенціал наявних санкцій у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху. Водночас у статті 130 КУпАП встановлено конкретні стягнення за адміністративні правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху, серед яких: керування транспортними засобами особами в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп’яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції, а також передача керування транспортним засобом особі, яка перебуває в стані такого сп’яніння чи під впливом таких лікарських препаратів, а так само відмова особи, яка керує транспортним засобом, від проходження відповідно до встановленого порядку огляду на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп’яніння або щодо вживання лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції. Такі порушення тягнуть за собою накладення штрафу на водіїв у розмірі шестисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права керування транспортними засобами на строк один рік, а на інших осіб – накладення штрафу в розмірі шестисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Повторне протягом року вчинення будь-якого з порушень, передбачених частиною першою цієї статті, тягне за собою накладення штрафу на водіїв у розмірі однієї тисячі двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права керування транспортними засобами на строк три роки і на інших осіб – накладення штрафу у розмірі однієї тисячі двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з оплатним вилученням транспортного засобу чи без такого. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені особою, яка двічі протягом року піддавалася адміністративному стягненню за керування транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп’яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують її увагу та швидкість реакції, за відмову від проходження відповідно до встановленого порядку огляду на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп’яніння або щодо вживання лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, тягнуть за собою накладення штрафу на водіїв у розмірі двох тисяч чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права керування транспортними засобами на строк десять років і на інших осіб – накладення штрафу у розмірі двох тисяч чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з оплатним вилученням

© Lytvyn Natalia, Lytvyn Oleksandr, 2020

транспортного засобу чи без такого. Вживання водієм транспортного засобу після дорожньо-транспортної пригоди за його участю алкоголю, наркотиків, а також лікарських препаратів, виготовлених на їх основі (крім тих, що входять до офіційно затвердженого складу аптечки або призначені медичним працівником), або після того, як транспортний засіб був зупинений на вимогу поліцейського, до проведення уповноваженою особою медичного огляду з метою встановлення стану алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або щодо вживання лікарських препаратів, що знижують його увагу та швидкість реакції, чи до прийняття рішення про звільнення від проведення такого огляду, тягне за собою накладення штрафу на водіїв у розмірі однієї тисячі двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або адміністративний арешт на строк п'ятнадцять діб з позбавленням права керування транспортними засобами терміном на три роки [5].

Водночас на фоні таких змін законодавства відповідно до звіту першого заступника начальника Департаменту патрульної поліції України Олексія Білошицького під час Національного Форуму з безпеки на транспорті, тільки у першому кварталі 2019 року в Україні сталося 47445 дорожньо-транспортних пригод, в яких загинули 822 людини. За його словами, головною причиною ДТП є перевищення швидкості руху. “Частка ДТП у результаті перевищення швидкості руху становить 35 %, порушення правил маневрування – 20 %, порушення правил проїзду перехресть – 8 %, порушення правил переїзду переходів – 8 % і недотримання безпечної дистанції – 6 %” [9].

Зазначимо, що в Україні рівень смертності та травматизму внаслідок ДТП є одним із найвищих в Європі, а рівень організації безпеки дорожнього руху залишається вкрай низьким, про що у своїх звітах неодноразово вказували експерти ВООЗ, Світового банку та інших міжнародних інституцій.

Отже, як бачимо, ситуація відповідно до статистики виглядає не досить обнадійливою. Проте внесення змін до адміністративного законодавства щодо безпеки дорожнього руху, на нашу думку, має вплинути на зниження негативних показників за окремими напрямками порушень правил дорожнього руху, адже через посилення відповідальності, встановлення додаткових обмежень можна вплинути на ситуацію з безпекою дорожнього руху. У цьому сенсі необхідно зазначити, що у тому ж КУпАП не визначено підстави віднесення тих чи інших правопорушень до “правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху”. Вказане може призвести до безпідставного розширення повноважень будь-яких суб'єктів, що здійснюють діяльність у зазначеній сфері та мають право притягувати осіб до адміністративної відповідальності. До законодавчого визначення чіткого переліку “правопорушень у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху” застосування положень частини 5 статті 258, в якій зазначено, що “якщо під час складання постанови у справі про адміністративне правопорушення особа осперить допущене порушення і адміністративне стягнення, що на неї покладається, то уповноважена посадова особа зобов'язана скласти протокол про адміністративне правопорушення відповідно до вимог статті 256 КУпАП та правопорушень у сфері забезпечення дорожнього руху, у тому числі зафіксованих в автоматичному режимі” [5] вбачається таким, що суперечить положенням статті 19 Конституції України, яка говорить, що “правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до

яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством” [4]. Крім того, порушується принцип, закріплений у статті 7 КУпАП: “Застосування уповноваженими на те органами і посадовими особами заходів адміністративного впливу провадиться в межах їх компетенції, у точній відповідності з законом” [5].

Отже, враховуючи, що у самому КУпАП відсутнє чітке визначення правопорушень у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, можна дійти висновку, що тлумачення положень частини 5 статті 258 КУпАП є неоднозначним та потребує внесення відповідних змін щодо визначення категорії “правопорушення у сфері забезпечення дорожнього руху”. За наявних умов до таких правопорушень можуть бути безпідставно віднесені будь-які правопорушення з різних глав КУпАП, наприклад, порушення правил паркування транспортних засобів (стаття 152-1 Глави 11 “Адміністративні правопорушення в галузі житлових прав громадян, житлово-комунального господарства та благоустрою” КУпАП) або ж порушення правил транспортування пестицидів і агрохімікатів, токсичних хімічних речовин та інших препаратів (стаття 83 Глави 7 “Адміністративні правопорушення у сфері охорони природи, використання природних ресурсів, охорони культурної спадщини” КУпАП). Зазначені правопорушення розглядають у першому випадку адміністративні комісії, а у другому – органи державної санітарно-епідеміологічної служби. Відповідно, виникає питання щодо їхніх можливостей виносити постанови без складання протоколу в порядку, визначеному статтею 258 КУпАП. Адже органам Національної поліції така можливість надана лише на підставі того, що статті 80 та 81 мають опосередковане відношення до забезпечення дорожнього руху. Отже, важливим кроком до вирішення цих завдань може бути законодавче визнання адміністративних правопорушень та віднесення до них певних порушень правил дорожнього руху. Саме держава несе відповідальність за формування стратегії протидії правопорушенням, системи заходів та засобів вирішення цих проблем.

Але зазначимо, що крім внесення змін до законодавства щодо посилення відповідальності за правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху, та ж Стратегія підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні виявляє й інші причини виникнення проблеми збільшення кількості дорожньо-транспортних пригод та їхніх негативних наслідків, до яких відносить: відсутність головного міжвідомчого органу з безпеки дорожнього руху, що призводить до відсутності цілісної системи державного управління безпекою дорожнього руху, нечіткого розподілу функцій, наявності конфлікту інтересів, низького рівня інституціональної спроможності органів державної влади до аналізу, планування та діяльності у зазначеній сфері; недосконалість правового механізму та нормативно-правового регулювання у сфері безпеки дорожнього руху; невизначеність основних напрямів та стандартів безпеки дорожнього руху; відсутність обґрунтованої економічної оцінки вартості життя, здоров'я та завданої економіці шкоди від дорожньо-транспортних пригод; відсутність фінансування або механізму фінансування, спрямованого на запобігання та зниження рівня аварійності, зменшення кількості дорожньо-транспортних пригод з тяжкими наслідками; недосконалість системи збору інформації про дорожньо-транспортні пригоди, її обробки, дослідження та аналізу; недостатня відповідність розвитку вулично-дорожньої мережі та її стану інтенсивності

© Lytvyn Natalia, Lytvyn Oleksandr, 2020

транспортного та пішохідного руху; недоступність транспорту та транспортної інфраструктури для осіб з інвалідністю; невідповідність швидкісних режимів та надмірна швидкість руху автомобілів, особливо у зонах населених пунктів; низький рівень підготовки водіїв та відсутність механізму здійснення ефективного контролю за діяльністю автошкіл; недосконалість порядку здійснення контролю за виконанням законодавства в частині дотримання правил дорожнього руху, особливо щодо осіб, які керують транспортним засобом у стані алкогольного сп'яніння та перевищують швидкість; відсутність системи державного нагляду за транспортними засобами та їх відповідністю технічним вимогам сучасних стандартів безпеки; низький рівень виховання суспільства у сфері безпеки дорожнього руху, власної відповідальності та дотримання правил дорожнього руху; відсутність ефективної системи сповіщення про дорожньо-транспортні пригоди та екстреної допомоги постраждалим унаслідок дорожньо-транспортних пригод; відсутність системних заходів з медико-психологічної, функціональної та соціально-професійної реабілітації жертв дорожньо-транспортних пригод [10].

Нам треба усвідомити, що суспільні відносини, які складають дорожній рух, настільки багатоманітні, що забезпечити їх правове регулювання тільки за допомогою правил неможливо. Отже, адміністративна відповідальність є тільки складовою механізмом протидії правопорушенням у сфері безпеки дорожнього руху, про що свідчить і історичний аналіз законодавчих змін у зазначеній сфері.

Ще з радянських часів під час врегулювання суспільних відносин чітко проглядався пріоритет держави над інтересами громадян. В основу завжди покладалася гіпотеза про те, що основна причина ДТП полягає в неналежній поведінці громадян під час дорожнього руху, на яку держава впливала шляхом посилення відповідальності. Але необхідно зазначити, що до відповідальності, як правило, притягались водії транспортних засобів, а не відповідні органи, які так чи інакше могли впливати на результат ДТП (створювати необхідні умови для учасників дорожнього руху тощо). Тому, крім законодавчих ініціатив, необхідні додаткові заходи з оптимізації дорожнього руху з упорядкування відносин між його учасниками, наприклад, щодо стану вуличних мереж, технічних засобів забезпечення дорожнього руху тощо. У цьому сенсі сучасні досягнення багатьох галузей науки і техніки змушують по-новому підходити до питання правового регулювання суспільних відносин у сфері безпеки дорожнього руху з урахуванням впливу науково-технічного прогресу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративно-правове забезпечення діяльності публічної адміністрації. Адміністративно-правові засади протидії корупції в Україні: матеріали науково-практичного семінару (Київ, 15 жовтня 2015 року) / ред. колегія: О.В. Кузьменко (голова), І.Д. Пастух, О.К. Волох. Київ: ТОВ "Центр учбової літератури", 2015. URL: <https://www.naiiu.kiev.ua/zagalnoakademichni-kafedri/kafedra-administrativnogo-prava-i-procesu.htm> (дата звернення: 17.11.2019).
2. Виконавча влада і адміністративне право / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. Київ: Видавничий Дім "Ін-Юре", 2002. 668 с.
3. *Гуржій Т.О.* Актуальні проблеми державного контролю у сфері безпеки дорожнього руху. Адміністративне право і процес. 2012. № 1. URL: <http://aplaw.knu.ua/index.php/arkhiv-pomeriv/1-1-2012> (дата звернення: 17.11.2019).

4. Конституція України від 28.06.1996 (станом на 02.12.2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/paran4202> (дата звернення: 02.12.2019).

5. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 (станом на 20.11.2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 02.12.2019).

6. *Литвин Н.А.* Реалізація інформаційної політики органами Державної фіскальної служби України: адміністративно-правовий аспект: монографія. Одеса: Гельветика, 2018. 516 с.

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху: Закон України від 19 липня 2015 року № 596-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 39. Ст. 372.

8. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за керування транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції: Закон України від 7 липня 2016 року № 1446-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 33. Ст. 565.

9. Поліція опублікувала жахливу статистику ДТП: головна причина – перевищення швидкості. URL: <https://www.unian.ua/economics/transport/10541229-policiya-opublikovala-zhahlivu-statistiku-dtp-golovna-prichina-perevishchennya-shvidkosti.html> (дата звернення: 18.11.2019).

10. Про схвалення Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 червня 2017 р. № 481-р. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/481-2017-p> (дата звернення: 17.11.2019).

REFERENCES

1. Administratyvno-pravove zabezpechennia diialnosti publichnoi administratsii. Administratyvno-pravovi zasady protydyi koruptsii v Ukraini: materialy naukovo-praktychnoho seminaru. "Administrative and legal support of public administration activities. Administrative and Legal Principles of Combating Corruption in Ukraine: Materials of a Scientific and Practical Seminar" (Kyiv, October 15, 2015) / ed. Collegium: O.V Kuzmenko (Chairman), I.D. Pastukh, O.K. Volokh. Kyiv: LLC Center for Educational Literature, 2015. URL: <https://www.naiu.kiev.ua/zagalnoakademichni-kafedri/kafedra-administrativnogo-prava-i-procesu.htm> (date of application: 17.11.2019) [in Ukrainian].

2. Vykonavcha vlada i administratyvne pravo. "Executive power and administrative law" / For the General. ed. V.B Averyanov. Kyiv: In-Yure Publishing House, 2002. 668 p. [in Ukrainian].

3. *Hurzhii T.O.* (2012) Aktualni problemy derzhavnoho kontrolyu u sferi bezpeky dorozhnoho rukhu. "Actual problems of state control in the field of road safety". Administrative law and process. No. 1. URL: <http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/1-1-2012> (date of application: 17.11.2019) [in Ukrainian].

4. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 (stanom na 02.12.2019). "The Constitution of Ukraine of 28.06.1996 (as of 02.12.2019)". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/paran4202> (date of application: 02.12.2019) [in Ukrainian].

5. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia vid 07.12.1984 (stanom na 20.11.2019). "Code of Ukraine on Administrative Offenses of 07.12.1984 (as of 20.11.2019)". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (date of application: 02.12.2019) [in Ukrainian].

6. *Lytvyn N.A.* (2018) Realizatsiia informatsiynoi polityky orhanamy Derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy: administratyvno-pravovyi aspekt: monohrafiia. "Realization of information policy by the bodies of the State Fiscal Service of Ukraine: administrative and legal aspect": monograph. Odessa: Helvetika. 516 p. [in Ukrainian].

7. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vdoskonalennia rehuliuвання vidnosyn u sferi zabezpechennia bezpeky dorozhnoho rukhu. "On amendments to some legislative acts of Ukraine on improving the regulation of relations in the field of traffic safety": Law of Ukraine of July 19, 2015 No. 596-VIII. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2015. No.39. Art. 372 [in Ukrainian].

8. Pro vnesennia zmin do Kodeksu Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia shchodo posylennia vidpovidalnosti za keruvannia transportnymy zasobamy u stani alkoholnoho, narkotychnoho chy inshoho spianinnia abo pid vplyvom likarskykh preparativ, shcho znyzhuiut uvahu ta shvydkist reaktsii. "On amendments to the code of administrative offenses on strengthening responsibility for driving or alcohol, drugs or other Intoxication or under the influence of drugs that reduce attention

and speed of response”: Law of Ukraine of July 7, 2016 No. 1446 -VIII. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2016. No. 33. Art. 565. [in Ukrainian].

9. Politsiia opublikovala zhakhlyvu statystyku DTP: holovna prychna – perevyshchennia shvydkosti. “Police have released horrific crash statistics: the main reason is speeding”. URL: <https://www.unian.ua/economics/transport/10541229-policiya-opublikovala-zhahlivu-statistiku-dtp-golovna-prichina-perevishchennya-shvydkosti.html> (date of application: 18.11.2019) [in Ukrainian].

10. Pro skhvalennia Stratehiii pidvyshchennia rivnia bezpeky dorozhnoho rukhu v Ukraini na period do 2020 roku. “On approval of the Strategy for improving the level of traffic safety in Ukraine for the period up to 2020”: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of June 14, 2017 No. 481-p. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/481-2017-p> (date of application: 17.11.2019) [in Ukrainian].

UDC 342.9:656.13

Lytvyn Natalia,

Doctor of Juridical Sciences, Docent, Senior Research Associate,
Professor at the Department,
State Fiscal Service University of Ukraine,
Irpın, Ukraine

Lytvyn Oleksandr,

Candidate of Juridical Sciences, Docent,
Head of the Administrative Services Department of the Executive
Committee of the Hostomel City Council, Hostomel, Ukraine

ADMINISTRATIVE LIABILITY AS PART OF THE MECHANISM FOR COMBITING ROAD SAFETY OFFENCES

The article is devoted to the study of the current state of administrative liability for road traffic offences in Ukraine. It is noted that the analysis of the current legislation in the field of road safety shows that it is impossible to improve it without rethinking the value of the institution of administrative responsibility for traffic violations.

Pointed out that in Ukraine the death rate and injuries due to road accidents is one of the highest in Europe, and the level of traffic safety remains extremely low, as repeatedly pointed out by experts from the World Bank and other international institutions in their reports.

It has been established that the social relations that make up road traffic are so diverse that it is impossible to ensure their legal regulation only by means of rules. Accordingly, administrative responsibility is only an integral part of the mechanism of counteracting traffic safety offenses, as evidenced by the historical analysis of legislative changes in that area. Since the Soviet times, during the regulation of social relations, the priority of the state over the interests of citizens has been clearly seen. The basis has always been the hypothesis that the root cause of an accident is the misbehavior of citizens during the road traffic, which the state has influenced by increasing accountability. But it should be noted that, as a rule, it was the responsibility

© Lytvyn Natalia, Lytvyn Oleksandr, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.1\(47\).11](https://doi.org/10.36486/np.2020.1(47).11)

Issue 1(47) 2020

<http://naukaipravookhorona.com/>

of the drivers of the vehicles, rather than the relevant authorities, which could in some way influence the result of the accident (create the necessary conditions for road users, etc.).

Concluded that in addition to legislative initiatives, additional measures are needed to optimize traffic to streamline relations between its participants, for example, the state of street networks, road maintenance equipment, etc. In this sense, the modern achievements of many branches of science and technology are forcing a new approach to the legal regulation of public relations in the field of road safety, taking into account the impact on them of scientific and technological progress.

Keywords: administrative responsibility, traffic, offenses, safety.

Отримано 17.02.2020

Лелет Сергій Миколайович,
кандидат юридичних наук,
начальник відділу ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0001-6099-4121

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ УПРАВЛІННЯ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Статтю присвячено комплексному дослідженню сутності адміністративно-правового регулювання управління в Національній поліції України.

На основі узагальнень наукових досягнень і висновків за попередніми розробками вчених щодо визначення сутності таких понять, як “правове регулювання”, “адміністративно-правове регулювання”, сформульовано визначення поняття адміністративно-правового регулювання управління в Національній поліції України, розкрито його зміст та особливості.

Ключові слова: адміністративно-правове регулювання, Національна поліція України, управління в органах та підрозділах поліції, зміст адміністративно-правового регулювання.

Налагодження стабільного та ефективного управління на всіх ієрархічно структурованих рівнях у Національній поліції України вимагає перегляду наявної практики здійснення організаційно-керівної діяльності, удосконалення адміністративно-правових засад у сфері управління відповідно до вимог і критеріїв ефективності діяльності, зважаючи на витрати, терміни та якість виконання поліцією завдань, своєчасного реагування на нові виклики сьогодення. Проблеми адміністративно-правового регулювання управління в Національній поліції України досі не дістали належного висвітлення в науковій літературі. Разом із тим аналіз нормативно-правових актів у цій сфері засвідчив, що велика кількість норм містять істотні недоліки та прогалини, і не повною мірою відповідають сучасним реаліям. З огляду на зазначене вище, а також зважаючи на євроінтеграційну орієнтацію нашої держави, нагальною видається потреба узгодження національного законодавства у сфері управління в органах та підрозділах поліції з міжнародними стандартами.

За час функціонування Національної поліції України окремі питання процесу управління в її органах та підрозділах висвітлювалися в доробку: О.А. Банчука, В.В. Бондаренка, С.Г. Брателя, М.П. Будзинського, Д.В. Власенка, Д.С. Денисюка, С.В. Діденка, О.О. Дякової, В.О. Іванцова, Д.К. Катрича, В.О. Криволапчука, О.М. Носка, О.А. Падалки, В.І. Пліско, П.П. Погляди, Я.С. Посохова, І.П. Радомського, В. В. Руденика, інших науковців.

Проте незважаючи на вагомий науковий доробок, присвячений різним аспектам управління у правоохоронних органах, натеper бракує комплексного

наукового дослідження проблематики адміністративно-правового регулювання управління в Національній поліції України. Окреслене зумовлює потребу глибокого й усебічного дослідження адміністративно-правових засад управління в цьому органі, формування й обґрунтування наукових висновків і пропозицій, спрямованих на вдосконалення адміністративно-правового регулювання управління в Національній поліції України. З огляду на зазначене вище, *мета* статті полягає в тому, щоб на основі узагальнення різноманітних наукових підходів до визначення сутності, характеру і правової природи категорій “правове регулювання” та “адміністративно-правове регулювання” сформулювати визначення поняття “адміністративно-правове регулювання управління в Національній поліції України, розкрити його зміст та основні ознаки й особливості такого регулювання.

Управління в Національній поліції України, з одного боку, передбачає цілеспрямований організуючий вплив цього правоохоронного органу на суспільні відносини, а з іншого, – цей центральний орган виконавчої влади є управлінською системою й має власні суб’єкт і об’єкт управління. Тобто якщо розглядати Національну поліцію України як суб’єкт управління, тоді об’єктом управління виступають відносини, які формуються між фізичними та юридичними особами і поліцейськими під час забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства та держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки й порядку, надання послуг із допомоги особам, які через особисті, економічні, соціальні причини або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги; у системі ж цього органу виконавчої влади формуються внутрішньосистемні відносини, які характеризуються наявністю відповідних системи й підсистем управління, різні об’єкти управління (органи, підрозділи, служби, поліцейські).

Визначення особливостей адміністративно-правового регулювання управління в Національній поліції України з метою формулювання пропозицій щодо його вдосконалення, на наш погляд, неможливе без характеристики теоретико-правових засад управління в Національній поліції України. У зв’язку з цим, вважаємо за доцільне з’ясувати передовсім поняття та зміст адміністративно-правового регулювання управління в Національній поліції України.

Слід зазначити, що категорія “адміністративно-правове регулювання” є одним із видів “правового регулювання” як однієї із засадничих категорій всіх галузей права. Взагалі термін “регулювання” походить від латинського слова “regulo” – “правило” й означає упорядкування, приведення чогось у відповідність до чогось [1, с. 154]. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови дієслово “регулювати” визначається як “упорядковувати що-небудь, керувати чимось, підкоряючи його відповідним правилам, певній системі” [2, с. 1207].

У загальному розумінні “правове регулювання” (від лат. Regulare – спрямовувати, впорядковувати), відповідно до юридичної енциклопедії визначає його як один із основних засобів державного впливу на суспільні відносини з метою їх упорядкування в інтересах людини, суспільства і держави [3, с. 40–41]. У свою чергу, В.В. Копейчиков вважає, що правове регулювання – це дія права на суспільні відносини за допомогою певних юридичних засобів, передовсім норм права [4, с. 217]. У свою чергу, на думку О.Ф. Скакун, “правове регулювання” – це здійсню-

ване державою за допомогою правових засобів упорядкування суспільних відносин, їх юридичне закріплення, охорону та розвиток [5, с. 488].

Цікавою є думка О.М. Куракіна, який наголошує, що правове регулювання, як правило, розглядається в широкому та вузькому сенсі. Прихильники широкого розуміння зазначають, що правове регулювання – це всі або різноманітні форми впливу держави на свідому поведінку осіб за допомогою широкого спектра чинників: норм права, актів застосування права, юридичних договорів, правовідносин, забезпечення реалізації норм права, у т.ч. через примус державного апарату, законність і правопорядок тощо. У свою чергу, прибічники розгляду правового регулювання в вузькому значенні підкреслюють, що воно виступає лише одним зі способів упорядкування суспільних відносин, що зводиться до нормативного встановлення стандартів, меж належної та можливої поведінки. Його не можна ототожнювати зі всіма формами й засобами, які використовуються державою для впорядкування суспільних відносин, – за широкого трактування цього процесу втрачається цілісність його розуміння, адже неможливо чітко визначити всю сукупність шляхів і форм впливу права на відносини й поведінку людей [6, с. 12].

Слід погодитися з І.М. Шопіною, яка стверджує, що сьогодні має місце розмаїття визначень правового регулювання в теоретичних джерелах, що обумовлено розмаїттям підходів до праворозуміння. Зокрема, вона наголошує на тому, що правове регулювання можна розглядати: 1) у інструментальному аспекті, з огляду на теорію природного та позитивного права – як вплив держави на суспільні відносини за допомогою специфічних (спеціальних) правових засобів із метою упорядкування суспільних відносин; 2) у інституційному аспекті – як процес, наслідками якого є здійснення цілеспрямованого правового впливу держави на суспільні відносини; 3) у нормативно-юридичному аспекті – як здійснюване за допомогою спеціальних юридичних засобів упорядкування суспільних відносин, що включає їх юридичне закріплення, охорону, контроль за їх стабільністю та відновленням у разі порушення; 4) у діяльнісному аспекті – як діяльність держави, її органів і посадових осіб, а також уповноважених на те громадських організацій щодо встановлення обов'язкових для виконання юридичних норм (правил) поведінки суб'єктів права, їх реалізації в конкретних відносинах та застосування державного примусу до правопорушників із метою досягнення стабільного правопорядку в суспільстві. Далі науковець слушно наголошує, що кожен із цих підходів має власне обґрунтування, свій понятійно-логічний апарат, а вибір одного з них врешті-решт залежить від дослідника й обумовлений специфікою та завданнями певного дослідження [7].

Таким чином, на підставі аналізу різних підходів науковців щодо визначення поняття “правове регулювання” можна зробити висновок, що правове регулювання як специфічна діяльність є засобом упорядкування та регламентації суспільних відносин за допомогою норм права.

Що стосується визначення сутності поняття “адміністративно-правове регулювання”, то ми погоджуємося з І.П. Сімоною, яка слушно зауважує, що категорія “адміністративно-правове регулювання” є видовим поняттям щодо родового поняття “правове регулювання”. Відповідно, адміністративно-правове регулювання володіє як загальними рисами правового регулювання, так і низкою

специфічних ознак, які дають змогу вести мову про його галузеву належність [8, с. 85].

Водночас наголосимо, що серед вчених-адміністративістів наразі немає одностайної думки щодо визначення поняття “адміністративно-правове регулювання”. Так, В.К. Колпаков зазначає, що держава за допомогою адміністративно-правових норм впливає на суспільні відносини, перетворюючи їх на адміністративно-правові відносини, тобто здійснює адміністративно-правове регулювання [9, с. 51].

На думку О.О. Олійника, адміністративно-правове регулювання становить систему й окреслює коло суспільних відносин, котрі визначаються комплексом різноманітних юридичних засобів, відіграє провідну роль в упорядкуванні суспільних відносин за допомогою норм адміністративного права, характеризується наявністю стадій у функціональному аспекті та змістовому плані, виділяє специфічні, не характерні для інших видів соціального регулювання риси, упорядковує лише найбільш важливі соціальні відносини в цій сфері, які не зможуть без правового регулювання ефективно існувати та розвиватися [10, с. 521].

В.О. Голуб вважає, що адміністративно-правовий вплив – це один із проявів дії права на відносини, що мають адміністративно-правовий характер, свідомість та поведінку суб’єктів адміністративного права за допомогою системи об’єктивних (правових) та суб’єктивних (психологічних, ідеологічних, моральних тощо) елементів, які складають механізм адміністративно-правового впливу та забезпечують його дієвість [11, с. 58].

Слід погодитися з думкою В.О. Голуба щодо того, що адміністративно-правове регулювання – прояв дії права. Водночас управління в Національній поліції України як об’єкт адміністративно-правового регулювання реалізовується в активних діях відповідних суб’єктів управління. Таким чином, прояв дії права в системі адміністративно-правового регулювання управління в Національній поліції України не відбувається й де-факто не може відбутися без забезпечувальної ланки – керівників і, відповідно, їх управлінської діяльності.

Отже, адміністративно-правове регулювання управління в Національній поліції України – це комплексна, заснована на чинному національному законодавстві діяльність з оптимізації та впорядкування правовідносин у сфері управління органами та підрозділами поліції, що спрямована на забезпечення її цілісності, оптимальної функціонально-структурної побудови, визначення кількості та якості трудових ресурсів, створення належних умов їх діяльності, взаємодії та координації, а також матеріально-технічного й інформаційного забезпечення з метою належного виконання покладених на поліцію завдань та функцій.

Управління, що здійснюється всередині системи, коли об’єктами управління є співробітники, служби, підрозділи, а суб’єктами – керівники, апарати відповідних рівнів, слід розглядати у двох аспектах, а саме як: 1) управління в системі Національної поліції України, коли об’єктами управління виступають департаменти, управління, відділи, сектори тощо; 2) управління в підрозділі системи Національної поліції України, коли об’єктами управління є співробітники конкретного департаменту, управління, відділу, сектору тощо. Визнання й визначення підрозділу органів поліції як певної організації, яка має власну ланку управління, не є новим для науки адміністративного права. У свою чергу, підтримуючи такий

© Lelet Serhii, 2020

підхід, на нашу думку, його необхідно ідентифікувати як повноцінну складову розуміння процесу управління, що здійснюється в Національній поліції України. Водночас слід зауважити, що управління органами та підрозділами в Національній поліції України є внутрішньосистемним, оскільки відповідні органи, підрозділи, служби чи поліцейські в одних випадках є суб'єктами впливу, а в інших – його об'єктами, а тому чітко розділити суб'єкти і об'єкти управління досить складно.

На рівні управління, яке здійснюється в системі органів Національної поліції України, слід урахувувати, що керівник повинен уміти виробляти стратегію управління, консолідувати зусилля своїх підлеглих задля вирішення важливих завдань управління, використовуючи при цьому свою владу. Зазначене є характерним для керівників територіальних органів поліції, які поряд із головою Національної поліції України, а також його заступниками посідають провідне ієрархічне місце в управлінській вертикалі в Національній поліції України.

Начальники, які практично реалізують процес управління в Національній поліції України, повинні організувати роботу всіх структурних підрозділів, оскільки вони не лише репрезентують очолюваний ними орган, а відповідно до повноважень керівної посади здійснюють його представництво у зовнішніх відносинах без спеціальних доручень. Тому до основних управлінських функцій, здійснювати які має керівник (начальник), ко трій виконує свої посадові обов'язки на рівні управління в Національній поліції України, належать: функції організації, координації й планування діяльності, ухвалення управлінських рішень та впровадження їх у життя, контроль за їх виконанням та персональна відповідальність за організацію діяльності органу поліції. З огляду на це, особливої важливості набуває проблема чіткого визначення вимог до керівників управлінь (органів) та інших структурних підрозділів поліції.

Отже, процес управління в Національній поліції України як об'єкт адміністративно-правового регулювання (вид соціального управління та різновид державного управління) полягає у здійсненні внутрішнього й зовнішнього повсякденного керівного впливу спеціально створених апаратів і призначених посадових осіб (керівників) на ієрархічну систему територіальних (у тому числі міжрегіональних) органів та підрозділів поліції, спрямованого на оптимальну організацію й упорядкування функціонування названого центрального органу виконавчої влади щодо ефективного вирішення поставлених завдань із забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства та держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки й порядку, а також надання поліцейських послуг. Управління органами та підрозділами Національної поліції України є управлінням у самій системі; при цьому об'єкти управління – це працівники поліції, підрозділи, служби, територіальні відділення та управління поліції, а суб'єкти – керівники, управлінські апарати та посадові особи на відповідних ієрархічних рівнях управлінської системи Національної поліції України.

З огляду на це, процес управління в Національній поліції України необхідно розглядати в трьох аспектах, зокрема, як: а) управління системою органів та підрозділів Національної поліції України (організація та координація діяльності всіх ланок системи); б) управління в системі органів та підрозділів Національної поліції України (планування й організація роботи на місцях, контроль за

діяльністю низових ланок); в) управління в структурному підрозділі (відділі, службі) системи органів Національної поліції України.

До особливостей управління в Національній поліції України як об'єкта адміністративно-правового регулювання слід віднести: 1) те, що воно здійснюється всередині системи, якій властива внутрішня організація, зумовлена специфічною взаємодією елементів, що її утворюють, та наявністю зворотних зв'язків; 2) може здійснюватися в умовах невизначених ситуацій; 3) суб'єкт управління, залежно від ситуації, яка потребує вирішення, може виступати також у ролі об'єкта управління; 4) прийняття управлінських рішень на відповідних ієрархічних рівнях нерідко потребує попереднього узгодження з іншим, вищим за рівнем суб'єктом управління; 5) практична реалізація управлінських рішень об'єктами управління перебуває в тісному взаємозв'язку з виконанням посадових обов'язків представниками системи структурних органів та підрозділів Національної поліції України.

Зважаючи на викладене вище та керуючись семантичним значенням слова “зміст”, яке означає сутність, внутрішню будову, мету, сукупність та особливість ознак певного явища, вважаємо, що зміст адміністративно-правового регулювання управління в Національній поліції України розкривається через визначення всієї сукупності елементів, що відображають його сутність та внутрішню будову, а саме: мету, об'єкт та предмет адміністративно-правового регулювання, суб'єктів, які його здійснюють, принципи, методи та форми.

Що стосується мети адміністративно-правового регулювання управління в Національній поліції України, то вона полягає в упорядкуванні державно-владних відносин, які відбуваються за участю відповідних суб'єктів управління, забезпеченні стабільності та ефективності здійснення управління на всіх структурно-ієрархічних рівнях в органах та підрозділах поліцейського відомства, створенні умов задля його вчасної оптимізації та модернізації з метою протидії новим викликам, які знаходяться в компетенції поліцейського відомства, задля людини, суспільства й держави.

Таким чином, до особливостей названого різновиду адміністративно-правового регулювання слід виділити такі, зокрема, що воно: 1) має особливий предмет регулювання; 2) ґрунтується на системі взаємопов'язаних та взаємоузгоджених адміністративно-правових норм, значна частина яких пов'язана з юридичними фактами; 3) здійснюється уповноваженими суб'єктами управління в Національній поліції України за допомогою комплексу правових засобів; 4) нерідко передбачає видання актів реалізації норм права керівниками різних структурно-ієрархічних рівнів; 5) виступає різновидом державного впливу на функціонування системи органів та підрозділів поліцейського відомства; 6) потребує здійснення контролю ефективності реалізації з боку держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. / О.Л. Копиленко, О.В. Зайчук, А.А. Заєць, В.С. Журавський та ін.; за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 400 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ, Ірпінь: ВТФ Перун, 2007. 1736 с.
3. Юридична енциклопедія: в 6 т. / ред. кол. Ю.С. Шемшученко (гол. ред. кол.) та ін. Київ: Енциклопедія, 2003. Т. 5: П–С. 736 с.

© Lelet Serhii, 2020

4. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. / А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та ін; за ред. В.В. Копейчикова. Київ: Юрінком Інтер, 2000. 320 с.
5. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підруч. / пер. з рос. Харків: Консум, 2001. 656 с.
6. Куракін О.М. Поняття і зміст нормативно-правового регулювання як юридичного явища. Держава та регіони. Серія: право. 2013. № 3(41). С. 12.
7. Шопіна І.М. Щодо концептуальних підходів до визначення поняття правового регулювання. Форум права. 2011. № 2. С. 1055–1061. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/lisimvpr.pdf> (дата звернення: 15.10.2019).
8. Сімонова І.П. Адміністративно-правове регулювання державно-службових відносин у контролюючих органах у сфері оподаткування. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2016. Вип. 1. Том 3. С. 84–87.
9. Колпаков В.К. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 1999. 736 с.
10. Олійник О.О. Адміністративно-правове регулювання судово-експертної діяльності: деякі теоретичні аспекти. Форум права. 2012. № 2. С. 519–523. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index (дата звернення: 15.10.2019).
11. Голуб В.О. Співвідношення понять “правовий вплив” та “адміністративно-правовий вплив”. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2014. № 4. С. 56–59.

REFERENCES

1. Kopylenko, O.L., Zaichuk, O.V., Zaiets, A.A., Zhuravskiy, V.S. and others (2008) Zahalna teoriya derzhavy i prava. “General Theory of State and Law”: textbook / eds O.V. Zaichuk, N.M. Onyshchenko. Kyiv: Yurinkom Inter. 400 p. [in Ukrainian].
2. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy. “Big Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language” / compiler V.T. Busel. Kyiv, Irpin: VTF Perun, 2007. 1736 p. [in Ukrainian].
3. Yurydychna entsyklopediia: v 6 t. Legal encyclopedia: in 6 volumes / Yu.S. Shemshuchenko (editor in chief), etc. Kyiv: Encyclopedia, 2003. Vol. 5: P–S. 736 p. [in Ukrainian].
4. Kolodii, A.M., Kopeichykov, V.V., Lysenkov, S.L. and others (2000) Zahalna teoriia derzhavy i prava. “General Theory of State and Law”: textbook / editor V.V. Kopeichykov. Kyiv: Yurinkom Inter. 320 p. [in Ukrainian].
5. Skakun, O.F. (2001) Teoriia derzhavy i prava. “Theory of State and Law”: textbook. Kharkiv: Consum. 656 p. [in Ukrainian].
6. Kurakin, O.M. (2013) Poniattia i zmist normatyvno-pravovoho rehuliuвання yak yurydychnoho yavyscha. “The Concept and Content of Legal Regulation as a Legal Phenomenon”. State and Regions. Series: Law. No 3(41). P. 12 [in Ukrainian].
7. Shopina, I.M. (2011) Shchodo kontseptualnykh pidkhdodiv do vyznachennia poniattia pravovoho rehuliuвання. “On Conceptual Approaches to the Definition of the Concept of Legal Regulation”. Law Forum 2, 1055–1061. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/lisimvpr.pdf> (Date of Application: 15.10.2019) [in Ukrainian].
8. Simonova, I.P. (2016) Administratyvno-pravove rehuliuвання derzhavno-sluzhbovykh vidnosyn u kontroliuyuchykh orhanakh u sferi opodatkuвання. “Administrative and Legal Regulation of Civil Service Relations in Regulatory Bodies in the Field of Taxation”. Scientific Bulletin of Kherson State University. Issue 1. Vol. 3. P. 84–87 [in Ukrainian].
9. Kolpakov, V.K. (1999) Administratyvne pravo Ukrainy. “Administrative Law of Ukraine: textbook. Kyiv: Yurinkom Inter. 736 p. [in Ukrainian].
10. Oliinyk, O.O. (2012) Administratyvno-pravove rehuliuвання sudovo-ekspertnoi diialnosti: deiaki teoretychni aspekty. “Administrative and Legal Regulation of Forensic Activity: Some Theoretical Aspects”. Law Forum 2, 519–523. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index (Date of Application: 15.10.2019) [in Ukrainian].
11. Holub, V.O. (2014) Spivvidnoshennia poniat “pravovyi vplyv” ta “administratyvno-pravovyi vplyv”. “The Relationship between the Concepts of “Legal Influence” and “Administrative and Legal Influence”. Legal Bulletin. Air and Space Law No.4, P. 56–59 [in Ukrainian].

Lelet Serhii,
Candidate of Juridical Sciences,
Head of the Department, State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0001-6099-4121

CONCEPT AND CONTENT OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF MANAGEMENT IN THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

On the basis of the generalization of various scientific approaches to the definition of the nature and legal nature of the categories “legal regulation” and “administrative and legal regulation”, given the proposed concept of “management in the National Police of Ukraine”, the definition of “administrative and legal regulation of management in National Police of Ukraine has been formulated “which should be understood as a comprehensive, based on current national legislation activities to optimize and streamline legal relations in the field of management bodies and units of the police, aimed at ensuring its integrity, optimal functional and structural structure, determination of the quantity and quality of labor resources, creation of appropriate conditions for their activities, interaction and coordination, as well as logistics and information support for the proper implementation of police duties, tasks and functions.

It was found that the management process in the National Police of Ukraine should be considered in three aspects: a) as the management of the system of bodies and units of the National Police of Ukraine (organization and coordination of all parts of the system); b) management in the system of bodies and subdivisions of the National Police of Ukraine (planning and organization of work on the ground, control over the activities of grassroots units); c) management in a structural subdivision (department, service) of the system of bodies of the National Police of Ukraine.

It is emphasized that the content of administrative and legal regulation of management in the National Police of Ukraine is revealed through the definition of the whole complex of elements that reflect its essence and internal structure, namely: purpose, object and subject of administrative and legal regulation, its subjects, principles, methods and forms.

The peculiarities of administrative and legal regulation of management in the National Police of Ukraine are highlighted, in particular: 1) it has a special subject of regulation; 2) it is based on a system of interconnected and mutually agreed administrative and legal regulations, a significant part of which is related to legal facts; 3) it is carried out by authorized subjects of management in the National Police of Ukraine by the complex of legal means; 4) it often involves the issuance of acts of an implementation of the rule of law by chiefs of different structural and hierarchical levels; 5) it is a kind of state influence on the functioning of the system of bodies and subdivisions of police department; 6) it requires control over the effectiveness of an implementation by the state.

Keywords: administrative and legal regulation, National Police of Ukraine, management in police bodies and divisions, content of administrative and legal regulation.

Отримано 14.02.2020

© Lelet Serhii, 2020

УДК 336.76(477)

Минюк Олена Юрїївна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри господарського права та процесу, Навчально-наукового інституту права Університету ДФС України, м. Ірпінь, Україна

Андросович Вікторія Сергїївна,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти Навчально-наукового інституту права Університету ДФС України, м. Ірпінь, Україна

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена особливостям управління цінними паперами в Україні. Розглянуто поняття “діяльність з управління цінними паперами” та “договір управління цінними паперами”.

Під час проведеного аналізу було виокремлено характерні риси договору управління цінними паперами, крім того, зроблено висновок, що управління цінними паперами – це ризикова, підприємницька діяльність, що здійснюється на засадах особливої довіри та професійній оплатній основі виключним колом суб'єктів, яка передбачає управління цінними паперами, іншими фінансовими інструментами та грошовими коштами, призначеними для інвестування в цінні папери й інші фінансові інструменти на користь вигодонабувача.

Ключові слова: цінні папери, управління цінними паперами, договір на управління цінними паперами, сутність управління цінними паперами.

Управління цінними паперами в Україні має специфічне правове регулювання, яке на практиці призводить до неоднозначного трактування договору управління цінними паперами, його істотних умов, а також прав та обов'язків сторін.

У зв'язку зі збільшенням передачі цінних паперів в управління, досліджувана проблематика набуває своєї актуальності.

Проблемні питання, пов'язані з управлінням цінними паперами, були предметом дослідження Беневоленської З.Е., Буяджи Г.В., Венедиктової І.В., Грейдіна О.І., Зайцева О.Р., Майданика Р.А., Слюсаревського М.М., Соловійова А.М., Хромушина С.В. та ін. Проте, зважаючи на ті процеси, що нині відбуваються у сфері управління цінними паперами, цей інститут потребує свого подальшого дослідження та вдосконалення.

Метою статті є визначення особливостей управління цінними паперами України.

Глава 70 Цивільного кодексу України (ст. 1029–1045) [1] містить статтю, присвячену особливостям управління цінними паперами (ст. 1045 ЦК України), відповідно до якої особливості управління цінними паперами встановлюються законом.

Господарський кодекс України [2] визначає посередництво торговців у здійсненні операцій з цінними паперами (§ 3 глави 35 ГК України). Частина перша вказаної статті посередницькою діяльністю у сфері випуску та обігу цінних паперів визначає підприємницьку діяльність суб'єктів господарювання (торговців цінними паперами), для яких операції з цінними паперами становлять виключний вид їх діяльності або яким така діяльність дозволена законом.

Відповідно до ст. 357 ГК України [2], здійснення посередницької діяльності у сфері випуску та обігу цінних паперів допускається на основі ліцензії, що видається в порядку, встановленому законодавством.

Суб'єкти виключної посередницької діяльності у сфері випуску та обігу цінних паперів можуть здійснювати окремі види діяльності, пов'язані з обігом цінних паперів (надання консультацій власникам цінних паперів тощо).

Спеціальним нормативно-правовим актом, який регулює отримання ліцензії на здійснення посередницької діяльності у сфері випуску та обігу цінних паперів є Порядок та умови видачі ліцензії на провадження окремих видів професійної діяльності на фондовому ринку (ринку цінних паперів), затверджені Рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 14.05.2013 № 817.

Також спеціальними законами, які здійснюють правове регулювання управління цінними паперами в Україні, є закони України “Про цінні папери та фондовий ринок” [3] та “Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні” [4].

Відповідно до ч. 5 ст. 17 Закону України “Про цінні папери та фондовий ринок” [3] та п. 4 ч. 1 ст. 4 Закону України “Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні” [4] діяльність з управління цінними паперами – це діяльність, яка провадиться торговцем цінними паперами від свого імені за винагороду протягом визначеного строку на підставі договору про управління переданими йому цінними паперами, іншими фінансовими інструментами та коштами, призначеними для інвестування в цінні папери та інші фінансові інструменти, а також отриманими у процесі управління цінними паперами, іншими фінансовими інструментами і коштами в інтересах установника управління або визначених ним третіх осіб.

Положення вітчизняного законодавства чітко не визначають форми участі торговця цінними паперами в правовідносинах, що виникають на фондовому ринку, зазначаючи лише, що такий торговець може здійснювати один з чотирьох наведених нами видів діяльності й має окреслені положеннями законодавства права й обов'язки. Водночас положення статті 17 Закону України “Про цінні папери та фондовий ринок”, на наше переконання, закладає передумови для вирішення поставленого питання.

Частиною восьмою зазначеної статті визначено, що правочини щодо цінних паперів повинні вчинятися за участю або посередництвом торговця цінними паперами, крім випадків: розміщення емітентом власних цінних паперів; викупу та

продажу емітентом власних цінних паперів; проведення розрахунків із використанням неемісійних цінних паперів; розміщення казначейських зобов'язань України; внесення цінних паперів до статутного (складеного) капіталу юридичних осіб; дарування цінних паперів; спадкування та правонаступництва цінних паперів; вчинення правочинів, пов'язаних із виконанням судових рішень; вчинення правочинів у процесі приватизації [3].

При цьому, відповідно до частини дев'ятої наведеної статті зазначеного Закону, правочини щодо цінних паперів, вчинені без участі (посередництва) торговця цінними паперами, крім випадків, передбачених частиною восьмою цієї статті, є нікчемними [3].

Таким чином, на нашу думку, законодавець визначив дві основні форми участі торговця цінними паперами в господарських правовідносинах з приводу цінних паперів – це, власне, участь й посередництво. При цьому необхідно брати до уваги ту обставину, що поняття “участь торговця цінними паперами в господарських правовідносинах” передбачає розгляд торговця з погляду об'єкта правовідносин, яким є цінні папери. Тобто за умови, що торговець передбачає діяльність із приводу забезпечення випуску, відчуження й управління цінними паперами, це означає, що торговець цінними паперами, як, власне, торговець, виступає лише в господарських правовідносинах, що пов'язані з вчиненням таких операцій. У випадку ж, коли торговець цінних паперів виступає в правовідносинах, не пов'язаних із його статусом торговця, він є звичайним суб'єктом господарського права і господарських правовідносин.

Буяджи Г.В. зазначає, що до характерних рис управління цінними паперами можна віднести:

1. Управління цінними паперами є професійною діяльністю, що може здійснюватися виключно торговцями цінними паперами, які отримали відповідну ліцензію [5, с. 9]. З цього приводу Грейдін О.І. зазначає, що “торговцем цінними паперами може бути юридична особа-професійний учасник фондового ринку, заснована у формі господарського товариства, для якої операції з цінними паперами становлять виключний вид її діяльності, що має відобразитися в її установчому документі” [6, с. 342].

Обмеження кола суб'єктів, які мають здійснювати управління цінними паперами, є характерним для більшості країн з огляду на підвищену ризикованість будь-яких операцій на ринку цінних паперів, а також необхідність мати спеціальні знання та досвід у цій сфері. Потрібно також звернути увагу на одну важливу деталь. Коли йдеться про управління цінними паперами, як правило, мають на увазі емісійні цінні папери. Проте Закон України “Про цінні папери та фондовий ринок” [3] передбачає існування й неемісійних цінних паперів, зокрема векселів, коносаментів, депозитних та ощадних сертифікатів. У зв'язку із цим постає питання: чи можлива передача неемісійних цінних паперів в управління та чи поширюються на них обмеження щодо особи управителя та інші вимоги.

Так, Недопрядко Ю.В. вважає, що “випуск в обіг неемісійних цінних паперів не пов'язується із положенням Закону України “Про цінні папери та фондовий ринок”. Внаслідок цього видача неемісійних цінних паперів не вимагає дотримання процедури емісії, не вимагає ніяких проспектів емісії, реєстрації випусків і

затвердження звітів про підсумки емісії. Не потрібно публічного розкриття інформації про видані цінні папери. Відтак видача неемісійних цінних паперів не потребує з боку держави контролю у формі реєстрації” [8, с. 81]. У зв’язку з цим ми підтримуємо думку, що неемісійні цінні папери можуть передаватися в управління, як і будь-яке інше не вилучене з цивільного обігу майно, наділене здатністю до відокремлення та ідентифікації. Водночас управителем неемісійних цінних паперів може виступати будь-який суб’єкт підприємницької діяльності в силу загальної вказівки ст. 1033 Цивільного кодексу України.

2. Поняття “управління цінними паперами” є збірним та певною мірою умовним поняттям, оскільки включає у себе управління:

а) власне цінними паперами, перелік яких визначено Розділом II Закону України “Про цінні папери та фондовий ринок” від 23.02.2006 № 3480-IV [3];

б) іншими фінансовими інструментами, до яких належать строкові контракти (ф’ючерси), відсоткові строкові контракти (форварди), строкові контракти на обмін (на певну дату в майбутньому) у разі залежності ціни від відсоткової ставки, валютного курсу або фондового індексу (відсоткові, курсові чи індексні свопи), опціони, що дають право на купівлю або продаж будь-якого із зазначених фінансових інструментів, у тому числі тих, що передбачають грошову форму оплати (курсіві та відсоткові опціони);

в) грошовими коштами, призначеними для інвестування в цінні папери та інші фінансові інструменти;

г) отриманими у процесі управління цінними паперами, іншими фінансовими інструментами і коштами.

3. Термін “управління” передбачає вчинення управителем активних юридичних і фактичних дій, спрямованих на інвестування переданих цінних паперів з метою збереження або збільшення їх вартості та отримання прибутку.

4. Управління цінними паперами здійснюється від імені торговця, але в інтересах установника управління або визначених ним третіх осіб, що повною мірою відповідає концепції управління майном в Україні.

5. З огляду на специфіку функціонування фондового ринку, управління цінними паперами належить до ризикованої діяльності.

6. Цей вид діяльності передбачає наявність особливої довіри установника до управителя, оскільки установник, як правило, не є професіоналом на ринку цінних паперів, а тому він не може самостійно приймати виважені рішення в частині управління цінними паперами. У такій ситуації установник має повною мірою довіряти управителю та прислухатися до його порад, покладаючись на його професійність, добросовісність і порядність. Своєю чергою торговець цінними паперами зобов’язаний виконувати доручення клієнтів за договорами про управління цінними паперами на найвигідніших для клієнта умовах.

Варто зауважити, що чинне законодавство України не містить визначення поняття “договір управління цінними паперами”, яке би повною мірою розкривало його суть. Єдине законодавче визначення поняття зазначеного договору, що міститься у Рішенні Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку, яким затверджені “Правила (умови) здійснення діяльності з торгівлі цінними паперами: брокерської діяльності, дилерської діяльності, андеррайтингу,

управління цінними паперами” від 12 грудня 2006 року № 1449 [8], на думку науковців, містить неточності, а тому піддавалося критиці.

Відповідно до абз. 12 розділу II вказаного Рішення № 1449 [8], договір про управління цінними паперами, іншими фінансовими інструментами та грошовими коштами, призначеними для інвестування в цінні папери та інші фінансові інструменти, – договір, за яким одна сторона (установник управління) передає другій стороні (управителеві) на певний строк об’єкт (об’єкти) управління в інтересах установника управління або визначених ним третіх осіб за винагороду.

Вважаємо, що характерними рисами договору управління цінними паперами є:

1. Договір управління цінними паперами є строго формалізованим, оскільки чинне законодавство України встановлює чіткі технічні вимоги до договорів цього виду та передбачає цілу низку істотних умов. Зокрема, Рішенням № 1449 [8] визначені істотні умови договорів, що є спільними для торговців цінними паперами при укладенні різних видів договорів, зокрема договорів управління цінними паперами.

2. Як вказано вище, управління цінними паперами є ризикованою діяльністю, що дає підстави для віднесення договору управління цінними паперами до алеаторних договорів або, іншими словами, до “ризикованих правочинів”. Для таких договорів характерною ознакою є наявність алеаторного ризику, який у літературі визначається як “заснований на ознаці алеаторності елемент правочинів під особливу умову у вигляді ймовірності настання “події, про яку зовсім невідомо, настане вона чи не настане”, або події невідвортної, “але момент настання якої не може бути з точністю визначений”, тобто “випадку або невизначеної події” [9, с. 89–90].

3. Договір управління цінними паперами є реальним договором, що впливає з п. 5 та 6 Розділу XI Рішення № 1449 [8], де безпосередньо передбачено, що права та обов’язки управителя з управління переданими йому цінними паперами виникають з моменту їх отримання управителем або з моменту їх зарахування на рахунок у цінних паперах установника управління, керуючим якого (рахунку у цінних паперах) є управитель, або з моменту визначення управителя керуючим рахунком у цінних паперах установника управління, на якому (рахунку у цінних паперах) вже обліковуються цінні папери, що передаються в управління. У разі передачі в управління грошових коштів у готівковій формі через касу управителя моментом їх отримання вважається момент видачі управителем установнику управління касового ордера або іншого документа. Якщо ж в управління передаються грошові кошти у безготівковій формі, моментом отримання вважається момент їх зарахування на окремий поточний рахунок управителя.

4. Договір управління цінними паперами може передбачати виникнення в управителя права довірчої власності на передані цінні папери, інші фінансові інструменти та грошові кошти (ч. 5 ст. 17 Закону України “Про цінні папери та фондовий ринок” [3]).

На підставі зазначеного вище можна зробити висновки, що управління цінними паперами – це ризикова, підприємницька діяльність, що здійснюється на засадах особливої довіри та професійній оплатній основі виключним колом суб’єктів, яка передбачає управління цінними паперами, іншими фінансовими

інструментами та грошовими коштами, призначеними для інвестування в цінні папери й інші фінансові інструменти на користь вигодонабувача.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. База даних. Законодавство України. ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 20.01.2020).
2. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV. База даних. Законодавство України. ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 20.01.2020).
3. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23 лютого 2006 року № 3480-IV. База даних. Законодавство України. ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15> (дата звернення: 20.01.2020).
4. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні: Закон України від 30 жовтня 1996 року № 448/96-ВР. База даних. Законодавство України. ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 20.01.2020).
5. *Буяджи Г.В.* Особливості управління цінними паперами в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 5. С. 9–12.
6. *Грейдін О.І.* Учасники правовідносин, що виникають на підставі договору (довірчого) управління цінними паперами. Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия “Юридические науки”. 2001. Т. 23(62). № 1. С. 340–346.
7. *Недопрядко Ю.В.* Правова природа неемісійних цінних паперів. Вісник Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова. Серія “Правознавство”. 2012. Т. 17. Вип. 1/2(16/17). С. 80–85.
8. Про затвердження Правил (умов) здійснення діяльності з торгівлі цінними паперами: брокерської діяльності, дилерської діяльності, андеррайтингу, управління цінними паперами: Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 12.12.2006 № 1449 (у редакції від 20.08.2019). База даних. Законодавство України. ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052-07> (дата звернення 20.01.2020).
9. Аномалії в цивільному праві України: навч.-практ. посіб. / відп. ред. А. Майданик. Київ: Юстініан. 2007. 612 с.

REFERENCES

1. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16 sichnia 2003 roku № 435-IV. “Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine of January 16, 2003 № 435-IV. Database “Legislation of Ukraine”. Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (date of application: 20.01.2020) [in Ukrainian].
2. Hospodarskyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16 sichnia 2003 roku № 436-IV. “Economic Code of Ukraine, Law of Ukraine on January 16, 2003 № 436-IV”. Database “Legislation of Ukraine”. Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (date of application: 20.01.2020) [in Ukrainian].
3. Pro tsinni papery ta fondovyi rynek: Zakon Ukrainy vid 23 liutoho 2006 roku № 3480-IV. “On securities and stock market: Law of Ukraine of February 23, 2006 № 3480-IV. Database “Legislation of Ukraine”. Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15> (date of application: 20.01.2020) [in Ukrainian].
4. Pro derzhavne rehuliuвання rynku tsinnykh paperiv v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 30 zhovtnia 1996 roku № 448/96-VR. “On state regulation of the securities market in Ukraine: Law of Ukraine of October 30, 1996 № 448 / 96-VR”. Database “Legislation of Ukraine”. Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/96-%D0%B2%D1%80> (date of application: 20.01.2020) [in Ukrainian].
5. *Buiadzhy H.V.* (2018). Osoblyvosti upravlinnia tsinnymy paperamy v Ukraini. “Features of securities management in Ukraine. Entrepreneurship, economy and law. No. 5. P. 9–12. [in Ukrainian].
6. *Hreidin O.I.* (2001) Uchasnyky pravovidnosyn, shcho vynykaiut na pidstavi dohovoru (dovirchoho) upravlinnia tsinnymy paperamy. “Participants in legal relations arising on the basis of a

contract (trust) securities management”. Scientific notes of the Tauride National University V.I. Vernadsky. Legal Sciences Series. T. 23 (62). No. 1. P. 340–346 [in Ukrainian].

7. *Nedopriadko Yu.V.* (2012). Pravova pryroda neemisiynykh tsinnykh paperiv. “The legal nature of non-equity securities”. Bulletin of Odessa National University Mechnikov I.I. Jurisprudence series. T. 17. Iss. 1/2(16/17). P. 80–85 [in Ukrainian].

8. Pro zatverdzhennia Pravyl (umov) zdiisnennia diialnosti z torhivli tsinnymy paperamy: brokerskoi diialnosti, dylerskoi diialnosti, anderraitynhu, upravlinnia tsinnymy paperamy. “On approval of the Rules (conditions) of trading in securities: brokerage, dealer activities, underwriting, securities management”: Decision of the State Commission on Securities and Stock Market from 12.12.2006 № 1449 (as amended on 20.08.2019). Database “Legislation of Ukraine”. Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052-07> (date of application: 20.01.2020) [in Ukrainian].

9. Anomalii v tsyvilnomu pravi Ukrainy. “Anomalies in the civil law of Ukraine”: manual / resp. ed. R. Maidanyk. Kyiv: Justinian. 2007. 612 p. [in Ukrainian].

UDC 336.76(477)

Myniuk Olena,

Candidate of Juridical Sciences, Docent, Associate Professor at the
Department, National University of the State Fiscal Service of Ukraine,
Irpin, Ukraine

Androsovykh Victoriia,

Student of the Second Master’s level,
National University of State Fiscal Service of Ukraine,
Irpin, Ukraine

FEATURES OF SECURITIES MANAGEMENT IN UKRAINE

The article has been devoted to the characteristics of securities management activity in Ukraine. It has been considered the concept of “management of securities” referring to the activities carried out by a securities investments adviser on its own behalf, for a remuneration over a certain period on the basis of a “Securities management agreement” on transferred securities and/or other financial instruments and funds intended for investment in securities papers and other financial instruments; and for a remuneration received under management of securities and other financial instruments and funds on behalf of investor or designated third parties.

In the paper characteristic features of the term securities management activity have been defined as follows:

- Securities management is a professional activity that can be carried out exclusively by securities traders having received the appropriate license;
- The concept of the “securities management” activity is a general and to a certain extent conditional one, since it includes the management of both securities and other financial instruments and funds;
- The term “management” implies the performance of active legal and actual actions by the investments adviser to manage the transferred securities in a way to maintain and/or increase their value and profit;
- Securities are managed on behalf of a trader, but in the interests of the investor or designated third parties, fully corresponding to the concept of property management in Ukraine;

© Myniuk Olena, Androsovykh Victoriia, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.1\(47\)](https://doi.org/10.36486/np.2020.1(47))

Issue 1(47) 2020

<http://naukaipravookhorona.com/>

- Securities management refers to the risky “activities”;
- This type of activity involves the presence of a special trust between the investor and the investments adviser.

Moreover, in the paper it has been analyzed the concept of “Securities management agreement” and determined that the Securities management agreement and moneys designated for investment in securities and other financial instruments is a formal agreement whereby one party (the investor) transfers to another party (the investment adviser) an object(s) of control for a certain period of time, to act in the interests of the investor or designated third party for a fee.

In the course of the analysis, the characteristic features of the “Securities management agreement” have been highlighted as follows: it is strictly formalized; it is non-binding and/or risky; it is a real pact; it may confer to the investment advisor a right of beneficial ownership for the transferred securities, other financial instruments, and cash.

Keywords: securities, securities management, securities management agreement, essence of securities management

Отримано 18.02.2020

Онищенко Сергій Миколайович,
провідний науковий співробітник,
ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0002-9944-5995

ПРАВОВА КУЛЬТУРА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА МИРНІ ЗІБРАННЯ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Розглянуто роль правової культури як важливого складника механізму адміністративно-правового забезпечення права на мирні зібрання. Акцентовано увагу на вкрай важливому значенні правової культури для безперешкодної реалізації права на мирні зібрання. Констатовано, що в умовах належного розвитку правової культури відбувається загальне зниження ймовірності неправомірного перешкоджання діям організаторів і учасників публічних заходів з боку суб'єктів забезпечення права на мирні зібрання.

Ключові слова: *правова культура, громадянське суспільство, псевдопротест, правова освіта, популяризація правових знань.*

У правовій науці актуальним є визначення сучасної правової культури як культури розвиненого і ефективного громадянського суспільства і правової держави. За своєю суттю і основною ідеєю вона являє собою культуру визнання, захисту і здійснення прав і свобод людини і громадянина в якості вищих цінностей. Сучасній правовій культурі притаманні такі якісні характеристики, як визначальне значення прав і свобод людини і громадянина в правовій організації суспільного і державного життя; утвердження в масовій правосвідомості почуття поваги до закону і принципу верховенства права, ідей і цінностей панування права; практична реалізація принципів конституціоналізму і верховенства правового закону, правова активність громадян [1, с. 273].

Громадянське суспільство є тим унікальним утворенням, до якого сходяться всі нитки, що з'єднують різноманітні суспільні взаємини і згуртовують людей у процесі відтворення цих соціальних зв'язків [2, с. 141]. При цьому саме поняття “громадянське суспільство” перебуває в центрі жвавих дискусій. Розгорнуте понятійне формулювання дає В. Межуєв: “Під громадянським суспільством (або суспільством громадян) прийнято розуміти спільні (колективні) дії людей у сфері не приватній, а публічній (суспільній), причому в умовах, коли вона перестає бути монополією владних еліт – як традиційних, так і сучасних.

Це саме сфера дій, вчинків людей, які можуть мати як стихійний, так і організований характер, отримуючи в цьому випадку організаційну форму неурядових, недержавних об'єднань, спілок, асоціацій, що функціонують за принципами самоорганізації, самоврядування і, як правило, самофінансування [3, с. 6].

Тобто громадянське суспільство – це суспільство свідомих громадян, що володіє такими інститутами і політичною культурою, які дозволяють повноцінно реалізувати права людини, причому міра цієї повноцінності прямо пропорційна стійкості інститутів громадянського суспільства і розвиненості цивільної політичної і правової культури. Можна зробити висновок, що рівень розвитку громадянського суспільства визначається часткою активних громадян, наділених політичною і правовою культурою.

До проблеми розвитку правової культури неодноразово звертались зарубіжні та українські вчені – С. Алексєєв, В. Бабкін, О. Зайчук, М. Козюбра, Н. Оніщенко, П. Рабінович, В. Селіванов, О. Скакун, Ю. Тихомиров, Ю. Шемшученко, Л. Явич та ін. Водночас стрімкий розвиток соціальних процесів в Україні, становлення громадянського суспільства потребує детального розгляду впливу правової культури на реалізацію права на мирні зібрання.

Отже, метою статті є визначення правової культури як важливого елементу безперешкодної реалізації права на мирні зібрання, аналіз її теперішнього стану в умовах становлення громадянського суспільства та подальших шляхів розвитку.

На жаль, констатує М. Антонович, стан обізнаності населення з правами людини та правозахисними організаціями в Україні засвідчують низький рівень правової культури, а також незадовільне впровадження правового захисту прав людини в Україні попри те, що Україна належить до держав з достатньо великою кількістю ратифікованих міжнародно-правових актів з прав людини і з достатньою національною законодавчою базою у цій сфері. Переважна більшість громадян України не знайомі ні з міжнародними актами, ні з національним законодавством у сфері прав людини, пасивно сприймають дихотомію між теорією та практикою держави щодо захисту прав людини і не взяли в свої руки ініціативи щодо захисту своїх прав [4, с. 78].

Низький рівень правової культури призводить до появи в нашій державі абсолютно викривлених проявів громадянської активності у сфері реалізації прав і свобод людини, зокрема й щодо мирних зібрань. Йдеться насамперед про участь у мирних зібраннях за грошову чи іншу винагороду, їх цілком справедливо можна назвати псевдопротестами.

Досліджуючи класифікацію політичного протесту, Г. Берестова пояснює, що протест виникає на ґрунті невдоволення, яке особа намагається усунути шляхом впливу на ситуацію своєю дією, але якщо протест стимульований штучно зацікавленими особами чи групами, тоді він не є нормою політичного життя та ознакою демократичності суспільства. У такому разі доречно говорити про псевдопротест, викликаний обставинами, які не відображають реальний стан настроїв громадськості, а протестний акціонізм має на меті дестабілізацію ситуації в державі чи регіоні. Зацікавлені у отриманні політичного впливу групи маніпулюють громадською думкою та провокують не характерну для населення поведінку. В українських реаліях можна говорити про цілу культуру псевдопротестів, оскільки платні демонстрації та мітинги стали частим явищем. Американські дослідники назвали таке явище “проплаченим натовпом”, під яким мають на увазі підтримку політиків за винагороду. Учасники таких акцій часто не мають найменшого уявлення про цілі протесту та “на замовлення” можуть вдатися до провокацій із

© Onyshchenko Serhii, 2020

застосуванням насилля задля дискредитації тих чи інших суб'єктів політичного життя. Зрежисовані протести, “мітингувальники за викликом” є наслідком низького рівня політичної культури й бідності та несуть у собі загрозу дискредитації демократичних механізмів відстоювання та захисту інтересів громадян. Основними небезпеками псевдопротестів є:

дестабілізація ситуації у суспільстві, що подекуди супроводжується масовими безпорядками та застосуванням насилля;

дискримінація учасників політичного життя, проти яких спрямовані фальшиві акції;

дискредитація явища політичного протесту як законного способу захисту політичних інтересів суб'єктами громадянського суспільства;

спотворення реального стану настроїв суспільства та маніпуляція громадянською свідомістю [5, с. 231].

Деякі дослідники досить жорстко налаштовані у протидії явищу псевдопротестів та навіть пропонують встановити кримінальну відповідальність за пропозицію та/чи надання матеріальної винагороди за участь у масових заходах, організацію, участь в організації і проведенні таких заходів (а також, можливо, адміністративну відповідальність за отримання матеріальної винагороди за участь у таких заходах).

Принагідно нагадаємо, що такий законопроект (№ 2651 від 16.04.2015) перебував у Верховній Раді України, але за висновком Головного науково-експертного управління потребував доопрацювання, а з часом і зовсім був відкликаний.

О. Северин доводить, що платні псевдопротести взагалі не є мирними зібраннями у розумінні ст. 39 Конституції України, ст. 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ст. 21 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, оскільки:

– його учасники не реалізують право на вільне вираження поглядів і переконань тощо, чинником їхньої участі у зібранні є бажання отримання грошової винагороди;

– його учасники присутні у публічному місці не з метою вираження спільних інтересів, а з метою отримання грошової винагороди;

– наміри організаторів таких зібрань, що прагнуть (чи то свідомо припускають таке) до дестабілізації в Україні в умовах збройної агресії з боку іншої держави, навряд чи можна охарактеризувати як мирні.

Отже, учасники псевдопротестів не підлягають правовому захисту і держава не лише не має зобов'язань щодо сприяння чи то толерації таких зібрань, але, з огляду на статті 1, 3, 17, 65, 68 Конституції України, має і право і обов'язок (перед суспільством) захищати себе і суспільство від загроз псевдопротестів [6].

Платні псевдопротести стали буденною реальністю. Така деформація суспільної свідомості, безумовно, шкідлива для розвитку громадянського суспільства і нівелює сам зміст права на мирні зібрання. Водночас запобігти такому явищу лише репресивними заходами неможливо. Необхідний комплекс заходів щодо впровадження тривалої копінткої правопросвітницької діяльності.

В Україні вже майже 20 років питання функціонування і розвитку правової освіти регулює Національна програма правової освіти населення, затверджена

© Onyshchenko Serhii, 2020

Указом Президента України “Про Національну програму правової освіти населення” від 18 жовтня 2001 р. № 992/2001.

У загальних положеннях Програми визначено, що становлення України як демократичної, правової держави, формування засад громадянського суспільства зумовлюють необхідність підвищення рівня правової культури населення та потребують вирішення на державному рівні питання дальшого розвитку правосвідомості населення, подолання правового нігілізму, задоволення потреб громадян у одержанні знань про право. Це може бути забезпечено насамперед шляхом удосконалення правової освіти населення.

Основні напрями реалізації правової освіти населення полягають у здійсненні комплексу заходів виховного, навчального та інформаційного характеру, спрямованих на створення належних умов для набуття громадянами обсягу правових знань та навичок у їх застосуванні, необхідних для реалізації громадянами своїх прав і свобод, а також виконання покладених на них обов’язків.

Правова освіта є складовою системи освіти і має на меті формування високого рівня правової культури та правосвідомості особи, її ціннісних орієнтирів та активної позиції як члена громадянського суспільства [7].

Як бачимо, основний акцент у правовій освіті зроблено саме на опануванні громадянами необхідного багажу знань і поведінкових культурних моделей для повного та всебічного втілення своїх прав та належного виконання обов’язків.

Крім того, відповідно до Указу Президента України від 14 листопада 2017 року № 361/2017 з метою формування у суспільстві правової культури та правової свідомості, сприяння підвищенню рівня знань та поінформованості громадян щодо реалізації та захисту своїх прав, гарантованих Конституцією та законами України у різних сферах життя, 2018 рік було оголошено Роком реалізації правопросвітницького проєкту “Я маю право!”.

Згідно з планом заходів на 2018 рік з реалізації правопросвітницького проєкту “Я маю право!”, зокрема, передбачалось: інформування громадян про гарантовані їм Конституцією та законами України права у відповідних сферах, зокрема через засоби масової інформації, шляхом запровадження телефонних “гарячих ліній”, організації зустрічей з громадянами за місцем проживання, виготовлення та розповсюдження відповідних інформаційних матеріалів; здійснення комунікаційних заходів з метою реалізації зазначеного проєкту. Також передбачається проведення відповідної інформаційно-роз’яснювальної роботи, зокрема у місцевих засобах масової інформації; запровадження на регіональному телебаченні програм, орієнтованих на підвищення рівня правової культури та правової свідомості громадян; проведення із залученням закладів освіти, закладів культури, установ, організацій олімпіад, конкурсів та інших заходів, спрямованих на підвищення рівня знань громадян щодо гарантованих їм Конституцією та законами України прав у різних сферах суспільного життя.

Безперечно, погоджуємось з думкою, що формування спершу правосвідомості, потім правової культури у сучасному громадянському суспільстві має розглядатися саме як інформаційний процес, оскільки у процесі правового інформування громадяни отримують необхідну інформацію про теорію походження права, різноманітні концепції з правової теорії, зміст правових норм тощо.

© Onyshchenko Serhii, 2020

Правова культура потребує знання особою певних положень чинного законодавства, порядку його реалізації, вміння користуватися цими знаннями у застосуванні тих чи інших чинних норм права тощо. Високий рівень правосвідомості та правової культури включає насамперед усвідомлення сутності права, що є неможливим без належного рівня розвитку правової поінформованості громадян.

У цьому контексті саме доступність та популяризацію правових знань через сучасні канали правового інформування, зокрема мережу Інтернет, можна вважати найефективнішим методом підвищення рівня правової культури [8, с. 194].

Підтвердженням найширших інформаційних можливостей Інтернету можна вважати відомості щодо кількості його користувачів наприкінці 2019 р. Як свідчать дані дослідження, проведеного дослідницькою компанією Factum Group на замовлення Інтернет-асоціації України, кількість регулярних інтернет-користувачів до кінця 3 кварталу 2019 року зросла на 7 % до 22,96 мільйонів.

Однією з причин такого зростання є “смартфонізація” населення. На сьогодні 22 % користувачів виходять в Інтернет винятково за допомогою смартфонів.

У містах з населенням більше 100 тисяч жителів до кінця вересня інтернет-проникнення зросло з 71 % до 74 %, у населених пунктах з населенням менше 100 тисяч жителів – з 53 % до 70 %, а у селах – з 53 % до 58 %.

Продовжилось вирівнювання структури інтернет-користувачів відповідно до структури населення. Цей процес вже фактично завершений за гендерним показником і триває за іншими показниками: регіональному, професійному, освітньому, рівню доходів, віковому. Майже все населення України віком до 35 років є інтернет-користувачами.

Найактивнішими в Інтернеті є українці віком від 15 до 24 років, серед них частка користувачів Інтернетом становить 97 %, особи від 25 до 34 років – 96%, користувачів віком від 65 років – уже 29 % (рік тому було лише 14 %). Частка жінок у загальній кількості інтернет-користувачів становить 52 % [9].

Перспективними напрямками формування правової культури громадян України, пов’язаними з розвитком сучасних інформаційних технологій, зокрема є: створення оплачуваних та безкоштовних правових баз даних; видання електронних правових журналів; створення електронних правових бібліотек; проведення інтернет-конференцій з актуальних проблем правознавства; створення та популяризація віртуальних книжкових магазинів, які спеціалізуються на правовій літературі [10, с. 110–111].

Безперечно, найширші правопросвітницькі заходи, спрямовані на підвищення особистої правової культури, правової культури суспільства, зокрема у варіанті розвиненого громадянського суспільства, мають кореспондуватись із підвищенням професійної правової культури представників державної влади, зокрема правоохоронних органів, насамперед Національної поліції України.

У цьому контексті вкрай важливим і своєчасним є прийняття Концепції запровадження в діяльності органів та підрозділів Національної поліції України скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України від 23 серпня 2018 року № 706 [11].

Основною метою цієї Концепції є заміна застарілої реактивної моделі поведінки при забезпеченні публічної безпеки та порядку в разі проведення масових заходів новою проактивно орієнтованою. Така модель має охоплювати всі можливі види масових заходів.

Як бачимо, підвищення правової культури, безперечно, є підґрунтям вдосконалення адміністративно-правового забезпечення права на мирні зібрання. Відповідні заходи мають охоплювати як сторону, яка реалізує право на мирні зібрання, так і представників державної влади, на яких покладено завдання забезпечення такого права.

Слід розуміти, що процес усвідомлення та прийняття особою правової поведінки має надзвичайну значущість для суспільств, що прямують до громадянського, тому залишається актуальним на сучасному етапі розвитку нашого суспільства. Водночас зменшення відповідного державного втручання мусить відбуватися поступово, з урахуванням ступеня розвитку соціальних відносин у певній сфері та реальної можливості впливу на останні з боку суспільних інституцій. Тобто, перш ніж вимагати від носіїв прав відповідної правової поведінки, має відбутися мінімально необхідне підвищення рівня правової культури, формування правових знань.

Хоча правова культура не є обов'язковим елементом механізму адміністративно-правового забезпечення права на мирні зібрання, її вплив здатний якісно відобразитись на ефективності його функціонування, оскільки правова культура – це система правових цінностей, завдяки яким правильно розуміються та виконуються, зокрема, й приписи норм адміністративного права. Високий рівень правової культури суспільства є наріжним каменем для визнання держави правовою й такою, що гарантує належне забезпечення прав і свобод людини (громадянина).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Нерсесянц В.С.* Общая теория права и государства: учебник для вузов. Москва, 1999.
2. *Сморгунова В.Ю.* Правовая культура в мультикультурном социальном пространстве современной России. Право и философия: материалы научно-практ. конф. / под общ. ред. А.А. Старовойтова. Санкт-Петербург, 2007. С. 135–143.
3. *Межуев В.М.* Гражданское общество и современная Россия. Человек и культура в становлении гражданского общества в России, Всероссийская конф. (2007; Москва–Тамбов). 2-я Всероссийская конференция “Проблемы российского самосознания”, 21–23 мая 2007 г. Рос. акад. наук, Ин-т философии; редкол.: М.Н. Громов и др. Москва, 2008. 247 с.
4. *Антонович М.* Правова культура українського народу в сфері прав людини: історичний розвиток та сучасний стан. *Право України*. 2003. № 12. С. 75–79.
5. *Берестова Г.* Класифікація політичного протесту. *Studia Politologica Ucraino-Polona*. 2015. № 5. С. 226–232.
6. *Северин О.* Про природу платних “протестів”, правову і не тільки. URL: <https://krytyka.com/ua/community/blogs/pro-pryrodu-platnykh-protestiv-pravovu-i-ne-tilky>. (дата звернення: 23.01.2020).
7. Національна програма правової освіти населення, затверджена Указом Президента України “Про Національну програму правової освіти населення” від 18 жовтня 2001 р. № 992/2001.
8. *Бугера О.І.* Підвищення рівня правової культури суспільства із використанням можливостей мережі Інтернет. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2018. № 1. С. 193–96.

9. Кількість користувачів інтернетом в Україні виросла на 7 % – дослідження. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/10/11/652498/> (дата звернення: 23.01.2020).

10. *Кушаківа Н.В.* Вплив інформаційних технологій на правову культуру: українські реалії. Правова культура – основа державотворення в Україні: зб. наук. пр. / за ред. М.В. Костицького, М.М. Ібрагімова. Ірпінь: Нац. акад. ДПС. 2005. Вип. 1. 295 с.

11. Концепція запровадження в діяльності органів та підрозділів Національної поліції України скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів: затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 23 серпня 2018 року № 706. URL: <http://www.document.ua/pro-zatverdzhennja-koncepciji-zaprovadzhennja-v-dijalnosti-o-doc361113.html>. (дата звернення: 23.01.2020).

REFERENCES

1. *Nersesjants V.S.* (1999). *Obshchaja teoriia prava i hosudarstva*. “General theory of law and state: a textbook for universities. Moscow. [in Russian].
2. *Smorhunova V.Yu.* (2007). *Pravovaia kultura v multikulturnom sotsialnom prostranstve sovremennoi Rossii*. “Legal culture in the multicultural social space of modern Russia. Law and philosophy”: materials of scientific and practical. conf. / under total. ed. Starovoitova A.A. St. Petersburg. P. 135–143. [in Russian].
3. *Mezhuiev V.M.* (2008). *Hrazhdanskoie obshchestvo i sovremennaya Rossii. Cheloviek i kultura v stanovlenii hrazhdanskoho obshchestva v Rossii, Vserossiiskaia konf. (2007; Moskva–Tambov). 2-ya Vserossiiskaia konferentsiia “Problemy rossiiskoho samosoznaniia”*. “Civil society and modern Russia. Man and culture in the development of civil society in Russia”, All-Russian Conf. (2007; Moscow – Tambov). 2nd All-Russian Conference “Problems of Russian Identity”, May 21–23, 2007. Rus. Acad. Sciences, Institute of Philosophy; editorial: Hromov M.N. et al. Moscow. 247 p. [in Russian].
4. *Antonovych M.* (2003). *Pravova kultura ukrainskoho narodu v sferi prav liudyny*. “Legal culture of the Ukrainian people in the field of human rights”: historical development and current state. Law of Ukraine. No.12. P. 75–79. [in Ukrainian].
5. *Berestova H.* (2015). *Klasyfikatsiia politychnoho protestu*. “Classification of political protest”. *Studia Politologica Ucraino-Polona*. No. 5. P. 226–232. [in Ukrainian].
6. *Severyn O.* *Pro pryrodu platnykh “protestiv”, pravovu i ne tilky*. “On the nature of paid “protests”, legal and not only. URL: <https://krytyka.com/ua/community/blogs/pro-pryrodu-platnykh-protestiv-pravovu-i-ne-tilky>. (date of application: 23.01.2020) [in Ukrainian].
7. *Natsionalna prohrama pravovoi osvity naseleння, zatverdzhena Ukazom Prezydenta Ukrainy “Pro Natsionalnu prohramu pravovoi osvity naseleння”*. “National program of legal education of the population, approved by the Decree of the President of Ukraine “On the National program of legal education of the population” of October 18, 2001 No. 992/2001. [in Ukrainian].
8. *Buhera O.I.* (2018). *Pidvyshchennia rivnya pravovoi kultury suspilstva iz vykorystanniam mozhlyvostei merezhi Internet*. “Increasing the level of legal culture of society using the capabilities of the Internet”. *Actual problems of domestic jurisprudence*. No. 1. P. 193–196. [in Ukrainian].
9. *Kilkist korystuvachiv internetom v Ukraini vyrosla na 7 % – doslidzhennia*. “The number of Internet users in Ukraine has grown by 7 % – a study”. URL: <https://www.althoughda.com.ua/news/2019/10/11/652498/> (date of application: 23.01.2020) [in Ukrainian].
10. *Kushakova N.V.* (2005). *Vplyv informatsiinykh tekhnolohii na pravovu kulturu: ukrainski realii. Pravova kultura – osnova derzhavotvorennia v Ukraini*. “Influence of information technologies on legal culture: Ukrainian realities. Legal culture - the basis of state formation in Ukraine”: coll. ed. M.V. Kos tytskyi, M.M. Ibrahimov. Irpen: Nat. acad. MRF. Iss. 1. 295 p. [in Ukrainian].
11. *Kontseptsiia zaprovadzhennia v diialnosti orhaniv ta pidrozdiliv Natsionalnoi politsii Ukrainy skandinavskoi modeli zabezpechennia publichnoi bezpeky ta poriadku pid chas provedennia masovykh zakhodiv*. “The concept of introduction in the activities of bodies and units of the National Police of Ukraine of the Scandinavian model of public safety and order during mass events”: approved by the order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated August 23, 2018 № 706. URL: <http://www.document.ua/pro-zatverdzhennja-koncepciji-sprovadzhennja-v-dijalnosti-o-doc361113.html>. (date of application: 23.01.2020) [in Ukrainian].

© Onyshchenko Serhii, 2020

UDC 342.729(477)

Onyshchenko Serhii,
Leading Researcher, State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-9944-5995

LEGAL CULTURE OF REALIZATION RIGHT TO PEACEFUL ASSEMBLY: CURRENT STATE AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT

The role of legal culture as an important part of the mechanism of administrative and legal provision of the right to peaceful assembly is considered. Though the legal culture is not an obligatory element, its influence is capable to reflect qualitatively on the mechanism of administrative legal maintenance as the legal culture is a system of legal values thanks to which requirements of norms of administrative law are correctly understood and executed.

Modern legal culture is characterized by such qualitative characteristics as the decisive importance of human and civil rights and freedoms in the legal organization of public and state life; the establishment in the mass legal consciousness of the sense of respect for law and order, ideas and values of the rule of law; practical implementation of the principles of constitutionalism and the rule of law, and legal activity of citizens.

The high level of legal culture in a society is the cornerstone for the recognition of the State as a legal entity and one that guarantees the proper protection of human (citizen) rights and freedoms.

The low level of legal culture leads to completely distorted manifestations of civic activity in our country in the field of human rights and freedoms, including with regard to peaceful assembly. First of all, we are talking about participation in peaceful assemblies for monetary or other remuneration, they can quite rightly be called pseudo-protests.

Thus, it should be understood that the process of awareness and acceptance of legal behavior by a person is of utmost importance for the societies, is directed to the civil, and therefore remains relevant at the current stage of development of our society. At the same time, the reduction of the corresponding state intervention should take place gradually, taking into account the degree of development of social relations in a certain sphere and the real possibility of influence on the latter by social institutions. That is, before demanding the appropriate legal behavior from the holders of rights, there is a minimum necessary improvement of the level of legal culture, formation of legal knowledge.

Emphasis has been placed on the critical importance of a legal culture for the unimpeded exercise of the right to peaceful assembly. It is noted that in the conditions of proper development of legal culture, there is a general decrease in the probability of undue interference in the actions of organizers and participants of public events by the subjects of ensuring the right to peaceful assembly. At the same time, the proper level of legal culture of the organizers and participants is an additional guarantee of respect for public order.

Keywords: legal culture, civil society, pseudo-protest, legal education, popularization of legal knowledge.

Отримано 17.02.2020

© Onyshchenko Serhii, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.1\(47\)](https://doi.org/10.36486/np.2020.1(47))

Issue 1(47) 2020

<http://naukaipravookhorona.com/>

УДК 343.35:351.74

Пантелеєв Сергій Миколайович,
аспірант Одеського державного
університету внутрішніх справ,
м. Одеса, Україна

ЗАГАЛЬНОДОСТУПНІ ЗНИЖКИ НА ТОВАРИ, ПОСЛУГИ, ЗАГАЛЬНОДОСТУПНІ ВИГРАШІ, ПРИЗИ, ПРЕМІЇ, БОНУСИ ЯК “ДОЗВОЛЕНІ” ПОДАРУНКИ ДЛЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

У статті досліджено питання отримання загальнодоступних знижок на товари, послуги, загальнодоступних вигравів, призів, премій, бонусів як “дозволених” подарунків для поліцейських. Розглянуто поняття “загальнодоступні знижки на товари, послуги, загальнодоступні виграші, призи, премії, бонуси”, що використовується в антикорупційному законодавстві для визначення “дозволених” подарунків. Запропоновані зміни до антикорупційного законодавства щодо закріплення цих понять.

Ключові слова: *корупція, антикорупційне законодавство, дозволені виграші, призи, премії, бонуси, загальнодоступні знижки, послуги.*

Боротьба з корупцією, що триває в Україні упродовж останніх років, призвела до встановлення законодавцем в діяльності поліцейських як осіб, що виконують функції держави, низки антикорупційних заборон та обмежень, серед яких одними з важливіших є заборони та обмеження щодо одержання подарунків, закріплені у ст. 23 Закону України від 14.10.2014 № 1700-VII “Про запобігання корупції” від (надалі – Закон № 1700-VII). Норми цієї статті забороняють поліцейським як спеціальним суб’єктам безпосередньо або через інших осіб вимагати, просити, одержувати подарунки для себе чи близьких їм осіб від юридичних або фізичних осіб у зв’язку зі здійсненням такими особами діяльності, пов’язаної з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, або якщо особа, яка дарує, перебуває в підпорядкуванні такої особи й дозволяє отримувати дарунки від близьких осіб, що одержуються як загальнодоступні знижки на товари, послуги, загальнодоступні виграші, призи, премії, бонуси та подарунки, котрі відповідають загальноновизнаним уявленням про гостинність, якщо вартість таких подарунків не перевищує встановленого у законодавстві розміру [1].

Метою статті є дослідження питань отримання загальнодоступних знижок на товари, послуги, загальнодоступних вигравів, призів, премій, бонусів як “дозволених” подарунків для поліцейських.

Лаконічність, неоднозначність та невизначеність окремих понять, що застосовуються в цій нормі, зумовила появу низки проблем під час їх застосування на практиці й, як наслідок, широку наукову дискусію, у якій взяли участь К.В. Берд-

© Panteleiev Serhii, 2020

нікова, Н.П. Бортник, О.О. Гладун, К.Г. Годуєва, Д.В. Гудков, О.О. Дудоров, З.А. Загиней, В.В. Сеник, В.М. Киричко, О.І. Клименко, О.В. Кобець, В.С. Ковальський, Т.О. Коломоєць, Р.О. Кукурудз, Т.С. Курило, О.І. Миколенко, Є.А. Стрельцов, П.С. Лютиков, О.А. Лупало, Т.Р. Масюта, І. П. Мельничук, Р.О. Мовчан, С.П. Рощупкін, А.С. Рокотянська, А.В. Тітко, В.О. Рядінська, Ю.О. Костенко, М.І. Хавронюк, С.Д. Хазанов, О.М. Шимон, Н.М. Ярмиш та інші.

Широка наукова полеміка, розгорнута навколо антикорупційних обмежень щодо одержання подарунків, обумовлена недоліками законодавства, що впливає на застосування його норм на практиці, породжує неоднозначну судову практику й розгубленість контролюючих органів при притягненні до відповідальності осіб, що порушують заборони та обмеження щодо одержання подарунків. Для поліцейських зазначена проблема набуває особливої актуальності, оскільки, з одного боку, вони є спеціальними суб'єктами, що виконують функції державної влади, а з іншого, вони є суб'єктами, які здійснюють контроль за виконанням цих заборон та обмежень.

Особливу увагу привертає аналіз поняття “загальнодоступні знижки на товари, послуги, загальнодоступні виграші, призи, премії, бонуси”, що використовується в антикорупційному законодавстві, для визначення “дозволених” подарунків – поліцейські можуть отримувати подарунки, які одержуються ними як загальнодоступні знижки на товари, послуги, загальнодоступні виграші, призи, премії, бонуси.

Аналіз міжнародного законодавства в якому закріплюються основні антикорупційні стандарти, досягнення яких прагне Україна (Декларації Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з корупцією і хабарництвом у міжнародних комерційних операціях, Конвенції з боротьби з підкупом посадових осіб іноземних держав у разі проведення міжнародних ділових операцій, Конвенції проти корупції, Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією, Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією, кодексів поведінки державних службовців, Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування тощо) переконує, що норми, які б визначали межі “дозволених” подарунків для спеціальних суб'єктів і відносили до них можливість отримання такими суб'єктами загальнодоступних знижок на товари, послуги, загальнодоступних виграшів, призів, премій, бонусів у цих нормативних актах не міститься, отже, національний законодавець запровадив зазначену норму без необхідності дотримуватися міжнародних антикорупційних стандартів. Її введення можна вважати цілком доречним, оскільки обмеження прав спеціальних суб'єктів на отримання різноманітних виграшів, знижок, бонусів у сучасному світі, коли маркетингові стратегії залучення нових клієнтів та покупців ґрунтуються саме на наданні таких виграшів, знижок, бонусів було б невірним. Водночас, нескладно уявити ситуацію, коли спеціальному суб'єкту надається індивідуальна знижка, яка може бути завуальованим хабаром, спробою “налагодити відносини” та ін. Саме тому необхідно дослідити поняття загальнодоступні знижки на товари, послуги, загальнодоступні виграші, призи, премії, бонуси в контексті антикорупційного законодавства.

У нормах Закону № 1700-VII визначення цих понять не міститься. О. Гладун, К. Годуєва [2, с. 32–39], О.А. Лупало, А.С. Рокотянська [3, с. 15–21] та інші, досліджуючи це питання в своїх роботах, доходять згоди щодо доцільності визначення в нормах Закону № 1700-VII цих понять, наполягаючи, що їх відсутність створює проблеми при кваліфікації діянь спеціальних суб'єктів та їх виявленні. Аналіз судової практики з цього питання переконує у правильності такого підходу. Яскравим прикладом щодо цього питання стала Постанова Печерського районного суду м. Києва від 15.02.2017 у справі № 757/60931/16-п, згідно з якою народний депутат отримав знижку при купівлі квартири у розмірі 1 801 600 грн, але суд закрив справу за відсутності події і складу адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 172-5 КУпАП, оскільки не побачив зв'язку між отриманням народним депутатом України знижки та використанням ним своїх повноважень [4].

Досліджуючи питання визначення понять “загальнодоступні знижки на товари, послуги, загальнодоступні виграші, призи, премії, бонуси”, О. Гладун, К. Годуєва пропонують визначити загальнодоступні знижки на товари, послуги, загальнодоступні виграші, призи, премії, бонуси як можливість отримання виграшів, призів, премій, бонусів, певних знижок на товари, послуги будь-якою особою, яка виконала усі, наперед обумовлені у відповідному розпорядчому документі, умови участі у таких розіграшах, розпродажах тощо [2, с. 32–39]. Поділяємо позицію щодо доцільності закріплення в нормах Закону № 1700-VII поняття “загальнодоступні знижки на товари, послуги, загальнодоступні виграші, призи, премії, бонуси” і зробимо спробу розробити ці поняття.

Згідно із тлумачним словником “загальнодоступний” слід розуміти як приступний, доступний для всіх (за ціною, можливістю користуватися тощо), зрозумілий для всіх [5, с. 69]. З огляду на етимологічне визначення цього слова та на зміст норм Закону № 1700-VII, загальнодоступним можна вважати доступний для всіх, такий, яким може скористатися будь-хто.

Знижкою, згідно зі словником української мови, є зменшення призначеної установленної ціни, норми та ін.; виділяються бонусна, дилерська, кількісна, сезонна, спеціальна, торговельна, функціональна, цінова знижки [6, с. 123]. У законодавстві поняття “знижка” закріплюється у п. 6 ч. 1 ст. 1 Закону України від 21.06.2012 № 5007-VI “Про ціноутворення” як зменшення ціни товару виробником (постачальником) під час його продажу (реалізації) [7], а в ст. 1 Закону України від 30.07.1996 № 270/96-ВР “Про рекламу” додатково закріплюється, що таке зменшення ціни товару є тимчасовим [8]. Крім цього, у ч. 4 ст. 15 Закону України від 12.05.1991 № 1023-XII “Про захист прав споживачів”, ч. 5 ст. 15 Господарського кодексу України закріплюється, що вживання понять “знижка” або “зменшена ціна” або будь-яких інших, аналогічних за значенням, дозволяється лише з додержанням таких умов: 1) якщо вони застосовуються до продукції, яку безпосередньо реалізує суб'єкт господарювання; 2) якщо подібна знижка або зменшення ціни застосовується протягом визначеного та обмеженого періоду часу; 3) якщо ціна продукції є нижчою від її звичайної ціни [9, 10]. При цьому знижки встановлюються після публічного повідомлення про початок застосування знижок, при якій до споживачів доводиться інформація про ціну продукції, що була встановлена до початку застосування знижок, а також ціну цієї продукції, встановлену після їх

© Panteleiev Serhii, 2020

застосування (ч. 6 ст. 15 Закону України від 12.05.1991 № 1023-XII “Про захист прав споживачів”) [9].

З огляду на це, загальнодоступні знижки на товари/послуги можна визначити як тимчасове зменшення ціни товару виробником (реалізатором/постачальником) під час його продажу (реалізації/надання), яке запроваджується після публічного повідомлення про початок застосування знижок, при якій до споживачів доводиться інформація про ціну продукції, що була встановлена до початку застосування знижок, а також ціну цієї продукції, встановлену після їх застосування, якими можуть скористатися всі особи, що купують товар (отримують послуги) у виробника (реалізатора/постачальника).

Продовжуючи аналіз п. 2 ч. 2 ст. 23 Закону № 1700-VII, переходимо до дослідження загальнодоступних вигравів, призів як виду “дозволених” подарунків, передбачених в антикорупційному законодавстві. Семантично значення цих слів майже ідентичні: виграв визначається як “здобуття, одержання чого-небудь в процесі гри або розігрування чогось” [5, с. 378], а приз – як сувенір або коштовна нагорода за перемогу в конкурсі або змаганні [5, с. 612].

У національному законодавстві зазначені поняття використовуються як тотожні. Так, у Законі України від 06.09.2012 № 5204-VI “Про державні лотереї в Україні” поняття “приз (виграв)” визначається як кошти, майно, майнові чи немайнові права, які підлягають виплаті (видачі) гравцеві в разі його виграву в державну лотерею відповідно до оприлюднених умов її проведення [11]. Поняття вигравів (призів) зустрічалося в українському законодавстві й у інших нормативних актах – Ліцензійних умовах провадження організації діяльності із проведення азартних ігор і Порядку контролю за додержанням Ліцензійних умов провадження організації діяльності із проведення азартних ігор, затверджених Наказом Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва від 18.04.2006 № 40/374 [12], Ліцензійних умовах провадження господарської діяльності з організації та утримання тоталізаторів, гральних закладів у місті Києві, затверджених Наказом представництва Держпідприємництва України [13], які втратили чинність на підставі Закону України від 15.05.2009 № 1334-VI “Про заборону грального бізнесу в Україні” [14]. Отже, як слушно підкреслює В.О. Рядінська, єдиною легітимною грою, умовами проведення якої передбачається розіграв призового (виграшного) фонду між її гравцями, є державна лотерея [15, с. 41]. За інформацією, розміщеною на офіційному сайті Міністерства фінансів України, на сьогодні діяльність з випуску та проведення державних лотерей здійснюють чотири суб’єкти господарювання – підприємство зі 100% іноземних інвестицій “Українська Національна Лотерея”, ТОВ “М.С.Л.” ПрАТ “Патріот”, ПАТ “Державний ощадний банк України”, а решта суб’єктів господарської діяльності, які займаються лотерейним бізнесом, набувають статусу розповсюджувачів (які за дорученням оператора державних лотерей здійснюють у сукупності або окремо прийняття ставок безпосередньо у гравців, виплату призів, а також інші операції, пов’язані з розповсюдженням державних лотерей) [16]. Отже, можна було б констатувати, що легітимно поліцейські можуть отримати виграві виключно у разі його виграву в державну лотерею відповідно до оприлюднених умов її проведення, тобто – індивідуальний виграв виключається, але виграві можуть от-

© Panteleiev Serhii, 2020

римуватися в результаті дій, які не визначаються законодавством як азартні ігри. Так, Законом України “Про заборону грального бізнесу в Україні” зазначається, що не є азартними іграми: розіграші на безоплатній основі з рекламуванням (популяризацією) окремого товару, послуги, торгової марки, знаків для товарів і послуг, найменування або напрямів діяльності суб’єктів господарювання; розіграші у вигляді конкурсів (ігор, вікторин), умови яких передбачають безоплатне набуття особою статусу її учасника та отримання учасником, який виявив кращі особисті знання та вміння; розіграші на безоплатній основі для розважальних, благодійних або пізнавальних цілей [17]. Отримання поліцейськими виграшів у таких випадках (якщо вони здійснювалися за умов загальнодоступності) також будуть “дозволеними” подарунками.

Беручи до уваги зазначене вище, пропонуємо в ст. 1 Закону № 1700-VII закріпити поняття “загальнодоступні виграші (призи)” у значенні коштів, майна, майнових чи немайнових прав, які підлягають виплаті (видачі) гравцю у разі його виграшу в державну лотерею; у розіграші на безоплатній основі з рекламуванням (популяризацією) окремого товару, послуги, торгової марки, знаків для товарів і послуг, найменування або напрямів діяльності суб’єктів господарювання; у розіграші у вигляді конкурсів (ігор, вікторин), умови яких передбачають безоплатне набуття особою статусу її учасника та отримання учасником, який виявив кращі особисті знання та вміння; у розіграші на безоплатній основі для розважальних, благодійних або пізнавальних цілей, відповідно до оприлюднених умов їх проведення.

Продовжуючи аналіз п. 2 ч. 2 ст. 23 Закону № 1700-VII, переходимо до дослідження премій як виду “дозволенних” подарунків, передбачених в антикорупційному законодавстві. Семантично премія (від лат. *praemia* – нагорода, відзнака) визначається як форма заохочення успіхів, досягнутих у праці, науці, літературі, мистецтві чи іншій суспільно корисній діяльності [18, с. 736]. Премія присуджується, як правило, на конкурсній основі і супроводжується врученням відзнаки, медалі, призу, диплому, грошових коштів і/або інших нагород. Найбільш відомими міжнародними преміями є Нобелівська премія в галузі науки та техніки, Премія Організації Об’єднаних націй за запровадження інновацій в розвиток державної служби (UNPSA), Пулітцерівська премія, премія Греммі, премія Оскар, а українськими – Шевченківська премія, Премія Кабінету Міністрів України за розроблення і впровадження інноваційних технологій тощо. І. В. Козієнко вказує, що премії виступають інструментом фінансового стимулювання, відзначення найкращих у своїй галузі, заохочення для подальшої праці за обраним напрямом [19, с. 121–125].

Стимулювання (від лат. *stimulus* – спонукальна сила, спонукальний засіб) – являє собою зовнішнє спонукання до дії, мотивацію поведінки [20, с. 367]. За визначенням Г. В. Хниліна, стимул – це заохочення [21, с. 153–160], Ф.Н. Щербак наполягає на тому, що стимул – це відображений у почуттях та розумових образах заохочувальний механізм, який зачіпає потреби та інтереси особистості [22, с. 280]. І.В. Козієнко пише, що стимулювання становить створення заохочувальних умов для спонукання особистості до здійснення певної діяльності [23, с. 102–103]. У правовідносинах, які існують в державі, застосовуються правові стимули, тобто

стимули, закріплені в нормах права, за допомогою яких встановлюються правила поведінки для всіх учасників суспільних відносин, заохочує правомірні дії осіб, спрямовуючи їх у необхідному для суспільства напрямку [24]. І.І. Луценко відзначає, що правове стимулювання – це тривалий процес правового впливу правових стимулів на потреби та інтереси особи, що спрямований на активізацію її правомірної поведінки [25, с. 52]. Традиційно виділяють позитивні та негативні правові стимули, де позитивні стимули ґрунтуються на прагненні до поліпшення задоволення потреб, характерною ознакою яких є спонукальний вплив на досягнення кращих результатів виробничої діяльності [26, с. 150–151]. Отже, преміювання у діяльності поліцейським є видом позитивного їх правового стимулювання, спрямованого на спонукання до досягнення кращих результатів у професійній діяльності.

Правовою основою преміювання поліцейських є Порядок та умови виплати грошового забезпечення поліцейським Національної поліції та курсантам вищих навчальних закладів МВС із специфічними умовами навчання, затверджені наказом МВС від 06.04.2016 № 260, відповідно до ст. 12 якого таке преміювання здійснюється за рішенням керівників органів поліції, які, відповідно до особливостей проходження служби та особистого внеску поліцейського в загальні результати служби, з урахуванням специфіки і особливостей виконання покладених на нього завдань та в межах асигнувань, затверджених на грошове забезпечення для утримання Національної поліції, мають право здійснювати таке преміювання; розмір премії встановлюється за рішенням керівників органів поліції відповідно до затверджених ними положень про преміювання та наявного фонду грошового забезпечення для утримання Національної поліції України; виплата премій поліцейським здійснюється за наказами керівників органів поліції; у випадку допущення поліцейськими проступків, які впливають на розмір премії, до наказу вносяться відповідні зміни та проводиться перерахунок премії в наступному місяці [27]). Тобто, як вірно вказує Д.В. Швець, преміювання поліцейських являє собою, з одного боку, заохочення, а з іншого, додатковий засіб дисциплінарних стягнень, коли за певні недоліки в роботі знімається або зменшується преміювання [24]. Доповнюючи його, зазначимо, що основною метою преміювання поліцейських є їх заохочення до досягнення кращих результатів в професійній діяльності.

Водночас, крім преміювання, до поліцейських можуть застосовуватися такі заохочення: 1) дострокове зняття дисциплінарного стягнення; 2) занесення на дошку пошани; 3) заохочення грошовою винагородою; 4) заохочення цінним подарунком; 5) надання додаткової оплачуваної відпустки тривалістю до п'яти діб; 6) заохочення відомчими заохочувальними відзнаками Національної поліції України; 7) заохочення відомчими заохочувальними відзнаками Міністерства внутрішніх справ України; 8) дострокове присвоєння чергового спеціального звання; 9) присвоєння спеціального звання, вищого на один ступінь від звання, передбаченого займаною штатною посадою; 10) заохочення відомчою заохочувальною відзнакою Міністерства внутрішніх справ України “Вогнепальна зброя”; 11) заохочення відомчою заохочувальною відзнакою Міністерства внутрішніх справ України “Холодна зброя” [28]. Отже, преміювання є лише одним з видів заохочень, які застосовуються для стимулювання діяльності поліцейських,

© Panteleiev Serhii, 2020

метою якого є спонукання до досягнення кращих результатів в професійній діяльності.

Продовжуючи розгляд особливостей преміювання поліцейських, зазначимо, що відповідно до п. 4 ст. 3 “Порядок та умови виплати грошового забезпечення поліцейським Національної поліції та курсантам вищих навчальних закладів МВС із специфічними умовами навчання”, затверджених наказом МВС від 06.04.2016 № 260, премія входить до складу грошового забезпечення поліцейських [27].

Підсумовуючи аналіз премій в діяльності поліцейських як виду правового стимулювання, спрямованого на спонукання до досягнення кращих результатів в професійній діяльності, констатуємо: основною метою преміювання поліцейських є їх заохочення до досягнення кращих результатів в професійній діяльності; преміювання є лише одним з видів заохочень, які застосовуються для стимулювання діяльності поліцейських; премія входить до складу грошового забезпечення поліцейських.

З огляду на особливості преміювання в діяльності поліцейських, виокремлені нами, постають два закономірних питання. По-перше, якщо право поліцейських отримувати премії обумовлюється спеціально й уноситься в норму антикорупційного закону, чому в цій же нормі не визначається окремо право на отримання як “дозволених” подарунків інших видів грошового забезпечення – підвищення посадового окладу, надбавки, доплати, які мають постійний характер тощо. По-друге, чому окремо не закріплюється право отримувати інші заохочення, які застосовуються до спонукання до досягнення кращих результатів в професійній діяльності поліцейського, передовсім право на отримання “цінного подарунку”, який також є видом заохочень в професійній діяльності. Відповідь на такі питання очевидна: тому що закріплення як “дозволених” подарунків інших видів грошового забезпечення та заохочень не відповідатиме ні мети антикорупційного законодавства, ні здоровому глузду, оскільки вони є або формою оплати за роботу поліцейського, або визнанням їх професійних заслуг, їх отримання є загальнозрозумілим і природним і не потребує додаткового дозволу з боку антикорупційного закону. Чому законодавець робить виняток для премій і закріплює їх як вид “дозволених” подарунків у нормах антикорупційного законодавства, є незрозумілим.

На наш погляд, застосування поняття “премії” для визначення “дозволених” подарунків є невинуватим, тому “премії” як вид “дозволених” подарунків повинні бути скасовані, для чого слово “премії” необхідно вилучити з п. 2 ч. 2 ст. 23 Закону № 1700-VII.

Продовжуючи аналіз п. 2 ч. 2 ст. 23 Закону № 1700-VII, переходимо до дослідження бонусів як виду “дозволених” подарунків, передбачених у антикорупційному законодавстві.

Семантичне значення слова бонус (від лат. bonus – “добрий”) премія, винагорода, надбавка [29]. У економічному словнику бонус визначається як: 1) додаткова винагорода, доплата (премія), яку отримує торговий посередник у вигляді процента до загальної суми комерційної операції, проведеної за його участю; 2) додаткова знижка на вартість товару, надана продавцем покупцеві

відповідно до умов угоди про купівлю-продаж (чи окремої згоди сторін), або для зацікавлення (винагороди) постійних покупців у подальшій співпраці [29].

У законодавстві поняття “бонус” не визначається. У науковій площині поняття “бонус” визначаються як соціальні виплати вище звичайного рівня, додаткові дивіденди понад очікувані розміри, винагороди понад звичайний розмір заробітної плати, додаткові знижки, зменшення страхової премії за оформлення договору на особливо вигідних для страховика умовах, виплати з прибутку членам правління і вищих менеджерів компаній і банків [30]. У деяких роботах зустрічається визначення бонусів як післяпродажних знижок, котрі надаються після продажу товару за виконання певних умов, передбачених договором [30]. За визначенням Н.П. Белової, бонуси фактично є мотиваційними виплатами [31, с. 19–22]. А.М. Амалян зазначає, що бонуси являють собою мультикомпонентну угоду, а сутність бонусної програми полягає в наданні клієнтам програми (покупцям) її учасниками (продавцями) за первинної купівлі певної кількості бонусів (балів, залікових одиниць винагороди тощо), які можуть бути погашені (у вигляді продажів зі знижками або безоплатної передачі товарів) під час здійснення наступних покупок у торговельних закладах [32, с. 6–13].

Відсутність єдиного визначення поняття бонусів обумовлена їх розмаїттям. Так, бонуси можуть нараховуватися на бонусну картку й у майбутньому можуть бути використані на придбання товарів/послуг замість грошей; можуть виглядати як додатковий подарунок на придбаний товар/послугу (наприклад, придбавши абонемент у тренажерний зал, особа отримує абонемент у басейн як бонус); можуть бути представлені у вигляді додаткового блага/послуги (наприклад, при купівлі автомобіля особа отримує право купити 30 % знижки на додатковий комплект гуми протягом 3 місяців)

Отже, поняття “бонус” не має чіткого визначення ні в законодавстві, ні в науковій площині і є багатограним, що може створювати проблеми при кваліфікації діянь спеціальних суб’єктів та їх виявленні. Отже, доцільним є закріплення в нормах Закону № 1700-VII зазначеного поняття як надання покупцеві можливості придбати додаткові товари або послуги безоплатно або за зниженою ціною в результаті виконання певних умов.

Підсумовуючи зазначене вище, констатуємо, що вдосконалення антикорупційних заборон та обмежень в діяльності поліцейського стосовно отримання “дозволених” подарунків у вигляді загальнодоступних знижок на товари, послуги, загальнодоступних виграшів, призів, премій, бонусів можливо шляхом розроблення та закріплення у Законі № 1700-VII понять “загальнодоступні знижки на товари, послуги”, “загальнодоступні виграші (призи)”, “бонуси” та виключення посилення на премії як на “дозволені” подарунки, для чого у Законі № 1700-VII необхідно: 1) ст. 1 доповнити визначеннями: а) загальнодоступними знижками на товари/послуги є тимчасове зменшення ціни товару виробником (реалізатором/постачальником) під час його продажу (реалізації/надання), яке запроваджується після публічного повідомлення про початок застосування знижок, при якій до споживачів доводиться інформація про ціну продукції, що була встановлена до початку застосування знижок, а також ціну цієї продукції, встановлену після їх застосування, якими можуть скористатися всі особи, що купують товар (отримують

© Panteleiev Serhii, 2020

послуги) у виробника (реалізатора/постачальника); б) загальнодоступні виграші (призи) – кошти, майно, майнові чи немайнові права, які підлягають виплаті (видачі) гравцеві в разі його виграшу в державну лотерею; у розіграші на безоплатній основі з рекламуванням (популяризацією) окремого товару, послуги, торгової марки, знаків для товарів і послуг, найменування або напрямів діяльності суб'єктів господарювання; у розіграші у вигляді конкурсів (ігор, вікторин), умов яких передбачають безоплатне набуття особою статусу її учасника та отримання учасником, який виявив кращі особисті знання та вміння; у розіграші на безоплатній основі для розважальних, благодійних або пізнавальних цілей, відповідно до оприлюднених умов їх проведення; в) загальнодоступні бонуси – надання покупцеві можливості придбати додаткові товари або послуги безоплатно або за зниженою ціною в результаті виконання певних умов; 2) з ч. 2 ст. 23 слово “премії” вилучити.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 20.03.2019).
2. *Гладун О., Годуєва К.* Запобігання корупції шляхом встановлення обмежень щодо одержання подарунків. Вісник Національної академії прокуратури України. 2017. № 1(47). С. 32–39.
3. *Лутало О.А., Рокотянська А.С.* Деякі питання теоретико-правових засад визначення встановлених законом правопорушень щодо одержання подарунків. Забезпечення прав і свобод людини засобами адміністративного права: матеріали науково-практичного семінару / ред. колегія: О.В. Кузьменко, І.Д. Пастух, О.К. Волох. Київ: Видавничий центр “Кафедра”, 2017. С. 15–21.
4. Постанова Печерського районного суду м. Києва від 15.02.2017 у справі № 757/60931/16-п. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/64965686> (дата звернення: 11.08.2019).
5. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970–1980. Т. 3. С. 69. URL: http://ukrlit.org/slovnuk/slovnuk_ukrainskoi_movu_v_11_tomakh/ (дата звернення: 11.08.2019).
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2005. 1728 с.
7. Про ціноутворення: Закон України від 21.06.2012 № 5007-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5007-17> (дата звернення: 19.11.2019).
8. Про рекламу: Закон України від 30.07.1996 № 270/96-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 19.11.2019).
9. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12> (дата звернення: 11.08.2019).
10. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18, № 19-20, № 21–22. Ст. 144.
11. Про державні лотереї: Закон України від 06.09.2012 № 5204-VI. Офіційний вісник України. 2012. № 76. Ст. 3068.
12. Про затвердження Ліцензійних умов провадження організації діяльності з проведення азартних ігор і Порядку контролю за додержанням Ліцензійних умов провадження організації діяльності з проведення азартних ігор: наказ Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва від 18.04.2006 № 40/374. Офіційний вісник України. 2006. № 22. Ст. 1698.
13. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з організації та утримання тоталізаторів, гральних закладів у місті Києві: наказ представництва Держпідприємництва України в м. Києві від 06.11.2006 № 12. URL: <http://www.yurist-online.com/zakoni/006/05/010414.php>. (дата звернення: 11.08.2019).
14. Про заборону грального бізнесу в Україні: Закон України від 15.05.2009 № 1334-VI. Відомості Верховної Ради України. 2009. № 38. Ст. 536.
15. *Рядінська В.О.* Правове забезпечення становлення та розвитку системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Держ. наук.-дослід. ін-т МВС України. Київ: 2015. 41 с.

16. Перелік суб'єктів господарської діяльності, що мають ліцензію на діяльність з випуску та проведення лотерей. Офіційний сайт Мінфіну України. URL: <http://www.minfin.gov.ua/control/> (дата звернення: 11.08.2019).
17. Про заборону грального бізнесу в Україні: Закон України від 15.05.2009 № 1334-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1334-17> (дата звернення: 11.08.2019).
18. Юридична енциклопедія: у 6 т. / ред. кол. Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. Київ: Вид-во "Українська енциклопедія" ім. М.П. Бажана. Т. 5: П–С. 2003. 736 с.
19. Козієнко І.С. Інструменти прямого методу фінансового стимулювання інноваційної діяльності. Європейські перспективи. 2014. № 5. С. 121–125.
20. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 6 т. Москва: Искра. Т. 4. 367 с.
21. Хнылин Г.В. Правовые стимулы повышения трудовой активности рабочих и служащих / в сб.: Проблемы совершенствования советского законодательства. Труды ВНИИСЗ. Москва, 1983. № 25. С. 153–160.
22. Щербак Ф.Н. Стимулы трудовой деятельности (методологический аспект). Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1976. 280 с.
23. Козієнко І.С. Окремі аспекти фінансового стимулювання інноваційної діяльності. Україна в Євроінтеграційних процесах: матеріали XIX міжнародної науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу (м. Київ, 15–16 лютого 2014 року). Київ: КиМУ, 2013. С. 102–103.
24. Швець Д.В. Стимулювання професійної діяльності поліцейського в Україні. URL: file:///C:/Users/Lera/Downloads/v8YmfmvH2e_CN6tTVXbRKujcKL7U5_IR.pdf. (дата звернення: 11.08.2019).
25. Луценко І. Правове стимулювання як процес реалізації правових стимулів. Вибори та демократія. 2008. № 4. С. 52.
26. Чумаченко О.В. Механізм стимулювання виробничої діяльності персоналу підприємства: дис. ... канд. екон. Наук: 08.02.03. Д.: Донец. нац. ун-т, 2004. С. 150–151.
27. Порядок та умови виплати грошового забезпечення поліцейським Національної поліції та курсантам вищих навчальних закладів МВС із специфічними умовами навчання: наказ МВС від 06.04.2016 № 260. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0669-16> (дата звернення: 11.08.2019).
28. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України: Закон України від 15.03.2018 № 2337-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19#n81> (дата звернення: 11.08.2019).
29. Економічна енциклопедія. URL: <http://slovopedia.org.ua/38/53393/377737.html> (дата звернення: 10.09.2019).
30. Тутко А. Ключові вимоги щодо одержання подарунків: антикорупційний аспект. Visegrad Journal on Human Rights. № 1. Volume 1. 2019. URL: http://vjhr.sk/archive/2019_1/part_1/27.pdf (дата звернення: 10.09.2019).
31. Білова Н. Знижки та розпродажі: правила відображення в обліку. Податки та бухгалтерський облік. 2009. № 87. С. 19–22.
32. Амалян А.В. Методологічні підходи до класифікації знижок та бонусів для цілей обліку. Бізнес-навігатор. Науково-виробничий журнал. 2015. № 2(37). С. 6–13(10–11).

REFERENCES

1. On Prevention of Corruption: Law of Ukraine dated 14.10.2014 No 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (Date of Application: 20.03.2019) [in Ukrainian].
2. Hladun, O., Hodiieva, K. (2017) Zapobihannia koruptsii shliakhom vstanovlennia obmezhen shchodo oderzhannia podarunkiv. "Prevent Corruption by Imposing Restrictions on the Receipt of Gifts". Bulletin of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine 1(47), 32–39 [in Ukrainian].
3. Lupalo, O.A., Rokotianska, A S. (2017) Deiaki pytannia teoretyko-pravovykh zasad vyznachennia vstanovlenykh zakonom pravoporushen shchodo oderzhannia podarunkiv. "Several Issues of Theoretical and Legal Bases of Definition of the Offenses Established by the Law Concerning Reception of Gifts". Insurance of Human Rights and Freedoms by Means of Administrative Law: materials of a scientific-practical seminar / eds: O.V. Kuzmenko, I.D. Pastukh, O.K. Volokh. Kyiv. P. 15–21 [in Ukrainian].

© Panteleiev Serhii, 2020

4. Resolution of the Pechersk District Court of Kyiv of 15.02.2017 in Case No 757/60931/16-n. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/64965686>. (date of application:11.08.2019) [in Ukrainian].
5. Slovník ukraínskoi movy: v 11 tt. Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vols. / USSR Academy of Sciences. Institute of Linguistics; edited by I.K. Bilodid. URL: http://ukrlit.org/slovnnyk/slovnnyk_ukraínskoi_movy_v_11_tomakh/ (Date of Application: 11.08.2019) [in Ukrainian].
6. Velykyi tлумachnyi slovník suchasnoi ukraínskoi movy. “Big Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian language” / compiler V.T. Busel. 2005. 1728 p. [in Ukrainian].
7. On Pricing: Law of Ukraine of 21.06.2012 No 5007-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5007-17> (Date of Application: 19.11.2019) [in Ukrainian].
8. On Advertising: Law of Ukraine of 30.07.1996 No 270/96-VR. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80>. (Date of Application: 19.11.2019) [in Ukrainian].
9. On consumer protection: Law of Ukraine of 12.05.1991 No 1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12> (Date of Application: 11.08.2019) [in Ukrainian].
10. Economic Code of Ukraine: Law of Ukraine of 16.01.2003 No 436-IV. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2003. No 18, 19–20, 21–22. Art. 144 [in Ukrainian].
11. On State Lotteries: Law of Ukraine of September 6, 2012 No 5204-VI. Official Gazette of Ukraine. 2012. No 76. Art. 3068 [in Ukrainian].
12. Pro zatverdzhennia litsenziinykh umov provadzhennia orhanizatsii diialnosti z provedennia azartnykh ihor i Poriadku kontroliu za doderzhanniam litsenziinykh umov provadzhennia orhanizatsii diialnosti z provedennia azartnykh ihor. “On Approval of the License Conditions for the Organization of Gambling Activities and the Procedure for Monitoring Compliance with the License conditions for the Organization of Gambling Activities”: Order of the State Committee of Ukraine for Regulatory Policy and Entrepreneurship dated 18.04.2006 No 40/374. Official Gazette of Ukraine. 2006. No 22. Art. 1698 [in Ukrainian].
13. Pro zatverdzhennia litsenziinykh umov provadzhennia hospodarskoi diialnosti z orhanizatsii ta utrymannia totalizatoriv, hralnykh zakladiv u misti Kyievi. “About the Statement of Licensing Conditions of Carrying out Economic Activity on the Organization and the Maintenance of Totes, Gambling Establishments in the City of Kyiv”: the Order of Representation of the State Enterprise of Ukraine in Kyiv dated 06.11.2006 No 12. URL: <http://www.yurist-online.com/zakoni/006/05/010414.php>. (Date of Application: 11.08.2019) [in Ukrainian].
14. On the Prohibition of Gambling in Ukraine: Law of Ukraine of 15.05.2009 No 1334-VI. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2009. No 38. Art. 536 [in Ukrainian].
15. *Riadinska, V.O.* (2015) Pravove zabezpechennia stanovlennia ta rozvytku systemy opodatkuvannia dokhodiv fizychnykh osib v Ukraini. “Legal Support of Formation and Development of the System of Personal Income Taxation in Ukraine”: author’s thesis ... Dr. Law Sci.: 12.00.07. State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. Kyiv. 41 p. [in Ukrainian].
16. Perelik subiektiv hospodarskoi diialnosti, shcho maiut litsenziu na diialnist z vypusku ta provedennia loterei. Ofitsiinyi sait Minfinu Ukrainy. “List of Business Entities Licensed to Issue and Conduct Lotteries”. Official Site of the Ministry of Finance of Ukraine. URL: <http://www.minfin.gov.ua/control/> (Date of Application: 11.08.2019) [in Ukrainian].
17. On the Prohibition of Gambling in Ukraine: Law of Ukraine of 15.05.2009 No 1334-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1334-17> (Date of Application: 11.08.2019) [in Ukrainian].
18. Yurydychna entsyklopediia. Legal encyclopedia: in 6 vols. / Yu. S. Shemshuchenko (ed.) and others. 2003. 736 p. [in Ukrainian].
19. *Koziienko, I.S.* (2014) Instrumenty priamoho metodu finansovoho stymuliuvannia innovatsiinoi diialnosti. “Tools of the Direct Method of Financial stimulation of Innovative Activity. European Perspectives 5, 121–125 [in Ukrainian].
20. *Dal, V.I.* Tolkovyj slovar’ zhivogo velikorusskogo yazyka. “Explanatory Dictionary of the Living Great Russian Language”: in 6 vols. Moscow. Vol. 4. 367 p. [in Russian].
21. *Hnylin, G.V.* (1983) Pravovye stimuly povyseniia trudovoi aktivnosti rabochih i sluzhashhih. “Legal Incentives to Increase the Labor Activity of Workers and Employees”. In: Problems of Soviet Legislation Improvement. 1983. No 25. P. 153–160 [in Russian].
22. *Shherbak, F.N.* (1976) Stimuly trudovoi deiatelnosti (metodologicheskij aspekt). “Incentives for Work (methodological aspect). Leningrad. 1976. 280 p. [in Russian].

23. *Koziienko, I.S.* (2013) Okremi aspekty finansovoho stymuliuvannia innovatsiinoi diialnosti. Ukraina v Yevrointehratsiinykh protsesakh. "Some Aspects of Financial Incentives for Innovation". Ukraine in European Integration Processes: Proceedings of the XIX International Scientific and Practical Conference of Faculty. Kyiv, February 15–16, 2014. P. 102–103 [in Ukrainian].

24. *Shvets, D.V.* Stymuliuvannia profesiinoi diialnosti politseiskoho v Ukraini. "Stimulation of the Professional Activity of a Police Officer in Ukraine. URL: file:///C:/Users/Lera/Downloads/v8YmfmvH2e_CN6tTVXbRKujcKL7U5_IR.pdf (Date of Application: 11.08.2019) [in Ukrainian].

25. *Lutsenko, I.* (2008) Pravove stymuliuvannia yak protses realizatsii pravovykh stymuliv. Vybery ta demokratiia. "Legal Incentives as a Process of Realization of Legal Incentives". Elections and Democracy 4, 52 [in Ukrainian].

26. *Chumachenko, O.V.* (2004) Mekhanizm stymuliuvannia vyrobnychoi diialnosti personalu pidpriemstva. "The Mechanism of Stimulation of Production Activity of the Personnel of the Enterprise": thesis Ph.D. D.: Donets. Nat. Un-t, 2004. P. 150–151 [in Ukrainian].

27. Poriadok ta umovy vyplaty hroshovoho zabezpechennia politseiskym Natsionalnoi politsii ta kursantam vyshchyykh navchalnykh zakladiv MVS iz spetsyfychnymy umovamy navchannia: nakaz MVS vid 06.04.2016 № 260. "Procedure and Conditions for Payment of Cash Security to Police Officers of the National Police and Cadets of Higher Educational Institutions of the Ministry of Internal Affairs with Specific Training Conditions": Order of the Ministry of Internal Affairs dated 06.04.2016 No 260. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0669-16> (Date of Application: 11.08.2019) [in Ukrainian].

28. On the Disciplinary Statute of the National Police of Ukraine: Law of Ukraine of March 15, 2018 No 2337-VIII]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19#n81> (Date of Application: 11.08.2019) [in Ukrainian].

29. Ekonomichna entsyklopediia. Economic Encyclopedia. URL: <http://slovopedia.org.ua/38/53393/377737.html> (Date of Application: 10.09.2019) [in Ukrainian].

30. *Tutko, A.* (2019) Kliuchovi vymohy shchodo oderzhannia podarunkiv: antykoruptsiinyi aspekt. *Visegrad Journal on Human Rights* 1 (volume 1). "Key Requirements for Receiving Gifts: Anti-Corruption Aspect". *Visegrad Journal on Human Rights* 1 (volume 1). URL: http://vjhr.sk/archive/2019_1/part_1/27.pdf. (Date of Application: 10.09.2019) [in Ukrainian].

31. *Bilova, N.* (2009) Znyzhky ta rozprodazhi: pravyla vidobrazhennia v obliku. "Discounts and Sales: Accounting Rules". Taxes and Accounting 87, 19–22 [in Ukrainian].

32. *Amalian, A.V.* (2015) Metodolohichni pidkhody do klasyfikatsii znyzhok ta bonusiv dlia tsilei obliku. "Methodological Approaches to the Classification of Discounts and Bonuses for Accounting Purposes". Business Navigator. Research and Production Journal 2(37), 6–13 (P. 10–11) [in Ukrainian].

UDC 343.35:351.74

Panteleiev Serhii,

Postgraduate,

Odessa State University of Internal Affairs,

Odesa, Ukraine

PUBLIC DISCOUNTS ON GOODS, SERVICES, PUBLIC WINS, PRIZES, PREMIUMS, BONUSES AS "PERMITTED" GIFTS FOR POLICE OFFICERS

Paper examines the issues of obtaining public discounts on goods, services, public wins, prizes, premiums, bonuses as "permitted" gifts for police officers. The concept of "public discounts on goods, services, public wins, prizes, premiums, bonuses" used in anti-corruption legislation to define "permitted" gifts – police officers can receive gifts they receive as public discounts on goods, services, public wins, prizes, awards, bonuses. On the basis of an analysis of international legislation, which

© Panteleiev Serhii, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.1\(47\)](https://doi.org/10.36486/np.2020.1(47))

Issue 1(47) 2020

<http://naukaipravohorona.com/>

establishes the main anti-corruption standards that Ukraine has to achieve; it is substantiated that the rules that would determine the limits of “permitted” gifts for special entities and include the possibility of such entities to receive public discounts, services, public wins, prizes, awards, bonuses aren’t contained in these regulations. It is emphasized that the national legislator introduced this norm without the need to comply with international anti-corruption standards.

It is stated that the improvement of anti-corruption bans and restrictions on police activities regarding the receipt of “permitted” gifts in the form of public discounts on goods, services, public wins, prizes, premiums, bonuses is possible by developing and enshrining in anti-corruption legislation the concepts of “public discounts”, “public prizes (premiums)”, “bonuses” and the exclusion of references to prizes as “allowed” gifts. In national law, these concepts are usually used as identical.

The use of the terms “publicly available discounts on goods and services”, “publicly available wins (prizes)”, “premiums”, “bonuses” in the current legislation is studied.

It is noted that legitimately police officers can win prizes only if they win the state lottery in accordance with the published conditions of its holding, i.e. – individual wins are excluded, but wins can be obtained as a result of actions not defined by law as gambling. While the concept of “bonus” has no clear definition in law or in the scientific field and is multifaceted, which can create problems in qualifying the actions of special entities and their detection, so it is advisable to enshrine in anti-corruption legislation. The concept of bonuses as a type of “permitted” gifts provided for in anti-corruption legislation is analyzed.

The amendments to the anti-corruption legislation for the consolidation of these concepts are suggested.

Keywords: corruption, anti-corruption legislation, permitted wins, prizes, premiums, bonuses, public discounts, services.

Отримано 18.02.2020

УДК 342.922:656.13(477)

Приходько Вадим Іванович,
здобувач ДНДІ МВС України,
старший науковий співробітник
ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0003-0452-6854

ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРАНСПОРТНОЇ ДИСЦИПЛІНИ В КОНТЕКСТІ АДМІНІСТРАТИВНО- ПРАВОВОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ТРАНСПОРТНИХ ПРИГОД В УКРАЇНІ

У статті на основі аналізу чинного законодавства України розглядається питання щодо визначення гарантій забезпечення транспортної дисципліни в контексті адміністративно-правової профілактики дорожньо-транспортних пригод в Україні.

Зазначається, що під гарантіями забезпечення транспортної дисципліни слід розуміти систему правових та неправових умов та заходів, які передбачені або застосовуються для належного та правомірного використання (функціонування) транспортних засобів, забезпечують фактичну реалізацію, охорону та захист прав, свобод і законних інтересів суб'єктів відповідних правовідносин.

Ключові слова: транспортні пригоди, гарантії, профілактика, запобігання, адміністративно-правова профілактика, безпека на транспорті.

Однією з головних умов життєдіяльності та забезпечення стабільності суспільних відносин кожної країни є дисциплінованість її суб'єктів. Провідне місце серед всіх видів державної дисципліни посідає транспортна дисципліна, оскільки "...саме від суворого її дотримання, як правило, залежить не тільки національна безпека країни, а й безпека кожної людини зокрема" [1, с. 80].

Юридична наукова література та чинне законодавство містить деяке ототожнення таких понять, як "безпека руху" та "транспортна дисципліна", що, на наш погляд, є необґрунтованим, оскільки останнє із зазначених понять є значно вужчим за змістом. На відміну від забезпечення безпеки руху, забезпечення транспортної дисципліни має менший суб'єктно-об'єктний склад, а також виступає необхідною умовою ефективного забезпечення безпеки руху всіх видів транспорту, одним із його засобів (способів).

Водночас рівень транспортної дисципліни в Україні залишається на досить низькому рівні через високі смертність та травматизм на дорогах України, численні та систематичні зловживання службовим становищем під час виробництва,

© Prykhodko Vadym, 2020

стандартизації й оцінювання відповідності транспорту, його ліцензування, ввезення на територію України, переобладнання транспортних засобів, їх реєстрації та перереєстрації (обліку), здійснення контролю та нагляду за ними тощо.

Забезпечення транспортної дисципліни в державі утворює певну систему, до складових якої, зокрема, належать і відповідні гарантії забезпечення транспортної дисципліни. Вважаємо, що аналіз цієї складової (елементу) вказаної системи дасть у майбутньому змогу здійснити найбільш повну, а отже, і об'єктивну її характеристику.

Окремі аспекти вказаної проблематики досліджувалися у працях таких вчених, як В.М. Бесчастний, М.Ю. Веселов, Г.В. Галімшина, Т.О. Гуржій, В.В. Доненко, О.Ю. Дубинський, Ю.С. Коллер, О.М. Кучеренко, Д.В. Мамчур, М.А. Микитюк, В.А. Мисливий, О.Л. Міленін, А.М. Подоляка, В.Й. Развадовський, А.О. Собакарь, Л.І. Сопільник та ін. Увага вчених зазвичай була присвячена проблематиці забезпечення безпеки дорожнього руху або запобіганню правопорушенням на автомобільному транспорті. Проте комплексний аналіз питань, присвячених дослідженню гарантій забезпечення транспортної дисципліни в контексті адміністративно-правової профілактики транспортних пригод в Україні, проводився фрагментарно. Указане свідчить про актуальність цієї статті, метою якої є визначення гарантій забезпечення транспортної дисципліни в контексті адміністративно-правової профілактики транспортних пригод в Україні.

Як ми зазначили вище, обов'язковою складовою системи забезпечення транспортної дисципліни в державі є відповідні гарантії, які створюють необхідні умови та підстави для такого забезпечення. Тобто, як бачимо, без гарантій організація та функціонування будь-якої системи, у тому числі й системи забезпечення транспортної дисципліни, неможливі. Однак, як у чинному законодавстві, так і в науковій літературі не усталилася загальноузгоджена думка щодо змісту та сутності гарантій забезпечення дисципліни й законності. Наприклад, одні вчені використовують таку категорію як “умови забезпечення законності” [2, с. 165], до яких відносять: систематичне підтримання правової культури, спеціальної підготовки, моральних якостей кожного співробітника; належну організаційну роботу; використання системи організаційно-правових методів, що дають можливість попереджувати, виявляти та своєчасно припиняти порушення законодавчих актів [2, с. 165]. У свою чергу, інші науковці зазначають, що “державою забезпечується реалізацію законності за допомогою системи її гарантій. Гарантіями законності є наявність у держави: по-перше, загальних умов забезпечення режиму законності; по-друге, спеціальних засобів забезпечення режиму законності [3, с. 523–524].

Як слушно зауважує С.М. Протченко, проблематиці гарантій в юридичній літературі приділялося багато уваги, у зв'язку з чим було висловлено різні точки зору: зокрема, гарантії розглядалися як елемент правової системи; їх пов'язували з іншими поняттями, такими як міра охорони, міра правового захисту, юридична відповідальність; вони вивчаються як самостійна категорія, яка має власні риси, об'єкт, а також систему, структуру та методи реалізації [4, с. 36–37].

Взагалі тлумачні словники термін “гарантії” визначають як: а) умова, що забезпечує успіх чого-небудь [5, с. 125]; б) умови, що забезпечують успіх чого-небудь [6, с. 328]; в) порука, умова, забезпечення чого-небудь [7, с. 315]. Без-

посередньо в адміністративно-правовій науці та державному управлінні “гарантії” розглядаються як умови забезпечення реалізації прав, свобод та законних інтересів людини та громадянина, елемент правового статусу фізичної чи юридичної особи.

Безпосередньо гарантії забезпечення дисципліни та законності наукова література визначає як: систему соціально-економічних, моральних, політичних, юридичних умов, засобів і способів, які забезпечують фактичну реалізацію, охорону та надійний захист прав, свобод та законних інтересів фізичних чи юридичних осіб [8, с. 187]; умови суспільного життя і заходи, що вживаються державою для забезпечення режиму законності і стабільного правопорядку [8, с. 452]; організаційно-правові засоби, за допомогою яких держава забезпечує здійснення прав і обов’язків держслужбовців [9, с. 47].

До відповідних ознак, притаманних гарантіям посадових осіб, окремі автори називають такі: закріплення їх і в нормативних актах, зазвичай законодавчих; їх розмаїття за природою та характером; зміст правових гарантій залежить від особливостей службових правовідносин, учасниками яких виступає посадова особа; за їх допомогою здійснюється забезпечення прав, свобод чи законних інтересів посадових осіб, а також забезпечення виконання покладених на них обов’язків; вони спрямовані на створення умов для реалізації прав, обов’язків, свобод та інтересів посадових осіб, їх охорону та захист; їх забезпечення здійснюється за допомогою примусу; впливають, з одного боку, на престиж служби, з іншого, – на ефективність службово-трудої діяльності [10, с. 153–154].

Погоджуючись із наведеним вище переліком ознак гарантій посадових осіб, долучаємося до думки Д.В. Мамчура, який слушно зазначає, що: по-перше, такі ознаки характерні лише для гарантій елементу правового статусу посадової особи; по-друге, деякі із гарантій, наприклад, ідеологічні, політичні, матеріально-технічні, які також є умовою ефективної діяльності посадової особи, правовими не є. Крім того, досить поширеним є розгляд гарантій як елементу забезпечення дисципліни, у зв’язку з чим частина таких гарантій є правовими, а частина – організаційними [11, с. 116].

Наприклад, В.Б. Авер’янов виокремлює дві групи гарантій: загальні та спеціальні. До перших вчений відносить “політичні умови – розвиток демократії, гласність, поділ влади, свободу інформації; економічні умови – рівень розвитку ринкових відносин, виробництва, гарантованість економічної свободи, добробут населення тощо; ідеологічні умови – рівень розвитку правосвідомості, заснованої на визнанні пріоритету прав і свобод людини, правової культури громадян, і насамперед державних службовців. До спеціальних: стан законодавства, його стабільність і відповідність розвитку відносин у суспільстві, рівень юридичної техніки; рівень діяльності з попередження і припинення правопорушень, у тому числі заходів юридичної відповідальності; доступність і якість правосуддя; ефективність контролю за реалізацією правових актів” [12, с. 347–348], поділяючи їх, таким чином, на правові та неправові.

У науковій літературі використовуються й інші критерії класифікації гарантій. Зокрема, О.Ф. Скакун за основу їх класифікації обирає такі, як: сфера дії, поділяючи їх на внутрішньодержавні (національні) та міжнародні; спосіб їх викладення: прості, складні, змішані; підстава правового становища особи: загальні,

спеціальні та індивідуальні; зміст гарантій: соціально-економічні, політичні, ідеологічні (духовно-моральні) та юридичні; спрямованість: гарантії створення умов для реалізації прав, гарантії охорони прав та гарантії захисту прав [8, с. 187–189]. Що стосується гарантій забезпечення дисципліни та законності, то вона поділяє їх на: 1) загальносоціальні, до яких відносить: економічні, політичні, ідеологічні; 2) спеціально-соціальні, серед яких юридичні, які передбачені в нормативно-правових актах та організаційні, основне призначення яких полягає у створенні умов для нормального функціонування органів, їх структурних підрозділів [8, с. 451–453].

Вважаємо, що поділ гарантій на загально-соціальні та спеціально-соціальні є подібним до того, який використовує В.Б. Авер'янов, поділяючи їх на загальні та спеціальні [12, с. 347–348]. Гарантії забезпечення законності та дисципліни об'єднують у дві групи В.К. Колпаков і О.В. Кузьменко, називаючи їх: 1) загальними умовами забезпечення режиму законності та дисципліни; 2) спеціальними засобами забезпечення режиму законності та дисципліни. До першої групи гарантій, на їх думку, належать: політичні, економічні, ідеологічні та організаційні. До другої групи гарантій, тобто спеціальних засобів забезпечення режиму законності, належать: організаційно-структурні формування; організаційно-правові методи [3, с. 523–524].

Поширеним у науковій літературі є розгляд гарантій як певних заходів. Так, О.Ю. Оболенський класифікує гарантії на заходи економічного, соціального, організаційного та правового характеру, до яких він відносить: умови роботи, які забезпечують виконання посадових обов'язків; заробітну плату й інші виплати, передбачені законами та іншими нормативно-правовими актами; щорічну оплачувану відпустку; медичне обслуговування державного службовця та членів його сім'ї, у тому числі після його виходу на пенсію; перепідготовку (перекваліфікацію) та підвищення кваліфікації зі збереженням грошового утримання на період навчання тощо [13, с. 198].

Думку про те, що гарантії забезпечення дисципліни є не лише умовами, а й заходами, поділяємо й ми. Цю точку зору обґрунтовує й низка нормативних актів із питань забезпечення безпеки дорожнього руху та транспортної дисципліни. Так, по-перше, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 березня 2018 р. № 231-р Міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади, відповідальним за виконання плану заходів, затвердженого цим розпорядженням, обласним та Київській міській державним адміністраціям було вказано вжити таких заходів: а) забезпечити своєчасне виконання плану заходів; б) подавати щороку до 30 січня Міністерству внутрішніх справ інформацію про стан виконання плану заходів для її узагальнення та подання до 20 лютого Кабінетові Міністрів України. До того ж, цим розпорядженням було затверджено відповідний План заходів щодо реалізації Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2020 року, зокрема: удосконалення системи державного управління у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху (розроблення Державної програми підвищення рівня безпеки дорожнього руху на період до 2020 року; розроблення регіональних цільових програм з безпеки дорожнього руху та їх фінансування; створення фонду з безпеки дорожнього руху; розроблення законопроекту щодо безпеки дорожнього руху та ін.); удосконалення системи обліку та аналізу даних про дорожньо-транспортні пригоди (запровадження вдосконаленої

системи обліку та аналізу даних про дорожньо-транспортні пригоди (карта обліку дорожньо-транспортних пригод); проведення модернізації бази даних про транспортні засоби та водіїв транспортних засобів та ін.) тощо [14]. По-друге, від 27.12.2019 № 1411-р затверджено План заходів з реформування залізничного транспорту: удосконалення законодавства у сфері залізничного транспорту; розроблення та прийняття актів законодавства щодо: функціонування конкурентного ринку залізничних перевезень, організації суспільно важливих перевезень пасажирів залізничним транспортом та умов їх надання; розроблення та впровадження системи управління якістю пасажирських залізничних перевезень тощо [15].

На нашу думку, зазначені заходи водночас є й умовами забезпечення безпеки руху транспорту та транспортної дисципліни, частину з яких можна віднести до: 1) правових (підвищення відповідальності власників за безпечність транспортних засобів з урахуванням європейського досвіду); 2) економічних (розроблення проекту методики економічної оцінки вартості втраченого життя та здоров'я особи внаслідок дорожньо-транспортної пригоди; розроблення регіональних цільових програм з безпеки дорожнього руху та їх фінансування); 3) ідеологічних (впровадження етичних стимулів додержання правил, норм, стандартів у сфері безпеки руху); 4) організаційних (створення загальнонаціональної системи підготовки та підвищення кваліфікації інструкторів з керування транспортними засобами); 5) службово-професійних (запобігання, виявлення і припинення корупції та службових зловживань з боку відповідних працівників органів державної влади під час здійснення покладених на них функцій у сфері забезпечення безпеки руху).

У Державній програмі підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2020 року акцентується увага на таких заходах, як: визначення економічної оцінки вартості втраченого життя та здоров'я особи внаслідок дорожньо-транспортних пригод та завданої економіці шкоди від дорожньо-транспортних пригод; встановлення єдиних технічних вимог і правил застосування пристроїв для звукового і тактильного дублювання сигналів світлофорів; удосконалення системи освіти з вивчення правил дорожнього руху та навчання безпечної поведінки на дорогах; підвищення рівня підготовки працівників Національної поліції шляхом впровадження в повсякденне використання електронних планшетів тощо [16], частину з яких, на наше переконання, також можна назвати правовими, економічними, ідеологічними (виховними), організаційними чи службово-професійними гарантіями.

Слід наголосити й на тому, що деякі науковці називають і такий вид загальних (загальносоціальних, неправових) гарантій як політичні. Однак, беручи до уваги загальний характер політичних гарантій (умов) щодо забезпечення транспортної дисципліни в державі, а отже, і їх опосередковане значення в цій сфері, політичні гарантії у статті розглядатися не будуть. Хоча деякі політичні дії (заходи, заяви, рішення) окремих політиків, зокрема Президента, Голови Верховної Ради, Прем'єр Міністра України, керівників органів місцевої влади та місцевого самоврядування, окремих депутатів можуть негативно позначитися на функціонуванні цієї системи (наприклад, Указ Президента України про скасування ДАІ; заяви окремих політиків про блокування доріг, несплату штрафів за порушення Правил дорожнього руху тощо) або позитивно (конфлікт Голови Верховної Ради з одним із керівників підрозділу спеціального призначення ДАІ, наслідком якого стало реформування цієї правоохоронної структури, посилення громадського контролю за її діяльністю) [11, с. 123].

Отже, беручи до уваги зазначене вище, можна зробити висновок, що під гарантіями забезпечення транспортної дисципліни слід розуміти систему правових та неправових умов та заходів, які передбачені або застосовуються для належного та правомірного використання (функціонування) транспортних засобів, забезпечують фактичну реалізацію, охорону та захист прав, свобод та законних інтересів суб'єктів відповідних правовідносин.

До гарантій забезпечення транспортної дисципліни варто віднести: правові, економічні, ідеологічні (виховні), організаційні та службово-професійні. Також, на нашу думку, доцільним є об'єднання гарантій забезпечення транспортної дисципліни у такі групи, як: 1) гарантії створення умов для реалізації прав і свобод людини у сфері транспортної дисципліни (реєстраційна, дозвільна та інші види діяльності); 2) гарантії охорони прав і свобод людини у сфері транспортної дисципліни (профілактика правопорушень, передбачення засобів заохочення за правомірну (дисципліновану) поведінку); 3) захист прав і свобод людини у сфері транспортної дисципліни (відновлення порушеного права, застосування заходів примусу, притягнення до юридичної відповідальності).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коллер Ю.С. Забезпечення транспортної дисципліни в Україні як гарантія дотримання права людини на безпеку. *Visegrad Journal on Human Rights*. С. 80–85.
2. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ. Загальна частина: підручник / за заг. ред. І.П. Голосніченка, Я.Ю. Кондратьєва. К.: Українська академія внутрішніх справ, 1995. 177 с.
3. Колпаков В.К., Кузьменко О.В. Адміністративне право України: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2003. 544 с.
4. Протченко С.М. Правове регулювання надання гарантій та компенсацій працівникам ОВС України: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2008. 206 с.
5. Тлумачний словник української мови / уклад. Т.В. Ковальова, Л.П. Коврига. Харків: Синтекс, 2005. 672 с.
6. Словник синонімів української мови: в 2 т. / А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк, Н.Є. Лозова та інші. К.: Наукова Думка, 2000. Т. 2. 960 с.
7. Толковий словарь русского языка / под ред. Д. Ушакова. Т.1. М.: Мысль, 1935. 752 с.
8. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник / пер. з рос. Харків: Консум, 2001. 656 с.
9. Смирнов О. О правовом статусе личности рабочих и служащих. Советское государство и право. 1974. № 3. С. 42–48.
10. Ткачук О.І. Правовий статус посадових осіб митної служби України: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2007. 203 с.
11. Мамчур Д.В. Адміністративно-правові засади забезпечення транспортної дисципліни в державі: дис. ... канд. юрид. наук. К., 2010. 197 с.
12. Адміністративне право України. Академічний курс: підруч.: у 2 т. / ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). К.: Вид-во "Юридична думка", 2004. Т. 1. Загальна частина. 584 с.
13. Оболенський О.Ю. Державна служба: навч. посібник. К.: КНЕУ, 2003. 344 с.
14. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.03.2018 № 231-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231-2018-%D1%80> (дата звернення: 27.01.2020).
15. Про затвердження плану заходів з реформування залізничного транспорту: розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.12.2019 № 1411-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1411-2019-%D1%80> (дата звернення: 16.02.2020).
16. Про затвердження Державної програми підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2020 року: постанова Кабінету Міністрів України від 25.04.2018 № 435. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-2018-%D0%BF#n62> (дата звернення: 27.01.2020).

REFERENCES

1. *Koller, Yu.S.* Zabezpechennia transportnoi disciplini v Ukraini yak harantiia dotrimannia prava liudini na bezpeku. "Insurance of Transport Discipline in Ukraine as a Guarantee of Respect for Human Rights to Safety". *Visegrad Journal on Human Rights*, 80–85 [in Ukrainian].
2. Administrativna diialnist orhaniv vnutrishnikh sprav. Zahalna chastyna. "Administrative Activities of Law Enforcement Agencies". The General Part: textbook / eds I.P. Holosnichenko, Ya.Yu. Kondratiev. K.: Ukrainian Academy of Internal Affairs, 1995. 177 p. [in Ukrainian]
3. *Kolpakov, V.K., Kuzmenko, O.V.* (2003) Administrativne pravo Ukraini. "Administrative Law of Ukraine": textbook. K.: Yurinkom Inter, 544 p. [in Ukrainian].
4. *Protchenko, S.M.* (2008) Pravove rehuliuвання nadannia harantii ta kompensatsii pratsivnykam OVS Ukrainy. "Legal Regulation of Guarantees and Compensation for Ukrainian Air Force Employees": thesis. Ph.D. Kharkiv. 206 p. [in Ukrainian].
5. Tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy. "Ukrainian Language Interpretation Dictionary" / compilers. T.V. Kovaliova, L.P. Kovryha. Kharkiv: Syntex, 2005. 672 p. [in Ukrainian].
6. Slovnyk synonimiv ukrainskoi movy. "Glossary of Ukrainian Synonyms": in 2 vol. / A.A. Buriachok, H.M. Hnatiuk, N.Ye. Lozova and others. K.: Scientific Thought, 2000. Vol. 2. 960 p. [in Ukrainian].
7. Tolkovy slovar russkogo yazyka. "The Explanatory Dictionary of the Russian Language" / Ed. D. Ushakova. Vol. 1. M.: Thought, 1935. 752 p. [in Russian].
8. *Skakun, O.F.* (2001) Teoriia derzhavy i prava. "Theory of State and Law": textbook. Kharkiv Consum, 2001. 656 p. [in Ukrainian].
9. *Smirnov, O.* (1974) O pravovom statuse lichnosti rabochikh i sluzhashhikh. "On the Legal Status of the Personality of Workers and Employees". *Soviet State and Law* 3, 42–48 [in Ukrainian].
10. *Tkachuk, O.I.* (2007) Pravovyi status posadovikh osib mitnoi sluzhby Ukrainy. "Legal Status of Customs Officers of Ukraine": thesis Ph.D. Kharkiv. 203 p. [in Ukrainian].
11. *Mamchur, D.V.* (2010) Administrativno-pravovi zasady zabezpechennia transportnoi distsipliny v derzhavi. "Administrative and Legal Principles of Ensuring Transport Discipline in the State": thesis Ph.D. K., 197 p. [in Ukrainian].
12. Administrativne pravo Ukrainy. Akademichnij kurs. "Administrative Law of Ukraine. Academic Course: textbook.: in 2 volumes. Volume 1. Common part / editor V.B. Averianov (Chairman). K.: Legal Thought Publishing House, 2004. 584 p. [in Ukrainian].
13. *Obolenskyi, O.Yu.* (2003) Derzhavna sluzhba. "State Service": textbook. K.: KNEU, 2003. 344 p. [in Ukrainian].
14. On Approval of the Plan of Measures for Implementation of the Road Safety Improvement Strategy in Ukraine for the Period up to 2020: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 28, 2018 No 231-p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231-2018-%D1%80> (Date of Application: 27.01.2020) [in Ukrainian].
15. On Approval of the Plan of Measures for Railway Transport Reform: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No 1411-r of 27.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1411-2019-%D1%80> (Date of Application: 16.02.2020) [in Ukrainian].
16. On Approval of the State Program for Improving Road Safety in Ukraine for the Period up to 2020: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 25, 2018 No 435. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-2018-%D0%BF#n62> (Date of Application: 27.01.2020) [in Ukrainian].

UDC 342.922:656.13(477)

Prykhodko Vadym,
Postgraduate, Senior Researcher,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0003-0452-6854

**GUARANTEES FOR THE PROVISION OF TRANSPORT DISCIPLINE
IN THE CONTEXT OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL PREVENTION
OF TRANSPORT ACCIDENTS IN UKRAINE**

© Prykhodko Vadym, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.1\(47\)](https://doi.org/10.36486/np.2020.1(47))

Issue 1(47) 2020

<http://naukaipravookhorona.com/>

Research article, based on the analysis of the current legislation of Ukraine, addresses the issue of determining the guarantees of the insurance of transport discipline in the context of administrative and legal prevention of road accidents in Ukraine. It is emphasized that the mandatory part of the system of ensuring the transport discipline in the country includes adequate guarantees that create the necessary conditions and grounds for such provision (i.e., without such guarantees the organization and operation of any system, including the system of ensuring the transport discipline, are impossible).

It is stated that the guarantees of ensuring transport discipline should be understood as a system of legal and non-legal conditions and measures that are envisaged or applied for the proper and lawful use (functioning) of vehicles, ensure the actual realization, protection and protection of the rights, freedoms and legal interests of the subjects of the respective legal relations. The author refers to the guarantees of ensuring the transport discipline: legal (increasing the liability of owners for the safety of vehicles through the European experience, etc.); economic (development of a draft methodology for the economic assessment of the cost of loss of life and human health resulting from a road accident; development of regional targeted programs on road safety and their financing, etc.); ideological (introduction of ethical incentives to comply with rules, regulations, standards in the field of road safety, etc.); organizational (creation of a nationwide system of training and advanced training of train driving instructors, etc.); organizational, official-professional (prevention, detection and cessation of corruption and official abuse by relevant employees of public authorities while performing their functions in the field of transport safety, etc.). Attention is drawn to the fact that it is appropriate to combine the guarantees of ensuring transport discipline into such groups as: 1) guarantees for creating conditions for the realization of human rights and freedoms in the field of transport discipline (registration, permit and other activities); 2) guarantees of protection of human rights and freedoms in the field of transport discipline (prevention of offenses, provision of means of encouragement for lawful (disciplined) behavior); 3) protection of human rights and freedoms in the field of transport discipline (restoration of violated law, enforcement of coercive measures, bringing to justice).

Keywords: traffic accidents, guarantees, prevention, prophylactics, administrative and legal prevention, transport safety.

Отримано 19.02.2020

УДК 342.95:351.74(477)

Самусь Євген Вікторович,
кандидат юридичних наук
завідувач науково-дослідної лабораторії ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0002-8120-0383

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ОРГАНІВ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ, УПОВНОВАЖЕНИХ НА ЗДІЙСНЕННЯ ФУНКЦІЙ ТЕХНІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У статті проаналізовано основні законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, що визначають адміністративно-правовий статус органів системи МВС України, розкрито проблеми та надано пропозиції для вдосконалення правових норм, які регулюють діяльність вказаних органів під час здійснення функцій технічного регулювання.

Сформульовано авторське визначення поняття “адміністративно-правовий статус органів системи МВС України, уповноважених здійснювати функції технічного регулювання”. Для елементної характеристики адміністративно-правового статусу цих органів обрано підхід на основі групування елементів за блоками: цільовим, структурно-організаційним, компетенційним.

Ключові слова: адміністративно-правовий статус, функції технічного регулювання, адміністративна правосуб’єктність, суб’єкти правовідносин.

Для виконання функцій технічного регулювання органи системи МВС України наділяються широким колом повноважень, у тому числі адміністративно-правового характеру. Тому одним із правових статусів, який реалізується цими органами у процесі виконання означених функцій, є адміністративно-правовий статус. При цьому необхідно зазначити, що адміністративна правосуб’єктність, яка є основою відповідного статусу, властива всім органам державної влади як неодмінним суб’єктам правовідносин із державного управління. У свою чергу технічне регулювання необхідно розглядати як одну із функцій державного управління, оскільки її виконання передбачає формулювання та забезпечення дотримання всіма суб’єктами правовідносин обов’язкових вимог до характеристики виробів, що здійснюється зокрема шляхом застосування засобів державного примусу.

Технічне регулювання як одну із функцій державного управління характеризують такі ознаки: по-перше, вона є різновидом нормотворчості як одного з основних напрямів державної діяльності; по-друге, здійснюється спеціально-уповноваженими органами державної (публічної) влади, тобто органами, наділеними

© Samus Yevhen, 2020

державно-владними повноваженнями та відповідною компетенцією у певній сфері; по-третє, здійснюється за допомогою спеціального державно-управлінського механізму, в основі якого знаходяться форми та методи державного управління, принципи та гарантії реалізації державними органами управлінських повноважень у сфері технічного регулювання; по-четверте, за порушення умов технічних регламентів встановлено юридичну відповідальність як один із засобів державного примусу; по-п'яте, метою здійснення технічного регулювання є передусім захист життя та здоров'я людини та громадянина.

У зв'язку з цим визначення адміністративно-правового статусу органів системи МВС України, уповноважених на здійснення функцій технічного регулювання, та з'ясування питання про правове забезпечення цього статусу таких органів дозволить виділити проблеми та виробити пропозиції для вдосконалення правових норм, які регулюють діяльність зазначених органів під час здійснення функцій технічного регулювання.

Проблематика правового статусу, адміністративно-правового статусу органів системи МВС України була предметом дослідження таких учених, як В.Б. Авер'янов, О.М. Бандурка, О.О. Бандурка, Д.М. Бахрах, Ю.П. Битяк, В.Т. Білоус, М.В. Вітрук, І.П. Голосніченко, В.М. Горшен'юв, В.А. Глуховеря, С.Д. Губар'єв, В.В. Зуй, Р.А. Калюжний, В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, Н.І. Матузов, В.М. Манохін, О.В. Негодченко, В.І. Олефір, В.М. Плішкін, О.Ф. Скакун, А.О. Селіванов, О.Ю. Якімов, В.М. Шкарупа та ін. Водночас, зважаючи на зміни законодавства та у зв'язку з реформуванням МВС України, необхідно розкрити проблеми правового забезпечення адміністративно-правового статусу органів системи МВС України, уповноважених на здійснення функцій технічного регулювання, визначити зміст та висвітлити особливості адміністративно-правового статусу цих органів під час здійснення функцій технічного регулювання. З огляду на зазначене, мета статті полягає в тому, щоб на основі узагальнення різноманітних наукових підходів до визначення поняття “адміністративно-правовий статус” запропонувати авторське визначення поняття “адміністративно-правовий статус органів системи МВС України, уповноважених на здійснення функцій технічного регулювання”, визначити його структуру та особливості.

У науці адміністративного права питанням адміністративно-правового статусу присвячено чимало наукових досліджень, а поняття “адміністративно-правовий статус” є одним із центральних термінів цієї науки. Тому загальні уявлення щодо сутності цього поняття є достатньо сформованими, що дозволяє для його визначення виокремити традиційний, якого дотримується переважна більшість учених.

Відповідно до такого підходу адміністративно-правовий статус центрального органу виконавчої влади розглядається як система трьох основних блоків – цільового, структурно-організаційного та компетенційного [1, с. 257; 2, с. 97; 3, с. 156; 4, с. 194].

Підтримуючи традиційний підхід до розуміння поняття та структури адміністративно-правового статусу, необхідно зауважити, що особливості такого статусу у процесі реалізації органами системи МВС України функцій технічного регулювання виражаються саме у структурних елементах такого статусу.

Так, цільовий блок відображає мету та завдання, які реалізує конкретний суб'єкт, вступаючи в адміністративні правовідносини з технічного регулювання; структурно-організаційний блок вказує на структурні підрозділи, на які покладається реалізація адміністративних повноважень у цій сфері, або визначає організаційну структуру МВС України (тому цей структурний елемент властивий лише юридичним особам, передусім державним органам та органам місцевого самоврядування); компетенційний блок складає основу адміністративно-правового статусу та включає функції, які виконують органи системи МВС України, вступаючи в адміністративні правовідносини у сфері технічного регулювання, та систему прав та обов'язків (повноважень), якими вони наділяються в обсязі, необхідному для виконання відповідних функцій.

Деякі науковці відносять до структури адміністративно-правового статусу такий елемент, як адміністративна правосуб'єктність. Наприклад, цієї думки дотримується О.В. Мещерякова, яка вважає, що адміністративна правосуб'єктність як один з елементів адміністративно-правового статусу – це визнана державою здатність особи бути суб'єктом права, учасником правовідносин, тобто мати передбачені законом права та обов'язки, виступати суб'єктом правовідносин [5, с. 610].

Однак така думка видається дещо спірною, оскільки суб'єкт, який не володіє адміністративною правосуб'єктністю, не може бути учасником адміністративних правовідносин, тобто не є носієм адміністративно-правового статусу. Отже, адміністративну правосуб'єктність необхідно розглядати швидше як умову набуття суб'єктом адміністративно-правового статусу.

З цієї позиції більш обґрунтованим вважаємо визначення адміністративної правосуб'єктності, надане авторами навчального посібника “Адміністративне право” С.М. Алфьоровим, С.В. Ващенком та ін., як потенційної здатності суб'єкта мати права та обов'язки (адміністративна правоздатність) у сфері державного управління і їх реалізовувати в зазначеній сфері (адміністративна дієздатність) [6, с. 27].

Вказівка на потенційність можливості володіти та реалізовувати адміністративні права та обов'язки означає, що відповідні права та обов'язки закріплені у законодавстві, а для їх фактичної реалізації необхідне волевиявлення суб'єкта та здійснення конкретних дій. Тобто адміністративно-правовий статус виникає вже після того, як потенційна можливість перетвориться (завдяки волевиявленню та вчиненню конкретних дій) на реальну.

Важливою характеристикою адміністративної правосуб'єктності є момент її виникнення та припинення. Традиційно, якщо мова йде про державний орган або іншу юридичну особу, такий момент пов'язується, відповідно, з часом здійснення державної реєстрації цієї особи та виключення її із державного реєстру.

Згідно зі ст. 4 Закону України “Про центральні органи виконавчої влади”, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади є юридичними особами публічного права. Цією ж статтею встановлено, що міністерства, інші центральні органи виконавчої влади набувають статусу юридичної особи з дати внесення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців запису про їх державну реєстрацію як юридичної особи. У свою чергу, міністерства, інші центральні органи виконавчої влади припиняються як юридичні особи з

дати внесення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців запису про державну реєстрацію їх припинення [7].

Крім того, помилковим було б відносити до структури адміністративно-правового статусу такі елементи, як гарантії та принципи, а також юридичну відповідальність як один із різновидів гарантій забезпечення належного виконання державними органами своїх повноважень у визначеній сфері. Означені елементи передусім належать до структури державно-управлінського механізму, оскільки за їх допомогою забезпечується ефективне здійснення функцій державного управління. Цей висновок ґрунтується на необхідності чіткого розмежування понять адміністративно-правового статусу та адміністративно-правового механізму.

Так, О.І. Безпалова під механізмом державного управління пропонує розуміти систему необхідних засобів (правових, організаційних, економічних, інформаційних, мотиваційних), за допомогою яких органи виконавчої влади виконують покладені на них завдання у сфері державного управління [8, с. 46]. Що ж стосується адміністративно-правового статусу, то як було з'ясовано вище, це система адміністративних правомочностей відповідного суб'єкта, а також цільова спрямованість їх реалізації.

Отже, поняття “адміністративно-правовий статус” та “адміністративно-правовий механізм” співвідносяться як “мета” та “засіб її досягнення”, тобто перше поняття відображає завдання та систему повноважень, необхідних для їх виконання, а друге – засоби забезпечення реалізації відповідних повноважень.

У зв'язку із наведеним вище вважаємо, що адміністративно-правовий статус органів системи МВС України, уповноважених здійснювати функції технічного регулювання, включає цільовий, структурно-організаційний та компетенційний блоки.

Так, цільовий блок є важливим елементом адміністративно-правового статусу, оскільки визначає цільову спрямованість відповідного виду адміністративної діяльності. Тому, визначаючи мету та завдання здійснення органами системи МВС України функцій технічного регулювання, необхідно зазначити, що вони обумовлені загальною метою та завданнями їх утворення та діяльності, визначеними законодавством.

Пріоритетними метою та завданням діяльності органів системи МВС України є захист життя, здоров'я, прав та інтересів людини та громадянина, а також встановлення порядку та безпеки у державі.

Наступним елементом адміністративно-правового статусу органів системи МВС України, уповноважених здійснювати функції технічного регулювання, є структурно-організаційний блок.

У науці адміністративного права організаційну структуру державного управління визначають як сукупність державно-управлінських ланок і організаційних зв'язків між ними в масштабах країни чи на певному територіальному рівні щодо реалізації державної політики загалом чи на окремому її напрямі. При цьому вчені зауважують, що функції є визначальними щодо організаційної структури, оскільки вони обумовлюють необхідність тих чи інших елементів системи органів виконавчої влади і характер взаємозв'язків між ними, архітектуру усієї системи. У зв'язку з цим на практиці організаційна і функціональна структури постають

© Samus Yevhen, 2020

як одне ціле – як організаційно-функціональна (організаційна і функціональна) структура державного управління [9, с. 32, 34].

Необхідно погодитись з такою думкою, оскільки цільова спрямованість відповідних функцій обумовлюють внутрішню побудову структури державного органу. Тому цільовий, компетентний та організаційно-структурні блоки є взаємообумовленими. Тобто організаційна структура органів системи МВС України, уповноважених здійснювати функції технічного регулювання, визначається тими завданнями, цілями та функціями, які перед ними поставлені чинним законодавством.

Науковцями висловлюється думка, що організаційна структура МВС включає в себе сукупність підрозділів, які, залежно від характеру виконуваних ними функцій, поділяються на три види: галузеві (підрозділи поліції, слідчі апарати та інші), які реалізують основні функції органів внутрішніх справ; функціональні (кадрові, фінансово-економічні, господарчі, медичні), які виконують функції загального забезпечення; загального керівництва (штаби, чергові частини, інформаційно-аналітичні центри), які виконують функції загальної організації діяльності підрозділу [8, с. 13].

Загальна структура МВС України наразі визначена Законом України “Про загальну структуру і чисельність Міністерства внутрішніх справ України”. Передусім необхідно зауважити, що положення цього Закону є дещо застарілими та потребує уточнення з урахуванням законодавчих змін, обумовлених сучасним етапом провадження реформування органів системи МВС України, зокрема, утворення Національної поліції України.

Що стосується безпосередньо органів системи МВС України, уповноважених здійснювати функції технічного регулювання, то законодавством чітко не визначено такі органи. На нашу думку, необхідно розмежовувати три групи відповідних органів: по-перше, ті, які беруть участь у формуванні державної політики у сфері технічного регулювання, тобто здійснюють нормотворчу роботу; по-друге, ті, які беруть участь у стандартизації та розробці технічних регламентів виробів, які є предметом технічного регулювання МВС України, тобто у провадженні науково-технічних розробок, визначенні та науковому обґрунтуванні технічних характеристик таких виробів тощо; по-третє, ті, які організують та здійснюють перевірку (у формі контролю або нагляду) дотримання відповідними суб'єктами (передусім, виробниками, іншими суб'єктами господарювання) положень технічних регламентів.

Так, до першої групи органів у системі МВС України передусім належать: центральний апарат МВС, головні управління МВС в областях та містах тощо.

Що стосується другої групи органів системи МВС України, уповноважених на здійснення функцій технічного регулювання, слушною є думка О.В. Скоробагачко, яка присвятила своє дисертаційне дослідження питанням адміністративно-правового регулювання наукового забезпечення функціонування системи МВС України і визначила, що під суб'єктами, які забезпечують реалізацію державної політики у сфері наукової та науково-технічної діяльності з питань функціонування системи МВС України, слід розуміти наукових працівників, науково-педагогічних працівників, інших вчених, відомчі наукові установи, вищі навчальні заклади, які здійснюють у межах, у порядку та у спосіб, встановлені законодавством Ук-

раїни, узгоджену науково-організаційну, наукову, науково-технічну, науково-педагогічну, експертно-криміналістичну та науково-інформаційну діяльність, спрямовану на удосконалення роботи органів та підрозділів, які належать до сфери управління МВС України [10, с. 119–120].

Отже, наведені структурні підрозділи та окремі посадові особи у системі МВС України реалізують функції щодо здійснення науково-технічного обґрунтування вимог до характеристики тих виробів, які є предметом технічного регулювання МВС України та підлягають закріпленню у технічних регламентах з наступним обов'язковим дотриманням (застосуванням) суб'єктами господарювання.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 8 вересня 2005 року № 880 “Про реорганізацію вищих навчальних закладів та науково-дослідних установ Міністерства внутрішніх справ” та наказу МВС України від 27 вересня 2005 року № 827, з метою здійснення наукового та науково-технічного забезпечення діяльності системи органів внутрішніх справ України на базі Науково-дослідного інституту проблем зі злочинністю Національної академії внутрішніх справ України, Науково-дослідного інституту спеціальної техніки МВС України та ін. було створено Державний науково-дослідний інститут МВС України (далі – ДНДІ МВС України) [11]. Цей орган виконує низку функцій, пов'язаних із технічним регулюванням, зокрема бере участь у розробці та випробуванні спеціальних технічних засобів, інших засобів, що використовуються у діяльності системи МВС України тощо.

Завершальним етапом технічного регулювання є оцінка відповідності, яка здійснюється третьою групою органів системи МВС України. Так, основна частина повноважень у цій сфері, зокрема ті, що реалізуються у формі державного нагляду та контролю, покладаються на органи Національної поліції України [12].

Крім того, на підставі аналізу деяких нормативно-правових актів [13; 14; 15; 16] можна виділити також інші органи, які тією чи іншою мірою беруть участь у здійсненні функцій технічного регулювання – Експертна служба МВС, Департамент державного майна та ресурсів МВС, Управління режиму та технічного захисту інформації Національної поліції України, Департамент превентивної діяльності Національної поліції України тощо.

Положенням про МВС України [17] також регламентовано, що для погодженого вирішення питань, що належать до компетенції МВС, обговорення найважливіших напрямів його діяльності у МВС може утворюватися колегія. Для розгляду наукових рекомендацій та проведення фахових консультацій з основних питань діяльності у МВС можуть утворюватися інші постійні або тимчасові консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи.

Таким чином, у системі МВС України організована значна кількість органів, які тією чи іншою мірою беруть участь або здійснюють самостійну реалізацію окремих функцій технічного регулювання. Тому повноваження щодо реалізації функцій технічного регулювання покладається на кілька органів та структурних підрозділів, що діють у системі МВС України. Відповідно, порядок здійснення ними таких повноважень визначається у різних законодавчих та підзаконних нормативно-правових актах. На практиці така ситуація створює певні недоліки у сфері правового регулювання. У зв'язку з цим доцільним було б узагальнити

© Samus Yevhen, 2020

повноваження у сфері технічного регулювання, що здійснюється органами системи МВС України, в одному нормативному акті.

Останнім елементом у структурі адміністративно-правового статусу органів системи МВС України, уповноважених на здійснення функцій технічного регулювання, є компетенційний блок. Він включає функції, повноваження та компетенцію відповідних органів.

У науковій літературі неодноразово піднімалась проблема співвідношення цих понять та визначення змістовної сфери кожного з них.

Так, на думку А.В. Солонар, поняття завдань, повноважень, функцій та компетенції перебувають між собою у нерозривному зв'язку. У завданнях, як зауважує науковець, відображається мета формування та діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування. Проте без функцій, завдяки яким реалізуються поставлені перед органом завдання, мета залишається лише на папері. Тому для виконання функцій кожний орган наділений певним обсягом повноважень (системою прав та обов'язків). У свою чергу сукупність перерахованих структурних елементів складає поняття компетенції [18, с. 254].

Можна погодитись із думкою науковця з приводу визначення співвідношення відповідних понять. При цьому необхідно уточнити, що компетенція включає всю сукупність повноважень відповідного органу, а також визначає предмет його віддання.

Таким чином, співвідношення понять “функції”, “повноваження” та “компетенція” полягає у тому, що функції визначають спрямованість діяльності відповідного органу, повноваження – включають систему прав та обов'язків, якими володіє державний орган в обсязі, необхідному для виконання його функцій, а компетенція, крім усієї сукупності повноважень, окреслює предмет його віддання.

Визначаючи компетенцію органів системи МВС України у сфері технічного регулювання, необхідно передусім з'ясувати предмет їх віддання. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України “Про визначення сфер діяльності, в яких центральні органи виконавчої влади здійснюють функції технічного регулювання” таким предметом є охорона громадського порядку та забезпечення громадської безпеки [19]. Компетенція відповідних органів визначається також предметом технічного регулювання, до якого належать визначення технічних вимог та оцінка відповідності таких виробів, як піротехнічні вироби, технічні засоби охоронного призначення, мисливська і спортивна вогнепальна зброя, холодна зброя тощо.

Що стосується конкретних функцій технічного регулювання, які виконують органи системи МВС України, то зауважимо, що у науковій літературі поняття “функції” визначається як основні взаємопов'язані напрями діяльності, що реалізуються як органом у цілому, так і його структурними підрозділами й посадовими особами для досягнення загальної мети [20, с. 94].

Функції у досліджуваній сфері доцільно поділити на три групи (відповідно до системи органів системи МВС України, уповноважених на реалізацію таких функцій): 1) формування державної політики у сфері технічного регулювання; 2) визначення, наукове обґрунтування та розробка технічних характеристик до виробів, які є предметом технічного регулювання органів системи МВС України, з наступним їх закріпленням у технічних регламентах; 3) оцінка відповідності,

тобто перевірка дотримання вимог, визначених технічними регламентами, суб'єктами господарювання та іншими особами.

Для виконання кожної з означених функцій органи системи МВС України наділяються відповідними повноваженнями.

Слушною є позиція І.І. Дзюби, який обґрунтовує доцільність об'єднання напрямів діяльності МВС у три групи: 1) основні, до яких віднесено: а) забезпечення боротьби з правопорушеннями та безпосереднє розкриття тяжких злочинів, що мають міжрегіональний і міжнародний характер або викликали широкий громадський резонанс; б) забезпечення діяльності підпорядкованих органів щодо охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки; в) забезпечення діяльності підпорядкованих органів щодо надання фізичним та юридичним особам адміністративних послуг, а в деяких випадках – безпосереднє надання таких послуг (ліцензування певних видів господарської діяльності, покладених на МВС України; видача дозволів щодо окремих об'єктів дозвільної системи тощо); 2) ресурсні (кадрове, інформаційне, правове, методичне, фінансове, матеріально-технічне, медичне та інші види забезпечення); 3) управлінські (аналіз, прогнозування, планування, організація, координація, регулювання, контроль) [21, с. 10].

Повноваження у сфері реалізації функцій технічного регулювання належать до першої, визначеної науковцем, групи повноважень. Повноваження центральних органів виконавчої влади у сфері формування та реалізації державної політики у сфері технічного регулювання визначені Законом України “Про технічні регламенти та оцінку відповідності”.

Так, відповідно до ст. 6 цього Закону, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері технічного регулювання: координує діяльність із розроблення та перегляду технічних регламентів і процедур оцінки відповідності; затверджує план розроблення технічних регламентів на один або кілька календарних років; погоджує проекти технічних регламентів і процедур оцінки відповідності, розроблені відповідними центральними органами виконавчої влади; визначає порядок формування та ведення бази даних про технічні регламенти і реєстру призначених органів і визнаних незалежних організацій тощо [22].

Окремі з цих повноважень знайшли своє відображення у правових актах, що регламентують діяльність органів системи МВС України. Зокрема, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України “Про затвердження Положення про Національну поліцію” [12] до повноважень Національної поліції віднесено: провадження превентивної та профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню правопорушень; вжиття заходів із виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень; припинення виявлених кримінальних та адміністративних правопорушень; участь у визначенні основних напрямів розвитку науки і освіти з питань діяльності Національної поліції, в організації та проведенні відповідних науково-дослідних, дослідно-конструкторських, кримінологічних і соціологічних досліджень, а також у впровадженні їх результатів в освітній процес та практичну діяльність; розробка пропозицій щодо закріплення у відповідних нормативно-правових актах та технічній документації (конструкторській, технологічній,

програмній документації, технічних умовах, документах із стандартизації та сертифікації, інструкціях) обов'язкових умов у галузі технічного регулювання щодо продукції, необхідної для потреб Національної поліції, а також організація проведення технічної експертизи та підготовки висновків щодо якості процесів проєктування, виробництва, будівництва, монтажу, налагодження, експлуатації, зберігання, перевезення, реалізації та утилізації зазначеної продукції тощо.

У структурі ДНДІ МВС України функціонують: науково-дослідна лабораторія спеціального транспорту та форменого одягу, науково-дослідна лабораторія спеціальних технічних засобів, науково-дослідна лабораторія криміналістичної та спеціальної техніки, лабораторія сертифікації ручної вогнепальної зброї та спеціальних засобів самозахисту. До їх основних функцій належить: розроблення засобів і систем зв'язку; проведення спільно з підприємствами-виробниками випробувань та дослідної експлуатації нової техніки, що випускається серійно, розроблення програм і методик випробувань; проведення на замовлення структурних підрозділів МВС або ж ініціативно дослідно-конструкторських та науково-дослідних робіт зі створення нових або модернізації з метою вдосконалення тактико-технічних характеристик наявних зразків озброєння та спеціальних засобів тощо.

Таким чином, система МВС України наділена широким колом повноважень у сфері технічного регулювання. Однак відповідні повноваження закріплені у кількох правових актах, що зумовлює певну їх невпорядкованість. У зв'язку з цим необхідно систематизувати повноваження органів системи МВС України відповідно до напрямів їх діяльності – функцій у тій чи іншій сфері.

На підставі проведеного науково-правового аналізу адміністративно-правовий статус органів системи МВС України, уповноважених на здійснення функцій технічного регулювання, можна визначити як закріплену у актах адміністративного законодавства систему повноважень, якими наділяються структурні підрозділи та окремі органи системи МВС України, з метою охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки шляхом участі у формуванні та реалізації державної політики у сфері технічного регулювання, розробці технічних регламентів та оцінці відповідності виробів, які належать до предмета технічного регулювання системи МВС України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Рамазанова У.В.* Основні питання визначення адміністративно-правового статусу органів виконавчої влади. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2015. Вип. 3. Т. 2. С. 158–161.
2. *Негодченко О.В.* Організаційно-правові засади діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина: монографія. Дніпропетровськ, 2003. 444 с.
3. *Панчишин А.В.* Поняття, ознаки та структура категорії “правовий статус”. Часопис Київського університету права. 2010. № 2. С. 95–98.
4. Виконавча влада і адміністративне право / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. Київ: Видавничий Дім “Ін-Юре”, 2002. 668 с.
5. *Мещерякова О.В.* Щодо визначення елементів адміністративно-правового статусу учасників операцій ООН з підтримання миру. Форум права. 2011. № 2. С. 609–612.
6. *Алфьоров С.М., Ващенко С.В., Долгополова М.М.* та ін. Адміністративне право. Загальна частина: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 216 с.
7. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 № 3166-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3166-17> (дата звернення: 21.01.2020).

© Samus Yevhen, 2020

8. *Безпалова О.І.* Адміністративно-правовий механізм реалізації правоохоронної функції держави: монографія. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2014. 544 с.

9. *Надолішній П.І.* Організаційно-функціональна структура державного управління: поняття і соціальна практика. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2003. № 3. С. 31–42.

10. *Скоробагатько О.В.* Адміністративно-правове регулювання наукового забезпечення функціонування системи Міністерства внутрішніх справ України: дис. ... канд. юрид наук: 12.00.07. Київ, 2016. 225 с.

11. Про реорганізацію вищих навчальних закладів та науково-дослідних установ Міністерства внутрішніх справ: постанова Кабінету Міністрів України від 08.09.2005 № 880. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/880-2005-%D0%BF> (дата звернення: 21.01.2020).

12. Про затвердження Положення про Національну поліцію: постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 № 877. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-%D0%BF> (дата звернення: 21.01.2020).

13. Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 03.11.2015 № 1343. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15/paran15#n15> (дата звернення: 21.01.2020).

14. Про реалізацію повноважень Національної поліції України з видачі та анулювання дозволів: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 29.12.2015 № 1644. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1665-15> (дата звернення: 21.01.2020).

15. Про затвердження Положення про контроль за станом технічного захисту інформації в органах і підрозділах Національної поліції України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 29.02.2016 № 139. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0431-16?test=XNLMf5x.qwJgSQkwZiXb3CL4HI4Zss80msh8Ie6> (дата звернення: 21.01.2020).

16. Про затвердження Положення про єдину цифрову відомчу телекомунікаційну мережу МВС: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 04.07.2016 № 596. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1055-16> (дата звернення: 21.01.2020).

17. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України: постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 № 878. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-%D0%BF>. (дата звернення: 21.01.2020).

18. *Солонар А.В.* Окремі аспекти розкриття змісту поняття “повноваження”. Порівняльно-аналітичне право. 2014. № 2. С. 253–256.

19. Про визначення сфер діяльності, в яких центральні органи виконавчої влади здійснюють функції технічного регулювання: постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 № 1057. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1057-2015-%D0%BF> (дата звернення: 21.01.2020).

20. *Ісаков М.Г.* До визначення адміністративно-правового статусу суб'єктів державного контролю у сфері підприємницької діяльності. Публічне право. 2013. № 2. С. 91–98.

21. *Дзюба І.І.* Адміністративно-правові засади діяльності Міністерства внутрішніх справ як центрального органу виконавчої влади України: автореф. дис. ... канд. юрид наук: 12.00.07. Харків, 2010. 20 с.

22. Про технічні регламенти та оцінку відповідності: Закон України від 15.01.2015 № 124-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/124-19> (дата звернення: 21.01.2020).

REFERENCES

1. *Ramazanova U.V.* (2015). Osnovni pytannia vyznachennia administratyvno-pravovoho statusu orhaniv vykonavchoi vlady. “The main issues of determining the administrative and legal status of executive bodies”. Scientific Bulletin of the Kherson State University. Iss. 3. T. 2. P. 158–161 [in Ukrainian].

2. *Nehodchenko O.V.* (2003). Orhanizatsiino-pravovi zasady diialnosti orhaniv vnutrishnikh sprav shchodo zabezpechennia prav i svobod liudyny i hromadianyna. “Organizational and legal bases of activity of law-enforcement bodies concerning maintenance of the rights and freedoms of the person and the citizen”: monograph. Dnipropetrovsk. 444 p. [in Ukrainian].

3. *Panchyshyn A.V.* (2010). Poniattia, oznaky ta struktura katehorii “pravovyi status”. “The concept, characteristics and structure of the category “legal status”. Journal of Kyiv University of Law. No. 2. P. 95–98 [in Ukrainian].

© Samus Yevhen, 2020

4. Vykonavcha vlada i administratyvne pravo. “Executive power and administrative law” / for general ed. V.B. Averianova. Kyiv: In-Yure Publishing House, 2002. 668 p. [in Ukrainian].

5. *Meshcheriakova O.V.* (2011). Shchodo vyznachennia elementiv administratyvno-pravovoho statusu uchashnykiv operatsii OON z pidtrymannia myru. “Regarding the definition of elements of the administrative and legal status of participants in UN peacekeeping operations”. Law Forum. No. 2. P. 609–612. [in Ukrainian].

6. *Alforov S.M., Vashchenko S.V., Dolhopolova M.M.* ta in. (2011). Administratyvne pravo. “Administrative Law. General part: textbook. Kyiv: Center for Educational Literature. 216 p. [in Ukrainian].

7. Pro tsentralni orhany vykonavchoi vlady. “On central executive bodies”: Law of Ukraine of March 17, 2011 No. 3166-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3166-17> (date of application: 21.01.2020) [in Ukrainian].

8. *Bezpalova O.I.* (2014). Administratyvno-pravovyy mekhanizm realizatsii pravookhoronnoi funktsii derzhavy. “Administrative and legal mechanism of realization of law enforcement function of the state”: monograph. Kharkiv: Kharkiv National University of Internal Affairs. 544 p. [in Ukrainian].

9. *Nadolishnyi P.I.* (2003). Orhanizatsiyno-funktsionalna struktura derzhavnoho upravlinnia: poniattia i sotsialna praktyka. “Organizational and functional structure of public administration: concepts and social practice”. Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine. No. 3. P. 31–42 [in Ukrainian].

10. *Skorobahatko O.V.* (2016). Administratyvno-pravove rehuliuвання naukovoho zabezpechennia funktsionuvannia systemy Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy. “Administrative and legal regulation of scientific support of the functioning of the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine”: dis. ... Cand. Jurid. Sciences: 12.00.07. Kyiv. 225 p. [in Ukrainian].

11. Pro reorganizatsiiu vyshcheykh navchalnykh zakladiv ta naukovo-doslidnykh ustanov Ministerstva vnutrishnikh sprav. “On reorganization of higher educational institutions and research institutions of the Ministry of Internal Affairs”: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 08.09.2005 No. 880. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/880-2005-%D0%BF> (date of application: 21.01.2020) [in Ukrainian].

12. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Natsionalnu politsiiu. “On approval of the Regulation on the National Police”: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 28.10.2015 № 877. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-%D0%BF> (date of application: 21.01.2020) [in Ukrainian].

13. Pro zatverdzhennia Polozhennya pro Ekspertnu sluzhbu Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy. “On approval of the Regulations on the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine”: Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 03.11.2015 No. 1343. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15/paran15#n15> (date of application: 21.01.2020) [in Ukrainian].

14. Pro realizatsiiu povnovazhen Natsionalnoi politsii Ukrainy z vydachi ta anuliuвання dozvoliv. “On the implementation of the powers of the National Police of Ukraine for the issuance and revocation of permits”: Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 29.12.2015 № 1644. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1665-15>. (date of application: 21.01.2020) [in Ukrainian].

15. Pro zatverdzhennia Polozhennya pro kontrol za stanom tekhnichnoho zakhystu informatsii v orhanakh i pidrozdilakh Natsionalnoi politsii Ukrainy. “On approval of the Regulation on control over the state of technical protection of information in bodies and divisions of the National Police of Ukraine”: order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 29.02.2016 № 139. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0431-16?test=XNLMf5x.qwJgSQkwZiXb3CL4HI4Zss80msh8Ie6> (date of application: 21.01.2020) [in Ukrainian].

16. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro yedynu tsyfrovu vidomchu telekomunikatsiiu merezhu MVS. “On approval of the Regulations on the unified digital departmental telecommunication network of the Ministry of Internal Affairs”: order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 04.07.2016 No. 596. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1055-16> (date of application: 21.01.2020) [in Ukrainian].

17. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainy. “On approval of the Regulation on the Ministry of Internal Affairs of Ukraine”: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 28.10.2015 No. 878. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-%D0%BF> (date of application: 21.01.2020) [in Ukrainian].

18. *Solonar A.V.* (2014). Okremi aspekty rozkryttia zmistu poniattia “povnovazhennia”. “Some aspects of the disclosure of the meaning of the concept of “authority”. Comparative and analytical law. No. 2. P. 253–256. [in Ukrainian].

19. Pro vyznachennia sfer diialnosti, v yakykh tsentralni orhany vykonavchoi vlady zdiisniuiut funktsii tekhnichnoho rehuliuвання. “On determining the areas of activity in which the central executive bodies perform the functions of technical regulation”: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 16.12.2015 No. 1057. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1057-2015-%D0%BF> (date of application: 21.01.2020) [in Ukrainian].

20. *Isakov M.H.* (2013). Do vyznachennia administratyvno-pravovoho statusu subiektiv derzhavnoho kontroliu u sferi pidpriemnytskoi diialnosti. “To determine the administrative and legal status of subjects of state control in the field of entrepreneurial activity”. Public law. No. 2. P. 91–98 [in Ukrainian].

21. *Dziuba I.I.* (2010). Administratyvno-pravovi zasady diialnosti Ministerstva vnutrishnikh sprav yak tsentralnoho orhanu vykonavchoi vlady Ukrainy. “Administrative and legal principles of the Ministry of Internal Affairs as the central body of executive power of Ukraine”: author’s ref. dis. ... Cand. Jurid. Sciences: 12.00.07. Kharkiv. 20 p. [in Ukrainian].

22. Pro tekhnichni rehlementy ta otsinku vidpovidnosti. “On technical regulations and conformity assessment”: Law of Ukraine of 15.01.2015 № 124-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/124-19> (date of application: 21.01.2020) [in Ukrainian].

UDC 342.95:351.74(477)

Samus Yevhen,Candidate of Juridical Sciences,
Chief of the Research Laboratory,
State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-8120-0383**ADMINISTRATIVE AND LEGAL STATUS OF THE BODIES OF THE
SYSTEM OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF UKRAINE
AUTHORIZED FOR CARRYING OUT TECHNICAL REGULATION
FUNCTIONS**

The article is devoted to studying the administrative and legal status of bodies of the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine authorized to carry out functions of technical regulation. Under the author’s definition of this concept should be understood the system of powers, fixed in the acts of administrative legislation, which are assigned to the structural subdivisions and separate bodies of MIA of Ukraine system, with the purpose of their realization of public order protection and provision of public safety by means of participation in forming and realization of the state policy in the sphere of technical regulation, development of technical regulations and conformity assessment of products, which belong to the subject of technical regulation of MIA of Ukraine.

For elemental characteristics of administrative and legal status of the approach based on grouping elements for blocks, intended, structural and organizational, of competence. Thus, the target block reflects the goals and objectives that a particular entity implements when entering into administrative legal relations on technical regulation; structural-organizational block indicates the structural subdivisions, which

© Samus Yevhen, 2020

are entrusted with the implementation of administrative authorities in this area, or defines the organizational structure of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine (therefore, this structural element inherent only in legal entities, primarily state bodies and local self-government); the competence block forms the basis of the administrative and legal status and includes the functions performed by the bodies of the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, entering into administrative legal relations in the sphere of technical regulation, and the system of rights and obligations (powers) by which they are assigned to the extent necessary for the performance of their respective functions.

It is substantiated that the functions in the field of technical regulation can be divided into three groups: 1) formation of state policy in the sphere of technical regulation; 2) definition, scientific substantiation and development of technical characteristics of products that are subject to technical regulation by bodies of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine with their further fixation in technical regulations; 3) conformity assessment, i.e. verification of compliance with requirements determined by technical regulations, economic entities and other persons.

It was noted that the main purpose of the MIA of Ukraine system bodies performing the functions of technical regulation is to ensure public safety and order, which means ensuring the safety of products that are the subject of technical regulation of these bodies, in particular, pyrotechnics, technical means of security, special personal protective equipment and active defense, hunting and sport firearms, ammunition, and others.

Keywords: administrative legal status, technical regulation functions, administrative legal personality, subjects of legal relations.

Отримано 17.02.2020

УДК 342.924(477)

Ткачук Сергій Петрович,
аспірант Хмельницького університету
управління та права, м. Хмельницький, Україна
ORCID ID 0000-0002-5102-4446

ПУБЛІЧНІ ЗАКУПІВЛІ В УКРАЇНІ: ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ НОВОВВЕДЕНЬ У ЧИННОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

У статті здійснено науково обґрунтований правовий аналіз нововведень у чинному законодавстві у сфері публічних закупівель в Україні, згідно з якими вносяться зміни до деяких законодавчих актів, відповідно до яких запроваджується новий підхід до організації закупівельної діяльності в Україні. Наголошено, що нова редакція Закону України “Про публічні закупівлі” не повною мірою відповідає вимогам чинного законодавства, як і окремі норми не повністю відповідають конституційним принципам верховенства права та визначенню України правовою державою, згідно з Конституцією України, а також не враховують правової позиції Конституційного Суду України.

Ключові слова: закупівлі, публічні закупівлі, тендер, замовлення, правове забезпечення, законодавство.

У сучасних умовах гармонізації чинного законодавства з Директивами Європейського Союзу з питань закупівель, відповідно до взятих Україною на себе міжнародних зобов'язань згідно з Угодою про асоціацією з Європейським Союзом, у рамках виконання якої схвалено Дорожню карту, де передбачені основні напрями реалізації реформи публічних закупівель, за якими здійснюється виконання заходів, зокрема, заходу з адаптації законодавства до правил Європейського Союзу (далі – ЄС) згідно з положеннями глави 8 Угоди про асоціацію з ЄС та додатків XXI-B, XXI-C, XXI-D, XXI-E до неї, 19 вересня 2019 року був прийнятий Закон України № 114-IX “Про внесення змін до Закону України “Про публічні закупівлі” та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення публічних закупівель” [1].

Зазначеним Законом робляться зміни до деяких законодавчих актів, відповідно до яких, з огляду на зміст, запроваджується новий підхід до організації закупівельної діяльності в Україні. Однак, на нашу думку, набуття чинності цими положеннями, не повною мірою відповідає вимогам чинного законодавства, що, у свою чергу, може призвести до ускладнення правозастосування та певних юридичних колізій. Тому зберігає актуальність проблема вдосконалення адміністративно-правового забезпечення відносин у сфері публічних закупівель в Україні, пошук нових моделей такого забезпечення.

Слід зазначити, що дослідженню окремих аспектів у сфері публічних (державних) закупівель різного часу було присвячено низку праць, таких як:

© Tkachuk Serhii, 2020

А.М. Бровдій, І.В. Влялько, К.Ю. Водоласкова, Н.В. Головка, А.М. Довбенко, М.Ю. Довгань, О.В. Іншина, К.Є. Крищенко, В.М. Новаковець, Ю.О. Оврамець, М.В. Остапюк, Ю.І. Пивовар, Н.П. Селіванова, А.О. Сошников, О.Г. Турченко, Н.Ю. Цибульник тощо. Однак враховуючи постійні зміни в чинному законодавстві в зазначеній сфері (у тому числі, після схвалення зазначеного Закону), ця проблематика наразі залишається відкритою. Указане вище свідчить про актуальність цієї статті, *метою* написання якої є здійснення правового науково обґрунтованого аналізу нововведень у чинному законодавстві у сфері публічних закупівель в Україні.

Отже, як уже було зазначено вище, 19.10.2019 було опубліковано у “Голосі України” від 19.10.2019 № 200 та на офіційному сайті Верховної Ради України Закон України від 19.09.2019 № 114-IX “Про внесення змін до Закону України “Про публічні закупівлі” та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення публічних закупівель”, який, відповідно до Прикінцевих та перехідних положень, набрав чинності з дня, наступного після дня його опублікування (тобто з 20.10.2019), однак упроваджується через шість місяців від дня його опублікування (тобто після 19.04.2020), крім розділу VI (“Процедура торгів з обмеженою участю”), який вводиться в дію через 12 місяців від дня його опублікування (тобто після 19.10.2020) [1].

Варто констатувати, що ретельний аналіз нового закону у сфері публічних закупівель дає підстави стверджувати, що внесені зміни охоплюють практично кожну статтю старої редакції Закону 2015 року (Закон України “Про публічні закупівлі” від 25 грудня 2015 року № 922-VIII) [2], тобто згідно з новим Законом викладено нову редакцію Закону України “Про публічні закупівлі” на заміну редакції 2015 року (внесені правки як технічного, так і нормопроектувального характеру).

Серед основних змін варто виокремити такі. Так, зокрема, передбачається:

– можливість виправлення учасником невідповідності в інформації (документах), що подані ним у своїй тендерній пропозиції, які були виявлені замовником після розкриття тендерних пропозицій, упродовж 24 годин з часу розміщення замовником у електронній системі закупівель повідомлення з вимогою про усунення таких невідповідностей;

– нові підходи до оскарження процедур закупівель, а саме: нові правила щодо подачі скарги та повернення її оплати учасникові, а також встановлюється заборона щодо скасування тендеру чи визнання його таким, що не відбувся, замовником під час розгляду скарги на цей тендер органом оскарження; зміна підходів до організації закупівельної діяльності, зокрема: організацією та проведенням процедур закупівель/спрощених закупівель будуть займатися уповноважені особи замовника. Крім того, організацією та проведенням процедур закупівель може займатися тендерний комітет, але виключно до кінця 2021 року. Також замовник може передати проведення своїх процедур закупівель (закупівель за рамковими угодами) до централізованих закупівельних організацій;

– новий інструмент в електронній системі закупівель, який дозволяє виявити автоматично (за наперед заданими параметрами) електронною системою закупівель аномально низьку ціну тендерної пропозиції та звертає увагу замовника на існування

© Tkachuk Serhii, 2020

відповідного ризику. Замовник в такому випадку має отримати обґрунтування від учасника процедури закупівлі щодо аномально низької ціни його тендерної пропозиції, а за відсутності такого обґрунтування (чи недостатньої аргументації) відхилити тендерну пропозицію такого учасника; введення нового виду закупівлі – спрощена закупівля, порядок здійснення якої розповсюджується на закупівлі товарів, робіт і послуг, вартість яких дорівнює або перевищує 50 тисяч гривень та є меншою від вартості, що встановлена в пунктах 1 і 2 частини першої статті 3 Закону;

– розширення переліку конкурентних процедур закупівель. Так, окрім процедури відкритих торгів та конкурентного діалогу, замовник може застосовувати процедуру торгів з обмеженою участю. Ця процедура застосовується, якщо товари, роботи чи послуги внаслідок їх складного або спеціалізованого характеру можуть бути запропоновані обмеженою кількістю учасників, які потребують обов'язкової попередньої перевірки кваліфікації, та їх вартість дорівнює або перевищує для товарів та послуг 133 тисяч євро, для робіт – 5150 тисяч;

– зміна підходу до визначення критеріїв оцінки тендерних пропозицій. Так, при закупівлі будь-яких товарів, робіт і послуг можуть бути застосовані альтернативні критерії оцінки: ціна; ціна/вартість життєвого циклу разом з іншими критеріями оцінки; вартість життєвого циклу; для планування закупівель та підготовки до проведення процедур закупівель надання права замовнику проводити попередні ринкові консультації з метою аналізу ринку, у тому числі запитувати й отримувати рекомендації та інформацію від суб'єктів господарювання; надання можливості замовнику укласти один договір про закупівлю із переможцем закупівлі декількох (усіх) лотів в межах єдиної процедури закупівлі; певна трансформація переговорної процедури закупівлі шляхом уточнення порядку проведення переговорів та перегляду підстав її застосування; надання права замовнику відхиляти тендерну пропозицію учасника, який не виконав своїх зобов'язань перед ним за раніше укладеним договором про закупівлю;

– детальна регламентація використання технічних специфікацій до предмета закупівлі, у яких визначаються характеристики товарів (послуг, робіт), через сукупність усіх їх технічних умов; розширення переліку кваліфікаційних критеріїв, які вимагаються замовником від учасника процедури закупівлі (з'являється вимога щодо наявності фінансової спроможності, яка підтверджується фінансовою звітністю); встановлення відповідальності для керівників замовників за невиконання вимог Закону та за укладення договору про закупівлю до/без проведення закупівель тощо.

Проведений аналіз зазначених змін дає зробити висновок, що: по-перше, новий Закон багато в чому дублює положення Закону України “Про публічні закупівлі” 2015 р. [2] та не передбачає кардинальних змін у здійсненні цих закупівель. Фактично, основними новелами є скасування в майбутньому інституту тендерних комітетів, можливості здійснення закупівель через централізовані закупівельні організації, запровадження нових процедур закупівлі (спрощеної закупівлі, торгів із обмеженою участю), електронного каталогу, критерію оцінки тендерних пропозицій за вартістю життєвого циклу тощо. З огляду на це, вважаємо, що більш логічним було б реалізувати вказані новели шляхом внесення змін до чинного Закону “Про публічні закупівлі”

© Tkachuk Serhii, 2020

2015 р. [2], а не викладати його у новій редакції, що, у свою чергу, полегшило б застосування норм замовниками та учасниками процедури закупівлі.

По-друге, низка положень нового Закону не відповідають конституційним принципам верховенства права та визначенню України як правової держави, згідно зі статтями 1 та 8 Конституції України [3], а також не враховують правової позиції Конституційного Суду України, у рішеннях якого неодноразово наголошувалося, що визначальними елементами верховенства права є принципи правової визначеності, ясності й недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі [4; 5; 6].

Так, наприклад, у статті 1 нового Закону наведено перелік осіб, які вважаються членами сім'ї, за умови їх постійного проживання разом із пов'язаною особою. До таких осіб, зокрема, віднесено подружжя. Проте водночас, згідно з ч. 2 ст. 2 Сімейного кодексу України [7], подружжя вважається сім'єю і тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно. До того ж, не зовсім коректно у законодавчому акті використовувати зменшувально-ласкаві конструкції “дідуся”, “бабусі”, замість закріплених у Сімейному кодексі України [7], Цивільному кодексі України [8] та Законі України “Про запобігання корупції” [9] понять “дід” “баба”.

Також у ст. 2 нового Закону визначено окремі ознаки певних юридичних осіб (як замовників), зокрема: “органи державної влади чи органи місцевого самоврядування володіють більшістю голосів у вищому органі управління”, “органам державної влади, органам влади Автономної Республіки Крим, органам місцевого самоврядування належить частка у статутному капіталі” [1]. Слід зауважити, що вказане суперечить як Цивільному кодексу [8], так і Закону України “Про управління об'єктами державної власності” [10], оскільки зазначені вище органи не є суб'єктами права власності, а лише здійснюють управління відповідними об'єктами державної або комунальної власності.

Запропонований новий термін “аномально низька ціна тендерної пропозиції” як відповідний інструмент з протидії ціновому демпінгу, на нашу думку, за своїм характером виглядає декларативною нормою, через те, що поряд з цим Закон не містить відповідних механізмів протидії зловживанням у цій сфері, оскільки згідно з ч. 14 ст. 29 нового Закону, відхилення аномально низької тендерної пропозиції є правом замовника, що, у свою чергу, жодним чином не зможе ефективно сприяти подоланню корупційних ризиків.

Поряд з новим видом конкурентних процедур закупівель – торгами із обмеженою участю (Розділ VI нового Закону), які застосовуються за потреби попередньої перевірки кваліфікації учасників, відсутні чітко визначені принципи та підстави для застосування такої процедури порівняно з іншими процедурами, зокрема, відсутнє уточнення щодо того, придбання яких саме робіт, товарів або послуг повинне бути предметом цього виду закупівлі.

Крім того, непереконливими та недостатньо конструктивними, на наш погляд, закріплені вимоги до нового суб'єкта у сфері публічних закупівель – уповноваженої особи. Так, зокрема, передбачається, що уповноважені особи: повинні мати вищу освіту, можуть пройти навчання з питань організації та здійснення закупівель

© Tkachuk Serhii, 2020

(ч.ч. 7, 8 ст. 11 нового Закону). Проте водночас відсутні чітко встановлені професійні вимоги до таких осіб.

Окремо хотілося б зауважити, що додаткового обґрунтування потребує запропонований підхід щодо запровадження спрощеної процедури закупівлі, згідно з якою: придбання замовником товарів, робіт і послуг, вартість яких дорівнює або перевищує 50 тис. грн та є меншою від вартості, встановленої у п. 1 і 2 ч. 1 ст. 3 нового Закону; закупівля товару (товарів), послуги (послуг) дорівнює або перевищує 200 тис. (1 млн) грн, а робіт – 1,5 (5) млн грн. Отже, істотне скорочення вартості допорогової закупівлі може негативно позначитися на ефективності діяльності замовників, передовсім державних та комунальних підприємств.

Певні зауваження пов'язані з питанням щодо кваліфікаційних критеріїв процедури закупівлі, визначених ст. 16 нового Закону, згідно з якою замовник може визначити на власний розсуд кваліфікаційні критерії процедури закупівлі (наявність в учасника процедури закупівлі обладнання, матеріально-технічної бази та технологій, відповідної кваліфікації, які мають необхідні знання та досвід, фінансової спроможності та ін.). Слід наголосити на тому, що законодавець не визначив чітких механізмів встановлення таких критеріїв, що, у свою чергу, може призвести до встановлення дискримінаційних вимог замовників до учасників. Аналогічні зауваження слід висловити також щодо положень ст. 23 нового Закону про визначення технічної специфікації до предмета закупівлі.

Також необхідно звернути увагу на те, що згідно з п. 13 ч. 1 ст. 17 нового Закону замовник приймає рішення про відмову учаснику брати участь у процедурі закупівлі, якщо учасник процедури закупівлі має заборгованість зі сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), крім випадку, якщо такий учасник здійснив заходи щодо розстрочення і відстрочення такої заборгованості у порядку та на умовах, визначених законодавством країни реєстрації такого учасника [1]. Наявність зазначеної норми в такій редакції без чітко визначеного розміру податкової заборгованості учасника, а також періоду, упродовж якого ця заборгованість існує, на нашу думку, не відповідає принципам публічних закупівель, визначеним ст. 5 нового Закону (щодо недискримінації учасників та однакового ставлення до них, об'єктивного та неупередженого визначення переможця процедури закупівлі/спрощеної закупівлі), та може створювати певні корупційні ризики.

Дискусійним з правового погляду залишається питання щодо змісту: 1) ч. 3 ст. 18 нового Закону, відповідно до якого “у разі якщо скарга внесена до реєстру скарг і щодо неї сформована реєстраційна картка, така скарга не може бути відкликана”, оскільки не тільки подання, а й відкликання скарги є правом суб'єкта оскарження; 2) ч. 1 ст. 4 нового Закону, згідно з якою “заплановані закупівлі включаються до річного плану закупівель, який разом зі змінами до нього, у свою чергу, безоплатно оприлюднюються замовником в електронній системі закупівель протягом п'яти робочих днів з дня затвердження річного плану та змін до нього”, оскільки поряд із зазначеним не визначаються загальні вимоги щодо терміну затвердження такого плану.

З огляду на практику застосування законодавчих норм про процедури закупівель під час проведення виборів (зокрема, позачергових), викликають зауваження положення нового Закону про особливості здійснення процедур закупівель

© Tkachuk Serhii, 2020

товарів, робіт і послуг для підготовки та проведення відповідних виборів, із урахуванням скорочених строків, наявності достатнього обсягу бюджетних призначень.

Як визначено у змінах до законів України “Про вибори Президента України”, “Про вибори народних депутатів України”, “Про місцеві вибори”, що викладені у Прикінцевих положеннях законопроекту, процедури закупівлі здійснюються відповідно до Закону України “Про публічні закупівлі” [1]. Проте згідно з пунктами 9, 16 частини п’ятої статті 3 нового Закону дія Закону про закупівлі не поширюється тільки на випадки, якщо предметом закупівлі є “послуги з виготовлення та розповсюдження аудіовізуальної продукції та реклами для здійснення передвиборної агітації” та “виборчі бюлетені з виборів Президента України та/або народних депутатів України” [1]. При цьому не згадуються місцеві вибори, позачергові вибори тощо.

Не менш важливим у цьому контексті, на нашу думку, постають дискусійні питання та певні зауваження щодо змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) [10]. Так, наприклад, закріплення у ст. 166-14 КУпАП вичерпного переліку порушень законодавства про закупівлі є помилковим, оскільки у разі зміни регулятивного законодавства в цій сфері перегляду потребуватиме також перелік його порушень, відповідальність за які передбачена в КУпАП.

До того ж, сумнівними, на нашу думку, виглядають зміни до ч. 3 ст. 38 КУпАП [10], зокрема, щодо встановлення більш тривалих строків накладення адміністративних стягнень за скоєння правопорушень, передбачених статтею 164-14 КУпАП (протягом 6 місяців з дня його виявлення, але не пізніше 3 років з дня його вчинення). Слід наголосити, що за загальним правилом адміністративне стягнення може бути накладено не пізніше як через 2 місяці з дня скоєння правопорушення, а при триваючому правопорушенні – не пізніше як через 2 місяці від дня його виявлення, за винятком випадків, коли справи про адміністративні правопорушення відповідно до КУпАП підвідомчі суду (судді) (ч. 1 ст. 38 КУпАП) [10].

Як бачимо, чинним законодавством вже встановлені відповідні винятки для правопорушень, пов’язаних із корупцією, а також правопорушень, передбачених статтями 164-14 “Порушення законодавства про закупівлі”, 212-15 та 212-21 КУпАП. Зокрема, у чинній ч. 3 ст. 38 КУпАП передбачено, що адміністративне стягнення за вказані правопорушення може бути накладено протягом трьох місяців з дня його виявлення, але не пізніше двох років з дня його вчинення [10]. З огляду на це, навряд чи правопорушення, передбачені ст. 164-14 КУпАП (у редакції нового Закону), самі по собі є настільки суспільно шкідливими та складними для виявлення, щоб встановлювати більш тривалі (порівняно зі статтями 212-15 та 212-21 КУпАП) строки для накладення стягнень за їх вчинення. Унесення зазначених змін до ч. 3 ст. 38 КУпАП може започаткувати небезпечний прецедент постійного розширення переліку правопорушень, строк накладення стягнень за які буде значно збільшуватися без належних підстав.

Підсумовуючи дослідження, слід підкреслити, що нова редакція Закону України “Про публічні закупівлі” [1], не повною мірою відповідає вимогам чинного законодавства, а окремі норми не відповідають конституційним принципам вер-

© Tkachuk Serhii, 2020

ховенства права та визначенню України як правової держави, згідно із Конституцією України, а також не враховують правової позиції Конституційного Суду України, у рішеннях якого неодноразово наголошувалося, що визначальними елементами верховенства права є принципи правової визначеності, ясності і недвозначності правової норми. Це ж, у свою чергу, може призвести до ускладнення правозастосування та юридичних колізій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про внесення змін до Закону України “Про публічні закупівлі” та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення публічних закупівель: Закон України від 19 вересня 2019 р. № 114-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/114-20> (дата звернення: 10.02.2020).
2. Про публічні закупівлі: Закон України від 25 грудня 2015 р. № 922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#n608> (дата звернення: 10.02.2020).
3. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 10.02.2020).
4. Рішення Конституційного Суду України від 22.09.2005 № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05> (дата звернення: 10.02.2020).
5. Рішення Конституційного Суду України від 29.06.2010 № 17-рп. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-10> (дата звернення: 10.02.2020).
6. Рішення Конституційного Суду України від 11.10.2011 № 10-рп. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-11> (дата звернення: 10.02.2020).
7. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 10.02.2020).
8. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 10.02.2020).
9. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 10.02.2020).
10. Про управління об’єктами державної власності: Закон України від 21.09.2006 № 185-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-16> (дата звернення: 10.02.2020).
11. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. Відомості Верховної Ради УРСР. 1984. № 51. Ст. 1122.

REFERENCES

1. On Amendments to the Law of Ukraine “On Public Procurement” and some other legislative acts of Ukraine on improvement of public procurement: Law of Ukraine of September 19, 2019 No 114-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/114-20> (date of application: 10.02.2020) [in Ukrainian].
2. On Public Procurement: Law of Ukraine of December 25, 2015 No 922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#n608> (date of application: 10.02.2020) [in Ukrainian].
3. Constitution of Ukraine of June 28, 1996 No. 254k / 96-BP. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (date of application: 10.02.2020) [in Ukrainian].
4. Rishennia Konstitutsiinoho Sudu Ukrainy vid 22.09.2005 No 5. “Judgment of the Constitutional Court of Ukraine” No 5 of September 22, 2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05> (date of application: 10.02.2020) [in Ukrainian].
5. Rishennia Konstitutsiinoho Sudu Ukrainy vid 29.06.2010 No17-rp. “Judgment of the Constitutional Court of Ukraine” No 29-rp of 29.06.2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-10> (date of application: 10.02.2020) [in Ukrainian].
6. Rishennia Konstitutsiinoho Sudu Ukrainy vid 11.10.2011 No10-rp. “Judgment of the Constitutional Court of Ukraine” of 10.10.2011 No 10-rp. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-11> (date of application: 10.02.2020) [in Ukrainian].
7. Family Code of Ukraine dated January 10, 2002 No 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (date of application: 10.02.2020) [in Ukrainian].

8. Civil Code of Ukraine dated January 16, 2003, No 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (date of application: 10.02.2020) [in Ukrainian].

9. On the Prevention of Corruption: Law of Ukraine of 14.10.2014 No 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (date of application: 10.02.2020) [in Ukrainian].

10. On the Management of State Property Objects: Law of Ukraine of September 21, 2006, No 185-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-16> (date of application: 10.02.2020) [in Ukrainian].

11. Code of Ukraine on Administrative Offenses: Law of Ukraine dated 07.12.1984 No 8073-X. Bulletin of the Supreme Soviet of the USSR. No 51. 1984. 1122 [in Ukrainian].

UDC 342.924(477)

Tkachuk Serhii,Postgraduate, Khmelnytsky University
of Management and Law, Khmelnytsky, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-5102-4446

PUBLIC PURCHASES IN UKRAINE: LEGAL ANALYSIS OF INNOVATIONS IN CURRENT LEGISLATION

Paper provides a scientifically substantiated legal analysis of the innovations in the current legislation in the field of public procurement in Ukraine, according to which changes are made to some legislative acts considering an introduced new approach to the organization of purchasing activity in Ukraine.

It is emphasized that the new Law, which was adopted in order to harmonize the current legislation with the European Union Procurement Directives, in accordance with Ukraine's international commitments under the Association Agreement with the European Union, within the framework of which it approved the Roadmap, which provides the main areas of public procurement reform that are being implemented, including measures to adapt legislation to European Union rules in accordance with the provisions of Chapter 8 of the Association Agreement EU largely duplicates the provisions of the Law of Ukraine "On Public Procurement" in 2015 and does not involve a fundamental change in the implementation of the procurement.

In fact, the main novelties, on the author's point of view, are: cancellation in the future of tender committees institution, possibility of procurement through centralized procurement organizations, introduction of new procurement procedures (simplified procurement, restricted tendering), electronic catalogue, criterion for evaluation of tender bids cycle, etc. In view of this, it is concluded that it would be more logical to implement these novelties by amending the current Law on Public Procurement 2015, rather than presenting it in a new version, which in turn would facilitate the application of the rules by the contracting authorities and participants in the procurement procedure.

It is emphasized that the new wording of the Law of Ukraine "On Public Procurement" does not fully meet the requirements of the current legislation, and some regulations do not meet the constitutional principles of the rule of law and the definition of a rule of law in accordance with the Constitution of Ukraine, and do not take into account the legal position of the Constitutional Court of Ukraine, which

© Tkachuk Serhii, 2020

decisions have repeatedly emphasized that the defining elements of the rule of law are the principles of legal certainty, clarity and ambiguity of the legal norm, which, in turn, can reduce complications of law enforcement and legal conflicts.

Keywords: procurement, public procurement, tender, commission, legal support, legislation.

Отримано 17.02.2020

УДК 342.734

Христинченко Надія Петрівна,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри економічної безпеки
та фінансових розслідувань
Тернопільського національного
економічного університету,
м. Тернопіль, Україна

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті досліджено основні напрями та стратегію реформування системи соціального страхування в Україні. Проаналізовано вплив на розвиток системи соціального страхування негативних явищ, зокрема, недостатнього фінансування. Запропоновано перелік заходів, виконання яких приведе до позитивного вдосконалення досліджуваних правовідносин.

Зроблено висновок, що розвитку системи соціального страхування в нашій державі також перешкоджає наявність формальних процедур, скорочення чисельності працюючого населення та зростання числа пенсіонерів, зниження рівня реальних доходів населення.

Ключові слова: соціальне забезпечення, соціальне страхування, страховий платіж, реформування, правове регулювання, фінансування соціальної сфери.

Згідно зі статтею 1 Конституції Україна є соціальною державою, відповідно, її соціально-економічна політика має спрямовуватися на створення таких умов, які дозволили б забезпечити гідне життя і вільний розвиток усіх громадян. Пріоритетним напрямом нової стратегії розвитку держави має стати соціальний захист громадян. Після здобуття незалежності в Україні розпочався перехід від адміністративно-командних до ринкових методів регулювання всіх сфер суспільних відносин. Цей процес призвів до необхідності відмовитись від наявної раніше єдиної державної системи соціального забезпечення і створення, натомість, сучасної системи соціального захисту населення, яка в умовах існування різних форм власності і обмеженості економічних можливостей держави передбачала б збереження мінімальних державних соціальних гарантій. Як свідчить практика, з числа усіх можливих форм соціального захисту населення в країнах із ринковою економікою основними є обов'язкове соціальне страхування і державна соціальна допомога. Визначальна роль обов'язкового соціального страхування пов'язана з тим, що в умовах ринкових відносин воно дозволяє не тільки враховувати широкий спектр соціальних ризиків, а й формувати розміри соціальної допомоги відповідно до рівня розвитку економіки, а індивідуальні соціальні виплати – залежно від виконання трудовитої функції кожного окремо взятого працівника. Фінансове забезпечення при цьому повинно мати риси цільових страхових внесків, за внесення

© Khrystynchenko Nadiia, 2020

яких відповідальні роботодавці та працівники, а також суб'єкти владних повноважень.

Свідченням важливості питання соціального забезпечення є, зокрема, увага, яка приділяється зазначеній проблематиці в програмних документах уряду. Так, 13 квітня 2007 року Кабінетом Міністрів України схвалено Концепцію реформування системи соціальних послуг, у якій передбачено, що реформування системи соціального захисту населення здійснюється з метою створення умов для досягнення високого рівня життя громадян, посилення цільової спрямованості соціальних програм, поглиблення адресності, що розпочалося з реформи пенсійного забезпечення та соціальних виплат. Наступний етап передбачає реформування системи соціальних послуг з метою підвищення якості таких послуг. Зазначене завдання сучасної соціальної політики спрямоване на посилення захисту конституційних прав та свобод громадян, забезпечення поваги до кожної людини, її гідності, толерантності та гуманізму. Надання якісних послуг не лише задовольняє фізичні, соціальні та культурні потреби окремої людини, а й сприяє формуванню і збереженню духовних цінностей у суспільстві [1].

Відповідно до Програми діяльності Кабінету Міністрів України, затвердженої постановою Верховної Ради України від 04.10.2019 № 188-ІХ, передбачені шляхи підвищення ефективності соціальної підтримки. Так, ефективна адресна соціальна підтримка потребує моніторингу, автоматизації та цифровізації, глибокої аналітики для якісного дизайну програм підтримки родин. Внаслідок посилення адресності та консолідації фінансового ресурсу, створення Єдиної інформаційно-аналітичної системи управління соціальною підтримкою населення України збільшиться ефективність соціальних виплат. Громадяни, які реально потребують соціальної допомоги, в тому числі субсидій, мають отримувати її у збільшених розмірах [2]. Ці норми знайшли своє відображення в державному бюджеті України на 2020 рік. Зокрема, Кабінет Міністрів збільшив витрати на соціальну сферу в державному бюджеті на 2020 рік до 293,4 млрд грн. Для порівняння: у 2019 році на соціальну сферу було виділено 177, 43 млрд грн, тобто у 2020 році фінансування збільшено на 65,4 % [3]. Проте відкритим залишається питання ефективного використання виділених грошових коштів.

Проблемним аспектам реформування системи соціального забезпечення на різних етапах розвитку нашої держави присвячені такі праці вчених-правознавців, як Н. Болотіна, М. Бондарук, І. Гуменюк, О. Коваль, О. Москаленко, С. Прилипка, С. Синчук, С. Сільченко, О. Соловійов, О. Ярошенко та інші. Проте сучасний стан соціального забезпечення, подальші реформи та законодавчі зміни правового регулювання зазначених правовідносин зумовлюють необхідність додаткового ґрунтовного вивчення питання організації та функціонування системи соціального забезпечення нашої держави.

Метою цієї статті є дослідження змісту та правової природи проблемних аспектів реформування системи соціального забезпечення та надання рекомендацій щодо покращення правового регулювання досліджуваних правовідносин.

На сьогодні в Україні здійснюється перехід на новий рівень організації системи соціального страхування, покликаний підвищити фінансову стійкість системи, привести її у відповідність до європейських стандартів та адаптувати до

нових економічних відносин; оскільки система соціального страхування в нашій державі (в її нинішньому вигляді) не відповідає тим завданням, які вона покликана вирішувати. Проте ми не можемо стверджувати про початок нового революційного етапу реформування системи соціального забезпечення, на нашу думку, теперішньому етапу притаманний еволюційний характер.

У широкому розумінні соціальне страхування являє собою систему соціального захисту від усіх видів соціальних ризиків. Згідно зі статтею 1 Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, під загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням розуміють систему прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом [4].

Сьогодні у більшості економічно розвинених країн сформовані системи соціального страхування. Виникнення цих систем не є випадкове, оскільки соціальне страхування можна визнати саме тією формою, через яку здійснюється захист застрахованих осіб від матеріальної незабезпеченості при настанні соціальних ризиків в умовах ринкової економіки. За цих умов, як показує практика, така форма соціального захисту є для працівників оптимальною.

Як слушно зауважує С. Березіна, соціальне забезпечення – це спосіб захисту населення, за яким держава здійснює соціальні витрати (на освіту, культуру, охорону здоров'я, соціальне забезпечення у вузькому сенсі) без огляду на рівень потреби в цих коштах їх отримувача. Таким чином, соціальне забезпечення стосується не окремої людини, а певних верств населення. Виплати надходять із державної казни (бюджету). Накопичення коштів здійснюють шляхом збирання податків, сума яких безпосередньо не пов'язана з розмірами фонду заробітної плати [5].

Дефініція соціального страхування породжує певні дискусії. Крім того, певні складнощі в розуміння вносить також багатозначність визначення “соціальний”. Залежно від трактувань останнього можливі варіативні визначення поняття “соціальний ризик”. Необхідно додати про певні спільності, що можна виділити у визначеннях соціального ризику різних авторів. Цей ризик насамперед пов'язаний із загрозою можливої матеріальної небезпеки або додатковими витратами, має масовий характер, пов'язаний із настанням несприятливих подій, які мають закріплення в законодавстві країн, де функціонує соціальне страхування або прописані в договорі (страхові випадки), якщо мова йде про добровільне соціальне страхування. Здебільшого страхові ризики пов'язані з системою соціально-трудова відносин, що наочно проявляється в обов'язковому соціальному страхуванні.

Упродовж останнього десятиліття роботодавці виявляли підвищений інтерес до механізмів фіксованого внеску. Основними факторами, що зумовлюють цю тенденцію, були прагнення роботодавців скоротити свої витрати, а не прагнути до більшої стабільності з року в рік, а також зростаюча складність законодавства і

системи контролю за механізмами зі встановленими виплатами. Варто зазначити, що сучасне українське трудове законодавство встановлює низку гарантій для захисту працюючими своїх трудових прав, зокрема за допомогою суду [6].

За своєю соціально-економічною природою соціальне страхування відноситься до витрат відтворення найманої робочої сили, а його фінансове забезпечення у вигляді страхових платежів включається до складу вартості виробленого продукту, що покриває вартість найнятої робочої сили. Страховий платіж розуміють як частину необхідного продукту, відкладеного у вигляді недоданої працівникові частини ціни його робочої сили, призначеної для повернення у вигляді його матеріального забезпечення при настанні відповідних страхових випадків. Можна підсумувати, що страхові внески на обов'язкове соціальне страхування є необхідними витратами на виробництво в умовах, коли робоча сила є товаром. Тому всі розуміння страхових внесків як додаткове навантаження на підприємництво, як соціальний податок, соціальна допомога не відповідають правовій природі цього явища. Аналогічно можна трактувати і страхові внески, призначені на територіальні, корпоративні соціальні програми.

Як слушно зазначають Д. Карамішев та Л. Карамішева, потреба у формуванні системи збору та обліку єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні зумовлена загальносуспільними потребами реформування цієї системи. На сьогодні серед головних питань, розв'язання яких належить передбачити в найближчій перспективі, є суттєве зниження адміністративних витрат фондів за рахунок об'єднання їх у єдиний соціальний фонд. Скорочення таких витрат завдяки створенню єдиного соціального фонду дозволить зекономити обігові кошти та знизити ставки внесків. Зменшення навантаження на фонд оплати праці, своєю чергою, уможливить збільшення суми сплачених соціальних внесків [7, с. 1].

Варто наголосити, що реформування вітчизняної правової системи відбувається в межах євроінтеграційних прагнень України. Так, відповідно до обраного нашою державою курсу на євроінтеграцію, адаптація чинного законодавства України до законодавства ЄС, що полягає в зближенні національного законодавства із сучасною європейською системою права, є одним з основних завдань, виконання яких спрямоване на забезпечення економічного розвитку, розвитку соціальної сфери та сприятиме поступовому зростанню рівня життя населення України [8, с. 87].

Як зазначалося, за правовим статусом соціальне страхування може бути обов'язковим і добровільним. Визначення обов'язкового соціального страхування, як і соціального ризику, розкривається в чинному українському законодавстві, згідно з яким таке страхування розглядається як частина вибудованої на рівні держави системи соціального захисту населення.

Науковці визначають загальну мету реформи соціального забезпечення – підвищення охоплення соціальною підтримкою незаможних верств населення при раціональному використанні бюджетних коштів. Для досягнення цілей на період реформи поставлено такі завдання:

- 1) посилити адресний характер надання соціальної підтримки;

2) підвищити ефективність управлінських рішень у системі соціальної підтримки населення;

3) запровадити стимули до економічно відповідальної поведінки одержувачів соціальної підтримки [9, с. 111].

До того ж у Концепції соціального забезпечення населення України наголошувалося, що спочатку мали бути створені передумови реформування, удосконалені механізми, а відповідні акти, що закріплюють здійснення реформ, повинні прийматися лише після досягнення стабілізації в економіці. Планувалося розробити і прийняти такі законодавчі акти:

- основи законодавства про соціальне страхування громадян;
- про добровільне соціальне страхування громадян;
- про соціальне страхування громадян на випадок безробіття;
- про соціальне страхування громадян на випадок хвороби (медичне страхування);
- про соціальне страхування громадян від нещасного випадку на виробництві;
- про пенсійне страхування громадян;
- про матеріальне забезпечення громадян, що потерпіли від техногенно-екологічних і природних катастроф [10].

На нашу думку, стратегія розвитку соціального страхування має включати консолідовану позицію Кабінету Міністрів, профспілок і роботодавців у вирішенні питань соціального страхування: активізацію роботи профспілок при збереженні за державою законодавчих і контрольних функцій; створення відповідних умов для розвитку недержавного соціального страхування, що пов'язано з організацією недержавних пенсійних фондів. Розвиток і підтримка недержавних добровільних форм страхування дозволить, по-перше, залучити в соціальне страхування і ті групи населення, які опиняться поза діючою системою, по-друге, створити умови конкуренції між страховими організаціями, що підвищить рівень страхових послуг і створить передумови підвищення ефективності соціального захисту населення.

Одним із вирішальних напрямів удосконалення системи соціального страхування має стати здійснення комплексу заходів, спрямованих на досягнення фінансової стійкості системи за рахунок збалансованості надходжень обов'язкових платежів і витрат на соціальні виплати у позабюджетні фонди. Виконання цього завдання зумовлює необхідність встановлення чітких меж між сферами соціального страхування і соціального забезпечення, віднесення витрат до категорії страхових і нестрахових.

Як справедливо відзначає М. Ріппа, найбільшого реформування потребує система державного соціального забезпечення (послуг і пільг). Загальновідомо, що в Україні упродовж тривалого часу створилася складна і розгалужена система пільг. Її регулюють 46 нормативних актів, відповідно до яких держава має зобов'язання щодо надання 156 видів соціальних пільг, гарантій і компенсацій 230 категоріям, а це майже 43 % населення. Очевидним є те, що найбільше різновидів пільг спрямовано не на соціальний захист найбільш соціально незахищених категорій населення, а на інші потреби (професія, рід занять, заслуги перед державою). При реформуванні соціальної політики, на наше переконання, необхідно переглянути і відмінити більшість пільг. Через відсутність системи обліку (наповненого

© Khrystynchenko Nadiia, 2020

єдиного реєстру) потенційних одержувачів різних видів соціальних виплат і пільг важко визначити сім'ї, які найбільше потребують опіки з боку держави, а через відсутність реальних даних про кількість осіб, які мають право на пільги, та вартість їх надання, впровадження уніфікованих підходів до визначення загального обсягу видатків державного бюджету на фінансування пільг суттєво ускладнюється [11, с. 36–37].

Варто відзначити, що соціальне страхування знаходиться в постійному розвитку, змінюються завдання, але зберігається їх колишній зміст – надійний і ефективний захист людини від професійних ризиків.

Заслуговує на увагу думка С. Яблочнікова, Т. Євась та О. Жукової з приводу того, що основним завданням соціально-орієнтованої економіки є забезпечення соціальним захистом усіх верств населення через застосування ефективної соціальної політики, а формою її реалізації має виступати ефективний та якісний процес фінансування соціальної сфери. Підвищення ефективності фінансування соціальних видатків в умовах обмеженості бюджетних ресурсів потребує впровадження нових підходів до планування соціальних видатків; удосконалення міжбюджетних відносин; визначення ступеня участі та повноважень основних партнерів у фінансуванні та адмініструванні соціальних програм; диверсифікації системи надання соціальних послуг; завершення впровадження соціальних стандартів; впровадження системи критеріїв та індикаторів для моніторингу та оцінки досягнення визначених цілей [12].

Щодо механізмів контролю використання коштів, то слушною є думка Л. Гордієнко, що основними напрямками вдосконалення механізму фінансового забезпечення соціальної сфери мають стати: посилення відповідальності за нецільове використання коштів; оптимальне розмежування повноважень щодо здійснення видатків між органами влади всіх рівнів; залучення неурядових організацій до надання соціальних послуг із метою підвищення їх якості тощо. Лише комплексне впровадження зазначених заходів дозволить досягти підвищення ефективності фінансування соціальної сфери та поліпшення якості життя населення як основної мети реалізації соціально-економічної політики держави [13, с. 365].

Підсумовуючи зазначене вище, можна зробити висновок, що наявна система соціального захисту ще не повною мірою використовує свій потенціал і наявні можливості. Сьогодні можна говорити тільки про окремі її елементи та сегменти, для яких повною мірою характерне застосування принципів соціального забезпечення та соціальної допомоги. Розмір більшості виплат все ще знаходиться на мінімальному рівні і не пов'язаний із обсягом внесених страхових коштів.

Розвитку системи соціального страхування в нашій державі також перешкоджає наявність формальних процедур, скорочення чисельності працюючого населення та зростання числа пенсіонерів, зниження рівня реальних доходів населення.

Для належного функціонування та вдосконалення діючої системи, а також економічної ситуації, що справляє на неї вплив, необхідні радикальні комплексні зміни в економічній, правовій, фінансовій, організаційній сферах. Враховуючи теперішній стан справ, для реформування важливо також використовувати існуючі підходи і методи, наявні в системах державної соціальної підтримки найбільш розвинених країн, зокрема країн Європейського Союзу.

Складність завдання нормативно-правового реформування переважно пов'язана з подвійністю правової природи цього інституту. Він володіє елементами, властивими як соціальній, так і економічній системам. Реформування системи на страхових принципах, її співвідношення з настанням страхових випадків і відповідна диференціація тарифів дозволить перетворити державне соціальне страхування в по-справжньому ефективну систему, здатну здійснювати соціальний захист громадян на належному рівні. У цьому випадку необхідний баланс між економічною ефективністю і соціальною спрямованістю. При цьому не повинен страждати приватний бізнес. Слід підібрати оптимальний, необтяжливий розмір страхового навантаження. Важливо створити умови, що дозволяють згладжувати втрати по соціальному страхуванню і забезпечувати необхідну допомогу застрахованим громадянам.

Під час здійснення реформування системи соціального забезпечення законодавцю слід проаналізувати наявну законодавчу базу, переглянути перелік і розмір страхових виплат, визначити потреби фондів у грошових коштах, а також джерела їх формування, виявити способи підвищення ефективності адміністративних витрат.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Концепція реформування системи соціальних послуг: розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 квітня 2007 р. № 178-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/75221955> (дата звернення: 18.02.2020).
2. Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України: постанова Верховної Ради України від 04.10.2019 № 188-ІХ. *Голос України*. 2019. № 196.
3. Реалії бюджету-2020: хто отримає найбільше порівняно з 2019 роком. URL: <https://mind.ua/publications/20205850-realiyi-byudzhetu-2020-hto-otrimae-najbilshe-porivnyano-z-2019-rokom> (дата звернення: 18.02.2020).
4. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 14.01.1998 № 16/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 23. Ст. 121.
5. *Березіна С.Б.* Соціальне страхування як інструмент соціального ризик-менеджменту. *Економіка та держава: міжнародний науково-практичний журнал*. 2018. № 7. С. 22–29.
6. *Ярошенко А.С., Костенко О.М.* Актуальні проблеми виплати компенсації за час вимушеного прогулу як засобу захисту трудових прав працівника. *Судова та слідча практика в Україні*. 2019. Вип. 8. С. 35–40.
7. *Карамішев Д.В., Карамішева Л.Є.* Механізм формування системи збору та обліку єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні. *Державне будівництво*. 2010. № 2. С. 1–10.
8. *Резворович К.Р., Юнін О.С., Круглова О.О.* та ін. Реформування цивільного права в умовах євроінтеграції: навч. посіб. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2019. 180 с.
9. *Степанов А.С.* Орієнтири та пріоритети реформування соціальної політики України. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"*. Серія: Державне управління. 2015. Т. 254. Вип. 242. С. 110–113.
10. *Клименко А.Л.* Передумови розвитку інтегрованої системи соціального захисту населення. *Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років, досвід та погляд у майбутнє (1994–2019 рр.)*: зб. тез доповідей. Харків. 2019. С. 223–224.
11. *Рітта М.Б.* Імперативи бюджетного фінансування соціального захисту та соціального забезпечення в Україні. *Світ фінансів*. 2018. Вип. 3. С. 28–40.
12. *Яблочников С.Л., Євась Т.В., Жукова О.А.* Стан та проблеми фінансового забезпечення соціальної сфери в Україні. *Ефективна економіка*. 2016. № 10. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5172> (дата звернення: 18.02.2020).

13. Гордієнко Л.А. Оцінка фінансового забезпечення соціальної сфери в Україні. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка. 2016. Вип. 1(2). С. 362–366.

REFERENCES

1. Kontseptsiiia reformuvannia systemy sotsialnykh posluh: rozporadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 13 kvitnia 2007 r. № 178-r. “The concept of reforming social services: the Cabinet of Ministers of Ukraine from April 13, 2007, No. 178-R”. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/75221955> (date of application: 18.02.2020) [in Ukrainian].
2. Pro Prohramu diialnosti Kabinetu Ministriv Ukrainy: postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 04.10.2019 № 188-IX. “About the Program of activity of Cabinet of Ministers of Ukraine resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine from 04.10.2019 No. 188-IX”. Holos Ukrainy. 2019. No. 196 [in Ukrainian].
3. Realii biudzhetu-2020: khto otrymaie naibilshe porivniano z 2019 rokom. “The realities of the budget in 2020: who will get the most compared to the 2019”. URL: <https://mind.ua/publications/20205850-realiyi-byudzhetu-2020-hto-otrimae-najbilshe-porivnyano-z-2019-rokom> (date of application: 18.02.2020) [in Ukrainian].
4. “Fundamentals of legislation of Ukraine about obligatory state social insurance: Law of Ukraine 14.01.1998 No. 16/98-VR”. Vidomosti of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1998. No. 23. Art. 121 [in Ukrainian].
5. Berezina S.B. (2018) Sotsialne strakhuvannia yak instrument sotsialnoho ryzyk-menedzhmentu. “Social insurance as an instrument of social risk management”. Economics and government: international scientific journal. No. 7. P. 22–29 [in Ukrainian].
6. Yaroshenko A.S., Kostenko A.M. (2019) Aktualni problemy vyplaty kompensatsii za chas vymushenoho prohulu yak zasobu zakhystu trudovykh prav pratsivnyka. “Actual problems of compensation for the time of enforced idleness as a means of protection for workers’ rights”. The scientific journal “investigative and Judicial practice in Ukraine”. Vol. 8. P. 35–40 [in Ukrainian].
7. Karamyshev D.V., Karamysheva L. (2010) Mekhanizm formuvannia systemy zboru ta obliku yedynoho vnesku na zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne strakhuvannia v Ukraini. “The mechanism of formation of the system of collecting and accounting a single fee for obligatory state social insurance in Ukraine”. State-building. No. 2. P. 1–10 [in Ukrainian].
8. Rezvanyovych K.R., Junin O.S., Kruhlova O.O., etc. (2019) Reformuvannia tsyvilnoho prava v umovakh yevrointehratsii: navch. posib. “Reforming of civil law in the context of European integration: manual”. Dnipro: Publisher Bila K.O. 180 p. [in Ukrainian].
9. Stepanov A.S. (2015) Oriientyry ta priorytety reformuvannia sotsialnoi polityky Ukrainy. “Targets and reform priorities of social policy of Ukraine”. Scientific works of the black sea state University named Petro Mohyla complex “Kyiv-Mohyla Academy”. Series: Public administration. T. 254. Vol. 242. P. 110–113 [in Ukrainian].
10. Klymenko A.L. (2019) “Prerequisites for development of an integrated system of social protection of the population”. Kharkiv national University of internal Affairs: 25 years of experience and a look into the future (1994–2019). Kharkov. P. 223–224 [in Ukrainian].
11. Rippa M.B. (2018) Imperatyvy biudzhethnoho finansuvannia sotsialnoho zakhystu ta sotsialnoho zabezpechennia v Ukraini. “The imperatives of budgetary financing of social protection and social security in Ukraine”. The world of Finance. Vol. 3. P. 28–40. [in Ukrainian].
12. Yablochkov S.L., Yevas T.V., Zhukova O.A. (2016) Stan ta problemy finansovoho zabezpechennia sotsialnoi sfery v Ukraini. “Status and problems of financial provision of social sphere in Ukraine”. Efficient economy. No. 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=l&z=5172> (date of application: 18.02.2020) [in Ukrainian].
13. Hordienko L.A. (2016) Otsinka finansovoho zabezpechennia sotsialnoi sfery v Ukraini. “Evaluation of financial provision of social sphere in Ukraine”. Scientific Bulletin of the Uzhhorod University. Series: Economics. Vol. 1(2). P. 362–366 [in Ukrainian].

Khrystynchenko Nadiia,
Doctor of Juridical Sciences, Full Professor, Professor at the Department,
Ternopil National University of Economics,
Ternopil, Ukraine

CONCEPTUAL FRAMEWORKS FOR REFORMING THE SOCIAL INSURANCE SYSTEM IN UKRAINE

The article examines the main directions and strategy of reforming the social insurance system in Ukraine. Noted that the priority of the new state development strategy should be the protection of citizens. In turn, social insurance is the form through which the protection of the insured persons from financial insecurity upon the occurrence of social risks in a market economy. Analyzed the impact on the development of the social insurance system adverse events, including inadequate funding. Proposed list of actions will lead to positive improvement of the relationships studied.

It is concluded that the development of the social insurance system in our country is also hampered by formal procedures, reducing the working population and the growing number of retirees, the reduction in real incomes. To turn social insurance into a truly effective system that would be able to provide social protection for citizens at the appropriate level will allow the reform of such a system on insurance principles, its relationship with the occurrence of insured events and the corresponding differentiation of tariffs. In this case, a balance must be struck between economic feasibility and social component. It should not be put in the awkward position of a private entrepreneur. It is important to find the optimal, sustainable amount of the insurance load. We need to create conditions that will contribute to the optimization of social security cost and provide the necessary assistance to all citizens. In the implementation of the reform of the welfare system the legislator should review the existing legislative framework, to revise the list and the size of insurance payments to demand funds in cash, and the sources of their formation, to identify ways to improve the efficiency of the administrative costs.

Keywords: social security, social insurance, insurance payment, reform, legal regulation, financing of the social sphere.

Отримано 20.02.2020

Циганов Олег Григорович,
доктор юридичних наук, доцент,
головний науковий співробітник
ДНДІ МВС України,
Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0002-8924-1139

ОПТИМАЛЬНІ МОДЕЛІ ВРЕГУЛЮВАННЯ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ НА ДОНБАСІ

У статті досліджено оптимальні моделі врегулювання російсько-українського збройного конфлікту на Сході України, шляхи відновлення державного суверенітету нашої країни в окремих районах Донецької та Луганської областей. Застосування системного підходу, компаративного, контекстного, порівняльно-правового, логіко-семантичного, статистичного, системно-структурного методів аналізу дозволило визначити найкращі з можливих варіантів розв'язання цього міждержавного конфлікту в умовах наявної внутрішньополітичної ситуації в Україні, зовнішньополітичної кон'юнктури, інтересів та цілей головних суб'єктів, залучених до його врегулювання.

Ключові слова: збройний конфлікт, війна на Донбасі, національна стратегія, державний суверенітет, деокупація, реінтеграція, Мінські домовленості, миротворча операція ООН.

За оцінками Організації Об'єднаних Націй, міжнародний збройний конфлікт на Сході України, який розпочався у березні 2014 року з операцій спецслужб Російської Федерації, замаскованих під народне невдоволення, а продовжився у вигляді прямого вторгнення російських військ і найманців, організації незаконних збройних формувань та колаборантських “органів влади”, є одним із найбільш смертоносних у Європі з часів Другої світової війни. Згідно з підрахунками цієї міжнародної організації, з квітня 2014 року внаслідок бойових дій на Донбасі понад 3 тис. 330 мирних жителів загинули, 9 тис. – отримали поранення, 1 млн. 300 тис. людей стали внутрішніми переселенцями й 3,5 млн людей потребують допомоги [1].

Попри зусилля української влади для мирного врегулювання конфлікту, діям офіційного Києва бракує стратегічних підходів, комплексності, ефективності та послідовності. Втім, без вирішення цієї найгострішої проблеми сучасної України неможливі ні припинення загибелі українських військових та втрат мирного населення, ні задоволення потреб внутрішньо переміщених осіб, ні відновлення економіки Донбасу та реінтеграції тимчасово окупованих територій, ні, нарешті, забезпечення прискороного економічного зростання нашої держави та здійснення її євроінтеграційних устремлень.

Наразі в Україні не напрацьовано чіткого системного розуміння здійснення зазначених заходів ні у влади, ні в науковому експертному середовищі. Це стосується стратегії, тактики, засадничих принципів політики деокупації та реінтеграції, необхідність впровадження якої стала черговим викликом для державної політики України [2, с. 61].

Дослідження цієї проблематики ускладнюється тим, що реінтеграція тимчасово окупованих територій Донбасу є предметом переважно політичних дискусій, а не наукових досліджень. Водночас науково-теоретичне підґрунтя нашого дослідження склали праці таких відомих науковців та експертів у галузі міжнародного та адміністративного права, як Д.В. Андреев, Б.І. Беззубко, Н.Ю. Брюховецька, І.П. Булеєв, П.П. Гай-Нижник, В.П. Горбулін, Р.О. Додонов, П.Г. Жовніренко, О.В. Кресін, Г.І. Луцишин, Г.Ю. Попова, А. Умланд та інші.

Відповідно до ст. 4 Закону України від 18 січня 2018 р. № 2268-VIII “Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях” [3] на сьогодні основою національної стратегії України у зазначеній сфері є забезпечення незалежності, єдності й територіальної цілісності України, звільнення тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях, відновлення державного суверенітету на них, реінтеграція цих територій та населення, що на них проживає, в єдиний конституційний простір України.

Як правильно наголошують фахівці Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова, формування сценаріїв розв’язання міждержавного збройного конфлікту, зокрема на Донбасі, обумовлюється інтересами й цілями головних суб’єктів, залучених до його розв’язання, впливом складних суперечливих процесів на глобальному, регіональному та національному рівнях [4, с. 65].

З огляду на зазначене, під *оптимальною моделлю врегулювання збройного конфлікту на Донбасі* нами розуміється найкращий з можливих варіантів розв’язання російсько-українського збройного конфлікту на Донбасі в умовах наявної внутрішньополітичної ситуації в Україні, зовнішньополітичної кон’юнктури та можливих варіантів дій протилежної сторони цього конфлікту.

На сьогодні, відповідно до ситуації, що склалася, існує декілька сценаріїв із різними ступенями ймовірності розвитку подій на тимчасово окупованих територіях Донбасу. Водночас серед таких сценаріїв розвитку подій є як оптимістичні, так і песимістичні варіанти для України. *За оптимістичним сценарієм* Росію вдається примусити припинити підтримку сепаратистських утворень і вивести з окупованих територій регулярні війська та найманців. На звільненій від окупантів території відновлюється юрисдикція України, згодом проводяться місцеві вибори. Стосовно Росії поступово скасовується частина санкцій. *Песимістичний сценарій* для України може бути реалізований двома способами: (а) Росії вдається втримати Україну у сфері впливу, у т.ч. через прихід до влади в Україні проросійських сил; (б) Росія застосовує силові засоби, а саме: завдає масованого комплексного удару по Україні одночасно з кількох напрямів із застосуванням регулярних військ з метою утворення підконтрольної Росії дуги, що з’єднує Придністров’я і Крим з територією Росії.

На щастя, песимістичні сценарії розвитку подій (“Україна увійде в Євразійський простір” або “Відкрита збройна агресія Росії”) виглядають мало-ймовірними з огляду на сучасні геополітичні реалії на глобальному та регіональному рівнях, а також внутрішньополітичні процеси в Україні. Що ж стосується оптимістичних сценаріїв, то їхня ймовірність залежить від інтенсивності переговорного процесу, адже хід мирного врегулювання збройного конфлікту не може відбуватися без пошуку діалогу й взаємних поступок сторін конфлікту.

Вітчизняні експерти визначають для України лише два способи реінтеграції окупованих територій Донбасу: 1) використання виключно військової сили; 2) угода зі стороною, яка на сьогодні здійснює силовий контроль над зазначеними територіями [5, с. 252].

Проте на суто воєнне розв’язання проблеми Донбасу не можна сподіватися без наявності таких умов: критичне послаблення Росії; наявність в Україні чисельної, професійної, добре озброєної армії та внутрішньої політичної консолідації суспільства; лояльне ставлення до такого кроку з боку ЄС і США; запас економічної стабільності Української держави, необхідний для “перетравлювання” відвоєнованих регіонів. Водночас, враховуючи варіативність договірному сценарію реінтеграції Донбасу, що може здійснюватися шляхом компромісу з іншою стороною збройного конфлікту, можна розглядати такі три основні сценарії:

1) *здійснення воєнної операції зі звільнення окупованих територій (хорватський варіант)*. Діючи за цим сценарієм, Україні буде дуже проблематично досягти очікуваного позитивного результату;

2) *компроміс із представниками “ДНР/ЛНР” на основі Мінських домовленостей (молдавський / боснійський варіант)*. Сприятливий прогноз щодо цього варіанта пов’язаний тільки з гарантіями збереження (і зростання) підтримки України з боку Заходу, а також повною відмовою Росії від подальшого тиску на Україну та підриву її державності. Втім, оскільки таких гарантій не існує, цей варіант слід розглядати як *однозначно програшний для України* й імовірність того, що українська влада буде діяти за цим сценарієм, дуже низька;

3) *компроміс із Російською Федерацією на основі Мінських домовленостей*. Якщо в ході виконання Мінських домовленостей, в тому числі під час розроблення нового закону про особливий статус Донбасу, не буде перейдено жодної “червоної лінії” щодо всіх основних питань мінського процесу – від припинення вогню до проведення виборів і децентралізації – *цей сценарій слід уважати програшним для України*. Втім, зважаючи на наявну сьогодні категорично негнучку позицію Росії та внутрішньополітичної опозиції України з цих питань, такий варіант урегулювання конфлікту на Донбасі видається для нас малоімовірним. Адже таке співвідношення інтересів основних суб’єктів урегулювання конфлікту на Донбасі формує патову модель відносин між ними.

Як наголошують експерти, сценарій вирішення конфлікту на Донбасі шляхом реінтеграції територій виглядає найбільш складним, довготривалим та малоімовірним, але з погляду національних інтересів України, забезпечення довгострокової регіональної стабільності та цілей розвитку держави, виступає як найбільш прийнятний. Отже, оскільки перший варіант договірному сценарію реінтеграції Донбасу є нереалістичним, а другий варіант – програшним, то саме *варіант*

© Tsyhanov Oleh, 2020

добровільної реінтеграції окупованих територій на основі Мінських домовленостей (у ході компромісу з Росією) слід взяти за основу національної стратегії деокупації та реінтеграції Донбасу [5, с. 255].

Зауважимо, що кожна зі сторін (крім “ДНР/ЛНР”) може заблокувати несприятливий для себе сценарій, але при цьому не має достатнього впливу, щоб реалізувати бажаний. Тому варто очікувати на поступове заморожування конфлікту на тлі дискусій про черговість і міру виконання пунктів Мінських домовленостей.

Керівництво України неодноразово заявляло: якщо зустріч у “нормандському форматі” покаже відсутність прогресу, то це поставить під сумнів можливість досягнення миру в мінському процесі. Тоді, на думку очільників держави, одним з альтернативних варіантів постане звернення України за миротворчою місією, точніше за *peacekeeping* – місією з підтримання миру.

Отож, найбільш реалістичним варіантом розвитку подій у ближчій перспективі є один із варіантів у рамках сценарію “Збереження *status quo*”. Є підстави прогнозувати високу ймовірність того, що російська сторона буде намагатися утримувати ситуацію на Сході України в режимі “тліючого” збройного конфлікту низької інтенсивності, залишаючи вірогідною загрозу масштабної ескалації бойових дій. Наразі одним із найбільш перспективних і пріоритетних варіантів відновлення миру на Сході України є міжнародна комплексна миротворча операція під егідою ООН.

На тлі проблемного Мінського процесу і відносно обнадійливих показників деяких попередніх місій ООН добре узгоджена, озброєна і з широким мандатом миротворча операція, що включатиме значний цивільний компонент, може стати реальною можливістю для досягнення миру на Сході України. Але для такої операції замало тільки рішення Ради Безпеки ООН. Їй необхідна політична, матеріальна та кадрова підтримка Європейського Союзу.

Водночас, за розрахунками експертів, враховуючи розміри території ОРДЛО, потрібний багатонаціональний контингент чисельністю близько 50 тис. миротворців. Утім, мало того, що такої величезної чисельності на сьогодні в розпорядженні ООН немає, – його формування може вимагати багато часу, зусиль і, що важливо, готовності урядів країн – потенційних контрибуторів [6].

Можливим варіантом вирішення означеної проблеми є запропонована керівником МВС України А. Аваковим стратегія відновлення цілісності України і деокупації Донбасу (більш відома під назвою “механізм малих кроків”) [7], у якій політик не відкидає ідеї миротворчої місії ООН, однак пропонує повертати Донбас “частинами”. А. Аваков акцентує, що звільнення території Донбасу та відновлення контролю над східним кордоном України буде здійснюватися *поліцейською операцією із залученням миротворчих сил*, а не військовою. На його думку, миротворці мають зайти не на всю територію сепаратистів, а лише в окремі райони, що межують з лінією зіткнення.

Як наголошує керівник МВС, його “мирний сценарій” для Донбасу по суті, а не в порядку виконання, не суттєво відрізняється від Мінських угод й передбачає такі етапи.

I. *Формування правового поля для врегулювання конфлікту*: ухвалення Верховною Радою України пакету законодавчих актів, що сприятимуть відновленню територіальної цілісності України. Серед них – два найважливіших закони: Закон про амністію та Закон про колаборантів.

II. *Деокупація Донбасу*:

1) обирається та узгоджується окрема ділянка (район) окупованих територій Донбасу, на яку супротивні військові формування відводяться за межі обумовленої лінії – створюється демілітаризована зона безпеки;

2) спеціальна міжнародна миротворча місія та Державна прикордонна служба України беруть під свій контроль зазначену ділянку території і її межі;

3) в межах звільненої території силами органів юстиції України проводиться підготовка до виборчого процесу і подальших місцевих виборів відповідно до українського законодавства;

4) на звільненій території відновлюється робота всіх державних інститутів і правоохоронних органів України.

III. *Процес реінтеграції*:

5) проводиться процедура гуманітарного розмінування раніше окупованої території;

6) негайно проводяться роботи з усунення техногенних і екологічних ризиків;

7) запускається термінова програма перевірки і відновлення українських документів для всіх людей, які проживали ці роки на окупованій території;

8) починається процес відновлення соціально-економічної інфраструктури: доріг, мостів, установ, підприємств;

9) проводиться робота над поверненням вимушено переміщених осіб;

10) відновлюється участь громадян, які проживають на раніше окупованих територіях у виборах до центральних органів влади України (але не раніше, ніж через 3-5 років).

IV. *Віялоподібне поширення “механізму малих кроків”*: проєкт масштабується на сусідні регіони. Водночас кожен наступний етап деокупації і реінтеграції відбуватиметься легше, оскільки місцеві жителі звільнених міст і сіл стануть “агентами впливу”, прикладом і зразком для сусідів [8].

Зазначимо, що команда чинного Президента України також звертала увагу: якщо наразі не буде видно готовності з боку Росії йти до мирного процесу, до виконання Мінських домовленостей, тоді Україна готова “побудувати стіну” (зокрема, буде залучатися досвід Ізраїлю) [9].

Процес сецесії (відокремлення територій) стає ймовірним у разі виникнення нового витка збройного протистояння в Донбасі й неможливості домовитися щодо реалізації Мінських угод, що передбачає остаточну відмову України від окупованих територій і повний розрив з ними.

Як підкреслює А. Ілларіонов, припинення вогню, замороження конфлікту, встановлення лінії розмежування, її жорстка оборона, незалежний внутрішньо- і зовнішньополітичний, економічний, соціальний розвиток двох державних утворень – вільного і бандитсько-тоталітарного – це наразі єдиний шлях забезпечення миру на Донбасі та одночасного збереження вільної України. Альтернатива цього варіанта тільки одна – “лугандонізація” України, тобто інфікування бандитсько-тоталітарною пухлиною політичного тіла вільної країни [10].

Отже, сценарій “Легітимізація ДНР та ЛНР в якості самостійних державних утворень” має великий ступінь імовірності. Втім, відповідно до того, що 24 квітня

2019 р. президент РФ В. Путін підписав указ, яким дозволив у спрощеному порядку надавати російське громадянство особам, які постійно проживають на територіях ОРДЛО, а також зважаючи на можливість проведення референдуму про приєднання цих територій до Росії, велику ймовірність, на нашу думку, має також сценарій “Входження ДНР та ЛНР до складу Російської Федерації”. Ми також допускаємо, що на найближчу перспективу найбільш можливим варіантом розвитку подій на Донбасі може бути сценарій “В Україні буде заморожений конфлікт”. Утім, беручи до уваги соціально-економічну ситуацію на територіях ОРДЛО, великі ризики відновлення бойових дій, заявлені наміри керівництва України щодо найскорішого вирішення конфлікту (а саме упродовж року) та політичні наслідки для сторін конфлікту, сценарій “заморожування” не варто вважати перспективним. Такий варіант може сприйматися лише як фаза, перехідний етап (точка біфуркації), після якого ситуація розвиватиметься за такими напрямками: 1) остаточна сецесія; 2) реінтеграція тимчасово окупованих територій; 3) відкрита збройна агресія Росії.

Отже, за сьогоднішніх умов *найбільш імовірним сценарієм вирішення конфлікту* на Сході України ми визначаємо *сценарій сецесії* з високою перспективою настання двох остаточних варіантів: “Входження ДНР та ЛНР до складу Російської Федерації” або “Легітимізація ДНР та ЛНР як самостійних державних утворень”.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Війна на Донбасі – в ООН порахували кількість жертв серед цивільних на Донбасі. Слово і Діло. 4 листопада 2019 р. URL: <https://www.slovoidilo.ua/> ... (дата звернення: 21.11.2019).
2. Кресіна І.О. Реінтеграція як складова державної етнонаціональної політики: актуальність дослідження та імплементації. Держава і право: Політичні науки. 2016. Вип. 73. С. 61–73.
3. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях: Закон України від 18 січня 2018 р. № 2268-VIII. Офіційний вісник України. 2018. № 19. Ст. 630.
4. Війна на Донбасі: реалії і перспективи врегулювання. Національна безпека і оборона. 2019. № 1–2.
5. Донбас і Крим: ціна повернення: монографія / за заг. ред. В.П. Горбуліна, О.С. Власюка, Е.М. Лібанової, О.М. Ляшенко. Київ: НІСД, 2015. 474 с.
6. Мельник А., Умланд А. За рамками Минських соглашений: почему и как миротворческая миссия ООН могла бы решить конфликт в Донбассе. Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры – Русское издание. № 2. 2015. URL: <http://www1.kueichstaett.de/ZIMOS/forum/inhaltruss24.html> (дата звернення: 13.08.2019).
7. Арсен Аваков: У мене є план. Умовно, взяти спочатку окремо Горлівку. Блог Арсена Авакова Українська правда. 16 квітня 2018 р. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/-/2018/04/16/7177768/> (дата звернення: 21.08.2019).
8. Стратегія відновлення цілісності України і деокупації Донбасу. “Механізм малих кроків”. Блог Арсена Авакова. Українська правда. 12 червня 2018 р. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/avakov/5b1faf7a125a0/> (дата звернення: 21.02.2019).
9. У Зеленського готові відгородити Донбас стіною у разі провалу переговорів. Українська правда. 5 грудня 2019 р. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/12/5/7233972/> (дата звернення: 06.12.2019).
10. Илларионов А. Лугандонизация Украины. Персональный блог на Livejournal. 25 октября 2019 г. URL: https://aillarionov.livejournal.com/1145513.html?fbclid=IwAR1f-q1N3WHg-G8fCnjtgERo-nyWR598PpEswP_KQ2QgZ2jz-NVP5WGxXGQ (дата звернення: 13.11.2019).

REFERENCES

1. Viina na Donbasi – v OON porakhuvaly kilkist zhertv sered tsyvilnykh na Donbasi. “Donbas war – the UN estimates the number of civilian casualties in the Donbas”. Slovo i Dilo. November 4, 2019. URL: <https://www.slovoidilo.ua/> ... (date of application: 21.11.2019) [in Ukrainian].

© Tsyhanov Oleh, 2020

2. *Kresina I.O.* (2016) Reintegratsiia yak skladova derzhavnoi etnonatsionalnoi polityky: aktualnist doslidzhennia ta implementatsii. “Reintegration as a component of state ethno-national policy: relevance of research and implementation”. *Derzhava i pravo: Political Science*. Iss. 73. P. 61–73 [in Ukrainian].

3. Pro osoblyvosti derzhavnoi polityky iz zabezpechennia derzhavnoho suverenitetu Ukrainy na tymchasovo okupovanykh terytoriiakh u Donetskii ta Luhanskii oblastiakh. “On Features of State Policy for Ensuring State Sovereignty of Ukraine in Temporarily Occupied Territories in Donetsk and Luhansk Regions”: Law of Ukraine of January 18, 2018 No. 2268-VIII. Official Bulletin of Ukraine. 2018. No. 19. Art. 630. [in Ukrainian].

4. Viina na Donbasi: realii i perspektyvy vrehuliuvannia. “Donbass War: Realities and Prospects for Settlement”. *Natsionalna bezpeka i oborona*. 2019. No. 1–2 [in Ukrainian].

5. Donbas i Krym: tsina povnennia: monohrafiia. “Donbass and Crimea: return price”: monograph / for the total. ed.. V.P. Horbulina, O.S. Vlasiuka, E.M. Libanovoi, O.M. Liashenko. Kyiv: NISD, 2015. 474 p. [in Ukrainian].

6. *Melnik A., Umland A.* (2015) Za ramkami Minskih soglasheniy: pochemu i kak mirotvorcheskaya missiya OON mogla byi reshit konflikt v Donbasse. “Beyond the framework of the Minsk agreements: why and how the UN peacekeeping mission could resolve the conflict in the Donbass”. Forum of the newest East European history and culture – Russian edition. No. 2. URL: <http://www1.kueichstaett.de/ZIMOS/forum/inhaltruss24.html> (date of application: 13.08.2019) [in Russian].

7. Arsen Avakov: U mene ye plan. Umovno, vziaty spochatku okremo Horlivku. “Arsen Avakov: I have a plan. Conditionally, take the first Gorlovka separately”. Arsen Avakov’s blog The Ukrainian truth. April 16, 2018. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2018/04/16/7177768/> (date of application: 21.08.2019) [in Ukrainian].

8. Stratehiia vidnovlennia tsilisnosti Ukrainy i deokupatsii Donbasu. “Strategy of restoration of the integrity of Ukraine and de-occupation of Donbass. “The mechanism of small steps””. Arsen Avakov’s blog. Ukrainian Pravda. June 12, 2018 URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/avakov/5b1faf7a125a0/> (date of application: 21.02.2019) [in Ukrainian].

9. U Zelenskoho hotovi vidhorodyty Donbas stinoiu u razi provalu perehovoriv. “Zelenskyi is ready to fence off the Donbass with a wall in case of failure of negotiations”. Ukrainian truth. December 5, 2019. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/12/5/7233972/> (date of application: 06.12.2019) [in Ukrainian].

10. *Illarionov A.* Lugandonizatsiia Ukrainy. “Lugandonization of Ukraine”. Personal blog on Livejournal. October 25, 2019. URL: https://aillarionov.livejournal.com/1145513.html?-fbclid=IwAR1f-q1N3WHg-_G8fCnjtGERo-nyWR598PpEcwP_KQ2QgZ2jz-NVP5WGxXGQ (date of application: 13.11.2019) [in Russian].

UDC 321.011(477)

Tsyhanov Oleh,Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor,
Chief Researcher of Research Laboratory,
State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0002-8924-1139

**OPTIMAL MODELS FOR RESOLVING THE ARMED CONFLICT AND
REINTEGRATION OF THE TEMPORARILY OCCUPIED TERRITORIES
IN DONBAS**

The article investigates optimal models of settlement of the Russian-Ukrainian armed conflict in the east of Ukraine, ways of restoring the state sovereignty of our country in certain regions of Donetsk and Luhansk regions.

It is revealed that today, based on the current situation, there are several scenarios with varying degrees of probability of events occurring in the temporarily

© Tsyhanov Oleh, 2020

occupied territories of Donbas. At the same time, such scenarios include both optimistic and pessimistic options for Ukraine.

The use of a systematic approach, comparative, contextual, comparative-legal, logical-semantic, statistical, system-structural methods of analysis allowed to determine the best possible options for solving this interstate conflict in the context of the existing internal political situation in Ukraine, foreign policy environment, goals of the main actors involved in its settlement.

Domestic experts identify only two ways for Ukraine to reintegrate the occupied territories of the Donbas: use only of military force; an agreement with a party currently exercising force control over the said territories. At the same time, it is impossible to hope for a purely military solution of the Donbas's problem in the current conditions. At the same time, the option of voluntary reintegration of the occupied territories on the basis of the Minsk Agreements (in the course of compromise with Russia) should be taken as the basic strategy of the Donbas's national de-occupation and reintegration strategy.

The secession scenario becomes probable in the event of a new round of armed confrontation in the Donbas and the inability to agree on the implementation of the Minsk Agreements, which implies a definitive abandonment of Ukraine from the occupied territories and a complete break with them. Under the current conditions, the most probable scenario for resolving the conflict in the East of Ukraine is the secession scenario with a high prospect of two final options: "DPR and LPR will enter the Russian Federation" or "Legitimization of DPR and LPR as independent state entities".

Keywords: armed conflict, Donbas war, national strategy, state sovereignty, de-occupation, reintegration, Minsk agreements, UN peacekeeping operation.

Отримано 17.02.2020

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.35(477)

Бондаренко Марина Сергіївна,
помічник судді Верховного Суду України,
м. Київ, Україна

ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 321 КК УКРАЇНИ

У статті проаналізовано ознаки, що характеризують суб'єкт складу злочину, висвітлено проблеми щодо визначення суб'єкта злочину за ч. 2 ст. 321 КК України саме як спеціального, а також перспективи визнання юридичних осіб суб'єктом кримінальної відповідальності, у тому числі й у разі вчинення злочинів, передбачених зазначеною статтею.

Зроблено висновок, що у науці кримінального права існують проблемні питання при встановленні суб'єктивної сторони складу злочину, але враховуючи конструкції ст. 321 КК України, в цій частині не існує суттєвих неузгодженостей.

Ключові слова: *об'єктивна сторона складу злочину, суб'єктивна сторона складу злочину, особа злочинця, суспільно небезпечне діяння.*

До обов'язкових елементів складу злочину, крім об'єкта і об'єктивної сторони, належать суб'єкт і суб'єктивна сторона складу злочину. Вважається, що встановленням суб'єктивних ознак злочину завершується процес кваліфікації суспільно небезпечного діяння.

У науковій та навчальній літературі при викладенні матеріалу щодо складу злочину неможливо не помітити, що саме такій ознаці складу, як суб'єкт злочину, приділено недостатньо уваги. Хоча, ми погоджуємось із думкою, що немає більш важливих або менш важливих ознак складу, вони є рівнозначними, а отже, і їх дослідження має бути таким самим.

Щодо суб'єкта злочину, то він фактично є так званою дієвою особою, з реалізації мотивів якої у вигляді здійснення відповідної дії або бездіяльності й вчиняється суспільно небезпечне діяння, що містить склад злочину. При цьому з усіх елементів складу злочину суб'єкт є найменш дискусійним.

Суб'єкт злочину досліджувався такими вченими, як В.І. Борисов, С.Б. Гавриш, М.А. Гельфер, О.А. Герцензон, В.К. Грищук, Н.А. Гуторова, П.С. Дагель, О.О. Дудоров, Я.Я. Кудрявцев, В.О. Меркулова, А.А. Музика, В.С. Орлов, С.А. Тарарухін, В.Я. Тацій, М.І. Хавронюк та ін.

Метою цього дослідження є аналіз ознак, що характеризують суб'єкта складу злочину, висвітлення проблем щодо визначення суб'єкта злочину за ч. 2 ст. 321 КК України саме як спеціального, подальші перспективи визнання юридичних

© Bondarenko Maryna, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.1\(47\)](https://doi.org/10.36486/np.2020.1(47))

Issue 1(47) 2020

<http://naukaipravoohorona.com/>

осіб суб'єктом кримінальної відповідальності, у тому числі й у разі вчинення злочинів, передбачених ст. 321 КК України.

У Кримінальному кодексі України, у розділі IV “Особа, яка підлягає кримінальній відповідальності (суб'єкт злочину)”, у частині 1 ст. 18 міститься визначення суб'єкта злочину: “Суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність” [1].

Є одночасним вживання і змішування таких понять, як суб'єкт злочину, суб'єкт складу злочину, суб'єкт кримінальної відповідальності і особа, яка підлягає кримінальній відповідальності.

Суб'єктом злочину є особа, яка вчинила злочин.

Іноді вживають термін “особа злочинця”, що є кримінологічним терміном на відміну від кримінально-правового “суб'єкт злочину”, й відповідно за обсягом є значно ширшим, оскільки розкривається через соціальну суть особи, а також через складний комплекс ознак, властивостей, зв'язків, відносин, моральний і духовний світ, що характеризують особу, взятих у взаємодії з індивідуальними особливостями і життєвими фактами, що лежать в основі злочинної поведінки.

Суб'єкт складу злочину – це юридична категорія суб'єкта злочину, тобто здатність особи, яка вчинила злочин, нести кримінальну відповідальність.

У навчальній літературі поняття “суб'єкт злочину” розкривається як елемент складу злочину, що характеризується сукупністю ознак, за наявності яких особа може підлягати кримінальній відповідальності за свої дії або бездіяльність. У загальному розумінні – це особа, яка вчинила злочин, у більш вузькому значенні – особа, яка здатна нести кримінальну відповідальність у разі вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК України [2, с. 126].

Проте у доктрині кримінального права послуговуються визначенням поняття “суб'єкт злочину”, сформульованим С.В. Чорней, як фізичної осудної або визнаної в установленому законом порядку обмежено осудної особи, яка вчинила заборонене кримінальним законодавством діяння у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність [3, с. 126].

Однак особа, яка підлягає кримінальній відповідальності (суб'єкт злочину) – назва розділу Кримінального кодексу України, в якому містяться статті, які визначають поняття суб'єкта злочину, осудності, обмеженої осудності, кримінальної відповідальності за злочини, вчинені у стані сп'яніння внаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин та віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Водночас, дотримуюсь думки, що панує у сучасній науці про те, що суб'єкт кримінальної відповідальності є більш вдалим поняттям, на відміну від особи, яка підлягає кримінальній відповідальності, з огляду на подальше можливе визнання і юридичних осіб суб'єктом злочину.

Суб'єкт злочину як елемент складу злочину характеризується трьома обов'язковими ознаками: це особа фізична, осудна, яка досягла певного віку.

Таганцев М.С. зазначав, що в юридичному розумінні фізична особа може бути суб'єктом злочину, коли вона характеризується сукупністю біологічних ознак, які визначають її осудність чи неосудність [4, с. 78].

У статті 19 КК України надано визначення стану, за якого особа вважається осудною або неосудною: “1. Осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними” та “2. Не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого цим Кодексом, перебувала в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки” [5].

Осудність є початковою ланкою в ланцюзі: осудність – вина – відповідальність. Осудність є необхідною передумовою для встановлення вини особи, а відповідно й кримінальної відповідальності за вчинене [6, с. 27]. Осудність – норма, типовий стан психіки людини, характерний для її певного віку. Тому на практиці питання встановлення осудності виникає тільки за наявності сумнівів у психічній повноцінності особи, яка вчинила злочин. Важливість встановлення осудності особи визначена перш за все тим, що осудність є передумовою вини, без доведення якої особа не може бути притягнута до кримінальної відповідальності [7, с. 933].

Осудність суб'єкта кримінальної відповідальності презюмується. Тільки у випадку сумнівів щодо здатності особи на час вчинення нею суспільно небезпечного діяння усвідомлювати свої дії або керувати ними має бути проведена судово-психіатрична експертиза щодо доведення у особи протилежного стану.

Протилежним стану осудності є стан неосудності, що виключає кримінальну відповідальність, але передбачає можливість суду призначити примусові заходи медичного характеру.

Існує три критерія для визначення неосудності – медичний (або біологічний), психологічний і юридичний. Медичний – визначає стан психіки людини, психологічний – відображає психологічний стан особи, а юридичний – це можливість усвідомлення своїх дій (бездіяльності) і керувати ними, цей критерій якраз і закладений у законодавче визначення стану осудності.

Виявлення у тієї або іншої особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, ознак будь-якого психічного захворювання ще не може слугувати підставою для визнання її неосудною та виключити кримінальну відповідальність. Це пов'язано з тим, що не можна стандартно оцінювати психічні захворювання, які відрізняються один від одного перебігом, тяжкістю та глибиною ураження розумових і вольових здібностей людини [6, с. 46–47].

Посереднім станом між цими двома є стан обмеженої осудності, визначення поняття якого було вперше введено в КК України в редакції 2001 року, відповідно до якого “підлягає кримінальній відповідальності особа, визнана судом обмежено осудною, тобто така, яка під час вчинення злочину, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними” (ч. 1 ст. 20) [5].

Так, за обмеженої осудності відбувається кількісна зміна свідомості, при збереженні її якості. Усвідомлення фактичних обставин вчиненого обмежено осудною особою суттєво знижується. Це суттєве обмеження свідомості вказує на глибину психічного розладу і виражається у формулі обмеженої осудності через психологічний критерій. Психологічний критерій може виражатися двома

ознаками: 1) інтелектуальною – особа нездатна повною мірою усвідомлювати свої дії (нездатна у повному обсязі розуміти фактичну сторону та суспільну небезпечність своєї поведінки); 2) вольовою – особа нездатна повною мірою керувати своїми діями. При цьому в особі може бути суттєво обмежена здатність усвідомлювати свої дії та просто обмежена або збережена здатність керувати ними, і навпаки. А також може бути суттєво обмежена і здатність усвідомлювати свої дії, і здатність керувати ними. Зазначені особливості інтелектуальної та вольової ознак й обумовили те, що у кримінальному законі між ними стоїть і єднальний (“та”), і розділовий (“або”) сполучники [8, с. 134].

Обмеженість винуватої особи усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та керувати ними на час вчинення злочину, зазвичай, визнається як обставина, яка пом'якшує покарання, і може бути підставою до застосування примусових заходів медичного характеру.

Слід зауважити, що вік людини використовується у чотирьох значеннях: хронологічний (календарний) вік людини, біологічний, психологічний та соціальний.

Поняття віку суб'єкта злочину не можна ототожнити із жодним з наведених значень, хоча у своєму змісті має містити ознаки, що характеризують хронологічний (календарний) вік людини. У зв'язку з чим залежно від суб'єкта злочину виділяють: вік загального суб'єкта злочину та вік спеціального суб'єкта злочину, мінімальний та максимальний вік суб'єкта злочину [9, с. 141].

Досягнення відповідного віку як і наявність осудності є необхідною умовою або передумовою, без котрих не може бути вирішено питання про відповідальність людини за суспільно небезпечне діяння [6, с. 28].

Загальний вік особи, з якого може наставати кримінальна відповідальність, це 16 років. Законодавцем передбачений і понижений вік (з 14 до 16 років) за вчинення відповідних злочинів, вичерпний перелік яких наведений у ч. 2 ст. 22 КК України.

Аналіз цих злочинів дає підстави для висновку, що законодавець знизив вік кримінальної відповідальності за 2 групи злочинів: насильницькі та майнові. В основу зниження віку кримінальної відповідальності за ці злочини покладено такі критерії: рівень розумового розвитку, свідомості особи, який свідчить про можливість вже в 14 років усвідомити суспільну небезпечність і протиправність злочинів, передбачених у ч. 2 ст. 22 КК України; поширеність більшості з них серед підлітків; значна суспільна небезпечність (тяжкість) більшості з цих злочинів [7, с. 932–934].

Хоч і не виділений окремо, але, відповідно до норм Особливої частини, це може бути і вік більше 18 років (підвищений вік), що стосується лише спеціальних суб'єктів, наприклад, кримінальна відповідальність за злочин, передбачений ст. 375 КК України, суб'єктом вчинення якого може бути суддя, тобто у віці від 30 років.

Щодо злочину, передбаченого ст. 321 КК України, то встановлений загальний вік суб'єкта злочину, тобто який досяг 16 років. Зрозуміло, що за ч. 2 ст. 321 КК України, за яким злочини переважно були вчинені медичними та фармацевтичними працівниками, вік цих суб'єктів злочину перевищував 21 рік.

Законодавцем передбачено, що певні злочини можуть бути вчинені не всіма суб'єктами, а лише наділеними додатковими ознаками, у зв'язку з чим коло осіб, які можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності за окремі злочини звужено. Такі спеціальні суб'єкти можуть свідчити про підвищений рівень суспільної небезпеки певних діянь, або навпаки про занижений.

У конкретних складах злочинів разом із загальними ознаками – осудністю і віком – можуть бути і спеціальні ознаки, наприклад, службовий стан суб'єкта злочину. Наявність таких спеціальних ознак перетворює звичайний суб'єкт злочину в спеціальний [10, с. 109].

Частиною 2 ст. 18 КК України встановлено: “Спеціальним суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа”.

Точне встановлення в кожному конкретному випадку властивостей та ознак, які характеризують спеціальних суб'єктів злочину, складає необхідну умову для правильного застосування кримінального закону, так як для цілого ряду випадків властивості суб'єкта злочину, його особливі якості, здійснюють вирішальний вплив на кваліфікацію злочинів [6, с. 141].

Законодавець за допомогою ознак для характеристики суб'єкта злочину звужує коло осіб, які можуть нести кримінальну відповідальність за відповідний злочин або відповідну групу злочинів, тим самим стверджуючи положення, що не будь-яка фізична осудна особа може бути суб'єктом цього виду або цього роду злочинів. Ця обмежувальна тенденція виявляється в законі у двох напрямках: законодавець передбачає склади з конкретним колом суб'єктів та склади зі спеціальним колом суб'єктів [11, с. 191].

При визначенні поняття спеціального суб'єкта злочину, загалом наголошується на наявності у такого суб'єкта додаткових ознак, на відміну від загального суб'єкта.

Широко застосованим у науці кримінального права є визначення поняття спеціального суб'єкта, наданого Л.О. Семикіною, під яким вона розуміє фізичну осудну особу, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, виконавцем якого може бути лише особа, додаткові ознаки якої визначаються або впливають зі змісту відповідної статті Особливої частини Кримінального кодексу України [12].

Визначення спеціальних ознак суб'єкта злочину зумовлюється специфікою окремих складів злочинів, учинення яких є можливим виключно у зв'язку із відповідним видом людської діяльності, яку можуть здійснювати не всі, а обмежене коло суб'єктів. За своїм змістом ознаки спеціального суб'єкта можна об'єднати у три великі групи: 1) ознаки, що характеризують соціальну роль і правове становище суб'єкта; 2) фізичні властивості суб'єкта; 3) взаємовідносини суб'єкта з потерпілим тощо. Що стосується класифікації спеціальних суб'єктів, то їх є кілька за різними критеріями поділу, але найбільш розгорнутою та досі актуальною вважається класифікація спеціальних суб'єктів, упорядкована В.В. Устименком за такими основними критеріями, як правове становище особи, особи винного та специфіки злочинних діянь особи, із подальшим поділом на підвиди [13, с. 8–11].

Крім того, у науці кримінального права ще виділяють т. зв. спеціальну або професійну осудність, яка характерна для спеціальних суб'єктів за ознакою посадових чи службових обов'язків. Така осудність, як визначають її Л.П. Брич та В.О. Навроцький, має визначатися на основі не лише вольових та інтелектуальних критеріїв, з якими потрібно підходити до оцінки осудності будь-якої особи, а й з урахуванням додаткових ознак, оскільки саме вони визначають можливість такої особи усвідомлювати фактичну і соціальну сторони своєї поведінки з урахуванням додаткових обов'язків, які покладені на неї [14, с. 61].

Водночас, слід зауважити, що у ч. 2 ст. 321 КК України законодавцем безпідставно не передбачено вчинення цього злочину спеціальним суб'єктом. Незаконні дії щодо порушення встановлених правил зберігання, відпуску та обліку отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, що має наслідок їх неконтрольований обіг та розповсюдження, саме медичними чи фармацевтичними працівниками, які за своїми професійними та службовими обов'язками відповідальні за дотримання встановлених правил обігу цих речовин або лікарських засобів. Вчинення цього злочину саме медичним та фармацевтичним персоналом підвищує рівень суспільної небезпеки цього злочину, що у свою чергу мало б знайти відображення й у санкції цієї частини статті.

Але крім цього, аналіз судової практики щодо вчинення злочинів, передбачених ст. 321 КК України, показав таку характеристику суб'єкта злочину. Переважна більшість злочинів за цією статтею з проаналізованих вироків учинено чоловіками – 170 осіб з 246, що складає майже 70 %.

З приводу віку на час вчинення злочину, то діапазон виявився надто широким, від неповнолітньої особи (17 років) до 73 років у чоловіків, та жінок від 19 років до 74.

Щодо даних про притягнення до кримінальної відповідальності, то майже половина від усієї кількості засуджених осіб за цими вирокими притягувалась до відповідальності вперше – 139 осіб (біля 57 %). Осіб раніше судимих та осіб, судимість у яких погашено та знято, – майже не відрізняється, це 48 та 59 осіб відповідно.

У осіб, які в силу ст. 89 КК України вважаються не судимими, в разі зазначення судом попередніх судимостей, то згадувались лише стаття 309 КК України та статті, які передбачають кримінальну відповідальність за корисливі злочини проти власності.

При зазначенні судами не знятих та не погашених судимостей, зустрічались випадки повторного притягнення до відповідальності за цією ж статтею 321 (частини 1 та 3) – 3 особи, статті 164, 187, 263, 289, 296, 358 (14 осіб). Однак найбільше судимих за злочини проти власності (21 особа) та за злочини, передбачені статтями 303, 307, 308 та 309 КК України.

Щодо освітнього рівня, то переважають особи з середньою освітою (спеціальною, технічною (близько 160 осіб)), 30 осіб з вищою.

З приводу місця роботи засуджених осіб. Більшість засуджених осіб на момент учинення злочину були безробітними (151 особа). З тих, хто працював, без зазначення спеціалізації або рівня освіти, переважали приватні підприємці (19 осіб).

При цьому злочини за ст. 321 КК України також вчинялись завідувачами аптек та фармацевтами (17 осіб), провізор-технологом аптеки, старшою медичною сестрою лікарні, старшою медичною сестрою санаторія, завідувачем фельдшерсько-акушерським пунктом, менеджером аптеки, сестрою медичної загальної практики амбулаторії, завідувачем амбулаторії та лікарем психіатром міської поліклініки тощо.

Таким чином, наведений перелік посад, які обіймали засуджені особи на момент вчинення злочину, підтверджують правильність запропонованих автором змін до редакції санкцій статті 321 КК України про встановлення такого покарання, як позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, що у частині 2 має бути визначено як одне з основних покарань, за частинами 3 та 4 – як додаткове.

Важливим є правильне встановлення суб'єктивної сторони складу злочину через вирішення питання про наявність підстав кримінальної відповідальності. Однак не має бути порушений і принцип презумпції невинуватості, що гарантований кожній особі, і закріплений як в Конституції України, так і міжнародно-правових актах.

“Кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку” (ч. 2 ст. 6) [1].

“Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину.

Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь” (ст. 62) [15].

“Підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом” (ст. 2) [5].

Ґрунтовне дослідження проблем суб'єктивної сторони складу злочину здійснено вченим Р.В. Верешою. У різний час дослідженням вказаного інституту як у складі злочину, так і окремо, у тому числі обов'язкових і факультативних ознак суб'єктивної сторони, займалися В.І. Борисов, П.А. Воробей, М.А. Гельфер, П.С. Дагель, О.Д. Комаров, Б.С. Нікіфоров, О.І. Рарог, А.О. Пінаєв, А.В. Савченко, С.А. Тарарухін та інші.

На початку 70-х років минулого століття суб'єктивну сторону складу злочину визначали як поняття вини, яка складає відповідне психічне відношення суб'єкта злочину до вчинюваного ним суспільно небезпечного діяння або бездіяльності та суспільно небезпечним наслідкам. Вважалось також, що суб'єктивна сторона включає мотив, котрим керується суб'єкт та мету, котру він переслідує при вчиненні злочину [16, с. 9].

У середині 70-х років минулого століття суб'єктивну сторону в складі злочину визначали як те, що характеризує психічну сторону злочину, відношення суб'єкта злочину до вчиненої ним дії та до її наслідків; та як складне поняття, основною

ознакою якого є вина та інші ознаки – мотив, мета, а в певних випадках й емоційні ознаки [10, с. 112].

На початку 80-х років минулого століття питанням встановлення суб'єктивної сторони була приділена значна увага завдяки роботам П.С. Дагеля [17, с. 4].

Сучасне визначення суб'єктивної сторони не надто відрізняється від вже наведених вище – психологічний зміст злочину, його внутрішня сторона [18, с. 148]; або як внутрішня сторона злочину, тобто психічна діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості й волі до суспільно небезпечного діяння, яке нею вчиняється, та до його наслідків [19, с. 93].

І на сучасному етапі розвитку науки кримінального права визначення суб'єктивної сторони злочину нерідко ототожнюється із визначенням вини.

При цьому суб'єктивна сторона злочину і суб'єктивна сторона складу злочину також нерідко у літературі неправильно ототожнюються. Вважаю правильним загальне твердження, що суб'єктивна сторона є внутрішнім проявом, тобто психічним відношенням особи до вчиненого нею злочину, а суб'єктивна сторона складу злочину – юридичним визначенням такого відношення у відповідній формі вини: умислу або необережності.

Результатом ухвалення законного і справедливого вироку як обвинувального, так і виправдувального, є встановлення фактичних обставин провадження, їх повне дослідження, зокрема і при встановленні суб'єктивної сторони складу злочину, оскільки прямий умисел злочинця, спрямований на об'єкт злочину, характеризується водночас і вчинюваними діями останнього (об'єктивна сторона складу злочину).

Незважаючи на ту обставину, що суб'єктивна сторона злочину є так званім внутрішнім проявом злочину, що є наслідком психічних процесів особи злочинця, втім вона знаходить свій прояв у момент вчинення злочину.

І, мабуть, тому процес встановлення суб'єктивної сторони злочину йде від зворотнього – від аналізу вчиненого й, можливо, тих наслідків, що настали, до встановлення чого насправді прагнула винна особа.

Так, П.С. Дагель запропонував поділ сукупності фактичних обставин, які найбільш важливі для встановлення суб'єктивної сторони злочину, на три основні групи:

а) обставини, що відносяться до характеру діяння, включають: 1) знаряддя, засоби і способи, застосовані особою; 2) об'єкт дії (об'єкт прикладання сили); 3) інтенсивність дій, їх однократність або багатократність; 4) сили та можливості суб'єкта довести злочин до кінця, причини ненастання результату; 5) поведінка особи до безпосереднього вчинення злочину, під час та після вчинення злочину; 6) вияв суб'єктом своїх намірів; 7) наявність та кількість співучасників; 8) наявність і характер підготовчих дій; 9) характер наслідків;

б) обставини, які характеризують вчинення злочину, включають: 1) місце вчинення злочину; 2) час вчинення злочину; 3) конкретну ситуацію вчинення злочину; 4) характер взаємовідносин обвинуваченого і потерпілого; 5) поведінка потерпілого до та під час вчинення злочину; 6) привід злочину; 7) причини та умови, які сприяли вчиненню злочину;

в) обставини, які характеризують особу обвинуваченого, включають: 1) соціально-демографічні ознаки особистості; 2) морально-психологічні якості

людини; 3) поведінка суб'єкта в різних сферах суспільного життя; 4) психофізичні особливості людини; 5) наявність або відсутність особливих психічних станів та різних психічних і соматичних аномалій; 6) наявність спеціальних знань, досвіду, навичок; 7) вікові особливості особистості [17, с. 19–20].

Як зазначалося, основною ознакою суб'єктивної сторони складу злочину є вина. Без вини не вчиняються злочини, оскільки у протилежному випадку це казус, у випадку настання якого кримінальна відповідальність не реалізується.

Нерідко у літературі ототожнюються й такі поняття як вина і винуватість. На відміну від вини, що є категорією матеріального права, зміст якої розкривається через встановлення однієї з її форм – умислу або необережності, винуватість – це доведення вини у встановленому кримінальним процесуальним законом порядку.

Кримінально-правове значення вини полягає в тому, що вона є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони будь-якого злочину, дозволяє провести відмежування злочинної поведінки від незлочинної, впливає на кваліфікацію злочинів і розмежування суміжних злочинів, визначає ступінь суспільної небезпечності діяння та особи, яка його вчинила, а отже, має значення для індивідуалізації покарання, а також впливає на можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності і покарання (так, деякі види звільнення від кримінальної відповідальності можуть застосовуватись тільки у випадку вчинення необережних злочинів) [6, с. 78].

У чинному Кримінальному кодексі України, в статті 23, вина визначається як психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності [5].

Хоча фактично наведене не можна вважати розкриттям змісту самого поняття вини, оскільки у самому визначенні є посилання на інші поняття.

Наука кримінального права також такого поняття не запропонувала, а ті, що існували, були побудовані на наведеному законодавчому визначенні.

На сучасному етапі розвитку науки кримінального права щодо означених питань Р.В. Верешою запропоновано для розуміння вини як кримінально-правового феномену використовувати сукупність психологічних, філософських, морально-правових, а також теологічних підходів.

Він же у теорії кримінального права пропонує вину визначати як психічне ставлення суб'єкта злочину у формі умислу або необережності до вчинюваного ним суспільно небезпечного діяння, що обумовлене спотворенням ціннісних орієнтацій цієї особи, у якому об'єктивується її протиправна асоціальна або недостатньо виражена соціальна установка щодо найважливіших цінностей суспільства [20, с. 204].

Вина має певні характеристики, до яких належать: зміст вини; соціальна сутність; ступінь вини; форми вини [7, с. 77].

Крім того, у науці кримінального права існують такі концепції вини: 1) теорія небезпечного стану, коли вина особи за вчинене діяння встановлюється багато в чому за рахунок саме оцінки небезпечності такої особи, а вчинення нею діяння вважається одним із симптомів такого небезпечного стану; 2) оціночна (нормативна) теорія, коли вина особи за вчинене діяння “зводиться” до оціночної характеристики її судом; 3) психологічна теорія, що передбачає обов'язкову необхідність

встановлення внутрішнього суб'єктивного ставлення особи до своїх суспільно небезпечних і протиправних дій і шкідливих наслідків від таких дій [21, с. 165].

Основними формами вини є умисел і необережність.

За останні роки, тобто як в радянській Україні з 60-х років минулого століття, так і в сучасній Україні на законодавчому рівні відсутнє визначення поняття умислу.

У ст. 8 Кримінального кодексу України в редакції 1960 року злочин визнавався вчиненим умисно, коли особа, яка його вчинила, усвідомлювала суспільно небезпечний характер своєї дії або бездіяльності, передбачала її суспільно небезпечні наслідки і бажала їх або свідомо допускала настання цих наслідків [22].

Наведене поняття умислу фактично розкрито через інші поняття – прямого і непрямого умислу.

У чинному Кримінальному кодексі України це ж поняття умислу фактично роз'єднано на два окремих, так само без розкриття самого поняття умислу.

“Прямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання.

Непрямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання” (стаття 24) [5].

При дослідженні суб'єктивної сторони складу злочину, вчиненого з умислом, наголошувалось на необхідності з'ясувати як особа, що вчинила умисний злочин, усвідомлювала собі фактичну сторону своєї поведінки. Усвідомлення винним суспільно небезпечного характеру свого діяння повинно мати конкретний характер, тому що суб'єкт навмисного злочину повинен уявляти собі, які саме злочинні дії він виконує та до якого злочинного наслідку він прагне [10, с. 118, 119].

Правильно також наголошується, що усвідомлення означає не тільки знати про фактичні обставини (ознаки) вчиненого діяння, але й сприймати їх. Також при умислі винна особа має усвідомлювати не суспільну небезпеку взагалі, а ступінь суспільної небезпеки конкретного складу злочину [23, с. 148].

Умисел вважають найбільш небезпечною формою вини. Умисел, як і інші форми вини, характеризується певним поєднанням свідомості (інтелектуальна ознака вини) і волі (вольова ознака вини). За інтелектуальною ознакою при непрямому умислі особа лише передбачає тільки ймовірність (можливість) настання від свого діяння суспільно небезпечних наслідків. Прямий умисел відрізняється від непрямого і за вольовою ознакою – при непрямому умислі особа або байдуже ставиться до настання суспільно небезпечних наслідків, або безпідставно розраховує на їх відвернення [7, с. 981].

У Кримінальному кодексі України в редакції 1960 року злочин визнавався вчиненим із необережності, коли особа, яка його вчинила, передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків своєї дії або бездіяльності, але легковажно розраховувала на їх відвернення, або не передбачала можливості настання таких наслідків, хоч повинна була і могла їх передбачити (ст. 9) [22].

У чинному Кримінальному кодексі України фактично збереглося таке ж визначення поняття вчинення злочину з необережності, тільки яке вже стало

роз'єднанням на необережність як злочинну самовпевненість і необережність як злочинну недбалість.

До факультативних ознак суб'єктивної сторони відносять мотив, мету, іноді – емоційний стан.

Мотив визначають як те, що спонукає особу вчинити злочин [17, с. 10]. Мета – це той кінцевий результат, котрого бажає досягнути в результаті вчинення злочину особа, яку спонукає відповідний мотив [17, с. 10].

Мотив і мета тісно пов'язані, обумовлюють існування один одного, оскільки мотив рухає людиною до досягнення певної мети.

Щодо теорії вважати емоційний стан винної особи ще однією факультативною ознакою суб'єктивної сторони, то не маємо підстав беззаперечно з нею погоджуватись. Водночас не можна спростовувати, що у момент вчинення злочину винна особа характеризується певним психоемоційним станом, хвилюваннями, рішучістю, емоціями тощо, які можуть мати юридичне значення, але їх глибинні дослідження виходять за межі науки кримінального права.

Підсумовуючи, можна констатувати, що у науці кримінального права існують проблемні питання при встановленні суб'єктивної сторони складу злочину, але враховуючи конструкції ст. 321 КК України в цій частині, не існує суттєвих неузгодженостей.

Так, відповідно до закону України про кримінальну відповідальність, суб'єктом злочину може бути лише фізична особа. Водночас це питання потребує короткого огляду, зважаючи й на позицію автора про віднесення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 321 КК України, до кримінальних проступків із встановленням відповідальності за вчинення нього й для юридичних осіб.

Ще у 1978 році Європейський комітет з проблем злочинності Ради Європи рекомендував європейським державам визнати юридичних осіб суб'єктами кримінальної відповідальності за екологічні злочини, що давало б змогу судам застосовувати у таких справах покарання не лише у виді штрафу, а й у виді заборони діяльності підприємств чи інших об'єктів, якщо їх діяльність завдавала великої шкоди людям, суспільству чи самій природі [24, с. 123].

Верховна Рада України, виходячи із взятих міжнародно-правових зобов'язань щодо встановлення відповідальності юридичних осіб, прийняла 23 травня 2013 року Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб”, яким Загальну частину КК України було доповнено розділом XIV№ “Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб”. У Законі передбачені підстави застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру у виді штрафу, конфіскації майна, ліквідації (статті 96-3, 96-6 КК України), якщо суб'єкт злочину – уповноважена особа (фізична) вчинить від імені та в інтересах юридичної особи злочин. Ці заходи є додатковими до кримінальної відповідальності фізичної особи. Зазначений закон не змінив основну (доктринальну) засаду кримінального права України щодо визнання суб'єктами злочину тільки фізичної особи (людини) [7, с. 932–934].

Тому, на думку автора, враховуючи, що наразі, у так званій перехідний період, юридичні особи поступово визнаються законодавцем повноцінним

учасником кримінально-правових відносин, то суто категорично вже заперечувати очевидні речі є марним.

Крім того, введення до суб'єктів кримінальної відповідальності й юридичних осіб не виключатиме притягнення до цієї відповідальності фізичних осіб, бо таке розширення поняття можливих суб'єктів відповідальності не буде діяти взаємовиключно між цими суб'єктами.

Науковці, що заперечують впровадження кримінальної відповідальності, посилаються й на вказаний вище міжнародний акт та виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму, виражаючи так певну зневагу до постулатів вітчизняного кримінального права.

Водночас існують, звісно, не тільки противники, а й прихильники у вітчизняній науці до встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб, та їх аргументи зводяться до такого:

- існують міжнародно-правові зобов'язання України у цій частині. Без внесення відповідних змін до кримінального законодавства їх виконати неможливо;
- у низці закордонних країн (наприклад Франції) кримінальна відповідальність юридичних осіб уже введена;
- в історії кримінального права кримінальна відповідальність юридичних осіб встановлювалася. Вона успішно застосовувалася і на практиці, зокрема, за рішеннями Міжнародного трибуналу в Нюрнберзі, які визнали злочинними нацистську партію, низку інших організацій;
- адміністративно-правові чи цивільно-правові заходи щодо юридичних осіб є недостатньо ефективними;
- інститути вини, кримінальної відповідальності тощо можна реформувати для того, щоб вони могли бути поширені і на посягання юридичних осіб [25, с. 234–235].

Крім того, існують проблеми колективної відповідальності, що наразі не є вирішеною.

Важко погодитись із визначенням вини юридичної особи, яке пропонується закріпити у ч. 2 ст. 23 КК України: “Виною юридичної особи є психічне ставлення керівника юридичної особи, її засновника, учасника, іншої уповноваженої особи до вчинюваної у межах своїх повноважень від імені та в інтересах юридичної особи дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності” [26, с. 281].

У цьому визначенні є намагання поєднати вину фізичних осіб і юридичних осіб. Однак якраз питання про визнання суб'єктів кримінальної відповідальності юридичних осіб й виникло у зв'язку з неможливістю у всіх без виключення випадках визнати винуватою одну певну фізичну особу, рішення, що призвело до вчинення суспільно небезпечного діяння могло ухвалюватись, наприклад, радою правління у юридичних особах приватного права.

Щодо суб'єкта складу злочину, передбаченого ст. 321 КК України, то він є загальним – фізична, осудна особа, у віці з 16 років.

Разом з тим, з огляду на те, як викладена диспозиція ч. 2 ст. 321 КК України “2. Порухення встановлених правил виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, відпуску, обліку, перевезення, пересилання отруйних чи сильнодіючих

речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів”, то суб’єктом вчинення цього злочину при порушенні встановлених правил виробництва речовин і лікарських засобів є особа, яка крім загальних обов’язкових ознак – осудність і вік, повинна мати й інші ознаки, тобто бути спеціальним суб’єктом.

Крім того, незаконні дії, передбачені цією частиною, певною мірою можуть бути вчинені не лише фізичними особами, а й фармакологічними компаніями, підприємствами, установами різних форм власності із відповідним ліцензійним дозволом.

Власне, ми не вбачаємо суттєвих перепон до встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб за незаконні дії із отруйними чи сильнодіючими речовинами, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами, передбачені ч. 2 ст. 321 КК України. Покарання може бути у вигляді штрафу, зупинення дії ліцензії, заборона на провадження відповідних видів підприємницької діяльності на відповідний строк, ліквідація юридичної особи (наприклад, у разі настання тяжких наслідків від учиненого злочину).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 04.01.2020).
2. Волков Б.С. Мотивы преступлений. Уголовно-правовое и социально-психологическое исследование. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1982. 152 с.
3. Чорней С.В. Поняття суб’єкта злочину. Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Випуск 618. Правознавство. 2012. С. 125–128.
4. Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Часть Общая. Тула: Автограф, 2001. Т. 1. 780 с.
5. Кримінальний кодекс України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 04.01.2020).
6. Орлов В.С. Субъект преступления по советскому уголовному праву. Москва: Госюриздат, 1958. 261 с.
7. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2016. Т. 17: Кримінальне право / редкол.: В.Я. Тацій (голова) [та ін.]. 1064 с.
8. Александров Ю.В., Антипов В.І., Володько М.В. та ін. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. 5-те вид., переробл. та допов. Київ: Атіка, 2009. 408 с.
9. Максимович Р.Л., Вовк М.З. Поняття віку суб’єкта злочину. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2012, № 3. С. 134–143.
10. Брайнін Я.М. Основні питання загального вчення про склад злочину. Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка. Київ: Вид-во Київського ун-ту, 1964. 189 с.
11. Трайнин А.Н. Общее учение о составе преступления. Москва: Госюриздат, 1957. 364 с.
12. Семикіна Л.О. Щодо визначення поняття спеціального суб’єкта злочину. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/2693/%25СВ>. (дата звернення: 04.01.2020).
13. Устименко В.В. Специальный субъект преступления (понятие, виды, некоторые вопросы квалификации): автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук. Харьков, 1984. С. 8–11.
14. Брич Л.П., Навроцький В.О. Ознаки посадової особи та кваліфікація господарських злочинів, вчинених нею. Підприємство, господарство, право. 2001, № 1. С. 60–63.
15. Конституція України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. (дата звернення: 04.01.2020).

16. *Гельфер М.А.* Состав преступления: лекция. Всесоюзный юридический заочный ин-т. Москва, 1960. 21 с.
17. *Дазель П.С., Михеев Р.И.* Установление субъективной стороны преступления: учеб. пособие / отв. ред.: И.М. Резниченко. Владивосток, 1972. 36 с.
18. *Коржанський М.Й.* Кримінальне право і законодавство України. Частина загальна: курс лекцій / за ред. М.Й. Коржанського. Київ: Атіка, 2001. 432 с.
19. *Бажанов М.І.* Кримінальне право України. Загальна частина / за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 480 с.
20. *Вереша Р.В.* Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину: дис. на здобуття наукового ступеня д-ра юрид. наук. Київ, 2017. 583 с.
21. *Стрельцов Є.Л.* Суб'єктивна сторона злочину. Вісник Асоціації кримінального права України. 2013, № 1(1). С. 160–170.
22. Кримінальний кодекс України (в редакції 1960 року). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2001-05>. (дата звернення: 04.01.2020).
23. *Орел Ю.В.* Суб'єктивна сторона злочинів, спрямованих на функціонування органів і установ пенітенціарної служби України. Інформація і право. 2015, № 1(13). С. 145–151.
24. *Матишевський П.С.* Кримінальне право України: Загальна частина: підруч. для студ. юрид. вузів і факультетів. Київ: А.С.К., 2001. 352 с.
25. Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред. В.О. Навроцького. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 712 с.
26. *Гришук В.К., Пасека О.Ф.* Кримінальна відповідальність юридичних осіб: de lege ferenda. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2012, № 4. С. 274–291.

REFERENCES

1. Conventiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod. “Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms”. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004. (date of application: 04.01.2020) [in Ukrainian].
2. *Volkov B.S.* (1982). Motivy prestuplenii. Uholovno-pravovoie i sotsialno-psikholohicheskoie issledovaniie. “Motives for crimes. Criminal law and socio-psychological research”. Kazan: Publ. of the Kazan University. 152 p. [in Russian].
3. *Chornei S.V.* (2012). Poniattia subiekta zlochynu. “The concept of the subject of the crime”. Scientific Bulletin of Yuri Fedkovych National University of Chernivtsi. Iss. 618. Pravoznavstvo. P.125–128 [in Ukrainian].
4. *Tahantsiev N.S.* (2001). Russkoie uholovnoie pravo. “Russian criminal law”. Part General. Tula: Aftograf. Vol. 1. 780 p. [in Russian].
5. Kryminalnyi kodeks Ukrainy. “Criminal codex of Ukraine”. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (date of application: 04.01.2020) [in Ukrainian].
6. *Orlov V.S.* (1958). Subiekt prestupleniia po covietskomu uholovnomu pravu. “Subject of crime under Soviet criminal law”. Moscow: Hosiurisdat. 261 p. [in Russian].
7. Velyka ukrainska urudychna entsyklopediia. “The Great Ukrainian Legal Encyclopedia”: in 20 vols. acad. right. Sciences of Ukraine; Inst. of State and Law. V.M. Koretskyi NAS of Ukraine; Nat. jurid. Univ. Yaroslav the Wise. Kharkiv: Pravo, 2016. Vol. 17: Criminal Law/Editorial: Tatsii V.Ya. (Chairman). 1064 p. [in Ukrainian].
8. *Aleksandrov Yu.V., Antypov V.I., Volodko M.V.* (2009). Kryminalne pravo Ukrainy. “Criminal law of Ukraine”. General part: textbook / ed. E. Melnyk, B.A. Klimenko. 5th ed., Reworked and add. Kyiv: Atika. 408 p. [in Ukrainian].
9. *Maksymovych R.L., Vovk M.Z.* (2012). Poniattia viku subiekta zlochynu. “The concept of the age of the subject of the crime”. Bulletin E.A. Didorenko State University of Internal Affairs of Luhansk. No. 3. P. 134–143 [in Ukrainian].
10. *Brainin Ya.M.* (1964). Osnovni pytannia zahalnoho vchennia pro sklad zlochynu. “The main issues of the general doctrine of the crime”. State University T.H. Shevchenko of Kyiv. Kyiv: Publ. Kyiv University, 189 p. [in Ukrainian].
11. *Tainin A.N.* (1957). Obshchieie uchenie o sostavie prestupleniia. “General doctrine of the corpus delicti”. Moscow: Horiurisdat. 364 p. [in Russian].

12. *Semykina L.O.* Shchodo vyznachennia poniattia spetsialnogo subiekta zlochynu. "On the definition of the concept of a special subject of crime". URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/2693/%25CB>. (date of application: 04.01.2020) [in Ukrainian].

13. *Ustymenko V.V.* (1984). Spetsialnyi subiekt prestupleniia (poniatii, vidy, nekotoryie voprosy kvalifikatsii). "Special subject of a crime (concept, types, some qualification issues): author. diss. for the competition degrees of Cand. Juridical Sciences. Kharkov. P. 8–11 [in Russian].

14. *Brych L.P., Navrotskyi V.O.* (2001). Oznaky posadovoi osoby ta kvalifikatsia hospodarskykh zlochyniv, vchynenykh neiu. "Signs of an official and qualification of economic crimes committed by it". Enterprise, economy, law. No. 1. P. 60–63 [in Ukrainian].

15. Konstytutsiia Ukrainy. "Constitution of Ukraine". URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. (date of application: 04.01.2020) [in Ukrainian].

16. *Helper M.A.* (1960). Sostav prestupleniia: lektsiia. "Crime structure": lecture. All-Union Legal Correspondence Institute Moscow. 21 p. [in Russian].

17. *Dahel P.S., Mikheiev R.I.* (1972). Ustanovleniie subiektivnoi storony prestupleniia. "Establishment of the subjective side of the crime": textbook allowance / rev. Ed.: I.M. Reznichenko. Vladivostok. 36 p. [in Russian].

18. *Korzhanskyi M.I.* (2001). Kryminalne pravo i zakonodavstvo Ukrainy. "Criminal law and legislation of Ukraine". General part: a course of lectures / ed. M.I. Korzhanskyi. Kyiv: Attica. 432 p. [in Ukrainian].

19. *Bazhanov M.I.* (2005). Kryminalne pravo Ukrainy. "Criminal law of Ukraine". General part / ed. M.I. Bazhanov, V.V. Stashis, V.Y. Tatsiia. Kyiv: Yurinkom Inter. 480 p. [in Ukrainian].

20. *Veresha R.V.* (2017). Problemy subiektivnoi storony skladu zlochynu. "Problems of the subjective side of the crime": diss. for the degree of Dr. Jurid. Science. Kyiv. 583 p. [in Ukrainian].

21. *Streletsov Ye.L.* (2013). Subiektivna storona zlochynu. "The subjective side of the crime". Bulletin of the Association of Criminal Law of Ukraine. No. 1 (1). P. 160–170. [in Ukrainian].

22. Kryminalnyi kodeks Ukrainy (v redaktsii 1960 roku). "Criminal Code of Ukraine (as amended in 1960)". URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2001-05>. (date of application: 04.01.2020) [in Ukrainian].

23. Subiektivna storona zlochyniv, spryamovanykh na funktsionuvannia orhaniv i ustanov penitentsiarnoi sluzhby Ukrainy. "The subjective side of crimes aimed at the functioning of bodies and institutions of the penitentiary service of Ukraine". 2015, No. 1(13). P. 145–151. Informatsiia i pravo [in Ukrainian].

24. *Matyshevskiy P.S.* (2001). Kryminalne pravo Ukrainy. "Criminal law of Ukraine": General part: textbook for students. jurid. universities and faculties. Kyiv: A.S.K. 352 p. [in Ukrainian].

25. Ukrainske kryminalne pravo. "Ukrainian criminal law". General part: textbook / ed. V.O. Navrotskyi. Kyiv: Yurinkom Inter, 2013. 712 p. [in Ukrainian].

26. *Hryshchuk V.K., Pasiieka O.F.* (2012). Kryminalna vidpovidalnist yurydychnykh osib: de lege ferenda. "Criminal liability of legal entities: de lege ferenda". Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs. No. 4. P. 274–291. [in Ukrainian].

UDC 343.35(477)

Bondarenko Maryna,
Assistant Judge of the Supreme Court of Ukraine,
Kyiv, Ukraine

CHARACTERISTICS OF SUBJECTIVE FEATURES OF CRIMES BY THE ART. 321 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

In the article the features characterizing the subject of crime are analysed, the problems of definition of the subject of crime under part 2 of article 321 of the Criminal Code of Ukraine exactly as a special one are highlighted, as well as the

© Bondarenko Maryna, 2020

prospects of recognition of legal entities as the subject of criminal liability, including in case of committing the crimes provided by the mentioned article.

It is noted that for all the time of development of the criminal law the long time has passed from refusal in recognition of objects, animals, forces of nature, etc. as the subject of crime, but only the physical person, and according to the legislation of other countries – also legal.

On the maintenance of the scientific, educational literature at the presentation of a material on structure of a crime it is impossible not to notice insignificant attention to such attribute of structure, as the subject of a crime. Though, agree with opinion that there are no more important or less important attributes of structure, they are equal, and consequently, their research should be the same.

Concerning the subject of crime, he is actually the so-called acting person, on realization of motives of which in the form of realization of corresponding action or inaction and the socially dangerous act containing structure of crime is made. At the same time, the subject of the crime is the least controversial of all the elements of the crime.

The Criminal Code of Ukraine, in section IV, “Person subject to criminal liability (subject of crime)”, in part 1 of article 18 contains a definition of the subject of an offence: “The subject of an offence is a natural person who has committed an offence at the age at which criminal liability may be incurred in accordance with this Code” [37].

There is a simultaneous use and mixing of such notions as a subject of crime, a subject of crime, a subject of criminal liability and a person subject to criminal liability.

It is concluded that in the science of criminal law there are problematic issues in establishing the subjective side of the crime, but given the construction of Art. 321 of the Criminal Code of Ukraine, in this part there are no significant inconsistencies.

Keywords: objective side of the crime structure, subjective side of the crime structure, personality of the criminal, socially dangerous act.

Отримано 17.02.2020

Бурбій Анастасія Вікторівна,
здобувач ДНДІ МВС України,
провідний юрисконсульт ДНДІ
МВС України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-4866-321X

ІНФОРМАЦІЯ ЯК ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО Ч. 1 СТ. 158 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Стаття присвячена з'ясуванню питання встановлення предмета несанкціонованих дій з інформацією, що міститься в базі даних Державного реєстру виборців. Проаналізовано окремі підходи до розуміння правової природи предмета злочину. Досліджено окремі аспекти змістовного наповнення інформації та суміжних із цим понять. Констатується самостійна роль предмета у складі злочину. У статті робиться висновок про відсутність єдиного як теоретичного, так і легального системного розуміння інформації. Запропоновано уточнити зміст ч. 1 ст. 158 Кримінального кодексу України.

Ключові слова: предмет, об'єкт, склад злочину, інформація, злочини проти виборчих прав

Інформація являє собою зовнішню оболонку ідеального, що піддається об'єктивізації.

Валерій Сагатівський

Дослідження сутності і місця предмета злочину на рівні з поняттям злочину та його об'єктом не припиняється у вітчизняній науці кримінального права. Ця правова категорія найчастіше зустрічається в дискусіях щодо доцільності відмежування предмета злочину від його об'єкта. Зокрема, значення предмета злочину проявляється як при оцінці сутності злочинного посягання, так і при здійсненні кримінально-правової кваліфікації злочинного діяння.

Традиційне тлумачення предмета злочину полягає в його ототожненні з речами матеріального світу [1, с. 47; 2, с. 98]. Проте на сьогоднішній день наукові дискусії з приводу визначення предметом злочину виключно речей матеріального світу зазнають все більшої критики [3, с. 10; 4, с. 9]. Інформатизація суспільства та розвиток цифрових технологій змусили по-новому поглянути на звичне бачення багатьох правових категорій, серед яких є інформація.

Так, М.М. Панов обґрунтовує думку, що до категорії предмета злочину слід включати поряд з фізичними предметами (майном), ще й реально існуючі явища об'єктивного світу: енергію (електричну тощо), а також інформацію, у зв'язку з існуванням чи створенням яких або з їх обігом вчиняється злочин [5, с. 44]. Ширше розглядає предмет злочину О.Ю. Вітко, доводячи, що під цим поняттям можна розуміти будь-які речі, будь-яку інформацію, будь-яку енергію, які мають

© Burbii Anastasiia, 2020

матеріальний вираз, з властивостями яких та з вказівкою на які закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність складу злочину в діянні [6, с. 32]. В.В. Кузнецов, підкреслюючи відносну матеріальність інформації, тим не менш визнає її прийнятність в якості майна у кримінальному праві [7, с. 197].

Незважаючи на таке поширення використання терміна “інформація” як в буденності, так і в науці, на сьогодні не знаходимо єдності в розумінні змістовного наповнення цього слова і в її вимірі для задоволення потреб кримінально-правової науки і практики. Це пов'язано, на нашу думку, із розбіжностями загальноприйнятих підходів до її змістовного наповнення з технічним та юридичним.

Аналізуючи види предметів, деякі вчені інформацію за формою існування наділяють самостійністю поряд з речами та екологічними об'єктами [8, с. 174]. Деякі вчені не спостерігають обов'язкові наявності зв'язку між інформацією та її носієм [9, с. 25]. Аргументуючи самостійність комп'ютерної інформації від носія, інші автори слушно наголошують на тому, що інформація може бути зафіксована на різних типах носіїв і її переміщення може здійснюватися незалежно від них за допомогою різних каналів зв'язку [10, с. 21].

Є.В. Лащук, не відриваючи предмет від об'єкта, вважає, що предмет злочину – це факультативна ознака об'єкта злочину, що знаходить свій прояв у матеріальних цінностях, які людина може сприймати органами чуття чи фіксувати спеціальними технічними засобами, з приводу яких та/або шляхом безпосереднього впливу на які вчиняється злочинне діяння [11, с. 5]. Такий підхід, очевидно, не додає ясності розумінню предмета злочину, його окремих понятійних ролі. Протилежної думки дотримується В.Я. Тацій, надаючи логічне обґрунтування необхідності розмежування понять об'єкта і предмета злочину [1]. Це дозволяє уникнути дублювання понять і підміни їх значення, врешті сприяє уникненню плутанини з означеного питання. Врешті предмет як самостійний елемент складу злочину знаходить своє логічне обґрунтування у вітчизняній кримінально-правовій науці. Так, О.Ю. Вітко, в результаті роздумів, приходять до висновку про наявність так званих “предметних” злочинів, для яких обов'язковою є наявність п'яти елементів складу злочину, серед яких предмет знаходить самостійне місце, що, на нашу думку, цілком забезпечує потреби сучасної науки та сприяє уникненню помилок при кваліфікації злочинних діянь [12, с. 0].

Про предмет як одну з об'єктивних ознак злочинів проти виборчих прав громадян не раз згадували в наукових дискусіях [13, с. 357; 14, с. 149]. В межах статті 158 КК України, як правило, називають предметом виборчі документи та Державний реєстр виборців, кожен з яких отримав самостійну характеристику [15, с. 9; 16, с. 26]. А от інформація як самостійний предмет злочину, передбачена вказаною статтею, поки що не знайшла прихильників. На самостійний характер інформації вказує конструкція диспозиції частини 1 статті 158 КК України, де несанкціоновані дії з інформацією, що міститься в базі даних Державного реєстру виборців становлять самостійне альтернативне злочинне діяння в межах вказаного складу злочину.

Відсутність в зазначеній нормі змісту інформації та відомостей свідчить про її бланкетний характер і мотивує нас звернутися до поточного, зокрема виборчого, законодавства за вирішенням цього питання. Важливість такого кроку – звернутися

до норм інших галузей права, навіть коли на них немає безпосереднього посилання в статті кримінального закону, пов'язаного із системним характером права, що проявляється у взаємозв'язку і взаємозалежності між нормами різних галузей права [17, с. 81]. Підтвердження зазначеному знаходимо і в позиції Верховного Суду України [18].

Особливість інформації як предмета вказаного злочину в загальному уявленні полягає в її цінності для існування виборчих відносин, адже саме через вплив на неї і завдається шкода цим відносинам. Саме тут треба визначитися, що ж саме становить зміст такої інформації. Аналізуючи диспозицію вказаної статті, ми звертаємо увагу на її термінологічне наповнення. В одному випадку законодавець застосовує поняття “відомості”, в іншому – “інформація”. Якщо в першому випадку об'єм незаконних дій полягає в умисному внесенні неправдивих відомостей до Державного реєстру виборців, то в другому інтуїтивно цей об'єм розширюється до “несанкціонованих дій” з інформацією, яка міститься в тому ж таки реєстрі.

Закон України “Про державний реєстр виборців” оперує як першим поняттям, так і другим, додатково там віднаходимо ще й поняття “дані” [19]. При цьому об'єм “даних” стає ширшим за “відомості” і поглинає останні (стаття 1 Закону). Відповідно до статті 5 зазначеного Закону зміст відомостей Реєстру становлять такі персональні дані, як ідентифікаційні персональні дані виборця, персональні дані, які визначають місце та умови голосування виборця та службові персональні дані. З наведеного бачимо, що самі дані нерозривно поєднані із обсягом відомостей, які дозволяють ідентифікувати особу для цілей проведення виборів, формування виборчих списків тощо. Термін інформація згадується в зазначеному нормативному акті у зв'язку із статистичними відомостями щодо кількісних характеристик виборчого корпусу під час вирішення організаційних питань для підготовки та проведення виборів. Не знайшовши самостійного визначення неправдивих відомостей, можна вести мову про те, що під цим поняттям приховуються відомості, які не відповідають дійсності, тобто у яких порушена кількісна або якісна структура. В контексті нашої теми мова може йти про перекручування інформації щодо громадянства виборця, його віку, про постійну нездатність виборця пересуватися самостійно тощо, що може прямо вплинути на підготовку і хід виборів, а в результаті і на можливість реалізації суб'єктом свого виборчого права. Як наслідок спостерігається порушення встановленого алгоритму існування виборчих відносин в державі. Особливість такого предмета в тому, що через нього не здійснюється перешкоджання виборчому праву в прямому сенсі, на особу не чиниться тиск, вона нічого не знає і не відчуває, але при певних маніпуляціях з ним стає неможливою безпосередня реалізація цього права. Тобто вільне формування волі не порушується, а порушується можливість її вільного виявлення.

Інформація відповідно до Закону України “Про інформацію” [20] складається із відомостей та/або даних. Це вихідне легальне тлумачення цього поняття. При цьому зазначений Закон закріплює невичерпний перелік видів інформації за змістом.

Цивільне законодавство під інформацією також розуміє будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [21, с. 272]. Інші законодавчі акти так чи інакше демон-

струють максимально широке розуміння інформації і її узагальнюючий характер по відношенню до понять “дані” та “відомості”.

Оскільки Закон України “Про державний реєстр виборців” не містить самостійного визначення даних, звернемося до інших нормативних джерел. Так, Закон України “Про електронні документи та електронний документообіг” під цим поняттям розуміє інформацію, яка подана у формі, придатній для її оброблення електронними засобами. Інші нормативні акти розкривають поняття даних через наповнення їх інформацією або відомостями [22; 23].

Закон України “Про Державний реєстр виборців” передбачає ряд дій, які здійснюються в Державному реєстрі виборців, це внесення запису про виборця до бази даних Реєстру, внесення змін до персональних даних Реєстру, знищення запису Реєстру. Тобто здійснюється робота з відомостями, які становлять самостійний вид інформації, що міститься цьому реєстрі. Несанкціоновані дії щодо інформації в автоматизованих інформаційно-телекомунікаційних системах, до яких належить Державний реєстр виборців, полягають в діях, що провадяться з порушенням порядку доступу до цієї інформації, установленому відповідно до законодавства, тобто умов отримання користувачем можливості обробляти інформацію в системі та правил обробки цієї інформації. Іншими словами, сам по собі алгоритм дій по роботі з інформацією може бути законним, але умови їх виконання є порушеними. Наприклад, дії з інформацією особою, яка має доступ до неї, але без належних на те підстав, як-то отримання відповідного наказу (ч. 1 ст. 17 Закону України “Про Державний реєстр виборців”) [24].

Зважаючи на проаналізовані підходи до змістовного наповнення понять “інформація”, “відомості” та “дані”, приходимо до висновку про відсутність єдиного розуміння у вітчизняному правовому просторі. Відповідно характер змістовного наповнення цих понять слід шукати в кожній окремій сфері суспільних відносин.

Об’єктивна сторона несанкціонованих дій з інформацією та внесення неправдивих відомостей до бази даних Державного реєстру виборців, на відміну від предметних злочинів, відповідальність за вчинення яких закріплена в розділі XVI КК України, полягає не в викраденні чи розповсюдженні інформації, а в приведенні її в такий стан, який здатний вплинути на закріпленій законодавством порядок реалізації громадянами своїх виборчих прав. Відбувається зміна її кількісно-якісних характеристик, які свідчать про її спотворення чи знищення. Таким шляхом можна знищити цілий виборчий список, змінити дані численної кількості виборців, що унеможливить їх участь у виборах тощо. При цьому втручання в таку інформацію відбувається через вчинення певних дій, які не дозволяються законом. Більше того, спираючись на проведений аналіз наведеного матеріалу, вважаємо, що умисне внесення неправдивих відомостей є різновидом несанкціонованих дій з інформацією в Державному реєстрі виборців, що неминуче потребує перегляду змісту ч. 1 ст. 158 КК України та його наступних змін. Це може полягати як у перекручуванні вже існуючої інформації, так і у створенні нової, але такої, що не відповідає дійсності.

Виходячи з характеристик предмета як самостійної одиниці складу злочину, які полягають в тому, що предмет, це те, на що можна вплинути для того, щоб вчинити злочин, впливає ідеальний характер інформації (в контексті виборчої

злочинності) у її співвідношенні з носієм, на якому вона знаходиться. Відповідно носій інформації, з яким інформацію часто вважають нерозривною, по суті виступає лише засобом, через який здійснюється незаконний вплив на інформацію [25, с. 8]. Схожої думки дотримується і М.І. Загородніков, зазначаючи, що предметом злочину виступають ті речі матеріального світу, через вплив на які заподіюється шкода об'єкту злочину [26, с. 40].

Таким чином, з метою уникнення колізій, для забезпечення ефективності праворозуміння і правозастосування ч. 1 ст. 158 КК України, пропонуємо виключити зі змісту диспозиції зазначеної норми “умисне внесення неправдивих відомостей”, залишивши “несанкціоновані дії з інформацією” як ширше за змістом та узагальнююче поняття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Тацій В.Я.* Объект и предмет преступления по советскому уголовному праву. Харьков, 1988.
2. *Коржанский Н.И.* Объект и предмет уголовно-правовой охраны. М.: Акад. МВД СССР, 1980. 248 с.
3. *Радутний О.Е.* Кримінальна відповідальність за незаконне збирання, використання та розголошення відомостей, що становлять комерційну таємницю (аналіз складів злочинів): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Нац. юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2002. 21 с.
4. *Розенфельд Н.А.* Кримінально-правова характеристика незаконного втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. К., 2003. 17 с.
5. *Панов М.М.* Кримінальна відповідальність за незаконні дії з документами на переказ; платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків: монографія / наук. ред. д-р юрид. наук, проф., акад. АПрН України В.І. Борисов. Х.: Право, 2009. 184 с.
6. *Вітко О.Ю.* Поняття предмета злочину як елемента складу злочину. Юридична наука. 2013. № 11. С. 27–34.
7. *Кузнецов В.В.* Комп'ютерна інформація як новий предмет злочину. Новий КК України: Питання застосування і вивчення: матеріали міжнародної наукової конференції. 25–26 жовтня 2001 р.: тези доп. К.: Юрінком Інтер, 2002. С. 196–199.
8. Уголовное право. Общая часть. Преступление. Академический курс: у 10-и т. Т. VI. Объект преступления. Объективная сторона преступления / под ред. Н.А. Лопашенко. Москва: Юрлитинформ, 2016. 632 с.
9. Правовые отношения в информационной сфере: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14. Ин-т государства и права РАН. М., 2002.
10. *Мазуренко О., Розенфельд О.* Комп'ютерна інформація як предмет злочинів, передбачених Розділом XVI КК України. Право України. 2004. № 6. с. 80–83.
11. *Лащук Є.Ф.* Предмет злочину в кримінальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Національна академія внутрішніх справ України. К., 2005. 20 с.
12. *Вітко О.Ю.* Поняття предмета злочину як елемента складу злочину. Юридична наука. 2013. № 11. С. 27–34.
13. *Лихова С.Я.* Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України): монографія. К.: ВПЦ “Київський університет”, 2006. 573 с.
14. *Медіна Л.П.* Кримінально-правова характеристика злочинів проти виборчих прав громадян України (ст.ст. 157, 158, 159 КК України): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2004. 226 с.
15. *Горяний С.В.* Выборча документация как предмет злочину, передбаченого ст. 1582 КК України. Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія “Право” / гол. ред. Ю.М. Бисага. Ужгород: Вид. дім “Гельветика”, 2014. Вип. 24. Т. 4. С. 9–11.

16. *Антипов В.І., Топчий В.В.* Кримінально-правова кваліфікація посягань на виборчі та референдні права. Вінниця: ТОВ “Нілан-ЛТД”, 2017. 116 с.

17. *Навроцький В.О.* Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2006. 704 с.

18. Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності: постанова Пленуму Верховного Суду України від 25 квітня 2003 р. № 3. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua> (дата звернення: 10.02.2020).

19. Про Державний реєстр виборців: Закон України від 22 лютого 2007 року № 698-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-16> (дата звернення: 10.02.2020).

20. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення: 18.02.2020).

21. Цивільний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. Станом на 1 лист. 2018 р.: (офіц. текст). К.: ПАЛИВОДА А.В., 2018. 448 с.

22. Про затвердження Положення про систему електронної пошти Національного банку України: постанова Правління Національного банку України від 17.04.2018 № 42. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0042500-18> (дата звернення: 10.02.2020).

23. Про затвердження Порядку обміну електронними документами з контролюючими органами: наказ Міністерства фінансів України від 06.06.2017 № 557. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0959-17> (дата звернення: 10.02.2020).

24. Про Державний реєстр виборців: Закон України від 22 лютого 2007 № 698-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-16> (дата звернення: 10.02.2020).

25. *Орлов П.І.* Інформація та інформатизація: Нормативно-правове забезпечення: наук.-практ. посібник. Х.: Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2003. 573 с.

26. *Загородников Н.И.* Понятие объекта преступлений в советском уголовном праве. Труды Военно-юридической академии. 1945. Вып.13. С. 40–48.

REFERENCES

1. *Tatsii V.Ya.* (1988). Obiekt i predmet prestupleniia po sovetskomu uholovnomu pravu. “The object and subject of a crime under Soviet criminal law”. Kharkov [in Russian].

2. *Korzhanskii N.I.* (1980). Obiekt i predmet uholovno-pravovoi okhrany. “The object and subject of criminal law protection”. M.: Acad. USSR Ministry of Internal Affairs. 248 p. [in Russian].

3. *Radutnyi O.E.* (2002). Kryminalna vidpovidalnist za nezakonne zbyrannia, vykorystannia ta rozholoshennia vidomosti, shcho stanovliat komertsiinu tayemnytsiu (analiz skladiv zlochyniv). “Criminal liability for illegal collection, use and disclosure of information constituting a trade secret (analysis of corpus delicti): author’s ref. dis. ... Cand. Jurid. Sciences: 12.00.08. National Law Academy Yaroslav the Wise of Ukraine. X. 21 p. [in Ukrainian].

4. *Rozenfeld N.A.* (2003). Kryminalno-pravova kharakterystyka nezakonnoho vtruchannia v robotu elektronno-obchysliualnykh mashyn (kompiuteriv), system ta kompiuternykh merezh. “Criminal-legal characteristics of illegal interference in the work of electronic computers (computers), systems and computer networks”: author’s ref. dis. Cand. Jurid. Sciences: 12.00.08. Inst. of State and Law V.M. Korietskyi NAS of Ukraine. K. 17 p. [in Ukrainian].

5. *Рапов М.М.* (2009). Kryminalna vidpovidalnist za nezakonnii dii z dokumentamy na perekaz; platizhnymy kartkamy ta inshymy zasobamy dostupu do bankivskykh rakhunkiv. “Criminal liability for illegal actions with documents for transfer; payment cards and other means of access to bank accounts”: monograph / science ed. Dr. Jurid. Sciences, Prof., Acad. APn of Ukraine Borysov V.I. H.: Pravo. 184 p. [in Ukrainian].

6. *Vitko O.Yu.* (2013). Poniattia predmeta zlochynu yak elementa skladu zlochynu. “The concept of the subject of the crime as an element of the crime”. Yurydychna Nauka. No. 11. P. 27–34 [in Ukrainian].

7. *Kuznietsov V.V.* (2002). Kompiuterna informatsiia yak novyi predmet zlochynu. Novyi KK Ukrainy: Pytannia zastosuvannia i vyvchennia. “Computer information as a new subject of crime. New Criminal Code of Ukraine: Issues of application and study”: materials of the international scientific conference. October 25-26, 2001: these additions. K.: Jurinkom Inter, P. 196–199 [in Ukrainian].

8. Uholovnoie pravo. Obschaia chast. Prestupleniie. Akademicheskii kurs: u 10-i t. T. VI. Obiekt prestupleniia. Obiektivnaia storona prestupleniia. “Criminal law. A common part. The crime.

Academic course: at 10 t. T. VI. The object of crime. The objective side of the crime” / ed. N.A. Lopashenko. Moscow: Yurлитinform, 2016. 632 p. [in Russian].

9. *Ohorodov D.V.* (2002). Pravovyie otnosheniia v informatsionnoi sfere. “Legal relations in the information sphere”: author. dis. ... Cand. Juridical Sciences: 12.00.14. Institute of State and Law of the Russian Academy of Sciences. M. [in Russian].

10. *Mazurenko O., Rozenfeld O.* (2004). Kompiuterna informatsiia yak predmet zlochyniv, peredbachenykh Rozdilom XVI KK Ukrainy. “Computer information as a subject of crimes under Section XVI of the Criminal Code of Ukraine”. Law of Ukraine. No. 6. 80–83 p. [in Ukrainian].

11. *Lashchuk Ye.F.* (2005). Predmet zlochynu v kryminalnomu pravi Ukrainy. “The subject of the crime in the criminal law of Ukraine: dis. ... Cand. Jurid. Sciences: 12.00.08. National Academy of Internal Affairs of Ukraine. K. 20 p. [in Ukrainian].

12. *Vitko O.Yu.* (2013). Poniattia predmeta zlochynu yak elementa skladu zlochynu. “The concept of the subject of the crime as an element of the crime”. Legal science. No. 11. P. 27–34 [in Ukrainian].

13. *Lykhova S.Ya.* (2006). Zlochyny u sferi realizatsii hromadianskykh, politychnykh ta sotsialnykh prav i svobod liudyny i hromadianyna (rozdil V Osoblyvoi chastyny KK Ukrainy). “Crimes in the sphere of realization of civil, political and social rights and freedoms of man and citizen (Chapter V of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine)”: monograph. K.: VPTs “Kyiv University”. 573 p. [in Ukrainian].

14. *Medina L.P.* (2004). Kryminalno-pravova kharakterystyka zlochyniv proty vyborchykh prav hromadian Ukrainy (st.st. 157, 158, 159 KK Ukrainy). “Criminal-legal characteristics of crimes against the voting rights of citizens of Ukraine (Articles 157, 158, 159 of the Criminal Code of Ukraine)”: dis. ... Cand. Jurid. Sciences: 12.00.08. Taras Shevchenko National University of Kyiv. K. 226 p. [in Ukrainian].

15. *Horyanyi S.V.* (2014). Vyborcha dokumentatsiia yak predmet zlochynu, peredbachenoho st. 1582 KK Ukrainy. “Election documentation as a subject of the crime provided by Art. 1582 of the Criminal Code of Ukraine. Scientific Bulletin of Uzhhorod National University: Series “Law” / ch. ed. Yu.M. Bisaha. Uzhhorod: View. Helvetica House. Issue. 24. Vol. 4. P. 9–11 [in Ukrainian].

16. *Antypov V.I., Topchii V.V.* (2017). Kryminalno-pravova kvalifikatsiia posahan na vyborchi ta referendni prava. “Criminal-legal qualification of encroachments on suffrage and referendum rights”. Vinnytsia: Nilan Ltd. 116 p. [in Ukrainian].

17. *Nacrotskyi V.O.* (2006). Osnovy kryminalno-pravovoi kvalifikatsii. “Fundamentals of criminal law qualification”: textbook. K.: Jurinkom Inter. 704 p. [in Ukrainian].

18. Pro praktyku zastosuvannia sudamy zakonodavstva pro vidpovidalnist za okremi zlochyny u sferi hospodarskoi diialnosti. “On the practice of application by courts of the legislation on liability for certain crimes in the sphere of economic activity”: Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine of April 25, 2003 No. 3. URL: <http://zakon2.work.gov.ua> (date of application: 10.02.2020) [in Ukrainian].

19. Pro Derzhavnyi reyestr vybortsiv. “On the State Register of Voters”: Law of Ukraine of February 22, 2007 No. 698-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-16> (date of application: 10.02.2020) [in Ukrainian].

20. Pro informatsiiu. “On information”: Law of Ukraine of October 2, 1992 No. 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (date of application: 18.02.2020) [in Ukrainian].

21. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy. “Civil Code of Ukraine”: current legislation as amended and supplemented. As of 1 sheet. 2018: (official text). K.: PALIVODA AV, 2018. 448 p. [in Ukrainian].

22. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro systemu elektronnoi poshty Natsionalnoho banku Ukrainy. “On approval of the Regulations on the e-mail system of the National Bank of Ukraine”: Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine of April 17, 2018 No. 42. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0042500-18> (date of application: 10.02.2020) [in Ukrainian].

23. Pro zatverdzhennia Poriadku obminu elektronnykh dokumentamy z kontroliuuiuchymy orhanamy. “On approval of the Procedure for exchange of electronic documents with regulatory authorities”: order of the Ministry of Finance of Ukraine 06.06.2017 № 557. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0959-17> (date of application: 10.02.2020) [in Ukrainian].

24. Pro Derzhavnyi reyestr vybortsiv. “On the State Register of Voters”: Law of Ukraine of February 22, 2007 № 698-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-16> (date of application: 10.02.2020) [in Ukrainian].

25. *Orlov P.I.* (2003). Informatsiia ta informatyzatsiia: Normatyvno-pravove zabezpechennia. "Information and informatization": Regulatory and legal support: scientific-practical manual. H.: Un-tu vn. Affairs. 573 p. [in Ukrainian].

26. *Zahorodnikov N.I.* (1945). Poniatiiie obiekta prestuplenii v sovetskom uiolovnom prave. "The concept of the object of crime in Soviet criminal law". Proceedings of the Military Law Academy. Issue 13. P. 40–48 [in Russian].

UDC 343.415 (477)

Burbii Anastasiia,
Postgraduate, Leading legal adviser,
State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0003-4866-321X

INFORMATION AS A SUBJECT OF CRIME, PROVIDED IN PART 1 OF ART. 158 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

The article is devoted to finding out the question of establishing the subject of unauthorized actions with the information contained in the database of the State Register of Voters. Separate approaches to understanding of the legal nature of the object of crime are analyzed. The point of view concerning an independent role of the object in the crime is supported. The habitual vision of the material world things as the crime subject is considered as not corresponding to the needs of the modern criminal law, on the basis of which the position of recognition of the things, which have non-material nature as the crime subjects is supported. Information should also belong to them. It is stated that the peculiarity of information as the object of the considered crime consists in the fact that through it the obstacle to the electoral right in the direct sense is not made, but at manipulations with it the direct realization of this right becomes impossible. Analysis of the objective characteristics of the alternative actions provided for in article 158, paragraph 1, of the Criminal Code – the introduction of false information and unauthorized actions with information – has led to the conclusion that they are similar, while "unauthorized actions", in the author's opinion, constitute a general concept and necessitate a review of the content of the norm.

As a result of the conducted research, the author proposes to clarify the content of Part 1 of Article 158 of the Criminal Code of Ukraine in order to ensure the practical implementation of this norm.

Keywords: subject, object, composition of a crime, information, crimes against voting rights.

Отримано 19.02.2020

Ірха Юрій Богданович,кандидат юридичних наук, заслужений юрист України,
старший науковий співробітник ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-6442-0974

ПИТАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІ ЗА ПОСТАНОВЛЕННЯ ЗАВІДОМО НЕПРАВОСУДНОГО РІШЕННЯ

У статті розглянуто питання відповідності положень статті 375 Кримінального кодексу України конституційному принципу верховенства права. Висвітлено проблеми притягнення суддів до кримінальної відповідальності за постановлення завідомо неправосудного рішення. Наголошено на недосконалості правового регулювання цього питання. Зроблено висновок, що незважаючи на відсутність законодавчого визначення поняття “неправосудне рішення”, підстав стверджувати про неконституційність зазначеної статті немає.

Ключові слова: *неправосудне рішення, кримінальна відповідальність судді, гарантії незалежності судді, перегляд судового рішення, верховенство права, юридична визначеність.*

Незалежність судді під час виконання ним своїх повноважень є однією з фундаментальних основ здійснення правосуддя та розбудови демократичної, правової держави. Її нормативне гарантування є вимогою сучасних процесів державотворення та розбудови громадянського суспільства.

В Україні гарантії незалежності суддів закріплені на конституційному рівні та, якщо необхідно, можуть бути додатково розвинуті Верховною Радою України у законах. Зазначені гарантії не тільки створюють умови для здійснення справедливого правосуддя та надійного захисту прав і свобод людини і громадянина, але й забезпечують незалежність і самостійність судової влади, її рівність із законодавчою та виконавчою владою в системі стримувань і противаг, від чого залежить стабільність конституційного ладу в державі.

Конституційний Суд України зазначив, що незалежність суддів є невід’ємною складовою їхнього статусу, конституційним принципом організації та функціонування судів і професійної діяльності суддів; незалежність суддів полягає передусім у їхній самостійності, непов’язаності при здійсненні правосуддя будь-якими обставинами та іншою, крім закону, волею (абзац перший підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 1 грудня 2004 року № 19-рп/2004).

Гарантії незалежності суддів хоч, і спрямовані на захист суддів від будь-якого неправомірного зовнішнього чи внутрішнього впливу на їх професійну діяльність, однак вони не перешкоджають можливості перегляду судових рішень у випадках та порядку, визначених законом, а також притягнення судді до

юридичної відповідальності за ухвалені рішення в разі вчинення ним злочину або дисциплінарного проступку.

На переконання О. Овчаренко, юридична відповідальність судді є дуалістичною і ґрунтується на фундаментальних постулатах про відповідальність державної влади перед народом і суду як її невід’ємного елемента перед суспільством. Держава надає судді широкі владні повноваження, наділяє підвищеним рівнем правового захисту для належного виконання ним важливої функції з відправлення правосуддя, утвердження найвищих соціальних цінностей, захисту особистості й забезпечення принципу верховенства права у правовідносинах. Тому суддя є відповідальним перед суспільством за результати своєї професійної діяльності [1, с. 395].

Відповідно до Конституції України у разі скасування вироку суду як неправосудного держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням (частина п’ята статті 62). Оскільки зазначена конституційна норма допускає випадок ухвалення суддею неправосудного вироку, то очевидно, що разом із відшкодуванням державою особі завданої шкоди, необхідно вирішити питання про притягнення судді до юридичної відповідальності за такі дії. Крім того, оскільки суддя, залежно від інстанції та юрисдикції, може ухвалити не тільки вирок, але й інші процесуальні документи (рішення, постанову, ухвалу, судовий наказ), то визнання їх неправосудними буде також підставою для притягнення судді до певного виду юридичної відповідальності.

Про існування проблеми ухвалення в Україні неправосудних рішень наголошував колишній Голова Верховного Суду України Я. Романюк, який звернув увагу на те що “процесуальні закони не передбачають можливості проведення перевірок судових рішень, якщо сторони їх не оскаржують. Немає механізму перегляду таких рішень інакше ніж за заявою чи скаргою самих учасників справи. Ці умови дають недобросовісним суб’єктам підстави залучати суд для вирішення їх проблем “в обхід закону” та пропонувати судді неправомірну вигоду за постановлення неправосудного рішення, про яке вони домовилися між собою”. А суддя піддається спокусі, бо впевнений, що його рішення не буде оскаржене, а справа потрапить в архів. І він не понесе жодного покарання за свої дії, адже не скасоване судове рішення залишається формально законним [2].

Питання притягнення суддів до юридичної відповідальності за ухвалення неправосудного рішення розроблялися у працях П.П. Андрушка, В.І. Борисова, А.М. Бойка, Л.Є. Виноградової, Ю.М. Грошевого, О.О. Дудорова, О.В. Капліної, О.Ю. Карташова, Н.Д. Квасневської, О.О. Кваши, В.К. Кореняки, І.І. Когутича, О.М. Лемека, А.В. Малярєнка, В.О. Навроцького, О.М. Овчаренко, М.А. Погорецького, О.Л. Польового, М.С. Пономарьової, І.А. Тітка, В.І. Тютюгіна, Є.В. Фесенка, М.І. Хавронюка, В.Д. Чабанюка, А.В. Щасного, О.Г. Яновської та інших вчених. Науковці аргументовано стверджують про наявність проблем у притягненні судді до кримінальної відповідальності за ухвалення завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови (далі – Рішення), що передбачено статтею 375 Кримінального кодексу України (далі – КК України). Водночас учені недостатньо уваги приділили питанням щодо конституційності зазначеної статті, що і становить предмет нашого наукового пошуку.

Основною метою цієї статті є дослідження відповідності положень статті 375 КК України вимогам конституційного принципу верховенства права.

Незважаючи на загально визнану необхідність максимального гарантування суддям незалежності та недоторканності при здійсненні правосуддя, у міжнародних актах наголошено на відсутності у суддів імунітету на притягнення до юридичної відповідальності у випадках скоєння злочину чи дисциплінарного проступку. Так, згідно з положеннями Європейської хартії про Закон “Про статус суддів” від 10 липня 1998 року, державою гарантується відшкодування збитків за шкоду, заподіяну в результаті протиправної поведінки або незаконних дій судді під час виконання ним обов’язків судді; законом може передбачатися можливість порушення державою справи з метою примусити суддю компенсувати суму, виплачену державою за шкоду, заподіяну ним у випадку грубого і невинуватого порушення правил, що регулюють виконання обов’язків суддями; кожна особа повинна мати можливість оскаржити неправильно винесене рішення в конкретній справі до незалежного органу без необхідності дотримання окремих формальностей; там, де в результаті повного та ретельного розгляду цей орган виявить безперечне порушення з боку судді, як це зазначається у параграфі 5.1, цей орган має повноваження передати справу на розгляд дисциплінарної інстанції або принаймні рекомендувати здійснити таку передачу органу, що має відповідну компетенцію згідно із судовим законом (підпункти 5.2, 5.3 пункту 5).

У Додатку до Рекомендації СМ/Рес (2010)12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов’язки зазначено, що тлумачення закону, оцінювання фактів або доказів, які здійснюють судді для вирішення справи, не мають бути приводом для кримінальної відповідальності, крім випадків злочинного наміру; судді не мають нести особисту відповідальність за випадки, коли їхні рішення були скасовані або змінені в процесі апеляційного розгляду (пункти 68, 70).

У Висновках першої експертної комісії Міжнародної Асоціації Суддів “Відповідальність суддів” зазначено, що суддя не може бути відповідальним за свої рішення, якщо вони є результатом помилки у праві чи у факті, але єдиний випадок, коли суддя несе відповідальність за свої рішення – це груба халатність або випадки геть неправильної поведінки, тобто вчинки, які несумісні зі званням судді, що нормально і розумно виконує свої функції.

Хоча в українській правовій системі поняття “неправосудне рішення” закріплено давно, на практиці досі відсутні єдині підходи до його розуміння та застосування, що в окремих випадках створює умови для здійснення неправомірного впливу на суддів та порушення гарантій їх незалежності.

З метою забезпечення єдності судової практики Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ у 2015–2016 рр. намагався сформулювати відповідні узагальнення. Було створено робочу групу з розробки постанови Пленуму “Про судову практику у справах про постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови”. Проект зазначеної постанови був підтриманий у першому читанні. Під час доопрацювання судді прийняли рішення направити документ на повторне друге

читання, оскільки деякі ключові, базові, системні роз'яснення не повністю узгоджені, залишилися спірними [3]. У подальшому кінцевий документ так і не ухвалили.

Для забезпечення юридичної визначеності під час вирішення питань, пов'язаних з матеріальними та процесуальними підставами кримінальної відповідальності судді за постановлення завідомо неправосудного Рішення, Верховний Суд України у 2016 році звернувся до Конституційного Суду України з конституційним поданням щодо офіційного тлумачення словосполучення “як неправосудного”, що міститься у частині четвертій статті 62 Конституції України. Однак Конституційний Суд України відмовив у відкритті конституційного провадження у цій справі.

Немає однозначного розуміння змісту поняття “неправосудне рішення” і у вітчизняних науковців. Так, професор П. Андрушко вважає, що всі рішення судів у кримінальних, цивільних, господарських та адміністративних справах мають бути правосудними, тобто законними, обґрунтованими, справедливими. Рішення суду у кримінальній справі будуть неправосудними, якщо: 1) засуджено невинного або виправдано винного чи він безпідставно звільнений від покарання; 2) призначено явно несправедливе, занадто суворе чи занадто м'яке, покарання; 3) здійснено неправильну кваліфікацію злочину, що потягло за собою несправедливу міру покарання, тощо. Завідомо неправосудним буде вирок чи інше рішення судді, який при цьому знає (усвідомлює), що рішення, яке ним прийняте (постановлене), є незаконним (неправосудним), і бажає його прийняття.

Кримінально-процесуальне поняття “незаконне судове рішення” ширше, ніж кримінально-правове поняття “неправосудне судове рішення”. Оцінці органом досудового слідства, прокурором і судом судового рішення як неправосудного має передувати визнання такого рішення незаконним із підстав і в порядку, визначених кримінально-процесуальним кодексом. Склад злочину, передбачений статтею 375 КК України, матиме місце лише тоді, коли неправосудне рішення постановлене суддею (судьями) умисно (завідомо). Однак для констатації наявності в діях судді події злочину, склад якого передбачений частиною першою статті 375 КК України, необхідно також встановити, що вчинене діяння є суспільно небезпечним у кримінально-правовому розумінні, не є малозначним і вчинене за відсутності обставин, що виключають злочинність діяння [4, с. 43, 45].

Професор М. Погорецький звертає увагу на те, що в законодавстві багатьох європейських країн відсутні норми, що визначають відповідальність судді за постановлення неправосудного рішення, оскільки подібне правопорушення розглядається як вид посадового злочину. На його думку, терміни “неправосудне судове рішення” та “незаконне судове рішення” мають різне змістовне навантаження та потребують нормативно-правового визначення. Правосудне судове рішення має відповідати стандартам законності, обґрунтованості, вмотивованості, справедливості, розумності та своєчасності. У тому разі, коли судове рішення не відповідає одному із зазначених стандартів, воно є неправосудним. Незаконним є рішення, ухвалене суддею (судьями) з порушенням норм матеріального та/або процесуального права. Наявність прямого умислу в діях судді зумовлюється усвідомленням небезпеки діяння, його наслідків та бажанням їх настання. Прямий умисел, що характеризується цілеспрямованістю діяння, дає можливість відрізнити поста-

новлення суддею завідомо неправосудного рішення від інших службових злочинів судді, а також від дисциплінарних проступків. Кримінальна відповідальність судді за постановлення завідомо неправосудного рішення виключається в разі помилки судді, відсутності в його діях прямого умислу. Допустивши судову помилку, суддя не усвідомлює неправосудності свого рішення [5, с. 225, 227, 228, 229].

У своїх дослідженнях професор О. Дудоров та доцент Л. Палюх дійшли висновку, що під неправосудним слід розуміти судове рішення, що характеризується порушенням чи неправильним застосуванням норм матеріального права та (або) істотним порушенням норм процесуального права, допущених при судовому розгляді справи (провадження) і постановленні відповідного судового рішення (неповнота судового розгляду, невідповідність висновків суду фактичним обставинам справи, недоведеність обставин, які мають значення для справи, які суд вважав встановленими, тощо), що призвело до постановлення несправедливого судового рішення. Постановлення неправосудного судового рішення є суспільно небезпечним діянням (заподіює або здатне заподіяти істотну шкоду фізичній або юридичній особі, суспільству або державі), що підлягає встановленню в конкретній справі [6, с. 327].

Професор В. Навроцький вважає, що поняттям винесення завідомо неправосудного вироку, рішення чи іншого неправосудного акта охоплюється будь-яке умисне неправильне рішення суду щодо будь-якого із питань, що підлягають вирішенню у суді [7, с. 23].

Під неправосудним Рішенням М. Пономарьова пропонує розуміти “як незаконний так і необґрунтований вирок, рішення, ухвалу або постанову місцевих судів, апеляційних судів, Верховного Суду, Конституційного Суду України за результатами судового розгляду або перегляду кримінального провадження або спірних правовідносин, заяви про перегляд рішення за нововиявленими та виключними обставинами, у якому висновки суду завідомо суперечать фактичним обставинам провадження та завідомо неправильно застосовують норми матеріального права та/або завідомо постановлене з грубим порушенням норм процесуального права” [8, с. 148].

Під час застосування положень статті 375 КК України на практиці виникає багато спірних питань, які не мають однозначного вирішення.

Так, О. Дудоров та Л. Палюх зазначають, що проблемними є питання про: види судових рішень як предмет вказаного злочину; поняття неправосудності судового рішення; визнання зміни (скасування) неправосудного рішення обов'язковою умовою застосування статті 375 КК України; момент закінчення відповідного злочину; розуміння тяжких наслідків як однієї з кваліфікуючих ознак; співвідношення статті 375 КК України із кримінально-правовими нормами про відповідальність за злочини у сфері службової діяльності; розмежування складів злочинів, передбачених статтями 375 і 371 КК України; кваліфікацію постановлення судового рішення суддею, строк повноважень якого на час постановлення такого рішення закінчився, а також суддею, який пішов у відставку, перебував у відпустці, на лікарняному, у відрядженні, був відсторонений від посади в установленому законом порядку; розмежування кримінальної і дисциплінарної відповідальності

судді за неправосуддя; доцільність запровадження самостійної кримінальної відповідальності за постановлення неправосудного судового рішення через необережність [6, с. 282].

Під час роботи над проектом постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ “Про судову практику розгляду кримінальних проваджень, пов’язаних із винесенням суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови (стаття 375 КК України)”, як зазначає В. Навроцький, спірними були такі питання: чи підпадають під дію статті 375 КК України судді Конституційного Суду України (а також судді Верховного Суду і присяжні); чи можуть бути предметом злочину так звані проміжні рішення (зокрема, ухвали слідчих суддів, ухвали про забезпечення позову тощо); чи може бути предметом злочину рішення, яке інкримінується судді як неправосудне, якщо воно не було змінено або скасовано вищестоящим судом; з якого моменту цей злочин є закінченим? [7, с. 13].

У своїй дисертації М. Пономарьова наголошує на тому, що у процесі застосування положень статті 375 КК України дискусійним є: визначення об’єкта злочину та наявності додаткового об’єкта кримінально-правової охорони суспільних відносин; визначення ознаки неправосудного судового рішення та її елементів; наукові підходи до визначення тяжких наслідків та їх вмісту як ознаки об’єктивної сторони складу злочину; тлумачення категорії завідомо, враховуючи фаховість та кваліфікаційний рівень судді (суддів), який постановляє судові рішення; наявність потерпілого як особи, права якої порушені; скасування рішення вищестоящим судом як обов’язкової умови кваліфікації діяння; рішення Конституційного Суду України як предмета складу злочину; критерії розмежування із деякими складами злочинів розділу “Злочини у сфері службової та професійної діяльності, пов’язаної з наданням публічних послуг” [8, с. 28].

На нашу думку, труднощі у правозастосуванні та дискусія у наукових і професійних колах щодо підстав притягнення суддів до кримінальної відповідальності за постановлення ними завідомо неправосудного Рішення зумовлені відсутністю: 1) офіційного тлумачення Конституційним Судом України словосполучення “як неправосудного”, яке міститься в положеннях частини четвертої статті 62 Конституції України; 2) офіційного тлумачення Конституційним Судом України положень статті 375 КК України в період, коли він мав повноваження на здійснення такої діяльності; 3) законодавчих критеріїв визнання Рішення таким, що є неправосудним та завідомо неправосудним; 4) єдиного підходу судів касаційної інстанції (Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Верховного Суду України, Верховного Суду) до розгляду справ за обвинуваченням осіб у скоєнні злочину, передбаченого статтею 375 КК України.

Дослідження змісту статті 375 КК України, практики її застосування та наукові розробки вчених дають нам підстави стверджувати, що її положення не забезпечують передбачуваність їх застосування адже судді, приймаючи Рішення, не можуть прогнозувати чи будуть вони згодом розцінені як завідомо неправосудні, а самі судді піддані кримінальному переслідуванню. Очевидно, що таке правове регулювання на перший погляд має певні ознаки невідповідності конституційному принципу верховенства права.

У Рішенні від 20 червня 2019 року № 6-р/2019 Конституційний Суд України зазначив, що юридична визначеність забезпечує адаптацію суб'єкта правозастосування до нормативних умов правової дійсності та його впевненість у своєму правовому становищі, а також захист від свавільного втручання з боку держави; юридичну визначеність необхідно розуміти через такі її складові: чіткість, зрозумілість, однозначність норм права; право особи у своїх діях розраховувати на розумну та передбачувану стабільність чинного законодавства та можливість передбачати наслідки застосування норм права (законні очікування); юридична визначеність передбачає, що законодавець повинен прагнути до чіткості та зрозумілості у викладенні норм права; кожна особа відповідно до конкретних обставин має орієнтуватися в тому, яка саме норма права застосовується в певному випадку, та мати чітке розуміння щодо настання конкретних правових наслідків у відповідних правовідносинах з огляду на розумну та передбачувану стабільність норм права (абзаци четвертий – шостий підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини).

Верховна Рада України під час законотворення зобов'язана формувати чіткі, зрозумілі та передбачувані норми права. Проте парламент об'єктивно не може прийняти закон на всі випадки життя, тим більше оперативно реагувати на зміни суспільних відносин чи обґрунтовані потреби суб'єктів права у створенні чи оновленні правового регулювання.

У практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) разом із вимогою дотримання юридичної визначеності норми права зазначено, що неможливо з абсолютною точністю передбачати наслідки застосування відповідної норми. Хоч і дуже бажано прагнути до абсолютної чіткості викладення норми, це іноді зумовлює її негнучкість, тоді як закон має враховувати конкретні обставини. Саме тому тексти багатьох законів більшою чи меншою мірою нечіткі, а їх тлумачення та застосування залежать від практики (справа “Санді Таймс проти Сполученого Королівства”).

У рішенні “Скоппола проти Італії” ЄСПЛ зазначає, що національні закони неминуче формулюються через терміни, котрі більшою чи меншою мірою є нечіткими, а їх інтерпретація та застосування залежать від практики. Визначеність закону, хоч і є надзвичайно бажаною, проте може спричинити надмірну його суворість. У рішенні “S.W. проти Сполученого Королівства” ЄСПЛ наголосив, що будь-який злочин має бути чітко визначений у законі, при цьому необхідно, аби кожен міг зрозуміти з тексту відповідної статті, а якщо потрібно – за допомогою судового тлумачення, за яку дію або бездіяльність передбачено кримінальну відповідальність. У рішенні “Коккінакіс проти Греції” ЄСПЛ вказав, що іноді вимоги визначеності закону можна досягнути тільки у разі його тлумачення судом.

У справі “Веренцов проти України” ЄСПЛ визнав, що, як би чітко не було сформульоване положення, у будь-якій галузі права, включно з кримінальним, існуватиме неминучий елемент судового тлумачення. Завжди буде потреба в роз'ясненні нечітких норм або тих, що потребують пристосування до обставин, що змінюються. З іншого боку, хоча визначеність є вкрай необхідною, вона може спричинити надмірну жорсткість, а закон має бути здатним встигати за обставинами, що змінюються. Відповідно, багато законів неминуче сформульовані в термінах, що тією чи іншою мірою є нечіткими та тлумачення й застосування яких є

© Irkha Yurii, 2020

питанням. Функція здійснення правосуддя, закріплена за судами, полягає саме в подоланні сумнівів щодо тлумачення, що залишаються.

Аналіз змісту положень статті 375 КК України свідчить, що поняття “неправосудне Рішення” є досить оціночним. Водночас конструкція статті 375 КК України не має достатніх змістовних недоліків, які можуть бути підставою для визнання її такою, що не відповідає конституційному принципу верховенства права. Наявні труднощі в застосуванні положень цієї статті зумовлені відсутністю законодавчого розуміння поняття “неправосудне Рішення”. Ми вважаємо, що йдеться про так звану “неправильну (неточну) криміналізацію”, яка, за твердженнями професора М. Мельника, полягає в тому, що при її здійсненні злочинним визнається діяння, характер і ступінь шкідливості якого є достатнім для його криміналізації, але законодавчий опис якого не зовсім правильно відображає сутність такого діяння. Тобто в такому випадку є неправильне відображення в законі сутності злочинного діяння. Результатом неправильної криміналізації є розпливчате, двозначне, неточне формулювання ознак злочину, яке призводить, по-перше, до нечіткого встановлення меж кримінальної відповідальності за певне діяння, по-друге, до складнощів у визначенні ознак такого діяння, по-третє, до проблем у відмежуванні злочинного діяння від незлочинного, оскільки через зазначені причини відбувається “злиття” ознак, відповідних злочину, та адміністративного чи іншого правопорушення [9, с. 96].

Відсутність або неповне правове регулювання суспільних відносин, тобто прогалини, можуть впливати на реалізацію та захист конституційних прав і свобод людини і громадянина. Прогалина права, як вважає О. Водянніков, означає ситуацію *ultra legem*, тобто відсутність правового регулювання певних суспільних відносин. Водночас прогалина у праві охоплює два випадки: 1) “прогалини формулювання”, або “технічні прогалини”, коли відсутні нормативно-правові приписи у правовій системі, які суддя може використати для вирішення конкретної справи, або такі норми є неповними; 2) “аксіологічні” або “оцінні” прогалини, коли наявне правоположення не є належним, задовільним чи справедливим.

Прогалини права не можуть внаслідок самої своєї природи бути предметом конституційного контролю. Однак прогалини у праві – можуть, адже в такому разі йдеться про якість “закону” загалом, так і про дотримання державою своїх позитивних зобов’язань. Прогалини у праві є саме тим мостом, який із точки зору юридичної техніки й аргументації пов’язує конституційні права і свободи та позитивні обов’язки держави [10, с. 128–129].

На нашу думку, у разі виявлення прогалин у кримінальному законі їх усунення має здійснюватися через законотворчу діяльність або судову практику. Інколи наявність таких прогалин може бути предметом конституційного контролю. Однак визнання їх неконституційними можливе у виняткових випадках, коли в результаті їх наявності допускається, зокрема, порушення сутнісного змісту конституційного права чи свободи. В аспекті статті 375 КК України ми не вважаємо, що застосування її положень порушує сутнісний зміст конституційних прав і свобод суддів, гарантій їх незалежності чи недоторканності.

Незалежно від законодавчого регулювання розуміння поняття “неправосудне Рішення”, зміст положень статті 375 КК України має розкриватися через судову

практику. Суди в кожному конкретному випадку можуть об'єктивно, безсторонньо, неупереджено, незалежно визначити наявність чи відсутність у судді умислу на ухвалення саме неправосудного рішення. Крім того, судді під час застосування положень кримінального закону могли б певним чином корегувати його зміст відповідно до існуючих реалій та обставин справи, забезпечуючи таким чином гнучкість норми права та справедливий судовий розгляд. Судова практика має остаточно формувати та розвивати критерії розмежування помилкових, законних, незаконних та неправосудних рішень.

З огляду на наведене, очікуваним та важливим має стати ухвалення Великою палатою Верховного Суду рішення у справі № 0306/7567/12. Прогнозується, що в цій справі мають бути розроблені єдині підходи до розуміння та застосування судами положень статті 375 КК України, адже визнано, що практика тлумачення та застосування цієї статті вказує на існування виключної правової проблеми [11].

У контексті дослідження змісту статті 375 КК України вважаємо за необхідне наголосити на наявних зловживаннях з боку слідчих і прокурорів стосовно внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомостей про вчинення злочинів, передбачених цією статтею.

Так, Вища рада правосуддя у щорічній доповіді за 2018 рік “Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні” наголосила на втручанні правоохоронних органів у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя шляхом внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань про вчинення суддею злочину, передбаченого статтею 375 КК України. Реєстрація таких відомостей здійснюються з метою тиску на суддю для прийняття певного “потрібного” рішення у справі в майбутньому або задля помсти за ухвалення судового рішення всупереч правовій позиції прокурора [12].

Як зазначає В. Кореняка, положення чинного КК України дозволяють представникам правоохоронних органів або самим ініціювати початок досудового розслідування у зв'язку із винесенням суддею конкретного рішення, або використовувати для цього заяви інших осіб, після чого вони отримують можливість протягом тривалого часу в межах відповідного кримінального провадження в будь-який момент ініціювати та проводити певні слідчі дії (як то обшуки приміщень суду, тривалі та неодноразові допити самого судді й усіх пов'язаних з ним осіб, що супроводжуватимуться намаганнями отримати показання і щодо подій, які не стосуються обставин кримінального провадження), здійснювати заходи забезпечення кримінального провадження (найчастіше – тимчасові доступи до речей і документів з вилученням останніх), при бажанні – фактично блокувати на певний час роботу судді та всього суду. Останнє можливе не лише шляхом проведення слідчих дій та здійснення заходів забезпечення кримінального провадження, а й через включення до відповідних груп прокурорів та слідчих груп максимальної кількості службових осіб для того, щоб штучно створити підстави для відводу судді при розгляді справ, до яких такі прокурори чи слідчі прокуратури мають безпосереднє відношення.

В абсолютній більшості випадків здійснення досудових розслідувань судді, відносно яких в Єдиний реєстр досудових розслідувань внесені відомості про

винесення ними завідомо неправосудних рішень, позбавлені можливості ефективно обстоювати свою правову позицію, оскільки оскаржити початок досудового розслідування вони не можуть, а повідомляти про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого статтею 375 КК України, їм, швидше за все, ніхто і не збирався [13, с. 10, 11].

На наше переконання, проблема можливого незаконного впливу на суддів та порушення гарантій їх незалежності знаходиться у площині правозастосування і пов'язана з недосконалістю окремих положень Кримінального процесуального кодексу України, які дозволяють ініціювати і здійснювати розслідування щодо суддів на загальних підставах. Вважаємо, що положення статті 480-1 цього кодексу, відповідно до яких, відомості, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення суддею Вищого антикорупційного суду, вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора), мають бути поширені й на інших суддів.

Враховуючи наведене, ми дійшли висновку, що проблемні питання застосування положень статті 375 КК України мають бути вирішені Верховною Радою України у законодавчому порядку. Парламент має заповнити прогалину у статті 375 КК України, а також переглянути норми Кримінального процесуального кодексу України, зокрема щодо підвищення гарантій незалежності суддів під час внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомостей про вчинення ними злочину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Овчаренко О.М.* Юридична відповідальність суддів: питання теорії і практики: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.01.10. Одеса, 2018. 526 с.
2. Інтерв'ю Голови Верховного Суду України Ярослава Романюка тижневику "Юридичний Вісник України". URL: <http://rsu.gov.ua/ua/news/intervu-golovi-verhovnogo-sudu-ukraini-aroslava-romanuka-tizneviku-uridicnij-visnik-ukraini> (дата звернення: 20.01.2020).
3. Пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ надав судам роз'яснення з питань застосування законодавства. URL: <https://bpm.ko.court.gov.ua/sud1005/pres-centr/news/227535/> (дата звернення: 20.01.2020).
4. *Андрушко П.П.* Деякі проблемні питання кримінально-правової кваліфікації постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного рішення в кримінальному провадженні (ст. 375 КК). Вісник Верховного Суду України. 2014 р. № 8, С. 35–46.
5. *Погорецький М.А.* Притягнення суддів до кримінальної відповідальності за ст. 375 КК України: проблемні питання матеріального та процесуального права. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 2. С. 223–234.
6. *Дудоров О.О., Палюх Л.М.* Проблеми кримінально-правової характеристики злочину, передбаченого статтею 375 КК України. Вісник Асоціації кримінального права України. 2016. № 1(6). С. 280–328.
7. *Навроцький В.О.* Аналіз положень статті 375 Кримінального кодексу України з огляду на вимоги та в світлі норм статей 369, 369-2, 371-372 та 374 Кримінального кодексу України та рекомендації щодо їх застосування при розгляді кримінальних справ судами. USAID Україна "Справедлива, незалежна та відповідальна судова влада України". 2016. 49 с.
8. *Пономарьова М.С.* Кримінально-правова характеристика складу злочину постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови: дис. ... канд. юрид. наук: 12.01.08. Київ, 2018. 221 с.
9. *Мельник М.І.* Помилкова криміналізація: види, причини та наслідки. Підприємництво, господарство і право. 2004. № 5. С. 94–99.

10. *Водяніков О.Ю.* Прогалина в праві як предмет конституційної скарги. *Право України*. 2018. № 12. С. 128–147.

11. Ухвала колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 3 жовтня 2019 року у справі № 0306/7567/12. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84899211> (дата звернення: 20.01.2020).

12. Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні (щорічна доповідь за 2018 рік): Вища рада правосуддя. URL: http://www.vru.gov.ua/add_text/264 (дата звернення: 20.01.2020).

13. *Коренька В.К.* Стаття 375 Кримінального кодексу України. Реалії та перспективи застосування. USAID Україна. Київ, 2017. 14 с.

REFERENCES

1. *Ovcharenko O.M.* (2018) Yurydychna vidpovidalnist suddiv: pytannia teorii i praktyky. "Judicial liability of judges: issues of theory and practice: diss. ... Doc. of Jurid. Sciences: 12.01.10. Odessa. 526 p. [in Ukrainian].

2. Interviu Holovy Verkhovnoho Sudu Ukrainy Yaroslava Romaniuka tyzhnevnyku "Iurydychnyi Visnyk Ukrainy". "Interview with the Chief Justice of Ukraine Yaroslav Romanyuk on the weekly "Legal Bulletin of Ukraine"". URL: <http://rsu.gov.ua/ua/news/intervu-golovi-verhovnogo-sudu-ukraini-aroslava-romanuka-tiznevnyku-uridicnij-visnik-ukraini> (date of application: 20.01.2020) [in Ukrainian].

3. Plenum Vysshchoho spetsializovanoho sudu Ukrainy z rozghliadu tsyvilnykh i kryminalnykh sprav nadav sudam roziasnennia z pytan zastosuvannya zakonodavstva. "The plenum of the High Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Matters provided the courts with clarification on the application of the law". URL: <https://bpm.ko.court.gov.ua/sud1005/pres-centr/news/227535/> (date of application: 20.01.2020) [in Ukrainian].

4. *Andrushko P.P.* (2014) Deiaki problemni pytannia kryminalno-pravovoi kvalifikatsii postanovlennia suddeiu (suddiamy) zavidomo nepravosudnoho rishennia v kryminalnomu provadzhenni (st. 375 KK). "Some problematic issues of the criminal qualification of a judge (s) are clearly unjustified decisions in criminal proceedings (Article 375 of the Criminal Code)". Bulletin of the Supreme Court of Ukraine. No. 8, P. 35–46 [in Ukrainian].

5. *Pohoretskyi M.A.* (2015) Prytiahnennia suddiv do kryminalnoi vidpovidalnosti za st. 375 KK Ukrainy: problemni pytannia materialnoho ta protsesualnoho prava. "Bringing judges to justice under Art. 375 of the Criminal Code of Ukraine: issues of substantive and procedural law". Bulletin of criminal proceedings. Kyiv. No. 2. P. 223–234 [in Ukrainian].

6. *Dudorov O.O., Paliukh L.M.* (2016) Problemy kryminalno-pravovoi kharakterystyky zlochynu, peredbachenoho statteiu 375 KK Ukrainy. "Problems of the criminal-law characterization of the crime, provided by Article 375 of the Criminal Code of Ukraine". Bulletin of the Association of Criminal Law of Ukraine. Kharkiv. No. 1(6). P. 280–328 [in Ukrainian].

7. *Navrotskyi V.O.* (2016) Analiz polozhen statti 375 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy z ohliadu na vymohy ta v svitli norm statei 369, 369-2, 371-372 ta 374 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy ta rekomendatsii shchodo yikh zastosuvannya pry rozghliadi kryminalnykh sprav sudamy. "Analysis of the provisions of Article 375 of the Criminal Code of Ukraine in the light of the requirements and in the light of the norms of Articles 369, 369-2, 371–372 and 374 of the Criminal Code of Ukraine and recommendations on their application in criminal cases by courts". USAID Ukraine "Fair, Independent and Responsible Judiciary in Ukraine". 49 p. [in Ukrainian].

8. *Ponomarova M.S.* (2018) Kryminalno-pravova kharakterystyka skladu zlochynu postanovlennia suddeiu (suddiamy) zavidomo nepravosudnoho vyroku, rishennia, ukhvaly abo postanovy. "Criminal characteristics of the crime of decree by a judge (judges) of a deliberately unjust sentence, decision, decision or ruling": diss. ... Cand. of Juridical Sciences: 12.01.08. Kyiv. 221 p. [in Ukrainian].

9. *Melnyk M.I.* (2004) Pomylkova kryminalizatsiia: vydy, prychny ta naslidky. "False criminalization: types, causes and consequences". Entrepreneurship, economy and law. Kyiv. No. 5. P. 94–99 [in Ukrainian].

10. *Vodiannikov O.Yu.* (2018) Prohalyna v pravi yak predmet konstytutsiinoi skarhy. "Gaps in the law as a matter of constitutional complaint". *Право України*. Kyiv. No. 12. P. 128–147 [in Ukrainian].

11. Ukhvala kolehii suddiv Druhoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu u skladі Verkhovnoho Sudu від 3 жовтня 2019 року у справі № 0306/7567/12. "Decision of the Panel of Judges of the Second Trial Chamber of the Court of Cassation of the Supreme Court of 3 October

2019 in Case No. 0306/7567/12.” URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84899211> (date of application: 20.01.2020) [in Ukrainian].

12. Pro stan zabezpechennia nezalezhnosti suddiv v Ukraini (shchorichna dopovid za 2018 rik): Vyscha rada pravosuddia. “On the State of Judicial Independence in Ukraine (2018 Annual Report): High Council of Justice.” URL: http://www.vru.gov.ua/add_text/264 (date of application: 20.01.2020) [in Ukrainian].

13. *Koreniaka V.K.* (2017) Stattia 375 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. Realii ta perspektyvy zastosuvannia. “Article 375 of the Criminal Code of Ukraine. Realities and perspectives of application”. USAID Ukraina. Kyiv. 14 p. [in Ukrainian].

UDC 343.36: 340.131.5

Irkha Yurii,

Candidate of Juridical Sciences, Honored Lawyer of Ukraine,
Senior Research Associate, State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-6442-0974

THE ISSUE OF THE CONSTITUTIONALITY OF A JUDGE’S CRIMINAL LIABILITY FOR MAKING A KNOWINGLY WRONGFUL DECISION

The article deals with the issue of the compatibility of Article 375 of the Criminal Code of Ukraine with the constitutional principle of the rule of law. It is noted that judges should be held legal responsibility for their actions in the case of a crime or disciplinary offense. Attention is drawn to the fact that the international and constitutional guarantees of the independence of judges do not impede the disciplinary or criminal prosecution of a judge in the case of gross negligence or a conduct which is incompatible with the rank of judge.

Based on the analysis of the judicial practice and scientific developments singled out the current problems that exist in the process of accusing a judge of deliberately making an unlawful sentence, judgment, order or decree. Specialists do not have a common approach to the types of court decisions that are the subject of this crime, the interpretation of the category deliberately, the understanding of serious consequences and the moment of the end of a criminal act.

It is alleged that the difficulties in applying the provisions of Article 375 of the Criminal Code of Ukraine are due, in particular, to the lack of official interpretation by the Constitutional Court of Ukraine of the phrase “as unjust” contained in the provisions of Article 62 (4) of the Constitution of Ukraine, as well as the absence of legislative criteria for declaring a judge decision as unjust.

The paper finds that the concept of “unjust decision” is evaluative, but the construction of Article 375 of the Criminal Code of Ukraine does not have sufficient substantive deficiencies that may be grounds for recognition this article as it is contrary to the constitutional principle of the rule of law. It is concluded that the Verkhovna Rada of Ukraine has to fill the legislative gap by fixing the normative understanding of the concept of “unjust decision” and also to amend the Criminal Procedure Code of Ukraine on enhancing the guarantees of the independence of

© Irkha Yurii, 2020

judges while entering information about their crimes in the Unified Register of Pre-trial Investigations.

Keywords: unjust decision, criminal liability of the judge, guarantees of independence of the judge, review of the court decision, rule of law, legal certainty.

Отримано 20.02.2020

УДК 343.97

Кіріленко Федір Олександрович,
кандидат юридичних наук,
заступник начальника управління
медіакомунікацій Міністра
Департаменту організаційно-апаратної роботи
Міністерства внутрішніх справ України, м. Київ, Україна,
ORCID ID 0060-0003-3646-5371

ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПОРУШЕННЯМ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ У 1960–2018 РОКАХ

У статті здійснено аналіз основних показників офіційної статистики Міністерства внутрішніх справ України, які відображають злочинні порушення правил безпеки дорожнього руху та експлуатації автотранспорту. Основний спектр питань зосереджено на динаміці зареєстрованих злочинів як у розрізі регіонів, так і по Україні загалом. Особливу увагу приділено специфіці відмінностей в їх рівні та структурі між різними історичними регіонами України. Дослідження ґрунтується на офіційній статистиці правоохоронних органів України 1960–2018 років. Матеріали доповнено первинними статистичними даними.

Ключові слова: безпека руху, експлуатація автотранспорту, транспортний засіб, склад злочину, відповідальність, кримінальне покарання.

Злочинні порушення правил безпеки дорожнього руху та експлуатація автотранспорту – це доволі розповсюджені злочини, отже, є нагальна потреба дослідження таких видів правопорушень. Крім цього, необхідність здійснення аналізу статистичних показників Міністерства внутрішніх справ України, які відображають динаміку таких злочинів у 1960–2018 роках, зумовлена потребою висвітлення та оцінювання результатів роботи органів правопорядку в минулі роки.

Із розвитком транспортної системи та збільшенням кількості транспортних засобів зростає рівень злочинів, пов'язаних із порушенням правил безпеки руху та експлуатацією автотранспорту. Проблема безпеки дорожнього руху є складним феноменом, що вимагає інтеграції багатьох галузей знань і, зокрема, юридичної науки для поглибленого дослідження природи цих злочинів і правопорушень, підстав кримінальної відповідальності, особливостей їх кримінологічної характеристики та запобігання.

Стан безпеки дорожнього руху засвідчує актуальність цієї проблематики як у наукових колах, так і серед практиків. Особливе місце у вирішенні цієї проблеми належить правовим наукам. Це питання вивчалось Антоновим К.В., Гребельським Д.В., Кубаревим В.С., Кубаревою І.В., Луговиком В.Ф., Тарсуковим К.М., Худяковим Ю.М., Шелухінін М.Л., Шиєнком В.П. та іншими науковцями. Однак варто констатувати, що наявність значної кількості наукових праць у цій

сфері та вжиті заходи щодо підвищення рівня безпеки дорожнього руху ситуацію на автошляхах України кардинально не виправили.

Зазначені обставини зумовили актуальність обраної теми та визначили необхідність її дослідження.

Мета статті полягає в тому, щоб дослідити статистичні дані, які відображають невиконання дій, передбачених правилами безпеки дорожнього руху, в період 1960–2018 років.

Елементами наукової новизни цієї роботи є інформація, яка базується на результатах вивчення звітних даних Міністерства внутрішніх справ України. Запропонована інформація охоплює спектр питань, що стосуються порушень правил безпеки дорожнього руху та експлуатації автотранспорту у 1960–2018 роках. Матеріали можуть бути корисними у науково-дослідній сфері, у навчальному процесі тощо.

Транспорт є невід'ємною частиною суспільного життя, а проблеми забезпечення безпеки дорожнього руху набувають все більшої актуальності. Порушення різних правил у процесі експлуатації транспортних засобів, неякісний ремонт та обслуговування технічних систем транспорту може викликати аварії та катастрофи, в яких гинуть люди, пошкоджуються матеріальні цінності. Злочинне порушення правил безпеки руху й експлуатації автотранспорту, трамваїв, тролейбусів, тракторів, самохідних машин тощо, внаслідок якого були завдані середньої тяжкості, тяжкі тілесні ушкодження чи настала смерть потерпілого у Кримінальному кодексі УРСР 1960 року законодавець не виділяв в окрему групу, а відносив їх до глави “Злочини проти громадської безпеки, громадського порядку та народного здоров’я”.

До його прийняття суд кваліфікував діяння, пов’язані з порушенням правил безпеки руху або експлуатації транспорту, що потягли за собою суспільно небезпечні наслідки, як злочини проти особи або як порушення обов’язкових постанов про охорону порядку на транспорті, або як злочинно-недбале виконання водієм своїх службових обов’язків [1, с. 20].

У Кримінальному кодексі УРСР 1960 року порушення правил безпеки руху та експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом, що спричинило потерпілому легкі чи середньої тяжкості тілесні ушкодження, охоплювалося ч. 1 ст. 215 та передбачалося покарання у вигляді позбавлення волі на строк до трьох років або виправними роботами на строк до двох років, або штрафом від ста до двохсот мінімальних розмірів заробітної плати з позбавленням права керувати транспортними засобами на строк до трьох років або без такого. Ч. 2 ст. 215 передбачала кримінальну відповідальність за ті самі дії, що зазначені у ч. 1 відповідної статті, якщо вони спричинили смерть потерпілого або заподіяння йому тяжкого тілесного ушкодження. Каралися такі дії позбавленням волі на строк до десяти років з позбавленням права керувати транспортними засобами на строк до п’яти років або без такого. Якщо дії, передбачені ч. 1, спричинили загибель кількох осіб, то кримінальна відповідальність наставала за ч. 3 ст. 215 та встановлювалося покарання у вигляді позбавлення волі на строк від трьох до п’ятнадцяти років із позбавленням права керувати транспортними засобами на строк до п’яти років або без такого [2].

У період незалежності України, а саме у 2001 році, був прийнятий Кримінальний кодекс України, ст. 286 розділу XI “Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту” якого була остаточно затверджена кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом, що з певними змінами і доповненнями є чинною і на сьогодні [3; 4].

Проаналізуємо статистичні дані порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, протягом 1960–2018 років.

Статистика свідчить про те, що з 60-х років поступово, від 1485 до 5254, відповідно, збільшується кількість злочинів, пов'язаних з порушеннями правил безпеки руху та експлуатації автотранспорту (без смертельних випадків) та їх питома вага (з 1,1 % до 3,9 %). Найбільше таких злочинів було скоєно особами у стані сп'яніння (2943), особами, які раніше вчиняли злочини (814), найменше – групою осіб (257), неповнолітніми або за їх співучасті (219).

Дещо менше у цей період було скоєно порушень правил безпеки руху, що спричинили смерть потерпілого. Проте із кожним роком спостерігається тенденція до збільшення їх кількості. Коли в 1960 році було зареєстровано 1205 таких злочинів, то у 1970 році – вже у два рази більше (2497). Відповідно, збільшилася їх питома вага (з 0,9 % до 1,8 %) та залишок серед нерозкритих злочинів (з 59 до 75). З-поміж розкритих порушень правил безпеки руху та експлуатації автотранспорту, що спричинили смерть потерпілого, більшість було скоєно особами у стані сп'яніння (2370), особами, які раніше вчиняли злочини (490), неповнолітніми (147) та групою осіб (121).

У 70-х роках зберігається тенденція до збільшення кількості порушень правил безпеки руху та експлуатації автотранспорту (без смертельних наслідків). Їх кількість збільшується у два рази (з 5360 до 12748), а питома вага із 4 % до 7 %. У цей період найбільше таких злочинів було зареєстровано у Донецькій (11922), Дніпропетровській (8264), Ворошиловградській (6088), Одеській (5653), Запорізькій (5368) та Харківській (4689) областях.

Статистика свідчить про збільшення у 70-х роках кількості злочинів, пов'язаних з порушеннями правил безпеки руху та експлуатації автотранспорту, що спричинили смерть потерпілого (2780 на початку періоду та 4455 вкінці відповідно). Також збільшується і їх питома вага до всіх злочинів (з 2,1 % до 2,3 %) та кількість нерозкритих злочинів (67 на початку періоду та 193 вкінці відповідно). З-поміж розкритих злочинів максимальну кількість було скоєно особами у стані сп'яніння (7727), особами, які раніше вчиняли злочини (753), неповнолітніми або за їх співучасті (486) та групою осіб (250).

Найбільше порушень правил безпеки руху та експлуатації автотранспорту, що спричинили смерть потерпілого, в цей період зафіксовано у Донецькій (3796), Дніпропетровській (2188), Ворошиловградській (2129), Одеській (2367), Харківській (2120) та Київській (1985) областях. Найменше – у Чернівецькій області (546).

Тенденція до збільшення кількості порушень правил безпеки руху та експлуатації автотранспорту (без смертельних випадків) зберігається у 80-х

роках: кількість таких злочинів збільшується з 13700 до 18949, а їх питома вага, навпаки, зменшується із 6,6 % до 5,1 %. У цей період більшість таких злочинів було скоєно особами у стані сп'яніння (9786), особами, які раніше вчиняли злочини (5288), неповнолітніми або за їх співучасті (1870) та групою осіб (514). При цьому максимальну кількість порушень правил безпеки руху та експлуатації автотранспорту (без смертельних випадків) зареєстровано у Донецькій (21431), Дніпропетровській (14814), Ворошиловградській (10353), Одеській (9324), Харківській (8038) та Кримській (9424) областях.

Статистичні дані свідчать про зменшення кількості зареєстрованих порушень правил безпеки руху та експлуатації автотранспорту (без смертельних наслідків) у 90-х роках, а в перші 10 років незалежності України їх кількість зменшується із 15785 до 7710. Питома вага таких злочинів зменшується із 3,9 % до 1,4 %. Серед розкритих злочинів найбільше було вчинено особами у стані сп'яніння (15853). Значно менша частка злочинів, скоєних іншими категоріями осіб. Так, особами, які раніше скоювали злочини, вчинено 2885 таких порушень, неповнолітніми – 1779, групою осіб – 516.

Серед зареєстрованих порушень правил безпеки руху та експлуатації автотранспорту (без смертельних наслідків) більшість було вчинено у Донецькій (10885), Дніпропетровській (10854), Луганській (6776), Одеській (5878) та Харківській (9310) областях.

Зменшується у 90-ті роки кількість порушень правил безпеки руху та експлуатації автотранспорту, що спричинили смерть потерпілого (з 4921 до 2532), а також їх питома вага (з 1,2 % до 0,5 %). Кількість нерозкритих порушень у цей період коливається в середньому від 885 до 1265 за рік. З-поміж розкритих більшість таких злочинів було скоєно особами у стані сп'яніння (5700), значно менше – особами, які раніше вчиняли злочини (933), неповнолітніми – 421 та групою осіб – 141.

За даними статистики найбільшу кількість цих злочинів зареєстровано в Донецькій (3702), Харківській (3691), Дніпропетровській (3269), Одеській (2534), Луганській (2032) та Київській (2018) областях.

Продовжує зменшуватися кількість порушень правил безпеки руху та експлуатації автотранспорту (без смертельних випадків) на початку 2000-х років. У 2002 році було зареєстровано 6574 таких злочинів. У 2003–2007 роках відновлюється тенденція до збільшення їх кількості (з 8591 до 9957 відповідно). Наприкінці періоду (2008–2010 роки) кількість зареєстрованих порушень знову зменшується: з 8442 до 5599. Змінюється відповідно і їх питома вага. Максимальну кількість було зареєстровано у 2007 році – 2,5 %, мінімальну – у 2010 році (1,1 %). Серед розкритих злочинів більшість, як і в попередні роки, було вчинено особами у стані сп'яніння (6447), особами, які раніше скоювали злочини (2701), та неповнолітніми (1130). Найбільше порушень правил безпеки руху та експлуатації автотранспорту (без смертельних випадків) у цей період зареєстровано в Донецькій (11522), Харківській (9606), Дніпропетровській (9227), Київській (6630) областях та місті Києві (6327).

За даними статистики, у 2001–2010 роках змінювалася й кількість порушень правил безпеки руху та експлуатації автотранспорту, що спричинили смерть

потерпілого. Максимальне їх значення зареєстровано у 2007 році – 3569, що становить 0,9 % до всіх зареєстрованих злочинів, а мінімальне у 2010 році – 1787 (0,4 %). У цей період поступово зменшується кількість нерозкритих злочинів (38 та 19 відповідно). З-поміж розкритих злочинів їх максимальну кількість було скоєно особами у стані сп'яніння (2819), майже в три рази менше особами, які раніше вчиняли злочини (834), найменше – неповнолітніми (274).

У цей період найбільше порушень було зареєстровано у Дніпропетровській (2144), Донецькій (2096), Київській (1949), Харківській (1402), Одеській (1234) областях та місті Києві (1521).

Статистичні дані свідчать про те, що у 2011–2018 роках відбувається коливання кількості зареєстрованих порушень правил безпеки руху та експлуатації автотранспорту (без смертельних випадків). У 2013 році різко зростає їх кількість до 9060 (1,6 % до всіх зареєстрованих злочинів), у 2016 році до 9277 (1,6 % до всіх зареєстрованих злочинів). В останні два роки періоду їх кількість поступово знижується до 6414 (1,3 % до всіх зареєстрованих злочинів). При цьому серед розкритих більшість злочинів було скоєно особами у стані сп'яніння (3341), особами, які раніше вчиняли злочини (1712), неповнолітніми (262) та групою осіб (46). Найбільше таких злочинів у цей період зареєстровано в Дніпропетровській (6325), Київській (5563), Харківській (5156), Донецькій (5061), Одеській (5021) областях та місті Києві (4378).

У 2011–2018 роках зменшується із 2129 до 1843 кількість зареєстрованих порушень правил безпеки руху та експлуатації автотранспорту, що спричинили смерть потерпілого. Їх питома вага в середньому становила 0,4%, а от кількість нерозкритих злочинів за цей період, навпаки, збільшується майже у два рази: з 683 до 1356. Серед розкритих злочинів, як і в минулі роки, більшість було скоєно особами у стані сп'яніння (1617), майже у два рази менше особами, які раніше вчиняли злочини (576), найменше – неповнолітніми або за їх співучасті (62) та групою осіб (15). Найбільшу кількість таких злочинів у ці роки зареєстровано в Дніпропетровській (1206), Київській (1413) та Одеській (1006) областях. *Дані про осіб, які вчинили порушення правил безпеки руху та експлуатації автотранспорту, у статистичній звітності МВС України відображено тільки з 1971 до 2010 року.*

У радянський час (1970–1990) в Україні було виявлено близько 207256 осіб, які порушили правила безпеки руху та експлуатації автотранспорту (без смертельних випадків), із них притягнуто до кримінальної відповідальності 134296 (65 %) та 62174 особи, які скоїли порушення правил безпеки руху та експлуатації автотранспорту, що спричинили смерть потерпілого, з яких до кримінальної відповідальності притягнуто 50474 (81 %) особи. Питома вага осіб, які вчинили порушення правил безпеки руху та експлуатації автотранспорту (без смертельних випадків), становить 5,9 %, а питома вага осіб, які вчинили порушення правил безпеки руху та експлуатації автотранспорту, що спричинили смерть потерпілого, – 1,8 %.

За такий же період незалежності України було виявлено 137126 осіб, які вчинили порушення правил безпеки руху та експлуатації автотранспорту (без смертельних випадків), із них притягнуто до кримінальної відповідальності

93883 (69 %) та 40026 осіб, які вчинили порушення правил безпеки руху та експлуатації автотранспорту, що спричинили смерть потерпілого, з яких до кримінальної відповідальності притягнуто 27950 (70 %) осіб.

У радянський період серед осіб, які вчинили порушення правил безпеки руху та експлуатації автотранспорту (без смертельних наслідків), за своїми соціально-демографічними ознаками 47 % (97115) засуджених становлять особи у віці від 30 до 59 років. У роки незалежності України їх частка збільшилася до 55 % та зменшилась їх кількість (75841). У радянський період частка осіб у віці 18-24 років становить 25 %, а в роки незалежності вона зменшилася до 22 %. Частка осіб, які вчинили порушення правил безпеки руху та експлуатації автотранспорту (без смертельних випадків) у віці від 25 до 29 років, у радянський період становить 21 %, а за роки незалежності зменшилася до 17 %. Частка осіб у віці від 14 до 17 років у радянський період становить 3 %, а в період незалежності зменшується до 2,5 %. Особи, які вчинили порушення правил безпеки руху та експлуатації автотранспорту (без смертельних випадків) у віці старше 60 років, склали близько 5% у радянський час та зменшилась їх частка до 2 % за період незалежності України.

За своїми соціально-демографічними ознаками з-поміж виявлених найбільшою категорією осіб, які вчинили порушення правил безпеки руху та експлуатації автотранспорту, що спричинили смерть потерпілого, є особи, вік яких становить 30–49 років. Їх частка в радянський період становила 46 % (28671), а в період незалежності – збільшилася до 56 %, а їх кількість зменшилася (22358). Особи у віці 18–24 роки – це друга категорія осіб. У радянський період їх частка становила 25 %, за роки незалежності – зменшилася до 22 %. Дещо менше виявлено осіб, які вчинили порушення правил безпеки руху та експлуатації автотранспорту, що спричинили смерть потерпілого, у віці 25–29 років. Їх частка в радянські роки становила 22 %, у роки незалежності України – 18 %. Частка осіб у віці старше 60-ти років у радянські роки становила 4 %, у роки незалежності – 2 %. Найменше порушень правил безпеки руху та експлуатації автотранспорту, що спричинили смерть потерпілого, вчинили особи у віці 14-17 років, а їх частка становить близько 2 % як у радянські, так і в роки незалежності України.

Статистичні дані свідчать, що 1,1% порушень правил безпеки руху та експлуатації автотранспорту (без смертельних наслідків) у радянські роки було вчинено учнями професійно-технічних училищ, у роки незалежності України вона зменшилася до 0,6 %. Частка осіб із вищою освітою у радянські роки становила 0,9 % та збільшилася до 1 % в роки незалежності. Найменше таких злочинів було скоєно учнями загальноосвітніх навчальних закладів. Їх частка як у радянські роки, так і в роки незалежності становить 0,4 %.

Переважно більшість порушень правил безпеки руху та експлуатації автотранспорту, що спричинили смерть потерпілого, було скоєно особами з вищою освітою, у радянський час їх частка становила 0,8 %, а в роки незалежності збільшилася до 0,9 %. Частка осіб із професійно-технічною освітою становила 0,7 % та 0,5 % відповідно. Найменше таких злочинів скоєно учнями загальноосвітніх навчальних закладів (0,3 % та 0,4 % відповідно).

За статистичними даними переважну більшість порушень правил безпеки руху та експлуатації автотранспорту (без смертельних випадків) було вчинено робітниками. Їх кількість у 70-х роках поступово збільшувалася: на початку періоду вона становила 1540, в його кінці сягнула 2265.

Про збільшення кількості робітників, які вчинили порушення правил безпеки руху та експлуатації автотранспорту (без смертельних наслідків), засвідчив і початок 80-х років, сягнувши свого максимального значення у 1982 році (2465). Дещо зменшується їх кількість, починаючи з 1983 року (з 2424 до 1979 у 1988 р.), однак наприкінці періоду знову збільшується (2257).

У 90-х роках майже у п'ять разів – з 2114 до 473 зменшується кількість зареєстрованих порушень правил безпеки руху та експлуатації автотранспорту (без смертельних наслідків), скоєних робітниками. У наступні роки (2001–2009) максимальне значення таких злочинів зафіксовано у 2001 році (511), мінімальне у 2004 (224), а в кінці періоду – 2009 рік (299).

Поступово збільшується кількість робітників, які вчинили порушення правил безпеки руху та експлуатації автотранспорту, що спричинили смерть потерпілого, у 70-х роках (від 3526 напочатку до 7343 вкінці періоду). Така тенденція продовжується й у 80-х роках: за період їх кількість збільшується з 8421 до 9388. У 90-х роках майже у чотири рази (з 6957 до 1542) зменшується кількість робітників, які вчинили порушення правил безпеки руху та експлуатації автотранспорту, що спричинили смерть потерпілого.

Їх кількість продовжує зменшуватися у 2001–2003 роках (з 1346 до 1232). У 2004 році кількість злочинів, скоєних робітниками, починає збільшуватися (1338) і досягає максимальної поділки у 2007 році (1835). З 2008 року їх кількість знову зменшується і на 2009 рік становить 1343.

У 70-х роках спостерігається зростання (із 81 до 229) кількості порушень правил безпеки руху та експлуатації автотранспорту (без смертельних наслідків), скоєних працездатними особами, які не працювали і не навчалися. Ця тенденція продовжується у 80-х роках, коли їх кількість збільшилася у два рази (з 271 до 602), а також у 90-х роках, коли їх кількість збільшилася майже в п'ять разів (з 600 до 3372). На початку 2000-х зменшується до 2637 кількість таких осіб, та вже у 2001 році тенденція до збільшення знову відновлюється, сягнувши максимального значення у 2008 році (4575).

У 70-х роках також збільшується кількість працездатних осіб, які на час порушення правил безпеки руху та експлуатації автотранспорту, що спричинили смерть потерпілого, не працювали і не навчалися (з 34 до 83). Тенденція до збільшення їх кількості спостерігається й у 80-х роках (з 113 до 167).

У 90-ті роки продовжує збільшуватися (з 207 до 994) кількість працездатних осіб, які на час порушення правил безпеки руху та експлуатації автотранспорту, що спричинили смерть потерпілого, не працювали і не навчалися. На початку 2000-х років спостерігається збільшення кількості злочинів, скоєних такою категорією осіб (1092). Їх кількість сягнула свого максимального значення у 2008 році (1138).

За даними статистики, у 70-х роках майже у два рази (з 618 до 1415) зростає кількість колгоспників, які порушили правила безпеки руху та експлуатації

автомобілів (без смертельних наслідків). Ця тенденція продовжується у 80-х роках (з 1499 до 2060 відповідно). З 90-х і аж до 2001–2009 років зменшується кількість зареєстрованих порушень правил безпеки руху та експлуатації автомобілів (без смертельних наслідків), скоєних колгоспниками (з 1485 до 162 та з 116 до 19 відповідно).

Статистика 70-х та 80-х років свідчить про збільшення в цей період кількості порушень правил безпеки руху та експлуатації автомобілів, що спричинили смерть потерпілого, скоєних колгоспниками (з 441 до 642 та з 671 до 705 відповідно). У 90-х та 2001–2009 роках зменшується кількість таких злочинів, скоєних колгоспниками (з 661 до 90 та з 73 до 8 відповідно).

Зростає у 70-х та 80-х роках і кількість порушень правил безпеки руху та експлуатації автомобілів (без смертельних наслідків), вчинених службовцями (з 312 до 746 та з 860 до 993 відповідно). Їх чисельність у 90-х та 2001–2009 роках поступово зменшується (з 765 до 400 та з 334 до 9 у 2007 році).

Якщо розглядати зареєстровані у 70-х та у 80-х роках порушення правил безпеки руху та експлуатації автомобілів, що спричинили смерть потерпілого, їх кількість збільшується (з 109 до 241 та з 247 до 264). З 90-х років кількість таких злочинів зменшується з 227 до 121, та до 2009 року – до поодиноких випадків.

У 70-х та 80-х роках збільшується (із 314 до 536 та з 574 до 704 відповідно) кількість порушень правил безпеки руху та експлуатації автомобілів (без смертельних випадків) особами, які раніше вчиняли злочини. У першій половині 90-х років кількість раніше судимих осіб, які порушили правила безпеки руху та експлуатації автомобілів (без смертельних випадків) зменшується (з 566 до 243). *Інформація про цю категорію осіб у статистичній звітності МВС України за 1996–2001 роки відсутня.*

У 2002–2009 роках поступово збільшується (з 142 до 443) кількість раніше судимих осіб, які порушили правила безпеки руху та експлуатації автомобілів без смертельних випадків, і тільки у 2009 році спостерігається незначне, до 378, зменшення їх кількості.

У 70-х роках із 149 до 182 збільшується кількість порушень правил безпеки руху та експлуатації автомобілів, що спричинили смерть потерпілого, раніше судимими особами. Ця тенденція зберігається й у 80-х роках та весь період залишається приблизно на рівні 249.

У першій половині 90-х років майже у два рази – з 222 до 91 зменшується кількість порушень правил безпеки руху та експлуатації автомобілів, що спричинили смерть потерпілого, раніше судимими особами. *Інформація про цю категорію осіб у статистичній звітності МВС України за 1996–2001 роки відсутня.*

У 2002 році кількість раніше судимих осіб, які порушили правила безпеки руху та експлуатації автомобілів, що спричинили смерть потерпілого, дорівнює 41, у 2003 році різко збільшується до 95. У наступні роки поступово зменшується (до 52 у 2009 році).

У 70-х роках зростає з 1517 до 2379 кількість осіб, які порушили правила безпеки руху та експлуатації автомобілів (без смертельних випадків) у стані сп'яніння. Ця тенденція зберігається й у 80-х роках (2673 на початку періоду та 3409 вкінці відповідно), хоча у першій половині 90-х років відбувається певний спад: від 2721 до 1559. *Інформація про цю категорію осіб у статистичній звітності МВС України за 1996–2001 роки відсутня.*

У 2002 році зареєстровано 544 випадки порушень правил безпеки руху та експлуатації автотранспорту (без смертельних випадків) особами у стані сп'яніння. Із 2003 року поступово збільшується їх кількість і сягнувши свого максимального значення у 2007 році (882).

Аналогічно змінюється кількість порушень правил безпеки руху та експлуатації автотранспорту, що спричинили смерть потерпілого, особами у стані сп'яніння. У 70-х та 80-х роках їх кількість поступово збільшується (від 868 до 1056 та від 1129 до 1340 відповідно). З першої половини 90-х років і до 2002–2005 кількість таких злочинів зменшується (з 1183 до 706 та з 205 до 167 відповідно). На рівень аварійності в Україні значним чином впливає стан безпеки дорожнього руху у містах із мільйонним населенням, таких як Київ, Харків, Донецьк, Одеса, Львів. В окремих містах і областях питома вага ДТП складає від 8 до 25 % по Україні. На сьогодні серед лідерів за аварійністю є Київська, Дніпропетровська та Одеська області.

Беручи до уваги зазначене вище, можна зробити певні висновки. Наявні статистичні дані свідчать про стабільно високу кількість таких злочинів. Традиційною причиною цих злочинів залишається керування транспортними засобами у стані сп'яніння. В Україні спостерігається їх стійке відтворення, яке є причиною близько 17 % злочинів проти безпеки дорожнього руху. Одним з основних чинників, що впливають на рівень аварійності, є людський фактор, який найбільш сильно впливає на виникнення ДТП на дорогах, незважаючи на те, що останнім часом рівень автоматизації керування дозволяє техніці попереджувати зіткнення та інші аварії [5].

Кількість випадків порушень правил безпеки руху та експлуатації автотранспорту (у т.ч. за напрямком діяльності інших служб)

1960 - 1980

За роками в абсолютних числах

Область	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Вінницька		100	85		82	76	73	86	141	178	185	174	212	213	274	284	314	371	357	408	378
Волинська		58	35		44	31	52	56	56	64	56	53	70	75	93	109	108	178	186	179	179
Воронішевецька		297	299		252	254	340	305	294	298	341	447	504	486	565	536	554	684	723	758	831
Дніпропетровська		256	399		307	332	316	280	386	431	518	507	661	610	734	722	792	886	986	1159	1207
Донецька		424	547		434	419	421	422	443	552	634	618	611	533	1026	1240	1184	1272	1418	1881	2139
Житомирська		194	87		59	63	94	136	109	124	139	102	153	153	221	252	234	227	250	234	252
Закарпатська		65	58		39	45	47	47	56	104	100	71	96	82	117	137	129	159	156	211	187
Запорізька		104	138		98	110	123	154	148	168	313	260	259	346	438	609	620	711	742	670	713
Івано-Франківська		81	80		60	72	51	93	107	101	132	133	142	131	168	145	146	179	183	250	250
Київська		62	112		80	84	107	120	110	157	180	198	247	261	330	429	429	476	554	500	532
Київ		279	205		145	160	173	174	137	192	290	308	276	158	227	254	291	229	251	272	306
Кіровоградська		85	111		58	98	81	83	108	103	138	161	159	167	184	182	210	240	280	215	266
Кримська		86	131		91	111	163	134	209	233	234	273	274	275	381	474	498	499	570	637	656
Львівська		252	188		142	107	142	141	124	168	201	197	218	203	273	306	307	356	355	395	447
Миколаївська		106	101		68	74	73	94	116	98	99	122	144	180	248	259	254	284	324	345	348
Одеська		162	224		132	124	173	150	200	214	264	268	354	299	489	605	608	767	739	769	755
Полтавська		96	109		101	92	120	110	118	147	176	197	207	208	279	292	242	314	407	427	502
Рівненська		37	42		51	39	67	66	91	65	111	113	96	77	141	134	147	157	153	147	167
Сумська		75	94		53	65	75	84	90	83	96	113	116	112	192	161	163	228	225	223	123
Тернопільська		80	59		46	48	49	65	82	84	96	105	102	84	113	109	106	143	132	168	177
Харківська		332	254		196	162	216	235	296	280	296	314	269	359	481	461	511	495	578	613	608
Херсонська		105	115		57	74	55	67	109	96	179	155	162	152	185	259	232	259	319	345	408
Хмельницька		74	57		55	59	65	70	94	91	96	111	164	125	126	187	172	282	297	296	289
Черкаська		65	73		48	53	59	69	78	118	135	100	246	231	281	330	413	440	468	491	462
Чернівецька		45	82		42	70	50	80	114	105	128	129	169	144	221	238	232	353	305	351	234
Чернівецька		66	53		37	42	46	56	58	85	83	97	87	103	120	150	135	137	149	154	172
на транспорті		2	14		9	13	40	35	23	21	30	34	28	24	38	20	44	75	80	95	90
Усього по УРСР	3498	3752		2787	2877	3275	3414	3900	4363	5254	5360	6026	5801	7945	8884	9075	10401	11187	12193	12748	
спец.міліція				1			4	2	3	3	4										

© Kirilenko Fedir, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.1\(47\)](https://doi.org/10.36486/np.2020.1(47))

Issue 1(47) 2020

<http://naukaipravoohorona.com/>

**Кількість випадків порушень правил безпеки руху та експлуатації
автомобільного транспорту (у т.ч. за напрямком діяльності інших служб)**

1981 - 2000

За роками в абсолютних числах

Область	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Вінницька	402	411	425	407	400	506	544	605	691	698	551	446	340	377	363	354	296	326	285	258
Волинська	189	230	229	201	189	202	172	204	241	275	270	218	141	167	149	150	215	169	162	141
Вороніжська	1106	956	1091	965	1008	941	880	989	1158	1259	1188	846	753	741	743	586	513	466	453	487
Дніпропетровська	1240	1295	1412	1312	1270	1478	1447	1570	1926	1864	1537	1188	884	1005	1089	1118	1192	1087	964	790
Донецька	2151	1979	2290	1974	2071	2032	2065	2214	2323	2332	1628	1240	1029	1064	1139	959	969	993	975	889
Житомирська	261	313	358	381	354	402	373	413	504	586	461	322	223	259	267	293	252	248	266	246
Закарпатська	181	188	206	234	253	299	220	221	238	296	208	184	165	167	172	176	177	175	147	143
Запорізька	723	756	755	661	652	794	815	706	735	753	540	350	306	299	328	762	311	312	317	338
Івано-Франківська	291	272	245	239	219	267	247	251	302	379	296	248	195	199	202	139	199	148	165	108
Київська	610	664	599	580	515	587	644	687	850	909	795	599	424	454	563	454	442	386	323	338
Київ	252	276	313	241	279	277	274	365	453	425	357	265	237	228	313	305	268	351	351	314
Кіровоградська	314	293	335	307	277	397	383	490	688	626	585	361	233	301	246	242	238	223	154	169
Кримська	790	811	820	751	815	842	935	1066	1250	1344	1032	641	419	526	471	431	414	353	325	312
Львівська	491	461	422	411	408	450	492	523	636	700	586	528	374	415	414	369	370	342	311	318
Миколаївська	368	376	375	424	401	325	345	365	489	417	398	329	288	378	396	334	312	285	226	219
Одеська	804	917	1013	1037	994	892	892	857	960	958	958	682	494	680	679	552	488	490	475	380
Полтавська	448	545	601	552	539	728	664	688	830	804	638	450	309	304	304	274	260	257	235	175
Рівненська	171	185	223	236	190	282	242	270	331	352	247	149	113	98	123	120	102	92	92	73
Сумська	186	236	241	210	200	231	230	216	325	299	220	208	228	195	258	268	241	215	179	139
Тернопільська	160	150	160	163	168	182	187	230	254	239	211	192	137	135	156	127	121	105	100	114
Харківська	747	659	691	760	631	774	728	750	979	1319	1259	954	894	860	958	904	856	895	905	825
Херсонська	439	454	438	351	438	403	309	310	384	412	408	384	278	307	336	309	285	211	192	179
Хмельницька	309	294	319	272	252	479	476	316	418	417	357	310	258	234	266	236	236	215	197	182
Черкаська	503	537	505	467	435	519	453	438	589	540	445	355	257	271	302	351	335	338	279	282
Чернігівська	281	264	358	358	316	334	311	315	457	488	395	291	219	201	199	227	198	206	203	153
Чернівецька	182	195	196	142	160	196	172	178	245	207	194	165	119	99	136	150	136	131	100	93
на транспорті	101	95	93	85	87	85	54	31	61	53	21	16	15	10	8	9	6	7	9	4
Усього по УРСР	13700	13811	14713	13721	13521	14814	14554	15268	18317	18949	15785	11976	9370	10022	10689	9768	9483	9062	8358	7710
у т.ч. м. Севастополь													36	47	74	74	51	35	28	41
спец. міліція													2	1	-	-	-	1	-	-

**Кількість випадків порушень правил безпеки руху та експлуатації
автомобільного транспорту (у т.ч. за напрямком діяльності інших служб)**

2001 - 2018

За роками в абсолютних числах

Область	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018		
АР Крим	491	428	559	433	438	501	580	485	386	377	476	424	600	151	0	2	0	2		
Вінницька	336	270	334	260	308	296	364	256	189	157	188	197	223	242	323	404	352	272		
Волинська	177	186	176	159	207	183	220	188	184	134	162	140	195	214	308	323	295	276		
Дніпропетровська	955	812	928	942	1085	1034	1194	929	765	583	686	727	997	802	881	815	726	691		
Донецька	1182	1047	1226	1236	1459	1225	1322	1203	905	717	552	749	1284	1007	369	440	333	327		
Житомирська	254	267	420	367	402	352	431	380	262	240	271	244	297	322	374	476	416	323		
Закарпатська	184	138	161	185	261	275	337	271	240	208	192	189	239	285	296	332	307	305		
Запорізька	465	475	638	606	622	546	650	460	401	341	368	325	434	369	377	393	335	354		
Івано-Франківська	186	178	217	228	221	212	216	174	106	84	123	116	166	232	229	371	339	257		
Київська	515	499	641	638	691	741	918	798	663	526	593	596	705	834	994	686	610	545		
Київ	350	315	541	666	822	862	1002	711	554	504	502	426	180	588	686	702	706	588		
Кіровоградська	164	170	196	166	229	216	223	201	143	114	151	126	679	188	191	167	170	100		
Луганська	592	501	589	621	639	535	603	463	353	338	387	420	522	419	114	133	125	102		
Львівська	417	357	501	449	430	427	489	374	261	282	309	262	540	628	880	1009	601	544		
Миколаївська	328	257	302	313	364	321	351	272	194	182	237	170	197	277	387	433	379	273		
Одеська	518	465	538	484	576	576	567	549	434	398	404	329	253	694	750	1021	928	642		
Полтавська	296	287	352	319	414	404	417	316	234	185	249	256	808	344	426	371	297	230		
Рівненська	102	91	139	140	152	159	211	173	135	135	132	124	373	312	376	400	331	233		
м. Севастополь	35	65	118	118	122	109	180	168	119	132	122	112	206	45	0					
Сумська	251	230	288	304	300	319	376	333	213	225	210	211	246	216	262	253	238	201		
Тернопільська	133	124	181	142	169	150	160	136	81	91	97	82	137	144	181	208	215	172		
Харківська	993	902	1082	1166	1108	1018	1120	965	677	575	605	551	674	629	823	716	629	529		
Херсонська	250	246	370	305	385	317	310	320	219	209	234	249	279	243	334	299	355	255		
Хмельницька	206	213	264	281	301	296	350	309	193	162	172	148	176	228	258	264	296	225		
Черкаська	398	416	413	338	397	365	318	332	253	190	198	203	245	247	379	392	480	285		
Чернігівська	261	178	269	269	287	318	389	336	249	173	195	177	255	239	290	325	302	278		
Чернівецька	118	91	177	153	164	171	224	183	128	114	105	115	133	158	213	221	246	166		
Усього по територіальних органах	10157	9208	11620	11288	12553	11928	13522	11285	8541	7376	7920	7668	11043	10057	10751	11156	10011			
на транспорті	8	12	15	9	6	9	4	9	10	10	5	4	14	9	6	1	0			
Усього по Україні	10165	9220	11635	11297	12559	11937	13526	11294	8551	7386	7925	7672	11057	10066	10757	11157	10011	8175		

Порушення правил безпеки руху та експлуатації
автомобільного транспорту (без смертельних наслідків)

1960-1980

За роками, в абсолютних цифрах і відсотках

Table with columns for years 1960-1980 and rows for statistics: Зарєєстровано, питома вага до всіх злочинів, неповнолітні чи за їх участю, група осіб, особи, які раніше вчинили злочини, особи у стані сп'яніння.

Контингент осіб

Table with columns for years 1960-1980 and rows for age groups (14-17, 18-24, 25-29, 30-49, 50+) and professions (робітники, колгоспники, службовці, учні, працівники Мінісвіти, etc.).

Порушення правил безпеки руху та експлуатації
автомобільного транспорту (без смертельних наслідків)

1981-2000

За роками, в абсолютних цифрах і відсотках

Table with columns for years 1981-2000 and rows for statistics: Зарєєстровано, питома вага до всіх злочинів, неповнолітні чи за їх участю, група осіб, особи, які раніше вчинили злочини, особи у стані сп'яніння.

Контингент осіб

Table with columns for years 1981-2000 and rows for age groups (14-17, 18-24, 25-29, 30-49, 50+) and professions (робітники, колгоспники, службовці, учні, працівники Мінісвіти, etc.).

Порушення правил безпеки руху та експлуатації
автомобільного транспорту (без смертельних наслідків)

2001-2018

За роками, в абсолютних цифрах і відсотках

		2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018			
із числа порушників	Зареєстровано	1	7071	6574	8591	8490	9240	8682	9957	8442	6543	5599	5796	5496	9060	8100	8801	9277	8109	6414		
	питома вага до всіх злочинів	2																				
	неповнолітніми чи за їх участю	3	133	105	123	97	132	142	141	112	87	58	54	51	31	37	24	19	20	26		
	групою осіб	4	0	x	x	x	x	x	x	x	x	6	14	7	7	7	3	5	1	2		
	особами, які раніше вчинили злочини	5	125	118	276	239	259	328	358	381	333	284	542	517	164	143	90	86	88	82		
	особами у стані сп'яніння	6	634	541	583	627	670	725	828	772	577	490	491	558	466	495	364	352	319	296		

Контингент осіб

		2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018			
віковий склад	Усього виявлено	7	5137	5201	5833	6025	6681	7332	8263	8263	6836											
	питома вага до всіх осіб	8	1,8	1,9	2,2	2,3	2,8	3,4	3,9	4,0	3,2											
	із числа виявлених притягнуто до кримінальної відповідальності	9	3825	4381	1341	5248	5445	6279	6767	7348	5866											
	14 - 17 років	10	173	146	149	128	164	148	154	122	83											
	18 - 24 років	11	1231	1313	1419	1447	1561	1745	1968	1883	1432											
	25 - 28 років	12	912	789	838	856	996	1197	1289	1411	1129											
	30 - 59 років	13	2585	2719	3148	3320	3697	3968	4534	4510	3871											
	60 років і старше	14	236	234	279	278	263	274	318	337	321											
	робітників	15	1346	1032	1232	1338	1428	1622	1835	1815	1343											
колегіальних	16	116	89	57	62	53	46	30	26	19												
службовців	17	334	11	14	15	10	13	9	13	12												
учнів	18	133	87	82	79	81	85	108	101	77												
середніх закладів освіти	19	29	24	17	27	19	28	31	21	15												
професійно-технічних училищ	20	42	32	28	25	34	20	26	21	23												
вищих закладів освіти	21	59	31	37	27	28	37	51	59	39												
УТЧ	працівників, які не працювали і не навчалися	22	2637	2706	3174	3278	3738	3962	4549	4575	3893											
	осіб, які раніше вчинили злочини	23		142	308	265	297	361	426	443	378											
	осіб у стані сп'яніння	24		544	577	623	710	734	882	873	618											

Порушення правил безпеки руху та експлуатації
автомобільного транспорту, що спричинило смерть потерпілого

1971-1991

За роками в абсолютних цифрах

Область	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
Вінницька	120	115	121	149	168	146	167	183	160	150	150	153	176	153	112	137	108	131	158	207	152
Волинська	41	39	48	49	57	50	62	71	59	55	83	76	63	73	57	62	55	65	103	126	103
Вороніжградська	149	192	183	190	210	192	226	242	281	264	280	295	312	293	260	225	121	248	311	369	255
Дніпропетровська	140	153	144	198	213	177	237	263	303	360	407	421	432	365	315	292	275	278	357	315	332
Донецька	293	274	284	350	330	342	415	443	572	493	520	516	475	483	449	372	268	369	460	505	353
Житомирська	70	71	80	100	110	97	110	138	148	124	131	118	132	123	118	116	73	80	133	155	145
Закарпатська	71	69	61	60	65	61	75	67	68	79	72	90	89	99	77	79	70	79	94	123	100
Запорізька	121	124	148	160	153	173	174	160	157	199	185	196	168	164	182	121	161	195	250	176	
Івано-Франківська	66	54	55	74	79	56	85	84	97	84	100	90	88	78	79	88	65	91	144	122	112
Київська	192	179	184	191	203	163	222	216	234	201	252	223	215	213	183	223	155	203	290	311	300
Київ	100	82	48	55	63	49	52	68	73	72	93	58	68	74	43	47	43	47	81	95	106
Кіровоградська	77	85	72	102	109	95	84	123	97	112	113	123	125	99	85	120	120	108	168	131	134
Кримська	144	138	130	166	185	148	203	205	217	261	272	234	229	228	209	194	196	203	454	306	330
Львівська	114	112	108	110	127	131	182	164	162	204	211	203	178	195	152	172	125	175	237	325	287
Миколаївська	96	85	113	93	157	136	154	147	172	187	199	187	176	186	135	128	103	137	178	163	138
Одеська	151	181	167	213	276	272	285	275	270	279	221	216	244	219	256	270	207	319	388	386	331
Полтавська	123	106	101	129	112	109	135	156	155	189	187	160	147	142	156	155	134	153	174	195	194
Рівненська	46	60	66	49	74	65	60	62	65	72	68	87	73	55	45	48	44	55	70	88	92
Сумська	76	55	56	84	78	74	86	99	118	106	98	89	99	87	77	94	65	82	84	122	114
Тернопільська	40	43	56	47	53	60	66	67	85	72	84	94	85	61	56	59	82	55	81	83	84
Харківська	150	150	159	210	231	207	234	256	264	259	276	255	244	276	231	226	213	251	383	404	387
Херсонська	93	91	100	96	112	95	108	114	121	123	139	140	141	124	116	129	90	136	153	170	160
Хмельницька	66	80	94	94	112	105	114	118	115	97	101	114	97	99	83	78	73	76	94	120	123
Черкаська	116	110	105	150	140	139	169	166	157	163	171	160	132	165	134	133	110	146	175	179	164
Чернігівська	71	88	123	110	104	108	125	149	183	163	168	159	163	155	100	134	111	125	162	159	177
Чернівецька	47	37	54	58	42	37	52	66	78	75	67	89	59	63	66	60	55	55	80	84	52
на транспорті	7	5	2	9	9	15	9	19	26	12	24	30	17	24	16	23	18	26	27	30	20
Усього по УРСР	2780	2778	2862	3296	3572	3302	3889	4121	4437	4455	4686	4565	4455	4300	3774	3846	3100	3854	5056	5523	4921

**Порушення правил безпеки руху та експлуатації
автомобілів, що спричинило смерть потерпілого 1992-2000****За роками в абсолютних цифрах**

Область	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Крим	230	207	208	199	184	131	120	417	94
Вінницька	159	155	136	159	134	99	103	387	100
Волинська	89	86	60	81	69	60	69	227	54
Дніпропетровська	263	269	269	279	310	296	245	1162	176
Донецька	377	345	361	363	303	269	236	1194	254
Житомирська	122	97	91	117	82	103	87	348	93
Закарпатська	111	73	98	97	66	55	64	215	47
Запорізька	190	201	181	179	139	163	157	452	150
Івано-Франківська	105	89	93	104	73	73	87	168	68
Київська	237	188	192	241	210	169	171	487	123
Київ	104	80	120	145	124	142	82	425	79
Кіровоградська	124	91	80	82	69	82	65	194	26
Кримська	227	205	201	225	188	140	118	579	149
Львівська	240	160	205	176	149	143	116	443	139
Миколаївська	132	111	113	119	128	107	91	308	87
Одеська	328	265	300	294	213	195	168	641	130
Полтавська	165	146	125	173	125	125	112	322	70
Рівненська	69	53	52	67	57	57	32	124	30
Севастополь	14	13	15	21	21	15	14	33	10
Сумська	109	88	94	79	94	96	80	252	80
Тернопільська	93	84	54	58	50	61	55	140	48
Харківська	386	336	365	368	340	298	249	1142	207
Херсонська	129	131	127	138	115	103	89	255	60
Хмельницька	104	73	81	70	74	72	59	253	45
Черкаська	140	141	89	96	111	96	96	381	29
Чернігівська	120	104	111	110	85	92	71	274	71
Чернівецька	75	38	55	42	44	51	38	128	37
Усього по територіальних органах на транспорті	4442	3829	3876	4082	3557	3293	2874	10951	2526
спец. міліція	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Усього по УРСР	4467	3847	3889	4095	3575	3305	2881	10966	2532

**Порушення правил безпеки руху та експлуатації
автомобілів, що спричинило смерть потерпілого 2001-2018****За роками в абсолютних цифрах**

Область	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
АР Крим		118	159	96	117	182	229	136	117	142	116	84	102	22	0	0	0	0
Вінницька		101	92	76	93	88	109	84	80	72	58	69	45	50	71	72	65	64
Волинська		56	47	39	58	51	60	55	83	60	64	41	32	49	64	71	54	56
Дніпропетровська		183	206	212	233	267	307	195	295	246	150	185	178	153	173	119	125	123
Донецька		218	248	222	305	271	238	234	204	156	118	198	218	173	71	58	63	64
Житомирська		102	134	75	116	91	95	98	110	87	99	89	84	85	91	122	103	78
Закарпатська		40	44	62	86	75	119	85	76	66	59	46	53	67	69	77	55	61
Запорізька		143	171	174	194	162	233	147	147	134	84	104	85	90	91	94	72	78
Івано-Франківська		85	92	93	75	92	91	71	45	42	49	47	42	61	59	61	71	65
Київська		232	191	165	226	214	274	220	241	186	156	224	172	191	197	148	167	158
місто Київ		82	165	196	252	222	200	139	149	116	68	80	67	93	100	90	115	91
Кіровоградська		50	61	53	60	60	60	64	63	46	49	39	29	40	34	23	40	29
Луганська		123	95	111	103	101	108	95	122	100	94	114	116	75	22	21	21	15
Львівська		105	146	159	137	113	147	111	75	90	78	89	112	101	135	157	171	155
Миколаївська		92	101	87	115	100	115	89	89	83	77	66	56	57				
Одеська		124	143	129	172	161	145	134	106	120	36	99	129	112	62	77	79	57
Полтавська		95	108	76	139	146	135	111	96	77	98	86	72	67	126	180	169	155
Рівненська		33	47	51	48	42	56	57	58	61	30	33	53	80	88	66	60	62
місто Севастополь		12	13	19	18	17	26	21	31	18	18	22	28	5	92	67	54	49
Сумська		88	76	96	100	94	94	82	76	78	55	53	47	35	43	42	41	38
Тернопільська		50	64	58	60	49	57	47	34	24	29	28	28	24	32	45	47	44
Харківська		127	174	179	189	172	171	137	144	109	81	99	140	164	142	124	115	112
Херсонська		104	125	88	104	92	100	88	83	85	50	80	55	63	60	42	85	59
Хмельницька		70	76	81	67	85	104	74	70	58	46	44	30	52	62	44	54	49
Черкаська		123	121	98	126	123	106	115	76	64	35	56	48	52	72	69	82	67
Чернігівська		64	85	67	84	150	134	104	96	68	47	62	56	45	65	70	59	47
Чернівецька		22	51	41	39	31	53	54	33	38	21	36	28	42	42	44	48	46
територіальних на транспорті		2642	3035	2803	3316	3251	3566	2847	2799	2426	1865	2173	2105	2048	2063	1983	2015	
Усього по УРСР		2646	3044	2807	3319	3255	3569	2852	2808	2432	1865	2176	2108	2051	2066	1983	2015	1822

**Порушення правил безпеки руху та експлуатації
автомобільного транспорту, що спричинило смерть потерпілого 1960-1980**

За роками, в абсолютних цифрах і відсотках

	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	
Зареєстровано	1	1205	1437	1479	1689	1621	1595	1919	2106	2270	2401	2497	2780	2778	2862	3296	3572	3302	3889	4121	4437	4455
до всіх злочинів	2	0,9	0,9	1,0	1,3	1,4	1,4	1,6	1,8	1,8	1,9	1,8	2,1	2,0	2,2	2,3	2,5	2,2	2,7	2,7	2,5	2,3
до злочинів за напрямком діяльності кримінального розшуку	3	1,5	1,6	2,0	2,5	2,6	2,5	2,6	2,9	3,0	3,1	3,0	3,5	3,5	3,7	3,4	3,8	3,5	4,4	4,3	3,9	3,6
не розкрито	4	59	50	42	40	43	37	36	57	68	74	75	67	56	44	113	90	96	68	127	179	193
неповністю чи за їх участю	5		6	2	9	7	14	21	18	20	25	25	32	40	31	40	40	63	61	62	57	60
групою осіб	6	x	x	x	x	x	x	x	29	23	34	35	31	22	21	36	31	30	20	14	27	18
особами, які раніше вчинили злочини	7	29	65	94	100	107	95	x	x	x	x	x	83	70	80	81	87	61	73	51	77	90
особами у стані сп'яніння	8	167	331	384	468	499	521	x	x	x	x	x	842	760	740	791	856	784	753	737	639	825

Контингент осіб

	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	
Усього виявлено	9											2220	2260	2369	2628	2986	2742	3049	3081	3382	3390	
питома вага до всіх осіб	10											1,6	1,6	1,7	1,8	2,0	1,8	2,2	2,1	2,2	1,9	
із числа виявлених притягнуто до кримінальної відповідальності	11											1934	1927	2073	2238	2550	2313	2480	2513	2820	2820	
віковий склад																						
14 - 17 років	12											29	51	35	41	52	82	87	77	71	91	
18 - 24 років	13											531	580	616	670	776	709	777	809	850	903	
25 - 29 років	14											465	405	466	533	616	625	682	725	774	762	
30 - 49 років	15											1077	1108	1127	1226	1358	1173	1274	1230	1400	1335	
50 років і старше	16											118	116	125	158	184	153	229	240	285	308	
робітників	17											1540	1593	1607	1808	1948	1807	1959	2061	2281	2265	
кологоспівників	18											441	434	485	498	599	523	607	594	641	642	
службовців	19											109	143	188	186	255	208	237	197	202	241	
учнів	20											19	28	24	34	56	64	69	75	81	85	
УЧН.																						
працівників Міністерства	21											1	4	5	6	6	13	9	17	12	12	
працівників Комітету із проф.тех.освіти	22											9	8	6	11	11	11	12	22	36	27	
працівників Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти	23											7	11	10	13	28	32	32	24	28	35	
працівників, які не працювали і не навчалися	24											34	28	33	50	61	69	72	67	83	79	
особ, які раніше вчинили злочини	25											149	133	129	156	172	155	163	169	171	182	
особ у стані сп'яніння	26											868	861	909	957	1149	1011	1047	1002	1047	1056	
членів і кандидатів у члени КПРС	27											167	169	173	220	273	219	255	243	243	268	
членів ВЛКСМ	28											255	299	317	358	450	444	484	499	549	626	

**Порушення правил безпеки руху та експлуатації
автомобільного транспорту, що спричинило смерть потерпілого 2001-2018**

За роками, в абсолютних цифрах і відсотках

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018			
Зареєстровано	1	3094	2646	3044	2807	3319	3255	3569	2852	2008	1787	2129	2176	2162	2096	2104	2013	1843			
до всіх злочинів	2																				
не розкрито	4	864	749	1271	1459	1751	1312	1402	757	441	512	683	812	1217	1212	1356	1282	1222	1092		
неповністю чи за їх участю	5	38	22	30	23	26	28	33	36	19	19	10	10	11	9	6	4	9	3		
групою осіб	6	0	x	x	x	x	x	x	x	x	3	3	2	2	1	2	2	0			
особами, які раніше вчинили злочини	7	47	43	89	52	73	94	113	127	83	113	155	205	40	27	36	37	29	47		
особами у стані сп'яніння	8	323	216	255	234	231	288	389	376	258	249	298	304	170	221	218	4	205	197		

Контингент осіб

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018			
Усього виявлено	9	2120	1505	1620	1375	1498	1567	1979	2066	1632											
питома вага до всіх осіб	10																				
із числа виявлених притягнуто до кримінальної відповідальності	11	1465	1272	1210	1203	1204	1296	1558	1766	1405											
віковий склад																					
14 - 17 років	12	57	39	55	35	35	32	30	34	22											
18 - 24 років	13	473	351	361	356	348	364	473	499	327											
25 - 29 років	14	381	247	241	214	235	256	344	367	281											
30 - 59 років	15	1124	800	881	716	813	862	1082	1115	942											
60 років і старше	16	85	68	82	54	67	53	50	51	60											
робітників	17	511	238	298	224	238	258	364	400	299											
кологоспівників	18	73	47	30	15	15	10	11	11	8											
службовців	19	135	2	4	1	0	4	3	4	3											
учнів	20	40	15	24	18	20	19	20	32	29											
УЧН.																					
згаляюсвітських навчальних закладів	21	12	8	9	7	8	8	5	9	5											
професійно-технічних училищ	22	8	4	6	2	3	2	7	5	8											
вищих закладів освіти	23	17	3	9	9	11	9	8	18	16											
продатити, які не працювали і не навчалися	24	1092	866	875	773	813	834	1048	1138	881											
особ, які раніше вчинили злочини	25		41	95	39	44	62	68	75	52											
особ у стані сп'яніння	26		205	206	199	167	223	282	249	206											

Порушення правил безпеки руху та експлуатації
автомобілотранспорту, що спричинило смерть потерпілого 1981-2000

За роками, в абсолютних цифрах і відсотках

		1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	
Зареєстровано	1	4686	4565	4455	4300	3774	3846	3100	3854	5056	5523	4921	4467	3847	3889	4095	3575	3305	2881	2608	2532	
	2	2,2	2,1	1,9	1,9	1,5	1,5	1,3	1,6	1,6	1,5	1,2	0,9	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	
	3	3,6	3,5	3,0	3,0	2,5	2,9	2,3	2,3	2,1	1,9	1,5	1,1	0,8	0,8	0,8	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6	
Злочини не розкрито	4	164	113	157	131	129	89	231		500	706		885	779	819	971	1265	1184	882	779	873	
	5	78	55	49	56	56	57	68	6,3	97	89	90	50	45	36	37	34	45	32	29	23	
	6	21	22	17	17	23	21	23	19	24	36	30	20	13	14	18	46					x
	7	113	98	111	138	127	160	205	207	171	215	195	124	122	108	82	71	85	70	82	44	
осіб, які раніше вчинили злочини	8	875	865	862	840	640	774	870	926	1137	1262	1062	897	866	713	642	15	493	420	322	270	

Контингент осіб

		1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000		
Віковий склад	Усього виявлено	9	3693	3731	3685	3574	3180	3230	2803	3063	3341	3767	3636	2980	2578	2340	2492	2360	2249	2429	1893	1707	
	лішня вага до всіх осіб	10	2,0	1,9	1,8	1,8	1,4	1,4	1,4	1,8	1,9	2,0	1,9	1,4	1,1	0,8		0,7	0,7			0,6	0,6
	із числа виявлених притягнуто до кримінальної відповідальності	11	3077	3122	3041	2917	2642	2556	2111	2208	2363	2769	2447	1969	1784	1485	1649	1477	1490	1245	958	1067	
	14 - 17 років	12	99	69	63	74	71	64	80	84	113	131	119	74	60	68	48	46	68	38	46	33	
	18 - 24 років	13	955	974	1005	974	789	796	695	689	743	826	713	582	512	483	537	480	481	502	429	365	
	25 - 29 років	14	767	823	818	810	726	761	662	698	755	838	769	592	510	488	469	469	394	470	336	312	
	30 - 49 років	15	1480	1515	1799	1716	1594	1599	1366	1592	1730	1972	2035	1732	1496	1301	1438	1365	1306	1419	1002	929	
	50 років і старше	16	392	351	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	68	
	робітників	17	2443	2465	2424	2401	2102	2140	1783	1979	2052	2257	2114	1674	1356	1043	993	856	716	698	555	473	
	кологоспівників	18	671	683	679	650	611	579	530	506	638	705	661	501	437	376	332	218	200	198	132	90	
	службовців	19	247	288	280	242	205	206	192	234	216	264	227	213	180	145	194	260	198	209	135	121	
	учнів	20	93	79	68	71	66	79	95	71	81	110	96	70	52	58	43	40	43	51	40	32	
	Учл.	працівників Міністерств	21	11	13	11	4	11	9	11	5	11	23	17	10	5	11	6	9	7	8	13	6
працівників Комітету із проф. тех. освіти		22	35	23	21	24	26	20	41	28	39	47	34	18	16	11	10	12	16	8	11	11	
працівників Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти		23	32	31	19	29	17	34	36	17	21	32	38	33	29	28	22	19	20	35	16	15	
працівників, які не працювали і не навчалися		24	113	88	102	90	81	68	70	107	141	167	207	244	314	411	580	694	809	994	799	806	
осіб, які раніше вчинили злочини		25	249	201	236	226	232	255	238	229	229	244	222	142	137	112	91	x	x	x	x	x	
осіб у стані сп'яніння		26	1129	1054	1100	1097	853	940	856	984	1189	1340	1183	944	900	777	706	x	x	x	x	x	
членів і кандидатів у члени НЛРС		27	265	307	268	267	246	221	245	246	210	239	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	
членів ВЛКСМ	28	614	647	666	679	561	612	597	579	531	458												

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Матвійчук Я.В.* Кримінальна відповідальність за порушення правил дорожнього руху або експлуатації транспорту (порівняльно-правове дослідження): автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08; Київ. нац. ун-т внутр. справ. К., 2009. 20 с.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 28 грудня 1960 року URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KD0006.html (дата звернення: 21.07.2019).
3. *Печук І.С.* Особливості розвитку та встановлення кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особам, які керують транспортними засобами в Україні. Наше право. 2014. № 9. С. 96–102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2014_9_18.
4. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. К.: Видавничий дім “Скіф”, 2015. 160 с.
5. *Абросимов О.С., Абросимова О.О.* Методичні рекомендації з надання юридичної допомоги по справах, що витікають з дорожньо-транспортних пригод та інших правопорушень на транспорті. Х.: Фактор, 2013. 288 с.
6. Статистичні таблиці, що характеризують злочинність в Україні в період 1960–2000 років: довідник / упоряд. Ф.О. Кіріленко. Київ: Вид. Паливода А.В., 2019. 242 с.

REFERENCES

1. *Matviichuk Ya.V.* (2009) *Kryminalna vidpovidalnist za porushennia pravyl dorozhnoho rukhu abo ekspluatatsii transportu (porivnialno-pravove doslidzhennia).* “Criminal liability for violation of traffic rules or operation of transport (comparative legal study)”: author. dissertation ... Cand. Juridic. Sciences: 12.00.08; Kyiv National University of Internal Affairs. K. 20 p. [in Ukrainian].
2. *Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 28 hrudnia 1960 roku.* “Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine of December 28, 1960”. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KD0006.html. – Nazva z ekranu. (date of application: 21.07.2019) [in Ukrainian].

© Kirilenko Fedir, 2020

3. *Piechuk I.S.* (2014) Osoblyvosti rozvytku ta vstanovlennia kryminalnoi vidpovidalnosti za porushennia pravyl bezpeky dorozhnoho rukhu abo ekspluatatsii transportu osobam, yaki keruiut transportnymy zasobamy v Ukraini. “Features of the development and establishment of criminal liability for violation of the rules of road safety or operation of transport to persons who operate vehicles in Ukraine”. Our right. No. 9. P. 96–102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2014_9_18 (date of application:) [in Ukrainian].

4. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 roku. “Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 05.04.2001 № 2341-III”. K.: “Skif” Publishing House, 2015. 160 p. [in Ukrainian].

5. *Abrosymov O.S., Abrosymova O.O.* (2013) Metodychni rekomendatsii z nadannia yurydychnoi dopomohy po spravakh, shcho vytykaiut z dorozhno-transportnykh pryhod ta inshykh pravoporushen na transporti. “Guidelines for the provision of legal assistance in cases arising from road accidents and other traffic offenses”. Kh.: Factor. 288 p. [in Ukrainian].

6. Statystychni tablytsi, shcho kharakteryzuiut zlochynnist v Ukraini v period 1960–2000 rokiv: dovidnyk. “Statistical tables characterizing crime in Ukraine in the period 1960–2000”: a guide / summary. F.O. Kirilenko. Kyiv: Publ. A. Palivoda, 2019. 242 p. [in Ukrainian].

UDC 343.97

Kirilenko Fedir,
Candidate of Juridical Sciences,
Deputy Head of the Department of the Minister of Communications
Department of organizational and hardware work
Ministry of Internal Affairs of Ukraine
ORCID ID 0060-0003-3646-5371

CRIMES RELATED TO TRAFFIC VIOLATIONS IN 1960–2018

Criminal violations of road safety rules and the operation of motor vehicles are quite common crimes, so there is an urgent need to investigate these types of offenses. In addition, the need to analyze the statistics of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, reflecting the dynamics of such crimes in 1960–2018, due to the need to cover and evaluate the performance of law enforcement agencies in recent years.

The purpose of the article is to investigate and publish statistics showing the non-compliance with the road safety regulations for the period 1960–2018.

Elements of the scientific novelty of this work are information based on the results of the study of the reporting data of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. The information provided covers a range of issues relating to violations of road safety rules and the operation of motor vehicles in the years 1960–2018. The materials can be useful in the research field, in the educational process, etc.

The article analyzes the main indicators of official statistics of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, reflecting criminal violations of the rules of road safety and operation of motor vehicles. The main range of issues is focused on the dynamics of registered crimes, both by region and by Ukraine as a whole. Particular attention is paid to the specific differences in their level and structure between different historical regions of Ukraine. The study is based on the official statistics of the Interior Ministry of Ukraine 1960–2018. Materials are supplemented by primary statistics.

Keywords: traffic safety, operation of motor vehicles, vehicle, crime, liability, criminal penalties.

Отримано 17.02.2020

© Kirilenko Fedir, 2020

Кіріленко Федір Олександрович,

кандидат юридичних наук,

заступник начальника управління

медіакомунікацій Міністра

Департаменту організаційно-апаратної роботи

Міністерства внутрішніх справ України, м. Київ, Україна,

ORCID ID 0060-0003-3646-5371

Марценко Валентин Євгенович,

заступник начальника відділу стратегічного аналізу

Департаменту організаційно-апаратної роботи

Міністерства внутрішніх справ України

м. Київ, Україна

ШАХРАЙСТВА, ВЧИНЕНІ В УКРАЇНІ У 1960–2018 РОКАХ

У статті досліджено статистичні дані Міністерства внутрішніх справ України, які відображають результати діяльності правоохоронних органів у 1960–2018 роках із виявлення випадків шахрайств. Розглянуто поняття та види шахрайства, передбачені статтями Кримінального кодексу України, надано їх загальну характеристику. Основний спектр питань зосереджено на динаміці зареєстрованих злочинів як у розрізі регіонів, так і по Україні загалом. Окрему увагу приділено специфіці відмінностей в їх рівні та структурі між різними історичними регіонами України. Дослідження ґрунтується на офіційній статистиці органів внутрішніх справ України. Матеріали доповнено первинними статистичними даними.

Ключові слова: шахрайство, злочини проти власності, склади злочину, види шахрайства.

Шахрайство є доволі розповсюдженим способом незаконного заволодіння чужим майном. Тому існує нагальна потреба в дослідженні цього виду правопорушення. Крім цього, необхідність здійснення аналізу статистичних показників Міністерства внутрішніх справ України, які відображають динаміку злочинів, пов'язаних із випадками шахрайств у 1960–2018 роках, зумовлена потребою висвітлення та оцінювання інформації щодо таких видів злочинів у зазначений період. Це потребує системного аналізу проблеми, проведення комплексних досліджень, встановлення спільних рис цих діянь та їх відмінностей для вдосконалення на таких підставах закону про кримінальну відповідальність за шахрайство.

Вирішенню питань кримінально-правової характеристики шахрайства приділяли увагу багато вітчизняних та зарубіжних вчених: Г.М. Борзенков, Ю.М. Биков, Б.В. Волженкін, В.О. Глушков, В.Г. Гончаренко, О.О. Дудоров, В.П. Ємельянов, П.М. Коваленко, Л.М. Кривоченко, О.В. Лисодед, П.С. Мати-

шевський, М.І. Мельник, В.Р. Мойсик, М.І. Панов, К.Л. Попов, В.І. Шакун, М.Д. Шаргородський та ін. Однак, незважаючи на розробленість цієї теми, є низка проблемних питань, передусім пов'язаних із відсутністю сучасних об'єктивних даних про стан виявлення випадків шахрайств, вчинених в Україні у 1960–2018 роках. Зазначені обставини зумовили актуальність обраної теми та визначили необхідність її дослідження.

Метою наданої статті є огляд, аналіз та оприлюднення статистичних даних, які відображають результати діяльності правоохоронних органів у період 1960–2018 роках, пов'язані з виявленням випадків шахрайства.

Особливої актуальності зазначена тематика дослідження набуває в сучасних реаліях України, у зв'язку з військовими подіями на Сході, анексією Криму, а також негативними тенденціями розвитку злочинності, що прослідковуються з 2013 року і донині та яка характеризується суттєвими кількісно-якісними змінами в її стані, структурі, динаміці й географії. Елементами наукової новизни статті є інформаційна база дослідження, оскільки робота базується на результатах вивчення звітних даних Міністерства внутрішніх справ України за 1960–2018 роки. Матеріали можуть бути корисними у науково-дослідній сфері, у навчальному процесі тощо.

Є досить багато способів заволодіння чужим майном. Одним із видів злочинів проти власності є шахрайство. Шахрайство слід відрізнити від інших випадків заволодіння майном або правом на майно. Відмінність між ними полягає в тому, що при шахрайстві обман є засобом заволодіння майном чи правом на майно, а не засобом доступу до майна або його утримання. Тому обман чи зловживання довірою з метою доступу до матеріальних цінностей і наступне таємне або відкрите ними заволодіння не є шахрайством. Такі дії кваліфікуються відповідно як крадіжка, грабіж або розбій.

Уперше найбільш близько до сучасного поняття шахрайство як отримання з корисливою метою майна або права на майно шляхом зловживання довірою або обманом було визначено у статтях 187 та 188 Кримінального кодексу 1922 року. Кримінальний кодекс УРСР 1960-го року успадкував визначення шахрайства практично без змін, таким же це визначення перейшло й до Кримінального кодексу України 2001 року. Головною відмінністю сутності шахрайства у двох згадуваних вище документах було те, що у Кримінальному кодексі 1960-го року тяжкість злочину “шахрайство” визначалося залежно від виду власності майна. Прийнятий у незалежній демократичній Україні Кримінальний кодекс 2001 року остаточно припинив диференціацію ступеня тяжкості шахрайства залежно від форми власності майна, замінивши цей критерій на розмір шкоди та спосіб вчинення злочину.

Системний аналіз положень ст. 190 Кримінального кодексу України дозволяє стверджувати, що головними критеріями, які визначають, а також підвищують суспільну небезпеку шахрайства, є: розмір завданої майнової шкоди; наявність співучасті та її вид; специфічний спосіб – шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки [1].

В Україні за шахрайство передбачена як кримінальна, так й адміністративна відповідальність. Законодавство передбачає покарання за шахрайство від штрафу

© Kirilenko Fedir, Martsenko Valentyn, 2020

в розмірі 30 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і аж до 12 років позбавлення волі з конфіскацією майна.

Отже, розглянемо офіційні статистичні дані правоохоронних органів щодо випадків шахрайств, які були виявлені в Україні у 1960–2018 роках.

На початку 60-х років відбувається збільшення кількості зареєстрованих випадків шахрайств (2208). У наступні роки (1963–1970) спостерігається загальна тенденція до їх зменшення. При цьому їх максимальне значення зафіксовано у 1963 році (2106), мінімальне у 1966 році (1649). Найменша питома вага шахрайств до всіх злочинів зареєстрована на початку періоду (1,3 %), а найбільша у 1964 році (1,8 %). Аналогічно змінюється і значення питомої ваги шахрайств до злочинів за напрямком діяльності карного розшуку: найменша на початку 60-х років (2 %), найбільша у 1964 році (3,3 %). У цей же період залишається незначною кількість нерозкритих злочинів. Найбільше шахрайств не розкрито у 1961 році (17), найменше у 1969 році (3).

З-поміж розкритих шахрайств найбільше скоєно особами, які раніше вчиняли злочини – 3880, особами у стані сп'яніння – 454, групою осіб – 390, неповнолітніми або за їх співучасті – 285.

Максимальне значення зареєстровано у 1974 році (2126), мінімальне у 1973 році (1622). Питома вага шахрайств до всіх злочинів зменшувалася з 1,5 % на початку періоду до 1,1 % наприкінці, відносно злочинів за напрямом діяльності карного розшуку з 2,6% до 1,7 %. Кількість нерозкритих шахрайств за цей період поступово збільшується з 11 на початку до 93 вкінці.

Як і в попередньому періоді з-поміж розкритих шахрайств більшість було скоєно особами, які раніше вчиняли злочини (4238). Збільшується кількість шахрайств, скоєних особами у групі (1004), особами у стані сп'яніння (814). Неповнолітніми особами або за їх співучасті скоєно 303 шахрайства.

Найбільше шахрайств зареєстровано у Дніпропетровській (1956), Донецькій (1383), Харківській (1569), Кримській (1173), Львівській (1067), Одеській (1019) областях та місті Києві (1224). Найменше – у Чернігівській області (156).

Зростає майже у 2,5 рази (з 2605 до 6121) кількість шахрайств і у 80-х роках. Їх питома вага до всіх злочинів збільшується із 1,2 % до 1,7%, відносно злочинів за напрямом діяльності карного розшуку – з 2 % до 2,3 %. Кількість нерозкритих шахрайств за цей період зростає майже в п'ять разів (з 48 до 2978).

Найбільше шахрайств з-поміж розкритих скоєно особами, які раніше вчиняли злочини (6363). Майже в три рази менше скоєно шахрайств групою осіб (1847), особами у стані сп'яніння (836) та неповнолітніми особами або за їх співучасті (734). Максимальна кількість шахрайств зареєстрована у Донецькій (3841), Дніпропетровській (3485), Харківській (2671), Ворошиловградській (2095), Кримській (1964), Запорізькій (1914), Одеській (1807) областях та місті Києві (3406). Мінімальна – у Чернігівській (356) та Закарпатській (385) областях.

Тенденція до збільшення кількості шахрайств зберігається і у 90-х роках. За десять років незалежності України кількість шахрайств збільшилась більше ніж у 2 рази (з 6670 до 16050). Питома вага шахрайств до всіх злочинів збільшується із 1,6 % до 3,1 %, а до злочинів за напрямом діяльності карного розшуку – з 2 %

© Kirilenko Fedir, Martsenko Valentyn, 2020

до 4 %. До середини 90-х років поступово збільшується до 4149 кількість нерозкритих шахрайств, а в кінці 90-х зменшується до 3232.

З-поміж розкритих більшість шахрайств було скоєно особами, які раніше вчиняли злочини (11973), та групою осіб (10531). Неповнолітніми особами вчинено 2339 шахрайств, особами в стані сп'яніння – 1773.

Як свідчать статистичні дані, найбільше шахрайств у цей період зареєстровано у Харківській (29406), Дніпропетровській (11287), Донецькій (7798), Кримській (45470), Луганській (8649), Запорізькій (6654) областях та місті Києві (10908). Найменше – у Чернігівській області (979).

Зберігається тенденція до збільшення кількості шахрайств й у 2001–2010 роках. Мінімальна їх кількість зареєстрована у 2001 році (16516), максимальна – у 2010 (24879). Питома вага шахрайств до всіх злочинів збільшується із 3,3 % до 5,3 %, а кількість нерозкритих шахрайств збільшується майже у 4 рази (з 3017 до 12290).

Традиційно більшість шахрайств вчинено групою осіб (19791) та особами, які раніше вчиняли злочини (19078), особами у стані сп'яніння (4864), неповнолітніми або за їх співучасті (4823). Найбільшу кількість шахрайств зареєстровано у Харківській (18552), Донецькій (16594), Дніпропетровській (15326), Луганській (10818), Запорізькій (8735) областях, АР Крим (8149) та місті Києві (18236).

У 2011–2012 роках зменшується до 23317 кількість зареєстрованих випадків шахрайств, а в 2013 році різко збільшується до 47142 та знову зменшується у 2014 році до 41963. Відповідно, змінюється і значення питомої ваги шахрайств до всіх злочинів. Максимальне значення – у 2013 році (8,4 %), мінімальне – у 2011 році (4,7 %). У ці роки збільшується кількість нерозкритих шахрайств. Максимальне значення їх фіксується у 2013 році (28025).

Як і в попередні роки найбільшу кількість шахрайств скоєно особами, які раніше вчиняли злочини (17719), особами у стані сп'яніння (2562), групою осіб (4451), неповнолітніми або за їх співучасті (1186). Максимальну кількість шахрайств у цей період зареєстровано у місті Києві (18519), Донецькій (11783), Дніпропетровській (11689), Запорізькій (9070), Харківській (8362) та Луганській (8209) областях.

У 2015–2016 роках знову відновлюється тенденція до збільшення кількості шахрайств. Їх кількість сягає 46019. Починаючи з 2017 року кількість шахрайств зменшується і у 2018 році складає 33290. Питома вага шахрайств до всіх злочинів за останні чотири роки зменшується з 8,1 % до 6,8 %. Відповідно до кількості зареєстрованих шахрайств змінюється і залишок нерозкритих шахрайств у цей період. Максимальний залишок зафіксовано у 2016 році (35234), мінімальний у 2018 році (23162).

З-поміж розкритих традиційно більшість шахрайств вчинено особами, які раніше вчиняли злочини (9793), групою осіб (3004), неповнолітніми особами або за їх співучасті (656) та особами у стані сп'яніння (563).

Найбільше шахрайств зареєстровано у місті Києві (28094), Запорізькій (12566), Дніпропетровській (10931) та Харківській (12473) областях.

Статистика свідчить, що за роки Радянської влади (1960–1990) в Україні виявлено 28927 осіб, які вчинили шахрайства, з них притягнуто до кримінальної відповідальності 25497 осіб. Питома вага осіб, які вчинили шахрайство у ці роки, до всіх осіб, що скоїли злочини, становить 0,7 відсотка. За роки незалежності в Україні виявлено 119823 особи, які вчинили шахрайство. Це майже у чотири рази більше, ніж за роки радянської влади. Питома вага всіх осіб, які вчинили шахрайство, до всіх осіб, що скоїли злочини в ці роки, складає 4,1 %.

З-поміж виявлених осіб, які учинили шахрайства в радянський період, більшість (46 %) складають особи у віці від 30 до 50 років, частина осіб, які вчинили шахрайство у віці 25–29 років, складає 19,4 %, у віці 18–24 років – 17,3 %. Найменше шахрайств учинено особами у віці 14–17 років (3,3 %) та особами старше 50 років (4,8 %)

За роки незалежності України не відбулося змін у віковому складі осіб, які учинили шахрайство. Більшість, як і в радянські часи, складають особи у віці 29–59 років (49,1 %), далі – особи у віці 25–28 років (26,7%), особи у віці 18–24 роки (17,7 %), найменше шахрайств учинено особами у віці старше 60-ти років (1,6 %) та неповнолітніми (4,8 %).

Щодо освіти, то в радянський період найбільшу кількість шахрайств було учинено учнями професійно-технічних училищ (270), дещо менше учнями вищих навчальних закладів (235) та учнями середніх навчальних закладів (66). У роки незалежності України, як і в радянські роки, більшість зареєстрованих шахрайств учинено учнями професійно-технічних училищ (1232), збільшується кількість учнів середніх навчальних закладів, які вчинили шахрайство (1175) та вищих навчальних закладів (821).

За своїм соціальним становищем й родом занять переважну більшість шахрайств було скоєно працездатними особами, які не працювали і не навчалися. У 60-х роках спостерігається коливання кількості таких осіб з тенденцією до зменшення. Максимальна їх кількість зареєстрована у 1962 році (494), а мінімальна у 1967 році (298). Ця тенденція змінюється у 70-х роках, коли відбувається поступове збільшення кількості працездатних осіб, які на час вчинення шахрайства не працювали і не навчалися (з 358 до 454). Збільшення їх кількості продовжується до середини 80-х років (606). У другій половині 80-х років така тенденція: кількість працездатних осіб, які на час вчинення шахрайства не працювали і не навчалися, зменшується з 504 до 382.

Проте у 90-х роках зростає майже у 5 разів (з 637 до 3066) кількість працездатних осіб, які на час вчинення шахрайства не працювали і не навчалися, і до 2010 року сягає 5266. Починаючи з 2011 року кількість таких осіб поступово зменшується та в 2015 році сягає свого мінімального значення (2171), а в 2016–2018 роки збільшується з 2186 до 2623.

Статистика свідчить, що у 60-х роках спостерігається тенденція до збільшення кількості робітників, які вчинили шахрайство (з 177 до 384). Ця тенденція продовжується й у 70-х роках. Кількість робітників, які вчинили шахрайство, збільшується з 358 до 483. Збільшення їх кількості зберігається до середини 80-х ро-

ків, досягнувши максимального значення (759). У другій половині 80-х років зареєстровано дещо меншу кількість робітників, які вчинили шахрайство (з 714 до 409).

У 90-х роках відбувається коливання зареєстрованих випадків шахрайств, які вчинили робітники. Максимальне значення зафіксовано у 1991 році (452), мінімальне – у 1999 році (243). Ця тенденція змінюється у 2001–2010 роках. За цей період кількість робітників, які учинили шахрайство, збільшується з 267 до 647, а в 2011–2012 роках зменшується до 503. *Із 2013 року у статистичній звітності дані про кількість робітників, які учинили шахрайство, відсутні.*

Ще однією категорією осіб, які вчиняли шахрайство, є колгоспники. За статистичними даними на початку 60-х років кількість зареєстрованих випадків шахрайств, які учинили колгоспники, коливається з тенденцією до зменшення (з 54 до 33). Аналогічна тенденція спостерігається і в 70-х роках. На початку періоду їх кількість становила 61, а в кінці – збільшилася до 70.

У 1991 році кількість колгоспників, які вчинили шахрайство, зростає до 33 та у 1996 році досягає свого максимального значення (54). Починаючи з 2001 року, кількість колгоспників, які учинили шахрайство, поступово знижується і у 2012 дорівнює 9. *Із 2013 року у статистичній звітності дані про кількість колгоспників, які учинили шахрайство, відсутні.*

Найменшу категорію осіб, які вчинили шахрайство, за своїм соціальним становищем і родом занять, складають службовці. У 60-х роках їх кількість збільшилася із 48 до 109. Тенденція до збільшення зберігається у 80-х роках: від 136 у 1981 році до 190 у 1987 році. Тільки в останні три роки цього періоду спостерігається поступове зниження (з 103 до 92).

На початку 90-х до 70 зменшується кількість службовців, які учинили шахрайство, та вже з 1993 року поступово збільшується до 231. Надалі спостерігається коливання їх кількості: від 202 у 2001 році до різкого зниження до 7 у 2002 році. У 2011 році кількість службовців, які вчинили шахрайство, підвищується до 56, та у 2018 році поступово зменшується до 7.

За інтенсивністю й характером злочинної діяльності виділяємо осіб, які раніше вчиняли злочини. У 60-х роках спостерігається збільшення кількості раніше судимих осіб, що учинили шахрайство, з 282 до 338. Таке збільшення продовжується у 70-х роках: 320 на початку періоду і 355 в його кінці.

Тенденція до збільшення кількості раніше судимих осіб, які вчинили шахрайство, зберігається і в першій половині 80-х років: їх кількість збільшується із 385 до 466. У другій половині 80-х їх кількість дещо зменшується (з 354 до 276). У 90-х роках знову відбувається зростання кількості зареєстрованих раніше судимих осіб, що вчинили шахрайство: від 383 на початку періоду та до 527 в його кінці. Тенденція до збільшення кількості раніше судимих осіб, що учинили шахрайство, зберігається і надалі і з 2001 по 2010 рік збільшується майже у п'ять разів – з 475 до 2312 відповідно. Таке збільшення продовжується й у 2011–2012 роках та сягає 3589. У 2013–2016 роках спостерігається зменшення кількості раніше судимих осіб, що учинили шахрайство, з 1854 до 1256. У 2017 році їх кількість зростає до 1392, а у 2018 знову знижується до 1327.

Із 1967 року у статистичних даних обліковуються особи, які скоїли шахрайство у стані сп'яніння. За період 1967–1970 років зареєстровано 98 та 94, відповідно,

випадків шахрайств. Тенденція до зменшення їх кількості спостерігається протягом 70-х років (від 130 до 90). У 80-х роках відбувається коливання кількості осіб, які вчинили шахрайство у стані сп'яніння, з тенденцією до зменшення. Максимальне значення зареєстровано у 1983 році – 104, мінімальне у 1988 році – 42. Починаючи з 90-х років збільшується з 79 до 142 кількості зареєстрованих випадків скоєних шахрайств у стані сп'яніння.

У 2011 році кількість осіб, які вчинили шахрайство у стані сп'яніння дорівнює 859. В останні 7 років кількість таких осіб поступово знижується (з 683 до 118).

Зрозуміло, що реальна кількість випадків вчинення цього злочину, яка включає нерозкриті кримінальні правопорушення та випадки, коли жертва навіть не зверталася до правоохоронців, в десятки разів більша. Кількість шахрайств в Україні в період незалежності, у порівнянні з радянським періодом, стрімко зростає. Лідерами за кількістю шахрайств є місто Київ, Дніпропетровська, Донецька, Харківська та Запорізька області.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що в сучасних економічних умовах шахрайство набирає обертів та є надзвичайно різноманітним за тими чи іншими елементами його криміналістичної характеристики, та як виду злочину проти власності. Шахраї розробляють та реалізують все нові форми та види злочинної діяльності. І це потребує адекватної превентивної реакції як з боку держави, її правоохоронних органів, так і з боку кожного громадянина.

Шахрайство (всі види)		1960-1980																					
За роками, в абсолютних цифрах і відсотках																							
		1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	
всього осіб	Зареєстровано	1	1689	2022	2208	2106	2005	1977	1649	1785	2009	1766	2064	1892	2024	1622	2126	1752	1905	1712	1743	2004	2168
	до всіх злочинів	2	1.3	1.3	1.5	1.6	1.8	1.8	1.4	1.5	1.6	1.4	1.5	1.4	1.5	1.3	1.5	1.2	1.3	1.2	1.1	1.1	1.1
	до злочинів із характером діяльності кариного розпаду	3	2.0	2.2	2.3	3.2	3.3	3.0	2.2	2.4	2.6	2.3	2.5	2.4	2.6	2.1	2.2	1.9	2.0	1.9	1.8	1.8	1.7
	нерозкрито	4	6	17	6	4	10	6	7	9	9	3	10	11	15	12	58	61	36	34	40	93	87
із числа зареєстрованих	неповнолітні чи за їх участю	5	7	10	24	19	18	15	26	51	32	39	44	33	30	23	28	32	37	19	26	28	47
	групою осіб	6	x	x	x	x	x	x	86	72	112	120	93	62	120	124	84	124	76	79	114	128	
	особами, які раніше вчинили злочин	7	568	563	620	684	691	784	x	x	x	x	x	522	506	333	533	345	483	306	343	395	472
	особами у стані сп'яніння	8	6	19	82	91	125	131	x	x	x	x	x	114	103	86	85	90	74	55	54	80	73
Контингент осіб		1960-1980																					
		1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	
віковий склад	Усього виявлено	9							893	869	926	1065	956	973	1035	1106	1095	1115	993	961	987	1261	
	налога вага до всіх осіб	10							0.7	0.6	0.7	0.7	0.7	0.7	0.8	0.8	0.7	0.7	0.7	0.7	0.6	0.7	
	із числа невиннох припущено до кримінальної відповідальності	11	778	963	937	922	713		710	673	754	919	773	782	764	877	722	812	727	760	788	986	
	14 - 17 років	12	2	7	12	9	4		23	23	21	26	20	14	15	26	27	30	16	20	23	41	
	18 - 24 років	13							117	145	159	184	167	158	179	200	190	152	147	155	155	197	
	25 - 29 років	14							207	182	154	193	162	161	158	201	224	246	212	220	189	229	
	30 - 49 років	15							x	x	x	x	x	533	558	571	574	550	553	492	460	509	661
	50 років і старше	16							x	x	x	x	74	82	112	105	104	134	126	106	111	133	
	робітників	17	177	239	295	312	214		393	303	348	384	358	376	391	428	402	424	370	371	397	483	
	кологоспівників	18	28	54	34	45	31		37	42	38	33	61	56	71	42	55	69	50	40	49	70	
	службовців	19	48	96	83	67	62		109	103	101	109	76	83	95	118	111	113	84	86	89	121	
	учня	20	6	3	10	8	6		9	9	10	13	7	9	5	19	18	16	13	12	15	36	
у т.ч.	працівників Міністерств	21							2	1	2	3	2	1	1	4	1	3	1	2	1	1	
	працівників Комітету із проф.тех. освіти	22				3	1		2	1	4	8	2	4	2	7	5	6	2	4	11	24	
	працівників Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти	23							5	7	3	2	1	3	1	9	4	6	7	7	2	4	
	працівників, які не працювали і не навчалися	24	472	494	457	402	352		298	361	381	469	358	356	367	422	408	385	367	356	355	454	
	осіб, які раніше вчинили злочин	25	282	354	332	335	294		295	302	309	338	320	312	301	334	342	360	310	306	295	355	
	осіб у стані сп'яніння	26							98	96	93	94	130	125	123	118	121	105	104	76	90	101	
	членів і кандидатів у члени КПРС	27	11	23	24	18	28		39	26	28	26	32	32	26	38	31	49	38	33	29	50	
	членів ВЛКСМ	28	65	22	33	22	18		44	81	36	57	35	33	36	52	60	51	47	57	53	64	

© Kirilenko Fedir, Martsenko Valentyn, 2020

Шахрайство (всі види)

1981-2000

За роками, в абсолютних цифрах і відсотках

Table with 20 columns (years 1981-2000) and 8 rows (arrested, by gender, age, education, etc.)

Контингент осіб

Table with 20 columns (years 1981-2000) and 28 rows (total revealed, by gender, age, profession, education, etc.)

Шахрайство (всі види)

2001-2018

За роками, в абсолютних цифрах і відсотках

Table with 18 columns (years 2001-2018) and 8 rows (arrested, by gender, age, education, etc.)

Контингент осіб

Table with 18 columns (years 2001-2018) and 26 rows (total revealed, by gender, age, profession, education, etc.)

Шахрайство
(щодо державного та особистого майна громадян)

1971 - 1991

За роками в абсолютних цифрах

Область	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
Вінницька	63	113	40	59	57	48	80	76	77	77	80	63	88	50	82	77	55	134	95	135	154
Волинська	23	28	22	38	20	62	60	96	68	57	33	95	93	92	162	102	80	48	44	61	45
Ворошилоградська	96	101	72	70	113	99	109	80	88	121	130	165	179	146	201	199	203	195	250	427	559
Дніпропетровська	164	310	191	326	144	149	160	134	132	246	254	198	246	171	252	320	245	410	579	810	741
Донецька	99	98	90	194	152	170	111	133	152	184	256	212	364	326	377	410	402	471	409	614	772
Житомирська	37	40	25	33	24	41	18	28	30	37	40	38	58	40	49	55	33	46	57	105	101
Закарпатська	23	34	25	34	19	29	21	24	25	29	32	39	29	49	35	32	43	25	32	69	25
Запорізька	82	148	96	102	68	112	93	71	97	80	152	116	158	148	223	215	185	167	178	372	357
Івано-Франківська	66	80	66	51	73	84	39	97	56	78	79	78	56	68	71	71	62	49	92	67	82
Київська	34	30	35	36	33	47	26	33	46	40	44	48	55	61	55	77	48	59	59	108	154
Київ	158	114	113	135	98	111	108	84	108	195	283	317	272	301	381	265	253	221	482	631	750
Кіровоградська	25	39	34	31	31	31	39	27	31	40	34	33	36	37	28	39	42	43	63	63	58
Кримська	100	80	91	162	76	75	147	110	186	146	144	179	156	231	162	280	165	137	211	299	461
Львівська	129	153	110	122	79	89	115	73	108	89	96	72	70	98	96	104	191	176	306	436	295
Миколаївська	49	21	35	32	13	26	16	21	30	42	27	30	54	47	53	44	55	50	102	168	95
Одеська	107	104	99	113	103	123	70	92	102	106	162	147	183	152	159	203	186	142	198	275	214
Полтавська	49	27	22	24	23	55	36	28	36	74	59	70	60	59	55	84	74	50	77	147	167
Рівненська	84	27	46	28	42	38	43	39	52	35	35	37	48	38	34	64	53	46	58	52	244
Сумська	12	31	41	28	25	25	16	25	51	36	44	46	32	57	36	39	35	41	80	99	92
Тернопільська	43	64	51	20	29	25	38	75	43	37	53	58	76	55	54	53	49	52	81	66	45
Харківська	216	120	106	217	231	145	92	98	186	158	215	147	160	169	132	272	310	250	397	619	802
Херсонська	33	68	41	18	50	34	28	22	29	41	24	37	31	45	36	62	33	38	80	83	83
Хмельницька	33	36	29	56	29	37	23	55	36	51	28	32	29	38	28	40	31	37	72	103	76
Черкаська	57	54	23	41	16	33	26	23	50	42	74	33	80	68	58	93	74	109	126	87	91
Чернігівська	28	16	17	12	14	15	12	14	12	16	13	19	35	17	32	34	37	32	48	89	60
Чернівецька	29	30	22	43	62	70	98	66	77	34	52	54	61	32	56	45	42	31	48	44	59
на транспорті	53	58	80	101	83	132	88	119	96	77	162	158	146	139	143	137	108	147	67	92	88
Усього по УРСР	1892	2029	1622	2126	1707	1905	1712	1743	2004	2168	2605	2521	2855	2734	3050	3416	3094	3206	4291	6121	6670

Шахрайство
(щодо державного та особистого майна громадян)

1992 - 2000

За роками в абсолютних цифрах

Область	1992	1993	1994	1995	1997	1998	1999	2000
Крим	250	199	162	235	837	996	901	737
Вінницька	206	85	329	249	199	215	262	164
Волинська	50	97	123	60	201	189	170	129
Дніпропетровська	649	1465	983	1055	1388	1564	1856	1586
Донецька	657	705	698	683	1255	1248	911	869
Житомирська	73	123	115	170	301	352	228	205
Закарпатська	38	56	78	118	153	171	232	230
Запорізька	481	490	420	434	1030	1167	1313	962
Івано-Франківська	83	74	97	138	329	359	228	155
Київська	97	86	119	173	133	231	175	214
Київ	578	840	1695	1810	1298	1001	1507	1429
Кіровоградська	73	85	79	121	126	142	197	209
Луганська	607	349	553	1080	1202	1494	1489	1316
Львівська	238	308	614	378	366	428	531	666
Миколаївська	97	160	133	196	224	224	288	382
Одеська	218	264	233	365	426	496	391	399
Полтавська	116	197	194	227	376	283	415	302
Рівненська	37	57	31	68	85	139	125	226
м. Севастополь	147	58	42	44	206	91	179	186
Сумська	81	110	141	163	207	196	193	308
Тернопільська	38	42	100	152	279	194	220	199
Харківська	673	878	3989	1829	7765	5011	4618	3841
Херсонська	77	85	102	161	172	193	282	279
Хмельницька	62	108	133	128	128	153	239	259
Черкаська	111	70	108	165	177	210	317	308
Чернігівська	55	54	37	51	142	153	189	238
Чернівецька	57	161	95	108	192	117	127	93
Усього по територіальним органам	5849	7206	11403	10411	19197	16914	17578	15891
на транспорті	121	172	123	102	206	175	110	72
спец. міліція	9	9	10	3	14	22	11	87
Усього по УРСР	5979	7387	11536	10516	19417	17111	17699	16050

© Kirilenko Fedir, Martsenko Valentin, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.1\(47\)](https://doi.org/10.36486/np.2020.1(47))

Issue 1(47) 2020

<http://naukaipravookhorona.com/>

Шахрайство
(щодо державного та особистого майна громадян)

2001 - 2018

За роками в абсолютних цифрах

Область	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Крим	586	754	702	886	705	830	855	1238	1613	1502	1726	2486	717	6	17	11	16		
Вінницька	201	349	365	291	325	245	279	305	646	646	616	1335	1513	1346	1214	1036	761		
Волинська	137	173	169	276	460	385	442	449	469	440	320	517	718	810	793	799	692		
Дніпропетровська	1333	1490	1565	2038	1568	1479	1675	1644	2534	2076	1764	4015	3834	3345	2538	2272	2776		
Донецька	914	1482	1777	2253	1910	1840	1717	2059	2642	2414	2358	4362	2649	1993	2039	1603	1175		
Житомирська	153	222	190	213	172	123	233	250	336	338	479	894	763	1234	1166	947	764		
Закарпатська	183	223	200	231	143	130	120	178	246	285	249	600	679	831	409	913	586		
Запорізька	663	784	862	1069	1072	984	794	1133	1374	1146	1297	2970	3657	4061	4712	2024	1769		
Івано-Франківська	198	241	197	203	200	227	248	214	340	365	273	478	612	623	613	491	364		
Київська	165	273	257	283	328	373	326	475	605	810	794	1394	1204	1385	1873	1192	1141		
Київ	1077	1746	1739	2334	2096	1896	1982	2476	2890	3006	2635	6323	6555	7882	8097	6799	5316		
Кіровоградська	147	148	129	233	193	209	233	335	452	368	419	1034	1457	1162	969	818	741		
Луганська	646	1227	1250	1414	1176	1167	911	1241	1786	1555	1491	3401	1762	1101	1406	1223	988		
Львівська	468	379	508	584	521	496	320	412	934	883	1088	1599	2167	3259	3014	1792	1269		
Миколаївська	178	423	373	392	338	234	249	398	558	623	490	951	1036	1560	991	1396	1650		
Одеська	481	622	668	714	550	580	467	582	1367	1228	1361	1974	1842	1784	1876	1906	1846		
Полтавська	434	530	689	508	438	564	361	546	795	700	643	1612	1745	2149	1865	1911	1940		
Рівненська	170	250	185	409	272	232	162	265	324	288	242	674	765	628	861	774	819		
м. Севастополь	116	225	283	285	340	282	267	458	445	517	453	950	173	2	2	3	8		
Сумська	211	248	229	246	219	246	227	340	418	434	339	733	804	813	744	807	773		
Тернопільська	57	85	139	215	205	262	198	209	233	210	234	501	557	803	536	655	677		
Харківська	5801	2707	1478	1771	1540	1359	1123	1240	1533	1722	1511	2994	2135	2955	4402	2386	2730		
Херсонська	156	386	278	298	274	233	356	356	467	555	671	1533	1225	1202	896	1010	769		
Хмельницька	139	260	288	337	330	282	353	266	413	422	411	699	867	1260	1100	1046	721		
Черкаська	223	413	329	365	295	245	285	412	629	615	616	1323	956	1218	1839	1401	1111		
Чернігівська	205	181	191	236	200	179	261	299	358	491	348	589	605	1245	930	675	972		
Чернівецька	103	133	136	147	183	175	177	126	277	208	326	669	678	942	845	745	749		
Усього по територіальним оргanel																			
на транспорті	47	73	57	100	107	97	72	118	195	211	163	256	139	54	17	15			
спец. міліція																			
Усього по УРСР	15192	16027	15233	18331	16160	15354	14693	18004	24879	24058	23317	46866	41814	45653	45764	36650	33136		

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 28.12.1960. Відомості Верховної Ради УРСР. 1961. № 2.
2. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 20.07.2019).
3. Маримонська А.П., Михайліна Т.В. Шахрайство як вид протиправної поведінки: способи вчинення та проблеми кваліфікації. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Gkv5FI9dSsIJ:jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/3872/3905+&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua> (дата звернення: 22.07.2019).
4. Статистичні таблиці, що характеризують злочинність в Україні в період 1960–2000 років: довідник / упоряд. Ф.О. Кіріленко. Київ: Вид. Паливода А.В., 2019. 242 с.

REFERENCES

1. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: zatv. 28.12.1960 "Pro zatverdzhennia Kryminalnogo kodeksu Ukrainkoi RSR". "The Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine of 28.12.1960. Information of the Verkhovna Rada of the USSR. 1961. No. 2. [in Ukrainian].
2. Kryminalnyi Kodeks Ukrainy: zakon Ukrainy vid 05.04.2001 № 2341-III. "Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 05.04.2001 № 2341-III". URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (date of application: 20.07.2019) [in Ukrainian].
3. Marymonska A.P., Mikhailina T.V. Shakhraystvo yak vyd protypravnoi povedinky: sposoby vchynennia ta problemy kvalifikatsii. "Fraud as a type of unlawful behavior: Ways of committing and qualifying issues". URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Gkv5FI9dSsIJ:jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/3872/3905+&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua> (date of application: 22.07.2019) [in Ukrainian].
4. Statystychni tablytsi, shcho kharakteryzuiut zlochynnist v Ukraini v period 1960–2000 rokov: dovidnyk. "Statistical tables characterizing crime in Ukraine in the period 1960–2000": a guide / summary. F.O. Kirilenko. Kyiv: Publ. A. Palyvoda, 2019. 242 p. [in Ukrainian].

© Kirilenko Fedir, Martsenko Valentyn, 2020

Kirilenko Fedir,
Doctor of Juridical Sciences,
Deputy Head of the Department
of the Minister of Communications
Department of organizational and hardware work
Ministry of Internal Affairs of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0060-0003-3646-5371

Martsenko Valentyn,
Deputy Head of Strategic Analysis
Department of organizational and hardware work
Ministry of Internal Affairs of Ukraine,
Kyiv, Ukraine

FRAUDS COMMITTED IN UKRAINE IN 1960–2018

Fraud is a common way of illegally seizing someone else's property. Therefore, there is an urgent need to investigate this type of offense. In addition, the need to analyze the statistics of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine reflecting the dynamics of crimes related to fraud cases in 1960–2018, due to the need to cover and evaluate information on such crimes during this period. This requires a systematic analysis of new aspects of the problem, conducting comprehensive criminal investigations, establishing common features of these actions and their differences, and improving on this basis the law on criminal liability for fraud.

The materials investigate statistics of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, which reflect the results of the activities of law enforcement agencies in 1960–2018 to detect fraud cases. The concepts and types of fraud provided by the articles of the Criminal Code of Ukraine are considered, their general characteristics are given. The main range of issues is focused on the dynamics of registered crimes, both by region and by Ukraine as a whole. Particular attention is paid to the specific differences in their level and structure between different historical regions of Ukraine. The study is based on official statistics of the Interior Ministry of Ukraine.

Fraud in today's economic environment is extremely diverse in terms of their forensic characteristics, and as a type of crime against property is gaining ground. Scammers are developing and implementing new forms and types of criminal activity. And this requires adequate preventive response from both the state, its law enforcement agencies and every citizen.

The purpose of this article is to review, analyze and publish statistics that reflect the results of the activities of law enforcement agencies related to fraud detection in the 1960–2018 period. Materials are supplemented by primary statistics.

Keywords: fraud, crimes against property, crime scenes, types of fraud.

Отримано 18.02.2020

Лубенець Ірина Григорівна,

кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник
ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-2597-0356

Толочко Галина Василівна,

старший науковий співробітник ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-2913-9439

Наумова Ірина В'ячеславівна,

старший науковий співробітник ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-6643-0375

ІНТЕРНЕТ-РИЗИКИ ТА ЗАГРОЗИ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ КОРИСТУВАЧІВ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ¹

Стаття присвячена комплексному аналізу ризиків та загроз, джерелом яких є сучасні засоби комунікації та мережа Інтернет. Метою дослідження є встановлення певних аспектів уразливості дитини в інформаційній сфері, а також з'ясування рівня обізнаності школярів щодо безпеки в мережі Інтернет.

У статті перелічені основні особливості та найбільш поширені види злочинів та інших антисуспільних діянь, що вчиняються в мережі Інтернет або з її використанням. Особлива небезпека таких діянь полягає в тому, що часто жертвами стають неповнолітні інтернет-користувачі, адже вони є найактивнішими користувачами Інтернету та інших засобів комунікації.

Ключові слова: Інтернет, інтернет-ризик, користувачі, неповнолітні, діти, гаджети, кібернасильство, інтернет-шахрайство, порнографія, “групи смерті”.

На сьогодні злочини, а також протиправні, антисуспільні діяння, що вчиняються з використанням сучасних засобів комунікації та мережі Інтернет, – це актуальна проблема, з якою зіштовхнулися всі країни у ХХІ столітті, яка має тенденцію до збільшення як за своїми масштабами, так і за рівнем спричиненої шкоди. Отже, назване явище заслуговує на особливу увагу серед науковців.

Слід зазначити, що дослідженню кіберзлочинності (комп'ютерної злочинності) та її похідних присвятили свої роботи різні науковці, зокрема: В.А. Ліпкан, О.О. Тихомиров, О.М. Пфо, М.А. Погорецький, В.П. Шеломенцев, О.С. Алавердов, Ю.М. Батурін, А.В. Войцехівський, В.Б. Вехова, В.О. Голубєв, М.Д. Діхтяренко, Т.Л. Тропіна, Б.Х. Толеубеков, Т.М. Барабаш, Р.С. Белкін, С.Д. Бражник, С.Ю. Битко, В.В. Воробйов, Н.Л. Волкова, Л.В. Борисова, А.Ф. Волобуєв, М.Т. Дзюба, Я.М. Жарков, Р.А. Калюжний, А.М. Кузьменко, В.К. Лисиченко, П.А. Лупінська, М.І. Онищук, С.В. Слинько, В.П. Філонов та інші.

¹ Закінчення в наступному номері.

Злочини, вчинені в мережі Інтернет або з її використанням (кіберзлочини), інші антисуспільні діяння (не криміналізовані дії, які спричинюють шкоду особі – спам, кібербулінг тощо), що вчиняються з використанням сучасних засобів комунікації (наприклад, мобільних телефонів, планшетів, інших сучасних гаджетів) – це явища, які виникли у процесі еволюції комп’ютерних та інформаційних технологій. Тобто жертвою зазначених вище протиправних діянь може бути будь-яка людина, що користується сучасними засобами комунікації або мережею Інтернет. Особлива небезпека таких діянь полягає в тому, що часто їх жертвами стають неповнолітні, бо, як зазначалося вище, вони є найактивнішими користувачами Інтернету та інших засобів комунікації. Слід наголосити, що більше 70 % батьків не знають, які сайти відвідують їх діти.

Однією з основних характеристик інтернет-злочинності є висока латентність як природна, так і штучна, що виникає через небажання потерпілих повідомляти про злочини правоохоронним органам. Офіційна статистика правоохоронних органів не відображає реальної картини стану правопорушень, що вчиняються в мережі Інтернет, або за її допомогою, як на рівні держави, так і на загальносвітовому рівні. Для оцінювання стану такого виду злочинності необхідно використовувати інші способи одержання даних, такі як інтерв’ювання, фокусні групи, огляди, а також метод “реєстрації звернень” – віктимологічний метод, що полягає у збиранні відомостей про злочини від потерпілих. Використання цих методів поряд з аналізом офіційної статистики дає змогу дослідити справжні масштаби інтернет-злочинності та її тенденції з урахуванням злочинів, що залишилися незареєстрованими правоохоронними органами.

Основними особливостями злочинів та інших антисуспільних діянь, що вчиняються в мережі Інтернет або з її використанням, є такі:

- відносна комфортність, тобто готування та скоєння злочину здійснюється практично не відходячи від “робочого місця”;
- доступність, зумовлена тенденцією постійного зниження цін на комп’ютерну техніку та засоби комунікації;
- віддаленість об’єкта злочинних посягань, який може перебувати за тисячі кілометрів від місця скоєння злочину;
- велика множинність кіберзлочинів, яка полягає в тому, що суб’єкт злочину за допомогою комп’ютерних технологій протягом короткого періоду часу може вчинити декілька тисяч протиправних діянь;
- складність виявлення, фіксації і вилучення криміналістично-значущої інформації (слідової картини злочину) при виконанні слідчих дій для використання її як речового доказу і т. ін.;
- велика швидкість вчинення кіберзлочинів, які відбуваються практично миттєво і тому потребують швидкої реакції у відповідь;
- постійне оновлення форм та способів вчинення кіберзлочинів, яке здійснюється на тлі вдосконалення інформаційних технологій. Це вкрай ускладнює визначення ступеня та географії поширеності зазначених злочинів, прогнозування тенденцій змін її параметрів [1, с. 130].

На сьогодні найпоширенішими видами кіберзлочинів та інших протиправних діянь, що вчиняються в мережі Інтернет або з її використанням, є: розповсюдження

порнографії (у тому числі дитячої), шахрайство (фітинг), наркозлочинність, схиляння до самогубства шляхом психологічного впливу, секстинг (інтимне листування), шантаж, грумінг (входження в довіру до дитини з метою подальшої особистої зустрічі для вступу в сексуальні відносини, експлуатації чи шантажу), а також кібернасильство (кібербулінг), пропаганда насильства та жорстокості, некриміналізований спам тощо.

Наркозлочинність в мережі Інтернет. Революція в галузі інформаційних технологій призвела до того, що в сучасний період проблема розповсюдження наркотиків у світі дедалі частіше перетинається з можливостями сучасних технологій, у тому числі Інтернету, за допомогою якого у будь-яку точку світу можна надіслати інформацію про купівлю-продаж наркотиків, про нові розробки у виготовленні, культивації, їх транспортуванні тощо. Мережа Інтернет дає можливість встановлювати контакти між виробниками наркотиків, їх продавцями та клієнтами з географічних пунктів значно віддалених один від одного. Глобальна інформаційна мережа дозволяє також особам, зацікавленим у поширенні наркоманії, залучати користувачів Інтернету до вживання наркотиків безпосередньо і популяризувати субкультури, пов'язані з вживанням наркотиків. Слід підкреслити, що неповнолітні особи складають основну соціальну групу, в якій постійно пропагується вживання наркотичних засобів, зростає кількість їх споживачів та розповсюджувачів.

Слід зазначити, що офіційна статистика щодо наркозлочинності в мережі Інтернет у цей час відсутня. За результатами соціологічного опитування “Куріння, вживання алкоголю та наркотичних речовин серед підлітків, які навчаються: поширення й тенденції в Україні”, проведеного ГО “Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка” у 2019 році в межах міжнародного проекту “Європейське опитування учнів щодо вживання алкоголю та інших наркотичних речовин”, частка підлітків, які вживали наркотики, склала 18 %, причому серед дівчат вона зросла в 1,5 рази у порівнянні з 2015 роком. 8,7 % підлітків пробували марихуану, а 9,2 % вживали інгалянти. Поширеність полінаркоманії (вживання двох і більше шкідливих речовин) серед усіх опитаних становить 4,2 % [2].

Раніше підлітки отримували доступ до наркотиків через наркопритони, а на сьогодні за допомогою Інтернету можна знайти та купити будь-які наркотичні препарати та отримати їх через систему “закладок”. У цей час найбільш зручним і поширеним способом пошуку інформації про наркотики є запити через пошукові системи (такі як Google, Мета тощо). Дослідження посилань, знайдених за допомогою зазначених вище пошукових систем, свідчать про те, що потрапити на пронаркологічні сайти нескладно.

За результатами анкетування учнів закладів загальної середньої освіти м. Києва та Київської області, майже кожний четвертий з опитаних нами школярів (24,4 %) зіштовхувався з пропозицією придбати алкоголь чи наркотики. До речі, хлопцям удвічі частіше надходять такі пропозиції, ніж дівчатам (61,6% проти 37,1% відповідно)².

² Дослідження проводилось у Державному науково-дослідному інституті МВС України. Воно спрямоване на встановлення сучасних шляхів запобігання злочинам та іншим антисуспільним діянням щодо неповнолітніх, які вчиняються з використанням сучасних засобів комунікації та мережі Інтернет. Усього опитано 787 учнів 6–11 класів (вік опитуваних – 11–17 років, серед респондентів – 427 (54,3 %) хлопців та 347 (44,1 %) дівчат).

Інтернет-шахрайство. До найбільш поширених в Інтернеті видів шахрайства належать:

– *фальшиві рахунки на оплату з Інтернет-магазинів або інші повідомлення* – підроблені рахунки, що розсилаються по e-mail, містять посилання на шкідливі програми. Одержувач, який відкрив рахунок, миттєво стає жертвою зловмисних дій. Суб'єктом посягання, як і потерпілим, може бути будь-яка особа (неповнолітні в тому числі);

– *шахрайський Інтернет-магазин* або продаж неіснуючого товару за допомогою сайтів для безкоштовних приватних оголошень. Ця схема схожа на схему, за якою діють фірми-одноднівки. Шахрай відкриває такий магазин (або розміщує оголошення), за вигідними цінами пропонує товар. Приймається передплата, шахрай зникає, привласнивши гроші. Суб'єктом скоєння злочину як і потерпілим також може бути особа будь-якого віку. Головна умова – доступ до мереж Інтернет. Неповнолітні можуть бути жертвами в тому випадку, якщо у них є власні кошти для здійснення інтернет-купівель;

– *фітінг* – вид шахрайства, метою якого є виманювання у довірливих або неуважних користувачів мережі персональних даних клієнтів онлайнних аукціонів, сервісів з переказування або обміну валюти, Інтернет-магазинів. Шахраї використовують усілякі виверти, які найчастіше змушують користувачів самостійно розкрити конфіденційні дані – наприклад, посилаючи електронні листи із пропозиціями підтвердити реєстрацію облікового запису, що містять посилання на веб-сайт в Інтернеті, зовнішній вигляд якого повністю копіює дизайн відомих ресурсів. Потерпілими від такого виду злочину майже завжди виступають дорослі.

Однак, схожою схемою шахрайства, яка використовується часто до неповнолітніх, є **соціальний інжиніринг**. Цей термін в останні роки вживається для позначення дій, в ході яких під виглядом довірливого інтернет-спілкування дитина повідомляє зловмиснику інформацію конфіденційного характеру (доходи батьків, адреса, розпорядок дня, наявність сигналізації в домі, номери карток та ін.).

Нерідко, встановлюючи будь-які додатки, користувачі не звертають уваги на дозволи доступу, які будуть надаватися розробникам або власникам цього додатку, що дає можливість шахраям скористатися можливістю безперешкодного доступу до фото, особистих даних власника мобільного телефону;

– *крадіжка послуг* – правопорушення з отримання несанкціонованого доступу до будь-якої системи, щоб безкоштовно скористатись її послугами. Прикладом цього виду шахрайства є фоунфрейкінг, тобто використання комп'ютера для проникнення в комунікаційну телефонну систему та незаконне використання послуг з надання міжнародного телефонного зв'язку;

– *підроблені сайти благодійних фондів* або смс-повідомлення з проханням про фінансову допомогу або неіснуючий виграш. “Збираємо на протези для бійців АТО!”, “Допоможіть жертвам урагану Катріна!”, “Ви виграли авто”, “Ви не отримали свій приз” тощо. Особливо актуальними такі методи відбирання грошових коштів стають у святковий сезон, коли відвідувачі мережі більш охоче розлучаються з грошима, а також сильнішою є жага користувачів до швидкого збагачення;

– *Інтернет-кардинг* – використання даних з чужої банківської картки для здійснення всіляких операцій у мережі з метою отримання грошей. Жертви

надсилається повідомлення від “служби безпеки” банку або надходить дзвінок від “працівника” банку нібито оновити дані (підвищити ступінь захисту банківського рахунку тощо) та вимагають назвати номер картки, пароль, кодове слово тощо.

Слід вказати, що 16 % опитаних працівниками Державного науково-дослідного інституту МВС України школярів повідомили, що відносно них здійснювались шахрайські дії або крадіжка коштів за допомогою Інтернету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Європіна І.В. Види протиправних діянь у сфері новітніх інформаційних технологій. Вісник Академії адвокатури України. 2010. № 3(19). С. 129–136.

2. Українські підлітки стали менше курити, проте вживання алкоголю, доступ до наркотичних речовин та залежність від соціальних мереж зростають. UNICEF.URL: <https://www.unicef.org/ukraine/uk/esp2019> (дата звернення: 18.11.2019).

REFERENCES

1. *Yevropina I.V.* (2010) *Vydy protypravnykh diian u sferi novitnikh informatsiinykh tekhnolohii*. “Types of illegal activity in the field of the latest information technologies”. Bulletin of the Academy of Advocates of Ukraine 3(19), P. 129–136 [in Ukrainian].

2. *Ukrainski pidlitky staly menshe kuryty, prote vzhyvannia alkoholiu, dostup do narkotychnykh rehovyn ta zalezhnist vid sotsialnykh merezh zrostaiut*. “Ukrainian teenagers have begun to smoke less, but alcohol consumption, access to drugs and dependence on social networks are growing”. UNICEF. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/uk/esp2019> (date of application: 18.11.2019) [in Ukrainian].

UDC 343.9:004.738.5-053.6

Lubenets Iryna,

Candidate of Juridical Sciences, Leading Researcher,
State Reserch Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0003-2597-0356

Tolochko Halyna,

Senior Researcher, State Reserch Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0003-2913-9439

Naumova Iryna,

Senior Researcher, State Reserch Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-6643-0375

INTERNET RISKS AND THREATS TO MINOR USERS: CRIMINOLOGICAL ASPECT

A variety of means of communication and the Internet are an integral part of the life of modern society in general and children in particular. In turn, the information environment has significant potential for the development and self-realization of a child's personality. Using the resources of open digital repositories of libraries, museums, sites of an educational, cognitive and entertaining nature, modern schoolchildren are able to download digitized books, music, photographs, etc. Thanks to modern technical means, children communicate with friends and have a rest. That is, the means of

© Lubenets Iryna, Tolochko Halyna, Naumova Iryna, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.1\(47\)](https://doi.org/10.36486/np.2020.1(47))

Issue 1(47) 2020

<http://naukaipravookhorona.com/>

communication and the Internet for them is part of life, and the virtual world is a means of socialization.

Since the Internet has become as accessible as the telephone, studying its impact on minors is a pressing issue today. On the one hand, it is a means of increasing erudition and communication skills, and on the other hand, it is a situation of increased risk of facing some threats of the virtual world from cyber-violence and fraud to the distribution of narcotic substances and the propensity to commit suicide.

This article is devoted to a comprehensive analysis of risks and threats, the source of which is modern means of communication and the Internet. The aim of the study is to establish certain aspects of the vulnerability of the child in the information sphere, as well as to determine the level of awareness of schoolchildren about safety on the Internet.

The article lists the main features and the most common types of crimes and other antisocial acts committed on the Internet or with its use. A particular danger of such acts is that often underage Internet users become victims, because they are the most active users of the Internet and other means of communication. In this regard, there is a need for further investigation of this problem from a criminological point of view to clarify the causes and conditions of the above crimes and antisocial actions, which, in turn, will help to increase the effectiveness of their prevention measures.

Keywords: Internet, Internet risks, users, minors, children, gadgets, cyber violence, Internet fraud, pornography, “death groups”.

Отримано 20.02.2020

Lysenko Andrii,

Candidate of Juridical Sciences, Docent,
Associate Professor at the Department,
Kharkiv National University of Internal Affairs,
Kharkiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0003-0780-2148

Lysenko Iryna,

Candidate of Juridical Sciences, Docent,
Associate Professor at the Department,
National Technical University
“Kharkiv Polytechnic Institute”,
Kharkiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0003-3392-6056

Perevalova Liudmyla,

Candidate of Philosophical Sciences, Docent,
Head of the Department, National Technical University
“Kharkiv Polytechnic Institute”,
Kharkiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0001-5182-2838

Haievaia Oleksandra,

Candidate of Juridical Sciences,
Associate Professor at the Department, Deputy Dean,
National Technical University Kharkov Technical Polytechnic Institute
ORCID ID 0000-0002-6710-9014

INFORMATIONAL AND ANALYTICAL PROVISION OF OPERATIONAL SEARCHACTIVITY OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

The activity of the operational units of the police in modern conditions, connected with the processing of a large number of information flows, includes work with large amounts of information. Taking it into account, a well-organized information-analytical provision of the operational-search activity is a significant factor which influence on the effectiveness of the fight against crime. However, practical experience shows that information-analytical provision in this area is not being carried out at a sufficient level due to the presence of certain organizational weaknesses. In this scientific work the content and essence of informational-analytical provision of Operational searchactivity of the National Police of Ukraine are considered, its problems are covered and ways of their solution are suggested.

Keywords: *Operational searchactivity, Operational searchinformation, sources of Operational searchinformation, informational-analytical provision, National Police of Ukraine.*

Introduction

The effectiveness of the fighting against crime by the operational units of the National Police of Ukraine depends on their level of awareness of the criminal processes occurring in the area of operational service, that is, on the level of informational-analytical provision of their activity. Without a sufficient amount of information, the resolving of the tasks of Operational searchactivity will be non-systematic, random. In order to prevent such a situation, every employee of the operational unit since the beginning of his/her service takes measures for finding and using various sources of information that characterizes the operational situation. All operational information received by operational workers should be analyzed, recorded and accumulated for the convenience of its use in special cases and automated information systems.

At the same time, in practice there are significant weaknesses in the organization of informational-analytical provision of these units, primarily at the tactical level. Such main weaknesses include the failure of several operational workers of receiving current Operational searchinformation about the crimes and the persons involved in their committing, first of all, professional criminals, to determine the probable sources of information, inability to evaluate correctly the already recieved information and to use it in the most effective way. The reasons of the existence of these weaknesses are the lack of operational experience of both operational police workers and their chiefs. It makes significant difficulties in the preparation of new operatives, what is caused by the lack of competent and experienced mentors. The main purpose of the mentors is to assist in the adaptation of the new operatives of the unit and in using the knowledge received during their training directly in practice. Accordingly, the aim of this article is to develop and to propose the ways of resolving the above-mentioned weaknesses in order to improve the informational-analytical support of operational-search activity of the National Police of Ukraine.

The mentioned above shows the relevance and the validity of studying the organization and implementation of informational-analytical provision of operational-searching activity of the police. The results obtained during the study of this problem can be used as scientific and methodological recommendations in the practical activity of the operational units of the police.

Related Works

In science, “operational-search activity” informational-analytical provision has been considered by many scientists both at the level of individual monographic studies, and in connection with studying of other organizational aspects of Operational searchactivity. Among such studies should be distinguished the works of the following scientists: K.V. Antonov [1], O.M. Bandurka [2], G.M. Voskresensky [3], E.O. Didorenko [4], I.P. Kozachenko [5], A.M. Lysenko [6], V.L. Regulsky [5] and others.

In the studies of mentioned and some other scientists, the fundamental theoretical foundations of informational-analytical provision of the operational units of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine were identified, which we will definitely rely on during our research. However, taking into account the current changes in the IT-sphere, the crime situation in Ukraine, the current legislation, there is an urgent need for a separate study of informational-analytical provision of this activity.

In the theory of Operational searchactivity, despite some differences in the views of scientists on the definition of the term “informational-analytical provision”, there is also an established concept of it. Let us analyze the views of leading scientists on this issue. So, in their opinion, it is: an activity which is organized within the framework of management and is aimed at the development, functioning and improvement of information systems which ensure the efficient execution of management tasks [3, p. 21.]; the cyclic process of searching, collecting, processing, re-thinking, storing, issuing of information and its use for the adoption of operational tactical and other law enforcement solutions [5, p. 124]; is a complex of measures carried out by units of the bodies of internal affairs, aimed at the search, collection, analysis, storing and using of information in order to make appropriate decisions on the fight against crime [6, p. 79].

Thus, informational-analytical provision of operational-searching activity is a set of actions with information aimed at ensuring the convenience of its use and raising awareness of the operational units about the criminal processes that are taking place in society.

Our approach

The main element of informational-analytical provision is information. Thus, the lack of information about a crime does not allow effectively and purposefully identifying and fixing it. In Art. 1 of the Law of Ukraine “On Information” information is defined as any statements and/or data that can be stored on tangible medium or displayed electronically [7]. As it becomes clear from this definition, the legislator chose as the main criteria for assigning statements and/or data to information the ability to be stored on tangible medium or displayed electronically, that is, in documents, on electronic media, in electronic networks, etc.

Operational-searchinformation is a kind of information in general and differs from it by its purpose, which is reflected by its name. In the theory of operational-searchactivity, there are different approaches to defining the term “operational information”. Let’s consider some of them. Thus, scientists believe that the specified term should mean: a set of information obtained as a result of the operational-searchactivity of law enforcement bodies, on the facts of the preparation or committing of criminal acts and on persons involved in them [6, p. 77]; received by the subject of operational-searchactivity with the help of special methods and means, actual data containing knowledge necessary for the prevention and solving the crime, the pursuit of search, as well as the resolution of other tasks of the fight against crime [8, p. 11]; factual data which has direct or promising value for solving strategic, tactical and organizational tasks of operative search activity received by operational units by transparent and secret methods from a variety of sources or received during the analytical processing of primary data [9, p. 40].

Thus, analyzing the considered definitions, we can conclude that the operational information is different from other types of information due to the following criteria: 1) the subject of receipt, which are exclusively workers of the operational units; 2) the content, that is, it must contain information about the criminal activity connected with it events and persons involved in it; 3) the method of obtaining, that is, it must be obtained through the actions and methods of Operational-searchactivity.

© Lysenko Andrii, Lysenko Iryna, Perevalova Liudmyla, Haievaia Oleksandra, 2020

We support the opinion of G.O. Dusheyko, who quite rightly believes that in the system of information support of law enforcement bodies on the basis of newness and periodicity of the revenue should distinguish two types of operational information: 1) primary data, that is, previously unknown information that is an operational interest; 2) information which has been checked, accumulated, taken into account as a result of operational-search measures and is adopted for using in the fight against crime [10, p. 87]. The following types of operational-search information differ from each other due to the newness of the content of the information and the sequence of its receipt by operational workers. The interconnection of the primary and subsequent operational-search information is that the first one must be verified and clarified by operational workers anyway through the conduct of certain measures, including operational searches, which results in obtaining by them the second type of information.

While studying we found that during the process of organization and implementation by the operational units of the police fighting crime, their employees did not have much difficulty in obtaining primary operational-search information on the facts of the committing of crimes, and sometimes about the persons involved. However, after obtaining primary operational-search information on crimes, 56 % of operational workers subsequently had difficulties in obtaining more detailed information on the mechanism and the circumstances of their commission.

In the process of organizing and establishing informational-analytical provision of operational-search activity of the operational units of the police, the timely and correct determination of sources of information about criminal activities is crucial. Such an approach is determined by the fact that the implementation of any actions (verification, processing, analysis, accumulation, etc.) of the received operational-search information has a secondary importance in relation to its direct receipt. So, getting information really is the initial stage of informational-analytical work, cause only it can start any action with information, they cannot be carried out in another way. In addition, the importance of conducting operations of obtaining operational-search information is also determined by the fact that this stage of work is the most complex in the system of informational-analytical provision and to some extent depends on the luck factor.

In order to obtain operational-search and other information on criminal activities, the operational worker must determine the likely sources of its receipt. Regarding the use of various sources of information in the operational search activity O.M. Bandurka quite accurately states that: “When an operational employee shows intention to use a source of information, he/she must understand his/her available and potential capabilities, the permissible limits of usage, the level of reliability of such a source of information. The operational worker himself chooses specific forms of information seeking, depending on the goals and aims which are set, as well as depending on the situation that is being happened” [2, p. 290].

While conducting operational-search activity fighting against crime, it is often necessary for operational workers to increase their awareness about the personalities of offenders, their connections, place, method of committing a crime and other circumstances. Our research showed that for this purpose the following sources of information were used: automated informational-search systems of the National Police

of Ukraine (22 %); accounting and information systems of other state institutions (26 %); accounting of persons involved in committing a crime (24 %); materials of criminal proceedings and archival criminal cases (5 %); non-automated informational accounting (cases) (14 %); materials of operational-search cases (7 %) and others (2 %).

It should be noted that while organizing of the informational-analytical provision of the operational units of the police it makes no sense to take into account such a principle as the sufficiency of information sources, since the amount of operational-search information received cannot be too large. The search for information sources and their use in the fight against crime should be carried out purposefully, on a systematic basis. Such an approach should ensure the constant flow of operational-search information to the operational units of the police in order to effectively monitoring the criminal processes which are taking place on the territory of the service, and timely detection of crimes which a being prepared, latent crimes, the establishment of criminals, searching for persons who are hiding from the bodies of inquiry, investigation, court and missing persons.

Regardless of the source from which the operational-search information about the crime was obtained, the operational officer must analyze it, while it is necessary to correlate information obtained from different sources among themselves in order to identify inconsistencies in their content and obtain new, more reliable information. P.Ya. Minka notes that the primary assessment of the received information includes its analysis from the point of objectivity and usefulness. Such evaluation is carried out by operational workers who collect relevant information, as they have at their disposal all the data about the most evaluable information, as well as about its source [11, p. 155–182]. Thus, there is an analytical work, and the operative performs analytical search of information accordingly. A similar view has V.B. Rushailo, who stresses that the activities of the operational units of the law enforcement bodies should combine operative and analytical searches of information, since the primary data collected during an operational-search is systematized, supplemented by preliminary data, compared and summarized for further use [12, p. 469].

The National Police of Ukraine introduced a system of dual analysis of received operational-search information, which consists of an analysis of the information obtained at the tactical level which is carried out directly by the operational officer and the head of the operational unit, and analysis on the strategic level which is carried out by the employees of the Department of Informational-Analytical Support. Thus, all information flows ultimately flow into a specially created subdivision of the National Police of Ukraine – the Department of Informational-Analytical Support, which creates the proper conditions for the use of various information by any of its subdivisions. Such a system of organizing information processing should provide a solid basis for informational-analytical provision of the operational units of the National Police of Ukraine.

Along with the collection and analysis of operational-search information, its accumulation and storage is not less important in order to prevent the loss of essential information for operational-search activities and their subsequent convenient use. In order to ensure the accumulation and storage of operational-search information, it is

systematized and filled in automated information search systems, as well as relevant non-automated special accountings (cases) that are conducted directly in the operational units of the police. It should be noted that information that does not contain information that has limited access or state secrets may be accumulated in automated information search systems of general purpose which operate in the units of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine (for example, the Integrated Information-Search System of the National Police of Ukraine).

It should be noted that the right of the operational units of the Ministry of Internal Affairs to create and use automated information systems has legislative consolidation. The specified right is stipulated by clause 18 of part 1 of Article 8 of the Law of Ukraine “On Operational Search Activity” [13, art. 8], which is, in our opinion, a positive decision of the legislator in the regulation of the organization of operational search activity.

It should be mentioned that the use of resources of various information search systems by the employees of the operational units of the National Police of Ukraine is aimed to help in increasing the level of informational-analytical provision of their activities in detecting and preventing crimes, performing other tasks of operational-search activity, and instructing by the investigator of conducting secret investigation (search) actions within the framework of pre-trial investigation of crimes.

At the same time, the questionnaire of the employees of the operational units of the National Police of Ukraine shows that the automated information search systems of the National Police of Ukraine are not used satisfactorily in practice. Thus, 42 % of the polled said that they received information from the mentioned systems only for the purpose of the formal fulfillment of the requirements of their chiefs, while 38 % did not receive such information during the fight against crime.

Analysis of scientific researches and questionnaires of the workers of the operational units of the National Police of Ukraine allowed us to identify the main reasons for the low level of application of data taken from automated information search systems, namely: 1) the complexity and inconvenience of obtaining information from these systems; 2) the existence of the idea of the low value of the use of information stored in automated information search systems for the fight against crime; 3) the lack of knowledge about the possibilities of automated information search systems; 4) the lack of skills in obtaining information from the mentioned systems.

We believe that the grounds of the above reasons are the following negative phenomena in the activities of the operational units of the National Police of Ukraine, such as: low level of professional training of some employees of these units, their narrow practical experience and self-assurance about the ability to independently solving the tasks of operational and investigation activities, superficial attitude to performing their duties. To resolve these problems, it is necessary to use the measures taken by the chiefs of the National Police of Ukraine in organizing practical training classes in the operational units of the territorial police forces involving both more experienced operational staff and employees of the Departments of Informational-Analytical Support. During such classes it is necessary to explain to operatives the possibility of using automated information search systems, what information they contain, the ways of obtaining it, as well as the importance of a responsible attitude

of each employee to timely and qualitatively filling into the mentioned systems the received operational search information.

It should be noted that a certain part of the employees of the operational units of the National Police of Ukraine (27 %) stated during the survey that they did not consider it important to fill the information into automated information search systems. In our opinion, such an approach to the organization of informational-analytical provision of operational search activities is unacceptable. This is determined by the fact that even under the conditions of effective usage of the obtained operational information, without its systematization and accumulation, it will be used only at the tactical level, that is for achieving a specific goal (prevention, detection, stopping a crime, etc.). At the same time, using the operational search information for strategic purposes, that is to inform other operational units of the police and their employees, becomes less possible.

We completely agree with the opinion of O.M. Bandurka, who believes that “one of the main tasks which requires being resolved in future is to increase the level of willingness of operational units to work with information systems, to active usage by them the latest information technology in their professional activities”. He further notes that: “At this time, there is a certain psychological barrier to their use, for overcoming it there is a need of intense targeted work among operational units, overcoming stereotypes, actually rethinking traditional approaches and methods, forming a new one – system thinking, mastering the ability to see in the new information technologies not only the knowledge system but also the set of practical methods, means and tools that enlarge the limits of the capabilities of users of such systems” [2, p. 286].

In addition to automated information search systems of operational purpose, operational search information should be accumulated in special non-automated accountings (cases), which are started on the initiative of operational units of the National Police of Ukraine for the purpose of tracking, analyzing and assessing the operational situation in the area of operational service or line of work. Operational units of the police are, first of all, a conducting accounting of persons who are involved in the preparation and committing of crimes; are hiding from the bodies of pre-trial investigation, investigation judge, court, or evade criminal prosecution; persons missing; previously convicted of committing a crime; according to which the criminal prosecution of the committing the crime was terminated by non-rehabilitating circumstances; are the operational interest in connection with the receipt of reliable information about the preparation or committing a crime; persons who are presented with suspicion within the framework of criminal proceedings, etc. These registers may include card files, photo albums, video tags, fingerprint cards. It should be noted that, in contrast to the unsatisfactory usage by the employees of the operational units of the National Police of Ukraine of resources of automated information search systems, the usage of information contained in special non-automated accountings (cases), especially those conducted directly by operational staff, is more systematic. Thus, 81 % of the polled employees of the operational units of the National Police of Ukraine responded that they studied while fighting against the crime with the information that was accumulated in the said accountings (cases).

© Lysenko Andrii, Lysenko Iryna, Perevalova Liudmyla, Haievaia Oleksandra, 2020

In our opinion, the main reason of the higher level of using by operational officers of the information contained in special non-automated accountings (cases) is the easy access to them compared with the automated information search systems of the operational appointment of the National Police of Ukraine, since the first ones are conducted directly in the operational subdivision or are generally conducted by an operational worker. At the same time, operational staff does not take into account the fact that in the automated information search systems of operational purpose, as a rule, contains more complete information about persons and events of operational interest, due to the fact that its incoming is provided by all operational units of the police.

Conclusions and Future Works

Thus, analyzing the data obtained by us during our study, we can conclude that the reasons for the unacceptable level of carrying out informational-analytical provision of operational-search activity of the National Police of Ukraine during the fight against crime is not only the counteraction of the criminals (first of all, concealment of their criminal activity), but also causes of organizational character (disadvantages in collection, accumulation and usage operational-search information). Taking into account the complex state of the crime situation in modern Ukraine, connected with the increase of the crime rate, we consider this situation to be inadmissible.

We believe that in order to solve these problems, it is necessary to use the means of administrative management by the chiefs of the National Police of Ukraine and take measures to:

1. Taking measures to preserve the personnel of the operational units of the National Police of Ukraine especially experienced in practical activity for more than 5 years, and the creation of appropriate working conditions for this purpose. At the same time, taking into account the difficult situation in the economic sphere in Ukraine, we do not emphasize such a measure as a significant increasing the level of financial support, due to understanding its impossibility. However, we consider it necessary to strictly adhere to the rules of labor legislation by the chiefs of the territorial units of the National Police of Ukraine, which should not be violated without urgent necessity. This is especially true of the length of the working day and the number of days off. In practice there is a negative tendency of widespread abolition of labor rights of operational workers by the chiefs of the units of the National Police of Ukraine. This ultimately leads to a reduction of the ability to work and the lack of being interested in such work by the operative workers, either freed on their own, or being transferred to other police units with lower workloads. The loss of experienced workers, which is happening here, also negatively affects the training of new operational staff, since they actually have no one to get practical advice from. Indisputable is the fact that even a thorough knowledge of the operative of the theory of Operational search activity does not provide an effective disclosure of crimes without the availability of practical skills. This circumstance also negatively reflects on the quality of informational-analytical provision of Operational search activity, which is one of the constituent elements of the fight against crime.

2. Increasing the level of initial professional training of the staff of the operational units of the National Police of Ukraine and training of students in higher educational

© Lysenko Andrii, Lysenko Iryna, Perevalova Liudmyla, Haievaia Oleksandra, 2020

establishments of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine with specific training conditions. At the same time, the chiefs of these institutions needs to pay an appropriate attention to the involvement of the experienced practitioners of the operational units of the National Police of Ukraine at the departments of operational search activities, criminalistics, criminal procedure and criminal law, even under the conditions of absence of their academic degrees. This category of teaching staff is especially important for conducting practical classes and seminars with students, during which skills and abilities of carrying out operative and search activities, including its informational-analytical support are acquired.

3. Changes in the system of criteria of evaluating the operations of the operational units of the National Police of Ukraine by replacing the quantitative indicators of the resolved crimes against the assessment of the spreading out of crimes in the area of operational service. The mentioned mean will create the right conditions for fighting against crime and will reduce the preassure on operational staff, which will allow them to focus on quality organization and conducting informational-analytical provision of their activities.

On the basis of this scientific work, in the future, we plan to develop and publish scientific and methodological recommendations for improving the informational-analytical provision for operational-search activity of the National Police of Ukraine.

REFERENCES

1. *Antonov K.V.* (2005) State-legal provision of economic security of Ukraine from criminal encroachments: theoretical and organizational-tactical principles of activity of subdivisions of DSEEZ OVS: author's abstract diss. for obtaining a doctor's degree in law: 21.07.04. Kharkiv. 40 p.
2. *Bandurka O.M.* (2002) Operational search activity. Part I: tutorial. Kharkiv: National University of Internal Affairs. 336 p.
3. *Voskresensky G.M.* (1985) Theory and practice of information support of management in the bodies of internal affairs: educational and methodical recommendations. Moscow: Academy of the Ministry of Internal Affairs of the USSR. 38 p.
4. Operational search activities of the bodies of internal affairs. General part: textbook / E.O. Didorenko and others; edited by L.V. Borodich. Lugansk: Luhansk Institute of Internal Affairs, 1999. V. 1. 392 p.
5. *Kozachenko I.P., Regulsky V.L.* (1999) Legal, moral and ethical and organizational foundations of operational-search activity: monograph. Lviv: Lviv Institute of Internal Affairs at the National Academy of Internal Affairs of Ukraine. 219 p.
6. *Lysenko A.M.* (2008) Legal, organizational and tactical basis of resolving crimes in the field of manufacturing and marketing of alcoholic beverages: diss. for obtaining a scientific degree of candidate of legal sciences: 21.07.04. Kharkiv. 223 p.
7. On information: Law of Ukraine dated 02 October. 1992 № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (date of application: 21.02.2019).
8. *Atmazhitov V.M.* (1984) Realization of operational search information: lecture. Moscow: Academy of the Ministry of Internal Affairs of the USSR. 67 p.
9. *Perepelitsa M.M., Zhuravlev V.Yu.* (1999) Some theoretical aspects of information provision of operational search activity of the bodies of internal affairs. Bulletin of the National University of Internal Affairs. Special number No. 1. P. 37–46.
10. *Dusheyko G.O.* (2001) Organizational and tactical bases of realization of operational search information at the stage of criminal proceedings: diss. for obtaining a scientific degree of candidate of legal sciences: 21.07.04. Kharkiv. 268 p.
11. *Minka P.Ya.* (2003) Prevention by operational search measures of criminal offenses on cargo: diss. for obtaining a scientific degree of candidate of legal sciences: 21.07.04. Kharkiv. 261 p.
12. Fundamentals of operational search activity: a textbook for law schools, ed. by V.B. Rushailo. St. Petersburg: Lan, 2001. 720 p.
13. On operational search activity: Law of Ukraine on February, 18th. 1992 No. 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (date of application: 21.02.2019).

© Lysenko Andrii, Lysenko Iryna, Perevalova Liudmyla, Haievaia Oleksandra, 2020

Лисенко Андрій Миколайович,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності
Харківського національного університету внутрішніх справ,
м. Харків, Україна
ORCID ID 0000-0003-0780-2148

Лисенко Ірина В'ячеславівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права Національного технічного університету
“Харківський політехнічний інститут”,
м. Харків, Україна
ORCID ID 0000-0003-3392-6056

Перевалова Людмила Вікторівна,

кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри права Національного технічного університету
“Харківський політехнічний інститут”,
м. Харків, Україна
ORCID ID 0000-0001-5182-2838

Гаєвая Олександра Валентинівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права, заступник декана з наукової роботи
факультету СГТ Національного технічного університету
“Харківський політехнічний інститут”,
м. Харків, Україна
ORCID ID 0000-0002-6710-9014

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Діяльність оперативних підрозділів поліції в сучасних умовах пов'язана з опрацюванням значної кількості інформаційних потоків, яке включає в себе роботу з великими обсягами інформації. Враховуючи це, істотним фактором, що впливає на ефективність боротьби зі злочинністю, є правильно організоване інформаційно-аналітичне забезпечення оперативно-розшукової діяльності. Однак інформаційно-аналітичне забезпечення у цій сфері здійснюється на неналежному рівні у зв'язку з наявністю певних недоліків організаційного характеру. У процесі організації та налагодження інформаційно-аналітичного забезпечення оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів поліції найважливішу роль відіграє своєчасне та правильне визначення джерел надходження інформації про злочинну діяльність. Такий підхід зумовлений тим, що здійснення будь-яких дій (перевірка, обробка, аналіз, накопичення тощо) з отриманою оперативно-розшуковою інформацією має другорядне значення відносно її безпосереднього отримання.

© Lysenko Andrii, Lysenko Iryna, Perevalova Liudmyla, Haievaia Oleksandra, 2020

Так, отримання інформації дійсно є початковим етапом інформаційно-аналітичної роботи, тільки з нього можуть починатися будь-які дії з інформацією, в інший же спосіб провадити їх неможливо. У Національній поліції України запроваджена система подвійного аналізу одержаної оперативно-розшукової інформації, що складається з аналізу одержаної інформації на тактичному рівні, який здійснюється безпосередньо оперативним працівником та керівником оперативного підрозділу, та аналізу на стратегічному рівні, який здійснюється працівниками Департаменту інформаційно-аналітичної підтримки. Таким чином, усі інформаційні потоки в підсумку надходять до спеціально створеного підрозділу Національній поліції – Департаменту інформаційно-аналітичної підтримки, що створює належні умови для використання різноманітної інформації будь-яким її підрозділом. Разом із збором та аналізом оперативно-розшукової інформації не менше значення має її накопичення та зберігання з метою недопущення втрачання важливих для оперативно-розшукової діяльності відомостей та подальшого їх зручного використання.

Ключові слова: оперативно-розшукова діяльність, оперативно-розшукова інформація, джерела оперативно-розшукової інформації, інформаційно-аналітичне забезпечення, Національна поліція України.

Отримано 17.02.2020.

Мартиненко Олег Анатолійович,
доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник,
ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-0468-051X

Блага Алла Борисівна,
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна,
ORCID ID 0000-0003-4112-6147

ПЕРЕХІДНЕ ПРАВОСУДДЯ ДЛЯ УКРАЇНИ: КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ

У статті висвітлені основні аспекти перехідного правосуддя, які потребують використання кримінологічних методів і підходів. Акцентовано увагу на важливості кримінологічних підходів при застосуванні відновного правосуддя у вигляді некаральних методів стосовно учасників незаконних збройних формувань (НЗФ) та керівної ланки т.зв. ДНР/ЛНР, при якому окремим кримінологічним завданням може стати розробка ресоціалізаційних програм, побудованих на механізмах дієвого каяття, прощення, публічного аналізу поведінки амністованих чи люстрованих осіб.

Крім того, приділено увагу протидії новим криміногенним викликам – гендерно обумовленому насильству в зоні ООС, злочинам на ґрунті ПТСР, перенасиченості нелегального ринку армійської зброї. Аналізується досвід Хорватії, Боснії і Герцеговини, Східного Тимору у подоланні наслідків збройного конфлікту.

Ключові слова: *перехідне правосуддя, відновлювальна юстиція, збройний конфлікт, жертви конфлікту.*

Перехідне правосуддя як одна із моделей подолання наслідків збройного конфлікту в Україні має очевидні перспективи імплементації у правову площину вітчизняної науки. Не лише чисельні публікації ЗМІ та публічні заходи останніх трьох років, а й включення розробки законопроекту з імплементації механізмів перехідного правосуддя до порядку денного Комісії з питань правової реформи (Робоча група з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій) є показовими індикаторами перспективних наукових розробок у найближчий час [1].

Перехідне правосуддя з 2004 року визначається документами ООН для постконфліктних країн як комплекс судових і несудових механізмів “...по судовому переслідуванню, відшкодуванню шкоди, встановлення фактів, інституційної реформи, попереднього огляду і припинення справ або поєднання описаних вище дій” [2, с. 6]. Відповідно до цього у міжнародно-правових документах були сформовані чотири основні напрями реалізації перехідного правосуддя:

Кримінальне переслідування (Criminal prosecutions) винних у вчиненні воєнних злочинів та грубих порушень прав людини.

Відшкодування (Reparations) збитків жертвам конфлікту за спричинену їм фізичну та психічну шкоду, відновлення порушених прав, надання їм медичної та психологічної допомоги, юридичних і соціальних послуг.

Констатація істини (Truth-telling) як об'єктивна та неупереджена документальна реконструкція подій, розсекречення архівів та відновлення історичної правди.

Інституційні реформи (Institutional reforms), які можуть виступити в якості гарантії неповторення конфлікту: очищення органів влади (люстрація), реформа сектору безпеки, правоохоронних органів, судового сектору, секторів освіти та ЗМІ [3].

Як окрема галузь права та навчальна дисципліна перехідне правосуддя існує у європейських університетах із початку 2000-х років, проте в Україні воно є об'єктом наукового дослідження у небагатьох працях. Найбільш дотичними з них є колективна монографія “Базове дослідження із застосування правосуддя перехідного періоду в Україні” (2017), дисертаційні роботи Є. Качанова і К. Хлабистової, магістерські роботи С. Шемети та А. Зоріної. Кримінологічні аспекти окремих елементів перехідного правосуддя стали темою публікацій А. Андрушка, А. Виноградова, С. Дроздова, Н. Коваленко, Ю. Орлова, В. Шакуна.

Слід визнати, що вітчизняна кримінологічна наука ще не визначила для себе усього можливого спектра завдань, які можуть постати перед академічною спільнотою в процесі розробки та запровадження національної моделі перехідного правосуддя. Зважаючи на слабку розробленість кримінологічного виміру перехідного правосуддя, **метою публікації** вважається спроба авторів донести до цільової аудиторії актуальність формування спеціалізованих кримінологічних досліджень у цій сфері. Враховуючи викладене, поданий матеріал виконує **завдання** формування проблемних питань кримінологічного характеру, необхідність вирішення яких із високим рівнем вірогідності може виникнути в процесі запровадження механізмів перехідного правосуддя в Україні.

Важливим відправним моментом для майбутніх кримінологічних розробок має стати розуміння перехідного правосуддя як поєднання заходів ретрибутивної та відновлювальної юстиції. Саме тому, розглядаючи питання кримінального покарання воєнних злочинців, люстрації органів влади на деокупованих територіях або стягнення можливих репарацій, теорія перехідного правосуддя одночасно передбачає проведення амністії, реабілітації жертв конфлікту, інституційних реформ, а також процеси меморіалізації та відновлення історичної правди.

Кримінологічний інструментарій у межах застосування відновлювальної юстиції набуває особливого значення, якщо йдеться про доцільність застосування некаральних методів до учасників незаконних збройних формувань (НЗФ) та керівної ланки т.зв. ДНР/ЛНР, а також оцінку позитивного впливу таких методів з погляду зниження соціальної напруги. В якості масштабу цієї, досить ймовірної, науково-практичної діяльності слід вказати наявність понад 37 тис. представників силових та “правоохоронних” формувань на окупованих територіях Донбасу та понад 20 тис. посадовців різних органів управління т.зв. ДНР/ЛНР. Тому окремим

© Martynenko Oleh, Blaha Alla, 2020

завданням може стати розробка ресоціалізаційних програм, побудованих на механізмах дієвого каяття, прощення, публічного аналізу поведінки амністованих чи люстрованих осіб за прикладом Колумбії або Східного Тимору.

У Східному Тиморі, наприклад, упродовж 2000–2006 рр. влада спромоглася висунути звинувачення лише проти 391 особи проіндонезійської добровільної міліції (Pam Swakarsa), члени якої вчинили більшість злочинів проти цивільного населення. Вочевидь, це не вирішувало проблеми із кримінальним переслідуванням винних, оскільки загальна кількість міліціантів у Східному Тиморі сягала щонайменше 15 тис. осіб з усіх 125 тис. цивільних, рекрутованих в Індонезії до лав міліції перед виборами 1999 р. [4]. Більшість із них виїхала за межі держави.

З цих причин у 2003 р. започаткований процес примирення на рівні місцевих громад (Community Reconciliation Process, CRP), ініційований Комісією з повернення біженців, встановлення істини та примирення (Commission for Reception, Truth and Reconciliation in East Timor, CAVR). Це новий, раніше не апробований механізм реінтеграції комбатантів, які вчинили нетяжкі злочини під час конфлікту 1999 р. Основним підґрунтям проекту була висока ймовірність досягнення розуміння між колишніми міліціантами та потерпілими від їх дій, оскільки більшість із них жили разом та знали один одного. Індонезійська влада, якій служили міліціанти і яка їх тренувала, розглядалася населенням як основна причина конфлікту. Тому потенційно населення покладало на місцеву міліцію меншу частку провини у трагедії 1999 р. [5, с. 272].

Процес примирення передбачав проведення у місцевих громадах фасилітованих слухань, які поєднували практики традиційної юстиції, арбітражу, медіації, аспекти цивільного та кримінального права. Надзвичайно емоційні слухання у постраждалих від конфлікту громадах проводилися колегією місцевих лідерів під головуванням регіонального уповноваженого та за добровільною згодою колишніх міліціантів, винних у злочинах. Останні були зобов'язані повністю визнати свою участь у конфлікті. Потерпілим та іншим представникам громадськості надавалася можливість ставити питання та коментувати заяву злочинця. За результатами слухань колегія уклала угоду, згідно з якою винний зобов'язувався вчинити певні дії: громадські роботи, відновлення знищених будівель або виплату компенсації потерпілим. Натомість винний повторно приймався у громаду.

До початку кожного слухання Генеральна прокуратура мала розглянути справу і погодитися, що справа може розглядатися через процес примирення, а не у судовому порядку. Після слухання угода про примирення могла бути закріплена наказом суду. Якщо суд затверджував таку угоду, а винний виконував свої зобов'язання, йому надавався імунітет від цивільної чи кримінальної відповідальності.

Програма CRP виявилася досить успішною, оскільки процес примирення навчив велику кількість громадян із кожного округу принципам і практиці медіації та арбітражу, запропонувавши модель мирного вирішення суперечок десяткам тисяч учасників процесу. Процес дав також чітке послання колишнім членам добровільної міліції, якщо вони повернуться до Східного Тимору, в країні наявний спеціальний механізм, який допоможе їм вернутися у громади. А громади, у свою

чергу, активно підтримують такий ненасильницький підхід до розв'язання проблем минулого [6, с. 22–28].

Серед майбутніх проблемних питань можна вказати традиційну для кримінології оцінку рівня злочинності, оскільки відсутність повноцінної реєстрації злочинів на окупованих територіях ОРДЛО посилюється системними недоліками правоохоронних органів України, що працюють у районах проведення ООС. Некомплект особового складу, перевантаженість слідчих, нестача ресурсного забезпечення робить незареєстрованими у цих районах до 80 % кримінальних правопорушень. Криміногенна ситуація ускладнюється рівнем злочинності серед військово-службовців, який порівняно із 2013 р. зріс у 13,9 рази на кінець 2018 року, коли загальна кількість засуджених за вчинення військових злочинів становила 2665 осіб [7, с. 81–84].

З питанням кримінальної статистики відповідно буде пов'язана проблема встановлення розмірів злочинної шкоди, спричиненої жертвам збройного конфлікту. Ця робота передбачає надзвичайний масштаб, адже вже зараз міжнародні організації та органи влади нараховують щонайменше 5,2 млн мешканців ОРДЛО, які постраждали внаслідок збройного конфлікту. З них на сьогодні потребують державної допомоги близько 2,8 млн громадян України, які мешкають на непідконтрольних уряду територіях. До цієї кількості можна додати наявність більше 3344 загиблих, понад 7 тис. поранених із числа цивільного населення ОРДЛО, а також більше 6200 осіб, депортованих і примусово переміщених із території Автономної Республіки Крим [8, с. 8–9]. Незважаючи на певні сумніви у реалістичності стягнення майбутніх репарацій з РФ, слід нагадати, що одним із перших позитивних рішень судів першої інстанції є присудження 15 жовтня 2019 р. Жовтневим районним судом міста Маріуполя компенсації в розмірі 1 млн грн сім'ї цивільного чоловіка, який загинув 15 лютого 2015 р. внаслідок бойових дій у с. Широкине (Донецька область) [9].

Не менш традиційна для кримінології сфера запобігання злочинності вже зараз має справу з такими новими викликами у сфері подолання збройного конфлікту, як гендерно зумовлене насильство, пов'язане з проведенням ООС, злочини, вчинені особами з ПТСР (посттравматичний стресовий розлад). Не слід випускати з поля зору наявність близько 500 випадків самогубств учасників АТО після їх повернення до мирного життя, а також різке зростання кількості випадків домашнього насильства в сім'ях учасників бойових дій [10, с. 52].

Питання реформи сектору безпеки, демілітаризація зон конфлікту потребує від кримінології оновлених форм та підходів щодо протидії обігу нелегальної зброї. Адже сьогодні, разом із 1,2 млн одиниць зареєстрованої зброї, в Україні перебуває до 5 млн одиниць незареєстрованої зброї [11, с. 1]. Традиційні місячники добровільної здачі зброї, на жаль, не вирішують проблему нелегальної перенасиченості армійською зброєю та боєприпасами. Свого часу військовий контингент НАТО після завершення збройного конфлікту в Хорватії запропонував нестандартну 10-місячну кампанію анонімного викупу зброї у громадян. З жовтня 1996 року до серпня 1997 року, витративши 10,7 млн хорватських кун (близько 2,7 млн марок ФРН), миротворці отримали 9146 гвинтівок та автоматів, 6375 гранатометів, 14521 ручних гранат та боєприпасів до гранатометів, 106 кг вибухівки, 1,9 млн

© Martynenko Oleh, Blaha Alla, 2020

патронів [12, с. 22]. Анонімна, але безоплатна кампанія здачі зброї, запроваджена у 2000–2006 рр. миротворчим контингентом у Боснії та Герцеговині, дала такі ж позитивні результати. Склади військового контингенту НАТО отримали та знищили 22 427 гвинтівок та пістолетів, більше 6 575 000 патронів, 86 538 ручних гранат, 8 977 кг вибухових речовин і 68 096 боєприпасів до мінометів і гранатометів³.

Зазначені вище аспекти практичного застосування кримінологічних знань в умовах подолання наслідків збройного конфлікту та майбутньої реінтеграції тимчасово окупованих територій України мають високий проблемний рівень реалізації, проте одночасно вони відкривають перспективи розвитку вітчизняних досліджень з урахуванням досвіду постконфліктних країн. У поєднанні із загальною концепцією перехідного правосуддя вітчизняні напрацювання, безсумнівно, стануть як частиною внутрішньої політики держави, так і частиною світового досвіду запобігання кризам, управління конфліктами та побудови миру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Законопроект про перехідне правосуддя планують представити в найближчі тижні. URL: https://ukr.lb.ua/news/2019/10/30/441013_zakonoproiekt_pro_perehidne.html (дата звернення: 14.01.2020).

2. Report of the Secretary-General on the Rule of Law and Transitional Justice in Conflict and Post-conflict Societies. UN Doc. S/2004/616. URL: <https://www.un.org/ruleoflaw/blog/document/the-rule-of-law-and-transitional-justice-in-conflict-and-post-conflict-societies-report-of-the-secretary-general/> (дата звернення: 14.01.2020).

3. “What is Transitional Justice?”. International Center for Transitional Justice. URL: <https://www.ictj.org/about/transitional-justice> (дата звернення 14.01.2020)

4. Militias in East Timor. URL: <https://fas.org/irp/world/indonesia/militia.htm> (дата звернення: 16.01.2020).

5. *Mobekkk, E.*, 2005, “Transitional Justice in Post-Conflict Societies – Approaches to Reconciliation” in *After Intervention: Public Security Management in Post-Conflict Societies - From Intervention to Sustainable Local Ownership*, eds. Ebnother, A and Fluri, P., Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), Geneva. 2005. 423 p. URL: <https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Compleat.pdf> (дата звернення: 16.01.2020).

6. Chega! Final Report of the Commission for Reception, Truth and Reconciliation in East Timor (CAVR). Executive Summary. 2005. 215 p. URL: <https://www.etan.org/etanpdf/2006/CAVR/Chega!-Report-Executive-Summary.pdf> (дата звернення: 17.01.2020).

7. Система військової юстиції у забезпеченні національної безпеки України: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції / упоряд.: Пилипчук В.Г., Коваль В.П., Богуцький П.П. та ін. К.: Вид. дім “АртЕк”. 2019. 358 с. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/zbirnik_14.11.2019.pdf (дата звернення: 16.01.2020).

8. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 серпня – 15 листопада 2019 р. Управління Верховного комісара ООН з прав людини. URL: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/28thReportUkraine_UA.pdf (дата звернення: 18.01.2020).

9. Суд зобов'язав виплатити мільйон грн рідним загиблого мешканця Широкине. URL: <http://www.theinsider.ua/politics/sud-zobovyazav-vyplatyty-milyon-hrn-ridnym-zahybloho-meshkantsya-shyrokyne/> (дата звернення: 18.01.2020).

10. *Коваленко Н.О.* Посттравматичні стресові розлади як фонове явище злочинності осіб – учасників АТО. Фонові для злочинності явища: запобігання та протидія: матеріали всеукраїнської

³ Див., зокрема, Monthly report to the UN on the operations of the Stabilization Force, <https://reliefweb.int/report/bosnia-and-herzegovina/bosnia-monthly-report-un-operations-stabilization-force-s20021095> та NATO/SFOR Informer: SFOR OPERATION HARVEST, <https://www.nato.int/sfor/factsheet/harvest/t040202a.htm>.

наук.-практ. конф. (м. Харків, 27 квітня 2018 р.). С. 52–53. URL: http://univd.edu.ua/general/publishing/konf/27_04_2018/pdf/26.pdf (дата звернення: 18.01.2020).

11. *Жванко Ю.П.* Адміністративно-правові засади діяльності Національної поліції України у сфері дозвільної системи в умовах особливих правових режимів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. ДНДІ МВС України. Київ, 2019. 21 с.

12. The UNTAES Experience: Weapons Buy-back in Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium (Croatia). BICC brief 12. 1998. 38 p. URL: https://www.bicc.de/uploads/tx_bicctools/brief12.pdf (дата звернення: 18.01.2020).

REFERENCES

1. Zakonoprojekt pro perehidne pravosuddia planuiut predstavty u naiblyzhchi tyzhni. “The transitional justice bill is scheduled to be presented in the coming weeks”. (2019). URL: https://ukr.lb.ua/news/2019/10/30/441013_zakonoprojekt_pro_perehidne.html (date of application: 14.01.2020) [in Ukrainian].

2. Report of the Secretary-General on the Rule of Law and Transitional Justice in Conflict and Post-conflict Societies. (2004). UN Doc. S/2004/616. URL: <https://www.un.org/ruleoflaw/blog/document/the-rule-of-law-and-transitional-justice-in-conflict-and-post-conflict-societies-report-of-the-secretary-general/> (date of application: 14.01.2020) [in English].

3. What is Transitional Justice? International Center for Transitional Justice. URL: <https://www.ictj.org/about/transitional-justice> (date of application: 14.01.2020)[in English].

4. Militias in East Timor. (1999). URL: <https://fas.org/irp/world/indonesia/militia.htm> (date of application: 16.01.2020) [in English].

5. *Mobekk E.* (2005). Transitional Justice in Post-Conflict Societies – Approaches to Reconciliation in Ebnother, A. and Fluri, P. (Eds.), After Intervention: Public Security Management in Post-Conflict Societies – From Intervention to Sustainable Local Ownership (pp. 261-293). Geneva: Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF). 423 p. URL: <https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Comple.pdf> (date of application: 16.01.2020) [in English].

6. Chega! Final Report of the Commission for Reception, Truth and Reconciliation in East Timor (CAVR). Executive Summary. (2005). URL: <https://www.etan.org/etanpdf/2006/CAVR/C AVR-Report-Executive-Summary.pdf> (date of application: 17.01.2020) [in English].

7. *Pylpchuk V.H., Koval V.P., Bohytskyi P.P., Belaniuk M.V., Dorohikh S.O., Doronin I.M., Radzievska O.H.* (2019). Sistema viyskovoï yustitsii u zabezpechenni natsionalnoi bezpeky Ukrainy: zbirnyk materialiv mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii, 29 zhovtnia 2019. “The system of military justice in national security of Ukraine: a collection of materials of the international scientific-practical conference”. Kyiv: ArtEk. 358 p. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/zbirnik_14.11.2019.pdf (date of application: 16.01.2020) [in Ukrainian].

8. Dopovid shchodo situatsii z pravamy liudyny v Ukraini 16 serpnia – 15 lystopada 2019 r. “Report on the human rights situation in Ukraine 16 August – 15 November 2019”. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. URL: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/28thReportUkraine_UA.pdf (date of application: 18.01.2020) [in Ukrainian].

9. Sud zoboviazav vuplatyty million hryven ridnym zahyblogo meshkantsa Shyrokyne. (2019). “The court ordered to pay one million UAH to the family of the deceased Shirokyne”. URL: <http://www.theinsider.ua/politics/sud-zobovyazav-vyplatyty-milyon-hrn-ridnym-zahybloho-meshkantsya-shyrokyne/> (date of application: 18.01.2020) [in Ukrainian].

10. *Kovalenko N.O.* (2018). Posttravmatychni stresivi rozlady yak fonove yavusche zlochinnosti osib-uchasnykiv ATO. Fonovi dlia zlochinnosti iavuscha: zapobihannia ta protydia. “Post-traumatic stress disorders as a background phenomenon of crime of the ATO participants. Background to the Crime of Phenomenon: Prevention and Counteraction”: Materials of the All-Ukrainian Sciences.-Pract. Conf. (Kharkiv, April 27,2018). Pp. 52–53. URL: http://univd.edu.ua/general/publishing/konf/27_04_2018/pdf/26.pdf (date of application: 18.01.2020) [in Ukrainian].

11. *Zhvancko Yu.P.* (2019). Administratyvno-pravovi zasady diialnosti Nacionalnoi policii u sferi dozvilnoi systemy v umovah osoblyvyh pravovyh rezymiv. “Administrative-legal principles of activity of the National police of Ukraine in the sphere of the permit system under the conditions of special legal regimes”: author. diss. ... Cand. of Jurid. Sciences: 12.00.07. State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. Kyiv. 21 p. [in Ukrainian].

© Martynenko Oleh, Blaha Alla, 2020

12. The UNTAES Experience: Weapons Buy-back in Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium (Croatia). BICC brief 12. (1998). 38 p. URL: https://www.bicc.de/uploads/tx_bicctools/brief12.pdf (date of application: 18.01.2020) [in English].

UDC 343.9

Martynenko Oleh,Doctor of Juridical Sciences, Professor,
Leading Research Scientist,

State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0003-0468-051X

Blaha Alla,Doctor of Juridical Sciences,
Associate Professor,Head of Department, Petro Mohyla Black Sea National University,
Mykolaiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0003-4112-6147

TRANSITIONAL JUSTICE FOR UKRAINE: CRIMINOLOGICAL ASPECTS OF IMPLEMENTATION

The article explores a range of problematic issues in the field of criminological research that have a high probability to arise in the process of Transitional justice mechanisms' implementing in Ukraine. The main directions of Transitional justice are considered as a complex of judicial and non-judicial mechanisms for criminal prosecution of perpetrators of war crimes; compensation for victims of armed conflict; the establishment of truth and the restoration of historical truth as well as institutional reforms as a guarantee of the non-recurrence of armed conflict.

It is stated that the national criminological science has not yet identified for itself the full range of tasks that the academic community may face in the process of developing and implementing a national model of transitional justice.

Special attention is focused on criminological support in the case, if restorative justice and non-punitive methods, most possible, will be applied to the participants of the illegal armed groups and authorities of so-called DNR/LNR, based on mechanisms of effective repentance, forgiveness, public analysis of the behavior those persons, who is subject to amnesty or lustration.

The most anticipated tasks are the issues of assessing the level of crime in the area of armed conflict, as well as the determination of the extent of the criminal harm caused to the victims of the armed conflict. These issues are the subject for special concern, because the police staff shortage and the investigators' overloading lead to 80 % of criminal offenses not registered by police in the frontier areas. The crime situation is complicated by a 13.9-fold increase in crime among military personnel, resulting in 2665 convicted military personnel in 2018.

Emphasis is placed on the need to respond to new criminological phenomena - gender-based violence related to Joint Forces Operation; crimes committed by persons

© Martynenko Oleh, Blaha Alla, 2020

with PTSD (post-traumatic stress disorder); a sharp increase in the number of cases of domestic violence and suicide in the families of combatants; glut of illegal arms and ammunition market. Examples of Croatia, Bosnia and Herzegovina, East Timor in overcoming these negative phenomena are given.

Keywords: transitional justice, restorative justice, armed conflict, victims of conflict.

Отримано 17.02.2020

Ніколаєнко Тетяна Богданівна,
доктор юридичних наук, доцент, професор
Національної академії Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького,
м. Хмельницький, Україна
ORCID ID 0000-0002-4587-2561

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У РАЗІ ЗМІНИ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ В ДЕРЖАВІ

У статті проводиться аналіз наукових підходів щодо реалізації інституту звільнення від кримінальної відповідальності за підставою – зміною обстановки крізь призму зміни правового режиму в державі.

Сформульовано авторські пропозиції щодо застосування звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки, завдяки зазначеному специфічному правовому режиму та його впливу на інститут звільнення від кримінальної відповідальності,

На підставі проведеного аналізу сформульована доцільність уточнення сутності “зміни обстановки” як об'єктивної дійсності реалізації інституту звільнення від кримінальної відповідальності.

Ключові слова: звільнення від кримінальної відповідальності, зміна обстановки, правовий режим в державі, особливий період.

Питання запобігання та протидії злочинності в умовах розвитку та подальшого утвердження принципів демократичності та цивілізованості є доволі актуальними на сьогодні. Як показав рейтинг країн, які є найбезпечнішими для життя “Global Peace Index”, Україна посідала лише 152 сходинку із 163-х можливих, це в той час, коли у 2014 році ми займали 144 позицію, а у 2009–118 [1]. Водночас несправедливо стверджувати, що питаннями запобігання та протидії злочинності в Україні держава не переймається. Як показав проведений аналіз судової статистики звітності очільників правоохоронних органів, за останні п'ять років рівень злочинності у державі знизився. Зокрема спостерігається позитивна тенденція до зменшення загальної кількості вчинюваних злочинів (-15 %), скорочується число тяжких та особливо тяжких злочинів (13–17 %) [2; 3; 4]; набуває поширення гуманізація законодавства, активно запроваджуються альтернативні кримінальній відповідальності та покаранню інститути, реалізуються правові аспекти застосування інституту звільнення від відповідальності тощо. Проте в умовах криміналізації окремих сфер суспільного життя, зростання рівня злочинності, зокрема військової, яка пов'язана зі зміною правового режиму в державі, постають питання, з одного боку, посилення кримінальної відповідальності щодо явищ, які загрожують безпеці держави, реалізації більш суворих заходів впливу та, з іншого, – можливості чи

навіть доцільності застосування альтернативних покаранню заходів впливу. Адже не завжди посилення відповідальності здатне ефективно вплинути на результат злочинності. Як слушно свого часу зазначив Чезаре Беккарія, покарання полягає насамперед у запобіганні новим діянням злочинця, утриманні інших від подібних дій, де застосування покарання має бути адекватне вчиненому діянню, яке б найбільш сильно та тривало впливали на душі людей [5, § XII с. 106; 6, с. 204.]. Тому обмежуватися лише посиленням каральних заходів є сумнівним. Вихідною позицією має постати співвідношення та тісний взаємозв'язок невідворотності відповідальності, доцільності застосування покарання та можливості реалізації інших заходів впливу на особу як базис ефективного функціонування зазначених інститутів та шлях до успіху щодо боротьби зі злочинністю.

Окреслена проблематика в сучасній юридичній науці не є новітньою. Її аспекти перебували в колі досліджень вітчизняних та зарубіжних правників, таких як: Х.Д. Алікперов, П.П. Андрушко, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Г.Б. Віттенберг, Л.В. Головка, Ю.В. Гродецький, О.О. Дудоров, В.С. Єгоров, В.О. Єлеонський, А.В. Єндольцева, О.О. Житний, С.Г. Келіна, О.В. Ковітіді, В.П. Малков, В.Т. Мальяренко, А.А. Музика, Р.О. Сабитов, В.В. Скибицький, В.П. Тихий, П.В. Хряпінський, С.С. Яценко та інші. Водночас питання, пов'язані із реалізацією інституту звільнення від кримінальної відповідальності з урахуванням змін правового режиму в державі, який з 2014 року діє у Україні, у літературі недостатньо представлені.

Тому, враховуючи це, **метою** нашого дослідження є висвітлення особливостей застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності за підставою – зміною обстановки у виді правового режиму в державі.

Кримінально-правова доктрина для забезпечення більш ефективних форм боротьби зі злочинністю постійно прагне тримати баланс між невідворотністю відповідальності, справедливістю покарання та гуманністю його застосування. У разі зміни суспільної небезпеки та виникнення об'єктивної зумовленості юридичного урегулювання певних правових відносин, останні отримують або визначення їх як суспільно небезпечних з відповідною криміналізацією у законодавстві, або декриміналізуються як такі, що втратили суспільну небезпеку. Розширюючи або зменшуючи таким чином сферу суспільно небезпечних діянь, законодавець врегульовує визначеність суспільної небезпеки діянь, що є кримінально караними та становлять загрозу для інтересів держави, громадськості, людини в певних суспільних відносинах. Так, наприклад, коли з початку військового протистояння на сході держави рівень військової злочинності вразив своєю шаленою динамікою (з показниками зростання у двадцять разів [6, с. 6]), було прийнято рішення щодо посилення кримінальної відповідальності за вчинення окремих військових злочинів та надання командирам додаткових прав та покладення певних обов'язків в умовах особливого періоду [7; 8; 9]. Така зумовленість полягала в забезпеченні військового правопорядку та негайного реагування на порушення військової дисципліни, які виникли в нових умовах. Адже за особливого періоду такі порушення постали не лише негативним проявом послаблення здатності військових формувань протистояти ймовірному противнику, а й прямою загрозою національній безпеці.

Водночас така ситуація ускладнила правову можливість застосування звільнення від кримінальної відповідальності. З унормуванням особливого періоду окремі положення військових злочинів отримали більш високий ступінь їх суспільної небезпеки, що унеможливило застосування певних видів звільнення від кримінальної відповідальності. До того ж вплив зміни правового режиму в державі на визначення суспільної небезпеки діяння визначений доволі однозначно: вчинені в умовах воєнного стану, особливого періоду, в бойовій обстановці злочини визначаються як такі, що вчинені за кваліфікуючою ознакою (характерною для військових злочинів) чи як такі, що вчинені з використанням умов воєнного стану як обтяжуючої обставини (п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України). У разі припинення такого стану виникають підстави щодо визнання втрати чи зниження суспільної небезпеки вчиненого діяння у зв'язку із зміною обстановки та можливості застосування звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки. Таким чином, можна зазначити, що зміна правового режиму в державі в переважній більшості обмежує реалізацію інституту звільнення від кримінальної відповідальності, водночас у разі його припинення створює правові можливості щодо застосування звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки.

Питання зміни обстановки як правової можливості застосування звільнення від кримінальної відповідальності доволі часто перебуває в колі наукових дискусій. Зміна обстановки є причиною переоцінки діяння чи переоцінки особи, яка його вчинила, де обстановка є сукупністю взаємодіючих об'єктивно-конкретних умов та обставин, в яких вчиняється злочин, при цьому наслідком зміни обстановки є нова оцінка, яку можна дати як діянню так і особі [10, с. 152]. Ю.В. Луценко притримується позиції, що зміна обстановки – це зміна зовнішніх відносно особи обставин, які не залежать від її волі, тобто така зміна, що є об'єктивною зміною обстановки [11, с. 129]. В.С. Єгоров наголошує, що зміна обстановки – це припинення суспільної небезпеки діяння, при якому шкідливі наслідки (“вредоносные последствия”), завдані злочинним посяганням, або зникають, або втрачають своє значення. Хоча в момент вчинення діяння воно було суспільно небезпечним та містило всі ознаки злочину, але після його завершення ситуація може змінитися і суспільна небезпека втратиться. Відповідно підстави для застосування до особи звільнення від кримінальної відповідальності залишаються [12, с. 203]. До цієї ситуації доволі критично ставиться Х.Д. Алікперов. За переконанням вченого, якщо діяння не є злочином, то особа не може бути притягнута до кримінальної відповідальності. Адже відсутність правових підстав притягнення до кримінальної відповідальності виключає правову можливість та доцільність звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки, де особа підлягає звільненню від кримінальної відповідальності за відсутності в діяннях особи складу злочину [13, с. 57]. Підтримання такої позиції спостерігається зокрема у В. Бож'єва. Проте останній акцентує свою увагу, що втрата суспільної небезпеки діяння не є підставою застосування до особи звільнення від кримінальної відповідальності. Адже відсутність суспільної небезпеки є підставою для припинення справи за відсутності складу злочину [14, с. 22]. І саме така позиція заслуговує, з точки зору реалізації підстав звільнення від кримінальної відповідальності, на

© Nikolaienko Tetiana, 2020

підтримку. Підставою будь-якого виду звільнення є вчинення діяння, яке є злочином. Відсутність суспільної небезпеки як обов'язкового елементу складу злочину є підставою для невизнання діяння злочином, а відповідно, й правової можливості застосування звільнення від кримінальної відповідальності.

Таким чином, представлені твердження щодо підстави застосування звільнення від кримінальної відповідальності як зміна обстановки, з точки зору наявного категоріального апарату, є недосконалим. Як переконує М.І. Панов, така ситуація впливає на сутність явищ об'єктивної дійсності. Адже чим досконаліші понятійні апарати, детальніше розроблені категорії, поняття, глибше з'ясований їх зв'язок і співвідношення з системою елементів понятійних апаратів інших наук, тим досконалішим є науковий "інструментарій" і тим більш повно і точно відображає вона сутність явищ об'єктивної дійсності, що дозволяє більш успішно опанувати цими явищами і позитивно впливати на них [15, с.160]. Тому з урахуванням цього, звернемо особливу увагу, по-перше, на унормування обстановки як підстави застосування звільнення від кримінальної відповідальності; по-друге, яким чином впливає вчинене суспільно небезпечне діяння з використанням зазначеної обстановки чи як обстановки, що посилює кримінальну відповідальність на звільнення від кримінальної відповідальності; по-третє, на особу винного, що вчиняє зазначені діяння, з точки зору доцільності застосування до неї звільнення від кримінальної відповідальності при зміні такої обстановки, та запропонуємо інструментарій щодо підвищення ефективності реалізації звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки.

Ураховуючи позиції Х.Д. Алікперова, В. Бож'єва, В.С. Єгорова, С.Г. Келіної, О.Ф. Ковітіді, Ю.В. Луценка та ін. щодо зміни обстановки як правової можливості застосування звільнення від кримінальної відповідальності узагальнюючою чи навіть базовою видається позиція Ю.В. Бауліна. Саме Ю.В. Баулін обстановку як підставу застосування звільнення від кримінальної відповідальності запропонував розглядати у двох розуміннях: в першому – як розуміння обстановки як об'єктивних умов, що характеризують соціальні, економічні, політичні, духовні, міжнаціональні, воєнні, міжнародні, природні, організаційні, виробничі та інші процеси в масштабах країни, регіону, області, міста, підприємства, установи, організації, побуту чи сім'ї і визначається у так званому широкому значенні; та другому – як обстановку, що полягає в умовах життя та діяльності особи, в яких вона перебувала під час вчинення злочину і які значною мірою впливали на її суспільну небезпечність [16, с. 149–150]. Водночас представлена позиція може мати місце, але за певних умов.

Вчинення злочину, яке зумовлене порушенням або невиконанням вимог правового режиму, як наприклад невиконання службовою особою вимоги про використання потужностей чи трудових ресурсів підприємства, установи чи організації для потреб оборони, можна кваліфікувати як службова недбалість. Після завершення особливого періоду такі дії визнати як суспільно небезпечні сумнівно. По-перше, за умов дії мирного часу особа не могла вчинити такі дії, а відповідно, визначатися суспільно небезпечними не можуть. По-друге, припинення дії особливого періоду не можна однозначно вважати як таке, що впливає на зменшення ступеня суспільної небезпеки самої особи, адже особа, усвідомлюючи обстановку

© Nikolaienko Tetiana, 2020

(зокрема, в якій перебуває держава, регіон, місцевість) допускає вчинення злочину, який зумовлений саме такою обстановкою і своїми діями лише посилює її рівень небезпеки. По-третє, зміна правового режиму зовсім не означає, що особа змінилася і втратила свою суспільну небезпеку. Вчинення нею злочину пов'язане виключно з її службовою діяльністю. Зміни, зокрема в державі, як слушно наголошує Ю.В. Баулін, є і мають бути масштабними як такі, що змінюють обстановку. При цьому слід розглядати і діяння, яке перестало бути суспільно небезпечним. Адже за формальними ознаками воно є злочинним, а по суті не є суспільно небезпечним [16, с. 152]. Аналогічну позицію свого часу займав і Ю.М. Грошевий. Зміна обстановки полягає у тих фактах об'єктивної дійсності, що мали місце після вчинення злочину, який втратив свою суспільну небезпечність, а особа (обвинувачена чи підозрювана) перестала бути суспільно небезпечною [17, с. 78]. Вона має бути настільки суттєвою, щоб вплинути на свідомість особи, яка в нових умовах не сприймає суспільно небезпечним діяння, яке за інших обставин становило значну суспільну небезпеку. Особа, як і обставини навколо неї, мають зазнати таких змін, що унеможливають учинення нею нового злочину” [18, с. 125].

Водночас є дещо інші позиції з цього приводу. Так, Ю.А. Пономаренко, М.І. Карпенко, О.О. Дудоров стверджують, що “суспільна небезпечність таких діянь зумовлена лише тим, що вони вчиняються під час воєнного стану; до чи після запровадження воєнного стану аналогічні діяння в принципі не могли б бути вчинені і, тим паче, не визнавалися б суспільно небезпечними. Саме тому після скасування воєнного стану такі злочини можуть втратити свою суспільну небезпечність. І в таких випадках не виключається звільнення осіб, що їх учинили, від кримінальної відповідальності” [19, с. 189; 20, с. 305]. Натомість діяння, наявність суспільної небезпечності в яких не зумовлена введенням воєнного стану, після його скасування не можуть втратити суспільної небезпечності. Вони є злочинами навіть і при вчиненні їх у мирний час. Тому припинення воєнного стану не свідчить про безумовне зниження суспільної небезпеки подібних діянь, і не можна вести мову про беззаперечну втрату суспільної небезпеки осіб, які їх учинили [20, с. 189].

Якщо дотримуватись зазначеної позиції, то військовослужбовці, військовозобов'язані чи резервісти, які учинили злочин(-и) в період дії особливого періоду (воєнного стану) не зможуть отримати правову можливість бути звільненими від кримінальної відповідальності, адже вчинені ними злочин(-и) проти встановленого порядку несення військової служби в умовах особливого періоду (воєнного стану) мають кваліфікацію як вчинення діянь за кваліфікуючих ознак. До того ж припинення особливого періоду не є підставою для застосування до особи звільнення її від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки. Вчинене діяння після його завершення залишається злочином. Тому при зміні обстановки слід враховувати не лише зміну обстановки як такої, а й особу, яка при такій зміні перестала бути суспільно небезпечною. На підтвердження цього розглянемо таку ситуацію. Два військовослужбовці проходять військову службу. Один із них є військовослужбовцем, який проходить військову службу за контрактом, де за власним бажанням уклав контракт та бачить своє майбутнє у служінні українському народові. Інший – призваний на військову службу за мобілізацією на особливий

© Nikolaienko Tetiana, 2020

період, який проходить військову службу лише під страхом бути притягнутим до кримінальної відповідальності за ухилення від призову за мобілізацією. При вчиненні ними ідентичних протиправних діянь, як наприклад, самовільне залишення військової частини або місця служби, невиконання наказу, необережне пошкодження або знищення військового майна тощо ставлення до ступеня їх суспільної небезпеки є різним. Якщо особа вчиняє злочин, що зумовлений примусовістю виконання обов'язків, де за інших обставин він не вчинив би таке порушення, то при зміні особливого періоду можна розглядати можливість застосування до неї звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки. Зовсім інша ситуація стосовно другого військовослужбовця. Вчинення ним злочину в умовах особливого періоду буде розглядатися виключно як вчинення злочину за обтяжуючих обставин. Адже особа розуміє значення своїх дій, де, свідомо обираючи захист своєї батьківщини, її незалежність та територіальну цілісність, ставить під пряму загрозу безпеку держави. Зміна обстановки за таких умов не може розглядатися як умова щодо зменшення ступеня суспільної небезпеки такої особи. Хоча на загальних підставах вона не позбавлена можливості бути звільненою від покарання.

Ураховуючи все, зазначене вище, сформулюємо такі **висновки**:

Зміна правового режиму в державі впливає на реалізацію інституту звільнення від кримінальної відповідальності: з введенням особливого періоду обмежується застосування переважної більшості підстав звільнення від кримінальної відповідальності, проте при його припиненні створюються правові можливості для застосування звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки.

Запровадження особливого періоду, що вперше відбулося за часів незалежної України, надало можливість сформулювати пропозиції щодо застосування звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки як зміни правового режиму в державі. По-перше, припинення особливого періоду не слід розглядати як беззаперечну підставу застосування звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки. По-друге, доцільно змінити обстановку розглядати в сукупності обставин зміни або втрати суспільної небезпеки самої обстановки, вчиненого діяння, особи винного та доцільності застосування зазначеного виду звільнення в конкретній ситуації. По-третє, є потреба в уточненні сутності “зміни обстановки” як об'єктивної дійсності реалізації інституту звільнення від кримінальної відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тенденції і протидія злочинності. Аналіз загального стану злочинності в Україні за 2018 рік (у порівнянні зі статистичними даними за 2013–2017 роки). URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/tendentsiyi-i-protydiya-zlochynnosti-analiz-zagalnogo-stanu-zlochynnosti-v-ukrayini-za-2018-rik-u-porivnyanni-zi-statystychnymy-danymy-za-2013-2017-roky/> (<https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/tendentsiyi-i-protydiya-zlochynnosti-analiz-zagalnogo-stanu-zlochynnosti-v-ukrayini-za-2018-rik-u-porivnyanni-zi-statystychnymy-danymy-za-2013-2017-roky/> (дата звернення: 25.12.2019).

2. У 2019 році рівень злочинності знизився на 11 відсотків порівняно із 2018 роком – перший заступник глави Національної поліції. URL: <http://police.dn.ua/news> (дата звернення: 25.12.2019).

3. Звіт про склад засуджених: Судова статистика. Форма № 7. 2014 р. / Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (дата звернення: 25.12.2019).

© Nikolaienko Tetiana, 2020

4. Звіт про склад засуджених: Судова статистика. Форма № 7. 2018 р. / Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2018. (дата звернення: 25.12.2019).
5. *Беккариа Чезаре*. О преступлениях и наказаниях / сост. и ред. Ю.М. Юмашев. Москва: Стелс, 1995. 304 с.
6. *Ніколаєнко Т.Б.* Теоретико-правові засади призначення та виконання спеціальних покарань щодо військовослужбовців: монографія. 2-ге вид., доповн. Харків: Право, 2019. 520 с.
7. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за окремі військові злочини: Закон України від 12.02.2015 р. № 194-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/194-19#n5> (дата звернення: 25.12.2019).
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців, надання командирам додаткових прав та покладення обов'язків в особливий період: Закон України від 05.02.2015 № 158-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/158-19#n64> (дата звернення: 25.12.2019).
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців та деяких інших осіб: Закон України від 16.03.2015 № 1958-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 25.12.2019).
10. *Ковитиді О.Ф.* Звільнення від кримінальної відповідальності за нормами Загальної частини КК України: навчальний посібник. Сімферополь: ВД “Квадранал”, 2005. 224 с.
11. *Луценко Ю.В.* Зміна обстановки як підстава звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти державної безпеки України. Наше право. 2014 № 7. С. 127–131.
12. *Егоров В.С.* Теоретические вопросы освобождения от уголовной ответственности. Москва: Московский психолого-социальный институт. 2002. 279 с.
13. *Аликперов Х.Д.* Освобождение от уголовной ответственности. Москва: Московский психолого-социальный институт; ИПК РК Генеральной прокуратуры РФ; Воронеж: Издательство НПО “МОДЭК”, 2001. 128 с.
14. *Божев В.* Прекращение дел на досудебных стадиях уголовного судопроизводства. Российская юстиция. 1996. № 5. С. 20–28.
15. *Панов М.І.* Про співвідношення і взаємозв'язок понятійних апаратів наук кримінального циклу. Проблеми законності. 2019. Вип. 146. С. 158–170.
16. *Баулін Ю.В.* Звільнення від кримінальної відповідальності: монографія. Київ: Атіка, 2004. 296 с.
17. *Грошевой Ю.М.* Освобождение от уголовной ответственности в стадии судебного разбирательства: учебное пособие. Харьков: Харьковський юридический институт, 1979. 82 с.
18. *Хряпінський В.П.* Спирні питання щодо звільнення від кримінальної відповідальності. Вісник Академії адвокатури України. 2006. Вип. 6 С. 120–128.
19. *Пономаренко Ю.А.* Кримінально-правові наслідки запровадження в Україні воєнного стану. Проблеми законності. 2019. № 145. С. 179–191.
20. *Карпенко М.І.* Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): теоретичні та прикладні аспекти: монографія / за ред. В.К. Матвійчука. Київ: ВПЗ “Національна академія управління”, 2018. 420 с.

REFERENCES

1. Tendentsii i protydia zlochynnosti. “Trends and counteraction to crime. Analysis of the general state of crime in Ukraine by 2018 (compared to statistics for 2013-2017 years)”. (2019). URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/tendentsiyi-i-protydiya-zlochynnosti-analiz-zagalnogo-stanu-zlochynnosti-v-ukrayini-za-2018-rik-u-porivnyanni-zi-statystychnymy-danymy-za-2013-2017-roky/> (date of application: 25.12.2019) [in Ukrainian].
2. U 2019 rotsi riven zlochynnosti znyzysvia na 11 vidsotkiv porivniano iz 2018 rokom – pershyi zastupnyk hlavy Natsionalnoi politsii. “In 2019, crime rates are down 11 percent from 2018 – the first deputy head of the National Police”. (2019). URL: <http://police.dn.ua/news> (date of application: 25.12.2019) [in Ukrainian].
3. Zvit pro sklad zasudzhennykh: Sudova statystyka. (2014). “Report on the composition of prisoners: Forensic statistics”. Form No. 7. (2014). URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/lkflghkjlh (date of application: 25.12.2019) [in Ukrainian].

© Nikolaienko Tetiana, 2020

4. Zvit pro sklad zasudzhennykh: Sudova statystyka. “Report on the composition of prisoners: Forensic statistics”. Form No. 7. (2018). URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2018. (date of application: 25.12.2019) [in Ukrainian].

5. *Bekkariia Chezare* (1995). O prestupleniakh i nakazaniakh. “About crimes and punishments”. Moskva: Stels, 304 p. [in Russian]

6. *Nikolaienko T.B.* (2019) Teoretyko-pravovi zasady pryznachennia ta vykonannia spetsialnykh pokaran shchodo viiskovosluzhbovtziv. “Theoretical and legal principles of infliction and execution of special punishments to servicemen”. Kharkiv: Pravo, 2019. 520 p. [in Ukrainian].

7. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy shchodo posylennia vidpovidalnosti za okremi viiskovi zlochyny: Zakon Ukrainy vid 12.02.2015 № 194-VIII. “On Amendments to the Criminal Code of Ukraine on Increasing Responsibility for Certain War Crimes: the Law of Ukraine of 12.02.2015 No 194-VIII”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/194-19#n5> (date of application: 25.12.2019) [in Ukrainian].

8. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo posylennia vidpovidalnosti viiskovosluzhbovtziv, nadannia komandyram dodatkovykh prav ta pokladennia oboviazkiv v osoblyvyi period: Zakon Ukrainy vid 05.02.2015 № 158-VIII. “On amendments to certain legislative acts of Ukraine on strengthening the accountability of servicemen: the Law of Ukraine of 05.02.2015 No 158-VIII”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/158-19#n64> (date of application: 25.12.2019) [in Ukrainian].

9. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo posylennia vidpovidalnosti viiskovosluzhbovtziv ta deiakykh inshykh osib: Zakon Ukrainy vid 16.03.2015 r № 1958-VIII. “On amendments to some legislative acts of Ukraine on increasing the accountability of servicemen and some other persons the Law of Ukraine of 16.03.2015 No 1958-VIII”. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (date of application: 25.12.2019) [in Ukrainian].

10. *Kovitidi O.F.* (2005). Zvlnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti za normamy Zahalnoi chastyny KK Ukrainy. “Exemption from criminal liability under the norms of the General part of the Criminal Code of Ukraine”. Simferopol: KK “Kvadrantal” 224 p. [in Ukrainian].

11. *Lutsenko Yu.V.* (2014) Zmina obstanovky yak pidstava zvlnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti za zlochyny proty derzhavnoi bezpeky Ukrainy. “Changing the situation as a basis for the release from criminal responsibility for crimes against the national security of Ukraine” *Nashe pravo*. No 7. P. 127–131. [in Ukrainian].

12. *Ehorov V.S.* (2002) Teoretycheskie voprosy osvobozhdeniia ot uholovnoi otvetstvennosti. “Theoretical issues of criminal liability relief”. Moskva: Moskovskiyi psikhologo-sotsialni instytut. 279 p. [in Russian].

13. *Alikperov Kh.D.* (2001) Osvobozhdenie ot uholovnoi otvetstvennosti. “Exemption from criminal liability”. Moskva: Moskovskiyi psikhologo-sotsialni instytut; IPK RK Heneralnoi Prokuratury RF; Voronezh: Publ. NPO “MODEK”. 128 p. [in Russian].

14. *Bozhev V.* (1996). Prekrashchenie del na dosudebnykh stadiakh uholovnoho sudoproizvodstva. “Termination of cases at the pre-trial stages of criminal proceedings”. *Rossiskaia yustitsiia*. No 5. P.20–28. [in Russian]

15. *Panov M.I.* (2019). Pro spivvidnoshennia i vzaiemozviazok poniatiinykh aparativ nauk kryminalnoho tsykladu. “On the relation and interrelation of conceptual apparatus of the sciences of the criminal cycle”. *Problemy zakonosti*. Vyp. 146. 158–170 p. [in Ukrainian].

16. *Baulin Yu.V.* (2004). Zvlnennia vid kryminalnoi vidpovidalnost “Exemption from criminal liability”. Kyiv: Atika, 296 p. [in Ukrainian].

17. *Hroshevoi Yu.M.* (1979). Osvobozhdenye ot uholovnoi otvetstvennosti v stadyi sudebnogo razbyratelstva. “Exemption from criminal liability at the stage of trial” Kharkov: Kharkov Juridical Institute. 82 p. [in Ukrainian].

18. *Khriapinskyi V.P.* (2006). Spirni pytannia shchodo zvlnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti. “Controversial issues regarding criminal liability relief”. *Bulletin of the Academy of Advocates of Ukraine*. Iss.6. P. 120–128 [in Ukrainian].

19. *Ponomarenko Yu.A.* (2019). Kryminalno-pravovi naslidky zaprovadzhennia v Ukraini voiennoho stanu. “Criminal consequences of martial law in Ukraine”. *Problems of legality*. No 145. P. 179–191 [in Ukrainian].

20. *Karpenko M.I.* (2018). Zlochyny proty vstanovlenoho poriadku nesennia viiskovoi sluzhby (viiskovi zlochyny): teoretychni ta prykladni aspekty: monohrafiia. “Crimes against the established order of military service (war crimes): theoretical and applied aspects”. Kyiv: VPZ “Natsionalna akademiia upravlinnia”. 420 p. [in Ukrainian].

Nikolaienko Tetiana,

Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor, Professor at the Criminal Law and Criminal Procedure Department, National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-4587-2561

FEATURES OF IMPLEMENTATION OF CRIMINAL LIABILITY EXEMPTION DUE TO THE LEGAL REGIME CHANGE IN THE STATE

The author of the article analyzes the scientific approaches to the implementation of the institution of exemption from criminal liability on the grounds of situation change through the prism of changing the legal regime in the state.

In keeping with the position of integrity between the inevitability of responsibility, the justice of punishment and the humanity of its implementation, taking into account the current legal regime in the country, the author of the article has updated the issue of the implementation of criminal liability exemption in case of its legal regime change.

Based on the analysis of the current legislation on criminal liability and the positions of scientists as well, the author has concluded that the change of legal regime in the state affects the implementation of the criminal liability exemption institution.

It has been proved that in case of its intensification (in particular as the introduction of a special period), the majority of grounds for exemption from criminal liability will be restricted, but termination of such regime creates legal opportunities for the implementation of criminal liability exemption due to the changing situation.

While outlining the specificity of the legal regime, its impact on the institution of criminal liability exemption, the author has formulated proposals on the implementation of the criminal liability exemption due to the changing situation.

It is established that the termination of a special period should not be regarded as an absolute ground for the implementation of the criminal liability exemption in view of the changing circumstances.

It is proposed to consider the change of situation in the totality of circumstances of public danger change or loss of the situation itself, the committed act, the guilty person and the expediency of its implementation in a particular situation.

On the basis of the conducted analysis, it has been grounded that it is expedient to define the essence of the “change of the situation” as an objective reality of the criminal liability exemption institution realization.

Keywords: criminal liability exemption, change of situation in the state, legal regime in the state, special period.

Отримати 18.02.2020

© Nikolaienko Tetiana, 2020

Dolzhenkov Oleksandr,Doctor of Juridical Sciences, Full Professor, Professor at the Department,
South Ukrainian K.D. Ushynsky National Pedagogical University,
Odesa, Ukraine**Pluhatar Tetiana,**Candidate of Juridical Sciences,
Senior Researcher, Academic Secretary of the Academic Council, State
Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0003-2082-5790

SPECIAL AND CRIMINOLOGICAL MEASURES FOR JUVENILE DELINQUENCY PREVENTION IN UKRAINE

Paper is devoted to the definition of special criminological measures for the prevention of crimes committed by minors.

The issue of prevention of juvenile crimes in Ukrainian criminology has always been given considerable attention; a significant number of monographs, articles, and a number of dissertations on the subject have been defended. Instead, the precautionary provisions in these studies are significantly fragmented, affecting specific fields or areas of activity.

Complex criminological and individual approaches to secondary school are offered. Substantial practical recommendations for the national legislation adopted to ensure effective and efficient resolution of the problem are done.

Keywords: *student violence, physical violence, mental violence, criminological characteristics, prevention, special criminological measures, crimes committed by minors.*

The following scientists have made a significant contribution to the study of juvenile delinquency: Y. Abrosimova, V. Afanasiev, O. Bandurka, I. Bogatyrev, V. Vasilevich, D. Vygovsky, V. Golina, A. Husak, N. Gradetska, O. Dzhuzha, T. Kalchenko, O. Kolb, S. Koretsky, N. Kuznetsova, I. Lubenets, N. Tuza, and other scientists. Instead, the precautionary measures in these studies are highlighted mostly fragmentally, referring to specific areas or spheres of mentioned activity. Our task was to formulate on the basis of the results of our own research, the studies of other authors, to generalize foreign experience and to formulate the most comprehensive, suitable for Ukraine and actual system of measures for the prevention of juvenile delinquency.

1. The list of subjects for the prevention of offenses among children in Ukraine is defined by the Law of Ukraine “On Bodies and Services for Children and Special Institutions for Children” dated January 24, 1995 [1]. They are currently classified as:

- the central executive body, which ensures the formation of state policy in the family and children and the corresponding structural units of all levels;
- authorized subdivisions of the National Police;
- child-reception centers for children of the National Police;
- schools of social rehabilitation and vocational schools of social rehabilitation of educational institutions;
- centers of medical and social rehabilitation of children of health care institutions;

special educational institutions of the State Criminal Execution Service of Ukraine;

shelters for children;

centers of social and psychological rehabilitation of children;

social rehabilitation centers (children's towns).

Other bodies of executive power, bodies of local self-government, enterprises, institutions and organizations, regardless the form of ownership, individual citizens (Article 1 of the above mentioned Law) participate in the implementation of social protection and prevention of offenses among children within their competence.

It should be noted that in this list there are no educational establishments other than schools and vocational schools of social rehabilitation of educational institutions.

According to Art. 3 of the above-mentioned Law, "for the prevention of offenses among children should be understood as the activities of children's bodies and services, special institutions for children, aimed at identifying and eliminating the causes and conditions conducive to the commission of children by offenses, as well as the positive impact on the behavior of certain children in the territory of Ukraine, in its separate region, in family, at enterprises, institutions or organizations, regardless the forms of ownership, at the place of residence".

Taking into account the foregoing, we believe that educational institutions of all types should be included into the list of subjects for the prevention of offenses among children, because they are: institutions that play a priority role in the upbringing of the child (in the family) and this is the responsibility of the pedagogical staff of the educational institutions; institutions where the child spends most of his time, therefore, the teachers have more possibilities for an identification of the causes and conditions that contribute to the child's perpetration of violence; an institution where the socialization of the child and its formation as a person are to a large extent.

Speaking about such special establishments for children as social rehabilitation schools and vocational schools of social rehabilitation of educational institutions, it should be mentioned that in 2015–2016 juvenile children were never involved into any form of forced education, i.e. children weren't sent to the above mentioned institutions.

It should be noted that in Ukraine in 2016 there were two schools and two vocational schools of social rehabilitation, in which correspondingly there were 7 and 16 children. In 2017 there were one school and one vocational school of social rehabilitation – the Komyshevaska School in Zaporizhia Region for children aged 11–14 and the Makiyivka Vocational School of Social Rehabilitation in the Donetsk Region for children elder than 14 years. In August 2017, Okhtyraska School for Girls in Sumy Region was reorganized and joined to the State Educational Institution "Okhtyr Center for Vocational Education", which indicates the actual unclaimedness of such institutions.

In our view, this link of educational institutions requires the reformation or refusal from them with the introduction of several amendments to the Law of Ukraine "On Bodies and Services for Children and Special Institutions for Children" on their exclusion from the list of institutions that are responsible for the implementation of social protection of children and prevention among them the offenses.

We consider it to be expedient to include probation bodies into the list of subjects for the prevention of offenses among children, since “the purpose of probation is to ensure the safety of society through the correction of convicts, preventing them from committing repeated criminal offenses...” (Article 4 of the Law of Ukraine “On Probation” [2]). In addition, there are grounds for expanding the circle of persons for whom probation is carried out by including minors who are exempted from punishment with the use of coercive measures of an educational nature. Such a decision follows from the aforementioned Law, according to which the probation applies to convicted persons to perform certain types of criminal penalties, which are not related to deprivation of liberty (Article 6, Clause 2).

To create a comprehensive justice system capable of effectively preventing juvenile delinquency and providing rehabilitation of juvenile offenders, it is necessary to ensure the proper coordination of the work of all authorities authorized in the field of juvenile delinquency prevention and justice. In order to achieve such a result, a decision was made on the need for an evaluation of the existing system for the prevention of juvenile delinquency by analyzing existing programs and projects in the relevant field.

In accordance with sub-item 1 of Clause 3 of the Regulation on the Interdepartmental Coordination Council on Juvenile Justice (hereinafter – the Interdepartmental Coordination Council), approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated May 24, 2017 No 357 [3], this body, which included representatives of ministries, the Commissioner of the President of Ukraine on the Rights of the Child, the Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine on Human Rights, the General Prosecutor’s Office of Ukraine, the National Police of Ukraine, international organizations, public associations, scientists and experts, gathering information on policies, programs and projects in the field of crime prevention among minors.

According to experts’ decision and the results of the information gathering, a “unified map” and a bank of policies, programs and projects in the field of prevention of juvenile delinquency, which are being implemented in Ukraine as central executive authorities, as well as local government bodies, local self-government bodies, international organizations, public associations, etc.

The Interdepartmental Coordination Council will work on the following tasks:

1) development and promotion of the draft Strategy for the prevention of juvenile delinquency, focusing on: primary prevention (general crime prevention), secondary prevention (work with children of risk), tertiary prevention (work with children being in conflict with law);

2) study of the need for the amendments to the Criminal Procedural Code of Ukraine aimed at introduction of a model of restorative justice for minors in the form of a program of juvenile reconciliation (mediation in the criminal process against minors), and, if it is necessary, drafting a relevant bill;

3) determination, taking into account the results of studying the experience of foreign countries, of the internal structure and the basic provisions of the draft law on juvenile justice;

4) development and promotion of an approval of probation programs for working with minors who are in the system of probation, as well as correctional, preventive

and resocialization programs for minors who are in educational colonies and pre-trial detention centers;

5) development and promotion of the adoption of subordinate legal acts, which would determine the methods, tools for an implementation and ensure the proper functioning of the penitentiary probation system for minors;

6) development and facilitation of the introduction of an assessment system for minors, which would correlate with the assessment of risks and needs, carried out at the pre-trial stage and in the probationary period, for drawing up an effective individual work plan with a child.

The implementation of these measures will create a modern system of criminal justice for minors in the country.

Legal education of children began to be focused only in early 90's of the XX century, when the law subject was introduced into the school curriculum. However, it did not give a deep knowledge of law and right, given the incompetence of most teachers who taught this subject. Most convicted juveniles (as they say) did not know that their actions had a criminal nature and weren't familiar with the legal status of minors according to their age.

For today, students receive legal knowledge learning the course of school discipline "Fundamentals of Jurisprudence". This course is important for the formation of a legal culture, the belief in the necessity of lawful conduct, the inadmissibility of encroachment upon the rights of other citizens, the ability to protect their rights and universally recognized social values, while not forgetting about their own responsibilities of a person and a citizen; awareness of the inevitability of liability for the offense.

In order to form a negative attitude towards unlawful acts among children, it is suggested to conduct additional educational activities by:

1) the use of various pedagogical forms of material presentation in the educational process, in particular, the conduct of law studies in the form of business games with distribution of roles, modelling of life situations, social processes and procedures, discussions, etc.;

2) conduction of training with the participation of employees of the judiciary, prosecutor's office, police, court, etc., with the possibility of attending the courtroom, special institutions for minors;

3) demonstration of interviewing juvenile convicts; children who have used drugs, drank alcohol, etc. (videos from hospitals where the abovementioned persons and special institutions are located);

4. Lacks in family upbringing are the main source of formation of changes in the personality of the adolescent and determine criminal behavior.

The great propensity for anti-social, illegal, violent behavior is found in children who lived in families with authoritarian, immoral or antisocial education methods; families in difficult living conditions; incomplete and conflicting families; as well as those with special problems (for example, where there are family members who have previously served their sentence or are the members of religious denominations with specific rituals, which can cause harm to both the physical and mental health of the child); families with different levels of material wealth (as a rule, wealth or poverty); in families with parents abroad (as a result, children are social orphans, deprived of

an attention and control), and so on. Children deprived of parental control, in most cases resort to destructive behavior, spend more time on alcohol, drugs, gaming, hooliganism, etc.

In criminological theory it is noted that the prevention of family disadvantage should be carried out in the following sequence: the identification of dysfunctional families; diagnosis of family discomfort; carrying out of preventive measures for the normalization of the microclimate in the family; the use of administrative and criminal legal measures of influence on parents who dodge or maliciously fail to perform duties for the upbringing of children.

In order to prevent neglect, homelessness of children, which in the majority of cases leads to the destructive behavior of the latter ones, as well as the involvement of minors in anti-social activities, juvenile delinquency officers, in conjunction with the service of district police officers, the children's service and the public, must first of all identify families in a timely manner, who were in difficult living conditions, and in co-operation with other subjects for the prevention of offenses, as well as social protection agencies for children and social work to take appropriate measures to this category of families. In case of detection of signs of an offense provided for in Art. 184 KUpAP, juvenile delinquency staff shall draw up a report on the mentioned administrative offense and, along with necessary materials, shall be sent to the court. In addition, the organization of leisure and assistance in the employment of minors, as it was mentioned earlier, may contribute to solving the problem of neglect of children and, accordingly, to prevent their involvement in anti-social activities.

It should be borne in mind that there are families that are not officially classified in families that are in difficult living conditions, and that are considered to be prosperous from the outside but which have certain problems that adversely affect the children they are raised in. Due to the fact that the majority of juvenile offenders are students, the main subjects of detection of preventive activities with children and parents in such families should be a class teacher and a school policeman (if it is enshrined in this institution).

A positive step towards the prevention of domestic violence is the adoption of the Law of Ukraine "On Prevention and Combating Domestic Violence" of 07.12.2017 [4]. The novel of this act is the introduction of the institution of "a patronage over children". The possibility of "placing a child in the family of a patron teacher in the event of the child's inability to live with parents, or other legal representatives in connection with the commission of domestic violence against this child or with his participation" (Article 7, Article 9 of the Law of Ukraine "On Preventing and Combating Domestic Violence"). Such an event as a special educational effect should be in the case when the child is difficult, neglected or there is a significant threat, as it is foreseen in the Criminal Code of Switzerland (Article 82). In our opinion, it would be advisable to use it and to expand the concept of patronage over a child, as it is enshrined in Clause 1, Article 252 of the Family Code of Ukraine and to consider it as a measure of an educational influence as well.

At the same time, an important negative factor is the risk of an influence on the victim of the offender, therefore, a mechanism is needed that would make it impossible for the victim of domestic violence to apply for closure of the case at his request.

© Dolzhenkov Oleksandr, Pluhatar Tetiana, 2020

In order to combat effectively disadvantage and domestic violence, the main causes of juvenile delinquency are:

- to increase the efficiency of activities of all subjects of the state system of social and legal protection of children in solving the problems of the prevention of homelessness and juvenile delinquency;
- taking into account the acuteness and urgency of the problem of social orphanhood among children related to the mass exoduses of parents beyond Ukraine and their long absence, to establish the registration of such children, to improve forms and methods of establishing public custody of them;
- to strengthen information and consultative work with families regarding the prevention of homelessness and neglect of minors, the involvement of minors in antisocial or criminal activity;
- to carry out checks on the organization of work on the prevention of domestic violence in educational institutions of all types;
- to expand the concept of “patronage over a child” and consider it as means of an educational influence;
- to create a mechanism that would make it impossible for the victim of domestic violence to sue for the closure of the case at his request and thus reduce the risk of exposure to the victim.

5. There are frequent, for today, cases of violence in educational institutions. Activities for the fight this phenomenon should be pursued in two directions: prevention of violence both of teachers and students.

The legal basis for the protection of children from violence by the teaching staff is the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine “On Taking Additional Measures to Prevent and Combat the Ill-Treatment of Children” of 25.12.2006, No 844, which stipulates that the ill-treatment of children at school by teachers, educators concerning children is, as it follows: humiliation, setting in a corner; beating; public undressing of a kid as a method of punishment; public mentioning of the disadvantages of a kid, the peculiarities of his family, family events, which the teacher found out; unsustainable labor; ignorance of the physical needs of the child (prohibition to go to the toilet); “favorites” and “pariahs”; “high” tone, screaming, unreasonable, inadequate estimation; strict discipline based rather on fear but not on an interest in learning; authoritarianism, requirements without explanation; inappropriate requirements to the appearance of the child (hairstyle, uniform) and the use of unlawful actions to improve it – self-cutting, removal of decorations, mobile phones, etc.; rape of minors.

There are frequent cases of degrading children’s dignity by teachers. Often, confidential information about the problems of the child and his family is populated and becomes the subject of discussion in the classroom, among parents, who injure the psyche, worsens the moral condition of the child. The means of psychological pressure of separate teachers was the depreciation of educational achievements of students. Often, 11–12 scores can be obtained only by the student who has additional (paid) classes. The aforementioned, as well as professional solidarity, the false interpretation of the “protection of the honor of the uniform” form the idea of the existence of double standards in human relations.

Currently there is no proper legal regulation of cases regarding the conflict between a teacher and a student. There is a need to foresee a procedure for solving such conflicts in the Model Statute of a comprehensive educational institution, as well as disciplinary measures for teachers, pupils and their parents for failure to fulfill their duties or violations of the rights of other participants in the educational process. In particular, in Spain and the United States, such disciplinary action as school arrest is widely applied to students.

In many countries, violence among students is becoming more widespread. Instead, they do not always fall into the attention of teachers because of their high latency. There is a need to introduce an effective mechanism for reporting such facts in general education institutions. These can be tests, regular surveys, etc.

To counteract the violence among students, which takes place throughout the world, it is advisable to take advantage of the positive experience of other countries. For example, in Norway, Austria, Finland, the USA, Germany and other countries the educational-preventive program of prevention of slighting by D. Olveus is widely used. The program contains a set of information-consulting, diagnostic, organizational activities that cover all the participants in school process. Its implementation is carried out at general, group and individual levels. The program provides for the implementation of preventive measures aimed at the prevention of the spread of criminogenic phenomena and the development of typical forms of criminal activity. It was found for the pupils of 4–7 grades, and is quite effective, since during its implementation there is a decrease of the level of violence from 30 % to 70 %.

In French schools, in addition to mandatory official reports on various manifestations of violence, which they must pass on the authority, educational institutions serve as permanent laboratories for questioning of socio-psychological direction. They are under constant supervision of various public government and non-governmental organizations, the media.

On the basis of the above mentioned, we offer:

- to provide in the Model Statute of a comprehensive educational institution the procedure for resolving conflicts among pupils, between pupils and teachers, as well as disciplinary measures of students, their parents, teachers for failure to fulfill their duties or violation of the rights of other participants in the educational process;
- to introduce into a comprehensive educational institution a multi-level educational and preventive program for the prevention of slighting by D. Olveus;
- to provide regular monitoring of violence in schools through a regular questionnaire on socio-psychological orientation, study of the materials of “trust boxes” under the supervision of public, governmental and non-governmental organizations.

Recently, the Law of Ukraine “On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Combating Bullying” [5], which defined the concept of bullying and provided for an administrative liability for such actions. The regulations of the law require serious reflection and evaluation on the results of their practical application.

10. High criminogenicity of children and youth is not only a feature of our state, it is a tendency that characterizes the modern world at whole. In the United Kingdom, Canada, Lithuania, Norway, Germany, Poland, the United States and other countries,

preventive programs of long-term intervention are widespread to reduce juvenile delinquency. Such programs for the correction and prevention of juvenile delinquency accumulate the activities of state bodies, non-governmental organizations, volunteer groups, teachers, parents' communities and individuals, aimed at the development of socially useful skills in adolescent age groups; elimination of the causes and conditions that determine socially inappropriate behavior of the child, and prevention of the commission of a crime at various stages of socialization of the child. Early intervention prophylaxis programs are aimed at prevention of the emergence of criminogenic phenomena in the process of forming a socially acceptable space for the development of the child. In addition, at this stage of prevention, great importance is given to the formation and teaching of children with necessary skills and assistance in solving of vital problems.

An implementation of the positive international experience in juvenile delinquency prevention is an important tool for the improvement of its effectiveness in Ukraine. We suggest joining the following programs that are successfully implemented in many countries throughout the world:

School program "Quick Course". The purpose of program measures is to prevent negative deviations in the behavior of pupils of 1–6 grades, formed at home, in school and peers. Intervention prevention focuses on the most closely related to the juvenile socialization agents (family, school, permitting sphere), which form his behavior, the attitude to social norms and the ability to adhere to them. This program has become widespread in the UK, Australia, Canada, and the United States.

A program to restrict the leisure of juveniles committing offenses or crimes. Such measures are implemented by special institutions and schools, where individuals who have committed an offense, a crime or have asocial manifestations in their behavior, spend time free from education. In addition, the educational process involves minors' parents with socially inappropriate behavior. The program is used in Ireland.

The Youth Employment Assistance Program covers young people aged 15–18 who are registered in the juvenile correction system. The main objective of the program is to provide support in education, professional skills and employment used in Ireland.

Drug-based program is based on the motivation model of decision-making skills. It was developed as a classroom program for the prevention of drug abuse by minors (elder than 14 years), pupils of correctional and alternative schools. The main objectives of the program are: to reduce or to eliminate completely the use of tobacco, alcohol, marijuana and heavy drugs; reduction or complete elimination of weapons; increasement of the demonstration of behavioral and cognitive self-control skills for students. It is widespread in Ireland.

Educational and preventive program "Training to Resist the Criminal Group – Success". It is a continuation of the program "Learning to Confront Drug Addiction – Try it" and aims at forming a sense of justice of minors, in particular, difficult children, under the guidance of teachers. Graduating students receive certificates. Students who have successfully completed the training on the above mentioned programs continue to teach others through the "peer-to-peer" method. The program is used in 50 countries throughout the world, in particular, in Canada, Germany, Cuba, Mexico, Spain, Turkey, etc.

Consequently, in development of a system of program measures for the correction and prevention of juvenile delinquency in Ukraine, foreign positive experience regarding the adaptability of various components of long-term and early intervention programs for persons of different age groups should be taken into account, as well as the possibility of their application to children. It is necessary to provide an integrated approach to coordination of the activities of social institutions (especially in the family and the sphere of education) with the support of local authorities, local self-government bodies, law enforcement and public health authorities, and the public.

REFERENCES

1. On Bodies and Services for Children and Special Establishments for Children: Law of Ukraine dated January 24, 1995. No 20/95-VR. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show> (Date of Application: 12.02.2020) [in Ukrainian].

2. On Probation: Law of Ukraine. Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine. 2015. No 13. Art. 93. URL: <https://xn--80aagahqwyibe8an.com/zakon-ukrajiny/stattya-sfera-diji-60006.html> (Date of Application: 21.02.2020) [in Ukrainian].

3. On the Establishment of Interrelation Coordination for the Juvenile Law: Resolution of the Cabinet of Ministers of Russia dated 24.05.2017 No 357. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/357-2017-%D0%BF> (Date of Application: 21.02.2020) [in Ukrainian].

4. On Preventing and Combating Domestic Violence: Law of Ukraine dated 07.12.2017 No 2229-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (Date of Application: 21.02.2020) [in Ukrainian].

5. On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Combating Bullying (Hunt): Law of Ukraine dated 18.12.2018 No 2657-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19> (Date of Application: 04.02.2020) [in Ukrainian].

УДК 343.91-053.6

Долженков Олександр Федорович,

доктор юридичних наук, професор, професор Південноукраїнського
національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського,
м. Одеса, Україна

Плугатар Тетяна Анатоліївна,

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
учений секретар секретаріату Вченої ради
ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0003-2082-5790

СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена висвітленню діяльності державних органів, громадських організацій та громадян щодо запобігання злочинності неповнолітніх, яка спрямована на усунення, ослаблення, нейтралізацію негативного впливу та виникнення протиправної поведінки неповнолітніх. Наголошено, що крім загальних заходів запобігання злочинів неповнолітніх, таких як культурно-виховна

© Dolzhenkov Oleksandr, Pluhatar Tetiana, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.1\(47\)](https://doi.org/10.36486/np.2020.1(47))

Issue 1(47) 2020

<http://naukaipravookhorona.com/>

робота, підвищення морально-культурного рівня сім'ї, а також спілкування у школах, зниження пропаганди насильства у ЗМІ, на особливу увагу заслуговують спеціально-кримінологічні й індивідуальні заходи запобігання злочинам, що вчиняються неповнолітніми.

У розвинених країнах досить успішно реалізуються програми попередження соціальної дезадаптації і злочинності серед дітей і молоді, які передбачають систему комплексних заходів, спрямованих на запобігання соціально неприйнятному розвитку дитини. При цьому увагу зосереджено на: належних умовах життя дитини; регулярності процесів освіти і виховання дитини; дотриманні прав дітей, забезпеченні дітям почуття безпеки, прийнятті та розширенні прав і можливостей дітей; активній участі дітей у культурному житті і створенні можливостей для належного управління дозвіллям; розвитку соціального забезпечення, допомозі дітям і сім'ям, які перебувають у складному фінансовому становищі; заходах безпеки та громадському порядку. Дітям забезпечено широкі межі свободи, а головною умовою є неприпустимість порушення прав, свобод інших людей.

Наголошується, що при формуванні системи програмних заходів корекції й запобігання злочинам неповнолітніх в Україні слід враховувати зарубіжний позитивний досвід щодо адаптованості різноманітних компонентів програм тривалого та раннього втручання до осіб різних вікових груп, а також наявність можливості їх застосування до дітей. Необхідно забезпечити комплексний підхід до координації діяльності соціальних інститутів суспільства (особливо у сфері сім'ї та освіти) за підтримки місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, органів охорони правопорядку та охорони здоров'я, громадськості.

Ключові слова: насильство серед учнів, фізичне насильство, психічне насильство, кримінологічна характеристика, запобігання, спеціально-кримінологічні заходи, злочини, що вчиняються неповнолітніми.

Отримано 18.02.2020

Попович Володимир Михайлович,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
головний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ: ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ, НАПРЯМИ РОЗВИТКУ

У статті розробляються теоретичні засади, методологія та проблеми формування кримінологічної характеристики злочинів, визначаються напрями її розвитку. Визначено співвідношення кримінологічної характеристики злочинів з кримінологічною теорією – як частка та ціле. Обґрунтовано підстави розширення елементів предмета кримінології та створення інституту кримінологічної характеристики злочинів.

У статті розкриваються нові предметно-технологічні, прогностичні та функціонально-діяльнісні можливості кримінологічної характеристики злочинів.

Ключові слова: теорія пізнання, теорія віддзеркалення, кримінологічна теорія, методологія, кримінологічна характеристика злочинів, елементи предмета кримінології.

Велика українська юридична енциклопедія: кримінологія кримінально-виконавче право” (том 18) визначає словосполучення “кримінологічна характеристика злочину (злочинів)” як “сукупність даних (достатня інформація) про конкретний злочин або певний вид злочинів, що необхідна для його (їх) попередження та запобігання вчиненню нових злочинів”. Далі визначається співвідношення кримінологічної характеристики з криміналістичною та кримінально-правовою характеристикою, наводяться “властивості особи злочинця та потерпілого, статистика, причини, наслідки, механізм та обставини, що сприяють злочинам...”. На підставі наведених узагальнених даних робиться висновок, що коли “поєднати всі зазначені характеристики, то, по суті, вирішуються всі основні завдання боротьби зі злочинністю: попередження, розкриття та розслідування злочинів [1, с. 248–249].

Із зазначеним визначенням слід погодитись, у т. ч. із застосуванням у цій характеристиці криміналістичної та кримінально-правової характеристик. Водночас кримінологія, як і будь-яка юридична наука, розвивається або, принаймні, має розвиватися разом зі змінами суспільних правовідносин. Проте зміни відбулися великі. З’явилися нові, раніше невідомі види і способи вчинення злочинів, які збільшили вдвічі Кримінальний кодекс України (далі – КК України) з 263 до

447 статей. У реформованому Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) скасовано низку інститутів, у т. ч. попередження злочинів, що безпосередньо впливає на криміногенну ситуацію. Розкриття очевидних, штучно-латентних загальнокримінальних правопорушень (далі – ЗКП) зменшилося з 80% до 5%. Автори ст. 41 КПК України не врахували специфіку неочевидних, природно-латентних економічних злочинів (далі – ек. зл.) і заблокували їх виявлення, що детальніше розглянемо нижче. Зменшення виявлення і розкриття злочинів **виключило статистику злочинів і правоохоронну практику із об'єктивних джерел наукових досліджень**. Перед кримінологічною наукою виникають проблеми і постає складне, але **архіактуальне для суспільства і держави завдання** – напрацювати методологію, методики та засоби повного і адекватного віддзеркалення і вирішення об'єктивно наявних проблем виявлення, документування, розслідування, запобігання і протидії вчиненню злочинів, відтворенню злочинності та інших складових криміногенних процесів, які на рівні причинно-наслідкових взаємозв'язків зумовлюють власне взаємовідтворення. Для вирішення цих завдань закладений у словосполучення кримінологічна характеристика методологічний потенціал слід розвинути до рівня **інституту кримінологічної характеристики**, не лише злочинів, а всіх складових криміногенних процесів [1, с. 244–245]. Наскільки це важливо, свідчить те, що автори основної частини дисертаційних та інших кримінологічних досліджень за однойменними темами не враховують навіть **традиційні**, давно визнані кримінологами **чотири елементи** предмета кримінології. Одні науковці досліджують лише такий елемент предмета кримінології, як “злочин”. Інші – вивчають лише “особу злочинця”. При цьому технологічно складні, **неочевидні, глибоко законспіровані під легітимні види діяльності** природно-латентні економічні злочини такі дослідники **не відрізняють** від очевидних, здатних до самопрояву загальнокримінальних правопорушень. Такі дослідження не враховують те, що сучасні технологічно складні злочини, злочинність, фонові явища злочинності та всі інші об'єктивно наявні складові криміногенних процесів [1, с. 244] слід розглядати у комплексі, оскільки всі ці складові взаємопов'язані між собою причинно-наслідковими зв'язками, а, відповідно, зумовлюють власне взаємовідтворення і продукують потужний криміногенний потенціал. Все це залишається за межами уваги таких досліджень [1, с. 245; 2; 15], чим порушуються основні вимоги **теорії пізнання та теорії віддзеркалення** щодо повного і адекватного відображення об'єктивно наявних процесів та явищ реальної (у т. ч. криміногенної) дійсності. Із зазначеного виникає **мета дослідження** – розробка **інституту кримінологічної характеристики** злочинів, який би став гносеологічно-методологічним орієнтиром для повного і об'єктивного віддзеркалення всіх об'єктивно наявних складових криміногенних процесів і був придатний, як для проведення комплексних кримінологічних досліджень, так і для прикладного функціонально-діяльнісного застосування – запобігання і протидії вчиненню злочинів (**від висунення версій, попередження, виявлення, документування, розслідування злочинів**) і відтворенню злочинності. Для досягнення зазначеної мети необхідно виконати такі **завдання: 1)** визначити співвідношення **кримінологічної характеристики злочинів з кримінологічною теорією та елементами предмета кримінології** і встановити, яку роль ці елементи відіграють

© Popovych Volodymyr, 2020

для формування інституту кримінологічної характеристики злочинів; 2) розробити теоретичні засади формування методології *кримінологічної характеристики*, яка б максимально повно враховувала концептуальні положення *теорії пізнання*, *теорії віддзеркалення* та весь методологічний потенціал, напрацьований у *кримінологічній теорії*.

Наскільки словосполучення “кримінологічна характеристика злочинів” має теоретичний та прогностично-прикладний **потенціал стати інститутом** “кримінологічної характеристики” всіх складових криміногенних процесів, розглянемо нижче. Обґрунтування цієї ідеї вимагає розглянути співвідношення категорій кримінологічної теорії, елементів предмета кримінології з потенційними можливостями кримінологічної характеристики. Це, у свою чергу, вимагає хоча б стисло окреслити загальнотеоретичні поняття *теорії пізнання*, *теорії віддзеркалення* терміна “методологія”. Відзначені поняття мають стати гносеологічно-методологічним орієнтиром як для формування інституту кримінологічної характеристики, так і для уточнення змісту поняття *кримінологічної теорії* й обґрунтування підстав для розширення переліку *елементів предмета кримінології* завдяки категоріям, напрацьованим у кримінологічній науці. Для цього згадаємо загальне **поняття “теорія”** (theoria – з грецької *ідея*) або *система основних ідей, спрямованих на пізнання, пояснення і перетворення реальних, об’єктивно існуючих явищ дійсності* [4, с. 228]. Пізнавально-перетворююча спрямованість загального поняття “теорія” чільно пов’язана з “**теорією віддзеркалення**” – *форма наукового пізнання, що повно і адекватно віддзеркалює об’єктивно існуючі процеси та явища реальної дійсності* [5, с. 236]. Враховуючи раніше напрацьовані зазначені загальнотеоретичні поняття і нові кримінологічні категорії, уточнимо ознаки поняття “кримінологічна теорія”. Якщо термін “кримінологія” означає науку про злочин (з лат. criminalis-злочин, logos – наука) [6, с. 355], то **кримінологічна теорія** – *це система ідей, поглядів, учень, категорій, методологічних засад, кримінологічних інститутів, спрямованих на комплексне вивчення, повне і адекватне віддзеркалення та розвиток елементів предмета кримінології з метою пізнання і перетворення процесів та явищ об’єктивно існуючої криміногенної дійсності*.

Таким чином, “кримінологічна теорія” базується на загальнотеоретичних поняттях “теорія пізнання” та “теорія віддзеркалення” **і опосередковано охоплює: традиційні елементи предмета кримінології** (злочин, особа злочинця, причини та умови вчинення і заходи запобігання злочинам) та **такі категорії, як:** предмет кримінології та його елементи; злочинність; фонові явища злочинності; особа потерпілого, її віктимогенна поведінка; причини та умови відтворення злочинності; заходи запобігання і протидії злочинам і відтворенню злочинності; кримінологічна характеристика; а також **категорії, розроблені недавно** (основні, допоміжні та супутні злочини, криміногенна дійсність, яка включає: криміногенні процеси; криміногенний потенціал; індекс криміногенного потенціалу [1, с. 244–245; 8]). Усі ці категорії утворюють структуру та предметно-технологічний зміст *кримінологічної теорії*. Однак теорія – це лише ідея чи система ідей [2; 4, с. 228], яка може залишитися просто ідеєю, якщо не напрацювати її власну методологію як засіб реалізації ідеї [2; 7, с. 21]. Щоб традиційним та новоутвореним елементам предмета кримінології надати функціонально-діяльнісного змісту, їх необхідно

включити у кримінологічну характеристику і зробити засобом *пізнання* (матрицею, методологією та гносеологічним орієнтиром *дослідження прогнозу, віддзеркалення злочинів, злочинності та інших складових криміногенних процесів* [1, с. 244–245]) та їх *перетворення* (розробки заходів щодо запобігання і протидії вчиненню злочинів, відтворенню злочинності та інших складових криміногенних процесів).

Систему традиційних та новоутворених елементів предмета кримінології формуємо у кримінологічній характеристиці так, щоб відобразити *причинно-наслідкову* зумовленість їх взаємовідтворення. Робимо їх розташування на підставі методу “від конкретного до загального”, починаючи сходження від конкретного злочину до криміногенних процесів загалом. Оскільки кримінологічна характеристика опирається на категорії кримінологічної теорії та структурні елементи предмета кримінології, то їй співвідноситься з ними як “частка” та “ціле” або як “конкретне” та “загальне”.

Пізнавально-перетворюючу спрямованість *методології кримінологічної характеристики злочинів* слід формувати із особливостей її елементів, предметно-технологічних особливостей сфери пізнання та на основі *загального поняття “методологія наукового пізнання”*. На думку вчених, методологія – це вчення про методи наукового пізнання реальних явищ дійсності [5, с. 316] або *вчення про методи пізнання і перетворення світу* [6 с. 427]. Термін “методологія” (від грецької *metodos* – спосіб і *logos* – вчення; *metodologes* – методологія) [6 с. 426], дійсно, означає вчення про методи пізнання і перетворення світу. Водночас аналіз структури поняття методологія дає підстави стверджувати, що пізнавально-перетворювальний зміст методології як засобу наукового пізнання, крім *методів пізнання*, об’єктивно містить *методики, засоби* наукового пізнання та *систему їх інтерпретації, притаманні технологічному змісту предмета пізнання*. Таким чином, у методологію пізнання, взагалі, та у *методологію кримінологічної характеристики* злочинів, зокрема, слід включати такі *структурні елементи*: 1) *методи* пізнання (аналіз, синтез, порівняння і т. ін.); 2) *методики процесу пізнання* (ЗКП: перевірка алібі, відбитків пальців тощо, для ек. зл. – *зустрічні перевірки* банківських операцій, бухгалтерських, товарно-транспортних та інших документів, що супроводжують підозрілі операції з фактичними діями, подіями, процесами, придатними виявити фіктивні закупки сировини, матеріалів, фіктивні перевезення, фіктивні акти про виконані роботи тощо); 3) *засоби* процесу пізнання (технічні, інформаційні, криміналістичні, оперативно-процесуальні, кримінально-правові засоби психологічного впливу та ін.); 4) *систему інтерпретації* (порядку застосування) цих методів, методик і засобів пізнання; 5) *вчення про те, що вибірка* методів, методик та засобів пізнання, як і *системи їх інтерпретації, залежать* від предметно-технологічного *змісту предмета* пізнання – сфери діяльності, де вчинено злочин.

Отже, очевидним є те, що *загальне поняття методології* доцільно визначити як *вчення про методи, методики і засоби пізнання, систему їх інтерпретації (порядок застосування), залежні від предметно-технологічного змісту предмета пізнання* [7, с. 76].

Продовжимо обґрунтування ідеї, що словосполучення кримінологічна характеристика має методологічний потенціал стати *методологією інституту*

кримінологічної характеристики (далі – Кр. х.). Вибірку *методів, методик, засобів* дослідження та систему їх інтерпретації (порядку застосування) – *складові методології* інституту Кр. х. – *слід формувати з урахуванням* як традиційних елементів предмета кримінології (*злочин, особа злочинця, причини та умови вчинення злочину, запобігання і протидія злочинам*), так і нових структурних елементів (“злочинність”, “фонові явища злочинності”, “криміногенні процеси”, “особа потерпілого та її віктимогенна поведінка”, “причини та умови відтворення злочинності”, “заходи запобігання та протидії вчиненню злочинів і відтворенню злочинності”). Це не механічне розширення кількості елементів предмета кримінології. Воно є необхідним, оскільки дає дослідникам додаткові інструменти більш системно, повно і адекватно *відобразити* структуру сучасних криміногенних процесів, їх складові, детерміністичні та віктимогенні взаємообумовлення та криміногенно-відтворювальний потенціал [1, с. 244–245]. Це розширить інформаційний та методологічний інструментарій пізнання, відображення й вирішення проблем запобігання і протидії вчиненню злочинів та відтворенню злочинності.

Поняття “методологія інституту кримінологічної характеристики” можна визначити як *вчення про методи, методики, засоби дослідження та систему їх інтерпретації (порядку застосування), залежні від предметно-технологічного змісту досліджуваної сфери суспільних відносин і елементів предмета кримінології, що орієнтують на відображення змісту та структури криміногенних процесів та стають функціональними пізнавально-перетворюючими елементами кримінологічної характеристики* [8]. Зокрема:

1) **перший елемент** кримінологічної характеристики – “злочин” стане більш інформативним, у т. ч. в частині висунення версій, розкриття, виявлення і документування факту вчинення ек. зл., розслідування, якщо його класифікувати **на такі складові, як:**

а) економічні злочини – природно-латентні; неочевидні; не здатні до самопрояву, законспіровані *під процес та під вигляд легітимних видів діяльності* [1, с. 181; 9, с. 37; 11, с. 184–220];

б) загальнокримінальні правопорушення – очевидні злочини; здатні до самопрояву (поява трупа з ознаками насильницької смерті, грабіж, розбій, вимагання, рейдерство тощо); інколи штучно латентні (не подання потерпілим заяви у правоохоронні органи через недовіру правоохоронцям і т. ін.) [1, с. 182; 9, с. 37; 11, с. с. 184–220];

в) основні, допоміжні та супутні види і способи вчинення злочинів; наприклад: **основний** злочин (*привласнення*) не можна вчинити без вчинення **допоміжного злочину** (*службових підроблень*), що вуалюють факти “привласнення чужого майна”;

супутні злочини (виникають паралельно із тих самих діянь, що утворюють вчинення *основних злочинів*), наприклад, привласнені (ст. 191 КК України) посадовцями чи власниками підприємств кошти виводяться з балансу підприємства, що **одночасно** зменшує оподатковуваний прибуток підприємств і паралельно утворює склад злочину “Ухилення від сплати податків” (ст. 212 КК України) [1, с. 181; 9, с. 37; 11, с. 184–220];

2) другий елемент – “злочинність”: напрям її структурування – це не просто сукупність: фактично вчинених, зареєстрованих, укритих від реєстрації штучно латентних загальнокримінальних правопорушень та невиявлених природно-латентних економічних злочинів, це і фонові явища злочинності, складові яких акумулюють взаємовідтворення всіх складових злочинності як засіб накопичення капіталів злочинного походження [1, с. 181–183];

3) третій елемент – “фонові явища злочинності”: 1) новоутворені але своєчасно некриміналізовані суспільно небезпечні діяння; 2) безпідставно декриміналізовані діяння, що не втратили суспільну небезпеку; 3) адміністративні та цивільно-правові правопорушення; 4) тіньова економічна діяльність; 5) капітали злочинного походження – пов’язані детерміністичними зв’язками з відтворенням криміногенного потенціалу, вмотивовують учасників криміногенних процесів до саморегулятивного відтворення нових видів злочинів та створення умов для їх безнаказаного вчинення, як засобу подальшого накопичення капіталів злочинного походження [1 с. 244];

4) четвертий елемент – “криміногенні процеси” [1, с. 244–245]

5) п’ятий елемент – “особа злочинця”: до традиційної типізації особи злочинця (стать, вік, освіта, судимість і т. ін.) характерну оперативним пошуком “від самопроявленого злочину до типового портрету злочинця, від останнього до особи, що вчинила злочин”, слід додати професійно-статусну та функціонально-рольову типізацію осіб за посадами, віднесеними до груп ризику (службові особи, обліковці, матеріально відповідальні особи, нотаріуси, рієлтори та ін., у конкретних сферах діяльності), де характерним є напрям оперативного пошуку “від ризикової посади до типової особи злочинця, від підозрілої особи до залегенованого документування факту вчинення неочевидного природно-латентного злочину” (від підозрілих чорного рієлтора до нотаріуса, інших учасників ОЗГ – до залегенованого оперативно-процесуального документування і реалізації доказів про факти вчинення ними злочинів) [8; 15];

6) шостий елемент – “особа потерпілого”, яку слід, насамперед, вивчати в плані її віктимогенної поведінки з метою попередження злочину за рахунок зміни віктимогенно-провокаційної поведінки особи, що може стати жертвою злочину;

7) сьомий елемент – “причини та умови вчинення злочинів та відтворення злочинності”, системне виявлення яких є основним засобом попередження злочинів та протидії відтворенню злочинності; зруйновану систему виявлення причин та умов вчинення злочинів та відтворення злочинності можна відновити лише за умови повернення у реформований КПК України положення ст. 23 старого КПК України про попередження злочинів, яке утворювало організаційно-правову інфраструктуру (обов’язок дізнання, слідства, прокуратури і суду виявляти та добиватись усунення причин, що детермінують, та умов (без яких неможливе) вчинення злочинів [1, с. 374–376];

8) восьмий елемент – “заходи запобігання і протидії вчиненню злочинів та відтворенню злочинності” – слід насамперед будувати шляхом формування комплексу запобіжних заходів загальної, спеціальної та індивідуальної профілактики злочинів, злочинності, складових фонових явищ злочинності, особи злочинця;

віктимогенної поведінки жертви злочину, виявлення та усунення причин і умов вчинення злочинів, притаманних відповідним сферам економічної, цивільно-правової, реєстраційно-дозвільної, контрольної діяльності.

Очевидно, що інститут кримінологічної характеристики злочинів, його елементи і методологія відкривають **нові предметно-технологічні уявлення** про злочин та інші структурні елементи кримінологічної характеристики, **розкривають їх прогностично-профілактичні можливості щодо:** висунення версій про потенційні види, способи і технології вчинення основних, допоміжних та супутніх економічних злочинів та розкриття загальнокримінальних правопорушень; визначення методів методик та засобів виявлення злочинів, залегенованого оперативного процесуального документування і реалізації доказів про факти вчинення фігурантами злочинів.

Зазначені заходи неможливо розробити, реалізувати, **а тим більше попереджати** без залучення знань із відповідних галузевих правових, економічних, технічних, інформаційних та інших **наук, які мають забезпечити ефективно і законне** функціонування відповідних сфер організаційної, економічної, технічної, інформаційної, цивільно-правової, фінансово-правової діяльності, куди проникла злочинність. Залучення предметно-технологічних знань із зазначених наук необхідне для формування організаційно-правової інфраструктури попередження загальнокрізових проявів, які не можна попередити без запобігання і протидії вчиненню злочинів. Водночас відомо, що викривлена корпоративна кругова порука вважає, що запобігання і протидія вчиненню злочинів не є предметом вивчення економічних, технічних, непрофільних правових та інших наук. Однак злочинність не лише руйнує певні сфери людської діяльності, які обслуговують ці науки, а й суперечить методологічним основам розвитку як галузевих сфер діяльності, так і самих наук. Наприклад, провальні соціально-економічні реформи, що зумовили відтворення широкомасштабних тіньових економічних відносин та нових, раніше невідомих суспільно небезпечних діянь, збільшили удвічі КК України [14]. У результаті непродуманих реформ кредитної, монетарної, зовнішньоекономічної політики, спрямованих на підтримку іноземного виробника, вітчизняний виробничий сектор економіки зруйновано. Кумулятивна система оподаткування, нав'язана радниками з "Barens group", умови отримання та сфери використання кредитів МВФ, корупційні правки Наталії Яресько про зростання проценту виплати кредитів МВФ у випадку зростання ВВП більше 3% та ін. Руйнівні впливи продовжують знищувати залишки галузей ледве жевріючої економіки. Саме тому залучення зазначених наук до розробки заходів ранньої профілактики злочинів через інститут попередження (*визначення і усунення причин та умов їх вчинення*) є не просто засобом підвищення ефективності заходів запобігання і протидії злочинам, а й сприятиме розвитку як самих наук, залучених до запобігання і протидії злочинам, так і зорієнтує фахівців, як можна усунути викривлення розвитку сфер діяльності, які вони обслуговують [3; 15].

Доцільно також зазначити, що підстави вибірки і застосування системи інтерпретації методів, методик та засобів пізнання як для наукового **дослідження злочину**, так і для **практичного визначення** способів і технологій вчинення злочину, методів, методик і засобів його виявлення є загалом однаковими [7–12].

© Popovych Volodymyr, 2020

Певна **відмінність** методів, методик та засобів дослідження і системи їх інтерпретації **може виникати із особливостей** технологій капіталообороту та документообороту в предметно-діяльній сфері відносин, під виглядом яких вчиняються неочевидні природно-латентні економічні злочини, та з особливостей учинення загальнокримінальних правопорушень. Відмінність виникає зі способів вчинення економічного злочину. Зокрема, службовці, які є учасниками вчинення неочевидних ек. зл, конспірують їх під *легітимні* економічні, фінансово-господарські, цивільно-правові, реєстраційно-дозвільні, контрольно-регулятивні операції. Відповідно, службовці-учасники вчинення злочину не зацікавлені у їх розкритті, а власники підприємств та основна частина службовців, як правило, не знають про вчинення таких злочинів, оскільки вони є природно-латентними. Таким чином, такі злочини без застосування знань і методів бухгалтерського обліку, фінансового права, глибоких оперативних-пошукових заходів системно виявляти неможливо. Щодо загальнокримінальних **очевидних** правопорушень (рейдерство, вбивство, грабїж, розбій тощо), то вони **здатні до самопрояву**. Відповідно, методи, методики, засоби розкриття загальнокримінальних правопорушень **відрізняються від методів** виявлення і документування економічних злочинів [7–12].

Слід звернути увагу й на те, що повнота відображення всіх складових криміногенних процесів вимагає під час дослідження застосовувати всі структурні елементи кримінологічної характеристики злочинів. Невикористання якогось зі структурних елементів кримінологічної характеристика не слід вважати методологічним плюралізмом, який до певної міри є припустимим під час вибірки методів, методик та засобів дослідження чи формування системи їх інтерпретації. Як відзначає П. Рабинович: “...Методологічний плюралізм не повинен перетворюватися на методологічний анархізм, на методологічну нерозбірливість, сваволю” [13, с. 43].

Невикористання хоча б одного з елементів кримінологічної характеристики **не відобразить увесь об’єктивно існуючий спектр ознак, характерних** сучасним **економічним злочинам**, вчиненим під виглядом легітимних видів діяльності, та очевидним **загальнокримінальним правопорушенням**. Ця різниця випадково чи навмисно не була врахована під час реформування кримінального процесу. До яких проблем це призводить стисло окреслено на самому початку дослідження, під час визначення проблемної ситуації. Оскільки це важливо для запобігання і протидії злочинності, розкриємо більш детально окреслені процесуальні проблеми. До того ж ці відмінності розпочинаються на ранніх етапах дослідження злочинів з різниці реєстрації заяв і звернень громадян про вчинені очевидні загальнокримінальні правопорушення та оперативний збір і перевірку інформації про факт вчинення природно-латентних економічних злочинів. Невраховання цих та деяких інших особливостей призвело до руйнації процесуальних механізмів: обліку заяв і звернень громадян щодо загальнокримінальних правопорушень; реєстрації злочинів, їх виявлення, документування, розслідування запобігання і протидії економічним злочинам. Зокрема, **скасування інститутів “дослідчої перевірки” та “мотивованої відмови у порушенні кримінальної справи”** призвело до щорічного викидання понад 5 млн заяв громадян про

вчинення загальнокримінальних злочинів, *без залишення будь-яких слідів про результати перевірки* та законність прийнятого рішення [15]. Це свідчить, що новий КПК України в частині обліку і перевірки заяв змодельовав механізми ігнорування захисту порушених прав громадян. Така ж сама ситуація склалася і в частині розкриття зареєстрованих загальнокримінальних правопорушень, що зменшило захист порушених злочинами прав громадян на рівень 5 %. Автори ст. 41 КПК України не врахували специфіку виявлення не здатних до самопрояву природно-латентних економічних злочинів, у т. ч. і корупції. Оперативним співробітникам заборонили збирати інформацію і виявляти злочини *без письмової вказівки слідчого*.

Цей припис навантажив слідчого неприродною для нього функцією адміністративного управління оперативними підрозділами *поза межами справ*, що знаходяться у провадженні слідчого. Вимога КПК України створила процесуальне “замкнуте коло” – слідчий не має оперативних можливостей і часу здобути інформацію про вчинення природно-латентних злочинів, але зобов’язаний письмовою вказівкою ініціювати перевірку ніким не виявленої інформації про злочин. Оперативник має джерела інформації та час для проведення оперативної роботи, однак, не має права її збирати, перевіряти і навіть звертатись за отриманням такої вказівки. Проте, хто розібрався з предметно-технологічними особливостями *природно-латентних економічних злочинів*, законспірованих під процес та вигляд легітимної економічної діяльності, розуміє, що ці злочини в поле зору слідчого, а тим більше в його провадження не потраплять ніколи, якщо їх через свої оперативні можливості не виявить і не задокументує оперативник [8–9].

Природу цієї оперативно-процесуальної ситуації, мотиви та авторів її створення, рівень впливу на процесуальне блокування системного виявлення природно-латентних економічних злочинів та зменшення розкриття загальнокримінальних правопорушень нехай визначає читач-кримінолог на підставі власного дослідження із застосуванням запропонованої методології кримінологічної характеристики злочинів. Якщо дослідник захоче реально віддзеркалити зазначену вище оперативно процесуальну ситуацію, то він зрозуміє мотиви остаточної ліквідації служби економічної безпеки в МВС – певною мірою практичного органу, який навіть в умовах зазначеного вище процесуального блокування виявлення злочинів виявляв у 2018 році близько 17 тисяч економічних, у т. ч. і корупційних злочинів, що не зрівняти з неповною сотнею злочинів, виявлених високо витратним НАБУ [16]. Законспіровані під реформи корупційні прагнення реформаторів досягнуті, вони не просто згорнули протидію вчиненню природно-латентних економічних злочинів, а ліквідували необхідну службу. Водночас зменшили розкриття загальнокримінальних правопорушень, а з ним і захист порушених прав громадян на рівень 5 %.

Як зазначалося на початку дослідження, зменшення правоохоронної практики виключило її із об’єктивних джерел узагальнення, а відповідно, і з джерел наукових досліджень. Запропонований інститут кримінологічної характеристики, за умови його адекватного застосування, здатен розкрити окреслену та низку інших проблем врегулювання системи обліку злочинів, їх виявлення, документування, розкриття, розслідування, запобігання та протидії вчиненню злочинів та відтворенню злочинності.

Кримінологічна характеристика, незважаючи на відсутність реальної практики як джерела наукових досліджень, за умови її адекватного застосування, може напрацювати *методи методики* та *засоби* дослідження, здатні серед усієї маси легітимних реєстраційно-дозвільних функцій, фінансово-господарських та цивільно-правових операцій розпізнавати і виявляти потенційні **псевдо легітимні оборудки**, під виглядом яких **вчиняються**: економічні злочини, корупція; рейдерське заволодіння активами чужих підприємств, квартирами, іншим житлом; привласнення бюджетних та корпоративних коштів; ухилення від сплати податків; службові підроблення, службова недбалість та інші суспільно небезпечні діяння, притаманні тій чи іншій сфері суспільних відносин.

Таким чином, вирішення проблем виявлення, запобігання і реальної протидії вчиненню злочинів та відтворенню злочинності потребує реальної державної волі. Поки такої волі немає, надія на подолання зазначених проблем слабка. Однак це ще більше зобов'язує кримінологічну науку не втрачати напрацьовані знання, берегти і розвивати їх для суспільства, людини і громадянина, з метою організації життєдіяльності країни, національної безпеки держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Велика Українська юридична енциклопедія: кримінологія. Т. 18. Харків: Право, 2019. 544 с.
2. Попович В.М. Загальнотеоретичне значення кримінології для формування запобіжного потенціалу кримінально-правового циклу наук. Нац. АПрН України. Координаційне бюро з проблем кримінології та кримінологічних досліджень. (Пам'яті А.П. Закалюка). К.; Запоріжжя: КПУ, 2010. С. 156–169.
3. Попович В.М. Роль кримінології у підвищенні запобіжного потенціалу наук, що утворюють організаційно-правову інфраструктуру запобігання злочинності. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2011. № 1. С. 47–52.
4. Велика Радянська енциклопедія. Друге видання. Т. 42. М., 1956. С. 228.
5. Велика Радянська енциклопедія. Друге видання. Т. 27. М., 1956. С. 316.
6. Нечволод Л.І. Сучасний словник іншомовних слів. Харків: Торсінг плюс, 2007. 768 с.
7. Попович В.М. Проблеми теорії держави і права: концепція, прагматологія та методологія розвитку: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2015. 384 с.
8. Попович В.М. Методологія кримінологічної характеристики злочинів у сфері обороту об'єктів нерухомості. Наука і правоохорона. 2018. № 3. С. 157–168.
9. Попович В.М., Попович М.В. Проблеми розслідування економічних злочинів: навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер, 2016. 350 с.
10. Попович В.М. Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки: монографія. Ірпінь: НВЦ АДПСУ, 2001. 524 с.
11. Попович В.М. Кримінологічна характеристика фіктивного підприємництва: проблеми та перспективи протидії діяльності СПД з ознаками фіктивного підприємництва. К.: Алерта, 2012. С. 184–220.
12. Попович В.М. Методологія термінологічно-понятійного відображення криміногенних процесів у сфері економіки. Наука і правоохорона. 2019. № 2. С. 193–202
13. Рабинович П., Лобода Ю. Соціальна сутність держави: теоретико-методологічні засади дослідження. Право України. 2001. № 8. С. 41–43.
14. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III із змінами і доповненнями на 26.02.2019 щодо визнання неконституційними окремих положень згідно з Рішенням Конституційного Суду № 1-р/2019 від 26.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 03.08.2019).
15. Попович В.М. Термінологічно-понятійне відображення структурних елементів сфери обороту об'єктів нерухомості як предмета злочинного посягання. Наука і правоохорона. 2018. № 4. С. 149–157.

© Popovych Volodymyr, 2020

16. Звіт про кримінальні правопорушення, вчинені на підприємствах, установах, організаціях за видами економічної діяльності, за січень-грудень 2014, 2015, 2016 та 2017 роки. Генеральна Прокуратура України. Статистична інформація про стан злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності. URL:http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113285&libid=100820&c=edit&_c=fo (дата звернення: 03.08.2017).

REFERENCES

1. Velyka Ukrainka yurydychna entsyklopediia: kryminolohiia. "The Great Ukrainian Legal Encyclopedia: Criminology". Vol. 18. Kharkiv: Law, 2019. 544 p. [in Ukrainian].
2. *Popovych V.M.* (2010) Zahalnoteoretychne znachennia kryminolohii dlia formuvannia zapobizhnogo potentsialu kryminalno-pravovoho tsyklu nauk. "The general theoretical value of criminology for the formation of the preventive potential of the criminal justice cycle of sciences". Nat. APRN of Ukraine. Coordinating Bureau for Criminology and Criminological Research. (In memory of A.P. Zakaliuk). K.; Zaporizhzhia: KPU. P. 156–169 [in Ukrainian].
3. *Popovych V.M.* (2011) Rol kryminolohii u pidvyshchenni zapobizhnogo potentsialu nauk, shcho utvoriuiut orhanizatsiyno-pravovu infrastrukturu zapobihannia zlochynnosti. "The role of criminology in enhancing the preventive capacity of the sciences that form the legal infrastructure for crime prevention. Visnyk of the Criminological Association of Ukraine. No. 1. P. 47–52 [in Ukrainian].
4. Velyka Radianska entsyklopediia. Druhe vydannia. "The Great Soviet Encyclopedia". Second edition. T. 42. M., 1956. p. 228 [in Ukrainian].
5. Velyka Radianska entsyklopediia. Druhe vydannia. "The Great Soviet Encyclopedia". Second edition. T. 27. M., 1956. p. 316 [in Ukrainian].
6. *Nechvolod L.I.* (2007) Suchasnyi slovnyk inshomovnykh sliv. "Modern dictionary of foreign words". Kharkiv: Torsing Plus. 768 p. [in Ukrainian].
7. *Popovych V.M.* (2015) Problemy teorii derzhavy i prava: kontseptsiiia, prakseolohiia ta metodolohiia rozvytku: monohrafiia. "Problems of the theory of state and law: concept, praxeology and methodology of development": monograph. K.: Jurinkom Inter. 384 p. [in Ukrainian].
8. *Popovych V.M.* (2018) Metodolohiia kryminolohichnoi kharakterystyky zlochyniv u sferi oborotu obektiv nerukhomosti. "Methodology of criminological characterization of crimes in the sphere of real estate turnover". Nauka i Pravoohorona. No. 3. P. 157–168 [in Ukrainian].
9. *Popovych V.M., Popovych M.V.* (2016) Problemy rozsliduvannia ekonomichnykh zlochyniv: navchalnyi posibnyk. "Problems of investigating economic crimes": a textbook. K.: Jurinkom Inter. 350 p. [in Ukrainian].
10. *Popovych V.M.* (2001) Ekonomiko-kryminolohichna teoriia detinizatsii ekonomiky: monohrafiia. "Economic and criminological theory Shadow Economy": monograph. Irpin: STCU. 524 p. [in Ukrainian].
11. *Popovych V.M.* (2012) Kryminolohichna kharakterystyka fiktyvnoho pidpriemnytstva: problemy ta perspektyvy protydii diialnosti SPD z oznakamy fiktyvnoho pidpriemnytstva. "Criminological characteristics of fictitious entrepreneurship: problems and prospects of countering SPD activities with fictitious entrepreneurship". K.: Alerta. P. 184–220 [in Ukrainian].
12. *Popovych V.M.* (2019) Metodolohiia terminolohichno-poniatiinoho vidobrazhennia kryminohennykh protsesiv u sferi ekonomiky. "Methodology of terminological and conceptual reflection of criminogenic processes in the sphere of economy". Nauka i Pravoohorona. No. 2. P. 193–202 [in Ukrainian].
13. *Rabinovych P., Loboda Yu.* (2001) Sotsialna sutnist derzhavy: teoretyko-metodolohichni zasady doslidzhennia. "The social essence of the state: theoretical and methodological foundations of the study". Pravo Ukrainy. No. 8. P. 41–43 [in Ukrainian].
14. Kryminalnyi kodeks Ukrainy. "The Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 05.04.2001 No. 2341-III as amended on 26.02.2019 on the recognition of unconstitutional separate provisions in accordance with the Decision of the Constitutional Court No. 1-r / 2019 of 26.02.2019". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (date of application: 03.08.2019) [in Ukrainian].
15. *Popovych V.M.* (2018) Terminolohichno-poniatiine vidobrazhennia strukturnykh elementiv sfery oborotu obektiv nerukhomosti yak predmeta zlochynnoho posiahannia. "Terminological and conceptual representation of structural elements of real estate turnover as a subject of criminal encroachment". Nauka i Pravoohorona. No. 4. P. 149–157 [in Ukrainian].
16. Zvit pro kryminalni pravoporushennia, vchyneni na pidpriemstvakh, ustanovakh, orhanizatsiakh za vydamy ekonomichnoyi diialnosti, za sichen-hruden 2014, 2015, 2016 ta 2017 roky.

© Popovych Volodymyr, 2020

Heneralna Prokuratura Ukrainy. “Report on criminal offenses committed by enterprises, institutions, organizations by types of economic activity, January-December 2014, 2015, 2016 and 2017”. General Prosecutor of Ukraine. Statistical information on the state of crime and the results of prosecutorial investigative activity. URL: http://www.gp.gov.ua/en/stst2011.html? Dir_id = 113285 & libid = 100820 & c = edit & _c = fo (date of application: 03.08.2017) [in Ukrainian].

UDC 343.9.01

Popovych Volodymyr,
Doctor of Juridical Sciences, Professor,
Honored Lawyer of Ukraine, Chief Researcher,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine

CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS OF CRIMES: THEORY AND METHODOLOGY OF THE FORMATION, DIRECTIONS OF DEVELOPMENT

The analysis of dissertation and other criminological researches abstracts shows that the term “criminological characteristic of crimes” is used ambiguously in many criminological researches. The bulk of criminological studies do not take into account the provisions of cognition theory and theory of reflection on the adequate reflection of objectively existing processes and phenomena of reality complete and adequate reflection. Researchers do not even use traditional elements of criminology in the complex. The other criminological categories have not only used, but also not included in the system of elements of the subject of criminology. Hence, some authors research only such element of the subject of criminology as “crime”, others – “identity of offender”. At the same time, natural latent economic crimes that are conspired under legitimate types of activity do not differ from the obvious, capable of self-manifestation general criminal offenses. Such superficial studies violate the theory of cognition about the dependence of methodology on the content of the object of cognition, and the same crime prevention measures for different types of crime make these ones ineffective. The noted problems determine the relevance of the topic and aim of this study, namely, the development of criminological characteristic of crimes that would objectively reflect the investigated crimes and other related processes and phenomena of criminogenic reality; it has become an epistemological and methodological guideline both for comprehensive criminological research conducting and for crime prevention, counteraction and reproduction.

The tasks accomplishment, according to the purpose of the research, it is established that: the criminological characteristics of crimes correlate with criminological theory as a part and as a whole; elements of criminology subject are the content of criminological theory and, at the same time, form the structural basis of criminological characteristics of crimes, are called to become epistemological and methodological reference for a comprehensive reflection of crimes and related components of criminogenic processes. Guided by the methodological settings of the cognition theory and the theory of reflection about the full reflection of processes, actions, events, objectively existing criminogenic reality, the system of criminology subject elements is

© Popovych Volodymyr, 2020

supplemented by such structural elements as: crime; background phenomena of crime; criminogenic processes; the person of victim, victimological behavior; the causes and conditions of the crime; crime prevention and counteraction measures. The proposed categories, together with the four traditional elements of criminology subject, reflect the objectively existing system of elements that forms a typical methodology of criminological characteristics, that is called to become epistemological and applied functionally diversified comprehensive research of: 1) crimes; 2) criminality; 3) background phenomena of crime; 4) criminogenic processes and criminogenic potential index formulas; 5) the offender; 6) the person of the victim, victimological behavior; 7) the causes and conditions of the crime and the reproduction of crime; 8) crime preventing and countering measures, in general, or in a specific sphere of human activity, in particular. The updated classification of crimes (economic crimes and general criminal offenses, obvious and non-obvious, capable and not capable of self-manifestation, natural latent and artificially latent, basic, auxiliary, accompanying) is substantiated. The structure and content of other elements of the of criminology subject are revealed. It is proved that the authors of Criminal Procedure Code reform did not take into account a number of features of natural latent economic crimes, namely, the instruction to operational units (Article 41 of the CPC) not to collect information about crimes committing without the investigator' written instructions, that in fact blocked the detection of such crimes. The abolition of "investigative verification" and "refusal to institute criminal proceedings" institutes led to the annual release of more than 5 million citizens' applications, without leaving any trace of the review results and the legality of the decision. Other unreasonable changes to the CPC have led to the collapse of crime detection rate at 5–10 %. As a result, law enforcement practice has ceased to be an objective source of scientific research. In this regard, criminological science faces a difficult but relevant for society and the state task not only to generalize the practice, but to develop the research methods and tools, that are capable among the whole mass of legitimate registration and authorization functions, financial and economic and civil, legal transactions, to identify and identify potential pseudo-legitimate equipment, under the guise of which corruption, misappropriation, raider seizure of someone else's property, tax evasion, office forgery, and other crime acts inherent in a particular sphere of social relations are committed proposed criminological characteristic is intended to become one of the means of detection, documentation and disclosure of such crimes.

Keywords: theory of knowledge, theory of reflection, criminological theory, methodology, criminological characteristics of crimes, elements of the subject of criminology.

Отримано 17.02.2020

Свірін Микола Олександрович,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0002-9443-7566
Давидова Марина Миколаївна,
ад'юнкт кафедри кримінології та
кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх
справ України, м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0002-6642-9681

ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ТА ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ З ІНШИМИ СУБ'ЄКТАМИ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ

У статті здійснено аналіз нормативно-правового забезпечення, форм та методів взаємодії органів і підрозділів Національної поліції України з іншими суб'єктами щодо запобігання злочинам у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Досліджено основні законодавчі та підзаконні акти, що становлять правову основу взаємодії суб'єктів запобігання наркозлочинності. Проаналізовано наукові підходи щодо визначення шляхів удосконалення законодавства у цій сфері та ефективності діяльності Національної поліції. Запропоновано перспективні напрями вдосконалення взаємодії правоохоронних органів у процесі протидії та запобігання наркозлочинності.

Ключові слова: взаємодія, незаконний обіг наркотиків, запобігання наркозлочинності.

Національна поліція належить до системи державних органів, для яких запобігання злочинам є одним з основних, пріоритетних завдань. На підрозділи цього правоохоронного органу покладається здійснення низки спеціально-кримінологічних заходів загального та індивідуального рівнів щодо запобігання злочинам, зокрема й у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Ефективність виконання органами Національної поліції завдань із запобігання наркозлочинності значною мірою залежить від узгодженості дій поліції, а також від налагодженої взаємодії її підрозділів з іншими суб'єктами запобігання та протидії злочинам у сфері незаконного наркообігу.

Повноваження у сфері запобігання незаконному наркообігу Національна поліція здійснює через реалізацію положень Конституції України, кримінального

та кримінального процесуального законодавства, законів України “Про Національну поліцію” [1], “Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори” [2], “Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними” [3] та ін.

Згідно зі ст. 3 Закону України “Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними” протидію незаконному наркообігу здійснюють Національна поліція, Служба безпеки України, Офіс Генерального прокурора, ЦОВВ, що реалізує державну митну політику (Державна митна служба України); ЦОВВ, що реалізують державну політику у сферах захисту державного кордону (Державна прикордонна служба України), обігу наркотиків, протидії їх незаконному обігу, та інші органи виконавчої влади в межах наданих їм законом повноважень [3].

Координацію діяльності суб’єктів запобігання незаконному наркообігу, забезпечення їх ефективної взаємодії у стратегічних, оперативних і тактичних напрямках слід віднести до переліку найважливіших організаційних засад у зазначеній сфері. Згідно з чинним законодавством така координація покладена на Міністерство охорони здоров’я України, яке є головним органом у системі ЦОВВ, що забезпечує формування та реалізацію державної наркополітики [4].

Водночас важливу роль щодо координування протидії та запобігання правоохоронними органами наркозлочинності відіграє і система органів прокуратури. Так, у процесі реалізації функції прокуратури щодо нагляду за додержанням законів органами, що проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, Генеральний прокурор, керівники відповідних прокуратур координують діяльність правоохоронних органів у сфері протидії злочинності шляхом проведення координаційних нарад (ч. 2 ст. 25 Закону України “Про прокуратуру”) [5].

У науковій літературі суб’єктів протидії незаконному наркообігу поділяють на: міжнародні органи та організації; національні державні інституції центрального, регіонального та місцевого рівнів [6; 7, с. 274; 8]; на суб’єктів, що здійснюють: запобігання правопорушенням у сфері наркообігу (правоохоронні органи); попередження та запобігання зловживанню наркотиками (МОЗ України, Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками (Держлікслужба), МОН України та ін.) [9]; органи державної та виконавчої влади, ЦОВВ, що реалізує державну політику у сфері наркообігу; органи прокуратури; підприємства та установи, діяльність яких пов’язана із обігом наркотиковмісних рослин [10, с. 40].

Слід зазначити, що у юридичній літературі відсутня однозначна характеристика взаємодії правоохоронних та інших державних органів щодо протидії та запобігання злочинам як міжгалузевої правової категорії [11, с. 338].

Так, В.Д. Пчолкін під взаємодією пропонує розуміти засновану на спільності цілей і завдань, погоджену за часом, місцем і змістом, визначену законодавством діяльність компетентних суб’єктів щодо раціонального застосування наявних сил, засобів і методів для забезпечення охорони громадського порядку та громадської безпеки [12, с. 97]; О.М. Шевчук – побудований на демократичних засадах, взаємний, узгоджений за часом, місцем і змістом зв’язок між не менш як двома

суб'єктами, який передбачає диференціацію їхніх функцій і завдань, спрямований на досягнення певного визначеного результату із можливістю внесення пропозицій та впливу на прийняття рішень з конкретних питань [13, с. 127]; Ю.А. Хатню – процес взаємовпливу та взаємодоповнення діяльності суб'єктів [14, с. 185]; Ю.С. Назар – процес, який полягає у діяльності кількох (не менш ніж двох) суб'єктів, які впливають один на одного та на об'єкт засобами і методами, що властиві кожному учаснику, для досягнення спільної мети [15, с. 158].

Отже, найбільш характерними ознаками взаємодії суб'єктів запобігання та протидії злочинам, пов'язаним з незаконним наркообігом, є наявність у суб'єктів взаємодії спільної мети – запобігання поширенню наркоманії та наркозлочинності, а також певної компетенції у сфері обігу наркотиків; різноманітність суб'єктів взаємодії; демократичний характер взаємозв'язків; універсальність форм взаємодії тощо [13].

Відповідно до Закону України “Про Національну поліцію” у процесі своєї діяльності щодо запобігання злочинності поліція взаємодіє: з органами правопорядку та іншими органами державної влади, а також органами місцевого самоврядування (статті 5, 88); з населенням (у т. ч. з використанням ЗМІ), територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства (статті 11, 89). Основними формами такої взаємодії є: зустрічі та співпраця з органами місцевого самоврядування і населенням; систематичне інформування громадськості про стан правопорядку, заходи, які вживаються щодо попередження правопорушень; підготовка та виконання спільно з громадськістю проектів, програм та заходів для задоволення потреб населення та покращання ефективності виконання поліцією покладених на неї завдань; надання підтримки програмам правового виховання, пропагування правових знань в освітніх закладах, поширення їх через ЗМІ та видавничу діяльність тощо [1].

Законодавчі норми, що визначають напрями та форми взаємодії органів та підрозділів Національної поліції, деталізовані в підзаконних (у т.ч. і відомчих) нормативно-правових актах.

Так, основні напрями та порядок організації взаємодії підрозділів Національної поліції як суб'єкта запобігання злочинам, визначені Інструкцією з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затвердженій наказом МВС України від 07.07.2017 № 575.

Згаданою Інструкцією визначено: основні завдання взаємодії в системі органів та підрозділів поліції (запобігання кримінальним правопорушенням, їх виявлення та розслідування, притягнення до встановленої законодавством відповідальності осіб, які їх учинили, тощо); основні взаємодіючі служби (органи досудового розслідування, підрозділи кримінальної поліції, міжрегіональні територіальні органи Національної поліції та їхні територіальні (відокремлені) підрозділи); особливості організації взаємодії (комплексного використання сил і засобів усіх органів та підрозділів поліції) у запобіганні кримінальним правопорушенням, пов'язаним з незаконним наркообігом, тощо. Зокрема, в Інструкції звернуто увагу на необхідність:

– з’ясування часу, місця, способу та інших обставин вчинення кримінального правопорушення, а також відомостей про: використання доходів, одержаних злочинним шляхом, майно і кошти підозрюваних осіб, на які може бути накладено арешт;

– з’ясування джерел отримання наркотичних засобів, використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотиків;

– вжиття відповідних заходів реагування у разі отримання інформації про осіб, які зловживають наркотиками;

– проведення оперативної закупки з метою виявлення фактів збуту наркотичних засобів, у ході якої залучаються необхідні сили та засоби поліцейських під-розділів.

Однією із форм взаємодії у процесі запобігання злочинам зазначеної категорії в Інструкції для розслідування конкретних кримінальних правопорушень передбачено створення слідчо-оперативних груп (СОГ), до складу яких включають працівників органу досудового розслідування та оперативних підрозділів.

Уважаємо, що зазначену Інструкцію доцільно доповнити положеннями щодо необхідності:

– покладення на працівників поліції обов’язків щодо з’ясування у наркозалежних осіб відомостей про час, місце та обставини, за яких вони розпочали вживати наркотики. Така інформація дозволить виявляти осіб, які втягують (схиляють) інших до вживання наркотиків;

– залучення до складу СОГ з розслідування злочинів цієї категорії дільничних офіцерів поліції (ДОП), на території обслуговування яких вчинено кримінальне правопорушення, а також працівників підрозділів ювенальної превенції (ЮП), якщо підозрюваним чи потерпілим у справі є особа, яка не досягла 18-річного віку. Це, на нашу думку, дозволить більш ефективно запобігати вчиненню таких злочинів.

Форми та напрями взаємодії підрозділів Національної поліції щодо протидії та запобігання наркозлочинам визначено відомчими нормативно-правовими актами системи МВС України. Так, реалізуючи свої кримінологічні функції, Департамент протидії наркозлочинності Національної поліції взаємодіє з:

– населенням, державними, громадськими й міжнародними організаціями у сфері протидії незаконному наркообігу, запобігання поширенню наркоманії;

– суб’єктами виробництва, виготовлення, зберігання, обліку, відпуску, розподілу, торгівлі, переміщення та використання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів з метою контролю за дотриманням установлених правил їх обігу;

– ЗМІ з метою висвітлення результатів роботи органів системи МВС з протидії наркозлочинності;

– міжнародними організаціями та правоохоронними органами зарубіжних країн з питань організації протидії незаконному наркообігу та проблем поширення наркоманії;

– правоохоронними органами України під час проведення спеціальних операцій щодо виявлення осіб, які займаються розповсюдженням наркотиків у навчальних закладах країни та в місцях масового проведення дозвілля молоді, а

також інших комплексних заходів, спрямованих на перекриття джерел та каналів незаконного виготовлення і розповсюдження наркотиків.

Працівники підрозділів Служби ДОП, виконуючи завдання щодо здійснення профілактичної роботи, спрямованої на запобігання поширенню наркоманії, вчиненню наркозлочинів, виявлення причин та умов цих негативних явищ, своєчасного реагування на заяви та повідомлення про правопорушення тощо, взаємодіють та співпрацюють з: населенням; органами місцевого самоврядування; представниками територіальних громад; керівниками підприємств, соціальних, навчальних та культурних закладів, закладів захисту дітей, а також у межах контрольованих прикордонних районів з дільничними інспекторами прикордонної служби щодо проведення превентивних заходів з протидії протиправній діяльності на державному кордоні. У ході здійснення превентивних поліцейських заходів ДОП проводить роз'яснювальну роботу серед населення для формування правової культури, негативного ставлення до суспільно небезпечних явищ, зокрема наркоманії, тощо.

Формами взаємодії ДОП відповідно до наказів МВС України від 28.07.2017 № 650 “Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції” та від 04.11.2003 № 1303/203 “Про затвердження Інструкції про організацію здійснення адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі”, є: обмін інформацією (зокрема, щодо осіб, які перебувають на превентивному обліку, зловживають наркотиками), участь у плануванні та реалізації спільних заходів, що проводяться за наказом керівництва поліції тощо.

Організація діяльності підрозділів ЮП регламентована наказом МВС України від 19.12.2017 № 1044 “Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України”. Ці підрозділи під час здійснення своїх повноважень взаємодіють з органами державної влади, ЗМІ, міжнародними і громадськими організаціями, органами місцевого самоврядування, об'єднаними територіальними громадами. Задля уникнення вчинення кримінальних правопорушень дітьми, працівники підрозділів ЮП виявляють та запобігають поширенню немедичного вживання наркотиків, наркоманії; контролюють дотримання суб'єктами підприємницької діяльності вимог законодавства щодо обмежень перебування дітей у нічний час у розважальних закладах та у закладах громадського харчування. З цією метою вносять до підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності обов'язкові для розгляду подання про необхідність усунення причин та умов, що призводять до вчинення правопорушень дітьми; беруть участь у профілактичних заходах щодо запобігання дитячій бездоглядності та правопорушенням серед дітей; проводять ознайомлювальні та виховні бесіди з дітьми та їхніми батьками, членами сімей; разом із службою у справах дітей відвідують за місцем проживання дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, для з'ясування умов проживання; застосовують кращі міжнародні методики та практику роботи з дітьми, які перебувають у конфлікті із законом; залучають дітей до участі у просвітницько-профілактичних чи корекційних програмах; інформують відповідні місцеві органи державної влади щодо батьків, які не виконують обов'язків щодо виховання дітей, ініціюють перед службами у справах дітей, відділами охорони здоров'я питання про

направлення дитини до відповідного закладу для надання необхідної медичної, психологічної допомоги.

Отже, взаємодія підрозділів і служб поліції щодо запобігання злочинності здійснюється за різними напрямками та у різноманітних формах: повсякчасне планування, обмін інформацією, створення груп працівників поліції з різних служб для вирішення конкретного завдання тощо. Формами взаємодії Національної поліції з іншими державними органами, які забезпечують державний контроль сфери наркообігу, запобігання наркозлочинності та поширенню наркоманії є: взаємообмін інформацією щодо стану та заходів у сфері запобігання незаконному наркообігу; реалізація спільних проєктів щодо запобігання витоку наркотиків у незаконний обіг; проведення спільних спеціальних операцій; співпраця з громадськими та неурядовими організаціями, ЗМІ щодо поліпшення наркоситуації в країні, у т. ч. зниження обсягів пропозиції та попиту на наркотики, подолання негативних наслідків їх вживання, підвищення рівня обізнаності населення про небезпечність вживання наркотиків тощо.

Водночас реалії поширення в Україні наркоманії та наркозлочинності вимагають, на нашу думку, вироблення поновлених підходів до організації такої взаємодії, яку слід розглядати в організаційно-управлінській та практичній формах запобігання злочинам уповноваженими суб'єктами. Основними з них мають бути цільові оперативно-профілактичні операції, створення спільних баз даних про споживачів та осіб, які займаються збутом наркотиків (наркобізнесом), удосконалення правової бази щодо запобігання наркоманії та наркотизму тощо.

Насамперед необхідно визначити основні напрями спільної діяльності органів та підрозділів Національної поліції, ДПС, СБУ та митних підрозділів щодо запобігання та протидії контрабанді наркотиків, до яких слід віднести:

аналіз, узагальнення, систематизацію інформації про обсяги наркотиків, що потрапляють до України через державний кордон, причини та умови, що сприяють цьому негативному явищу;

виявлення факторів, що сприяють виникненню та розвитку цієї кримінальної діяльності;

підготовка та направлення на адресу вищих органів влади спільно узагальненої інформації про виявлені причини, що зумовлюють контрабанду наркотиків, тенденції її розвитку, а також пропозиції щодо найбільш ефективних шляхів протидії їй.

Не менш важливим при цьому є вдосконалення взаємодії підрозділів Національної поліції України з правоохоронцями зарубіжних країн, міжнародними поліцейськими організаціями (Інтерполом та Європолом). Така взаємодія має здійснюватися і у межах виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, відповідно до якої Україна взяла на себе обов'язок вести боротьбу з організованою злочинністю, зменшувати постачання та попит на незаконні наркотичні засоби тощо [16]. Зокрема, в державі здійснюються заходи щодо приєднання України до Розширеної часткової угоди Ради Європи про створення Групи зі співробітництва в боротьбі проти зловживання наркотиками та їх незаконного обігу (Група Помпиду)⁴.

⁴ Ухвалено Резолюцією (80)2 Комітету Міністрів Ради Європи 27 березня 1980 року у м. Страсбург з поправками, ухваленими Резолюцією (80)15 Комітету Міністрів Ради Європи 17 вересня 1980 року у м. Страсбург.

До основних завдань цього міждержавного органу, членами якого є 39 держав світу, належить здійснення всебічного вивчення проблем зловживання наркотиками та їх незаконного обігу, а також розробка та впровадження комплексних заходів у боротьбі з наркозалежністю на національному, регіональному та місцевому рівнях. Набуття членства в Групі Помпиду дозволить значно розширити межі співробітництва; відкриє додаткові можливості для залучення міжнародної технічної допомоги, вивчення та запровадження міжнародного досвіду у сфері боротьби з незаконним наркообігом, надасть право Україні брати безпосередню участь у роботі спеціалізованих груп і мереж щодо запобігання наркотрафіку; сприятиме підвищенню ефективності співпраці у сфері контролю за наркотиками за європейськими стандартами на міжурядовому та експертному рівнях.

З метою доведення до населення основ державної політики у сфері профілактики наркоманії та формування суспільної думки у питаннях протидії розповсюдженню наркотиків, необхідним є вдосконалення взаємодії Національної поліції, інших суб'єктів запобігання наркозлочинності та інститутів громадянського суспільства із ЗМІ. Для підвищення рівня обізнаності населення, надання об'єктивної, науково обґрунтованої інформації про небезпеки, пов'язані із вживанням наркотиків, у ЗМІ необхідно детально розкривати наслідки такої поведінки, суспільну небезпеку наркозлочинів, особливості відповідальності за їх учинення, ставити у приклад судові рішення за результатами розгляду кримінальних проваджень тощо. На нашу думку, це має бути цикл телевізійних програм на державних телеканалах, спрямованих як на осіб, які вживають наркотики, збувають їх, так і на потенційних потерпілих від схилення до їх вживання.

Слід також наголосити, що на сучасному етапі існує думка про те, що в Україні давно назріла необхідність трансформації всієї наявної системи органів протидії незаконному наркообігу (правоохоронних, контролюючих та інших державних органів) в єдину координуючу міжвідомчу структуру із відповідними функціями та повноваженнями шляхом запровадження досвіду низки зарубіжних країн. Таке об'єднання має вирішити проблемні питання, пов'язані з неузгодженістю та надмірною вузьковідомчістю органів, яким державою делегована протидія проявам наркоекспансії. Створення такого органу, відповідального за реалізацію антинаркотичної політики держави, дозволить не лише суттєво покращити ситуацію із запобіганням та протидією незаконному наркообігу в країні, але й вийти на вищий рівень міжрегіональної та міжнародної протидії таким злочинам [9].

Зазначимо, що така думка має право на існування, відповідає зарубіжному та міжнародному досвіду протидії незаконному наркообігу, проте потребує більш детального вивчення та широкого обговорення на рівні фахівців у зазначеній сфері діяльності. Прийняттю такого рішення має передувати проведення низки наукових (у т. ч. і міжгалузевих) досліджень, результати яких мають дозволити визначити своєчасність та перспективу пропонованих організаційних змін.

На підставі викладеного зазначимо, що на сьогодні спільна діяльність державних органів, які складають систему запобігання та протидії незаконному наркообігу і не пов'язані між собою відносинами підлеглості, потребує впровадження у практику низки рекомендацій з організаційного удосконалення їх взаємодії. До основних із них, на наш погляд, належать: узгодженість дій різних державних

органів для досягнення спільної мети; застосування кожним суб'єктом запобігання властивих йому форм і методів роботи, рівність суб'єктів запобігання; ініціативність кожного органу в постановці питань для спільного обговорення і вирішення; забезпечення зацікавлених органів інформацією, необхідною для виконання покладених на них завдань, її аналіз: прогнозування, планування і контроль за усуненням виявлених упущень.

Перспективною є реалізація взаємодії та координації державних органів щодо забезпечення державного контролю у сфері обігу наркотичних речовин у наступних формах: спільний аналіз обстановки; визначення і формулювання завдань взаємодії; спільне планування взаємодії; вироблення спільних заходів з інформаційного забезпечення взаємодії; надання взаємної допомоги наявними силами і засобами; виявлення, узагальнення і розповсюдження передового досвіду спільної діяльності; аналіз і підбивання підсумків спільної діяльності.

Важливим, на нашу думку, є удосконалення форм та методів роботи суб'єктів протидії незаконному обігу наркотиків. Такі організаційні заходи мають передбачати:

- концентрацію зусиль на виявленні та документуванні протиправної діяльності організованих злочинних угруповань, що становлять найбільшу загрозу суспільству (структури, які контролюють наркотрафіки, незаконне виробництво, збут наркотиків тощо), оскільки кримінальне покарання наркозалежних осіб і дрібних дилерів не впливає істотно на зниження рівня споживання наркотиків серед населення;

- оперативне реагування на зміни в тактиці діяльності організованих злочинних угруповань, появу нових психоактивних речовин та їх комбінацій, виявлення осередків їх розповсюдження та контрабандних маршрутів;

- удосконалення організації правоохоронної діяльності за допомогою більш ефективної координації дій суб'єктів боротьби з наркозлочинністю, чіткого розподілу сфер відповідальності, оволодіння новими методами виявлення та розслідування злочинів, зокрема з використанням комп'ютерних мереж, розширення контактів з Інтерполом, Європолем та іншими міжнародними правоохоронними організаціями;

- співробітництво правоохоронних органів з органами місцевого самоврядування та громадськістю, власниками розважальних закладів у проведенні комплексу соціальних, медико-профілактичних заходів на території населених пунктів з досить високою концентрацією незаконного обігу наркотиків;

- забезпечення гласності в діяльності правоохоронних органів з метою підвищення рівня поінформованості населення та розширення соціальної бази протидії наркозлочинності;

- посилення роботи із забезпечення власної безпеки правоохоронних органів, недопущення втягування співробітників таких органів у наркобізнес, усунення перешкод у боротьбі їх з незаконним обігом наркотиків;

- зміцнення кадрового потенціалу підрозділів, до завдань яких віднесено протидію та запобігання незаконному обігу наркотиків, шляхом навчання персоналу та підвищення його кваліфікації;

- забезпечення розвитку адекватних форм інституційного контролю за діяльністю правоохоронних органів у сфері боротьби з незаконним обігом наркотиків насамперед з метою дотримання ними законності, прав і свобод людини;
- удосконалення правової основи для посилення протидії використанню (відмиванню) грошей, отриманих від злочинної діяльності, пов'язаної з незаконним обігом наркотиків;
- посилення дієвості заходів з протидії незаконному вирощуванню нарковмісних рослин та отриманню з них нових психоактивних речовин;
- своєчасне виявлення незаконного розповсюдження нових хімічних речовин психоактивної дії та внесення пропозицій щодо їх включення до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 40–41. Ст. 379. URL: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/580-16/print1446470092906691>. (дата звернення: 12.12.2019).
2. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори. Закон України від 15.02.1995 № 60/95-ВР (в редакції Закону № 530-V від 22.12.2006). URL: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/530-16/print1446470092906691> (дата звернення: 12.12.2019).
3. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними. Закон України від 15 лют. 1995 р. № 62/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-вр> (дата звернення: 12.12.2019).
4. Про затвердження Положення про Міністерство охорони здоров'я України. Постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.2015 № 267. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/267-2015-%D0%BF> (дата звернення: 12.12.2019).
5. Про прокуратуру. Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. URL: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1697-18> (дата звернення: 12.12.2019).
6. *Волощук А.М.* Органи державної влади, що протидіють незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. URL: <http://www.stattionline.org.ua/pravo/76/12477-organi-derzhavnoi-vladi-shho-protidiyut-nezakonnomu-obigu-narkotichnix-zasobiv-psixotropnix-rechovin-i-prekursoriv.html> (дата звернення: 12.12.2019).
7. *Шевчук О.М.* Органи державної влади у сфері обігу наркотичних засобів. *Наук. вісн. Ужгородського нац. ун-ту. Серія "Право"*. 2013. Вип. № 21. Ч. II. С. 271–274.
8. *Підгорний Б.А.* Суб'єкти, що забезпечують адміністрування протидії незаконного обігу синтетичних наркотичних засобів. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_1_21. (дата звернення: 12.12.2019).
9. *Чувирін Д.Е.* Протидія незаконному переміщенню наркотичних засобів через державний кордон України вимагає нових підходів URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/bozk/18text/g18. (дата звернення: 12.12.2019)
10. Наркозлочинність: кримінологічна характеристика та запобігання: наук.-практ. посіб. / за заг. ред. А.П. Закалюка. Київ, 2006. 296 с.
11. *Подолька А.М.* Взаємодія державних органів в охороні громадського порядку. *Форум права*. 2009. № 2. С. 338–344.
12. *Пчолкін В.Д.* Поняття, сутність та завдання взаємодії оперативних підрозділів органів внутрішніх справ. *Проблеми взаємодії територіальних і транспортних органів внутрішніх справ у попередженні та розкритті злочинів: наук.-практ. конф. 23 травня 2003 р.: тези доп.* Львів, 2004. С. 93–104.
13. *Шевчук О.М.* Взаємодія і координація органів державної влади по забезпеченню державного контролю у сфері обігу наркотичних засобів і психотропних речовин. *Наук. вісн. Міжнарод. гуманіт. ун-ту. Серія "Юриспруденція"*. 2014. Вип. 8. С. 126–129.
14. *Хатню Ю.А.* Взаємодія органів внутрішніх справ з органами служби безпеки України у боротьбі з рейдерством. *Митна справа*. 2011. № 4 (76). Ч. 2. С. 183–188.

15. Назар Ю.С. Взаємодія територіальних органів внутрішніх справ із місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування у профілактиці адміністративних правопорушень: дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.07. Львів, 2006. 210 с.

16. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Закон України від 16.09.2014 № 1678-VII .URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18> (дата звернення: 12.12.2019).

REFERENCES

1. Pro Natsionalnu politsiiu: Zakon Ukrainy vid 2 lypnia 2015 roku. “On the National Police: Law of Ukraine of July 2, 2015”. Information of the Verkhovna Rada. 2015. No. 40–41. Art. 379. URL: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/580-16/print1446470092906691> (date of application: 12.12.2019) [in Ukrainian].

2. Pro narkotychni zasoby, psykhotropni rehovyny i prekursori. “About drugs, psychotropic substances and precursors. Law of Ukraine of 15.02.1995 No. 60/95-VR (as amended by Law No. 530-V of December 22, 2006)”. URL: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/530-16/print1446470092906691> (date of application: 12.12.2019) [in Ukrainian].

3. Pro zakhody protyidii nezakonnomu obihu narkotychnykh zasobiv, psykhotropnykh rehovyn i prekursoriv ta zlovzhyvanni nymy. “About measures for counteracting and abuse of narcotic drugs, psychotropic substances and precursors”. Law of Ukraine of February 15 1995 No. 62/95-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-vp>. (date of application: 12.12.2019) [in Ukrainian].

4. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Ministerstvo okhorony zdorovia Ukrainy. “On approval of the Regulation on the Ministry of Health of Ukraine”. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 26.03.2015 No. 267. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/267-2015-%D0%BF>. (date of application: 12.12.2019) [in Ukrainian].

5. Pro prokuraturu. “About the prosecutor’s office”. Law of Ukraine dated 14.10.2014 No. 1697-VII. URL: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>. (date of application: 12.12.2019) [in Ukrainian].

6. *Voloshchuk A.M.* Orhany derzhavnoi vlady, shcho protyiduiut nezakonnomu obihu narkotychnykh zasobiv, psykhotropnykh rehovyn i prekursoriv. “State authorities that counteract drug trafficking, psychotropic substances and precursors”. URL: <http://www.stationline.org.ua/pravo/76/12477-organizatsiia-derzhavnoi-vlady-shcho-protiduiut-nezakonnomu-obigu-narkotichnix-zasobiv-psykhotropnykh-rehovyn-i-prekursoriv.html> (date of application: 12.12.2019) [in Ukrainian].

7. *Shevchuk O.M.* (2013) Orhany derzhavnoi vlady u sferi obihu narkotychnykh zasobiv. “State bodies in the sphere of drug trafficking”. Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series “Pravo”. Iss. No. 21. Part II. P. 271–274 [in Ukrainian].

8. *Pidhorney B.A.* (2014) Subiekty, shcho zabezpechuiut administruvannia protyidii nezakonnoho obihu syntetychnykh narkotychnykh zasobiv. “Subjects providing administration of counteraction to synthetic drug trafficking”. Theory and Practice of Law. Vol. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_1_21 (date of application: 12.12.2019) [in Ukrainian].

9. *Chuvyrin D.E.* Protydiia nezakonnomu peremishchenniu narkotychnykh zasobiv cherez derzhavnyi kordon Ukrainy vymahaie novykh pidkhodiv. “Countering the illicit movement of drugs across the state border of Ukraine demands new approaches”. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/bozk/18text/g18 (date of application: 12.12.2019) [in Ukrainian].

10. Narkozlochynnist: kryminolohichna kharakterystyka ta zapobihannia. “Drug crime: criminological characteristics and prevention”: [scientific-practice tool] / for the total. Ed. A.P. Zakaliuk. Kyiv, 2006. 296 p. [in Ukrainian].

11. *Podoliaka A.M.* (2009) Vzaiemodiia derzhavnykh orhaniv v okhoroni hromadskoho poriadku. “The interaction of state bodies in the protection of public order”. Forum right. No. 2. P. 338–344 [in Ukrainian].

12. *Pcholkin V.D.* (2004) Poniattia, sutnist ta zavdannia vzayemodii operatyvnykh pidrozdiliv orhaniv vnutrishnikh sprav. Problemy vzayemodii terytorialnykh i transportnykh orhaniv vnutrishnikh sprav u poperedzhenni ta rozkrytti zlochyniv. “Concept, essence and tasks of interaction of operational divisions of law-enforcement bodies. Problems of Interaction of Territorial and Transport Bodies of Internal Affairs in the Prevention and Disclosure of Crimes”: Scientific-Pract. Conf. May 23, 2003: These supplements. Lviv. P. 93–104 [in Ukrainian].

13. *Shevchuk O.M.* (2014) Vzaiemodiiia i koordynatsiia orhaniv derzhavnoi vlady po zabezpechenniu derzhavnoho kontrolyu u sferi obihu narkotychnykh zasobiv i psykhotropnykh rehovyn. "Interaction and coordination of state authorities on ensuring state control in the sphere of drug and psychotropic substances circulation". Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Jurisprudence Series. Iss. 8. P. 126–129. [in Ukrainian].

14. *Khatniu Yu.A.* (2011) Vzaiemodiiia orhaniv vnutrishnikh sprav z orhanamy sluzhby bezpeky Ukrainy u borotbi z reiderstvom. "Interaction of Internal Affairs Bodies with Security Services of Ukraine in Combating Raiding". Customs business. No. 4(76). Part 2, P. 183–188 [in Ukrainian].

15. *Nazar Yu.S.* (2006) Vzaiemodiiia terytorialnykh orhaniv vnutrishnikh sprav iz mistsevymy orhanamy vykonavchoi vlady ta orhanamy mistsevoho samovriaduvannia u profilaktytsi administratyvnykh pravoporushen. "Interaction of territorial internal affairs bodies with local executive bodies and local self-government bodies in the prevention of administrative offenses": Dis. Ph. D. of Juridical Sciences: 12.00.07. Lviv. 210 p. [in Ukrainian].

16. Pro ratyfikatsiiu Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony. "On the ratification of the Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part". Law of Ukraine of 16.09.2014 No. 1678-VII .URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18>. (date of application: 12.12.2019) [in Ukrainian].

UDC 351.74(477):351.761

Svirin Mykola,

Candidate of Juridical Sciences,
Senior Associate Scientist, Chief scientist of the
Research Laboratory,
State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-9443-7566

Davydova Maryna,

Adjunct, National Academy of Internal Affairs of
Ukraine, Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-6642-9681

INTERACTION OF BODIES AND SUBDIVISIONS OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE WITH OTHER ENTITIES IN THE FIELD OF DRUG CRIME PREVENTION

The article analyses the legal and regulatory framework, forms and methods of cooperation between agencies and units of the National Police of Ukraine and other entities for the prevention of crime in the area of trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances and precursors. The main legislative and bylaws constituting the legal basis for the interaction of the subjects of drug crime prevention were studied, in particular the laws of Ukraine "On the National Police", "On Narcotic Drugs, Psychotropic Substances and Precursors", "On Measures of Counteraction to Illicit Turnover and Abuse of Narcotic Drugs, Psychotropic Substances and Precursors" and others.

© Svirin Mykola, Davydova Maryna, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.1\(47\)](https://doi.org/10.36486/np.2020.1(47))

Issue 1(47) 2020

<http://naukaipravookhorona.com/>

Scientific approaches to identifying ways of improving legislation in this area and the effectiveness of the National Police have been analyzed. It was noted that the most characteristic features of interaction between the subjects of preventing and combating crimes related to illicit drug trafficking were the existence of a common goal of the subjects of interaction – preventing the spread of drug addiction and drug crime, as well as a certain competence in the field of drug trafficking; diversity of subjects of interaction; democratic character of interaction; universality of forms of interaction, and so on.

According to the authors, it is of particular importance to ensure effective interaction between law enforcement agencies and other entities involved in the prevention of illicit drug trafficking in strategic, operational and tactical areas of coordination of such activities, in particular the prosecution services. Proposed perspective directions for improving the interaction of law enforcement agencies in combating and preventing drug crime. The authors refer to such areas as: a general analysis of the subjects of prevention; definition and formulation of the objectives of interaction; joint planning of interaction; elaboration of joint information and communication activities; mutual assistance by available resources; identification, synthesis and dissemination of best practices in joint activities; analysis and stocktaking of joint activities.

Keywords: interaction, drug trafficking, drug crime prevention.

Отримано 14.02.2020

УДК 343.232

Федотова Ганна Валеріївна,
доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
начальник відділу ДНДІ
МВС України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-7798-3143

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КАТЕГОРІЇ “КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОСТУПОК”

У статті, зважаючи на багатогранність та ємність кримінального права, єдність усіх його різноманітних елементів, які в своїй сукупності відтворюють сутність правової природи, кримінальний проступок визначено правовою категорією, яка з позиції впливу механізму кримінального права на суспільні відносини уособлює прояв правового регулювання, відповідаючи ознакам урегулювання цих відносин у межах правової форми.

Ключові слова: *правове регулювання, правова форма, правова система, норми права, правовідносини, кримінальний проступок.*

Регулювання соціальних процесів у період динамічних перетворень у суспільстві зберігає пріоритет за правовим регулюванням – це результативний нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, охорони, розвитку згідно із суспільними потребами, що здійснюється за допомогою системи правових засобів (юридичних норм, правовідносин, індивідуальних розпоряджень тощо).

Необхідними умовами існування й гармонійного розвитку кожного суспільства є узгодження інтересів різних його членів, установлення й підтримання у стосунках між ними певного порядку. Частково це забезпечується прямим впливом на поведінку людей, проте основне навантаження в реалізації зазначених функцій лягає на спеціально пристосовану до особливостей буття розгалужену систему соціальної регуляції, важливе місце в якій посідає правове регулювання.

Змістом будь-якого різновиду соціального регулювання (морального, заснованого на звичаях, релігійного, естетичного) є визначення на нормативному та індивідуальному рівнях відповідно до цілей регулювання меж дозволеної та забороненої поведінки соціальних суб'єктів, становлення ідеальних моделей їх стосунків у певних життєвих ситуаціях, а також стимулювання фактичного дотримання ними цих установлень. Усе це повною мірою властиве правовому регулюванню, яке загалом може бути охарактеризоване як процес дії за допомогою правових норм та інших юридичних засобів на поведінку людей із метою упорядкування, охорони та розвитку суспільних відносин [1, с. 404–405].

Кримінальне право, як і будь-яка інша галузь права, об'єднує певні норми на основі особливостей предмета й методу правового регулювання. Кримінальний проступок необхідно розглядати в його онтологічному зв'язку з іншими елементами

правової системи (правовими принципами, нормами права, правовідносинами тощо). Це поняття має відображати атмосферу, в якій функціонують усі елементи кримінально-правової системи.

Під правовим регулюванням здебільшого розуміють: процес впливу держави на суспільні відносини за допомогою юридичних норм (норм права) [2, с. 41–42]; юридичний вплив на суспільні відносини, який здійснюється з використанням норм права і усієї сукупності правових засобів [3, с. 53]; встановлення правових норм і підпорядкування останнім відповідних суспільних відносин шляхом спрямування поведінки їх учасників [4, с. 12–13]; вплив права на суспільні відносини за допомогою певних юридичних засобів, насамперед норм права [5, с. 223]; інформаційний, ціннісно-мотиваційний і безпосередньо регулюючий вплив на суспільні відносини в межах певного простору, часу та кола осіб [6, с. 414] тощо.

Отже, в юридичній науці майже одноставно правове регулювання усвідомлюють як сукупності різноманітних форм і засобів юридичного впливу держави на поведінку учасників суспільних відносин, здійснюваного в інтересах усього суспільства або певного колективу чи особистості для підпорядкування поведінки окремих суб'єктів відповідно до встановленого в суспільстві правопорядку [7]. Правове регулювання визначають як вплив юридичними засобами на суспільні відносини з метою їх упорядкування. Таку позицію поділяють С.С. Алексєєв, В.В. Лазарєв, А.В. Малько, П.М. Рабінович, О.Ф. Скакун та ін. (див. зокрема, [3, с. 53; 8, с. 38–44; 9, с. 144; 10, с. 153; 11]).

Правове регулювання – це різновид соціального регулювання. З його допомогою відносини між суб'єктами набувають певної правової форми, що має державно-владний характер. Крім того, правове регулювання має конкретний (завжди пов'язане з реальними відносинами) і цілеспрямований характер, скероване на задоволення законних інтересів суб'єктів права, здійснюється правовими засобами, які забезпечують його ефективність. Воно гарантує доведення норм права до їх виконання [11].

Слід, застережує О.Ф. Скакун [11], розмежовувати два явища: правове регулювання і правовий вплив. “Регулювання” (від лат. *regula* – правило) полягає в упорядкуванні, налагодженні, узгодженні чого-небудь із чим-небудь [12, с. 789; 13, с. 480]. Вплив же на що-небудь передбачає наявність системи дій. Їх змістове навантаження близьке, частково збігається, але не тотожне.

Якщо визначити правове регулювання через правовий вплив, слід сказати про те, що правовий вплив досить ємне поняття, оскільки характеризує право в дії, воно ширше за правове регулювання, адже впливає на систему суспільних відносин, на її правову свідомість і культуру [11]. Правовий вплив структурно охоплює правосвідомість, правову культуру, правові принципи, правотворчий процес, механізм правового регулювання.

Отже, правовий вплив і правове регулювання співвідносяться як загальне та часткове. Правове регулювання є лише однією з форм впливу права на суспільні відносини, засоби правового регулювання тією чи іншою мірою слугують засобами правового впливу. Засобами правового регулювання є юридичні норми, юридична діяльність, принципи права тощо. Їх коло визначається передусім стадією правового регулювання. Засобами ж правового впливу попри перелічені правові явища є

правові традиції, загальна правосвідомість суспільства і ставлення суспільства до права, які формально не обмежені [14].

З'ясовуючи співвідношення правового впливу та правового регулювання, слід визначитися щодо дії і впливу права з формальної (юридичне закріплення права у джерелі) і фактичної (норма права впливає на суспільні відносини) позиції. Проте вплив права є тоді, коли формальна і фактична складові дії права представлені в комплексі. Правовий вплив може відбуватись як в активній (передбачає безпосереднє використання засобів і методів правового регулювання і правову охорону у процесі соціальної життєдіяльності), так і в пасивній (опосередкований вплив права на суспільні відносини) формі [15, с. 217–218].

Основними методами правового регулювання є імперативний і диспозитивний, що встановлюються через владно-правове закріплення прав, обов'язків, заборон. Методи правового впливу – рекомендація, пропозиція, приклад для наслідування, профілактики порушень. Відповідно формами слугують, з одного боку, вольові приписи, з другого – інтелектуально-психологічний вплив.

Визначальна мета правового регулювання – правомірна поведінка суб'єктів права і відповідність суспільних відносин правилам, визначеним юридичними нормами. Ідеальна мета правового впливу – формування в суспільстві правових настанов на визнання непорушності й пріоритету загальноправових і загальносуспільних цінностей. Співвідношення, єдність і роздільність правового впливу та правового регулювання, слушно зазначає В.М. Косович, наводять на думку про необхідність узагальненого підходу до цих правових явищ. Зміст такого підходу, як вважається, полягає в можливості розгляду правового впливу у двох аспектах: 1) правовий вплив як явище, що є похідним, супроводжує, доповнює, посилює ідейну спрямованість правового регулювання (прикладом є виховна функція юридичної відповідальності); 2) правовий вплив як ідеолого-правовий процес не пов'язаний безпосередньо із правовим регулюванням, проте такий, що має суттєве для нього значення. Підсумовуючи викладене вище, слід наголосити, що в юридичній теорії та практиці недооцінене значення правового впливу на регламентацію суспільних відносин. Правове регулювання є однією з форм правового впливу права на суспільні відносини, явище, яке його супроводжує [14]. На нашу думку, вивчення кримінальних проступків, їх здатність регулювати суспільні відносини та здійснювати правовий вплив слід розглядати як засіб, що супроводжує такий вплив. Не можна недооцінювати значення правового впливу. Адже правовий вплив – це результативний нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини як специфічну систему власне правових засобів (норм права, правовідносин, актів реалізації та застосування), так й інших правових явищ (правосвідомості, правової культури, правових принципів, правотворчого процесу).

На проблему узгодження предмета та методу правового регулювання звертає увагу О.П. Рябчинська, на її думку, поєднання формального критерію (класифікація залежно від виду покарання) та матеріального (ступінь небезпечності (шкідливості) та тяжкості) має лягти в основу виокремлення в межах чинного Кримінального кодексу тих діянь, які будуть трансформовані у кримінальні проступки або ж утворять основу іншого нормативного акта. Вона зазначає “що більш логічним було б приєднатись до позиції тих науковців, які вважають доцільним

© Fedotova Hanna, 2020

трансформувати в кримінальні проступки злочини невеликої тяжкості (тобто ті, які передбачають покарання не більше двох років позбавлення волі чи інше, більш м'яке покарання). Проте, зважаючи на той факт, що в кримінально-правовій науці зазнають критики окремі позиції законодавця щодо визнання тих чи інших злочинів як злочинів невеликої та середньої тяжкості з огляду на їх дійсну суспільну небезпечність, доцільним та необхідним бачиться й переосмислення категорій окремих видів злочинів, розміщених в Особливій частині КК, з огляду на передбачені за їх вчинення покарання. Шлях, який проходитьиме Україна в цьому напрямі, докорінно буде відрізнятись від аналогічного процесу в інших країнах, адже інститут кримінального проступку буде саме запроваджуватися на базі існуючого кримінального законодавства, яке протягом багатьох десятиліть подібного інституту не знало [16].

Нині категорія “правове регулювання” наповнюється новим змістом. На нашу думку, її слід розглядати крізь призму поняття правового впливу, зважаючи на той факт, що правовий вплив – категорія більш широка, порівняно з правовим регулюванням. Проте правове регулювання здійснюється за відповідним механізмом правового регулювання. Поняття “механізм правового регулювання” похідне від поняття “правове регулювання”. С.С. Алексєєв [17, с. 53] визначає правове регулювання як здійснене за допомогою системи правових заходів (юридичних норм, правовідносин, індивідуальних приписів тощо), має результативний нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, охорони, розвитку відповідно до суспільних потреб. Однак, стверджує А.І. Бобилєв [18], рівень механізму правового регулювання залежить не тільки від стану законодавства. Важливо також реалізувати на практиці ухвалені закони. Тому, коли ми говоримо про норми права, насамперед йдеться про їх механізм реалізації. Натомість С.В. Бобровник [19] не розмежовує понять “правова норма” і “норма права”. Названі вище терміни – це словосполучення, причому їх необхідною складовою є слово “норма”, яке до того ж вирізняється своєю однозначністю. Традиційно під терміном “норма” у правознавстві розуміють правило поведінки, хоча небезпідставне і методологічно коректне в аспекті структури норми права твердження про те, що “правило” – це вужча категорія, оскільки воно міститься лише в диспозиції правової норми [20, с. 357]. З огляду на етимологію термінів, слід наголосити, що словосполучення різняться своїм обсягом. Найбільш широкою серед них дійсно є категорія “норма права”, адже вона охоплює як ті правила поведінки, що є справедливими (правові норми), так і ті, що не мають такої властивості; як ті, що створені судовими органами (юридичні норми), так і ті, що є результатом правотворчої діяльності інших суб'єктів.

Регулювання кримінально-правових відносин здійснюється завдяки механізму правового регулювання, що становить загальний порядок, процес дії. Якщо механізм правового регулювання – юридична категорія, що показує, як здійснюється правове регулювання, то кримінальний проступок – здебільшого змістова його характеристика, яка показує, як реалізується механізм правового регулювання. Отже, кримінальний проступок реалізується через механізм правового регулювання, який є загальним порядком, процесом дії та реалізації кримінального права, оскільки механізм правового регулювання зорієнтований насамперед на

© Fedotova Hanna, 2020

вирішення конкретних ситуацій, які породжують, відповідно до чинного кримінального законодавства, правові наслідки. Тому можна дійти висновку, що кримінальний проступок є проявом правового регулювання.

Етимологічно слово “форма” походить від латинського “forma”, що означає “зовнішній вигляд, зовнішнє окреслення, видимість чого-небудь”. У загальнонауковому трактуванні “форма” завжди пов’язується з категорією “зміст”. Тобто під формою розуміють той чи інший варіант зовнішнього вираження змісту [21, с. 87].

Відомо, що форма є внутрішньою організацією змісту. Досить часто, коли визначають форму, або не вказують на вид організації змісту, маючи на увазі спосіб існування і вираження змісту [22, с. 617], або, навпаки, акцентують увагу на тому, що форма пов’язана зі змістом як внутрішньо, так і зовнішньо: форма – це спосіб існування змісту, його внутрішня структура, організація і зовнішній вираз [23, с. 1543].

Проте поняття правової форми у теорії права потребує подальшого розроблення. Окремі аспекти цього питання досліджували такі науковці, як С.С. Алексєєв, Ю.Б. Батурина, В.М. Горшенєв, А.П. Заєць, Д.А. Керимов, П.Є. Недбайло, С.М. Олейников, Р.О. Халфіна, Л.С. Явич та ін. Водночас ученим бракує однастайності щодо визначення цієї категорії.

Так, Л.С. Явич [24, с. 43] визначає правову форму як соціальну систему, цілісну сукупність елементів (частин юридичної надбудови), що виступають стосовно навколишніх умов та інших систем єдиним цілим. При цьому він відрізняє правову форму від форми права (внутрішньої та зовнішньої). Таку позицію поділяє С.Г. Березовська, наголошуючи, що внутрішня форма права складається з будови юридичної норми та структури системи права, а зовнішня – із системи нормативно-правових актів (джерел права) [25, с. 84–89]. Позицію Л.С. Явича підтримує й Д.А. Керимов [26, с. 114], вважаючи, що правова форма відображає право як систему щодо інших чинників суспільного життя, тобто характеризує право як форму економічного розвитку, державної політики, науково обґрунтованого управління соціальними процесами тощо. Форма ж права характеризує структуру права, його систематизацію, реалізацію, шляхи та способи впливу на суспільні відносини тощо, тобто відображає право як відносно самостійний феномен суспільного життя. Отже, у працях Д.А. Керимова, Л.С. Явича, інших вчених визнається необхідність розуміння правової форми як самостійного поняття та окремої наукової проблеми, хоча в них здебільшого аналізується форма права (джерела права), а правова форма залишена поза увагою.

Таким чином, форма права та правова форма не є тотожними поняттями. Як зазначалося вище, форма права (внутрішня та зовнішня) відображає внутрішню структуру, систему правових явищ та їх зовнішній вираз. Проте правова форма відбиває взаємозв’язок між елементами, що утворюють право як цілісну та єдину систему, а також поєднує право з неправовими явищами. На відміну від форми права, правова форма не обмежується “світом” права, а є способом організації взаємодії елементів, що утворюють право, і одночасно відображає зв’язок права з явищем, на яке воно впливає [27, с. 37–56].

Поняття “правова форма” є загальним відображенням об’єктивного зв’язку права й соціальної матерії, яка охоплюється дією правового регулятора. У такому

розумінні право є історично зумовленою формою організації суспільних відносин. Форма права відображає характер права як рівної міри або масштабу, що застосовується до учасників суспільних відносин та є засобом вираження волі суб'єктів правового життя (засобом закріплення і реалізації правових норм). Тобто форма права має інструментальний характер і безпосередньо пов'язана із джерелами права [28, с. 23].

Наявні також наукові праці, в яких правова форма досліджується як діяльність державних органів. Так, С.М. Олейников [29, с. 12] вважає, що правова форма – це специфічна організаційна форма діяльності органів держави та посадових осіб, яка, з одного боку, здійснюється на засадах суворого дотримання вимог законів та інших нормативно-правових актів, а з другого – її результати завжди пов'язані з появою певних юридичних наслідків. Схожу думку висловлює й В.М. Горшенцов [30, с. 9–13], визначаючи правову форму за допомогою організаційно-правової та процесуальної форм.

Цікавою є позиція Р.О. Халфіної [31, с. 174–175], яка розглядає цю категорію в діалектичному взаємозв'язку з діяльністю в межах правовідносин. Дослідниця характеризує правову форму як комплекс норм інститутів права, що опосередковують певний вид суспільних відносин. Ці норми та інститути створюють інструментарій, набір правових засобів, за допомогою яких відносини реалізуються відповідно до цілей та інтересів суспільства. Призначення ж правової форми певного виду суспільних відносин полягає в тому, що вона надає можливість визначити відповідність правових засобів, що застосовуються, характеру цих відносин і цілям правового регулювання, а також обмірковувати ефективність останнього та шляхи його вдосконалення.

Досліджуючи на монографічному рівні категорію “правова форма”, Ю.Б. Батурина [32] запропонувала своє визначення, розуміючи під правовою формою об'єктивно відображений і стійкий зв'язок між елементами, що становлять право, а також між правом і неправовими явищами, що потребують правової регламентації. Вона також вирізняє внутрішні (норма права, правовідносини), зовнішні (правовий статус, власність) та універсальні (правопорядок, законність) правові форми й наголошує на тому, що правова форма відображає те, як право існує та діє. Діяльність не може виступати правовою формою, вона опосередковується правовою формою, хоча іноді правова форма може проявлятися в діяльності. При цьому остання не становить основної сутності правової форми.

Очевидно, що правова форма є багатозначним поняттям, і у правовій науці бракує єдиної позиції щодо її визначення. Але, розглядаючи кримінальний проступок як неправомірне діяння, з огляду на це водночас слід усвідомити, що це діяння потребує опосередкування правовою формою. Кримінальний проступок варто розглядати як прояв (правову форму) правового регулювання у кримінально-правовій сфері, що містить комплекс засобів для забезпечення відповідного порядку тих чи інших суспільних відносин, яким завдано незначну шкоду.

Із законодавчим закріпленням нормами Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. [34] та прийняттям Верховною Радою України Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень” від

22 листопада 2018 року (№ 7279-д) [34] термін “кримінальний проступок” посів своє місце у вітчизняній правовій дійсності. Наразі досліджувана категорія “кримінальний проступок”, яка розглядалася лише на концептуальному рівні, за рахунок теоретико-правових ініціатив втілена у законодавство. Проте у контексті дослідження цього питання існує достатньо прогалин, які потребують більшої уваги з боку правознавців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цвік М.В., Ткаченко В.Д., Рогачова Л.Л. та ін. Загальна теорія держави та прав: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / за ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. Харків: Право, 2002. 432 с.
2. Сорокин В.Д. Правовое регулирование: предмет, метод, процесс. Правоведение. СПб., 2000. № 4. С. 41–47.
3. Алексеев С.С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве. М.: Юрид. лит., 1966. 146 с.
4. Козлов Ю.М. Административные правоотношения. М.: Юрид. лит., 1976. 184 с.
5. Загальна теорія держави і права / за ред. В.В. Копейчикова. К.: Юрінком, 1997. 320 с.
6. Проблемы общей теории права и государства / под общ. ред. В.С. Нерсесянца. М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1999. 832 с.
7. Зайчук О.В., Оніщенко Н.М. Теорія держави та права: академ. курс: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2006. 456 с.
8. Лазарев В.В. Сфера и пределы правового регулирования. Сов. государство и право. М., 1970. № 11. С. 38–44.
9. Малько А.В. Стимулы и ограничения в праве. М.: Юристь, 2005. 250 с.
10. Рабінович П.М. Основы загальної теорії права та держави: навч. посіб. Вид. 5-те, зі змін. К.: Атіка. 2001. 176 с.
11. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с.
12. Словник іншомовних слів / уклад. Л.О. Пустовіт та ін. К.: Довіра, 2000. 1018 с.
13. Словник української мови: у 11 т. / за ред. І.К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970–1980. Т. 8. 916 с.
14. Косович В. Формально невизначені терміни як засіб правового впливу. Вісн. Львів. ун-ту ім. Івана Франка. 2010. Вип. 50. С. 25–31. (Серія “Юридична”).
15. Ромашов Р.А. Теория государства и права. СПб.: Питер, 2006. 256 с.
16. Рябчинська О.П. Теоретичні та практичні питання встановлення адекватних заходів державного примусу за кримінальні проступки. Держава та регіони. Серія “Право”. 2012. Вип. 2. С. 211–217.
17. Алексеев С.С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве. М.: Юрид. лит., 1966. 146 с.
18. Бобылев А.И. Механизм правового воздействия на общественные отношения. Государство и право. М., 1999. № 5. С. 324–327.
19. Бобровник С.В. Правове регулювання суспільних відносин та реалізація права. Правова держава: щорічник наук. пр. Ін-ту держави і права ім. В.М. Корецького. НАН України. 1996. № 7. С. 104–107.
20. Теория государства и права: курс лекций / под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько. 2-е изд., перераб. и дополн. М.: Юрист, 2001. 776 с.
21. Галуцько В.В. Адміністративно-правові основи організації та діяльності Державної служби охорони при Міністерстві внутрішніх справ України: дис. ... канд. юрид. наук спец.: 12.00.07 “Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право”. К., 2003. 210 с.
22. Словник української мови: у 11 т. / за ред. І.К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970–1980. Т. 10. 1979. 659 с.
23. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел]. К.; Ірпінь: Перун, 2009. 1736 с.
24. Явич Л.С. Право и общественные отношения: учеб. пособие. М.: Юрид. лит., 1971. 152 с.

25. *Березовская С.Г.* Прокурорский надзор в советском государственном управлении. М.: Госюриздат, 1954. 192 с.
26. *Керимов Д.А.* Методология права (предмет, функции, проблемы философии права). М.: Современ. гуманит. ун-т, 2003. 520 с.
27. *Спаський А.С.* Правовідносини за участю органів внутрішніх справ у надзвичайних ситуаціях: теоретико-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. К., 2007. 287 с.
28. *Пархоменко Н.М.* Джерела права: теоретико-методологічні засади: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.01 “Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень”. К., 2009. 32 с.
29. *Олейников С.Н.* Общетеоретические проблемы юридической процессуальной формы: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 “Теория и история права и государства; история правовых учений”. Харьков, 1986. 25 с.
30. Правовые формы деятельности в общенародном государстве: учеб. пособие / под общ. ред. В.М. Горшенева. Харьков: Юрид. ин-т, 1985. 85 с.
31. *Халфина Р.О.* Право как средство социального управления. М.: Наука, 1988. 256 с.
32. *Батурина Ю.Б.* Правовая форма и правовое средство в системе понятий теории права: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. М., 2001. 149 с.
33. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
34. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22 листопада 2018 року № 7279-д. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63928 (дата звернення: 26.02.2019).

REFERENCES

1. Zahalna teoriia derzhavy ta prava: pidruch. dlia stud. yuryd. spets. vyshch. navch. zakl. “General theory of state and law: a textbook for students of law special institutions of higher education”. M.V. Tsvik, V.D. Tkachenko, L.L. Rogachev and others. Edited by M.V. Tsvik, V.D. Tkachenko, O.V. Petrishin. Kharkiv: Law, 2002. 432 p. [in Ukrainian].
2. *Sorokin V.D.* (2000) Pravovoye regulirovaniye: predmet, metod, protsess. Pravovedeniye. “Legal regulation: subject, method, process”. Jurisprudence. SPb. No. 4. P. 41–47. [in Russian].
3. *Alekseyev S.S.* (1966) Mekhanizm pravovogo regulirovaniya v sotsialisticheskom gosudarstve. “The mechanism of legal regulation in a socialist state. M.: Jurid. lit. 146 p. [in Russian].
4. *Kozlov Yu.M.* (1976) Administrativnye pravootnosheniya. “Administrative legal relations”. M.: Jurid. lit. 184 p. [in Russian].
5. Zahalna teoriia derzhavy i prava. “General theory of state and law” / ed. V.V. Kopeichikov. K.: Yurinkom, 1997. 320 p. [in Ukrainian].
6. Problemy obshchey teorii prava i gosudarstva. “Problems of the general theory of law and the state” / under ed. V.S. Nersesyantsa. M.: NORMA-INFRA-M, 1999. 832 p. [in Russian].
7. *Zaichuk O.V., Onishchenko N.M.* (2006) Teoriia derzhavy ta prava: akadem. kurs: pidruchnyk. “Theory of state and law: academ. course: a textbook. K.: Yurinkom Inter. 456 p. [in Ukrainian].
8. *Lazarev V.V.* (1970) Sfera i predely pravovogo regulirovaniya. “Scope and limits of legal regulation”. Soviet state and law. M. No. 11. P. 38–44. [in Russian].
9. *Malko A.V.* (2005) Stimuly i ogranicheniya v prave. “Incentives and limitations in law”. M.: Lawyer. 250 p. [in Russian].
10. *Rabinovych P.M.* (2001) Osnovy zahalnoi teorii prava ta derzhavy: navch. posib. “Fundamentals of the general theory of law and state”: a textbook. Issue 5, with changes. K.: Attica. 176 p. [in Ukrainian].
11. *Skakun O.F.* (2001) Teoriia derzhavy i prava: pidruchnyk. “Theory of state and law”: textbook. Kharkiv: Consum. 656 p. [in Ukrainian].
12. Slovnyk inshomovnykh sliv. “Dictionary of foreign words” / syllable. L.O. Pustovit et al. K.: Dovira, 2000. 1018 p. [in Ukrainian].
13. Slovnyk ukraïnskoi movy: u 11 t. “Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes” / ed. I.K. Bilodid. K.: Scientific Thought, 1970–1980. T. 8. 916 p. [in Ukrainian].
14. *Kosovych V.* (2010) Formalno nevyznacheni terminy yak zasib pravovoho vplyvu. “Formally indefinite terms as a means of legal influence”. Visn. Lviv named Ivan Franko. Vol. 50. P. 25–31. (“Juridical” Series) [in Ukrainian].

15. *Romashov R.A.* (2006) *Teoriya gosudarstva i prava*. “Theory of state and law”. St. Petersburg: Peter. 256 p. [in Russian].
16. *Riabchynska O.P.* (2012) *Teoretychni ta praktychni pytannia vstanovlennia adekvatnykh zakhodiv derzhavnoho prymusu za kryminalni prostupky*. “Theoretical and practical issues of establishing adequate measures of state coercion for criminal offenses”. *State and regions. Avg. right. Iss. 2*. P. 211–217 [in Ukrainian].
17. *Alekseyev S.S.* (1966) *Mekhanizm pravovogo regulirovaniya v sotsialisticheskom gosudarstve*. “The mechanism of legal regulation in a socialist state”. M.: Jurid. lit. 146 p. [in Russian].
18. *Bobylev A.I.* (1999) *Mekhanizm pravovogo vozdeystviya na obshchestvennyye otnosheniya*. “The mechanism of legal impact on public relations”. *State and law*. M. No. 5. P. 324–327 [in Russian].
19. *Bobrovnyk S.V.* (1966) *Pravove rehuliuвання suspilnykh vidnosyn ta realizatsiia prava*. “Legal regulation of social relations and the implementation of law”. *The rule of law: a yearbook of sciences. pr-in state and law of V.M. Koretskyi. NAS of Ukraine. No. 7*. P. 104–107. [in Ukrainian].
20. *Teoriya gosudarstva i prava: kurs lektsiy*. “Theory of state and law: lecture course” / ed. N.I. Matuzova, A.V. Malko. 2nd ed., revised. add. M.: Lawyer, 2001.776 p. [in Russian].
21. *Halunko V.V.* (2003) *Administrativno-pravovi osnovy orhanizatsii ta diialnosti Derzhavnoi sluzhby okhorony pry Ministerstvi vnutrishnikh sprav Ukrainy*. “Administrative and legal bases of organization and activity of the State Security Service at the Ministry of Internal Affairs of Ukraine”: diss. Ph. D. in law: Special. 12.00.07 “Administrative Law and Procedure; finance law; information law”. K. 210 p. [in Ukrainian].
22. *Slovnnyk ukrainskoi movy: u 11 t.* “Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes” / ed. I.K. Bilodid. K.: Scientific Thought, 1970–1980. Iss. 10. 1979. 659 p. [in Ukrainian].
23. *Velykyi tлумachnyi slovnnyk suchasnoi ukrainskoi movy*. “The Great Interpretive Dictionary of Modern Ukrainian” / [summary. and ed. V.T. Stork]. K.; Irpin: Perun, 2009. 1736 p. [in Ukrainian].
24. *Yavich L.S.* (1971) *Pravo i obshchestvennyye otnosheniya: ucheb. posobiye*. “Law and public relations”: textbook. M.: Jurid. lit. 152 p. [in Russian].
25. *Berezovskaya S.G.* (1954) *Prokurorskiy nadzor v sovetskom gosudarstvennom upravlenii*. “Prosecutorial supervision in Soviet public administration”. M.: Gosyurizdat. 192 p. [in Russian].
26. *Kerimov D.A.* (2003) *Metodologiya prava (predmet, funktsii, problemy filosofii prava)*. “Methodology of law (subject, function, problems of philosophy of law)”. M.: Modern humanitarian University. 520 p. [in Russian].
27. *Spaskiy A.S.* (2007) *Pravovidnosyny za uchastyu orhaniv vnutrishnikh sprav u nadzvychainykh sytuatsiiakh: teoretyko-pravovyi aspekt*. “Legal relations with participation of law-enforcement bodies in emergency situations”: theoretical and legal aspect: diss. Ph. D. in Law: 12.00.01. K. 287 p. [in Ukrainian].
28. *Parkhomenko N.M.* (2009) *Dzherela prava: teoretyko-metodolohichni zasady: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia d-ra yuryd. nauk: spets. 12.00.01 “Teoriia ta istoriia derzhavy i prava; istoriia politychnykh i pravovykh uchen”*. “Sources of law: theoretical and methodological foundations”: abstract. diss. for the sciences. degree of Dr. Jur. Sciences: Special. 12.00.01 “Theory and History of State and Law; history of political and legal scholars”. K. 32 p. [in Ukrainian].
29. *Oleinikov S.N.* (1986) *Obshcheteoreticheskie problemy yuridicheskoi protsessualnoi formy: avtoref. dis. na soisk. uchen. step. kand. yurid. nauk: spets. 12.00.01. “Teoriia i istoriia prava i gosudarstva; istoriia pravovykh ucheniy”*. “General theoretical problems of the legal procedural form: author. diss. Ph. D.: special. 12.00.01 “Theory and history of law and state; history of legal doctrines”. Kharkov. 25 p. [in Russian].
30. *Pravovye formy deyatelnosti v obshchenarodnom gosudarstve: ucheb. posobiye*. “Legal forms of activity in a nation-wide state”: textbook. / under the general. ed. V.M. Gorshenev. Kharkov: Legal. Institute, 1985. 85 p. [in Russian].
31. *Khalfina R.O.* (1988) *Pravo kak sredstvo sotsialnogo upravleniya*. “Law as a means of social management” / R.O. Khalfina. M.: Nauka. 256 p. [in Russian].
32. *Baturina Yu.B.* (2001) *Pravovaya forma i pravovoye sredstvo v sisteme ponyatiy teorii prava*. “Legal form and legal means in the system of concepts of the theory of law”: dis. Ph. D. in Law: 12.00.01. M. 149 p. [in Russian].
33. *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13 kvit. 2012 r. № 4651-VI. “Criminal Procedure Code of Ukraine”*: Law of Ukraine of 13 April. 2012 No. 4651-VI. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2013. No. 9–10, No. 11–12, No. 13. Art. 88 [in Ukrainian].

34. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo sproshchennia dosudovoho rozsliduvannia okremykh katehorii kryminalnykh pravoporushen. "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Simplifying Pre-trial Investigation of Certain Categories of Criminal Offenses". Law of Ukraine of November 22, 2018 No. 7227-e. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63928 (date of application: 26.02.2019) [in Ukrainian].

UDC 343.232

Fedotova Hanna,
Doctor of Juridical Sciences, Senior Research Associate,
Head of the Department, State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-7798-3143

FEATURES OF LEGAL REGULATION OF THE CATEGORY "CRIMINAL OFFENSE"

As well known, the conditions for the existence and harmonious development of each society is the coordination of interests between the various members of the society, the establishment and maintenance of a certain order in the relations between them. Partly this is due to the direct impact on people's behavior, but the main burden in the implementation of these functions lies on a specially adapted to the peculiarities of life ramified system of social regulation, in which an important place is occupied by legal regulation.

With the help of legal regulation, relations between subjects acquire a certain legal form having a state and power character. However, the realities fill the category of "legal regulation" with new content, which should be viewed through the prism of the notion of legal impact, taking into account the fact that legal impact is a broader category than legal regulation. In turn, legal regulation is defined as regulation carried out with the help of legal measures (legal norms, legal relations, individual prescriptions, etc.), has an effective regulatory and organizational impact on public relations in order to streamline, protect and develop them in accordance with public needs. Taking into account that the regulation of criminal-legal relations is carried out due to the mechanism of legal regulation, which constitutes the general order, the process of action, the mechanism of legal regulation should be understood as a legal category, which determines how the legal regulation is carried out and the criminal offense turns out to be a part of the substantial characteristic, which implements the mechanism of legal regulation.

Thus, criminal offense is realized through the mechanism of legal regulation, which is a general order, the process of action and implementation of criminal law, because the mechanism of legal regulation is primarily focused on solving specific situations that give rise to legal consequences in accordance with the current criminal legislation. Therefore, we can conclude that a criminal offense is a manifestation of legal regulation.

It is obvious that the legal form is a multi-dimensional concept, and the legal science lacks a common position on its definition. But, considering the criminal

© Fedotova Hanna, 2020

offense as an illegal act, taking into account what has been stated at the same time, it should be realized that this act requires mediation by the legal form. A criminal offense should be considered as a manifestation (legal form) of legal regulation in the criminal legal sphere, containing a set of means to ensure the proper order of certain public relations, which caused minor harm.

Keywords: legal regulation, legal form, legal system, norms of law, legal relations, criminal offence.

Отримано 20.02.2020

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА.
СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА
ДІЯЛЬНІСТЬ**

УДК 343.155:343.13

Гаврилюк Людмила Володимирівна,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-9441-4073

**ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПОРЯДКУ
ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ
СЛІДЧОГО, ПРОКУРОРА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО
РОЗСЛІДУВАННЯ**

У статті визначено деякі особливості процесуального порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора під час досудового розслідування. Акцентовано увагу на тому, що в Кримінальному процесуальному кодексі України не визначено повноваження представника особи, яка подала скаргу на рішення, дії чи бездіяльність слідчого та прокурора під час досудового розслідування. Достатньо проблемним є питання дотримання строків як подання, так і розгляду скарг у суді на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора. У зв'язку з чим запропоновано низку змін та доповнень до Кримінального процесуального кодексу України.

Ключові слова: оскарження рішень, бездіяльність слідчого, бездіяльність прокурора, учасники кримінального провадження, скарга, досудове розслідування.

Дієвість механізму оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора під час досудового розслідування прямо залежить від дотримання суб'єктами кримінального провадження процесуального порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора. У іншому разі подана особою скарга буде повернута. А в разі, якщо скарга подана на рішення, дію чи бездіяльність слідчого або прокурора, що не підлягає оскарженню, слідчий суддя, суд ухвалює рішення про відмову у відкритті провадження. Внаслідок чого копія ухвали про відмову у відкритті провадження невідкладно надсилається особі, яка подала скаргу, разом із скаргою та всіма доданими до неї матеріалами (ч. 4 і 5 ст. 304 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України)).

Порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора під час досудового розслідування досліджували Д.С. Слінько, Д.В. Семененко, Д.І. Клепка, О.Г. Шило, А.Р. Туманянц, С.Л. Шаренко, О.Г. Яновська та ін. Ро-

© Havryliuk Liudmyla, 2020

боти зазначених учених містять ґрунтовний аналіз предмета, підстав і порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора під час досудового розслідування. Проте аналіз судової практики свідчить про невизначеність деяких аспектів процесуального порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора під час досудового розслідування.

Метою статті є визначення особливостей процесуального порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора під час досудового розслідування та надання пропозицій щодо вдосконалення механізму оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора під час досудового розслідування.

Оскарження та подання скарги включає звернення з проханням про вирішення конкретних процесуальних питань. У заяві можуть міститися повідомлення про недоліки роботи слідчого, пов'язані з порушенням закону. Окрему групу заяв становить інформація про незаконні непроцесуальні дії або бездіяльність слідчого під час проведення досудового розслідування. Особливістю оскарження є його мета, яка полягає в реалізації прав і законних інтересів для скасування процесуальних або слідчих дій у разі порушення чинного законодавства і прав та обов'язків учасників кримінального процесу [1, с. 126].

За даними судової статистики, у 2018 р. слідчими суддями розглянуто всього 91 467 скарг. Із них повернуто 12 559, що становить 14 % від загальної кількості розглянутих скарг, відмовлено у відкритті провадження 20 466, що становить 22 % від загальної кількості розглянутих скарг [2].

До підстав ухвалення слідчим суддею рішення про повернення скарги слід віднести випадки коли:

скаргу подала особа, яка не має права подавати скаргу;

скарга не підлягає розгляду в цьому суді;

скарга подана після закінчення строку, передбаченого ч. 1 ст. 304 КПК України, і особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку або слідчий суддя за заявою особи не знайде підстав для його поновлення (ч. 2 ст. 304 КПК України), про що особі, яка подала скаргу, невідкладно надсилається копія ухвали про повернення скарги разом зі скаргою та всіма доданими до неї матеріалами.

Згідно із ч. 1 ст. 303 КПК України до суб'єктів, які мають право подавати скаргу стосовно рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора в кожному окремо взятому випадку віднесено: заявника, потерпілого, його представника чи законного представника, підозрюваного, його захисника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, володільця тимчасово вилученого майна, особу, якій відмовлено у визнанні потерпілим, осіб, до яких можуть бути застосовані заходи безпеки, передбачені законом, особу, якій відмовлено в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, особу, якій відмовлено в задоволенні скарги на недотримання розумних строків слідчим, прокурором під час досудового розслідування, її представника, законного представника чи захисника. Також у п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України передбачено можливість оскарження бездіяльності слідчого, прокурора, яка полягає в невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР після отримання заяви чи повідомлення про кримі-

нальне правопорушення, у неповоротності тимчасово вилученого майна згідно з вимогами ст. 169 КПК України, а також нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений КПК України строк, іншою особою, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування.

Щодо зазначеного О.Г. Яновська вважає, що обмеження права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора, що зачіпають права та законні інтереси громадян, лише на тій підставі, що ці особи не визнані в належному порядку учасниками провадження або не віднесені ст. 303 КПК України до осіб, що мають право оскаржувати те чи інше рішення, дію чи бездіяльність слідчого або прокурора, не відповідає основним положенням Конституції України, адже єдиним критерієм, що дає змогу визначити, які дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, які рішення цих осіб можуть бути оскаржені до суду та хто саме має право на таке оскарження, є обмеження конституційних прав і свобод громадян або створення перепон для доступу до правосуддя [3, с. 10].

На думку Д.І. Клепки, суб'єктами права оскарження рішень, дій або бездіяльності під час досудового розслідування слід вважати осіб, залучених у кримінальні процесуальні правовідносини, конституційні права та інтереси яких порушені рішеннями, діями чи бездіяльністю слідчого або прокурора. Автор слушно наголошує, що обов'язковою ознакою суб'єкта оскарження є причинно-наслідковий зв'язок між діями або рішеннями, що прийняті, чи бездіяльністю під час здійснення кримінальної процесуальної діяльності та порушенням прав або інтересів особи. Уперше в науці кримінального процесу запропоновано законодавчо визначити такого суб'єкта кримінального провадження, як скаржник (особа, яка подала скаргу) та закріпити його процесуальний статус [4, с. 2].

Також, як вбачається з норм КПК України, подання скарги особою, яка не має права її подавати, є підставою для неприйняття у провадження та повернення скарги, про що слідчий суддя виносить відповідну ухвалу. Особливої уваги потребують ті випадки, коли скарги на рішення, дії чи бездіяльність подають законні представники осіб та юридичних осіб.

Наприклад. Слідчий суддя Лебединського районного суду Сумської області розглянувши заяву ОСОБА_1 про оскарження бездіяльності слідчого прокурора в нездійсненні процесуальних дій, які він має вчинити під час досудового розслідування, встановив, що ОСОБА_1 від імені ОСОБА_2 звернулася до суду із заявою про оскарження бездіяльності слідчого, прокурора в нездійсненні процесуальних дій, які він повинен вчинити під час досудового розслідування. Заява підписана ОСОБА_1. Будь-яких інших документів до скарги на її обґрунтування чи підтвердження повноважень на подання скарги не додано. Ураховуючи зазначене, слідчий суддя дійшов висновку, що в поданій скарзі не містяться дані та докази, що особа, яка підписала скаргу, має право її подавати в порядку п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України. Згідно з положеннями ч. 2 ст. 304 КПК України слідчий суддя скаргу ОСОБА_1 про оскарження бездіяльності слідчого прокурора у нездійсненні процесуальних дій, які він має вчинити під час досудового розслідування, постановив повернути [5].

Ухвалою слідчого судді Дарницького районного суду від 27 лютого 2013 р. повернуто скаргу С. на бездіяльність прокурора, яка полягала в невнесенні

відомостей до ЄРДР. Підставою її повернення стало те, що з поданої до суду копії довіреності представника “Мегаінфарм ГмбХ”, де чітко перераховані повноваження представників, не вбачалося, що С. наділений правом подавати скарги на дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора (п. 1 ч. 2 ст. 304 КПК України) [6].

Отже, у КПК України не визначено повноваження представника особи, яка подала скаргу на рішення, дії чи бездіяльність слідчого та прокурора під час досудового розслідування, на відміну від повноважень представника потерпілого (ст. 58 КПК України). Проте відповідно до ст. 306 КПК України розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого та прокурора під час досудового розслідування проводиться за обов’язкової участі особи, яка подала скаргу, чи її захисника, представника. У зв’язку з чим постає запитання, чи вправі слідчий суддя застосовувати аналогію для встановлення повноважень представника особи, яка подала скаргу, з повноваженням представника потерпілого [6].

За встановленим у ст. 306 КПК України порядком розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора під час досудового розслідування скарги розглядаються слідчим суддею місцевого суду згідно з правилами судового розгляду. Тобто розгляд скарг здійснюється за правилами територіальної підсудності, коли скарга подається до суду за місцем розташування органу досудового розслідування чи за місцем роботи посадової особи, рішення, дії чи бездіяльність якої оскаржуються. Відповідно, якщо скарга буде подана до іншого суду – це є порушенням територіальної підсудності у зв’язку з чим скарга не підлягає розгляду в цьому суді. У разі встановлення того, що скарга подана до суду з порушенням правил підсудності, незрозуміло, чи в такому випадку слідчий суддя має постановити ухвалу про повернення скарги як такої, що не підлягає розгляду в цьому суді (п. 2 ч. 2 ст. 304 КПК України) чи згідно зі ст. 34 КПК України повинен звертатися з відповідним поданням до суду апеляційної інстанції (Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ) для вирішення питання про передачу судового провадження з одного суду до іншого [6].

Ми погоджуємося із варіантом вирішення цієї проблеми, який пропонує Д.І. Клепка, що поділяє думку О.Г. Шило, яка вважає, що необхідно передбачити в законі норму, відповідно до якої суд, отримавши скаргу, яка не підлягає розгляду в цьому суді, направляє її за підсудністю. У такий спосіб особа позбавляється необхідності вдруге звертатися до суду. Скорочується строк вирішення спірного питання, забезпечується її право на судовий захист [4, с. 99–100; 7, с. 307].

Для осіб, які згідно з ч. 1 ст. 303 КПК України мають право подавати скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора під час досудового розслідування, законодавцем відведено десять днів з моменту прийняття рішення, вчинення дії або бездіяльності. У випадку, якщо рішення слідчого чи прокурора оформлюється постановою, строк подання скарги починається з дня отримання особою її копії (ч. 1 ст. 304 КПК України). Як убачається із п. 3 ч. 2 ст. 304 КПК України, подання особою скарги після закінчення строку, передбаченого ч. 1 ст. 304 КПК України, без порушення цією особою питання про поновлення цього строку або слідчий суддя за заявою особи не знайде підстав для його поновлення, слідчий суддя ухвалює рішення про повернення такої скарги.

Так, ухвалою слідчого судді Солом'янського районного суду від 5 лютого 2013 р. повернуто скаргу Т., в якій особа, що подала скаргу, просила скасувати постанову слідчого СВ Солом'янського РУ ГУ МВС України в м. Києві від 27 грудня 2012 р. про закриття кримінального провадження у зв'язку з установленням відсутності факту вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 358 Кримінального кодексу України, оскільки вона, на думку Т., була незаконною. Із поданої скарги та доданих до неї матеріалів випливало, що постанова про закриття кримінального провадження була винесена 27 грудня 2012 р. Згідно з копією конверта, доданого до скарги, постанова була отримана особою, що звернулася зі скаргою, 16 січня 2013 р. Водночас скарга, яка надійшла до суду 4 лютого 2013 р., була датована 1 лютого 2013 р., тобто з пропуском строку, передбаченого на оскарження ч. 1 ст. 304 КПК України [6].

На нашу думку, при визначенні в ч. 1 ст. 304 КПК України строку подання заяви на бездіяльність слідчого чи прокурора законодавець не врахував той момент, коли особі може стати відомо про бездіяльність цих посадових осіб. Деяке уточнення з цього приводу містить лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ “Про деякі питання порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування” від 9 листопада 2012 р. № 1640/0/4-12, де зазначено, що “при оскарженні бездіяльності обчислення строку оскарження починається із дня, що настає після останнього дня, який відведено КПК України для вчинення слідчим або прокурором відповідної дії” [8]. Д.І. Клепка, досліджуючи це питання, пропонує передбачити положення, відповідно до якого обчислення строків на оскарження бездіяльності розпочинається з моменту, коли особа дізналася або могла дізнатися про таку бездіяльність, а не з моменту не вчинення дії, яку слідчий або прокурор зобов'язані були вчинити відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства України [4, с. 96]. Ця позиція цілком прийнятна, проте слід зауважити, що особі може стати відомо про бездіяльність слідчого чи прокурора після закінчення відведеного строку для вчинення дії. До того ж необхідно зважити на те, що згідно з ч. 1 ст. 22 КПК України кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, а це передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими кримінальним процесуальним законодавством.

Отже, досить проблемним є питання дотримання строків як подання, так і розгляду скарг в суді на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора. На жаль, трапляються випадки, коли особа подає скаргу, а сама або ігнорує виклики в судові засідання, або подає заяву з проханням розглядати скаргу за її обов'язкової участі, але тоді, коли це буде їй зручно – через тиждень, після її повернення з відпустки, після розгляду інших скарг тощо або подає заяву з проханням розглядати скаргу за її відсутності [9, с. 48].

Привертають увагу й певні труднощі, які виникають у випадках, коли скаргу подано особою, яка тримається під вартою, про що засвідчує судова практика з розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора, де зазначено, що водночас установлені ч. 3 ст. 306 КПК України особливості розгляду скарг, зокрема щодо обов'язкової участі особи, яка подала скаргу, чи її захисника, пред-

© Havryliuk Liudmyla, 2020

ставника, спричиняють труднощі, пов'язані з можливістю дотримання 72-годинного строку розгляду у випадках, коли скаргу подано особою, яка перебуває під вартою, так, зокрема, наголошувала у своїй праці А.Р. Туманянц [10, с. 144].

Згідно зі ст. 306 КПК України скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора під час досудового розслідування розглядаються слідчим суддею не пізніше сімдесяти двох годин із моменту надходження відповідної скарги, крім скарг на рішення про закриття кримінального провадження, які розглядаються не пізніше п'яти днів з моменту надходження скарги за обов'язкової участі особи, яка її подала, її захисника чи представника. Проте відсутність слідчого чи прокурора не є перешкодою для розгляду скарги. На нашу думку, розгляд скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора без їх присутності суперечить принципу кримінального судочинства “змагальність сторін”, у зв'язку з чим пропонуємо виключити із ч. 3 ст. 306 КПК України положення про те, що відсутність слідчого чи прокурора не є перешкодою для розгляду скарги.

Також трапляються випадки, коли особа, яка подала скаргу:

безпосередньо у скарзі зазначає про її розгляд за своєї відсутності;

перебуває під вартою в установі виконання покарань за межами населеного пункту розташування суду, до якого подано скаргу;

належним чином повідомлена про час, дату та місце проведення судового засідання з розгляду скарг, однак не з'являється в судове засідання та не повідомляє суд про причини неявки.

У нормах КПК України не передбачено право слідчого судді застосовувати заходи примусу у вигляді приводу для забезпечення участі особи, яка подала скаргу, в судовому засіданні, тому необхідно з'ясувати, чи існує можливість розгляду скарги за відсутності особи, яка її подала [6].

Існує думка, що було б правильним передбачити в законі норму про те, що слідчий суддя за відсутності в судовому засіданні особи, яка подала скаргу, вправі повторно викликати її в межах строку розгляду скарги, а після його сплину закрити провадження у зв'язку з неявкою особи, яка подала скаргу, незалежно від підстав неявки, якщо про них був повідомлений слідчий суддя, або розглянути скаргу по суті, якщо скаржник просив розглянути скаргу без його участі [9, с. 48; 4, с. 101]. Що є цілком прийнятним.

Таким чином, підсумовуючи зазначене вище, вважаємо, що було б доречно доповнити:

частину 1 ст. 304 КПК України реченням такого змісту: “При оскарженні бездіяльності слідчого чи прокурора строк подання скарги починається з дня, що настає після останнього дня, визначеного КПК України для вчинення слідчим або прокурором відповідної дії”;

частину 3 ст. 306 КПК України після першого речення доповнити реченням: “Крім випадків, коли особа, яка подала скаргу, звернулася із заявою про розгляд скарги по суті без її участі”.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Слінько Д.С., Семененко Д.В. Оскарження процесуальних рішень щодо звільнення від кримінальної відповідальності. Вісник Харківського національного ун-ту ім. В.Н. Каразіна. 2018. Вип. 25. С. 126. С. 124–128. (Серія “ПРАВО”).

© Havryliuk Liudmyla, 2020

2. Звіт суддів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження. Форма № 1-к (річна). Розділ 3. Розгляд слідчим суддею клопотань, скарг, заяв під час досудового розслідування: затв. наказом держ. судової адмін. України від 23.06.2018 № 325. За погодженням із Держстатом.

3. Яновська О.Г. Інститут оскарження на стадії досудового розслідування. Адвокат. 2013. № 1(148). С. 10–13.

4. Клепка Д.І. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування як окремих видів провадження: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. С. 224 с.

5. Ухвала Лебединського районного суду Сумської області від 19.03.2018. Судова справа № 580/518/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72816409> (дата звернення: 12.06.2019).

6. Апеляційний суд м. Києва. Узагальнення судової практики оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування у порядку Кримінального процесуального кодексу України 01.06.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0003705-13> (дата звернення: 26.02.2019).

7. Шило О.Г. Теоретико-прикладні основи реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні в кримінальному процесі України: монографія. Харків: Право, 2011. С. 307. 464 с.

8. Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 09.11.2012 № 1640/0/412 “Про деякі питання порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування”. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v164074012/print1434024722981982> (дата звернення: 12.02.2018).

9. Шаренко С.Л. Проблемні питання розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора. Часопис цивільного і кримінального судочинства. 2013. № 5. С. 48. С. 44–50.

10. Туманянц А.Р. Окремі проблеми реалізації права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора під час досудового розслідування. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2014. № 12. Том 2. С. 144. С. 142–145. (Серія: Юриспруденція).

REFERENCES

1. Slinko D.S., Semenenko D.V. (2018) Oskarzhennia protsesualnykh rishen shchodo zvinennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti. “Appeal against procedural decisions on dismissal from criminal liability”. Bulletin of the Kharkiv National University V.N. Karazin. Iss. 25. Art. 126. P. 124–128. (“Pravo” series) [in Ukrainian].

2. Zvit suddiv pershoi instantsii pro rozhliad materialiv kryminalnoho provadzhennia. “Report of first instance judges on the review of criminal proceedings”. Form No. 1-k (annual). Section 3. Examination by the Investigating Judge of Petitions, Complaints, Statements During Pre-trial Investigation: Approved by the order of the State Court Admin. Ukraine dated 23.06.2018 No. 325. By agreement with the State Statistics Committee [in Ukrainian].

3. Yanovska O.H. (2013) Instytut oskarzhennia na stadii dosudovoho rozsliduvannia. “Institute of appeal at the stage of pre-trial investigation”. Advocat. No. 1(148). P. 10–13 [in Ukrainian].

4. Kleпка D.I. (2017) Oskarzhennia rishen, dii chy bezdiialnosti pid chas dosudovoho rozsliduvannia yak okremi vydy provadzhennia. “Appeal of decisions, actions or omissions during the pre-trial investigation as a separate type of proceedings”: Dis. Cand. of Juridic. Sciences. Kharkiv. P.224 [in Ukrainian].

5. Ukhvala Lebedynskoho raionnoho sudu Sumskoi oblasti vid 19.03.2018. “Decision of the Lebedinsky district court of Sumy region from 19.03.2018”. Case No. 580/518/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72816409> (date of application: 12.06.2019) [in Ukrainian].

6. Apeliatsiynyi sud m. Kyieva. Uzahalnennia sudovoi praktyky oskarzhennia rishen, dii chy bezdiialnosti pid chas dosudovoho rozsliduvannia u poriadku Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy 01.06.2013. “Court of Appeal of Kyiv. Generalization of case law of appealing decisions, actions or omissions during pre-trial investigation in the procedure of the Criminal Procedure Code of Ukraine 01.06.2013”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0003705-13> (date of application: 26.02.2019) [in Ukrainian].

7. Shylo O.H. (2011) Teoretyko-prykladni osnovy realizatsii konstytutsiynoho prava liudyny i hromadianyna na sudovyi zakhyst u dosudovomu provadzhenni v kryminalnomu protsesi Ukrainy:

© Havryliuk Liudmyla, 2020

monohrafiia. “Theoretical and applied bases of realization of the constitutional right of the person and the citizen for judicial protection in pre-trial proceedings in the criminal process of Ukraine”: monograph. Kharkiv: Pravo, 2011. Art. 307. 464 p. [in Ukrainian].

8. Lyst Vyshchoho spetsializovanoho sudu Ukrainy z rozghliadu tsyvilnykh i kryminalnykh sprav vid 09.11.2012 № 1640/0/412 “Pro deiaki pytannia poriadku oskarzhennia rishen, dii chy bezdiialnosti pid chas dosudovoho rozsliduvannia”. “Letter of the High Specialized Court of Ukraine on Civil and Criminal Cases of 09.11.2012 No. 1640/0/412 “On Some Issues of Procedure for Appealing Decisions, Actions or Inaction during Pre-trial Investigation”. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v164074012/print1434024722981982> (date of application: 12.02.2019) [in Ukrainian].

9. *Sharenko S.L.* (2013) Problemni pytannia rozghliadu skarh na rishennia, dii chy bezdiialnosti slidchoho abo prokurora. “Problematic issues when considering complaints against decisions, actions or omissions of an investigator or prosecutor”. *Journal of Civil and Criminal Justice*. No. 5. Art. 48. P. 44–50 [in Ukrainian].

10. *Tumanians A.R.* (2014) Okremi problemy realizatsii prava na oskarzhennia rishen, dii chy bezdiialnosti slidchoho abo prokurora pid chas dosudovoho rozsliduvannia. “Specific problems with the exercise of the right to challenge decisions, actions or omissions of an investigator or prosecutor during a pre-trial investigation”. *Scientific Bulletin of the International Humanities University*. No. 12. Vol. 2. Art. 144. P. 142–145. (Series: Jurisprudence) [in Ukrainian].

UDC 343.155:343.13

Havryliuk Liudmyla,

Candidate of Juridical Sciences,

Senior Researcher, State Research Institute MIA Ukraine

Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0002-9441-4073

SOME FEATURES OF THE PROCEDURAL ORDER OF APPEALING AGAINST DECISIONS, ACTIONS OR OMISSIONS OF THE INVESTIGATOR, PROSECUTOR DURING THE PRE-TRIAL INVESTIGATION

The mechanism for appealing decisions, actions or omissions of an investigator or procurator in the course of a pretrial investigation depends on the observance by subjects of criminal proceedings of the procedural procedure for appealing decisions, actions or omissions of an investigator or procurator. Otherwise, the complaint filed by the person will be returned. And if the complaint is filed against a decision, act or omission by an investigator or procurator, it is not subject to appeal, the investigator's judge or the court takes a decision to refuse to open proceedings. As a result, a copy of the order refusing commencement of the proceedings shall be immediately sent to the person filing the complaint, together with the complaint and all materials attached thereto.

Appealing and filing a complaint includes a request for resolving specific procedural issues. The statement may contain reports of investigator deficiencies related to a violation of the law. A separate group of statements is information about unlawful non-procedural actions or inaction of the investigator during the pre-trial investigation. The peculiarity of the appeal consists in its purpose, which lies in the realization of rights and legitimate interests of cancellation of procedural or investigative actions in case of violation of the current legislation and rights and obligations of participants of the criminal proceedings.

© Havryliuk Liudmyla, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.1\(47\)](https://doi.org/10.36486/np.2020.1(47))

Issue 1(47) 2020

<http://naukaipravohorona.com/>

Reasons for the decision of the investigating judge to return the complaint should include cases where: the complaint was filed by a person who is not entitled to file a complaint; the complaint is not subject to consideration in that court; complaint is submitted after the expiry of the period of time provided for under article 304, paragraph 1, of the Code of Criminal Procedure of Ukraine (CCP of Ukraine), and the person who submitted it does not raise the issue of restoration of that period or the investigating judge, upon application by the person concerned, will not find grounds for its restoration (art. 304, paragraph 2, of the CCP of Ukraine), of which the person who submitted the complaint is immediately sent a copy of the decision to return the complaint together with the complaint and all the materials attached thereto.

It is emphasized that the CCP of Ukraine does not define the powers of a representative of a person who has filed a complaint about a decision, acts or omissions of an investigator and a procurator during a pre-trial investigation. The issue of compliance with the time limits for both the submission and consideration of complaints in court is problematic, as is the question of whether a decision, action or inaction by the investigator or the procurator is respected. In connection with this, a number of amendments and additions to the Code of Criminal Procedure of Ukraine have been proposed.

Keywords: appeal against decisions, investigator's inactivity, prosecutor's inactivity, participants of criminal proceedings, complaint, pre-trial investigation.

Отримано 14.02.2020

**ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО.
ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ**

УДК 659.4:005.056

Веселова Лілія Юріївна,
кандидат юридичних наук,
доцент, здобувач Одеського державного
університету внутрішніх справ,
м. Одеса, Україна
ORCID ID 0000-0001-6665-0426

**АКТУАЛІЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ТА
ГЛОБАЛЬНОЇ КІБЕРНЕТИЧНОЇ ЗАГРОЗИ**

У статті досліджені актуальні питання кібернетичної безпеки як загрози у глобальному кіберпросторі. Акцентовано, що технічний прогрес призвів до виникнення низки абсолютно нових не врегульованих правом суспільних відносин. Проаналізовано інформацію щодо нових атак у кібернетичній сфері та визначено головні тенденції розвитку кібернетичних загроз. Зауважено, що за останні роки збільшились кібернетичні атаки, метою яких є злам провідних систем захисту і створення загрози національній інфраструктурі. Підсумовано, що кіберзлочини характеризуються високою латентністю; складністю виявлення, розслідування та доказування, мають транснаціональну складову та наносять великі збитки.

Ключові слова: кіберпростір, кіберзлочини, загрози, безпека, глобалізація, кібернетичні загрози, інформаційний простір.

Провідне місце у сфері забезпечення державної безпеки займають питання її інформаційної складової. Тому забезпечення інформаційної безпеки в країні є вкрай актуальним та об'єктивно важливим, особливо щодо розуміння реалізації державної політики, спрямованої на протидію кібернетичним загрозам.

Метою цієї статті є дослідження проблематики інформаційної безпеки з акцентом на визначенні тенденцій поширення кібернетичних загроз.

Питання, пов'язані з інформаційною безпекою, а також протидією кібернетичним загрозам набули великої актуальності та перебувають у центрі суспільної уваги. Водночас вагомий науковий внесок у зазначеній сфері зробили відомі вчені: О.А. Баранов, В.М. Семенов, О.О. Гиркін М.М. Безкоровайний, В.М. Бутузов, О.Є. Користін, Д.Й. Никифорчук, Ю.Ю. Орлов, Ю.М. Оніщенко, А.Л. Татузов, О.О. Черноног та інші науковці. Разом з тим, напрацювання у сфері інформаційної безпеки нададуть можливість більш результативнішого та дієвого аналізу кібербезпеки, що, у свою чергу, згенерує масив знань для формування обґрунтованої та ефективної державної політики щодо протидії кібернетичним загрозам.

© Veselova Liliia, 2020

Зростання сучасного суспільства нерозривно пов'язане із запобіганням різноманітним загрозам, які посилюються в період реформування будь-якої сфери життєдіяльності суспільства [1]. Професор Олександр Користін зазначає, що питання протидії гібридним загрозам, зокрема, інформаційним та кібернетичним, достатньо широко та комплексно охоплює проблеми національної безпеки. Зазначене, перш за все, потребує суттєвого аналізу ситуації, дослідження тих факторів, що спричиняють неспроможність ефективного реагування на протидію гібридним загрозам, зокрема у сферах громадської безпеки та цивільного захисту. Поряд з цим, об'єктивність та обґрунтованість результатів дослідження потребує відповідної методологічної бази, прийнятності даних, що використовуються в аналізі, та джерел, з яких вони надходять [2; 3].

Глобалізаційні та інтеграційні процеси, швидкі технологічні зміни дають можливість усвідомити, що сучасне інформаційне суспільство охоплює всі сфери життєдіяльності людини і держави, а кіберсфера стала важливим економічним, політичним і соціальним ресурсом [4, с. 28]. Проте, поставивши собі на службу сучасні надбаня кіберсфери, суспільство не передбачало, які можливості для зловживання створюють ці технології. Саме з початку використання Інтернет-технологій виник особливий клас загроз національній безпеці. Однак, як зазначає О.А. Баранов, широких масштабів проблема кібербезпеки набула тоді, коли можлива шкода від реалізації загроз у сферах, де використовувались комп'ютерні системи та телекомунікаційні мережі, стала досягати великих обсягів [5, с. 133]. А отже, слід ураховувати, що процес глобалізації інформаційних процесів має зворотній негативний бік, який має пряме відношення до процесів зростання кіберзлочинності.

Зростання залежності людини, суспільства та національних інфраструктур (енергетичної, транспортної, телекомунікаційної) від належної роботи інформаційно-телекомунікаційних систем зумовлює їх уразливість від кібернетичних загроз, що, у свою чергу, підвищує ризик виникнення надзвичайних ситуацій, створює реальні загрози життєдіяльності людини, суспільства, держави, подальшому соціально-економічному розвитку та національній безпеці України [6, с. 299].

У Стратегії забезпечення кібернетичної безпеки України зазначено, що побудова інформаційного суспільства в різних країнах світу, глобалізація інформаційних процесів, суттєве зростання ролі інформаційної інфраструктури в різних сферах суспільного життя з одного боку створюють підґрунтя для ефективного соціально-економічного розвитку держав, задоволення конституційного права особи на інформацію, побудови ефективної системи державного управління. З іншого, – сучасні інформаційні технології, перетворюють інформаційні системи урядового, оборонного, виробничого, кредитно-банківського, комунального та інших секторів на надзвичайно вразливі для реалізації кібернетичних загроз об'єкти [7].

При цьому безпека тисячі користувачів може виявитися залежною від декількох злочинців. Простота, легкість, анонімність, доступність і заощадження часу – якості, що роблять інформаційні технології привабливими для людства, – не могли не притягнути до себе уваги осіб, що здійснюють протиправну діяльність. Зі зростанням використання інформаційних технологій у різних сферах діяльності людини зростає і використання їх з метою вчинення кіберзлочинів.

Як зазначають О.В. Орлов та Ю.М. Онищенко, кіберзлочинність є неминучим наслідком глобалізації інформаційних процесів. Жертвами кіберзлочинців можуть стати не лише окремі особи або підприємства, але й цілі держави, що, безперечно, є загрозою національній безпеці [8]. В.М. Семенов та О.О. Гиркіна слушно зауважують, що сучасні інформаційні технології перетворюють інформаційні системи урядового, оборонного, виробничого, кредитно-банківського, комунального та інших секторів на надзвичайно вразливі для реалізації кібернетичних загроз об'єкти [9, с. 235].

У сучасному світі прогрес неможливий без цифрового інфраструктурного базису – ключового компоненту економічного розвитку. Реальною є сучасна залежність людини та суспільства у цілому від кіберпростору, що охоплює прилади, обладнання, програмне забезпечення, комп'ютерну техніку, телефонію, які є невід'ємною складовою сучасної повсякденної життєдіяльності. Це телекомунікаційні мережі урядової, виробничої та соціальної сфер, секретні військові та розвідувальні мережі, відкритий Інтернет, локальні мережі окремих суб'єктів, інші масові мережі, які пов'язали людей, громади, підприємства та суспільства. Саме реальність кіберпростору і робить реальними ризики, які виникли разом із ним.

У цьому і є іронія інформаційного епохи – технології, що формують можливості для розвитку, створюють плацдарм для прояву негативних процесів, несанкціонованого втручання в інформаційні системи тощо. США як одна з найбільш інформаційно розвинених країн одна з перших зіткнулися з проблемою забезпечення недоторканості приватного життя та економічної безпеки держави й громадян. За даними дослідження, тільки за два роки кіберзлочинність вартувала американцям 8 млрд доларів [10, с. 16]. У серпні – жовтні 2008 року хакери отримали доступ до електронної пошти і низки файлів передвиборної кампанії Барака Обами, включаючи документи, що розкривають політичні позиції та плани поїздок [10, с. 16]. За оцінками фахівців, лише упродовж року, у глобальному вимірі, кіберзлочини завдають збитків на суму до \$ 1 трлн власникам інтелектуальної власності [11]. Економічне процвітання будь-якого суспільства в ХХІ сторіччі залежатиме від кібербезпеки.

Сполучені Штати Америки, як і більшість країн Заходу, зіткнулися з необхідністю забезпечення інформаційної безпеки особи, суспільства та держави, зокрема, і за допомогою адміністративно-правових засобів, що спричинено технічним прогресом у сфері телекомунікацій та інформаційних технологій, який призвів до виникнення низки абсолютно нових нерегульованих правом суспільних відносин.

З метою інституційного забезпечення у травні 2009 року при федеральному уряді США була створена Єдина Рада з національної безпеки, однією з основних функцій якої є моніторинг реалізації політики кібербезпеки. У Білому Домі створено також новий відділ, яким керує Координатор з кібербезпеки, що підпорядковується безпосередньо Президенту [12]. У межах своїх повноважень Координатор є відповідальним за інтеграцію і злагоджену роботу усіх складових державного управління у сфері кібербезпеки, за співпрацю офісу адміністрації Президента та за координацію дій у випадку настання надзвичайної події або кібератаки.

У своїй доповіді від 29 травня 2009 року Обама визначив п'ять головних напрямів діяльності, зокрема: розробка нової стратегії забезпечення безпеки

інформаційно-телекомунікаційних мереж Америки; налагодження взаємодії державних та місцевих органів влади з метою забезпечення організованої відповіді на кібератаки; зміцнення співробітництва державного та приватного секторів, оскільки переважна кількість найважливіших інформаційних інфраструктур у США перебуває у власності або управляється приватним сектором; запровадження національної пропагандистської кампанії з метою поширення серед населення інформованості та грамотності у сфері цифрових технологій [13].

У січні 2010 року під час Всесвітнього економічного форуму в Давосі глава компанії-розробника антивірусних програм McAfee Дейв ді Велт сповістив учасників про початок епохи “гонки озброєнь” у кіберпросторі. За його словами, останнім часом спостерігається рух державних комп’ютерних структур від традиційних оборонних стратегій до наступальних. Інтернет стає полем міжнародних бойових дій. Півтора-два десятки країн, серед яких Росія, США та Китай, готуються до можливих операцій в Інтернеті. Експерти вже закликають до активного публічного обговорення проблеми віртуальних воєн [14, с. 58].

Фахівці McAfee виявили ознаки застосування “кіберзброї” принаймні в п’яти країнах – США, Китай, Росія, Ізраїль та Франція. І цей список розширюватиметься. Ці дані були представлені ще восени 2009 року в черговій доповіді McAfee “Звіт про віртуальну злочинність” [15]. Спостерігається різке збільшення кількості хакерських атак в усьому світі. За підрахунками McAfee, за рік кількість нових шкідливих програм зросла на 500 %. Спостерігається підвищена увага світової громадськості до кібернетичної сфери. Це наочно демонструє, на думку ді Велта, недавній випадок із компанією Google, яка після хакерської атаки на поштовий сервіс заявила про намір припинити роботу в Китаї. Але це був лише один із багатьох подібних нападів за останні роки, більшість же з них були непомічені. Тим часом експерти попереджають, що в майбутньому кібератаки проти ключових об’єктів життєзабезпечення, які в більшості розвинених країн недостатньо захищені, можуть обернутися величезним збитком. Уже зараз, як показало дослідження McAfee, атаки хакерів обходяться в середньому в \$ 6,3 млн на добу, тобто в \$ 1,75 млрд на рік у всьому світі [16, с. 45]. Найдорожчі – напади на мережеву інфраструктуру нафтогазового сектора. Антивірусна компанія McAfee спільно з Центром стратегічних і міжнародних досліджень (CSIS) представила на Всесвітньому економічному форумі в Давосі звіт про результати дослідження, проведеного серед шестисот керівників нафтових і газових об’єктів, електростанцій та іншої критично важливої інфраструктури.

Зазначене підтверджується й іншими дослідженнями. У межах експертного опитування 54 % респондентів, які займають вищі ланки менеджмента підприємств, сповістили про наявні збитки від великомасштабних кібератак, що були у минулому. Окрім того, 37 % респондентів повідомили про те, що через скорочення корпоративних бюджетів ситуація з кібербезпекою погіршилася. А 40 % опитаних очікують великого інциденту в сфері кібернетичної безпеки. Середня величина збитків, спровокованих втручанням у роботу ІТ-систем, прогнозується в межах 6,3 мільйона доларів на день. Відповідальність за запобігання таким атакам 45 % опитаних покладають на регіональні або місцеві органи влади [17, с. 27].

Дослідницькі установи ООН також активно займаються оцінюванням інформаційної безпеки у глобальному світі. Зокрема, наявні аналітичні ініціативи

щодо можливості створення наступальних озброєнь для атак на інформаційні системи й мережі. На 55-й і 56-й Генеральних Асамблеях ООН були прийняті резолюції 55/63 і 56/121, що спрямовувалися на боротьбу з кримінальним використанням інформаційної інфраструктури. Зазначалося, що вразливості інформаційної інфраструктури збільшують можливість кібернетичних атак, і суспільство має бути готовим до цих технологічних викликів, а також, що це питання як стратегічної важливості, так і політичної волі, економічної та соціальної відповідальності [18]. Запобігання цим загрозам потребує узгоджених дій між націями та міжнародними об'єднаннями, а також між державним і приватним секторами.

У грудні 2003 р. 57-ма Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію 57/239 “Створення глобальної культури кібербезпеки”, за якою культура безпеки має формуватися у взаємодії державних і приватних учасників, включаючи розробників і користувачів ІТ, регуляторні й наглядові органи. Зазначено, що необхідним є усвідомлення існуючих ризиків при впровадженні ІТ в індустріальну, економічну, соціальну сфери, ідентифікація джерел загроз і об'єктів критичної інфраструктури, розробка методології оцінювання загроз та адекватності заходів захисту з урахуванням етичних і демократичних принципів, формування системи управління безпекою [18].

У грудні 2003 року 58-ма Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію 58/199 щодо створення глобальної культури інформаційної безпеки та захисту критичної інформаційної інфраструктури [19], в якій підкреслюється взаємозалежність країн у зв'язку зі зростанням загроз та вразливості, наголошується на важливості залучення менш розвинутих країн у процес захисту критичної інформаційної інфраструктури шляхом надання методологічної і технологічної підтримки, використання найкращих принципів у цій сфері, наприклад, узгоджених на паризькій зустрічі 2003 року.

Національна безпека України, її економічне процвітання та соціальне благополуччя все більше залежать від доступності, цілісності та конфіденційності інформаційних ресурсів, що забезпечуються інформаційними та комунікаційними технологіями, або в більш широкому розумінні – кіберпростором. Водночас зростання залежності від інформаційно-комунікаційних технологій робить сучасне українське суспільство більш уразливим перед можливими негативними наслідками протиправного використання кіберпростору [7]. Тому актуальним є питання адміністративно-правового регулювання забезпечення та організації кібербезпеки як структурного елемента національної безпеки України.

Можна констатувати, що в Україні в повному обсязі присутні всі ключові “класичні” кіберзлочини і щороку їх кількість зростає [20]. Дослідження відомого німецького оператора зв'язку Deutsche Telekom підтверджують високий рівень загроз у кіберпросторі, у результаті якого Україна займає четверте місце у світі серед країн-джерел кібернетичних атак. Тільки протягом лютого 2013 р. з території України їх було здійснено 566 тисяч [21].

До головних тенденцій розвитку кібернетичних загроз відносять:

– зростання кількості кібернетичних атак, багато з яких призводять до великих втрат;

– зростання складності кібернетичних атак, які можуть включати кілька етапів і застосовувати спеціальні методи захисту від можливих методів протидії;
– вплив практично на всі електронні (цифрові) пристрої, серед яких останнім часом все більшого значення набувають мобільні пристрої, а вони найбільшою мірою схильні до ризиків у сфері кібербезпеки;
– усе частіші випадки нападу на інформаційну інфраструктуру великих корпорацій, найважливіших промислових об'єктів і навіть державних структур;
– застосування найбільш розвиненими у сфері комп'ютерних технологій країнами засобів і методів кібернетичних нападів на інші держави [22].

Це підтверджується практично щоденними зведеннями новин, у яких повідомляється про нові атаки в кібернетичній сфері. Так, наприклад, за останні роки збільшились кібернетичні атаки, метою яких є злам провідних систем захисту і створення загрози національній інфраструктурі (ймовірне джерело – Китай) [23]. У 2013 р. представниками Лабораторії Касперського було опубліковано інформацію про розкриття шпигунської мережі Red October, яка протягом п'яти років займалася розкраданням державних секретів. Це складний комплекс шкідливих програм (близько 1000 шкідливих файлів, що належать до 30 різних груп модулів) [24]. Аналогічні методи вже активно застосовуються і для мобільних пристроїв на платформі Android [25].

На початку 2014 р. було здійснено серію атак на найбільші американські ЗМІ, що змусило уряд США ще раз серйозно задуматися про посилення кібербезпеки у країні [26].

За оцінками Інтерполу, кількість кіберзлочинів зростає пропорційно кількості комп'ютерних мереж, а темпи зростання правопорушень та злочинів у кіберпросторі є найшвидшими на планеті. А отже, проблема правового та організаційного забезпечення кібербезпеки має безпосереднє відношення до обігу інформації, також і щодо забезпечення суб'єктів інформаційних відносин своєчасною, повною та достовірною інформацією, а крім того, до недопущення несанкціонованого використання і поширення інформації, порушення її цілісності та конфіденційності. Кіберзлочини характеризуються такими особливостями: високою латентністю; складністю їх виявлення та розслідування; складністю доказування за матеріалами кримінальних проваджень; транснаціональною складовою в основному з використанням інформаційної мережі Інтернет; високим збитком навіть від одного злочину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Протидія відмиванню коштів: міжнародні стандарти, зарубіжний досвід, адміністративно-правові, кримінологічні, кримінально-правові, криміналістичні засади та система фінансового моніторингу в Україні: підручник. / за ред. О.Є. Користіна. Київ: Скіф, 2015. 984 с.
2. Ковальчук Т.І., Користін О.Є., Свиридчук Н.П. Гібридні загрози у секторі цивільної безпеки в Україні. *Наука і правоохорона*. 2019. № 3(45). С. 69–79.
3. Kovalchuk T.I., Korystin O.Y., Sviridyuk N.P. Hybrid threats in the civil security sector in Ukraine. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 147. С. 163–175.
4. Данильчук Л.О. Сутність дефініції “інформація”. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2012. № 5. С. 28–32.
5. Баранов О.А. Про тлумачення та визначення поняття “кібербезпека”. *Правова інформатика*. 2014. № 2(42). С. 132–138.

© Veselova Liliia, 2020

6. Шеломенцев В.П. Сутність організаційного забезпечення системи кібербезпеки України та напрями його удосконалення. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2012. № 2(28). С. 299–309.

7. Стратегія забезпечення кібербезпеки України. Офіційний текст: проект Закону України. URL: w1.c1.rada.gov.ua/pls/.../webproc34?id (дата звернення: 20.12.2019).

8. Орлов О.В. Попередження кіберзлочинності – складова частина державної політики в Україні. Теорія та практика державного управління. Вип. 1(44). URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe? (дата звернення: 20.12.2019).

9. Семенов В.М., Гиркіна О.О. Сучасні аспекти забезпечення інформаційної безпеки України. Науковий вісник Херсонського державного університету: Серія “Юридичні науки”. Вип. 5. Т. 2. С. 234–240.

10. AIG Technology Report 2007–2008: Readiness for the Networked World Center for International Development at Harvard University. March 2009. P. 14–18.

11. WIPO 2008 Report. WIPO Site. URL: <http://www.wipo.int/meetings/en/archive.jsp> (дата звернення: 20.12.2019).

12. Barack Obama Speech, March, 13, 2009. Barack Obama Site. URL: <http://my.barackobama.com/page/content/ofasplashbsignon/> (дата звернення: 20.12.2019).

13. Remarks by the President on Securing our Nation’s Cyber Infrastructure. White House Official Site. URL: http://www.whitehouse.gov/the_pressoffice/Remarks-by-the-President-on-Securing-Our-Nations-Cyber-Infrastructure (дата звернення: 20.12.2019).

14. Тумарец В. Новые угрозы для информационного общества. Москва: ЭКСМО, 2008. 288 с.

15. United Nations “Global E-Government Survey-2008”. UN PAN Site. URL: http://www.unpan.org/egovkb/global_reports/08report.htm (дата звернення: 20.12.2019).

16. Прохоржев А.А., Турко Н.И. Основы информационной войны. Анализ систем на пороге XXI века: теория и практика. Москва, 1996. 388 с.

17. Даниелова А. Основные направления информатизации американского общества. США–Канада. 2009. № 5. С. 25–29.

18. Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей [по докладу Второго комитета (A/57/529/Add.3)] 57/239. Создание глобальной культуры кибербезопасности. URL: <http://www.ifap.ru/ofdocs/un/57239.pdf> (дата звернення: 20.12.2019).

19. UN General Assembly Resolution 58/199. Creation of a global culture of cybersecurity and the protection of critical information infrastructures. 30 January 2004.

20. Черног О.О. Напрями підвищення ефективності забезпечення кібербезпеки інформаційних технологій в системі публічного управління. URL: <http://mino.esrae.ru/178-1484> (дата звернення: 20.12.2019).

21. Доповідь про стан інформатизації та розвиток інформаційного суспільства в Україні за 2013 рік. URL: http://www.dkni.gov.ua/sites/default/files/stan_informatyzacii_20132.pdf (дата звернення: 20.12.2019).

22. Безкоровайний М.М., Татузов А.Л. Кибербезопасность – подходы к определению понятия. URL: cyberleninka.ru/.../kiberbezopasnost-podhody-k-opredeleniyu-ponyatiya (дата звернення: 20.12.2019).

23. Cyber Security news. URL: <http://www.cybersecurity.ru/crypto/171331.html> (дата звернення: 20.12.2019).

24. Технология разоблачения Red October. URL: <http://habrahabr.ru/company/kaspersky/blog/169839/> (дата звернення: 20.12.2019).

25. Киберопасность. URL: <http://www.itsec.ru/keywords.php?keyword=15845&from=40#sthash.qnxYXcOZ.dpuf> (дата звернення: 20.12.2019).

26. Cyber danger. URL: <http://www.nytimes.com/2013/01/28/us/pentagon-to-beef-up-cybersecurity-force-to-counter-attacks.html> (дата звернення: 20.12.2019).

REFERENCES

1. Protydiia vidmyvanniu koshtiv: mizhnarodni standarty, zarubizhnyi dosvid, administratyvno-pravovi, kryminolohichni, kryminalno-pravovi, kryminalistychni zasady ta systema finansovoho monitorynhu v Ukraini. “Anti-money laundering: international standards, foreign experience, administrative law, criminology, criminal law, forensic principles and the system of financial monitoring in Ukraine”: a textbook / for ed. O.Ye. Korystin. Kyiv: Skif. 984 p. [in Ukrainian].

2. Kovalchuk T.I., Koristin O.Ye., Sviridiuk N.P. (2019). Hibridni zahrozy u sektory tsyvilnoi bezpeky v Ukrainy. “Hybrid threats in the civil security sector in Ukraine”. Nauka I Pravoohorona. No. 3(45). P. 69–79 [in Ukrainian].

3. *Kovalchuk T.I., Korystin O.Ye., Sviridiuk N.P.* (2019) Hybrid threats in the civil security sector in Ukraine. *Problemy zakonnosti*. Iss. 147. P. 163–175 [in English].
4. *Danilchuk L.O.* (2012). Sutnist definitsii “informatsiia”. “The essence of the definition of “information””. *Pedahohika i psihohohiia profesiinnoi osvity*. No. 5. P. 28–32. [in Ukrainian].
5. *Baranov O.A.* (2014). Pro tлумachennia ta viznachennia poniattia “kiberbezpeka”. “On the interpretation and definition of “cybersecurity””. *Pravova informatika*. No. 2(42). P. 132–138 [in Ukrainian].
6. *ShelomentsIev V.P.* (2012). Sutnist orhanizatsiinoho zabezpechennia sistemi kiberbezpeky Ukrainy ta napriami yoho udoskonalennia. “The essence of organizational support of the cybersecurity system of Ukraine and directions of its improvement”. *Borotba z orhanizovanoi zlochinnistiu i koruptsiieiu (teoriia i praktyka)*. No. 2(28). P. 299–309 [in Ukrainian].
7. Stratehiia zabezpechennia kiberbezpeky Ukrainy. Ofitsiinyi tekst: proekt Zakonu Ukrainy. “Cybersecurity strategy of Ukraine”. Official text: draft Law of Ukraine. URL: w1.c1.rada.gov.ua/pls/.../webproc34?id (date of application: 20.12.2019) [in Ukrainian].
8. *Orlov O.V.* Poperedzhennia kiberzlochynnosti – skladova chastyna derzhavnoi polityky v Ukraini. “Cybercrime prevention is an integral part of public policy in Ukraine.” *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*. Iss. 1 (44). URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe? (date of application: 20.12.2019) [in Ukrainian].
9. *Semenov V.M., Hirkinia O.O.* Suchasni aspekty zabezpechennia Informatsiinoi bezpeky Ukrainy. “Modern aspects of information security of Ukraine”. *Scientific Bulletin of Kherson State University: Series: Yuridichni nauky*. Iss. 5., Vol. 2. P. 234–240 [in Ukrainian].
10. AIG Technology Report 2007–2008: Readiness for the Networked World Center for International Development at Harvard University. March 2009. P. 14–18 [in English].
11. WIPO 2008 Report. WIPO Site. URL: <http://www.wipo.int/meetings/en/archive.jsp> (date of application: 20.12.2019) [in English].
12. Barack Obama Speech, March, 13, 2009. Barack Obama Site. URL: <http://my.barackobama.com/page/content/ofasplashbsignon/> (date of application: 20.12.2019) [in English].
13. Remarks by the President on Securing our Nation’s Cyber Infrastructure. White House Official Site. URL: http://www.whitehouse.gov/the_pressoffice/Remarks-by-the-President-on-Securing-Our-Nations-Cyber-Infrastructure (date of application: 20.12.2019) [in English].
14. *Tumarets V.* (2008). *Novyie ugrozy dlia informatsionnogo obschestva*. “New threats to the information society”. Moscow: EKSMO. 288 p. [in Russian].
15. United Nations “Global E-Government Survey-2008”. UN PAN Site. URL: http://www.unpan.org/egovkb/global_reports/08report.htm (date of application: 20.12.2019) [in English].
16. *Prohozhev A.A., Turko N.I.* (1996). *Osnovy informatsionnoi voyny*. “The basics of information warfare”. Analysis of systems on the threshold of the 21st century: theory and practice. Moscow. 388 p. [in Russian].
17. *Danielova A.* (2009). *Osnovnyie napravleniia informatizatsii amerikanskogo obschestva*. “The main directions of informatization of American society”. USA – Canada. No. 5. P. 25–29 [in Russian].
18. Rezoliutsiia, priniataia Generalnoi Assambleei [po dokladu Vtorogo komiteta (A/57/529/Add.3)] 57/239. “Resolution adopted by the General Assembly [on the report of the Second Committee (A/57/529/Add. 3)] 57/239”. Creating a global cybersecurity culture. URL: <http://www.ifap.ru/odfocs/un/57239.pdf> (date of application: 20.12.2019) [in Russian].
19. UN General Assembly Resolution 58/199 (30 January 2004). Creation of a global culture of cybersecurity and the protection of critical information infrastructures [in English].
20. *Chernonoh O.O.* Napriamy pidvischennia efektyvnosti zabezpechennia kiberbezpeky informatsiinykh tehnolohii v sistemi publichnoho upravlinnia. “Directions for improving the efficiency of cybersecurity of information technologies in the system of public administration”. URL: <http://mino.esrae.ru/178-1484> (date of application: 20.12.2019) [in Ukrainian].
21. Dopovid pro stan informatyzatsii ta rozvitok informatsiinoho suspilstva v Ukraini za 2013 rik. “Report on the state of informatization and development of the information society in Ukraine for 2013”. URL: http://www.dknii.gov.ua/sites/default/files/stan_informatyzacii_20132.pdf (date of application: 20.12.2019) [in Ukrainian].
22. *Bezkorovainyi M.M., Tatusov A.L.* Kiberbezopasnost – podhody k opredeleniiu poniattia. “Cybersecurity – approaches to the definition of a concept”. URL: cyberleninka.ru/.../kiberbezopasnost-podhody-k-opredeleniyu-ponyatiya (date of application: 20.12.2019) [in Russian].
23. Cyber Security news. URL: <http://www.cybersecurity.ru/crypto/171331.html> (date of application: 20.12.2019) [in English].

24. Tehnologiya razoblacheniya Red October. “Red October exposure technology”. URL: <http://habrahabr.ru/company/kaspersky/blog/169839/> (date of application: 20.12.2019) [in Russian].

25. Kiberopasnost. “Cyberhazard”. URL: <http://www.itsec.ru/keywords.php?keyword=15845&from=40#sthash.qnxYXcOZ.dpuf> (date of application: 20.12.2019) [in Russian].

26. Cyber danger. URL: <http://www.nytimes.com/2013/01/28/us/pentagon-to-beef-up-cybersecurity-force-to-counter-attacks.html> (date of application: 20.12.2019) [in English].

UDC 659.4:005.056

Veselova Liliia,

Candidate of Political Sciences, Associate Professor,
Applicant at the Odessa State University of Internal Affairs, Odesa, Ukraine
ORCID ID 0000-0001-6665-0426

APDATING OF INFORMATION SECURITY AND THE GLOBAL CYBERNETIC THREAT

The article focuses on research regarding cyber security as a threat in global cyberspace. It is emphasized that technological progress in telecommunications and information technologies has led to the emergence of a number of completely new unregulated social relations. According to this aspect, most States faced the need of ensuring information security of the individual, society and the State, primarily through administrative and legal means.

The questions of countering hybrid threats, in particular information and cyber threats, cover national security issues in a broad and comprehensive manner. Therefore, there is a need for a significant analysis of the situation, investigating the factors that cause failure to respond effectively and counter hybrid threats, in particular in the areas of public security and protection. However, the objectivity and validity of the research results requires an appropriate methodological basis, the acceptability of the data used in the analysis and the sources from which they are coming.

Analyzing information on new attacks in the area of cybernetics, the main trends in the development of cyber threats have been identified, and it has also been noted that in recent years there has been an increase in cyber attacks aimed at disrupting advanced systems of protection and threatening national infrastructure.

Particular emphasis is placed on the fact that today there is a pressing problem of legal and organizational cybersecurity. In this context, this is directly related to the circulation of information, ensuring that subjects of information relations are provided with timely, complete and accurate information, to prevent unauthorized use and dissemination of information, violating its integrity and confidentiality.

The article concludes that cybercrime is characterized by high latency; difficulty of detection and investigation; difficulty of proving from the materials of criminal proceedings; transnational component mainly using the Internet information network; high damage even from a single crime.

Keywords: cyberspace, cybercrime, threats, security, globalization, cyber threats, information space.

Отримано 18.02.2020

© Veselova Liliia, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.1\(47\)](https://doi.org/10.36486/np.2020.1(47))

Issue 1(47) 2020

<http://naukaipravookhorona.com/>

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ПЕДАГОГІКА. ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 378.046.4:[351.743:796]

Бабенко Вадим Григорович,
кандидат педагогічних наук, доцент
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-5149-8705
Пампура Ігор Іванович,
старший науковий співробітник
ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-7202-1391

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ДО ОКРЕМИХ ТАКТИЧНИХ І СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАХОДІВ, ЯКІ ПРОВОДИТЬ НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ

Розглядаються особливості психолого-педагогічної підготовки персоналу до окремих тактичних і спеціальних заходів, які проводить Національна поліція України. Проводиться вивчення особливостей розроблення нових або вдосконалення наявних психолого-педагогічних форм, методів і засобів підготовки до проведення як індивідуально-колективних спеціальних заходів поліції, так і заходів, що проводяться у тісній взаємодії з іншими силовими й правоохоронними відомствами, а також запропоновано певні шляхи (інструментарій) їх оптимізації.

Ключові слова: тактичні й спеціальні заходи, Національна поліція України, психолого-педагогічна підготовка, службова діяльність, стійкість, підготовленість, готовність.

У службовій діяльності працівників правоохоронних та мілітаризованих сил останнім часом доволі часто виникає необхідність застосування чітко визначених заходів примусу. Зазвичай їхні дії, вид та інтенсивність залежать від характеру скоюваних правопорушень, наявності реальних факторів ризику, існуючих небезпек, стану оперативної обстановки, а також професійно-психологічної підготовленості й готовності персоналу до дій в екстремальних ситуаціях невизначеної спрямованості.

На жаль, ураховуючи сьогоденні реалії, в роботі сучасного поліцейського чітко прослідковується недостатній рівень загальної індивідуальної підготовленості до діяльності в складних умовах. Водночас нове, незвичне й нехарактерне в загальній тактиці дій поліції, відсутність конкретних, суто специфічних знань,

© Babenko Vadym, Pampura Ihor, 2020

умінь та практичних навичок, недооцінка чи переоцінка небезпек у критичних ситуаціях, промахи й помилки дуже часто призводять до тяжких і негативних наслідків.

Крім того, події останніх років демонструють нам те, що результативність як поліцейських, так і загалом спеціальних, військових чи спільних операцій та заходів щодо припинення будь-яких правопорушень і злочинних проявів безпосередньо залежить від індивідуальної та колективної злагоженості, високих морально-вольових якостей, відмінної тактичної, вогневої, фізичної, домедичної підготовленості та психологічної готовності задіяного особового складу, його умілих, досконалих і впевнених дій у різних перипетіях доволі непростой оперативно-службової діяльності.

Проте невблаганна історія майже кожного дня переконливо доводить нам той факт, що сучасному поліцейському давно вже замало суто фахової підготовки, оскільки міжрегіональний і територіальний принцип завдань, які виконуються, демонструє варіативну різницю їх виконання, що ускладнюється істотним впливом поточних соціальних, поліцейських та воєнізованих процесів і явищ. Також слід відзначити, що обсяги, наявність і застосування останніми роками холодної та вогнепальної зброї, вибухівки та боєприпасів “певними” категоріями громадян перетворюють звичні поліцейські “перевірки й відпрацювання” на райони масштабних бойових дій.

Багато вітчизняних і зарубіжних учених присвятили свої праці цій тематиці. На перший погляд, означені проблеми ніколи не залишалися без належної уваги, однак протягом останніх двох років було з'ясовано, що питання забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, а також загальних і специфічних аспектів підготовленості й готовності спеціально призначеного для цього мілітаризованого та поліцейського персоналу відображене в дослідженнях переважно лише вчених-правоохоронців. До того ж, зважаючи на сучасні процеси трансформаційних змін суспільства та реформування багатьох державних інституцій (що вже достатньо далеко вийшли за межі раніше проведених наукових робіт і досягнутих здобутків), постає ціла низка додаткових завдань і проблем, які потребують інноваційного розроблення, апробації, впровадження та, за необхідності, відповідного редагування чи регулювання.

Саме тому, враховуючи важливість зазначеного вище, метою нашого дослідження є вивчення особливостей розроблення нових або вдосконалення наявних психолого-педагогічних форм, методів і засобів підготовки до проведення як індивідуально-колективних спеціальних заходів поліції, так і заходів, що проводяться в тісній взаємодії з іншими силовими й правоохоронними відомствами, а також запропонувати певні шляхи (інструментарій) їх оптимізації.

На основі зазначеного можна сформулювати основні завдання дослідження, які полягають у визначенні й напрацюванні напрямів і пропозицій щодо вдосконалення специфіки й особливостей підготовки особового складу органів та підрозділів Національної поліції України до проведення спеціальних заходів, а також у розробленні психолого-педагогічних і методичних порад або рекомендацій щодо послаблення впливу негативних, фізичних і психотравмуючих факторів під час виконання професійних обов'язків.

Сутністю психолого-педагогічної підготовки поліцейських до участі в тактичних та спеціальних заходах є підвищення загальної стійкості, підготовленості й готовності, а також опанування і вдосконалення вміння перетворювати фактори незнайомих або небезпечних дій правопорушників у добре вивчені, треновані й відпрацьовані, підпорядковані, контрольовані та керовані ситуації. Саме тому ми вважаємо, що під час організації підготовки та проведення тактичних і спеціальних заходів основними завданнями загальної професійної підготовки поліцейського особового складу мають бути [5, с. 12–30]:

- постійне підвищення рівня особистісної підготовленості та готовності до успішного виконання поставлених завдань;
- підвищення психоемоційної стійкості до різних екстремальних стресових впливів, їх профілактика, сприяння успішній професійній адаптації з урахуванням специфіки та умов службової діяльності;
- забезпечення і збереження психологічного та фізичного здоров'я особового складу, розвиток і зміцнення індивідуальної впевненості, сміливості, рішучості й здатності діяти у складних умовах оперативної обстановки з урахуванням необхідної обережності;
- розвиток управлінських якостей керівного персоналу;
- формування позитивної мотивації до службової діяльності;
- загальне, цільове або вибіркоче злагодження задіяних органів та підрозділів, покращення всебічної взаємодії між працівниками поліції та їх групами, об'єднаними за призначенням і завданнями, тощо.

Крім того, слід звернути увагу, що під час цільової підготовки до тактичних і спеціальних заходів (а також під час їх організації та проведення) виокремлюються певні психолого-педагогічні закономірності й особливості. Так, наприклад, під час самого штурму чи стрімкої атаки у належно підготовленого й тренованого, забезпеченого й готового до дій позитивно мотивованого поліцейського персоналу мають: 1) виникати стійкі відчуття особистої безпеки та захищеності, повністю й свідомо контрольовані азарт і збудження; 2) зникати дезорганізуючі страхи та побоювання; 3) мобілізуватися й посилюватися воля, почуття впевненості, власної правоти, справедливості та відповідальності за свої, законом визначені, дії тощо.

Урахування психолого-педагогічних особливостей тактичних і спеціальних дій під час захисних, охоронних чи оборонних заходів теж є важливою передумовою досягнення успіху. Попередні дослідження показали, що переважною більшістю підготовленого, однак немотивованого чи слабо мотивованого особового складу, перехід від активної до пасивної фази може сприйматися як: тимчасова втрата ініціативи, що була проявлена раніше; нівелювання результатів нещодавно здобутої або вже наявної переваги; послаблення віри у свою правоту, непереможність або доцільність проведення певного заходу взагалі [3; 4; 6].

Водночас поступово або різко може зростати невпевненість, яка породжує неспроможність належного реагування і тривожність, що призведе до появи розгубленості, розтренованості, роздратованості, конфліктності й т. ін. У комплексі все це поступово збільшуватиме і так надзвичайно високу психоемоційну напруженість будь-якого, навіть найменшого, фізичного чи збройного протистояння.

Також через довготривале перебування в режимі небезпеки чи загрози, часткового або повного обмеження та напруженого очікування, серед особового складу можуть поступово зростати й посилюватися інші негативні стани: занепокоєність, страх, афект, фрустрація, паніка, байдужість, втрата відчуття небезпеки тощо. Саме тому психолого-педагогічний супровід щодо забезпечення поліцейських тактичних дій та спеціальних заходів повинен мати конкретні, чітко визначені завдання, форми, методи і засоби впливу на персонал із метою подолання наведених вище та інших негативних станів як самостійно, так і за участю відповідних фахівців [4; 5; 7].

У цьому випадку одним із найбільш дієвих засобів позитивного впливу на кожного поліцейського є спільне проведення організованих підбадьорюючих заходів у складі всього колективу (крім задіяної, резервної або чергової групи). Це може бути, наприклад, якась бесіда, нарада, чистка зброї, прослуховування радіо або перегляд телепередач, комплексне заняття, тренування позитивного ігрового характеру щодо відпрацювання певного елемента чи завдання введеного в дію оперативного плану, інші різноманітні ситуаційні тренінги тощо.

Наразі специфіка проведення тактичних і спеціальних заходів у мегаполісі чи малому населеному пункті, районі, у великому будинку чи в межах малометражної квартири має комплексний характер і завжди вимагає від поліцейських відмінних знань, умінь та навичок діяти індивідуально чи колективно, обдумано й оптимально економно, часто віддалено від основних сил, як у “парах”, “трійках”, “п’ятірках”, так і у складі інших груп визначеного бойового порядку. При цьому слід обов’язково враховувати, що надзвичайно складний режим, загроза та одноманітність постійного проведення активних поліцейських заходів у населених пунктах дуже швидко фізично, психологічно й морально втомлюють навіть добре підготовлений і досвідчений особовий склад.

Системні дослідження, які були проаналізовані за цим напрямом (війни й спеціальні операції в Афганістані, Нагірному Карабаху, Чеченській Республіці, Іраку, Сирії, Сомалі тощо), свідчать що на 4–9 день безперервної участі в таких заходах, на фоні поступово або раптово зростаючих ознак фізичної та психологічної втоми, на зміну так званому “Комплексу Рембо” (заряджена зброя в руках без використання ремня, бандана на голові замість форменої кепки чи шолому, відірвані рукава мундиру або бронежилет на голе тіло, обвіс із гранатами на поясі чи розвантажувальному жилеті, величезний тактичний ніж і темні окуляри, показна сміливість, яка часто межує з бравадою, виправданим чи не виправданим ризиком тощо) невблаганно й обов’язково, одночасно або нарізно приходить розуміння сутності обережності (з виникненням відповідного свідомого й підсвідомого відчуття), усвідомлення законності й необхідності цілеспрямованої узгодженої індивідуально-колективної діяльності [1; 3; 4; 7].

Ті ж самі дослідження, узагальнений і особистий досвід переконливо доводять, що переважна більшість середньо підготовленого особового складу більш-менш нормально освоюється за 3–5 діб, повністю адаптується лише через 10–20 діб після початку участі в постійних активних тактичних або спеціальних заходах. А вже після 35–45 діб безперервних вогневих зіткнень через постійне відчуття небезпеки та ризику, недостатність чи відсутність нормального відпочинку й процесів

відновлення може наступати індивідуально-особистісне виснаження моральних, духовних та фізичних сил середнього чи вираженого ступеня [3, с. 76–108; 4, с. 111–113]. Саме тому відповідно до індивідуальних психофізіологічних можливостей у деякої частини особового складу можуть виникати стрес (у т.ч. і бойовий стрес) [4, с. 113–115], дезадаптація та інші розлади [7, с. 12–18]. Також багатьма фахівцями поліцейського та військового профілю (педагогами, психологами та фізіологами) й у різний час було відзначено, що виснаження духовних та фізичних сил через постійні прояви небезпеки, загрози життю й фізичному здоров'ю під час бойових дій або активних спеціальних заходів відбувається набагато швидше, аніж зазвичай, а процеси відновлення, навпаки, важчі і тривають набагато довше [1; 3; 4; 5; 7].

Водночас особливого значення набуває ситуація, коли поліцейський за якихось внутрішніх чи зовнішніх обставин не може повністю контролювати й регулювати свій психічний стан. Тоді його дії можуть призвести до негативних, а інколи й тяжких наслідків як для нього самого, так і для оточення. Неспроможність контролювати свої відчуття й емоції (хай навіть тимчасова) знижує соціальну й психолого-педагогічну адаптованість особистості до наявної ситуації і є серйозною перешкодою в реалізації багатьох її професійних компетенцій під час виконання поставлених завдань.

Як правило, напередодні, під час загальної організації й підготовки, для активізації психологічних якостей, необхідних для успішного й безпечного проведення спеціальних заходів у населеному пункті, на вулиці, в будинку, квартирі чи інших місцях, найбільш доцільно використовувати відповідно підібрану, пристосовану та підготовлену для цього навчально-тренувальну матеріально-технічну базу (тактичні полігони, психологічні смуги перешкод, засоби індивідуального захисту, відповідне спорядження та обладнання, масогабаритні чи імітаційні макети зброї, холості патрони, мішені, гази, дими, піротехнічні, транспортні, технічні, інженерні, бричерні та інші засоби), тобто весь той арсенал, який, можливо, буде застосовуватися чи використовуватися саме в цьому заході [1; 2].

Також неабияку роль у системі організації й підготовки персоналу відіграє імітація різних ситуацій оперативно-службової діяльності. Існує правило, що чим більше схожого й реалістичного в навчанні, тим ефективнішим та успішнішим буде результат виконання обов'язків служби. Крім того, під час практичного відпрацювання особовий склад має ознайомитись і за можливості відчути переважну більшість зі спектру впливів, характерних для певної обстановки (зорових, слухових, нюхових, смакових, температурних, тактильних тощо), навчитися правильно і адекватно реагувати на їх виникнення.

Якщо більш уважно придивитися до правильно організованого навчально-тренувального процесу поліцейського, то ми побачимо важливість зосередження уваги як на основних засобах навчання, так і на його змістовному наповненні (мета, завдання, мотиви, прагнення, спрямування), що має бути сформовано відповідно до особистісної компетенції та наявних професійних стандартів, які забезпечують успішне й безпечне вирішення завдань поліцейської служби [6].

Загалом підготовка, організація й імітація реальних ситуацій – це психолого-педагогічний процес створення (відтворення) реальної моделі чи шаблону того

середовища, в якому може опинитися працівник поліції. Максимальне наближення професійно-психологічного навчання до умов нинішньої оперативно-службової діяльності – це один із найважливіших складників успішного формування професійної психолого-педагогічної підготовленості та готовності поліцейського.

Попереднє усвідомлення змісту оперативно-службової діяльності під час проведення підготовки до участі в конкретних тактичних і спеціальних заходах дозволить керівнику органу чи підрозділу поліції визначити, оцінити й передбачити:

рівень і стан всебічної підготовленості й готовності кожної особистості/ поліцейського для виконання тих або інших завдань;

які професійні й особистісні якості повинен мати працівник поліції щодо успішного виконання особисто йому поставленого завдання;

як послабити вплив негативних, фізичних і психотравмуючих факторів під час виконання професійних обов'язків.

Подальші наші дослідження будуть спрямовані на розроблення наочних структурно-логічних схем окремих елементів індивідуально-колективних дій та загальної роботи керівника заходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Варганов В.П.* Учебные центры, объекты и оборудование для стрелковой и тактико-специальной подготовки спецподразделений: учеб. пособие. Киев, 2004. 160 с.

2. *Вербенський М.Г., Криволапчук В.О., Проценко Т.О.* Окремі технічні засоби військових спецпідрозділів та спецпідрозділів правоохоронних органів: види, класифікація, та правове забезпечення: навч.-довідк. посібник. Київ: ДНДІ МВС України; Харків: Мачулін, 2016. 310 с.

3. Підрозділи спеціального призначення та їх спеціальні операції: історія, розвиток, заходи, досвід / Курило В.І. та ін. Київ: МП Леся, 2015. 232 с.

4. Методичні рекомендації щодо проведення психологічної підготовки особового складу Збройних Сил України. Київ: ГШ та ГУРОС ЗСУ, 2012. 398 с.

5. Психолого-педагогічні особливості підготовки поліцейського до застосування заходів фізичного впливу: навч.-метод. посіб. / В.П. Остапович та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф. В.О. Криволапчука. Київ: Видавництво Людмила, 2018. 168 с.

6. Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України: наказ МВС України від 26.01.2016 № 50.

7. Остапович В.П., Бабенко В.Г., Кириєнко Л.А. Психологічна та фізична готовність особистості до дій в екстремальних ситуаціях: практ. посібник; за ред. д-ра юрид. наук, проф. В.О. Криволапчука. Київ: ДНДІ МВС України, 2016. 84 с.

REFERENCES

1. *Varganov V.P.* (2004) Uchebnye tsentry, obiekty i oborudovanie dlia strelkovoï i taktiko-spetsialnoi podgotovki specpodrazdelenii: ucheb. posobie. "Training centers, facilities and equipment for shooting and tactical and special training of special forces: a training manual". Kyiv. 160 p. [in Russian].

2. *Verbenskyi M.H., Kryvolapchuk V.O., Protsenko T.O.* (2016) Okremi tehnicni zasobi viiskovykh spetspidrozdiliv ta spetspidrozdiliv pravoohoronykh orhaniv: vydy, klasifikatsiia, ta pravove zabezpechennia: navch.-dovidk. posibnik. "Separate technical means of military special forces and special forces of law enforcement agencies: types, classification, and legal support: training manual". Kyiv: DNDI MVS Ukraine; Harkiv: Machulin. 310 p. [in Ukrainian].

3. Pidrozdily spetsialnoho pryznachennia ta ih spetsialni operatsii: istoriia, rozvitok, zahodi, dosvid. "Special-purpose units and their special operations: history, development, activities, experience / Kurilo V.I. etc". Kyiv: MP Lesia, 2015. 232 p. [in Ukrainian].

4. Metodichni rekomendatsii shhodo provedennia psiholohichnoi pidhotovky osobovoho skladu Zbroinih Syl Ukrainy. "Methodological recommendations for conducting psychological training of the personnel of the Armed Forces of Ukraine". Kyiv: GS and GURS of the Armed Forces, 2012. 398 p. [in Ukrainian].

5. Psiholoho-pedahohichni osoblivosti pidhotovki politseiskoho do zastosuvannia zahodiv fizychnoho vplyvu: navch.-metod. posib. "Psychological and pedagogical features of the police officer's preparation for the application of physical influence measures": teaching manual/V.P.Ostapovych etc.; Ed. Doctor of Jurid. Sciences, Prof. V.O. Kryvolapchuk. Kyiv: Vidavnytstvo Liudmyla, 2018. 168 p. [in Ukrainian].

6. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro orhanizatsiu sluzhbovoi pidhotovky pratsivnikov Natsionalnoi politsii Ukrainy: nakaz MVS Ukrainy vid 26.01.2016 № 50. "On approval of the Regulation on the organization of official training of employees of the National Police of Ukraine": Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine from January 26, 2016, No. 50 [in Ukrainian].
Ostapovych V.P., Babenko V.H, Kiriienko L.A. (2016) Psiholohichna ta fizychna hotovnist osobystosti do dii v ekstremalnih situatsiiah: prakt. posibnyk. "Psychological and physical readiness of the individual to act in extreme situations: Pract. manual"; Ed. Doctor of Jurid. Sciences, Full Prof. V.O. Kryvolapchuk. Kyiv. 84 p. [in Ukrainian].

UDC 378.046.4:[351.743:796]

Babenko Vadym,Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0002-5149-8705

Pampura Ihor,Senior Researcher,
State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0002-7202-1391

FEATURES OF PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL TRAINING FOR INDIVIDUAL TACTICAL AND SPECIAL EVENTS CONDUCTED BY THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

The article discusses the features of psychological and pedagogical training for individual tactical and special events conducted by the National Police of Ukraine. It has been found that awareness of the content of their activities in specific situations will allow the head of a police body or unit to identify, evaluate and envisage a number of opportunities that will positively influence their result, as well as how to weaken the influence of negative, physical and psycho-traumatic factors while performing professional duties.

Also, a significant role in the organization and training of personnel plays an imitation of different situations of operational-service activities. There is a rule: if the more similar and realistic training – than more effective and successful the result of the performance of the duties of the service. In addition, during practical training, the personnel should familiarize themselves and, if possible, feel the majority of the range of influences that are characteristic of a particular situation.

© Babenko Vadym, Pampura Ihor, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.1\(47\)](https://doi.org/10.36486/np.2020.1(47))

Issue 1(47) 2020

<http://naukaipravookhorona.com/>

Due to the long-term danger or threat, partial or complete restriction and intense waiting, among personnel may gradually increase and increase other negative conditions: worry, fear, affect, frustration, panic, indifference, loss of sense of danger. That is why the psychological-pedagogical support for the provision of police tactical actions and special measures should have concrete, clearly defined tasks, forms, methods and means of influence on personnel in order to overcome the above and other negative conditions, both on their own and with the participation of the relevant specialists.

One of the most effective means of positive influence on each policeman is the joint conduction of organized encouraging events among the entire staff. This may be, for example, some sort of conversation, meeting, weapon cleaning, radio listening or TV viewing, a comprehensive training session, a positive game-based training on working out a specific element or the task of the operational plan, other various situational trainings, etc.

Keywords: tactical and special events, National Police of Ukraine, psychological and pedagogical training, service activities.

Отримано 17.02.2020

Остапович Володимир Петрович,
кандидат юридичних наук,
завідувач науково-дослідної лабораторії ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-9186-0801

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВОДІЯ НАРЯДУ РЕАГУВАННЯ ПОЛІЦІЇ ОХОРОНИ

Статтю присвячено проблематиці дослідження психологічно-правових аспектів професійної діяльності поліцейських підрозділів реагування поліції охорони в контексті реалізації їхніх професійних обов'язків.

Результати дослідження дозволили виявити перелік професійно важливих якостей, якими має володіти водій наряду реагування поліції охорони, а також психологічні протипоказання до оволодіння професією. Отримані дані можливо використовувати під час проведення психологічного добору поліцейських і призначення їх на посади водіїв поліції охорони.

Ключові слова: поліція охорони, водій наряду реагування, загальні та професійні компетентності, індивідуально-психологічні особливості, психограма.

Поліція охорони (далі – ПО) – це складова Національної поліції України (далі – НПУ), на яку покладено завдання щодо надання послуг з охорони власності та громадян. За сучасних умов формування в Україні правової і демократичної держави питання надійного захисту прав і законних інтересів громадян та підприємств (установ, організацій) стають важливою проблемою, яка потребує свого розв'язання. Сьогодні необхідно впроваджувати ефективні механізми охорони майна, яке належить фізичним та юридичним особам, а також життя та здоров'я громадян. Сучасна ПО ефективно виконує свою роботу і динамічно розвивається, виконуючи свої професійні обов'язки щодо захисту майна та життя громадян від злочинних посягань. Поліція охорони, відповідно до Закону України “Про Національну поліцію”, – це єдина в Україні охоронна структура, працівники якої мають визначені законом права та повноваження на озброєну охорону та застосування владних функцій щодо правопорушників [1; 2].

Професійна діяльність водіїв поліцейських нарядів реагування ПО пов'язана з виконанням низки важливих правоохоронних завдань і висуває підвищені вимоги до індивідуально-психологічних особливостей, а також знань, умінь і компетентностей працівників поліції.

Вітчизняні науковці приділили чимало уваги вивченню психологічних аспектів поліцейської діяльності. Цій проблематиці присвятили наукові статті, монографії й посібники Д.О. Александров, В.Г. Андросюк, О.М. Бандурка, В.І. Барко, Л.Ф. Бурлачук, О.В. Землянська, Л.І. Казміренко, П.В. Макаренко, О.О. Євдокімова, Я.Ю. Кондратьєв, Ю.Б. Ірхін, В.С. Медведєв, Т.В. Нещерет, І.М. Охріменко, О.В. Шаповалов, Г.О. Юхновець, С.І. Яковенко та інші [3–10]. У наукових працях авторів розкривається психологічний зміст правоохоронної діяльності, представлені професіограми і психограми професій органів системи МВС.

Серед зарубіжних науковців, які досліджували це питання, слід виділити таких дослідників, як С. Bouchard, W.C. Borman, G.V. Barrett, R. Cochraine, M.D. Dunnett, R.F. Miguel, J. M. Hurd, S.B. Lueke, J.A. Tan, R. Tett, L. Vandecreek та інші. У наукових працях авторів увага приділяється актуальним питанням психології поліцейської діяльності [11–15]. Проте психологічні аспекти діяльності водіїв нарядів реагування поліції охорони натеper вивчені недостатньо.

Тому дослідження психологічних аспектів службової діяльності поліцейських водіїв, психологічного профілю професії необхідні для розробки критеріїв професійного добору під час призначення на посади та є вельми актуальним завданням.

Мета наукової статті полягає у визначенні й узагальненні психологічних і правових аспектів професійної діяльності поліцейських водіїв нарядів реагування поліції охорони.

Узагальнення вимог професії до знань, умінь і компетентностей. Виконання поліцейським-водієм наряду реагування (водієм) службових обов'язків потребує правових і психолого-педагогічних знань, багатьох спеціальних умінь.

Поліцейський-водій має *знати*:

- Конституцію України; акти законодавства, що стосуються діяльності Національної поліції; укази Президента України, постанови Верховної Ради України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, розпорядчі документи Національної поліції України та МВС України, інші нормативно-правові акти, інструктивні та методичні документи, що регулюють діяльність кримінальної поліції; відомчі та міжнародні нормативні документи, що регулюють питання дотримання поліцейськими прав людини; організаційну структуру та особливості діяльності підрозділів Національної поліції;

- місце і завдання Національної поліції України у системі правоохоронних органів; її структуру, принципи, методи правоохоронної діяльності, правове забезпечення;

- методіку оперативно-розшукової діяльності та специфіку її здійснення за напрямом діяльності підрозділу;

- методи аналізу оперативної обстановки на підпорядкованій території;

- спеціальні технічні та інші засоби, що застосовуються під час роботи;

- заходи безпеки, умови та порядок зберігання, правила поводження зі спеціальними засобами, табельною вогнепальною зброєю та боєприпасами;

- порядок застосування й використання в межах своєї компетенції поліцейських превентивних заходів та поліцейських заходів примусу (фізичного впливу (сили), спеціальних засобів, вогнепальної зброї);

- комплекс заходів надання невідкладної (зокрема, домедичної) допомоги особам, які постраждали внаслідок правопорушень, нещасних випадків, а також особам, які опинилися в беспорядному стані або стані, небезпечному для їхнього життя чи здоров'я;

- правила ділового етикету та професійної етики;

- види та форми звітності, основні нормативно-правові положення щодо зберігання інформації з обмеженим доступом, оформлення відповідних службових документів;

- правила охорони праці та протипожежної безпеки;

- порядок формування та користування базами (банками) даних Національної поліції України, Міністерства внутрішніх справ України та інших органів державної влади.

Поліцейський-водій має володіти психологічними знаннями і вміннями, які допоможуть йому спілкуватися з громадянами, допитувати правопорушників та свідків подій, запобігати виникненню і вирішувати конфлікти, контактувати з колегами (з патрульної поліції, поліції охорони, спеціальної поліції тощо), протистояти негативному впливу стресових чинників і т. ін.

Окрім правових та психологічних знань і умінь поліцейський-водій має володіти інформацією про оперативну обстановку, прикмети осіб, транспортних засобів і майна, яке знаходиться у розшуку; місця найбільш імовірного вчинення правопорушень, скупчення антисоціальних елементів та осіб, звільнених із місць позбавлення волі; місцезнаходження найважливіших об'єктів органів державної влади й управління в регіоні, підрозділів пожежної охорони, гуртожитків, підприємств, організацій та установ тощо; розташування на території обслуговування вулиць, провулків, прохідних дворів, площ тощо.

Поліцейський-водій має *уміти*:

- працювати з інформацією стосовно об'єктів оперативної уваги;

- володіти комплексом професійно важливих комунікативних умінь, зокрема налагоджувати довірчі стосунки з різними категоріями населення, залежно від ситуації бути референтною особистістю з глибоким розумінням людей, привабливим іміджем і відповідними характерологічними особливостями, здійснювати рольове перевтілення, вміти застосовувати методи психолого-педагогічного впливу на різні категорії громадян;

- самостійно орієнтуватися в оперативній обстановці та приймати законні та виважені рішення;

- організовувати охорону місця вчинення правопорушення, слідів і речових доказів;

- правильно та своєчасно застосовувати і використовувати в межах своєї компетенції поліцейські превентивні заходи та поліцейські заходи примусу (фізичний вплив (силу), спеціальні засоби, вогнепальну зброю);

- аналізувати та планувати свою роботу, вести її облік і звітність;

- правильно оформлювати службові документи;

• надавати невідкладну (зокрема домедичну) допомогу особам, які постраждали внаслідок правопорушень, нещасних випадків, а також особам, які опинилися в безпорадному стані або стані, небезпечному для їхнього життя чи здоров'я [1; 6].

Ключові компетентності поліцейського-водія як працівника поліції [2; 3]:

- відповідальне ставлення до службової діяльності;
- здатність працювати в команді;
- дотримання професійної етики;
- здатність запобігати конфліктним ситуаціям і знаходити шляхи їх розв'язання;
- адаптивність і витривалість;
- самостійність прийняття рішень;
- здатність діяти в нестандартних ситуаціях;
- уміння планувати службову діяльність;
- здатність виокремлювати головне в службовій діяльності й досягати поставленої мети;
- прагнення самовдосконалюватися шляхом набуття нових знань, умінь і навичок.

Загальнопрофесійні компетентності поліцейського-водія як працівника поліції [6; 10]:

- знання основ конституційного права;
- дотримання вимог забезпечення прав і свобод людини та громадянина;
- знання основ антикорупційного законодавства;
- дотримання норм професійної етики;
- дотримання толерантності та принципу недискримінації в роботі;
- здатність ефективно спілкуватися;
- стресостійкість;
- здатність ефективно взаємодіяти з населенням на засадах партнерства;
- дотримання вимог законодавства щодо запобігання та протидії домашньому насильству;
- знання Правил дорожнього руху;
- дотримання положень законодавства про охорону праці та безпеки життєдіяльності;
- знання правових та організаційних основ діяльності Національної поліції України;
- уміння правильно оформляти необхідні службові документи.

Професійне навчання та перспективи кар'єрного зростання в поліції. Професійне навчання складається з первинної професійної підготовки; підготовки у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання; післядипломної освіти; службової підготовки.

Поліцейські, які вперше прийняті на службу в поліцію, з метою набуття спеціальних навичок, необхідних для виконання повноважень поліції, зобов'язані пройти первинну професійну підготовку за відповідними навчальними програмами (планами), затвердженими Міністерством внутрішніх справ України.

Розподіл випускників закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку поліцейських, які навчаються на денній формі навчання за державним замовленням, здійснюється комісіями з персонального розподілу з урахуванням інтересів служби відповідно до набутої випускником кваліфікації, спеціальності та спеціалізації.

Для роботи поліцейським-водієм перевага надається кандидатам, яким присуджено освітній ступінь не нижчий ніж “бакалавр” у галузі знань “Право”.

Післядипломна освіта (спеціалізація, перепідготовка, підвищення кваліфікації, стажування) може здійснюватися безпосередньо в підрозділах поліції або в закладах вищої освіти. Підвищення кваліфікації за напрямом службової діяльності має здійснюватися не рідше ніж один раз на три роки або перед призначенням на посаду.

З метою оцінки ділових, професійних, особистих якостей, фізичної підготовки на підставі глибокого і всебічного вивчення, визначення відповідності посадам, а також перспектив їхньої службової кар’єри проводиться атестування поліцейських-водіїв.

Сенсорно-перцептивна сфера особистості. Отримуючи необхідну інформацію про дорожню обстановку, поліцейський-водій оцінює її, аналізує, моделює різні варіанти, приймає рішення, спираючись на які, діє. Від здатності водія швидко і точно сприймати та переробляти всю інформацію, своєчасно виконувати відповідні дії залежить забезпечення безпеки руху. Постійне спостереження і виконання одночасно чи послідовно як головних, так і другорядних операцій є основною характерною рисою поліцейського-водія. Отже, професія поліцейського-водія висуває підвищені вимоги до сенсорно-перцептивної сфери поліцейського. Він повинен мати високу чутливість зорового (добрий зір і окомір), слухового (добрий слух і здатність локалізувати звуки у просторі), дотикового і нюхового аналізаторів; розвинений вестибулярний апарат, добре орієнтуватися у просторі та часі. У процесі руху водію необхідно оцінювати значну частину простору, який знаходиться перед ним. Провідна роль при цьому належить зоровому сприйманню, яке дає 80 % основної інформації про дорогу і положення автомобіля на ній, про швидкість, напрям руху і його зміни, рухомі і нерухомі об’єкти тощо. Ці оцінки здійснюються з допомогою динамічного окоміру, який формується у процесі діяльності. Добре розвинений динамічний окомір допомагає водію вибрати правильну дистанцію й інтервал між машинами, відчувати габарити своєї машини у загальному потоці транспорту і при русі в обмеженому просторі (в’їзд у ворота, під’їзд до об’єкта тощо).

Важливою професійною якістю поліцейського-водія є оцінка часу, тих чи інших його відрізків. Неточна оцінка часових відрізків призводить до помилкових дій під час виконання певного маневру, наприклад, обгону. Недооцінювання чи переоцінювання швидкості іншого автомобіля, неправильний розрахунок часу, необхідний для обгону, можуть спричинити аварійну ситуацію.

Уміння оцінювати просторово-часові відношення об’єктів середовища руху тісно пов’язані з увагою поліцейського-водія. Увага забезпечує прийом і переробку інформації, допомагає правильно сприймати дорожньо-транспортну обстановку і

адекватно діяти. Такі характеристики уваги, як розподіл, переключення, об'єм, відіграють провідну роль при керуванні транспортним засобом.

Також поліцейському-водію необхідно володіти розвинутими *пізнавальними процесами*. Фахівцеві необхідно мати такі якості *уваги*, як висока стійкість, концентрація, переключення, розподіл і обсяг; здатність фіксувати малопомітні зміни в об'єкті спостереження. Розподіл і переключення уваги разом із зоровими, слуховими і руховими компонентами діяльності поліцейського-водія формують його професійну уважність. Поліцейський-водій має спостерігати за дорогою, її розміткою, поворотами, перехрестями, спусками, підйомами, за дорожніми знаками і сигналами, постійно стежити за іншими транспортними засобами і пішоходами. Крім того, його увагу притягують і об'єкти, які безпосередньо не пов'язані з водінням: будинки, споруди, елементи ландшафту, які знаходяться біля доріг. Однак це не пасивне споглядання, бо поліцейський-водій має в цей час управляти транспортним засобом: стежити за показаннями приладів, маніпулювати пристроями управління, прислуховуватися до роботи двигуна тощо. Отже, його увага перебуває під великим навантаженням і від ступеня її розвитку залежить якість водіння.

У професійній діяльності поліцейського-водія важливе значення має вміння певний час зосереджувати увагу на властивостях і параметрах об'єктів. Особливо необхідно підтримувати стійкість зосередження уваги при одноманітному характері руху на рівній автостраді. Дослідження показують, що при русі у потоці машин з великою швидкістю він менше припускає помилок, бо не може дозволити собі розслабитися в цій обстановці, всі його аналізатори працюють з великим навантаженням. У дорожньо-транспортні аварії водій переважно потрапляє, коли ясно, сухо, спокійно. Саме у цій сприятливій обстановці він розслабляється, втрачає здатність до безперервної оцінки ситуації. Тому добре розвинений рівень стійкості зосередження уваги сприяє підтриманню пильності водія під час монотонної роботи.

Професійна діяльність поліцейського-водія наряду реагування пред'являє високі вимоги до рівня *психомоторних властивостей* працівника. Поліцейському-водію необхідно мати достатньо високу швидкість простої реакції та реакції на рухомий об'єкт; високу точність і скоординованість рухів. Важливе значення у діяльності поліцейського-водія має час його сенсомоторної реакції, тобто часовий інтервал між моментом появи сигналу і початком реалізації відповідних дій. Чим менший час, який витрачається на відповідні дії подразника, тим більша швидкість реакції водія. Час реакції навіть в одного й того ж водія не залишається постійним, оскільки залежить від умов руху, суб'єктивного стану самого водія, багатьох інших факторів. Раптове виникнення небезпеки збільшує час реакції, особливо, коли темніє. В експертних висновках нормою вважається час реакції 0,8 сек.

Для управління транспортним засобом необхідні навички у вигляді складних комплексів реакцій: поєднання рухових дій із зоровими оцінками орієнтирів руху дорожньої обстановки. У формуванні рухових навичок маніпулювання пристроями управління певну роль відіграє рівень розвитку точності і координації рухів, що має особливе значення на стадії навчання.

До комплексу пізнавальних процесів (здібностей) поліцейського-водія можна віднести здатність до запам'ятовування, збереження і відтворення різноманітної інформації. У роботі важливе значення має добре розвинена наочнообразна пам'ять, яка забезпечує вивчення правил дорожнього руху, маршрутів, різних дорожніх знаків, інструкцій. Цей вид пам'яті тісно пов'язаний з оперативною пам'яттю, бо водій має швидко запам'ятати поточну інформацію, своєчасно і точно виконати необхідні дії, потім запам'ятати нову інформацію і скоординувати дії. Оперативна пам'ять і оперативне мислення допомагають йому прогнозувати, передбачати зміни у дорожньо-транспортній обстановці, а значить, і допомагають запобігати аварійним ситуаціям. Обстеження поліцейських водіїв за допомогою методики "10 слів" виявило добрий рівень оперативної пам'яті, у першій спробі показник запам'ятовування становив 6,3, надалі він збільшувався у кожній подальшій спробі (7,5; 8,2; 8,7 відповідно) з підсумковим показником 7,3.

Поліцейський-водій повинен мати хорошу оперативну і довготривалу *пам'ять*; високі показники зорової, слухової, рухової словесно-логічної та образної пам'яті; здатність чітко відтворювати інформацію в необхідний момент; спроможність легко запам'ятати словесно-логічний матеріал (терміни, цифри, літери, прізвища); належний рівень пам'яті на зовнішність людини, а також колір, форму, величину, рух та розташування об'єктів; спроможність точно й чітко передавати те, що чув і бачив.

Високі вимоги також висуваються до якостей *мислення*: поліцейському-водію необхідно мати достатньо високу швидкість, гнучкість й оригінальність мислення. Йому необхідні уміння вибирати з великого обсягу інформації ту, що є необхідною для вирішення поставлених завдань; здатність приймати вірне рішення за відсутності необхідної інформації та часу на її обмірковування.

Професія поліцейського-водія наряду реагування висуває певні вимоги до *загальних і спеціальних професійних здібностей* працівників. Так, щодо *загальних здібностей*, дослідження усереднених показників рівня розвитку загальних здібностей за тестом Р. Амтхауера показало, що поліцейським-водіям властивий середній рівень вербального інтелекту (94–99 одиниць IQ), середній рівень невербального інтелекту (101 одиниць IQ). Вивчення креативності (творчого потенціалу) поліцейських показало, що поліцейським-водіям властивий середній і вищий за середній рівень швидкості дивергентного мислення (середній показник 4,2 балів), а також оригінальності мислення (8, 34). Отже, фахівцеві потрібно мати середній рівень вербального та невербального (практичного) інтелекту, середній рівень креативності. Поліцейському – водію також важливо мати здатність передбачати, які об'єкти і у яких випадках можуть становити небезпеку і як можна їй запобігти. Тому фахівець моделює обстановку, перебирає імовірні варіанти, креативно складає модель єдиної загальної картини ситуації.

Спеціальні здібності пов'язані зі здатністю поліцейського-водія володіти уміннями й навичками застосування й використання визначених законом поліцейських заходів примусу.

Професійна діяльність поліцейського-водія потребує від поліцейського також деяких *комунікативних здібностей*. Обстеження за допомогою тесту Лірі показало, що в усередненому профілі поліцейського-водія домінують такі октанти: 1 (до-

мінування) – 8,6 бала, 7 (товариськість, компромісність) – 8,3 бала; 8 (відповідальність) – 7,3 бала, 2 (незалежність, самостійність) – 6,2 бала. Найнижчі показники зафіксовано за октантами 4 (ригідність, підозрілість) – 2,9 бала та 5 (покірність) – відповідно 4,0 бали. Отже, поліцейський-водій здатний встановлювати контакти з новими людьми, впливати на співрозмовника, поєднувати ділові та особистісні контакти, відстоювати власну думку, зацікавлювати інших.

Індивідуально-психологічні особливості. Поліцейський-водій повинен мати *сильний тип нервової системи*, що пов'язано з необхідністю витримувати емоційні навантаження, високу психофізіологічну витривалість і працездатність; високу лабільність нервових процесів. У діяльності поліцейського-водія особливо значуща здатність ефективно діяти у напружених, критичних ситуаціях, коли нерідко існує тільки один варіант для запобігання дорожньо-транспортній пригоді. Наскільки раціонально в небезпечній ситуації буде діяти водій, залежить від його стійкості до різних негативних факторів. Високий рівень вияву емоційної стійкості дає йому змогу діяти швидко, точно і правильно.

Для поліцейських-водіїв характерні декілька типів профілів за результатами виконання тепінг-тесту. Приблизно половина обстежених (45 %) демонструють середньо-сильний тип ВНД, менша частка (9 %) має сильний тип ВНД. Приблизно третина водіїв (35 %) демонструють профіль, характерний для середньо-слабкої нервової системи і лише 11 % респондентів мають слабку нервову систему. Переважна більшість поліцейських-водіїв мають високі (68 %) і середні (28 %) показники лабільності нервових процесів, лише 4 % обстежених мають низьку лабільність.

Аналіз усередненого *мотиваційного профілю* поліцейського-водія дозволяє дійти висновку про те, що працівникам властиве прагнення: 1) високої заробітної плати та матеріальної винагороди, бажання мати роботу з гарним набором пільг та надбавок (41,14); 2) чіткого структурування роботи, наявності зворотного зв'язку та інформації, яка дозволяє оцінити результати роботи (37,8); 3) цікавої та суспільно-корисної праці (середній показник становить 35,60 балів); 4) завоювання визнання з боку інших людей, у тому, щоб цінували їх заслуги, досягнення та успіхи (34,30); 5) добрих умов праці та комфортного навколишнього середовища (30,90); 6) ставити для себе сміливі цілі та досягати їх, бути самомотивованим (29,6); 7) самостійності, автономності та самовдосконалення (29,0).

Також дослідження виявило, що поліцейським-водіям в основному властивий високий рівень *самоактуалізації* (40 % опитаних). Середній рівень демонструють 36 % респондентів, низький – 24 %. За опитувальником Джонса–Крендалла, середній рівень самоактуалізації поліцейських-водіїв становить 43,80 бали з 60 можливих, що є досить високим показником.

Характерологічні особливості. Аналіз усередненого профілю особистості поліцейських водіїв з використанням опитувальника ІГО дозволяє охарактеризувати працівників як людей переважно зі стеничним типом реагування. Інтегративна усереднена оцінка особистісного профілю дозволяє віднести тип профілю до лінійного, розташованого в межах від 4 до 7 балів. Провідними піками в профілі є шкали 1 екстраверсія (6,87 балів), 2 спонтанність (5,65 балів), 8 (лабільність), що дозволяє описувати особистість у характеристиках переважання збудливих

рис і сили нервових процесів. Деяке підвищення цих шкал у профілі свідчить про лідируючий стиль поведінки, здатність до ризику, стійкість до стресових впливів. Особистості поліцейського-водія властиві такі характерологічні особливості, як активність, відповідальність, незалежність, відкритість, комунікабельність, оптимізм, помірна імпульсивність і агресивність. Профіль поліцейського-водія має в своїй конфігурації незначні підвищення за шкалою 4 (5,6 балів), що свідчить про самоконтроль.

Результати тесту Леонгарда–Шмішека виявили відсутність *акцентуації характеру і темпераменту* у поліцейських водіїв. У їхньому усередненому профілі зафіксовані піки за шкалами: 5 (гіпертимність) – середній показник становить 15,30 балів; 1 (демонстративність) – 13,22; 3 (застрягання) – 11,40; 10 (циклотимність) – 10,70. Негативні акцентуації (тривожність, збудливість, дистимічність, емотивність) поліцейським-водіям не властиві.

Емоційно-вольові якості. Поліцейським-водіям властиві: здатність брати на себе відповідальність у складних ситуаціях, об'єктивно оцінювати свої сили і можливості, долати труднощі, вміння “тримати себе в руках” у конфліктних і стресових ситуаціях, діяти рішуче і сміливо в хвилини небезпеки. Для успішного виконання функціональних обов'язків поліцейський-водій має бути здатним до самовладання в конфліктних ситуаціях, емоційної стійкості під час прийняття відповідальних рішень.

За даними досліджень різних авторів, серед особистісних характеристик водіїв виокремлюють: 1) спостережливість, рішучість, спритність; 2) врівноваженість, розсудливість; 3) емоційну зрілість, соціальну пристосованість; 4) сумлінне ставлення до роботи; 5) ініціативність, активність, енергійність; 6) відповідальність, господарність, охайність; 7) обережність, обачливість; 8) витривалість, дисциплінованість.

Як найважливіші для професійної діяльності поліцейських-водіїв експертами виділяються такі індивідуально-психологічні якості (в порядку зменшення значущості): 1) атенційні, 2) вольові, 3) спостереження, 4) комунікативні, 5) психомоторні, 6) сенсорно-перцептивні, 7) мислительні, 8) емоційні, 9) мовленнєві. Серед конкретних рис водіїв експерти виокремлюють (в порядку зменшення значущості): 1) компетентність; 2) порядність; 3) організованість; 4) працьовитість; 5) надійність; 6) рішучість; 7) самостійність; 8) врівноваженість; 9) інтуїція; 10) людяність. У таблиці наведено узагальнену психограму поліцейського-водія.

Узагальнена психограма поліцейського-водія

№	Індивідуально-психологічні характеристики	Параметри, що вимірюються	Психодіагностичні методики	Показники професійної придатності
1	Мозкова активність	Рівень функціональної активності мозку	Методика визначення омега-потенціалу мозку	Величина омега-потенціалу знаходиться в інтервалі 20–40 мВ
2	Психомоторні процеси	Швидкість простої зорово-моторної реакції (ПЗМР)	Методика визначення швидкості ПЗМР	Швидкість ПЗМР не більше 230 мс
		Швидкість реакції на рухомий об'єкт (РРО)	Методика визначення швидкості РРО	середнє значення величини відхилень не перевищує 50 мс

© Ostapovych Volodymyr, 2020

№	Індивідуально-психологічні характеристики	Параметри, що вимірюються	Психодіагностичні методики	Показники професійної придатності
3	Властивості нервової системи	Сила і лабільність нервових процесів	Тепінг-тест	Сильна чи середньо-сильна нервова система (опуклий або помірно низхідний тип кривої працездатності); висока чи середня лабільність нервових процесів (кількість дотиків за 30 с – більше 160)
4	Аттенційні процеси	Особливості розподілу і переключення уваги	Тест Грюнбаума	Час виконання тесту не перевищує 20 с, кількість помилок не більше 2
		Особливості пам'яті	Тест «Запам'ятовування 10 слів»	Висхідний тип кривої запам'ятовування, кількість зафіксованих слів в першій спробі – не менш ніж 6, наприкінці – не менш ніж 8
5	Загальні здібності	Рівень вербального і невербального інтелекту	Тест Амтхауера	Середній або вищий за середній рівень вербального інтелекту (не менше 94 одиниць IQ); середній і вищий рівень невербального інтелекту (не менше 98 одиниць IQ)
6	Особливості творчого потенціалу	Рівень креативності	Тест Меде-Піорковського	Високий чи середній рівень креативності (показник кількості речень – не менше 4; а оригінальності – не менше 5)
7	Комунікативні здібності	Тип міжособистісної взаємодії, лідерський потенціал	Тест Лірі	Показники не перевищують 9 балів. Бажано переважання у профілі октантів: 1 (лідерство), 7 (співпраця), 8 (відповідальність)
8	Особливості характеру й темпераменту	Акцентуації	Опитувальник Леонарда-Шмідке	Відсутність ознак акцентуації (показники не перевищують 16 балів); переважання стеничних рис, контроль поведінки та реагування
		Провідні тенденції	Індивідуально-типологічний опитувальник (ІТО)	Стеничний тип реагування. показники шкал 1–4 – не менше 4 балів, а шкал 5–8 – не більше 7 балів
		Екстраверсія, нейротизм, поступливість, сумлінність, відкритість	Опитувальник великої п'ятірки (ОВП)	Значення нейротизму – не вище 18 балів; поступливості – не вище 38; сумлінності – не менше 35, відкритості – не менше 35

№	Індивідуально-психологічні характеристики	Параметри, що вимірюються	Психодіагностичні методики	Показники професійної придатності
9	Спрямованість особистості	Особливості мотивації	Тест Річі–Мартіна	Поряд зі значущістю заробітної плати – переважання мотивів цікавої і суспільно корисної праці; чіткого структурування роботи, самовдосконалення, визнання
10	Професійно важливі якості	Властивості та ставлення особистості	Опитувальник Ліпмана (оцінка експертів)	Значущість якостей (за рангом): 1) компетентність; 2) порядність; 3) організованість; 4) працьовитість; 5) надійність; 6) рішучість; 7) самостійність; 8) врівноваженість; 9) інтуїція; 10) людяність

Успішне оволодіння професією поліцейського-водія наряду реагування та ефективність подальшої діяльності значною мірою залежать від ступеня сформованості головних *професійно важливих якостей*, що визначається такими ознаками (перераховані за рангом важливості):

1) сильний або середньо-сильний тип нервової системи, високий або середній рівень її лабільності; 2) достатня чутливість аналізаторів (зорового, слухового, дотикового, нюхового); 3) високий рівень розвитку пізнавальних процесів (сприйняття, уваги, пам'яті, мислення); 4) високий рівень психомоторних властивостей (простої реакції та реакції на рухомий об'єкт); 5) високий рівень розвитку спеціальних професійних здібностей; 6) середній або вищий за середній рівень загальних здібностей (вербального і невербального інтелекту, креативності); 7) середній або вищий за середній рівень комунікативних здібностей; 9) високий або середній рівень самоактуалізації та мотивації досягнення; 10) сформованість характерологічних рис (спонтанність, сміливість, екстравертованість, упевненість, оптимізм, наполегливість, самоконтроль, адекватна самооцінка тощо); 11) сформованість емоційно-вольових якостей (здатність долати труднощі, брати на себе відповідальність, емоційна стійкість у стресових ситуаціях);

Рекомендовані для професійної діяльності якісні та кількісні психологічні й психофізіологічні показники:

оптимальний рівень функціональної активності мозку (величина омега-потенціалу знаходиться в інтервалі 20–40 мВ); достатня швидкість простої зорово-моторної реакції (ПЗМР) – не більше 230 мс; достатня швидкість реакції на рухомий об'єкт (РРО) – середнє значення величини відхилень не перевищує 50 мс; сильна або середньо-сильна нервова система (опуклий чи помірно низхідний тип кривої працездатності; висока і середня лабільність нервової системи (кількість дотиків упродовж 30 с – більше 160); достатній рівень розподілу і швидкості переключення уваги (при виконанні тесту Грюнбаума час не перевищує 20 с, кількість помилок не більше 2); достатній рівень оперативної пам'яті (у першій спробі запам'ятовування 10 слів – відтворення не менш ніж 6, в останній – не менш ніж

© Ostapovych Volodymyr, 2020

8 слів); середній рівень вербального інтелекту (не менше 94 одиниць IQ), середній рівень невербального інтелекту (не менше 100 одиниць IQ); високий або середній рівень креативності (показник кількості речень за тестом Меде-Піорковського – не менше 3; показник оригінальності – не менше 7); сформованість комунікативних здібностей (за тестом Лірі, показники октантів 1, 2, 3, 4, 8 у профілі не перевищують 9 балів; показники октантів 5, 6, 7 – нижче 7 балів);

сформованість мотивації (показники самоактуалізації за тестом Джонса–Крендалла – не менше 37 балів); характерологічний профіль стеничного типу – за тестом ІТО, в профілі показники шкал 1, 2, 4, 8 – у діапазоні 5–7 балів; а шкал 3, 5, 6 і 7 – не більше 5 балів; за опитувальником ОВП – показники нейротизму не більше 20 балів, сумлінності і відкритості – не менше 30 балів.

Психологічні та психофізіологічні протипоказання до оволодіння професійною діяльністю (критерії професійної непридатності):

недостатній рівень функціональної активності мозку (величина омега-потенціалу або нижча за 20 мВ, або перевищує 40 мВ); недостатня швидкість ПЗМР – перевищує 230 мс, недостатня швидкість РРО – середнє значення величини відхилень перевищує 50 мс; слабкий або середньо-слабкий тип нервової системи; низький рівень лабільності нервової системи; недостатній рівень розподілу і швидкості переключення уваги (при виконанні тесту Грюнбаума час перевищує 20 с, кількість помилок більше 2); дефекти і порушення діяльності аналізаторів (зорового, слухового, дотикового, нюхового); порушення або низький рівень сформованості пізнавальних процесів (сприйняття, уваги, пам'яті, мислення); низький рівень розвитку спеціальних професійних здібностей; низький рівень будь-якої зі складових інтелектуального потенціалу (вербального інтелекту – менш ніж 94, невербального – менш ніж 98 одиниць IQ); акцентуації характеру і темпераменту (за опитувальником Леонгарда–Шмішека, більше 16 балів за будь-якою шкалою); негативні характерологічні риси: наявність в особистісному профілі ІТО підвищених індексів шкал гіпостеничного типу реагування: 7 (тривожності), 6 (сензитивності), 5 (інтроверсії) – більше 5 балів, підвищені показники шкал стеничного типу реагування: 2 (спонтанності), 3 (агресивності), 4 (ригідності); за опитувальником ОВП показники нейротизму більше 18 балів, сумлінності і відкритості – менше 35 балів; негативні емоційно-вольові якості (конфліктність, побоювання труднощів, нездатність брати на себе відповідальність, емоційна нестійкість у стресових ситуаціях тощо); низький рівень сформованості комунікативних здібностей (за тестом Лірі, показники октантів 1, 2, 3, 4, 8 у профілі перевищують 10 балів; показники октантів 5, 6, 7 перевищують 7 балів; низький рівень самоактуалізації (менше 37 балів за тестом Джонса–Крендалла), домінування мотивів, не пов'язаних зі змістом службової діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про організацію службової діяльності поліції охорони з питань забезпечення фізичної охорони об'єктів: наказ від 07.07.2017 № 577. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0989-17> (дата звернення: 20.01.2020).

2. Про Національну поліцію: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40–41 (від 09.10.2015). СТ.379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 21.01.2019).

© Ostapovych Volodymyr, 2020

3. Барко В.І., Ірхін Ю.Б., Нещерет Т.В. та ін. Професіографічний опис основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України. Київ: РВЦ КНУВС ; ДП “Друкарня МВС”, 2007. 100 с.

4. Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии / под общ. ред. А.А. Крылова, С.А. Маничева. СПб: Питер. 2013. 560 с.

5. Бурлачук Л.Ф. Психодиагностика: учебник для вузов. СПб.: Питер. 2008. 384 с.

6. Професіограми за основними видами поліцейської діяльності: наук.-практ. посіб. / В.П. Остапович, І.О. Дубова, В.І. Барко та інші; за заг. ред. проф. В.О. Криволапчука. Київ: ДНДІ МВС України; ФОП Кандиба Т.П., 2018. 244 с.

7. Шапарь В.Б., Тимченко А.В., Швыдченко В.Н. Практическая психология. Инструментарий. Ростов н/Д: Издательство “Феникс”, 2002. 688 с.

8. Собчик Л.М. Психология индивидуальности. СПб.: Изд-во “Речь”, 2003. 624 с.

9. Галян І.М. Психодиагностика: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2011. 464 с.

10. Александров Д.О., Андросюк В.Г., Казміренко Л.І. та ін. Юридична психологія: підручник / за заг. ред. Л.І. Казміренко, Є.М. Моїсеєва. Київ.: КНТ, 2007. 360 с.

11. Bouchard C., Blair S.N., Haskell W.L. Physical activity and health. Champaign: Human Kinetics, 2007. 410 p.

12. Cochaine R.E., Tett R.L. Vandecreek. Psychological Testing and the Selection of Police Officers A National Survey. Criminal Justice and Behavior, 30(5):511-537 · October 2003.

13. Dunnette M.D., Borman W.C. Personnel Selection and Classification Systems. Annual Review of Psychology. 1979. Vol. 30, No. 1. Pp. 477–525.

14. Gerald V. Barrett, Rosanna F. Miguel, Jennifer M. Hurd, Sarah B. Lueke and James A. Tan. Practical Issues in the Use of Personality Tests in Police Selection. Public Personnel Management Volume 32 No. 4 Winter 2003.

15. John O.P., Naumann L.P., Soto C.J. Paradigm Shift to the Integrative Big-Five Trait Taxonomy: History, Measurement, and Conceptual Issues / O.P. John, R.W. Robins, L.A. Pervin (Eds.). Handbook of personality: Theory and research. New York: Guilford Press, 2008. P. 114–158.

REFERENCES

1. Pro orhanizatsiiu sluzhbovoi diialnosti politzii okhorony z pytan zabezpechennia fizychnoi okhorony ob'ektiv: nakaz vid 07.07.2017 № 577. “On the organization of the police security services on the subject of physical protection of objects: Order from 07.07.2017 No. 577”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0989-17> (date of application: 20.01.2020) [in Ukrainian].

2. Pro Natsionalnu politziiu: Zakon Ukrainy vid 10.12.2015 № 889-VIII. “On the National Police: Law of Ukraine of 10.12.2015 No. 889-VIII”. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2015. No. 40-41 (from 09.10.2015). Article 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (date of application: 21.01.2019) [in Ukrainian].

3. Barko V.I., Irkhin Yu.B., Neshcheret T.V. та ін. (2007) Profesiografichnyi opys osnovnykh vydiv diialnosti v orhanakh vnutrishnikh sprav Ukrainy. “Professiographic description of the main activities in the internal affairs of Ukraine”. Kyiv: RVTs KNUVS; DP “Drukarnia MVS”. 100 p. [in Ukrainian].

4. Praktikum po obshchiei, eksperymentalnoi i prikladnoi psikhologii. “Workshop on general, experimental and applied psychology” / Ed. A.A. Krylova, S.A. Manicheva. SPb: Piter. 2013. 560 p. [in Russian].

5. Burlachuk L.F. (2008) Psikhodiagnostika. “Psychodiagnostics” / Textbook for high schools SPb.: Piter. 2008. 384 p. [in Russian].

6. Profesiogramy za osnovnymy vydamy politseiskoi diialnosti: nauk.-prakt. posib. “Professional diagrams by main types of police activity”: scientific-practical method. / V.P. Ostapovych, I.O. Dubova, V.I. Barko and others; for the total. ed. prof. V.O. Kryvolapchuk. Kyiv: State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine; FOP Kandyba TP, 2018. 244 p. [in Ukrainian].

7. Shapar V.B., Tymchenko A.V., Shvydchenko V.N. (2002) Prakticheskaiia psikhologiiia. Instrumentarii. “Practical psychology. Tools”. Rostov-on-Don: Publishing House “Pheniks”. 688 p. [in Russian].

8. Sobchik L.M. (2003) Psikhologiiia. “Psychology of personality”. SPb.: Publishing House “Rech”. 624 p. [in Russian].

9. *Halian I.M.* (2011) *Psikhodiagnostyka: navch. posib. "Psychodiagnostics": Educ. tool.* Kyiv: Akademvydav. 464 p. [in Ukrainian].

10. *Aleksandrov D.O., Androsiuk V.H., Kazmirenko L.I.* and others. *Yurydychna psikhohohiia. "Legal Psychology": Textbook / For the General. ed. L.I. Kazmirenko, E.M. Moiseieva.* Kyiv.: CST, 2007. 360 p. [in Ukrainian].

11. *Bouchard C. Blair S.N., Haskell W.L.* (2007) *Physical activity and health.* Champaign: Human Kinetics. 410 p. [in English].

12. *Cochrane R.E., Tett R.L.* (2003) Vandecreek. *Psychological Testing and the Selection of Police Officers A National Survey.* *Criminal Justice and Behavior*, 30(5):511-537 • October 2003. [in English].

13. *Dunnette M.D., Borman W.C.* (1979) *Personnel Selection and Classification Systems.* *Annual Review of Psychology*. Vol. 30, No. 1. P. 477–525. [in English].

14. *Gerald V. Barrett, Rosanna F. Miguel, Jennifer M. Hurd, Sarah B. Lueke and James A. Tan.* (2003) *Practical Issues in the Use of Personality Tests in Police Selection.* *Public Personnel Management Volume 32 No. 4 Winter 2003.* [in English].

15. *John O.P., Naumann L.P., Soto C.J.* (2008) *Paradigm Shift to the Integrative Big-Five Trait Taxonomy: History, Measurement, and Conceptual Issues // O.P. John, R.W. Robins, L.A. Pervin (Eds.). Handbook of personality: Theory and research.* New York: Guilford Press. P. 114–158 [in English].

UDC 159.9:351.74

Ostapovych Volodymyr,

Candidate of Juridical Sciences, Chief of the Research Laboratory,
State Research Institute MIA of Ukraine,
Kyiv, Ukraine

PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF THE DRIVER'S ACTIVITY OF THE SECURITY POLICE RESPONSE TEAM

The article is devoted to the problem of research of psychological and legal aspects of professional activity of police units of the police response of the guard in the context of their professional duties. With the use of methods of theoretical analysis and generalization of scientific and methodical literature, observation, questionnaires, psychological diagnostics, mathematical statistics, experiment, the article deals with the theoretical foundations of the study of professional activity of a driver attire response police guard, the requirements for its general and professional competence. Based on a large-scale experimental study involving more than 300 police officers from different regions of Ukraine, the main components of the psychogram of a driver's response unit have been developed. It has been established that the professional activity of the drivers of police response equipment is connected with the performance of a number of important law enforcement tasks and imposes increased requirements to the individual and psychological peculiarities, as well as knowledge, skills and competencies of police officers. The article highlights the requirements of the profession to the knowledge, skills, key and general professional competencies of police officers, reveals the conditions for professional training and prospects for career development of drivers.

Also presented are the requirements for the sensory-perceptive sphere, cognitive processes, general and special abilities, communicative features and the most important individual psychological features of specialists (character, temperament, etc.). The

© Ostapovych Volodymyr, 2020

structure of police motivation for professional activity is revealed, as well as the results of expert evaluation of the most important professionally important qualities of the drivers of security police response teams. The generalized psychogram of the specialist is presented in the form of a detailed table.

The results of the study revealed a list of professionally important qualities that should be possessed by a driver of a police security response, as well as psychological contraindications to mastering the profession. The data obtained can be used for psychological selection of police officers and their assignment as police guard drivers.

Keywords: security police, driver of the response team, general and professional competence, individual psychological features, psychogram.

Отримано 17.02.2020

РЕЦЕНЗІЇ

**РЕЦЕНЗІЯ
НА МОНОГРАФІЮ СМЕРНИЦЬКОГО ДЕМ'ЯНА
ВІКТОРОВИЧА, КАНДИДАТА ЮРИДИЧНИХ НАУК,
НА ТЕМУ: “НАУКОВО-ТЕХНІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ:
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
В УКРАЇНІ”**

На сучасному етапі розвитку України соціально-економічна стратегія передусім повинна бути спрямована на реальне забезпечення розвитку прав і свобод людей, гідного рівня їх життя. Правова основа для цього закріплена в Конституції України, яка проголошує право кожної людини на вільний розвиток своєї особистості (ст. 23). Стаття 54 Конституції України гарантує громадянам свободу літературної, художньої, наукової й технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності.

У ст. 41 Конституції України визначено принципові засади охорони права інтелектуальної власності. Кожен має право володіти, користуватися й розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, зокрема, і права інтелектуальної власності. Конституційні засади прав та свобод людини і громадянина покладено в основу чинного законодавства України у сфері науково-технічної діяльності.

За роки незалежності України було прийнято ряд нормативно-правових актів, які регулюють наукову і науково-технічну діяльність держави. Проте основним нормативним документом є Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність”, прийнятий у 2015 році. Він визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування й розвитку у сфері наукової й науково-технічної діяльності, створює умови для провадження наукової й науково-технічної діяльності, задоволення потреб суспільства й держави в технологічному розвитку шляхом взаємодії освіти, науки, бізнесу та влади.

Рівень розвитку науки і техніки є визначальним чинником прогресу суспільства, підвищення добробуту громадян, їх духовного та інтелектуального зростання. Цим зумовлена необхідність пріоритетної державної підтримки розвитку науки як джерела економічного зростання й невід'ємної складової національної культури та освіти, створення умов для реалізації інтелектуального потенціалу громадян у сфері наукової і науково-технічної діяльності, забезпечення використання досягнень вітчизняної та світової науки й техніки для задоволення соціальних, економічних, культурних та інших потреб.

Відповідно до Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність”, науково-технічна діяльність – це наукова діяльність, спрямована на одержання й використання нових знань для розв’язання технологічних, інженерних, економічних, соціальних та гуманітарних проблем, основними видами якої є прикладні наукові дослідження та науково-технічні (експериментальні) розробки. Отже, забезпечення належного добробуту народу може бути досягнуто завдяки багатьом чинникам, основним із яких є розвиток науково-технічної діяльності, створення нових конкурентоздатних технологій та розробок.

З огляду на наведене вище, сфера організації та правового регулювання науково-технічної діяльності потребує подальшого наукового вивчення.

Автором у монографії “Науково-технічна діяльність: адміністративно-правове регулювання в Україні” наголошено на важливості впливу держави на розвиток сфери науково-технічної діяльності, проведення технічних досліджень та розробок, упровадження наукових результатів у суспільне життя, шляхом здійснення відповідного адміністративного впливу на організацію зазначеної діяльності в державі, а також відповідної нормативно-правової бази з цього питання.

У дослідженні слушно зазначено, що всі країни сучасного світу ставлять собі за мету розвивати прогресивні наукові ідеї. Так, сучасна наука виступає не тільки як двигун прогресу, а й як один із найкорисніших для сучасного людства вид творчості. Безперечно, кожне наукове дослідження є процесом творення і кожен вчений є певним чином творцем, що змінює через переосмислення реальність. Феноменальним прикладом перетворення, про що зазначено автором у дослідженні, є сучасна Японія, яка з незначними земельними територіями та енергетичними ресурсами, завдяки розвитку науки спромоглася стати високорозвиненою технологічною країною. І таких прикладів у роботі наведено багато – Німеччина, США, Велика Британія та ін. Саме досвід цих держав має надихати нашу країну і вітчизняних вчених на нові наукові досягнення в різних сферах життєдіяльності.

Автором зроблено висновок, що низка країн, таких як Республіка Білорусь, Франція, Швеція, Фінляндія, Норвегія, Корея, підтримує централізовану систему управління науковою і науково-технічною діяльністю. Водночас Сполучені Штати Америки й Канада мають децентралізовану систему. Німеччина та Польща запроваджують елементи як централізованої, так і децентралізованої системи управління науковими дослідженнями та науково-технічними розробками.

Також автором висвітлено питання фінансового забезпечення науково-технічних досліджень та розробок. Розглянуто залучення різних систем фінансування у країнах світу. У роботі досліджено, що науково-технічні експерименти, розробки тощо переважно відбуваються за рахунок бюджетних коштів, приватних коштів та змішаної системи фінансування з різним відсотковим співвідношенням бюджетних та приватних коштів. Зроблено висновок, що чітко простежується тенденція у всіх країнах до збільшення відсотку приватних коштів, які залучаються до фінансування наукових розробок та нових технологій. Також зазначено, що водночас у більшості країн фундаментальні дослідження традиційно фінансуються за бюджетні кошти, а приватний сектор зацікавлений у прикладних науково-технічних розробках. Тому, мабуть, саме адміністративне право може забезпечити

комплексне правове регулювання сфери науково-технічної діяльності, адже адміністративне право – це галузь права, яка об'єднує юридичні норми, що регулюють відносини як між державними органами у процесі їхньої виконавчої і розпорядчої діяльності, так і між ними та громадськими об'єднаннями й громадянами, тобто регламентує як взаємини державних органів між собою, так і їх відносини з громадянами, а також регулює суспільні відносини, які виникають у процесі виконавчо-розпорядчої діяльності держави.

У науково-технічній сфері правового регулювання потребують не лише взаємовідносини громадян і держави, а й державних органів між собою та здійснення ними виконавчої та розпорядчої діяльності стосовно процесу проведення наукових досліджень та науково-технічних розробок, їх фінансування, експертизи, впровадження тощо.

Отже, ключовими напрямками, відтвореними автором в монографії, є дослідження сучасного стану адміністративно-правового регулювання науково-технічної діяльності й напрацювання пропозицій щодо створення єдиної системи організації та правового забезпечення наукових досліджень і науково-технічних розробок, яка б належним чином регулювала проведення науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт, інформаційне та фінансове забезпечення науково-технічної діяльності, упровадження результатів розробок у господарський обіг.

Проаналізувавши монографію “Науково-технічна діяльність: адміністративно-правове регулювання в Україні”, слід зазначити, що наведені наукові дослідження можуть стати корисним підґрунтям для подальшого розвитку вивчення питання адміністративно-правового регулювання у сфері науково-технічної діяльності як в Україні, так і в інших державах світу, а також для напрацювання низки наукових результатів, які будуть втілені у практичну діяльність з організації та правового забезпечення наукових досліджень і технічних розробок.

Беручи до уваги наведене вище, монографію “Науково-технічна діяльність: адміністративно-правове регулювання в Україні” можна рекомендувати до друку з подальшим використанням її в органах виконавчої влади, науково-дослідних установах, закладах вищої освіти, підприємствах, установах та організаціях, які здійснюють науково-технічні розробки та організацію й правове забезпечення проведення фундаментальних та прикладних досліджень.

Рецензент:

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри державно-правових
і галузевих правових дисциплін
Київського університету права
НАН України

О.О. Бригінець

РЕЦЕНЗІЯ
НА МОНОГРАФІЮ ВЕСЕЛОВОЇ ЛЛІЇ ЮРІЇВНИ,
КАНДИДАТА ЮРИДИЧНИХ НАУК, ДОЦЕНТА, НА ТЕМУ:
“КІБЕРНЕТИЧНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ
ВІЙНИ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ”

Актуальність теми дослідження зумовлена потребами практики, браком комплексних монографічних досліджень у галузі адміністративного права, інформаційного права, інших галузевих наук, що визначають правові засади кібернетичної безпеки. Окрім того, сучасний розвиток інформаційних технологій та інформаційно-телекомунікаційних систем, який охоплює всі сфери життєдіяльності суспільства, переходить від традиційного публічного адміністрування до урядування через електронні форми, утворення нових форм інформаційної діяльності, що призводить до суттєвого розширення обсягів інформації, проникнення її складових у різні сфери суспільної діяльності.

Можна з упевненістю наголосити, що ніхто не може бути переконаний у тому, що його мережа повністю захищена від кібератак та операцій з кібершпіонажу. У нашій країні все більше можливостей вплинути на громадську думку через кіберпростір. Кібернетичні операції є невід’ємною частиною гібридної війни. Тому необхідно мати реальні адміністративно-правові реформи щодо вдосконалення системи протидії гібридним кібернетичним загрозам. Зазначене потребує ефективного функціонування національної системи та адекватного адміністративно-правового забезпечення у сфері кібернетичної безпеки. Саме таке формулювання проблематики кібернетичної безпеки, поза сумнівом, і підтверджує актуальність теми монографічного дослідження.

Структура змісту монографії є логічною та зумовлюється тими завданнями, що ставляться автором у методологічній частині роботи, а також особливостями предмета дослідження та станом розвитку системи правових знань, присвячених саме цій сфері. Належним слід визнати методологічний підхід до аналізу досліджуваних проблем, який засвідчує достатній рівень володіння автором сучасними методами наукового пізнання.

Розділи монографії є взаємопов’язаними і спрямованими на комплексне висвітлення предмета дослідження. Так, Веселова Л.Ю. зосереджує увагу на методологічних засадах адміністративно-правового забезпечення кібернетичної безпеки, сутності та конкретизації ознак кібернетичної безпеки як адміністративно-правової категорії, на видах кібернетичних загроз як основного засобу ведення гібридної війни в інформаційному просторі.

Позитивно слід оцінити в межах наукової роботи питання щодо підходів підготовки фахівців із протидії кібернетичним загрозам, формування інформаційної культури та кібернетичної освіти в Україні.

Необхідно наголосити, що теоретичне і практичне значення монографічної роботи Веселової Л.Ю. полягає в тому, що її результати сприятимуть більш глибокому розумінню адміністративної політики у сфері кібернетичної безпеки, вивченню та вдосконаленню адміністративно-правового регулювання та організації

діяльності суб'єктів у зазначеній сфері, у ній визначено шляхи щодо подальшого вдосконалення чинного законодавства у сфері адміністративно-правового забезпечення кібернетичної безпеки.

На особливу увагу заслуговує аналіз теоретичних засад, правового регулювання та практичної реалізації заходів у сфері кібернетичної безпеки, на основі якого вироблено теоретико-прикладні положення забезпечення кібернетичної безпеки в умовах гібридної війни. Крім того, на основі аналізу міжнародно-правових актів та документів, що визначають правові засади кібернетичної безпеки, а також порівняльного аналізу зарубіжного досвіду у досліджуваній сфері сформовано низку принципово нових положень і висновків щодо адміністративно-правових основ кібернетичної безпеки.

Структура монографії дозволила автору послідовно й системно проаналізувати широкий спектр питань, які стосуються досліджуваної проблематики. Матеріали викладено логічно, з дотриманням належного співвідношення загальних і конкретних питань, положення є науково обґрунтованими та виваженими, сформульовано наукові дефініції, що формує цілісне уявлення про аналізоване питання. Загалом праця має високий теоретичний і методологічний рівень, вирізняється глибиною дослідження та може стати вагомим внеском у науку адміністративного права.

Ураховуючи зазначене вище, є всі підстави констатувати, що рецензована монографія Веселової Лілії Юріївни “Кібернетична безпека в умовах гібридної війни: адміністративно-правові засади” заслуговує на позитивний відгук та може бути рекомендована до друку.

Рецензент:

**доктор юридичних наук, професор,
заступник директора з наукової роботи
Юридичного інституту ДВНЗ**

**“Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана”**

О.В. Кузьменко

РЕЦЕНЗІЯ
НА МОНОГРАФІЮ СОБКО ГАННИ МИКОЛАЇВНИ,
ДОКТОРА ЮРИДИЧНИХ НАУК, НА ТЕМУ:
“ПСИХІЧНЕ НАСИЛЬСТВО: КРИМІНОЛОГІЧНІ
ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ”

У сучасних умовах інтенсивного розвитку інформаційного суспільства особливої наукової значимості набирають дослідження, спрямовані на розв'язання соціально-правових та методологічних проблем кримінального права та кримінології щодо протидії саме насильницьким злочинам, які вчиняються за допомогою психічного насильства, а саме: погроз, примусу, примушування, маніпулювання та впливу. Одним із таких досліджень стала монографія Собко Ганни Миколаївни “Психічне насильство: кримінологічні та кримінально-правові засади протидії”, в якій автор намагається комплексно дослідити складну юридичну природу психологічного насильства, виходячи з його багатостороннього змісту.

Життя та здоров'я людини, її недоторканність та безпека є найвищими соціальними цінностями. Насильницькі злочини, що на них посягають, суперечать самій сутності людської природи та завдають непоправної шкоди суспільним відносинам. На цьому тлі найменш дослідженою формою прояву насильства є психологічні насильницькі злочини проти життя та здоров'я особи. Саме цей вид насильницької злочинності останніми роками вважається показником соціальної системи, що відображає негативну якість внутрішнього стану певної громади, є індикатором конфліктності останньої та сигналізує про ступінь соціальної напруженості відповідного середовища.

У процесі розбудови соціальної правової держави важливим вектором державної політики є забезпечення дотримання прав людини загалом і права на психічне здоров'я зокрема. Міжнародні акти, Конституція України та інші законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти створюють фундамент для забезпечення прав і свобод, проте в умовах кризових явищ у суспільстві забезпечення основоположних прав і свобод людини є важливим імперативом у сучасній юридичній теорії та практиці, де нормативно-правові механізми регулювання відіграють основну інструментальну роль. З іншого боку, суспільна зумовленість удосконалення законодавчого забезпечення прав людини на здоров'я полягає у вільному волевиявленні власних потреб без будь-якого примушування або примусу чи погрози. Толерантність побудована на основі правової свідомості, яка має бути результатом ефективної правової державної політики. Важливим аспектом цієї проблеми є й той факт, що законодавче регулювання охорони особи від насильства відображене загалом у загальній формі, залишивши поза увагою такі важливі сфери суспільних відносин, як забезпечення правових гарантій психічного та психологічного здоров'я населення тощо. Ураховуючи наведені вище міркування, тема монографії Собко Ганни Миколаївни “Психічне насильство: кримінологічні та кримінально-правові засади протидії” не викликає зауважень щодо своєї актуальності. До того ж, відразу слід наголосити, що перед нами вагоме наукове дослідження, що базується на значній джерельній базі та глибокій аналітичній роботі, проведеній автором.

Робота складається зі вступу, п'яти розділів, двадцяти одного підрозділу, висновків, списку використаних джерел та додатків. Структура монографії є досить обґрунтованою та логічною.

У першому розділі “Теоретико-методологічні засади дослідження психічного насильства у кримінальному праві” викладаються результати загально-теоретичного дослідження, зокрема філософсько-методологічні, соціально-правові та психологічні аспекти психічного насильства, розкривається методологія дослідження та розглядається генезис поняття “психічне насильство” у сфері охорони здоров'я населення. Приділяється увага міжнародному досвіду у сфері охорони особи від психічного насильства.

Другий розділ “Юридичний аналіз психічного насильства” присвячений кримінально-правовій характеристиці психічного насильства, особлива увага приділена об'єкту та предмету психічного насильства, а також мотиву та меті. Крім того, у розділі розглядається психічне насильство як кримінально-правова категорія та гіпноз як прояв психічного насильства. У роботі проаналізована велика кількість судових рішень по кримінальним правопорушенням, які вчинені із застосуванням психічного насильства, що відображається в додатках до роботи.

У третьому розділі “Різновиди психічного насильства у кримінальному праві України” досліджується класифікація психічного насильства (поняття, види, структура), а також особливості психічного насильства у злочинах проти власності та громадської безпеки. Приділено увагу таким видам психічного насильства, як примус, примушування, погроза та залякування. Проаналізовано судові рішення за останні 7 років щодо тенденції вчинення злочинів за допомогою психічного насильства різними способами, а також статистика Генеральної прокуратури України за останні три роки щодо порушення кримінальних справ, їх закриття та складення обвинувальних актів, які направлені до суду. Усі тенденції відображені в діаграмах та схемах, розміщених у додатках до монографії.

У четвертому розділі “Криминологічна характеристика психічного насильства” значну увагу приділено розкриттю особливостей функціонування механізму криминологічного дослідження за участю спеціальних суб'єктів, зокрема проведено анкетування представників правоохоронних органів, що відображено в додатках. Досліджено віктимологічну характеристику та її значення для дослідження психічного насильства.

Завершує монографічне дослідження п'ятий розділ “Напрями удосконалення правового механізму запобігання злочинам, що вчиняються з використанням психічного насильства”, який присвячений розгляду сучасного стану та удосконаленню загальносоціального запобігання злочинам, що вчиняються з використанням психічного насильства. У розділі розкриваються фундаментальні проблеми спеціально-криминологічних заходів протидії психічному насильству, а саме: системоутворюючі методи нормативного правового регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері; соціальні напрями протидії, спрямовані на зменшення соціальних суперечностей у криминогенному протистоянні різних верств суспільства, підтримку малозабезпечених громадян, зміцнення інституту сім'ї, створення належних умов для соціалізації особистості та подолання негативних наслідків безробіття, соціального відчуження, низького рівня життя, вимушеної

міграції тощо. Напрацьовано конкретні пропозиції щодо вдосконалення охорони здоров'я від психічного насильства. Зазначене потребує внесення відповідних змін до Закону України про кримінальну відповідальність, удосконалення чинного законодавства, проведення відповідних реформ у законодавстві тощо.

Однак, як і будь-яке наукове дослідження, монографія містить окремі положення, що мають дискусійний характер, а саме, що змінення психічного та психологічного насильства на нефізичне насильство є суперечливим.

Монографічне дослідження Собко Ганни Миколаївни на тему: “Кримінально-правові та кримінологічні основи протидії психічному насильству” є цінним для наукової діяльності, а надані матеріали мають високий теоретичний рівень та суттєве практичне значення.

Зважаючи на зазначене вище, рецензована монографія може бути рекомендована до друку.

Рецензент:

**доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач науково-дослідної лабораторії
кримінологічних досліджень та проблем
запобігання злочинності Державного
науково-дослідного інституту МВС України**

О.Г. Кулик

АКТУАЛЬНА ІНІЦІАТИВА

СЛОВО ДО ПАТРІОТІВ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Високошановні співвітчизники!

Звертаюся до Вас з приводу постаті, яка, з-поміж багатьох виразних обставин, слугує духовному об'єднанню кримських татар з іншими представниками Українського народу. Продукт власного мислення структурую у такий спосіб.

1. Йдеться про **АГАТАНГЕЛА ЮХИМОВИЧА КРИМСЬКОГО** (1871–1942 роки), який, маючи кримськотатарське походження, та, за його власним визнанням, не маючи і краплини української крові, остаточно українізувався.

15 січня 2021 р. маємо нагоду відзначити 150 річницю від дня його народження. Натомість у соціальних мережах знаходимо лише поодинокі повідомлення стосовно майбутньої події, наприклад: “У Звенигородці готуються до відзначення ювілею академіка Кримського” (“Вісті Черкащини” за 16 квітня 2019 р.). Дякуємо патріотам, ентузіастам. Але хіба ж така подія має винятково місцеве значення? Що ж робиться на державному рівні? Та, мабуть, нічого.

Тим часом йдеться про людину – “найкращий кримський подарунок Україні” (як назвав академіка його учень Омелян Пріцак). І тут постає національна проблема – наразі існує неабиякий, за ознаками зовнішньої реальності та глибиною почуттів, **державний борг України**, що зумовлений нехтуванням чиновниками своїм службовим обов'язком дбати про гідне вшанування соціально-історичної пам'яті видатних подій та людей. Дбати про збереження такої пам'яті.

Зазначене нехтування є доволі тривалим, тягнеться упродовж багатьох десятиліть. У наших чиновників – короткочасна, епізодична пам'ять. Вони для годиться згадують про Агатангела Кримського лише в ювілейні часи. Це про таких Тарас Шевченко писав: “Славних прадідів великих правнуки погані!”. Йдеться передусім про загальнодержавний рівень турботи, про чиновників високорангових, які обмежуються у святій справі формальним виконанням своїх обов'язків.

Це за їх мовчання, чи навіть зі згоди, за відсутності сумлінної відповідальності, у м. Звенигородка (Черкаська обл.) приблизно у 80-х роках минулого століття був знищений (на цеглу розібрали, поцупили інший добірний матеріал) капітальний, родинний будинок Кримських. Потім його відбудували із сучасної цегли і причепили бляшану табличку з написом: “НАН України. Будинок-музей академіка А.А. КРИМСЬКОГО”. Бачив це своїми очима, і фотографії маю. Про відбудову споруди влітку 2015 р. мені повідомили очевидці – мешканці Звенигородки. Хоча і без цього видно, що споруджено будинок недавно, із сучасних матеріалів. Так він і сьогодні “споглядає на нас із докором”, у недоведеному до ладу стані. Цей факт замовчують можновладці всіх рівнів – що зверху, що знизу. Наразі хочуть передати будівлю у власність громади міста, у якої, мабуть, більше коштів, ніж у Державному бюджеті. Припускаю, вже й передали. Така “ідея”, що, можливо,

нав'язана зверху – необачна і хибна для місцевого рівня; водночас для державного рівня – то щось більше, за межами розуміння.

2. Що ми маємо на сьогодні? Системні діяння (дії та бездіяльність), спрямовані на забуття Великого сина Українського народу.

Спочатку знесли будинок Агатангела Кримського під приводом реконструкції. Потім створили його копію і як незавершене будівництво (довгобуд) у вигляді непотребу залишили сучасне творіння часові на поталу. Так він і стоїть вже кілька десятиліть. А далі – неприхований вандалізм.

Славетний земляк народився у Володимирі-Волинському. На подвір'ї педагогічного коледжу, що носить ім'я вченого, установлено його бюст (поки що це єдиний в усьому світі, доволі невигадликий, пам'ятник Агатангелу Кримському). А 15 вересня 2017 р. вандали скинули з п'єдесталу погруддя всесвітньо відомого вченого.

У квітні 2019 р. на цвинтарі у Звенигородці вандали (**чи не ті ж самі особи?**) сплюндрували дубовий хрест на могилі педагога і літератора Юхима Степановича Кримського (1838–1915) – батька Агатангела Кримського. Це сталося перед поминальними днями, але публічного розголосу набуло пізніше. Місце поховання Юхима Кримського визначив краєзнавець Володимир Хоменко, встановивши на могилі дубовий хрест із табличкою зі світлиною й ім'ям небіжчика.

Чи встановлені злочинці? У якому стані кримінальні провадження, якщо взагалі колись було розпочато досудове розслідування? Ніяких повідомлень.

3. Перехоплює дихання, ятрить душу, коли читаєш таке: *“Книга видається завдяки виділенім коштам ЮНЕСКО на відзначення 125-річчя від дня народження Агатангела Кримського”* (див.: Матвеева Л.В., Циганкова Е.Г. А.Ю. Кримський – неодмінний секретар Всеукраїнської Академії наук: Вибране листування. К: АТ “Обереги”, 1997. 172 с.).

Подібне спостерігаємо під час ознайомлення з іншим проєктом, а саме:

Епістолярна спадщина Агатангела Кримського в 2-х томах (1890–1941). Том I. 1890–1917. Київ, 2005. 500 с.;

Епістолярна спадщина Агатангела Кримського в 2-х томах (1890–1941). Том II. 1918–1941. Київ, 2005. 359 с.

На звороті титулу обох томів написано: *“Книга видається завдяки субсидії ЮНЕСКО”*.

Про те саме дізнаємося, гортаючи сторінки багатотомника: *“Кримський А.Ю. Вибрані сходинки праці”* в п'яти томах, що видані упродовж 2007–2010 рр. Три з них мають застереження: *“Видається завдяки субсидії ЮНЕСКО”*.

Національний сором!

Жодного докору спеціалістам, які свого часу доклали значних зусиль, аби видати згадані праці. Але за державу образливо!

4. Справедливим буде відзначити, що науковці, інші патріоти-ентузіасти багато, дуже багато зробили і роблять, аби зберегти пам'ять про Агатангела Кримського. Вони організують видання його творів (окрім згаданих, це зокрема: *“Кримський А.Ю. Твори в п'яти томах”*. Київ: Наукова думка (1972–1973 рр.); оцифровують такі видання (наприклад, Микола Василечко), досліджують його творчу спадщину, пишуть дисертації, монографії, книги і статті, організують і

проводять відповідні конференції, круглі столи, інші подібні заходи, створюють документальні короткометражні фільми (за моїми підрахунками – три таких стрічки, від 15 до 29 хв.).

Окремо – низький уклін таким помічникам ученого, як науковці Микола Захарович Левченко (допомагав А. Кримському, коли той обіймав посаду неодмінного секретаря Академії) і Наталя Дмитрівна Полонська-Василенко (була незамінною упродовж частини тридцятих років – і до арешту А. Кримського); завдяки їх самовідданій допоміжній праці тієї пори вчений зробив те, чого б не зміг зробити без них.

Не залишилась осторонь і держава у справі запізнілого вороття забороненого А. Кримського (і він в Україні – не виняток); його пам'ять вшановано низкою меморіальних заходів. У Києві на його честь названо вулицю (1970 р.). На колишньому будинкові Колегії Павла Галагана (нині – Музей літератури, вул. Богдана Хмельницького, 11), де з 1885 до 1889 рр. навчався А. Кримський, на його честь встановлено меморіальну дошку.

Спромоглися воздати хвалу А. Кримському і на інший лад. Інститут сходознавства НАН України, заснований 22 жовтня 1991 р., носить його ім'я (у жовтні 2013 р. трудовий колектив Інституту запобіг спробі його ліквідації або приєднання до інших наукових установ). Щороку проводиться міжнародна конференція “Сходознавчі читання Агатангела Кримського”. Також запроваджена премія НАН України імені А.Ю. Кримського “за видатні наукові роботи в галузі сходознавства” (відділення історії, філософії та права НАН України) – 1990 р.

До 125 річниці вченого (1996 р.) видано поштову марку з його портретом (наш співвітчизник, до речі, був філателістом).

Дякувати треба за подвижницький труд та увагу таким людям. Але з огляду на постать Агатангела Кримського цього замало.

5. Спеціалісти наголошували:

“... до останніх часів лишаються у рукописах численні твори вченого, а його наукова спадщина не зазнала ще повного дослідження, не існує також і правдивої документальної біографії академіка Кримського.

Численні документи, що так чи інакше стосуються життєвого шляху академіка, його ролі в становленні науки в Україні, й досі невідомі, не введені до наукового обігу і чекають свого дослідника. Серед них значне місце посідає його епістолярій” (Матвеева Л.В., Циганкова Е. Г., 1997 р.).

“У 1972–1973 роках вийшло п'ятитомне видання творів Кримського за редакцією Білодіда, до якого ввійшли оригінальні художні твори та переклади, статті на літературні та наукові теми, листування. Однак усе в цьому виданні – вірші, оповідання, листи, статті – було купюроване й цензуроване до абсурду. На щастя, не загинув величезний архів Кримського, за яким ці купюри можна відтворити. Архів зберігається головним чином в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського і є цінним джерелом не лише для вивчення спадщини Кримського і багатьох його колег, а й для відтворення правдивої історії Академії наук, яка, сподіваюся, колись буде написана” (Соломія Павличко, 2000 р.).

Ці проблеми залишаються актуальними й дотепер.

6. То хто ж він – Агатангел Юхимович Кримський? Це найскладніше питання у моєму зверненні. Повну і справжню відповідь можна дати лише через зацікавлене пізнання його особистості, через ґрунтовне дослідження його творчої спадщини – гідного внеску у скарбницю світової культури.

Наразі про дорогу мені людину допустимо сказати: це великий син Українського народу, видатний вчений світового рівня з величезним діапазоном інтересів і знань – сходознавець (орієнталіст), україніст, славіст, етнограф, фольклорист, релігієзнавець, літературознавець (зокрема історик літератури), письменник (поет, прозаїк, перекладач), публіцист. Поліглот, знав понад шістьдесят мов. Автор близько 1000 наукових праць. Один із фундаторів Української академії наук – Всеукраїнської академії наук, був її першим неодмінним секретарем (1918–1928 рр.), державотворець.

Важливо наголосити на такому. Праці, які мали штамп “Дозволяється випустити в світ. Неодмінний секретар Академії академік Аг. Кримський”, викликали повну довіру у науковців світу. Ім’я Агатангела Юхимовича гарантувало високий рівень (*О. Прицак*).

А.Ю. Кримський – жертва сталінського терору, політичних репресій. Звинувачений в антирадянській націоналістичній діяльності, репресований як “буржуазний націоналіст”. Реабілітований посмертно. У першому томі п’ятитомника його праць (1972 р.) написано: “Радянська влада високо оцінила заслуги А.Ю. Кримського як ученого і громадського діяча”. І жодним словом про трагічну долю.

Привертає увагу той факт, що наразі бракує однастайності щодо багатьох обставин біографії вченого, зокрема стосовно дати його реабілітації. Переважно стверджують приблизно таке: “А.Ю. Кримський реабілітований посмертно 1957 р.”. Натомість в авторитетному виданні написано: “Справу проти К. припинено 1957. Реабілітований 1960” (Енциклопедія історії України. Т. 5. Київ: Наукова думка, 2008. С. 362). Мабуть, помиляється автор статті авторитетного видання. З цього питання панує різнобій. За даними окремих джерел, ця подія датована 2 травня 1957 р., за іншими публікаціями – 8 травня 1957 р. Хіба насправді це така вже складність для відповідального дослідника?

7. Для увічнення пам’яті славетного вченого і самовідданого трудівника, патріота Агатангела Кримського, постать якого для України має визначне політичне й історичне значення, а також з метою збереження та поширення його творчої спадщини вкрай необхідно зробити принаймні таке.

1. Важливо по-новому, всебічно актуалізувати проблему Агатангела Кримського на міжнародному рівні. Для цього потрібно ініціювати відповідні звернення до таких міжнародних організацій, як:

– Всесвітній конгрес кримських татар;

– Світовий Конгрес Українців;

– ЮНЕСКО (ім’я українського академіка у 1970 р. було внесено до затвердженого XVI сесією Генеральної Асамблеї ЮНЕСКО переліку видатних діячів світу).

– Генеральна Асамблея ООН (з метою ухвалення резолюції щодо проголошення 2021 року “Міжнародним роком сходознавства” – на тлі глобальної

необхідності врегулювання актуальної проблеми Близького Сходу це слугуватиме додатковим імпульсом увічнення пам'яті А. Кримського); якщо організаційно, з огляду на брак часу, це вже неможливо зробити, необхідно клопотати про іншу дату.

Національний напрям турботи важливо зосередити зокрема на такому.

2. **Національна академія наук України** має підготувати і видати (наголошую: за державний кошт, а не “*завдяки субсидії ЮНЕСКО!*”) Повне зібрання літературних і наукових творів А. Кримського та його епістолярну спадщину; Академія повинна оголосити конкурс на написання фундаментальної документальної біографії А. Кримського (як пропонував О. Прицак ще у 1991 р.).

3. **Православна Церква України** могла б, у межах свого бачення та використовуючи силу духовного авторитету, впровадити спеціальні заходи, спрямовані на увічнення пам'яті А. Кримського (як мирянин і визнаний фахівець з україністики та історії релігій, А. Кримський був запрошений на Перший Всеукраїнський Собор Української автокефальної православної церкви (УАПЦ), 1921 р., та обраний почесним членом Собору; брав активну участь у цьому історичному зібранні (проходив у храмі святої Софії в Києві, 14–30 жовтня), двічі – 17 і 20 жовтня виступав на ньому й обґрунтовував канонічність Собору, підтримував рух за автокефалію православ'я в Україні. Вчений наголошував зокрема: “...Українська церква не є щось нове. Єпископат у нас не нове явище. В Москві ми їх маємо з XIV віку. Що ж до нашої України, то в кожному разі єпископат пробував тут з XI віку. Хіба Петро Могила не був нашим єпископом? Коли ми поставимо єпископа, то ми тільки поновимо те, що в нас вже було.

... Ми можемо сказати Константинопольському патріарху, пришліть нам єпископа. Ми тільки не можемо погодитись з тими єпископами, яких нам шле Росія, бо ідеал російського народу нам зовсім не по душі” (20 жовтня 1921 р.).

За чотири тижні до Собору, повідав А. Кримський, його викликав до себе митрополит Російської церкви в Україні росіянин Михаїл (Єрмаков), який на той час мав титул “патріаршого екзарха Російської православної церкви Московської патріархії для України”, і вони спілкувалися щодо можливості надання автокефалії Українській церкві; митрополит не підтримував і вороже ставився до цього руху, займав антиукраїнську позицію.

Участь Агатангела Кримського в роботі Собору і його виступи на ньому свідчать про тверду позицію вченого, патріота своєї мови і культури.

Документи про зазначені факти опубліковані вперше у виданні “*Людина і світ*”. 1996. № 8. С. 11–16.

4. Зрештою необхідно привести до ладу будинок А. Кримського у Звенигородці; заснувати там музей; залишити його на балансі НАН України.

5. Методично правильним і практично корисним буде запровадити у школах викладання його праць (принаймні як письменника, поета).

6. Розумним, повчальним і патріотичним – створити багатосерійний художній кінофільм про А. Кримського, щонайменше 20 серій по 60 хв. кожна. Лише творче життя Агатангела Юхимовича, як влучно підмітив О. Прицак, поділяється на дві епохи: Московську – довшу (29 років), упродовж 1889–1918 рр., та Київську – коротшу (23 роки), найбільш драматичну, що тривала упродовж

1918–1941 рр. А з-поміж цих літ – трагічні роки (1928, 1929), а за ними ще страшніші – тридцяті. На них припадає, зокрема, сфабрикований проти української наукової та церковної інтелігенції гучний процес у справі так званої “Спілки визволення України” – вигаданої антирадянської організації (Харків, 9 березня – 19 квітня 1930 р.).

А ще важливим для пізнання особистості А. Кримського є: дитячі роки вченого (зокрема, навчання в Звенигородці, Колегії Павла Галагана); його відрядження до Сирії та Лівану; відтворення моменту його затримання 19 липня 1941 р. працівниками органів НКВС у своїй рідній Звенигородці на Черкащині, процедура так званого розслідування кримінальної справи, арешт і шлях до Кустанаю (Казахстан); час перебування його у в’язниці; багаторічні важкі переживання, страждання, муки рідних А. Кримського у пошуках його як зниклого безвісти – від 19 липня 1941 р. (коли вченого забрали з дому) до 2 травня 1957 р. (можлива дата посмертної реабілітації), майже 16 років.

Названому синові Агатангела Кримського Миколі було вручено документ про його посмертну реабілітацію і 840 карбованців морального відшкодування. Середньомісячна заробітна плата робітників і службовців по народному господарству України у 1957 р. становила 77 крб 10 коп. Тобто це було відшкодування у розмірі, що сукупно складало суму тодішньої заробітної плати за неповних одинадцять місяців відповідних платежів. Така державна плата за злочин, учинений від її імені проти людини.

Окремої уваги (спеціального дослідження і донесення до загалу) потребує фізичний і психологічний стан А. Кримського Київської доби, зокрема з’ясування непростих і чутливих питань – як такий стан варіювався у відповідних часових межах: періоду, коли вчений обіймав посаду неодмінного секретаря Академії та виборював наукову автономію в Україні; упродовж фактичного усунення його від наукової роботи; під час так званого розслідування сфабрикованої кримінальної справи; на останньому, невеликому відтинку життя – у в’язниці.

Перепрошую, цю справу могли б зробити, наприклад, Ахтем Шевкетович Сеїтаблаєв та Олег Геннадійович Сенцов. Вони могли б взяти на себе цей хрест, лише написання сценарію займе не один рік. Ще раз прошу вибачити мою зухвалість, коли запропонував шановним спеціалістам приєднатися до соціальної дії без їх відома.

7. Актуальним видається також створення художнього кінофільму за романом А. Кримського “Андрій Лаговський”.

8. Цілком правильним і справедливим буде встановити у містах України пам’ятники А. Кримському.

9. Доцільно назвати його ім’ям вулиці у містах, де цього не зроблено дотепер.

10. Необхідно, через дипломатичні канали, за певними ознаками розпізнати місце поховання А. Кримського і там установити символічний пам’ятний хрест (похований наш співвітчизник у спільній тюремній могилі, в Кустанай, Казахстан).

11. Важливо установити, чи є живі свідки, які знали А. Кримського – родичі, колеги, земляки.

12. На лицьовому боці нової банкноти номіналом 1000 грн (увійшла в готівковий обіг в Україні з 25 жовтня 2019 р.) зображено портрет Володимира Вернадського – першого президента Української академії наук (заснована гетьманом Павлом Скоропадським 14 листопада 1918 р.). На зворотньому боці купюри, відступивши від усталеної концепції (практики) створення паперових грошей, цілком доречним і справедливим було б надрукувати зображення Агатангела Кримського – неодмінного секретаря цієї Академії, який упродовж десяти років (1918–1928 рр.) фактично виконував обов'язки президента цієї установи. Того часу Академію окреслювали жартом не як Українську, а як “Кримську”.

На засідання Академії, присвячене 70-й річниці Агатангела Юхимовича, Володимир Іванович Вернадський прислав ювілярові листа, в якому наголосив зокрема: “Моя наукова робота для мене, а власне і для Вас, все... стоїть на першому місці, але культура українського народу рідною мовою, наукова його творчість і думка цією мовою в критичний момент історії нас об'єднала”. Чи це не є аргументом на користь зображення Агатангела Кримського хоча б на реверсі банкноти?

13. Національний банк України має випустити в обіг срібну пам'ятну монету в серії “Видатні особистості України” відповідним номіналом, яка буде присвячена 150 річниці від дня народження академіка А. Кримського (аналогічно тому, як 25 лютого 2013 р., до 150-ї річниці від дня народження академіка Вернадського, введено в обіг монету номіналом 5 гривень).

Для втілення всього зазначеного потрібна передусім політична воля, спільна робота органів державної влади. Зокрема, необхідно якнайшвидше провести парламентські слухання щодо увічнення пам'яті А. Кримського. Кабінет Міністрів України має розробити та ухвалити відповідний План заходів.

Реалізувати заплановане за один рік – неможливо. Але розпочати таку роботу необхідно, аби віддати належне Славному сину Української землі.

Пам'ять про Агатангела Кримського має неодмінно повною мірою прислужитися Україні.

Прошу Вас виявити у цій справі турботу. Маю надію, що Ви пристанете на моє прохання.

Подумки з Агатангелом Кримським
упродовж грудня 2019 – 15 січня 2020 років,
з повагою та щирозсердно
український правознавець
із Шевченківського краю

А.А. Музика

НАУКА І ПРАВООХОРОНА

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

NAUKA I PRAVOOKHORONA

SCIENTIFIC JOURNAL

Випусковий редактор

Лелет С.М.

Редакційна група:

Алексеева О.В.,

Кожухар О.В.,

Якубчик Т.В.

(переклад на англійську мову)

Алексеева О.В.,

Гіра Я.М.

Комп'ютерна верстка:

Мухіна Т.М.

Issuing Editor

Lelet S.M.

Editorial Group:

Aliksieieva O.V.,

Kozhuhar O.V.,

Yakubchik T.V.

(English interpreter)

Aliksieieva O.V.,

Hura Ya.M.

Makeup

Mukhina T.M.

Підписано до друку 26.02.2020.

Формат 60x80 ¹/₈. Гарнітура Petersburg. Друк офсетний.

Папір офсетний. Ум.-друк. арк. 16,4.

Наклад 100.

Видавець ФОП Горбенко Ю.В.

м. Харків, вул. Ахсарова, 3, корп. В, кв. 168.

Дата та номер запису в ЄДР

01.08.2017 № 2480000000198912